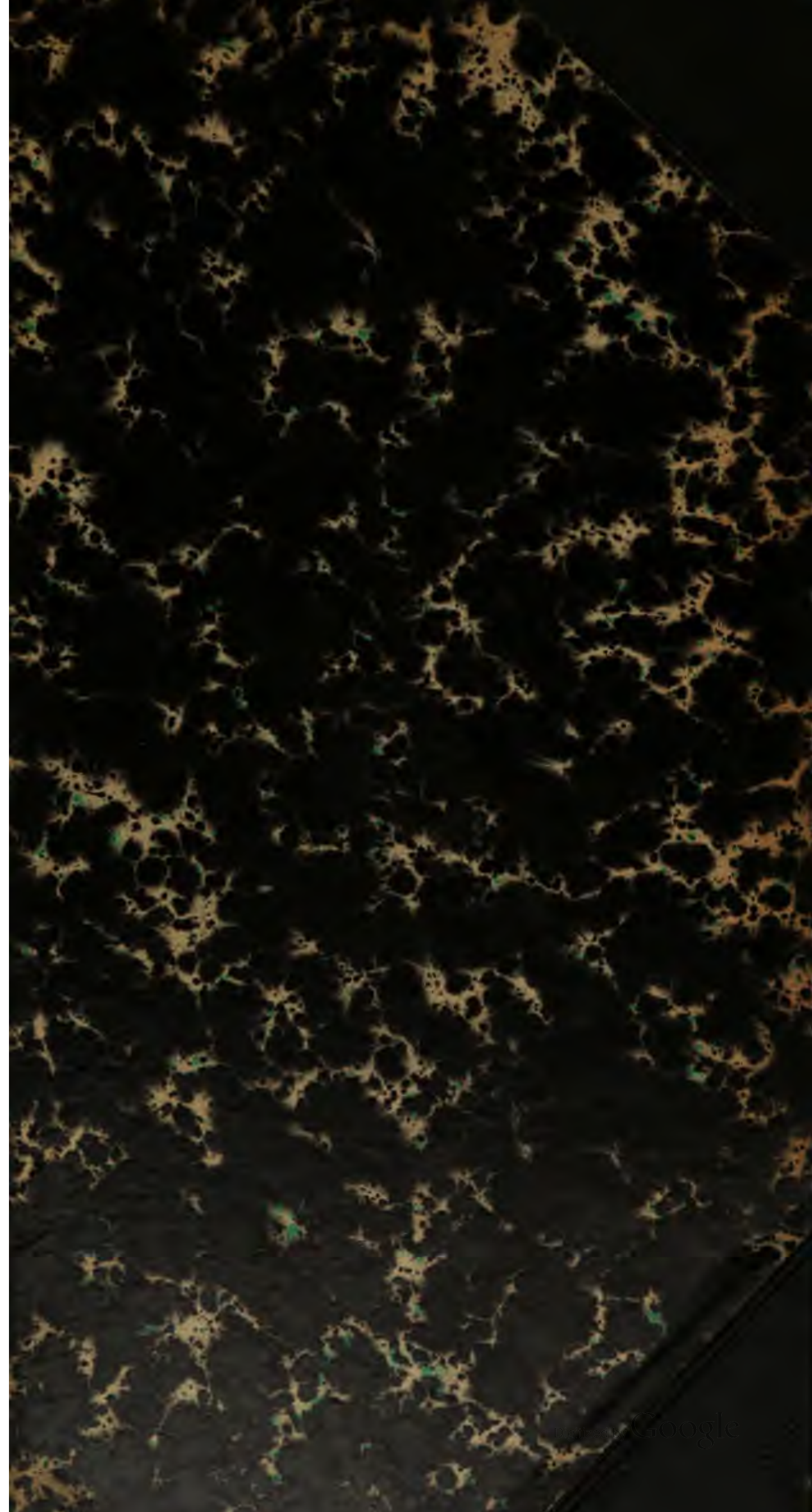
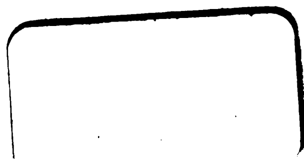

SIGILLVM ACADEMIAE HARVARDIANAE IN NOV ANG
CHRISTO ET ECCLESIAE
VE RI TAS

Det nittende Aarhundrede.

Maanedsskrift

for

Literatur og Kritik.

Udgivet af

Georg Brandes og Edvard Brandes.

1875. April—September.

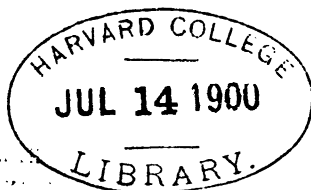

København.

Forlagt af den Gyldendalske Boghandel (F. Hegel).

Trykt hos J. Jørgensen & Co.

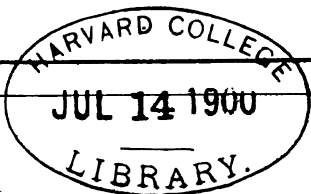
1875.

HARVARD COLLEGE
JUL 14 1900
LIBRARY.

Indhold.

Juli 1875.

August—September 1875.

Det nittende Aarhundrede.

Maanedsskrift

for

Literatur og Kritik.

Udgivet af

Georg Brandes og **Edvard Brandes.**

1875. — April.

København.

Forlagt af den Gyldendalske Boghandel (F. Hegel).

Trykt hos J. Jørgensen & Co.

Oversættelseslitteratur. To store Overbliksværker, et paa Kildestúdier beroende amerikansk, og et paa Grundlag af Andres Arbejde med lærd Alsidighed flygtigere udarbejdet tysk: Draper, den evropæiske Aandsudviklings Historie ved Thorsøe og Scherr: Almindelig Literaturhistorie ved Horn. Drapers gigantiske og grundige Arbejde er nærmest i Slægt med Buckles berømte Civilisationshistorie. Det er en fra naturvidenskabeligt Synspunkt skrevet, positivistisk anlagt og udført Filosofi af Evropas Kulturudvikling. Af rent forsvindende Betydning er her det Skema af Perioder svarende til det enkelte Menneskelivs, der opstilles som Program og i hvilket alle Bogens Kritikere ere blevne hængende; man har endog begaaet den Latterlighed at jævnføre Forf. med Grundtvig. Gangen i Drapers Værk er at fremstille Menneskeaandens Emancipation fra Illusioner, Overtro og Dogmer, Videnskabens Kamp mod Kirken og Sejr over Kirken og Naturvidenskabernes Erobring af Universet. Størst Originalitet i Fremstillingen af Arabers og Jøders Betydning for Renæssancen. Manglen: altfor ulige Behandling af Partierne, den franske Revolution og den tyske Literatur nævnes knap med et Ord. — Scherrs Bogs største Fortrin er at være et oprigtig fritænkersk Værk. Iøvrigt megen Oversigt og liden Indsigt. Et Slags Konversationsleksikon for Literaturens Vedkommende, forsaavidt svarende til Lübkes Kunsthistorie. Enkelte Partier særdeles vellykkede, især hvor Forarbejderne vare gode (Frankrig i det 18de Aarh.), i andre Partier lægger Forf. sin fuldkomne Inkompetence for Dagen (Østerland f. Eks.: Fremstillingen af Vederne har Fejl næsten i hver Linje). Frankrig i dette Aarhundrede rent fortegnet af blindt Nationalhad. Højst mærkeligt, at den saakaldte „Bearbejder“ her har nøjedes med at oversætte. At et Firma som Reitzels udgiver et saa moderne Værk som Drapers, at et Firma som Philipsens ved en Medarbejder af „Fædrelandet“ (Hr. Horn, forhen Winkel-Horn) udbreder et Hovedværk af Scherr, der som Forfatter af en Artikel i „Die Gegenwart“ er Skyld i at dette Blads Redaktør i disse Dage afsoner en vel kættersk Spøg med Fængselsstraf — slige Kendsgerninger synes at tyde paa visse Omslag i Publikums Stemning, som Ingen for nogle Aar siden skulde troet saa nær forestaaende. — Kardinal Wiseman: Fabiola eller Katakombernes Kirke, det katholske Modstykke til den protestantiske Præst Chr. Kingsleys Mesterværk „Hypatia“ og til den svenske Nyrationalist V. Rydbergs „Den sidste Athenienser“, er udkommen i andet Oplag. Grundstemningen: Sværmeri for Martyrernes Tidsalder. Bogen ikke en Digters, men en særlig Fanatikers Værk. — Bret Harte: Fortællinger og Skildringer, 5te Del ved R. Watt. Dickensk Hjærtelighed med lidt amerikansk Effektjageri. — Den preussiske Dronning Louises Liv og Samtid af Elisabeth Hudson, oversat ved E. Munch, I, indeholder kun et indledende Omrids af Preussens Historie, fortalt paa engelsk Vis med mange og velvalgte Anekdoter. — Astronomiens Hovedlærdomme af Jahn, en populær og illustreret Katekismus over denne eneste saagodtsom afsluttede Videnskab.

Udgaver af gamle danske Skrifter. De tre ældste danske Skuespil ved S. Birket Smith. Det er tydeligt nok, at det bestandigt at føre Danskhed i Munden og at nære en oplyst Interesse for dansk Sprog og danske Sprogminder ere to højst forskellige Ting. Thi hvorledes kunde det ellers gaa til, at vi endnu hverken besidde en Ordbog eller en Grammatik, affattede efter videnskabelige Principer, eller kritiske Udgaver af Forfattere som Rahbek, Baggesen, P. A. Heiberg, Samsøe, Tode, kortsagt af den hele føroehlenschlägerske Literatur, to eller tre store Digtere undtagne? Intet Menneske vilde naturligvis købe dem, end ikke de, som i deres hidsige og indbildte Patriotisme betragte Indførelsen af fremmed Literatur som en Ulykke. Desmere maa de Faa, der have literære Interesser, glæde sig over Udgaver som Hr. Birket Smiths. Hans Udgave af Christiern Hansens Komedier er udført med al fornøden diplomatarisk Kundskab og Omhu, med sand Lærdom i Dramaets Historie. Den første Komedie „Den utro Hustru“ har en naiv Friskhed, der morer; Stilen

Giordano Bruno.

Den 7de Januar 1865 drog der ved Aftentid et Fakkeltog ud fra Neapels Universitetsgaard. Det var Neapels Studenter, der i uoverskuelig Skare dannede Toget og under en hos Sydlændere paafaldende højtidelig Tavshed vandrede gennem de snævre Gader i Universitetets Nærhed hen til Pladsen, hvor det befriede Italien nylig havde rejst en Billedstøtte for en af sine ypperste Sønner. Da Toget havde naaet sit Maal, kastedes Faklerne sammen i en Dynge, og Deltagerne i Toget dannede en Halvkreds om det flammende Baal, hvis flagrende Lue gennem Røghvirvlerne kastede vekslende Lys over Billedstøtten og gav den det forunderligt skuffende Udtryk af Liv, som Fakkelskær giver Billedhuggerens Værker. Det var som om det dybe Øje saa' og som om et Smil spillede om de fine Læber, ironisk og yndefuldt paa én Gang. Da Baalets Flammer blussede højt op, traadte Skarens Fører frem og kastede i Flammerne den berygtede pavelige Encyclica af 8de Decbr. 1864, der som Atheisme og Vanvid fordømmer Alt, hvorfor den frihedsstræbende Menneskeaand i Aarhundreder rastløs har kæmpet: Tankens, Overbevisningens, Ordets Frihed, politisk og social Frihed. Hurtigt fortærede Luerne deres Bytte, og da det sidste Spor af det forsvandt, lød der fra den hidtil tavse Skare et jublende Viva for Manden, hvem dette

1

Sonoffer var bragt: „for den frie Tankes Martyr, for Italiens Stolthed, for Tænkeren og Digteren Giordano Bruno!“

Den 17de Februar 1600 drog der i Rom kort før Middag ét Tog ned fra Kapitolium. Fra Fængslet, der vender ud mod Forum og allerede fra Oldtiden af gemmer paa mange mørke Minder, førtes en Fange ud, der faa Dage iforvejen var bragt derhen fra Fængslerne i Inkvisitionens Palads bag ved Peterskirken. Han bar de domfældte Kætteres Dragt: San-Benito'en; en Munk, der bar et Krusifiks, gik ved hans Side og han var omgivet af Sbirrer og bevæbnede Mænd, der trods den lyse Dag bare Fakler. Ned ad Kapitoliums Trappe gik Toget forbi Kirken Sta Maria d'Ara-Celi, over Pladsen og gennem Gaden, der nævnes efter Kirken, forbi Jesuiternes pragtfulde Kirke paa piazza del Gesù, gennem de snævre Gader, der føre til S. Andrea della valle, og derfra til Vejens Maal: til Pladsen campo di fiore, hvor Baalet ventede Fangen. Under hele den lange Vandring gik den Dødsdømte med stolt og ubøjet Holdning: det dybe Øje havde sit rolige, tankeklare Udtryk, om de fine Læber spillede der af og til et Smil, halvt vemodigt, halvt ironisk. Da han naaede Baalet, besteg han det uden Vaklen. Munken, der holdt sit Krusifiks hen til ham, viste han tilbage med en stolt Haandbevægelse idet han vendte Blikket mod Himlen. Ikke i den Korsfæstede fra Nazareth, men i det uendelige livfyldte Universum søgte han det uendelige, allestedsnærværende Guddommelige. Da han var bunden til Pælen og Baalet var tændt ved Faklerne, saa' man intet Spor af Smerte paa hans Ansigt, ingen Smertenslyd undslap hans Læber, og fra den talrige Skare, der var stimlet sammen for at nyde det Skuespil, den moderlige kristenkærlige Romer-Kirke gav sine troende Børn, lød der høje Forundringsudbrud over, at en gudsforladt Kætter kunde vise en

saadan Frejdighed i Døden. Da Baalet var sunket sammen, opsamledes den Brændtes Aske omhyggeligt for at kastes i Tiberen; intet Minde om Kætteren maatte blive tilbage; hans Atomer skulde spredes for alle Vinde.

Den Mand, der døde paa Baalet paa campo di fiore, og hvis Aske spredtes i Tiberens Vande, var den samme, for hvem Italien halvtredjehundrede Aar efter rejste den Billedstøtte, foran hvilken Pavens Encyclica brændtes som et Sonoffer af Neapels Ungdom. Baalets Flammer havde ikke fortæret de Tanker, der som en uimodstaaelig Livsmagt havde behersket Renæssancetidens største og dristigste Tænker, den af det 16de Aarhundredes Mænd, der i digterisk Intuition havde anticiperet Mest af de følgende Aarhundreders Tankegerning, og givet de fleste Impulser til den efterfølgende, fra Kirken frigjorte Filosofi. Mægtigere og mægtigere havde hine Tanker udfoldet sig; den Livsmagt, der havde drevet ham i rastløs Uro som den nye Læres Profet gennem Evropa, behersker nu Aanderne som en sejerssikker, overlegen Magt, der udfolder sit Indhold gennem Videnskabens klare Former. Giordano Bruno fandt Døden i Kampen for Tankens Frihed, men hvad han begejstret, snart i ophøjet Digtning, snart i skarpe Tanker havde udtalt, havde Evighedens Liv i sig, og han har ved sit Liv og sin Død spredt Gnister, der ere trængte ind i Aanderne, og i dem have tændt en stedse klarere og kraftigere Flamme.

Lad os, for at forstaa hans Betydning, følge hans urolige Livsbane og lære de Grundtanker at kende, der danne Midtpunktet i al hans Tænkning.

Han var født 1548 i Nola i det „lykkelige Campanien“, hvor hele Syditaliens yppige Skønhed er samlet paa én Plet. Hans Slægt var adelig, men uformuende,

og som yngre Søn bestemtes han tidlig til den gejstlige Stand. Om hans Ungdom vide vi kun Lidet, dog nok til at faa Vished om, at de to mægtige Strømninger, der fra Midten af det 15de Aarhundrede beherskede Aanderne i Italien: den jublende Glæde over den ligesom nyopdagede Natur, og den levende Begejstring for den genfundne klassiske Oldtid, ogsaa beherskede Bruno. Den herlige, livssvulmende Natur, i hvilken Bruno opvoksede, gjorde et uudsletteligt Indtryk paa hans Sind. Den vakte ikke blot hos ham Glæden over hans Fædrelands Skønhed — den Glæde, som bringer den unge Neapolitaner hos Goethe til at juble, fordi „dette er mit Fædreland"! den vakte ikke blot en Kærlighed hos ham til dette Fædreland, der blev stærkere og stærkere medens han færdedes omkring i Evropa, og som tilsidst drog ham med skæbnesvanger Længsel tilbage til Italien, hvor en sikker Død ventede ham. Men den fjærnede tidlig fra hans Tanke ethvert Spor af Middelalderens Natursky og Naturforagt; i Naturens rige Livsfylde kunde han ikke se blot væsenløse Skygger, tomme Masker, der skjule over et Intet, men han saa' tidlig i den Udtrykket for Guddommens evige Livsfylde, der gennemstrømmede den: i Naturens Bryst hørte han Guddommens Hjærte banke.

Og ikke mindre Magt udøvede over ham Oldtidens Tænkning, i hvilken han tidlig blev indviet. Han var som ganske ung traadt ind i Dominikanerordenen, men Munkenes vanlige Sysler udfyldte ikke hans Sind, i hvilket der rørte sig en friere Stræben. I hans Fødeby var der i flere Retninger vakt et aandeligt Liv, der kunde give hans frihedshigende Aand Impulser. Der levede Digteren Luigi Tansillo, hvis Indflydelse man sporer i Brunos digteriske Frembringelser. Der havde Filosofen Telesio's Beundrere stiftet et af disse mange Akademier, der paa den Tid dukkede op rundt om i Italien, og det blev et Foreningssted for ivrige Dyrkere af Oldtidens Filosofi

og af Naturvidenskaberne, indtil Jesuiterne i det 17de Aarhundrede listede sig ind deri og omformede det i deres Aand. Fra Nola endelig var den Pomponio Algieri udgaaet, der blev en af Trosfrihedens ivrigste Forkæmpere i Italien, og, som Protestant anklaget for „Foragt for Troen og den kristelige Religion“, fængsledes 1555 i Padua, udleveredes til Rom og med det samme stolte Mod som siden Bruno led Døden paa Baalet paa den samme campo di fiore, hvor 45 Aar efter Brunos Baal rejstes.

Blandt Oldtidens Filosofer var det ikke nærmest Aristoteles, „il maestro di color che sanno“, af hvem Bruno følte sig tiltrukken. Brunos digteriske Gemyt drog ham snart hen til Platon, saaledes som han var fortolket af Nyplatonikerne og af det platoniske Akademi i Florens, til Nyplatonikernes Ypperste Plotinos og til den gamle Parmenides. Den sidste gav ham Tanken om alt det Værendes ubetingede Enhed, Platon og Plotinos Tanken om det uendelige Guddommelige, der udfolder sit Væsen gennem Tilværelsens Sfærer, lige ned til det sidste Trin, der udfyldes af Sandseverdenen. Men disse Tænkeres strængt idealistiske Retning fik snart hos Bruno en realistisk Farve, idet han fra Stoikerne optog Tanken om det Ideelles og det Reales, Formens og Stoffets, levende Enhed, og i det Guddommeliges Udfoldelse gennem Tilværelsens Former fra første Begyndelse saa' Stoffet, Naturprincipet, i Enhed med det virksomme Ideelle. Og den Tanke, der tidligt gærede i ham, om det gudopfyldte Universums Uendelighed, fik Næring ved hans Studium af Digteren Lucrets, hos hvem den gamle Atomteori, der i den ene begrænsede Kosmos' Sted sætter en Uendelighed af sideordnede Verdener i evig Vekslen, faar sit poetiske Udtryk. Ogsaa fra den Tænker, der straks ved Renæssancetidens Begyndelse forenede tydsk Dybsind med italiensk Fantasi, fra Nicolaus Cusanus, fik Bruno mægtige Tanke-Impulser, og ikke mindre fra Copernikus' Teori, der berøvede

Jorden dens faste Hvile i Tilværelsens Midtpunkt, og idet den kastede den ud som en Vandrestjærne i Himmelrummet, gav Plads for de Konsekvenser, der omstyrte Forestillingerne om et Midtpunkt og en Grænse for Universet, og om en hinsidig Himmel over og udenfor det.

Der var samlet Gæringsstof nok i den unge Munks Sind; hans Tankes Vinger vare voksede, den kunde ikke længe spærres inde i Dogmets Bur. Den Gud, han saa' overalt i Tilværelsen, følte han levende i sin Tanke: i den gudopfyldte Tankes Evidens, ikke i det udenfra Overleverede, søgte han Sandhedens Kriterium. Snart blev han mistænkt som Fritænker; dristige Ytringer om enkelte Dogmer, navnlig om Inkarnationen og om Madonnas ubesmittede Undfangelse, naaede hans Foresattes Ører, og Inkvisitionen strakte allerede sine Arme ud efter ham, da han 1576 ved hurtig Flugt unddrog sig dens Magt. Efter et kortere Ophold i forskellige norditalienske Stæder tyede han til Genf, der dengang blev betragtet som et almindeligt Asyl for dem, der bleve forfulgte af religiøse eller politiske Grunde. Det var i 1577, at Bruno naaede derhen, og han blev der henved et Aar. Han følte sig dog snart skuffet ved Opholdet i „Calvinismens Rom". For hans glødende Frihedssind var Livet i Genf med dets mørke Strænghed, med den hadefulde Fanatismes Aand, der tændte Servets Baal, kun en ny Trældom. Han blev ogsaa snart Genstand for de genfiske Reformatorers Mistillid; hans Tanke var dem for dristig: den nøjedes ikke med det lille Spand af Frihed, de vilde give den forskende, fra Romerkirkens Avtoritet frigjorte, men til Skriftens Avtoritet uløseligt bundne Menneskeaand. Hemmelig forlod han Genf, og efter et kortere Ophold i Lyon og et længere i Toulouse, kom han 1580 til Paris, hvis Universitet, skjønt det overfløjedes af de italienske Universiteter, navnlig af det i Padua, endnu havde bevaret Meget af sin gamle Glans og Hæder.

Ved Pariseruniversitetet var dengang Aristoteles' Filosofi atter i uomtvistet Besiddelse af Herredømmet. Petrus Ramus havde rettet et farligt Angreb imod den, men han var i Bartholomæusnatten falden som Offer for katolsk Fanatisme og for en uduelig Kollegas Misundelse. Bruno maatte fra Begyndelsen af optræde med Forsigtighed. Under sit første Ophold i Paris (1580—1583) optraadte han som Lærer i „den Lulliske Kunst", der paa én Gang var en Mnemoteknik og en Anvisning til at ordne Tankerne og at finde nye Tanker ved Kombinationen af de givne. Men under Raimundus Lullus' døde og aandløse, rent mekaniske Kombination af vilkaarligt udvalgte, skematisk ordnede, Begreber fra Tilværelsens forskellige Omraader, søgte Bruno at lægge en dybere og livfuldere Anskuelse ind, idet han i de forskellige Begreber fra de forskellige Sfærer, paa platonisk Vis, saa' Udfoldelsen af det højeste Begreb, af den Enhed, der bærer den hele Tilværelse, udfylder den med sit Liv og sammenslutter den i sig. Og i Begrebernes Udfoldelse saa' han selve Virkelighedens Udfoldelse: den guddommelige tænkende Enhed, der er alle Tankers Kilde, er ogsaa Kilden til al materiel Væren, til det levende Universum.

Under Syslen med denne lulliske Kunst vare Brunos Tanker modnede: hans Verdensanskuelse havde faaet faste Former, og nu følte han i sit Indre en uimodstaaelig Trang til at forkynde den Sandhed, der havde klaret sig i hans Sjæl, til at blive „en Vækker af de slumrende Sjæle", en „magis laboratæ theologiæ doctor, purioris et innocuæ sapientiæ professor". Han forlod for en Tid Paris og gik til England, hvor han kunde haabe, i den levende Interesse, der ved Hoffet og i de højere Samfundskredse vistes den italienske Renaissances digteriske og kunstneriske Frembringelser, at finde et Støttepunkt for sin Virken. I England levede han i den ædle og højtdannede franske Gesandt, Michel de Castelnau's Hus,

han vandt Dronning Elisabeths Gunst, og stod snart i fortrolig Omgang med en Kreds af unge, begavede Mænd, blandt hvilke Grev Leicesters Neveu, den ridderlige og aandfulde, højtdannede Philip Sidney, „Arcadias“ og de mange skønne Sonetters Forfatter, indtager den ypperste Plads. I Sammenkomsterne hos Sidney kunde de nye Tanker ret komme til Orde; disse unge Mænd havde det samme Tankens Mod, den samme Fantasiens Flugt som Bruno, for dem var selv hans dristigste Tanke ikke for dristig, og den begejstrede Italiener blev snart Sjælen i deres Kreds. Under Opholdet i England kunde Bruno der (1584) foruden det skarpt satiriske, erkekætterske Skrift: Spaccio della bestia trionfante (Fordrivelsen af det triumferende Dyr ɔ: af Superstitionens Gudebilleder) og foruden det aandfulde og begejstrede poetiske Skrift: degli eroïci furori, lade de tre italienske Skrifter trykke, i hvilke hans Verdensanskuelse er udtalt: la cena delle ceneri, — della causa, principio ed uno, og: dell' infinito, universo e mondi. Der nævnes vel andre Trykkesteder paa Titelbladene, men det er efter den Tids vante Skik, for at forskaane Bogtrykkeren for mulige Ulæmper. Til de italienske Hovedskrifter slutte sig to sildigere i Tyskland udgivne latinske: de triplici minimo et mensura, og: de monade, numero et figura, item de innumerabilibus, immenso et infigurabili, seu de universo et mundis, og sammen med hine give de os en fuldstændig Kundskab til Brunos Lære.

Guddommen er for Bruno ikke Kristendommens rent aandelige Gud, der af fri Magtfuldkommenhed skaber en materiel Verden af Intet, holder den oppe en Stund ved sin Almagt, og, naar hans Verdensplan er fuldbyrdet, lader den synke ned i det Intet, hvoraf Almagten havde hævet den op. For ham omslutter Guds Væsen ogsaa den „med alle Former svangre“ Materie, der, som Mo-

ment i Guds Væsen, selv bliver et Guddommeligt, Udtrykket for Guds Kraft eller Magt, der er Et med Guds frembringende Virksomhed, en Virksomhed, der falder sammen med Guds Væsens Nødvendighed. De mange Former, den kraftopfyldte Materie indenfra udfolder, vise i deres Overgang i hverandre tilbage til én almindelig Form: Verdenssjælen, der er de mange Formers Kilde, og som saadan i Enhed med den fødende Materie. Denne virksomme Enhed af Form og Materie betegner Bruno som Naturen, og dette naturlige, levende Verdensalt sætter han som al naturlig Filosofis Maal og Grænse; det kaldes som den levende altomfattende Enhed: „Gud i Tingene".

Gud og Naturen ere da kun to Sider af den samme Tanke: Naturen er som frembringende og som frembragt Natur, som „natura naturans" og som „natura naturata" det samme guddommelige Væsen. Den guddommelige Enhed, Monaden, udfolder sig — gennem en Sætten af de udelelige Monader, alt det Eksisterendes elementære Dele, ideelle Atomer, der have indre Uendelighed og ere uforgængelige under den sukcessive Antagelse af alle Former — evigt i Universets Uendelighed. Som Udfoldelse af Guds uendelige Væsen er Universet uendeligt: dets Centrum er overalt, dets Periferi ingensteds; paa ethvert Punkt i det er Uendeligheden tilstede. Den Grænse for Universet, som Oldtiden anskuede i Fiksstjærnehimlen, og som Copernikus, trods sin Lære om Jordens Bevægelse, endnu fastholdt, som selv Kepler ikke opgav, forsvinder for Bruno, der atter kalder Cusanerens halvforglemte dristige Tanke tillive, og Universet faaer den ydre Uendelighed, der svarer til den iboende guddommelige Krafts Uendelighed. Og da den iboende Guddom er evigt virksomt Liv, maa Universet udtrykke dette gennem den uophørlige Bevægelse, der griber hvert materielt Punkt, gennem den uophørlige Overgang, i hvilken de stridende Modsætninger, under de enkelte Deles uaf-

brudte Tilbliven og Forgaaen, Bevægelse og Forandring, ved deres Forening frembringe det uendelige, levende, evigt sig selv lige Heles Harmoni. Ingensteds er der Død i Tilværelsen: Døden er kun Gennembrud af en ny Livsform; ingensteds er Tilværelsen fremmed for det Evige: det er overalt; vi skulle ikke blot blive evige; men vi leve allerede her et evigt Liv: in coelo constituti sumus.

Mennesket er den uendelige Tilværelses levende Baand; dets uendelige og udødelige Væsen omfatter som en Mikrokosmos alle Tilværelsens Sfærer, og finder sin højeste Livsform i Erkendelsen af Gud, der forberedes ved den trinvise Opstigen fra Sandsetingene, Ideernes sandselige Afbilleder, til selve Ideerne, og fra dem til den uendelige Enhed, der er Altets Livsgrund. Naturen var Guds Væsens Aabenbaring: fra Naturen skal Tanken gaa ud for at finde Gud. Og idet Tanken skrider frem, finder den det Guddommelige i sig selv; den søger derfor ikke sin Norm udenfor sig, i en fremmed Lov; men som den gudopfyldte Tanke er den den frie Tanke, der i Visheden om sin Enhed med det Værendes iboende Grund har Vished om Sandheden af sin Erkendelse af det ved Guddommen Værende og af Guddommen Tænkte, og i selve Tankens Evidens, i dens gennemsigtige Nødvendighed, ser Garantien og den eneste mulige Garanti for Sandheden. „Fornuften driver og tvinger os", og den gør det, fordi i den „Guddommen er iboende i os og tænder et Lys i vor Aands Borg". „Naar vi hæve os til Anskuelsen af vort Væsen, da ser Guds Øje i os; thi da erkende vi os selv i den Aand, der ser Alt, fordi den er Alt". I det Værende, der er udsprunget af den samme guddommelige Enhed som Tanken, finder Tanken sig selv og dens Indhold bliver „ved sig selv aabenbart og evident". „Sandheden er én og eneste, ligesom den er ufejlbar ved sin Evidens; den er intet Andet end Væsenernes Substants og Væsenerne selv".

Udenfor Tankens, Filosofiens, Sandhed gives der ingen anden, modsat Sandhed.

Erkendelsens Højdepunkt er Kontemplationen af Gud. Den naaes i Begejstringen, i det „heroiske Raseri“, der i Kærlighedens „guddommelige Afsind“, i Selvhengivelsens Ekstase, glemmer Endelighedens Skranker, og lader Sjælen indgaa en Enhed med Gud, i hvilken Erkendelse og Handlen mødes, og Tankens og Viljens, det intellektuelle og det sædelige Livs sidste Maal er i Enhed.

Disse Tanker var det, at Bruno med lidenskabelig Iver søgte at skaffe Indgang i Aanderne. Ved sine fornemme og indflydelsesrige Venners Hjælp opnaaede han Tilladelse til i Oxford i Forelæsninger at udvikle sin Lære om Universet og om Sjælens Udødelighed, og i en offentlig Disputation at maale sig med den gamle Filosofis Repræsentanter ved Universitetet. Han mødte dog kun stædige Fordomme, plump Misforstaaelse og brutalt Hovmod. I Disputationen viste den fine, smidige og begejstrede Italiener sig sine Modstandere langt overlegen. Deres Indvendinger, som han selv mange Gange havde gennemtænkt, imødegik han med Lethed, medens de stode værgeløse og raadvilde over for hans nye Tanker og hans skarpe Dialektik, og tilsidst maatte ty til det Middel, at overvælde ham med plumpe Forhaanelser og med Raaheder. Med Selvfølelse sammenligner Bruno sin Optræden med deres: han havde ved sin Adfærd vist, „at han var født Neapolitaner og opdragen under en mildere Himmel.“

Efter et mere end toaarigt Ophold forlod Bruno England med Michel de Castelnau, omtrent samtidig med at Philip Sidney drog til Krigen i Nederlandene, hvor han fandt Heltedøden. I England kunde Bruno, efter de gjorte Erfaringer, ikke vente at finde en videre Mark for sin Virksomhed; han søgte da tilbage til Paris, hvor

han allerede havde vundet Disciple, og hvor hans i England udgivne Skrifter paany havde henledt Opmærksomheden paa ham. Han havde, efter den Tids Skik, formuleret Hovedsætningerne af sin Lære om Naturen i en Række af Theses, polemisk rettede mod Aristoteles' Fysik, og havde sendt dem til de vigtigste Universiteter med Tilbud om offentlig at forsvare dem. I Paris fandt en saadan Disputation Sted ved Pintsetid 1586. En af Brunos Disciple: J. Hennequin, forsvarede, efter en indledende Tale, under Brunos Præsidium, de opstillede Theses. I tre Dage varede Disputationen, der drejede sig om Begreberne: Naturen, Universet og Verden. Om Virkningen af denne filosofiske Turnering have vi ingen Efterretninger; vi vide kun, at en lille Kreds af ivrige Tilhængere, tildels allerede vundne under det første Ophold i Frankrig, sluttede sig til Bruno, og at han havde fornemme og mægtige Beskyttere, saaledes den venetianske Gesandt Moro og Storprioren af Frankrig, Henrik af Angoulême.

Allerede i Sommeren 1586 forlod dog Bruno atter Paris, dels paa Grund af de fanatiske Religionsforfølgelser, der dengang blussede op med nyt Raseri, dels fordi han følte en Trang til ogsaa i andre Lande og ved andre Universiteter at udbrede sin Lære. Rejsens Maal var nu det protestantiske Tyskland, hvor han ventede en friskere Modtagelighed for sine frie Tanker. I Marburg gjorde han forgæves et Forsøg paa at faa Tilladelse til at optræde som Docent; han gik derfor til Wittenberg, hvor han, skønt Ikke-Protestant, blev modtagen med Velvilje og Humanitet og fik Tilladelse til at holde filosofiske og mathematiske Forelæsninger. Og Bruno roser i begejstrede Udtryk den Tolerancens Aand, der dengang, som en Arv efter Melanchthon, besjælede Universitetet, og som gjorde det muligt for ham at udtale Tanker, der baade stødte an mod det gældende Dogma og mod den herskende Filosofi, uden at blive gjort til

Genstand for hadefulde Angreb, fordi man respekterede Filosofiens Ret i dens Person, der optraadte som Filosof.

To Aar blev Bruno i Wittenberg, saa drev hans rastløse Aand ham til i Prag at søge en ny Plads for sin Virksomhed, og gennem sine 160 Theses adversus hujus temporis mathematicos, der vare dedicerede til Kejser Rudolph II, søgte han hos Kejseren at finde et Støttepunkt. Det lykkedes ikke, og det katolske Prager-Universitet var en mindre gunstig Jordbund for hans Lære end Wittenberg havde været. Bruno forlod derfor snart Prag og gik nu til Helmstädt, hvor den brunsvigske Hertug Julius betroede ham sin Søn, Henrik Julius' Opdragelse, og hvor denne, da Faderen kort efter døde, gav Bruno en lønnet Professorplads ved Universitetet og vedblev at vise ham den største Tillid. Her, har man paastaaet, skulde Bruno være bleven Protestant, men Beviserne, man har anført derfor, ere kun svage. Han taler selv kun om, at han er bleven „opfordret til at slutte sig til en mere renset Gudsdyrkelse“ (ad reformatiores ritus adhortatus); men at han skulde have antaget den reformerte Lære, har han ikke blot udtrykkelig benægtet i Inkvisitionsforhørene i Venedig, men det er i og for sig højst usandsynligt. Den reformerte Lære kunde for ham i Sammenligning med den katolske kun være den renere og sandere, ikke den ubetinget rene og sande, ikke den „Aandens Religion“, som Dogmets Former ikke rumme; og den Mand, der ikke skyede at dø paa Baalet for sin Overbevisning, vilde ikke af ydre Hensyn slutte sig til en Tro, han ikke i sit Hjærte fuldt kunde vedkende sig.

Trods Hertugens Gunst blev dog Opholdet i Helmstädt ikke saa uforstyrret for Bruno, som det i Wittenberg havde været. En fanatisk Præst ved Hovedkirken, Boethe, angreb ham fra Prækestolen som Atheist og lyste Ban over ham; Theologerne understøttede Præsten, og Universitetet havde ikke Mod til at trodse „odium

theologicum“. Bruno forlod da Helmstädt, og i 1591 opholdt han sig i Frankfurt am Main, hvor han udgav sine i Tyskland forfattede latinske Hovedværker. Men pludselig forsvinder han derfra og med Forbavselse og Forfærdelse erfare hans Venner, at han er optraadt i Padua. Hvad var Grunden til denne pludselige Beslutning? Var det kun Længslen efter hans skønne Fædreland, fra hvilket han i mere end 14 Aar havde været skilt, der drog ham tilbage med uimodstaaelig Magt, eller var det Haabet om, ved det Universitet, hvor dengang det friskeste videnskabelige Liv rørte sig, hvor Studerende fra alle Evropas Lande mødtes, at finde den gunstigste Virkeplads? Vi kunne ikke besvare disse Spørgsmaal; den, der skulde besvare dem, var snart gemt bag Fængslets tavse Mure. I Mai 1592 blev Bruno, efter Denunciation af en venetiansk Nobile Mocenigo, der havde indbudt ham til sig for at lære sig den lulliske Kunst, og som blev forbitret over, at Bruno ikke ved den kunde omskabe ham fra en Dumrian til et Geni, fængslet i Venedig, og fra Rom kom der snart en Fordring paa hans Udlevering. Der angaves som Grunde, at Bruno ikke blot var en Kætter, men Ophavsmand til nye Kætterier, at han havde angrebet Troen, at han havde brudt sit Munkeløfte, at der allerede i Neapel havde været rejst Anklage mod ham, at han havde opholdt sig længere Tid i kætterske Lande og i sine Skrifter rost kætterske Fyrster. Trods alle disse Beskyldninger var man i Venedig ikke skyndsom med at efterkomme Kuriens Fordring. Ogsaa i Venedig synes Bruno at have haft indflydelsesrige Venner, især blandt Medlemmerne af ridotto Mauroceno, et Samfund, der dog havde en mere politisk end literær eller filosofisk Tendens. Blandt dets Medlemmer finde vi de gamle venetianske Adelsnavne: Contarini, Giustiniani, Morosini, Zani og Malipiero, og i nøje Forbindelse med dette Samfund stod den dristige Munk, Fra Paolo Sarpi, der synes at have været Bruno en

kraftig Talsmand. Det var dog kun for en Tid at der kunde gøres Modstand mod Rom. Der sad en Mand med en kraftig Vilje paa Pavestolen, og han havde sine energiske Redskaber. I Januar 1593 maatte Bruno, der som Ikke-Venetianer og som tidligere anklaget var ugunstigt stillet, udleveres til Rom, og nu var hans Skæbne afgjort. Den Aand, der herskede i Rom i det 16de Aarhundredes anden Halvdel var, lige fra Paul IV's (Caraffas) Tid, en helt anden end den, der havde hersket i dets første Halvdel. Dengang kunde en hedensk Medicæer bære Pavekronen, og Renæssancens frie Aand var trængt ind under selve Tiaren. Nu herskede i Rom den „grusomme Fromheds“ Aand (pietà crudele), den Aand, der jublede over Bartholomæusnatten og selv tændte Kætterbaalene. Det varede dog længe inden man fældede Dommen over Bruno. I hele 7 Aar sad han, forsvunden for Verden, i Inkvisitionens Fængsler, og om hans indre Liv i disse Aar, om hans Tankes rastløse Arbejde og hans Fantasis dristige Flugt er der intet Minde bevaret os. Kun fra hans Fjender have vi sparsomme Efterretninger om ham, men af dem faa vi dog et Billede af, med hvilken haardnakket Udholdenhed Romerkirken kæmpede for at bringe den vidt bekendte Erkekætter til en Tilbagekaldelse af sine Vildfarelser, og med hvilken urokkelig Fasthed og usvækket Aandsstyrke Kætteren kæmpede for sin Overbevisning. De lærdeste Teologer og de mest øvede Dialektikere, deriblandt en Bellarmin, udtømte deres Kræfter paa ham. Den ene Frist efter den anden blev ham given til Betænkningstid. Selve Storinkvisitoren San-Severina forsøgte forgæves at besejre ham, ja Clemens VIII (Aldobrandini) gjorde i egen Person Forsøget paa at imponere og rokke ham. Alt strandede paa hans stærke Vilje, paa hans ubøjelige Overbevisning. Da tabte den moderlige Kirke endelig Taalmodigheden. Den 9de Februar 1600 blev Dommen forkyndt Fangen i Storinkvisitorens Palads. Den lange

Liste paa hans Kætterier blev oplæst for ham, og det blev ham foreholdt, hvor kærligt Kirken havde søgt at omvende ham, og hvilken ugudelig Trods han havde stillet mod disse Forsøg. Han blev saa udstødt af sin Orden og lyst i Kirkens Ban, og derpaa overgivet til den verdslige Øvrighed med den Bøn, „at den vilde straffe ham saa lemfældigt som muligt og uden Blodsudgydelse“. Bag disse mildt klingende Ord skjuler sig den frygtelige Betydning: at han skal dø den smertefuldeste Død, Døden i Flammerne. Det er den blodtørstige Fanatismes modbydeligt hykkelske Sprog! Knælende havde Bruno maattet høre Dommen oplæse; men da den var oplæst, rejste han sig stolt og sagde til sine Dommere: „Maaske skælve I mere ved at forkynde mig Dommen, end jeg ved at høre den!“ Han blev nu ført til den verdslige Magts Fængsel paa Kapitolium, og endnu i dette Fængsel var stadig en Fangevogter tilstede hos ham, for det Tilfælde, at han i sidste Øjeblik skulde ville tilbagekalde. Det skete ikke, og den 17de Februar førtes han ud af Fængslet for at vandre den Vej til Baalet, paa hvilken vi have fulgt ham.

Hvad var det for Kætterier, for hvilke Bruno dømtes? En fanatisk Beundrer af den hellige Inkvisition, et Øjevidne til Brunos Død, giver os en næsten uoverskuelig Liste paa dem; men der er to Hovedpunkter, hvorom de alle samle sig, og som vise Bruno som den nye Tids Bebuder, i skarp Modsætning til den middelalderlige Kirke. Det var Hævdelsen af den frie Tankes Ret, af den indre Sandhedskilde i Fornuften, af den fornuftige Tankes, „den universelle, naturlige, rationelle Aabenbarings“ Krav paa ogsaa at dømme om den religiøse „Aabenbarings“ Sandhed, at fortolke Religionens Dogmer og ved sit eget „indre Lys“ at skue det Uendelige. Og det var Hævdelsen af Naturen som et Evigt og

Væsentligt, som det, der gennem sit uendelige Liv er det harmoniske Udtryk for selve Guddommens Væsen, Udfoldelsen af den højeste Enhed, der er iboende i den.

En skarpere Modsætning til den middelalderlige Kirkes Opfattelse kunde ikke tænkes. For Kirken var Tanken kun Dogmets ydmyge Tjenestekvinde. Den „naturlige“, ved Synden formørkede Tænkning skulde ikke formasteligt turde vove at stille sig i et frit Forhold til den „overnaturlige“ Aabenbaring, som til en Kendsgerning, hvis Værd den vilde bedømme, hvis sande Indhold den vilde omsætte i sine Former. Idet Tanken traadte i Forhold til Aabenbaringens Indhold, stod det som given Forudsætning, at dette var ubetinget, guddommelig Sandhed, om hvilket ingen Tvivl kunde tillades: Resultatet af Tankens Arbejde var forud givet, dens Veje kunde veksle, men dens Maal var ét, og dette Maal var ikke bestemt ved Tankens Væsen, ved dens egne Love, men det var et Givet, for hvilket den i blind Lydighed skulde bøje sig. Den fik da intet andet Hverv end skarpsindig at finde Sammenknytningen mellem Dogmerne, der kaster Lys over deres Betydning, ud fra denne Sammenhæng at gøre sig Rede, ikke for den hele Læres Grund, men for de enkelte Dogmers Grunde, og ialfald negativt at hævde Troesindholdet som det Ikke-Umulige. Om en positiv Begrunden af det kunde der ikke være Tale; thi det var udtrykkelig sat som det Ubegribelige, som det, der overstiger al menneskelig Forstand. Det kunde da ikke tilegnes af Tanken, ikke faa et virkeligt Tilknytningspunkt i det tænkende Selvs Bevidsthed. Men Tankens tvungne Syslen med et saadant Indhold maatte blive fordærveligt for Tankens Liv. Den ufrie Tænkning kunde, idet den rastløs bevægede sig om sin uopløselige Genstand, udvikle en uhyre Refleksionsvirtuositet. Med en Jonglørs Behændighed tumler Skolastikerens Tanke med Distinktioner, Definitioner og Beviser i det Uendelige. Som Kæmper for

Madonnas ubesmittede Undfangelse træder Duns Scotus i Skranken med 2000 Syllogismer, og med ikke færre førtes Striden om, hvorvidt Gud havde kunnet inkarneres i en Kvinde, i et Dyr eller i et Græskar. Men al denne Tænkning var kun hul Formalisme, der savnede alt Virkelighedsunderlag. Tankens Former vare laante fra Oldtiden, hvis Livsanskuelse Middelalderen ikke forstod, og idet de optoges fra den fremmede Livsanskuelse, maatte de optages blot som Former, uden det Livsindhold, der oprindelig udfyldte dem, og den middelalderlige Aand bevægede sig saa i dem ved en Forstandsrefleksion, der mere og mere fjærnede sig fra Virkeligheden og dens Indholdsfylde. Og idet de saa skulde anvendes paa det specifisk kristelige Indhold, der stod over Tanken som en urokkelig Avtoritet, og forkyndte sig selv som værende af en højere Natur end Tanken, som utilegneligt for Tanken, saa maatte ogsaa dette Indholds Natur forhindre, at den skolastiske Tænkning ved Benyttelsen af dem naaede videre end til en formel Tænkning, der intet Tilhold havde i Selvbevidstheden og i Naturen. Men den tænkende Aand kunde ikke varigt finde sig i disse Vilkaar. Den pinlige Følelse af Ufrihed, af Fremmedheden for sig selv og af Savnet af et Virkelighedsindhold, bliver efterhaanden saa stærk, at Aanden sprænger sine Lænker, løsriver sig fra Kirkens Avtoritet, fra det ubegrebne Dogmes Baand, og nu søger i sig som selvbevidst Aand at finde Tankens Love, for at kunne vide sig fri — al sand Tænknings første Begyndelse — og for at kunne finde sig selv i det fornuftbestemte Tænkte. Og idet Aanden søger ind imod sig selv for at vinde Frihed, søger den, stræbende efter et Virkelighedsindhold, udad mod Naturen, som Tankens reale Genstand, som det i den objektive Virkeligheds Form eksisterende Fornuftige, og som det, der kan danne Grundlaget for en sand og fyldig Udfoldelse af det menneskelige Liv.

Saaledes kunde Middelalderen ikke opfatte Naturen. Idet Verden af den kristelige Bevidsthed sattes som det af Intet Skabte, blev den ikke længere den i sine evige, ubrødelige Love hvilende Kosmos, men et Produkt af den almægtige Viljes Vilkaarlighed, der som saadant hverken har Nødvendighed eller Væsenhed, men i sig er et Intet og kun bæres oppe af den guddommelige Almagt. Men med denne Opfattelse af Universet følger det uundgaaeligt, at Naturen maa ses i Underets Belysning. I hvert Øjeblik og paa hvert Punkt ser den religiøse Bevidsthed Underet, som Ytring af den ubegribelige vilkaarlige guddommelige Vilje, gennembryde Natursammenhængen og Naturloven, og derved ophæve Loven som saadan, og selve det Naturliges tidvis uforandrede Bestaaen bliver kun dets Opholdelse ved Skabelsesunderets Gentagelse. For Troens Øje er den guddommelige Almagt det ene Virkende i Naturen: det Overnaturlige er „Naturens Begreb og Grund“, d. v. s. Naturens egentlige Væsen. I Naturen som saadan, i det i og for sig Væsenløse, har den middelalderlige Aand ingen Hvile; den er kun i Naturen som i et Fremmedt, der, naar det virker som Natur, ses som det Onde, og som bestandig, blot som tilværende i sin Intethed, føles som en hæmmende og ængstende Skranke, og ønskes tilintetgjort. Ikke i det Nærværende, men i det Hinsidige er Aandens Hjem: dens Syn er rettet mod det Salighedens Rige, hvor det Overnaturliges Straaler, der i denne Tilværelse glimte frem gennem Undervirkningerne i Naturen og gennem Naadevirkningerne i Aanden, samle sig i ét blændende Lys. I den hinsidige Tilværelse ere alle Naturens Skranker, der kun føles som hæmmende Baand, tilintetgjorte, og den naturløse Aand lever, i nydende Beskuen af det rent aandelige Guddommelige, dettes uendelige salige Liv. Naar Historien er afsluttet, Guds Raadslutning fuldbyrdet, kastes den materielle Natur tilbage i det Intet, hvoraf den er kommen.

I denne materielle Natur, der for Oldtiden var Kilden til en uendelig Rigdom for den tænkende Aand, til en uudtømmelig Livsfylde for den handlende, kunde den middelalderlige Aand hverken teoretisk eller praktisk komme til Hvile. Naturen var ikke længer Teoriens Genstand fordi den som skabt havde mistet sin Væsentlighed, og fordi dens Love vare brudte af Underet; den var ikke længer Grundlag for det sædelige Liv; thi Aanden flyede Naturen, der, naar den gennem Drifternes Rørelse i Mennesket gjorde sig gældende som Natur, skyedes som det Onde, og til hvilken intet andet Forhold end Askesens var det normale. Middelalderen var natursky: Kirken forbød paa det ene Koncilium efter det andet „den syndige Læsning af fysiske Skrifter", og idet Naturen, der som væsentlig medhenhørende til Menneskenaturen altid tiltvang sig en Væren for Bevidstheden, som det værende Væsenløse skræmmede Fantasien, saa' denne overalt i Naturen hemmelighedsfulde, mægtige, ængstende Væsener. Set i Kristendommens, i Troens Lys, var Naturen Underets Verden; set i sin egen usikre Dæmrings Lys blev den en Æventyrets Verden, der paa én Gang uimodstaaelig fristede og indjog Rædsel. Mediet for Opfattelsen af Naturen var ikke den lovbundne Tanke, der erkendende underordner sig Naturen for at tilegne sig den og beherske den. Mediet var Fantasien, men en naturfremmed Fantasi. Den viser sig som saadan i Middelalderens Kunst, der kun giver vilkaarligt forvrængede Billeder af Naturgenstandene, ikke som Oldtidens i sjælfuld Stiliseren genskaber deres Typer. Den viser sig som saadan i Middelalderens Digtning, hvor enhver Forestilling om Naturlov mangler, og kun Fantasiens Almagt raader over Æventyrets Drømmeverden. Den viser sig som saadan i Astrologiens og Alkemiens Forvildelser, i Magiens Afsindighed.

Mod Middelalderens Opfattelse af Tanken som Dogmets Slavinde, og mod dens Opfattelse af Naturen som det Væsenløse og Usande dannede Brunos Tanker den mest skærende Kontrast. Med Tankens Frihed og med Naturens Væsentlighed falder hele Middelalderens Livsanskuelse, for hvilken Kirken traadte i Skranken med sin sluttede Magt. Kampen mellem de nye Tankers dristige Forkynder og den mægtige Repræsentant for den gamle Tro maatte blive en Kamp paa Liv og Død, og i Sammenstødet se vi, efter den Offerets Lov, der gentager sig i Historien, Bruno bukke under. Men den nyere Tids Filosofi, der snart bryder sejrrig igennem, bevarer trofast de Tanker, hvis Talsmand han var: helt igennem hviler den paa dem. For denne Filosofi, der baade hos Bacon og hos Descartes begynder i Tvivlen, bliver Bevidstheden om Tankens Frihed, om dens Uafhængighed af enhver fremmed Avtoritet, den fælles, aldrig mere opgivne, snart til intet Forsvar trængende, Forudsætning; af begge denne Filosofis Hovedformer bliver Naturen principielt hævdet i sin Væsentlighed og set som en Erkendelsens og Sandhedens Kilde. Og hos Tænkere, der høre til den nyere Filosofis største, hos Spinoza, Leibnitz og Schelling, finde vi mægtige gennemgribende Paavirkninger af Bruno: hans Tankespirer ere hos dem udfoldede i klare og formfaste Tanker, indføjede i deres Systemers faste Bygning. —

Saa havde dog Bruno Ret, da han, forudskuende, at han vilde falde som Offer for den Sandhed, han forkyndte, 16 Aar før sin Død begejstret sang:

Poi che spiegate ho l'ali al bel desio,
Quanto più sotto il piè l'aria mi scorgo,
Più le veloci penne al vento porgo,
E spregio il mondo, e verso il ciel m'invio.

Nè del figliuol di Dedalo il fin rio
Fà che giù pieghi, anzi via più risorgo;
Ch'io cadrò morto a terra, ben m'accorgo;
Ma qual vita pareggia al morir mio?

La voce del mio cuor per l'aria sento:
Ove mi porti, temerario? china!
Chè raro è senza duol troppo ardimento.

Non temer, rispond' io, l'alta ruina!
Fendi sicur le nubi, *e muor' contento,*
S'il ciel sì illustre morte ne destina! *)

H. Brøchner.

*) I M. Carrières Oversættelse:

Der schönen Sehnsucht breit' ich aus die Schwingen,
Je höher mich der Lüfte Hauch' erheben,
So freier soll der stolze Flügel schweben,
Die Welt verachtend himmelwärts zu dringen.

Und mögt ihr mich dem Ikarus vergleichen,
Nur höher noch entfalt' ich mein Gefieder.
Wohl ahn' ich selbst, einst stürz' ich todt darnieder,
Welch Leben doch kann meinen Tod erreichen?

Und fragt mich auch das Herz einmal mit Zagen:
Wohin, Verwegner! fliegst Du? Wehe, wehe!
Die Busse folgt auf allzukühnes Wagen!

Den Sturz nicht fürchte, ruf' ich, aus der Höhe!
Auf, durchs Gewölk empor! Und stirb zufrieden,
Ward dir ein ruhmreich edler Tod beschieden!

Det Inkommensurable i den legemlige og i den aandelige Verden.

(Et Foredrag holdt i Studenterforeningen.)

Inkommensurable ere de Størrelser, de Kræfter, de Begreber, de Anskuelser, som ikke have noget fælles Maal. Udtrykket er hentet fra den legemlige Verden, men dets Betydning kan overføres paa den aandelige. Dette vil jeg forsøge at klare, om end kun antydningsvis, og tillige at vise, at i Inkommensurabiliteten ligger altid den væsentlige Grund til al virkelig Strid, som ikke har sin Oprindelse i ond Vilje.

Den oprindelige Betydning af det Inkommensurable er naturligvis den simpleste, den som fattes af Forstanden alene; den er ligesom til at tage og føle paa, kan gøres anskuelig som al Viden paa mathematisk Grundlag. I sin overførte Betydning derimod, i Aandens Verden, er Inkommensurabiliteten vanskeligere at fatte og paavise, om end dens filosofiske Deduktion er mulig. Dermed tør jeg imidlertid ikke give mig i Lag. Men det Oprindelige, Grundlaget, torde ogsaa være det Vigtigste, ligesom det er det Simpleste, og mærkeligt nok det, hvorom man ved mindst Besked, ligesom det altfor ofte ere de simpleste Forstandsabstraktioner, som man undlader at klare sig rigtig. Det er derfor paa denne, at jeg lægger Hovedvægten; min Stilling lige over for det

Inkommensurable i Aandens Verden er da som dens, der mere føler end fatter Inkommensurabilitetens Tilstedeværelse. Jeg forholder mig mere belysende end oplysende; det er Mathematikens klare Begreb om det Inkommensurable, som belyser den mindre bestemte Opfattelse af Inkommensurabiliteten i Aandens Verden.

Man plejer at lade Begrebet om inkommensurable Størrelser opstaa i Arithmetiken ved Uddragning af Kvadratroden. Enhver forstaar, at Kvadratroden af 9 er 3, fordi 3 Gange 3 er 9, at Kvadratroden af $\frac{4}{9}$ er $\frac{2}{3}$, fordi $\frac{2}{3}$ Gange $\frac{2}{3}$ er $\frac{4}{9}$; men naar Talen bliver om Kvadratroden af 10 eller af $\frac{3}{8}$, saa slaar det oprindelige Begreb om Tal som en Samling af Enheder eller af Enhedens Dele ikke længer til. Intet helt Tal og ingen Brøk vil multipliceret med sig selv give 10 eller $\frac{3}{8}$; man danner sig da det nye Begreb om irrationale Størrelser i Modsætning til rationale, og definerer dem som ikke kommensurable med Enheden; thi havde de et fælles Maal med Enheden, saa bleve de udtrykte ved et vist Antal Gange dette fælles Maal og bleve da hele Tal eller Brøker, hvad de ikke ere.

Herimod kan nu indvendes, at man har dannet sig et Begreb, hørende til en exakt Opfattelse af den legemlige Verden, om hvilket man ikke véd, om det har nogen Tilværelse, det vil sige om nogen eksisterende Størrelse virkelig er inkommensurabel med sin Enhed. Det er jo slet ikke sagt, at der gives en Kvadratrod af 10 eller af $\frac{3}{8}$, fordi der gives en af 9 eller af $\frac{4}{9}$. Man kan herved ikke skyde sig ind under Valget af Enheden, som er vilkaarligt; thi hvis den samme Størrelse var kommensurabel med en Enhed, men ikke med en anden, saa maatte disse to Enheder ikke kunne besidde noget fælles Maal, uden at Størrelsen blev kommensurabel med den begge. Altsaa Spørgsmaalet er: har Begrebet om irrational

Størrelse nogen paaviselig Tilværelse i vor abstrakte Opfattelse af den legemlige Verden? Men dette Spørgsmaal besvarer Geometrien fuldstændig bekræftende.

For imidlertid at tydeliggøre det, maa vi mindes, hvorledes Arithmetiken bærer sig ad for at finde to Størrelsers største fælles Maal. Søge vi det saaledes for 36 og 84, saa prøve vi, om 36 er det, om 36 gaar op i 84; det er ikke Tilfældet, der bliver en Rest, som er 12 ɔ: $84 = 2 . 36 + 12$. Men da nu 12 gaar op i 36, kan det tages til Maal: $84 = 7 . 12$, $36 = 3 . 12$. Undertiden maa denne prøvende Fremgangsmaade fortsættes længere, som med 30 og 84, hvorved efterhaanden faas $84 = 2 . 30 + 24$, $30 = 1 . 24 + 6$, $24 = 4 . 6$, hvorefter 6 bliver fælles Maal: $84 = 14 . 6$, $30 = 5 . 6$. Hvilke Tal man end vælger, faar man et største fælles Maal, men i mange Tilfælde bliver det 1, som naar Tallene ere 84 og 37. Ere Tallene brudne, gjøres de til ens Benævning, saaledes $\frac{5}{12}$ og $\frac{1}{9}$ have $\frac{1}{36}$ til fælles Maal, da $\frac{5}{12} = \frac{15}{36}$, $\frac{1}{9} = \frac{4}{36}$ o. s. v.

Men saaledes bærer man sig ogsaa ad i Geometrien, naar man vil søge to Linjers største fælles Maal. Divisionen bestaar her i den ene Linjes Afsætning paa den anden saa ofte som muligt. Lad Linjen b gaa 2 Gange op i Linjen a, men efterlade en Rest, som er saa stor som Linjen c, saa at $a = 2\,b + c$; lad dernæst denne Rest gaa 3 Gange op i b og give en ny Rest d, saa at $b = 3\,c + d$; lad endelig d gaa 2 Gange op i c: saa er altsaa $b = 7\,d$, $a = 16\,d$, saa at d er fælles Maal for a og b.

Nu gives der Linjer af saadan Beskaffenhed, at denne Division kan fortsættes uden Ende og altsaa ikke giver noget Maal, som gaar op i dem begge. Ja man kan endog paastaa, at de allerfleste Linjer ere i det Tilfælde ikke at være kommensurable. Dog kommer det her ikke an paa at godtgøre denne Paastand, det er nok at paavise Tilfælde, hvor to Linjer mangle et fælles Maal. En ligebenet Trekant med Topvinkel 36° og de andre hver

72⁰ vil derved, at den ene af disse Vinkler halveres, faa afskaaret en mindre Trekant med de samme Vinkler. Denne nye Trekant kan altsaa atter faa en Vinkel paa 72⁰ halveret, hvorved en tredje Trekant dannes med de samme Vinkler o. s. v. i det Uendelige. Søger man nu et fælles Maal for den givne Trekants Side og Grundlinjen, vil dette aldrig naas; thi Grundlinien gaar 1 Gang op i Siden og efterlader en Rest, som atter gaar 1 Gang op i Grundlinjen, fordi denne Rest er selv Grundlinje og den oprindelige Grundlinje en af de ligelange Sider i en ny ligebenet Trekant med de samme Vinkler. Det er netop ved alle Vinklernes Halvering at med det samme en Grundlinje afsættes paa en Side og dette fortsættes i det Uendelige, uden at der ophører at komme en Rest. Man kommer altsaa aldrig til noget fælles Maal; de to Linjer ere inkommensurable.

Ligesaa vil et Kvadrats Side gaa 1 Gang op i Diagonalen, men efterlade en Rest, der gaar 2 Gange op i Siden, denne Rest gaar atter 2 Gange op i den forrige o. s. v. i det uendelige. Kvadratets Diagonal og Side ere altsaa inkommensurable. Som bekjendt viser ogsaa Beregningen af Linjernes Forhold i de her omtalte Eksempler, at deres nøjagtige Udtryk afhænger af irrationale Kvadratrødder, det er nemlig i første Tilfælde $\frac{\sqrt{5}-1}{2}$, i andet $\sqrt{2}$.

Dermed er det mathematiske Grundlag givet for Inkommensurabilitetens Begreb. Vi maa blot tilføje Oplysning om, hvorledes Manglen af et fælles Maal ingenlunge er til Hinder for eksakte Undersøgelser angaaende alle Forhold i den legemlige Verden. Sagen er nemlig, at Divisionsresterne blive bestandig mindre og at der i Virkeligheden altid maa komme et Punkt, hvor de blive saa smaa, at de kunne lades ude af Betragtning. Maalningen giver da et for en klar Opfattelse tilstrækkelig nøjagtigt Resultat i hele Tal og Brøk, istedenfor det

mindre fattelige i irrationale Tal. Var dette ikke Tilfældet, vilde de eksakte Videnskaber staa langt tilbage, saameget mere som disse irrationale Tal i de allerfleste Tilfælde ikke en Gang kendes i deres nøjagtige Form som Kvadratrødder, Kubikrødder eller som endnu mindre overskuelige Former, som Værdier af Logarithmer, trigonometriske Funktioner o. s. v. Vi behøve blot at mindes et saa bekendt Eksempel som Cirkelperiferiens Forhold til Diametren, for hvilket intet nøjagtigt endeligt Udtryk haves. Det er ikke lykkedes at give Tallet π en overskuelig Form, men det hindrer os ikke i at udtrykke Størrelsen af en hvilkensomhelst Cirkels Omkreds med al ønskelig Nøjagtighed; thi man har fundet Tallet π med langt flere Decimaler (over femhundrede) end der nogensinde er Brug for. Det samme Forhold viser sig i Mekanik, Astronomi, Fysik, kort sagt i alle de Videnskaber, der hvile paa mathematisk Indsigt.

Vende vi os nu til Naturkræfterne og Naturlovene, til Tyngden og den almindelige Tiltrækning, Lyden, Lyset, Varmen, Elektriciteten, Magnetismen, saa møde vi Manglen paa fælles Maal paa et højere Standpunkt. De indenfor hvert Afsnit gjældende Naturlove have derfor i lang Tid staaet uden indre Sammenhæng, næsten som hørende til forskellige Videnskaber; kun Træk af rent mathematisk Karakter, mere vedkommende det kvantitative, end det kvalitative have været fælles, som Lovene for Lydens og Lysets Tilbagekastning, Loven for flere tiltrækkende Kræfters Udbredelse i Rummet (omvendt som Afstandenes Kvadrater). Men Kræfterne, de ubekendte Aarsager til alle Natursyn, vare og ere til Dels endnu fremmede for hverandre. Deres kvantitative Virkninger kunne sammenlignes, men man kan ikke erstatte en vis Mængde Elektricitet med et vist Kvantum Tyngde; thi foruden den Del af Virkningerne, som kvantitativt kunne maales, har hver for sig sin ejendommelige (kvalitative) Virkning; saaledes give alle Legemer efter for Tyngden paa samme

Maade, men lige over for den elektriske Virksomhed forholde de sig anderledes og paa forskellig Maade, eftersom de elektriske Kræfter ere fordelte eller efter Størrelsen af den elektriske Spænding, og paa de fleste Legemer spores slet ingen Virkning af Magnetismen. Ja endog indenfor samme Naturkrafts Omraade er der Forskel paa Virkningerne; Gnidningselektricitet og Berøringselektricitet vise en saadan Forskel, der dog til Dels er søgt forklaret ved Betragtning af den første som var den i hurtig strømmende Bevægelse, medens den sidste var ligesom hvilende. Saaledes kommer der vel en vis Enhed til Veje, men som neppe er tilstrækkelig, saaledes for Eks. ikke til Forklaring af den forskellige kemiske Virkning, som den ved Berøring dannede Elektricitet har i langt højere Grad, end den ved Gnidning frembragte; Forskellen er saa stor, at man i sin Tid endog har troet at finde et saa inderligt Slægtskab imellem Berøringselektriciteten og de kemiske Kræfter, at disses Kommensurabilitet derved omtrent maatte være fastslaaet. Ørsteds mindeværdige Opdagelse af Forbindelsen imellem Elektriciteten og Magnetismen maa ligeledes betragtes som et Skridt henimod Bestemmelsen af et fælles Maal, især da man snart ogsaa fandt, at ikke blot den elektriske Strøm er omgivet af en magnetisk, men ogsaa omvendt den magnetiske af en elektrisk. Dog det fælles Maal er ikke fundet endnu, Elektricitet og Magnetisme ere endnu ikke kommensurable Naturkræfter. Varme og Lys have som bekjendt mange Love fælles, Varmen kan give Lys og Lyset kan give Varme, men selve de lysende og varmende Kræfter have intet fælles Maal. De Forklaringer, man giver af Forplantningen af Lyden, Lyset, Varmen, Elektriciteten ved Hjælp af Bølgetheorien, tilstede meget smukke Tydninger af mange Love, men de bidrage ikke til Dannelse af et fælles Maal for andet end disse Naturkræfters Forplantningshastighed. Kræfterne selv ere ukendte og indbyrdes umaalelige.

Vigtigere derimod turde en Betragtning være, som er udgaaet fra en Sætning i Bevægelseslæren, altsaa hvilende paa en rent mekanisk, mathematisk Theori. D'Alemberts Princip kalder man en Lov, som i sin første Anvendelse tjener til Bestemmelse af, hvorledes et System af materielle Partikler eller et materielt Legeme bevæger sig, ved at føre Bevægelsens Love tilbage til Ligevægtens, altsaa gjøre Beregningen lettere. Dette kræver lidt nøjere Forklaring. Naar flere Partikler forbindes til et fast, et bøjeligt eller et spændigt Legeme, eller de danne flere paa hverandre virkende smaa Legemer, saa er Partiklernes Forbindelse naturligvis en Hindring for, at de fuldstændig kunne følge givne Kræfters Paavirkning saaledes som naar Partiklerne vare ganske uafhængige af hverandre. De forbundne Partikler bevæge sig derfor ad en anden Vej og med en anden Hastighed, end de ganske frie vilde gøre. I Virkeligheden lystre Partiklerne altsaa ikke de givne Kræfter, men bevæge sig som om de vare paavirkede af andre, de virkelig virkende, de effektive Kræfter. Naturligvis ville de tilstedeværende Hindringer ikke give Kræfterne forøget Virkning, nej i det hele taget maa Virkningen blive ringere, der maa være et Tab af de givne Kræfter. Om disse er det, at den franske Mathematiker d'Alembert, en af Encyklopædiens Forfattere, har bevist, at de tabte mekaniske Kræfter altid maa være i Ligevægt. For Bevægelseslæren er dette en vigtig Sætning; hvor meget eller hvor lidt der end tabes, saa staar det fast: de tabte Kræfter holde hinanden i Ligevægt, og saaledes løses Bevægelseslærens Problemer ved Hjælp af Ligevægtslærens.

Men for vor Kundskab til Naturen i det hele maa Akcenten ikke ligge paa Ligevægten, men paa Tabet. Hvor blive de tabte Kræfter af? Have de slet ingen Virkning? Dette Spørgsmaal, som flere af Nutidens Naturforskere have opkastet, er ogsaa hos os drøftet af

Stadsingeniør Professor Colding, og har fundet en Besvarelse, som giver os Udsigt til en Gang at komme til Naturkræfternes fælles Maal. De tabte mekaniske Kræfter ytre sig nemlig ved forøget Varme, Elektricitet o. s. v. Det er kun for Bevægelsen, at de gaa tabt, deres Virkning antager en ny Form. Man kan saaledes tænke sig en Mulighed af Kræfternes Omsætning i en fælles Enhed for Eks. af Varme. Da tilmed de kemiske Kræfters Virksomhed er forbunden med Varmeændringer, saa kunne vi tænke os Muligheden af alle Naturkræfters Omsætning i en fælles Enhed af Varme. Men om vi ogsaa ad denne Vej naa til en fysisk Kommensurabilitet, saa maa vi dog være forberedte paa at genfinde den mathematiske Inkommensurabilitet, ligesom vi i Geometrien kunne faa irrationalt Forhold imellem to saa ensartede Størrelser som rette Linjer af bestemt Længde. Men denne Inkommensurabilitet paa det laveste, rent kvantitative Omraade taber sin Betydning, fordi Tilnærmelsen til det fælles Maal paa dette Trin kan gøres saa stor, vi ville.

Adolph Steen.

(Sluttes i næste Hæfte.)

Roms Kejsere i Marmor.

(Tanker og Indtryk fra Roms Musæer)

II.*)

I det kapitolinske Musæums Kejsersal omgives man af den fuldstændigste Samling antike Imperatorbuster, som mig vitterlig findes. Det er et fornemt Selskab, men man har Grund til at spørge, om det er lige saa godt som det er udvalgt. Fra Torvet, hvor Markus Aurelius' Rytterstøtte paaminder os om ikke at glemme Kejserdømmets gode Sider for dets slette, falder Sollyset ind paa mange mægtige Pander og dygtige Profiler, og det overvejende Indtryk af Roms Herskere er uimodsigelig Kraft og udviklet Karakter, udviklet i Godt og i Ondt. Man fristes til at tro, at „Kvalitets-Valget" i Regelen har gjort sig gældende, hvad enten det nu var Forgængerens Vilje eller Raadsherrernes Stemmer eller Legionernes Vaaben eller Livvagtens Guldtørst der aabnede Vejen til Verdensrigets Højsæde. De intetsigende Ansigter ere ikke mange.

Men mange ere heller ikke de ædelt talende, og man faar efter Indtrædelsen i Kejsersalen et Indtryk af at være steget et Trin ned ad Menneskehedens Trappe, dersom man nylig har staaet mellem Billederne af de gamle Republikers Lovgivere, Helte, Tænkere og Digtere. Flere af disse har Kunsten idealiseret, og nogle har Mejselen frit digtet; men paa de fleste har deres eget Liv trykket Idealets eller den store Karakters Indsegl. Vil man se den antike Menneskeheds Blomst, finder man den mellem Borgerne og ikke mellem Fyrsterne. Magten, efterstræbt eller besiddet, er aabenbart ikke det gunstigste Vilkaar for menneskelig Udvikling. Man véd, at Trældommen heller ikke er det.

*) Se dette Tidsskrifts Januar—Februarhæfte S. 263.

Sjældent lyser ud af en romersk Imperators Træk den sædelige Viljes rolige og milde Styrke, saaledes som ud af Antoninus Pius' herlige Ansigt; oftere Kraften hos en for Idealitet blottet, for store Syner utilgængelig, kold og beregnende Forstand; en og anden Gang Dyretæmmerens Evne til at underkue, og stundom ogsaa de tøjlesløse Lidenskabers vilde Magt, der i Grunden er Svaghed.

En anden Iagttagelse er, at Slægterne røbe en Tilbagegang, om end med Afbrydelser. De begynde med en fin regelbunden Type, som mere eller mindre holder sig hos samtlige Medlemmer af den saakaldte juliske Æt, og hvori man kunde være tilbøjelig til at se Indflydelsen af en gennem mange Slægtled fortsat æsthetisk Opdragelse. Det er Mennesker, som ere voksede op mellem helleniske Malerier og Billedhuggerarbejder, som have hentet deres aandelige Næring fra Grækenlands Bogverden og bevæget sig i Kredse, hvor enhver Gestikulation, der overskrider Skønhedslinjen støder; hvor Ingen kan vente Sejr uden fuldstændigt Herredømme over sit Ydre og den fineste Følelse for Omgivelsernes Stemning, og hvor Iagttagelsesevnen skærpes, for bag det Glattede og Afpassede hos Selskabsmennesket at udspejde det Ejendommelige i hans Karakter. Med Flavierne fremtræder en grovere Ansigtsdannelse: „det Urbane“ viger for Noget fra Landet, det Æsthetiske for noget Borgerligt. Den retskafne, muntre, men nærige Toldembedsmand, som var deres Stamfader, har aabenbart givet Vespasianus og Titus sit Ansigt i Arv. Nogle af Antoninerne have et sjælfuldt Udtryk, som mere end opvejer det Aristokratiske hos Julierne; men det Smukke hos de Første er mindre en Arv end en personlig Erhvervelse, er mere af aandelig end legemlig Art. I deres Ansigtstræk som i deres Tidsalder stræber Antiken mod en højere Livsform, en sædelig, for at undgaa Døden. Septimius Severus og hans Sønner ligne næppe længer Romere. Efter dem ere Ansigter af tvetydig eller barbarisk Form almindelige. Raa Stridsmænd veksle med spidsborgerlige Rigsforvaltere, og det Ejendommelige hos begge Arter forener sig til et frastødende Hele hos Konstantius Klorus og Konstantin.

Den næsten uafbrudt synkende, bestandig mere og mere aandsfattige og tilsidst endogsaa teknisk afmægtige Kunst gør Sit til for paa Roms Kejserbilleder at kaste en Skygge af Roms Forfald; men Tilbagegangen i Type og Udtryk er derfor ikke alene en af Mejselen frembragt Øjenforblindelse — lige saa lidt som det romerske Verdensriges Afblomstring

er et Blændværk, fremmanet af dets synkende Historieskrivning. Besad vi en gennem Tiderne fortløbende Række af Billeder, der trofast gengav disse Tiders Repræsentanters Ansigtstræk, skulde vi i Menneskehedens Ydre med Forundring opdage de historiske Perioders Præg. Det Brystbillede af Julianus, kaldet den Frafaldne, som er det næstsidste Imperatorhoved i den kapitolinske Kejsersal, lægger bedst for Dagen, at den antike Kunst endnu paa sit laveste Trappetrin ikke var aldeles utilgængelig for Geniet i de Træk, den skulde gengive.

* * *

Til sin Tids storartede Kunstværker hørte et Monument, rejst foran Venus genetrix' Tempel for Tiberius af fjorten asiatiske Stæder, som et Jordskælv havde ødelagt og han genopbygget. Stæderne omgav, i en sirlig bunden Krans af allegoriske Billedstøtter, Kejserkolossens Fodstykke, hvoraf en fri Efterligning, opgravet i Puteoli, er kommen til vor Tid for at lade os ane, hvad Skønhedens Historie gik tabt af, da dette Værk tilintetgjordes. Mange andre Tiberius-Støtter, rejste af Smigeren og Frygten eller, som i dette Tilfælde, af Taknemmeligheden, har Hadet knust; men ikke des mindre eje vi gode Billeder af Augustus' Arving. Til Arven høre dennes Ansigtstræk. Uagtet den krogede Næse — Romernæsen, som man saa sjældent ser i Rom — har Tiberius saa stærk Slægtlighed med Stifaderen, at Mangen har haft Mistanke om et nærmere Baand imellem dem. Mest i Øjne faldende er maaske denne Lighed, naar man sammenligner det i Ostia fundne Brystbillede af den unge Oktavius med de Buster af den unge Tiberius, som Lateranmusæet og Museo Nazionale i Neapel eje. Men Aarene udslette ikke Ligheden, om end Udtrykket hos den Ene bestandig mere og mere formørkes, stivner og forkunstles, medens den Andens stadig klarere og klarere gennemstraales af Mildhed og Fred.

Havde man Lejlighed til ved Siden af hinanden at se de Tiberiusbilleder, som nu ere spredte i en Mængde Musæer, Vatikanets, Museo Capitolino, Lateranets, Villa Albanis og andre, fremstillende ham i forskellige Aldere, vilde man til en vis Grad kunne følge hans Aands Vej gennem Dødens Skyggers Dal, indtil han forsvinder i Akeron. Særlig fæster sig i Erindringen det i Veji, i Aaret 1811 fundne kolossale Hoved, som tilhører Museo Chiaramonte. Det er ikke nogen

lav Sjæl, man har for sig, men en dybt falden, og man tænker paa en styrtet Erkeengel, naar man ser det dæmoniske Ansigt. I samme Musæum møde vi en kolossal Statue i pentelisk Marmor: Tiberius som Olympier. Han gjør Indtryk af Storhed, men Kunstnerens Forsøg paa at give ham Noget af Zeus' blide Majestæt er strandet paa det Umulige.

I Overensstemmelse med Billedstøtterne skildrer Suetonius ham som smuk, højvoksen og skulderbred. Men han vækker ikke Tillid. I Særdeleshed ere Trækkene omkring Munden skikkede til at vække Mistro. Tronstatuerne i Museo Chiaramonte have et lavet og sødt Smil, som vil udtrykke Godhed, medens den lille fint kløvede Underlæbe, der stiger op af den stærke Fordybning over Hagen, i sin naturlige Stilling med et Anstrøg af Spodskhed vilde have skærpet den bevidste Overlegenhed, som hviler over hans brede, prægtig byggede Pande. Et af Brystbillederne i Museo Capitolino røber omkring Munden den længe undertrykte, men i Alderdommen ustandselig frembrydende Sanselighed. Det nævnte Smil stikker stærkt af mod de store aabne Øjnes kolde Blik. Naar man har hørt saa meget om Tiberius' Mistænksomhed, skulde man vente, at Øjet forraadte denne Egenskab, men saaledes er det ikke. Den Mistænksomme er endnu videbegærlig med Hensyn til den Genstand, han iagttager; han vakler endnu imellem det Sandsynlige, at Vedkommende skal tabe, og Muligheden for, at han kan vinde ved en nærmere Betragtning. Men dette Blik gransker ikke, vakler ikke, men bekræfter skaanselsløst et paa Forhaand fastslaaet Resultat, der prisgiver Enhver til Foragt. Hovedets Linjer ere ædle og Profilen anselig. Tacitus siger os imidlertid, at det velformede Ansigt skæmmedes af Finner og Bylder; Sligt vægrer Kunsten sig med Rette ved at oplyse os om.

Billedstøtterne give os ikke nogen Forestilling om hans sædvanlige Holdning. Denne var fra Viljens Synspunkt en Modsætning til den, man finder hos saa mange Parvenuer, der paatvinge sig stive Lader og spodsk eller ligegyldig Mine. Tiberius havde af Naturen dette Stive i Holdningen og Spodske i Trækkene, men søgte, skønt uden særligt Held, at mildne det. Mest røbede det sig, naar han troede sig ene eller gik i Tanker.

Ampére vil have fundet, at Tiberius' Pande har mere Præg af Ro end Augustus'. Heri ligger et Skin af Sandhed. Thi den Sidstes Pande fortæller om Iagttagelsens og Prøvelsens Arbejde; den Førstes derimod om Tankens rolige Rugen.

Augustus ophørte aldrig at læse i Menneskene, fordi han ikke foragtede dem; det var en Bogverden, hvori der for ham altid fandtes noget Nyt at høste, og han nød som Naturforskeren og drog Nytte som den vise Mand af sine Opdagelser. Tiberius derimod har, da han bestiger Tronen, for længe siden sluttet sit praktiske Kursus i Menneskekundskab og er gaaet over til Teorien. Han er i Virkeligheden skabt til Teoretiker. Som Taler og Brevskriver vejer han paa Guldvægt ethvert Ord og benytter intet, førend han nøje har prøvet dets logiske Indholdsværdi; i sine Skrivelser til Senatet indordner han ethvert enkelt Tilfælde under en almindelig Regel og spørger eller, rettere, angiver selv, hvorledes det bør løses i Forhold til denne, og hans Tanker knytte sig altid til bindende eller indsnærende Slutningsrækker. Historieskriverne skildre ham ogsaa som en træg Taler, undtagen — og dette er psykologisk interessant — naar han stundom staar op i Senatet og ytrer sig til Gunst for en uskyldig Anklaget; da aabner sig for et Øjeblik det tillukkede Forbindelsesled mellem hans Forstand og hans Hjærte, og en ellers aldrig spurgt Varme gør det isbundne Ord flydende. Hans Lyst til at „generalisere“ aabenbarer sig i Alt. Deraf kom det, at han mindre gav Agt paa Menneskene end paa Mennesket. Og den Slutning, hvori han har samlet sine Iagttagelser angaaende dette, var: „Det er saa foragteligt, at det ikke vilde være værdigt til Had, hvis det ikke tillige var farligt.“

I Følge denne Konklusion tror han ikke, det lønner Umagen at undersøge de forskellige Blandinger af Forfængelighed, Egennytte, Misundelse, List og Dumhed, som møde ham i de mangfoldig vekslende Fremtoninger af det menneskelige Grundvæsen. Et saadant Studium vilde yderligere forbitre det mørke Humør, hvoraf han føler at han lider. Kun fra Forsigtighedens Synspunkt, som mer eller mindre farlige, kunde de fortjene at betragtes. Men det Simpleste er at iagttage Forsigtighed mod Alle og at udfinde et System, der kaster Byrden herved over paa dem, som skulle iagttages. Dette System har han uden Møje fundet. Og den stønnende Angst, hvori det holder Verden, danner den paa en Gang forklarende og skærende Modsætning til Roen paa hans egen Pande.

Tiberius er en af de store Feltherrer, Rom har ejet. Siden Marius' Dage havde Ingen frelst Verdensriget fra saa truende Farer som han. Dette og Andet, som tjener ham

til Hæder, er man tilbøjelig til at glemme for hans Udaad, især da det Store, han gjorde, aldrig udførtes paa en blændende Maade. Hvad Franskmændene kalde *la mise en scène*, Kunsten at bringe en Ting paa Brædderne, foragtede han. Julius Cæsar forstod den Kunst grundig, og længer hen skulle vi se en Otho, hvis Liv har været en atellansk Komedie, i Dødstimen iføre sig Kothurne og tragisk Maske og fremstille den faldende Helt saa godt, at han kan aflokke Historiens Gudinde Taarer. Ogsaa i Tiberius' Bedrifter ligger der Noget af en rolig udført Teori. De udsprang fra de samme Egenskaber som hans Misgerninger. Hans fornemste Dyd som Feltherre var en af Mistanken skærpet Forsigtighed; men overfor Fjenden er Tilbøjeligheden til at mistænke noget nær det Samme som Evnen til at forudse. Tiberius, som teoretiserede over alle truende Muligheder fra Fjendens Side og mistænkte alle Muligheder af Skødesløshed og Svaghed fra sine Underordnedes, traf til begge Sider sine Foranstaltninger og sejrede i tavs og i udholdende Kamp uden at gøre megen Opsigt og uden at vække Henrykkelse. Maaske vare Augustus og Vellejus Paterculus, hans Underfeltherre og senere hans Historieskriver, de Eneste, der tilfulde vurderede hans Feltherrestorhed. Hele hans Liv blev senere et Felttog i det Skjulte. Var han i Rom eller paa Kapri — Germaniens Urskove med Forhugninger, Baghold og lurende Spydkæmper stod bestandig for hans Blik, skønt Skovene nu vare Søjlerækker og den germanske Pelskappe havde maattet vige for Togaen, saavel som Bagholdet for Smigeren.

En Snært af Menneskeforagt er almindelig hos smaa Sjæle — er deres ubevidste Selvbeskuelse — men Menneskeforagten forudsætter, for at være grundig, en Karakter med Dybde. Den, der ikke i sit Indre har Plads for et Ideal af et Menneske til Sammenligning med sit „sanseligfornuftige“ Jeg og med de Andre, som bevæge sig omkring ham, og den, der ikke oprøres ved Sammenligningens Resultat, han hverken synker ned til Menneskeforagter eller hæves til Helgen. Tiberius var ikke alene rigt udrustet hvad Hovedet og Viljestyrken angaar. Hans Retsfærdighedsfølelse var fra Begyndelsen af stærk, hans Iver for at forsvare den Hjælpeløse brændende. Ofte indfandt han sig i Retssalen, satte sig i et Hjørne af Værelset, for ikke at fortrænge Prætoren fra hans Stol, og hørte paa de Sager, som kom for. Tryg stod den Fattige mod vrang Dom, havde han end de Mægtiges Rænker imod sig, naar den høje Mand

med de mørke Træk havde lyttet til hans Sag. Det er muligt, at Retfærdighedsfølelsen hos Tiberius, nøje betragtet, var Harme over, at Statens Visdom, udtrykt i Lovene, kunde narres af Sagføreres og Skurkes List; det er muligt, at den var Jægerens Fortrydelse, som ser, at Lammet er løbet i Fælden for Ræven. Men hvad Godt vi kunne tilkende denne Cæsar maa gælde med sin fulde Vægt; det Onde hos ham vejer nok alligevel.

Pengene i hans Haand vare længe en velgørende Magt. Sparsom i det Smaa, var han titanisk i sin Gavmildhed. En ædel Brug af Rigdommen var, siger Tacitus, „en Dyd, som han længe beholdt, efter at han havde afført sig de andre."

Tiberius rettede ikke mindst sin Mistro mod sig selv. Han unddrog sig ikke fra den Dom, han fældede over Menneskeslægten. Og i sin mørke Verdensopfattelse, sin daglig voksende og — man maa indrømme det — af Omgivelsernes Usselhed rigelig nærede Menneskeforagt saa' han Farer for Samfundet og sin egen Fremtid. Under hans første og lykkelige Regeringsaar undslap der ham i Senatet mer end en Gang Ord, indgivne, som det synes, af en ængstende Anelse om, at der forestod hans Sjæleliv en Forandring til det Værste.

Den Generation, Tiberius regerede, var ringere end den, over hvilken Augustus havde ført sit milde Scepter. Hvad Horats havde profeteret derom, var gaaet i Opfyldelse. Der gaves ingen rosværdig Handling af Fyrsten, som ikke mistydedes og lønnedes med Bespottelser. Hans Godhed udlagdes som Mangel paa Kraft, hans Ædelmodighed som Frygt, og da han en Gang havde vægret sig ved at modtage guddommelig Tilbedelse og forbudt, at der rejstes Templer for ham, idet han erindrede om sin svage menneskelige Natur, var man enig om deri at se „Tilkendegivelsen af en lav Sjæl, utilgængelig for Æren." Saaledes æggede man den Dæmon, Tiberius bar i sig, kæmpende mod hans bedre Jeg. Han havde sit Forsigtighedssystem færdigt, men stræbte endnu imod at anvende det. Da Senatet en Dag raabte, at Cæsars Forhaanere burde straffes, bad han dem „ikke aabne det Vindue." Længe viste han sig lige saa følesløs mod Dadelen, som bitter og tilrettevisende mod Smigeren. „I et frit Samfund," sagde han, „er Tanke og Tunge fri." Men et Tankesprog gør ikke Huden haard; ikke heller er det sikkert, at Foragten for Mennesket gør ligegyldig for dets Dadel. I sit niende Regeringsaar var Tiberius rede til at lægge Verden under sit System.

Tiberius var opvokset under Omgivelser, hvor én Tanke var eneherskende: Magtens; én Lidenskab: Ærgerrighedens. Enhver Bestræbelse drejede sig omkring dette Punkt. Kærlighed havde han kun lært at kende hos sin Moder, og den Kærlighed var svøbt omkring en Egoisme, der vilde mættes af Sønnens Ophøjelse. Tiberius trak sig da tilbage bag den haarde Skal af sin Natur og kvalte enhver Ytring af et Hjærte, der var lige saa tilbøjeligt til en opofrende Kærlighed som til et sydende Had. Mod sin Stiffader Augustus, som elskede lyse og glade Omgivelser, viste han sig ærbødig, men paa kold og afmaalt Vis, samt lydig, men i Pligtfølelsens stive Former og ikke i Hjærtelighedens. Han saa, at Augustus havde knyttet sig til den livlige, smidige og elskværdige Drusus, og vidste, at Kejseren af Statsgrunde satte Pris paa den Folkeyndest, denne havde vundet, men kunde af Stolthed ikke bevæge sig til en Gestikulation, en Mine, et Ord, der lod sig udlægge som et Forsøg paa at kappes med Yndlingen om at tækkes Stiffaderen. At han selv skulde have gjort Noget for at faa Magten i sin Haand, er aldrig med god Grund blevet bebrejdet han; Omsorgen herfor har man tillagt hans Moder Livia, og det Spørgsmaal staar altid aabent, om ikke den dybe Tungsindighed, den Lede ved Livet, som nedtrykkede ham paa denne Tid, netop forværredes af en rædselsfuld Anelse om de Midler, hun i saa Henseende skal have gjort Brug af. Dermed vil jeg ingenlunde have sagt, at han var fremmed for Ærgerrighed, endskønt hverken hans Samtid eller hans Historieskriver kunde opdage et Spor af denne Lidenskab hos ham, førend han i sit 46nde Aar af Augustus valgtes til Efterfølger; men man kan rolig sige, at Magten lige saa lidt som noget Andet afspejlede sig for hans Sjæl med blændende Farver. Selv fandt han intet Maal, der var værd at efterstræbe; men da man gav ham en Opgave at løse og paalagde ham Pligter som Embedsmand eller Feltherre, udførte han sit Hverv med overlegen Forstand og Klaudiernes nedarvede Viljesstyrke.

Fra denne Kreds af iskolde Beregninger og snigende Rænker rev han sig løs i sin Kærlighed til den Kvinde, der blev hans første Hustru. Statsgrunde rykkede hende ud af hans Favn og sammenkoblede ham med Julia, Augustus' Datter, som skændede den stolte Mands Ære. Aar efter Skilsmissen, da Tiberius en Dag gik igennem en af Roms Gader, vilde Tilfældet, at han og hans første Hustru skulde mødes. Da de vare gaaede forbi hinanden, standsede Tiberius

og saa' efter hende; den spodske Mine forsvandt, de haarde Træk bleve bløde, og han, som ansaa en Sindsbevægelse for en Skam og allermindst vilde prisgive sine Følelser til Mængden, brast i Taarer. Han havde set sit Livs Lykke gaa ham forbi. — Hans første Kærlighed var ikke hans eneste Drøm. Vi vide ikke hvilken Begivenhed det var, som for et Øjeblik adsplittede den blygraa Atmosfære af Mistro og Menneskeforagt, der hvilede over hans Sjæl, og lod en Solstraale fremkalde Noget, som lignede Tillid til et Menneske. I al Fald: en saadan Følelse var vaagnet hos ham for Sejanus, Prætorianernes Høvedsmand. Uden Tvivl førte den dog en kæmpende Tilværelse, da en Begivenhed indtraf, som ikke alene rodfæstede hans Fortrolighed, men fik hele hans Teori om Mennesket til at vakle. Det var paa Rejsen til Neapel og Kapri, efter at han havde forladt Rom, for aldrig at vende tilbage dertil. Han havde naaet Halvvejen, til Nærheden af Terracina, hvor de Fundanske Bjerge hæve sig og frembyde en Udsigt, som paa den ene Side strækker sig til Rom, paa den anden til Neapel og Vesuv. Paa Bjergskraaningen fandtes en af Naturen udhulet Grotte, hvor det faldt Kejseren ind at holde sit Aftensmaaltid. Hans Bordgæster vare Sejanus, to andre fornemme Romere og nogle græske Videnskabsmænd. Disse spøgte ved Vinen, men Cæsar turde ogsaa her have havt sine mørke Tanker, thi foran ham laa i Aftensolens Skin Øen Pandataria, Julias Forvisningssted. Da høres et tordenagtigt Brag: Stenblokke styrte ned fra Hulens Aabning, nogle af Tjenerne ligge knuste, Grus og Smaasten rive sig løs fra Taget, Gæsterne fly. Men Sejanus kaster sig paa Knæ og bedækker Fyrsten med sit Legeme. Livvagten, som, da Stenskredet er ophørt, iler til Stedet, finder ham uskadt.

At de Andre havde ladt ham i Stikken, deri saa' han en almindelig og ustraffelig Ytring af den pludselige Skræk; men at Sejanus var blevet, gav ham nok at gruble over. Her var ingen Plads for Overlæg og Forstillelse, her havde Hengivenhed aabenbaret sig som den øjeblikkelig virkende Drivfjeder. Dette lignede et Mirakel, men Tiberius maatte tro og han vilde tro. Hvad Filosofen havde søgt med Lys og Lygte, uden at finde, det havde nu milde Guder givet Fyrsten til Lise for hans pinte Sjæl: et Menneske og dermed en Ven. De Fundanske Klippeblokke havde saaledes slaaet et Hul i hans Teori. Men Hullet tilstoppedes nogle Aar senere, da man havde opdaget en Sammensværgelse, som den siden Begivenheden i Grotten almægtige og nu efter

Kejserværdigheden lystne Sejanus havde stiftet mod sin Herre. Det tilstoppedes med Bedragerens og hans Barns Legemer. Dermed stod Teorien atter hel og holden, og paa fastere Grund end nogensinde; men Tiberius selv var fortabt. Fra det Øjeblik troede han Intet mere; fra det Øjeblik var han den tøjlesløse Tyran. Jeg holder en Ulv ved Ørene! Det var hans sædvanlige Mundheld. Ulven har smaa Øren, og det gjaldt om ikke at slippe Taget! Intet maler bedre hans egen Opfattelse af sin Stilling.

Undtager man disse saa snart skuffede Drømme om Kærlighed og Venskab, gaar Haabløsheden som en sort Islæt gennem hele hans Liv. Hans skarpe Blik for vor menneskelige Elendighed forenedes med Overbevisningen om, at det ikke kunde blive bedre. Tanken om det menneskelige Fremskridt var fremmed for Antikens Mænd; af den kunde de ikke spores til trøstig Kamp. Men de Bedste af dem havde en Spore nok i Bevidstheden om, at den evig standende Strid mellem Godt og Ondt kræver Kæmper paa det Godes Side. Tiberius manglede ogsaa den Spore. Han saa' — og dette vækker vor Medfølelse — han saa' med Harme i Verdens Gang ikke Andet end det Ondes evige Sejrstog. En mere overfladisk og munter Sjæl vilde have spøgt Sorgen bort i epikuræiske Lag; Samtiden bebrejdede ham virkelig, at han ikke greb dette tvetydige Lægemiddel for mørkt Humør. Et mere ydmygt og troende Sind vilde have søgt Lægedom for sine Lidelser ved at stræbe efter Fuldkommenhed. Men Tlberius rugede haabløst paa sin Smerte, og deraf kunde ikkun Ondt fødes. Som Augustus, at lappe paa Samfundets Saar og ved eget Eksempel og almene Love søge at forbedre Sæderne, var for Tiberius at bære Vand i et Sold. Med Afsmag for Livet opfattede han dette som en Kamp for Tilværelsen mellem Væsener, der vare uværdige til Tilværelsen, og sin egen Stilling som den i Kampen mest udsatte, det givne Maal for alle stærke egoistiske Viljer. Paa Opdagelsen af Sejanus' Bedrageri fulgte, Slag i Slag, Opdagelsen af, at denne hans eneste Ven havde myrdet hans eneste Søn og det i Samraad med Sønnehustruen! Jo skaanselsløsere han nu anvendte sit Beskyttelsessystem, des gyseligere blev de Billeder af menneskelig Nedrighed, som oprulledes for hans Blik og æggede ham til vildere og vildere Udbrud. Dertil kom Fortvivlelsen over at have nedkaldt Efterverdenes Straffedom over sig — thi, underligt nok, saa dybt han foragtede de Levendes Omdømme, satte han Pris paa de

kommende Slægters. — Denne Modsigelse er ikke sjælden — — *nomen erit indelebile nostrum* — — Følelsen af at tilhøre Historien og faa den menneskelige Samvittigheds Fordømmelse ôver sit Navn stadfæstet af alle Tider bøjer den stiveste Nakke. Sin Stilling vilde han dog forsvare, eftersom Skæbnen havde villet, at den var hans, endskønt han følte det som en skærende Modsætning at ofre Hekatomber af Uslinger for en eneste Uslings Sikkerhed. Jo længere Striden rasede, des dybere sank han i dens Bølger. Samvittigheden slumrede ind under sine Smerter, og tilsidst var hele hans aandelige Tilværelse gaaet op i Had, Hævn og Selvopholdelsesdrift, som ustandselig myrde.

* * *

Tiberius' System var simpelt: naar Alle mistænkes af Alle, gribes Samfundet af den lammende Frygt, som er Tyrannens Skjold. Angiveriet er det Medusahoved, han holder frem til sit Forsvar. Gennem alle Samfundslag, ind i alle Hjem udstrækker Uhyret sine Polyp-Arme og Føletraade. I Skaren af frække Angivere staa de ædleste Navne, en Kajus Grakkus, en Porcius Kato! Man mistænker en Lurer i enhver Dødelig, en Snare i ethvert Ord, et Baghold i ethvert Smil. En Fader har Grund til at mistro sin Søn, en Ægtefælle sin Ægtefælle. Her et Billede fra denne sørgelige Tid:

Ridderen Titius Sabinus vover endnu at vise Agtelse for Germanikus' Enke og Børn, ogsaa Genstande for Tiberius' Had. En Dag møder Titius paa Gaden Senatoren Latiaris, som hilser og begynder en Samtale om ligegyldige Ting, for tilsidst at trykke hans Haand og tilhviske ham den Ærbødighed, han nærer for et i Nøden trofast Venskab. Nogle Dage senere mødes de atter paa Gaden; Senatoren indbyder Ridderen til sit Hjem, fører ham ind i sit Sovekammer, hvor jo ingen Lurer kan følge dem, og udtaler sin Afsky for Tyrannen, som dynger Forbrydelse paa Forbrydelse. Hans Gæst letter sit Hjærte i lignende Ord; han har saa længe baaret en stum og derfor dobbelt tung Sorg. Et Øjeblik senere har Tiberius i sin Haand et af Latiaris, Porcius Kato og to andre Senatorer undertegnet Anklageskrift mod Titius Sabinus. Skrivelsen omtaler, hvorledes Senatoren Latiaris efter Aftale med de andre Senatorer var gaaet ud for at fange Titius paa Gaden og føre ham i et Baghold; hvorledes Stedet, som man havde valgt til deres Samtale, ved sin tilsyneladende

Ensomhed skulde indgyde Titius Tillid, samt hvorledes Værten for Porcius Kato og de to andre Fædre havde indrettet et Skjulested mellem Sovekammerets Tag og Panel med Sprækker til at lytte ved.

Som man ser, prale de fire Raadsherrer med deres Niddingsdaad. De risikerede Intet derved, thi de vidste, de havde Tiberius' dybeste Foragt, men de kunde mulig vinde Noget. Lønnen, som to af dem attraaede, var Konsulatet; dog har jeg ikke i den romerske Konsulsliste kunnet finde noget Aar, vanæret af deres Navne. Da Titius slæbtes til Døden, tømtes Torve og Gader; Alle flyede, thi et Øjekast til Offeret kunde udtydes som en Tribut af Medlidenhed med dets Skæbne. Nogen Tid derefter stod Latiaris selv anklaget for Højforræderi; han domfældtes, henrettedes og kastedes, et nøgent Lig, ned ad de Gemoniske Trapper.

Saadanne Tildragelser vare almindelige. Angiveren fulgte den Angivne i Døden. Tiberius hadede sine Redskaber mere end deres Ofre: den, der bedrager en Ven, venter paa Lejlighed til at bedrage sin Fyrste. Tiberius fandt sig omgiven af lumske Rovdyr og saa' sin Frelse i og havde sin Fornøjelse af at hidse dem mod hinanden. Parforce-Jagten maatte, engang begyndt, vedblive uden Afbrydelse; en Standsning, og Alle vilde kaste sig over ham, hvor han stod i Midten af den blodige Arena.

Det er i aandelig Forstand han staar der. I Virkeligheden har han forskanset sig paa det havombæltede, fjeldstængte Kapri. Der søger han i Udsvævelser nogle Øjeblikkes Glemsel af de gyselige Syner, nogle Øjeblikkes Hvile for den hudflettende Angst. Han havde, som vi vide, bævet tilbage for sit Systems Anvendelse; men Sejanus havde prøvet det og fundet det godt, uden at tænke sig selv som dets Offer, og efter at det først var kommet rigtig i Gang, gaar det af sig selv, et satanisk Perpetuum Mobile. Lægger Tiberius Haanden paa det for at standse det, griber det ham mellem sine Takker og knuser ham.

Men disse Gladiatorer, som myrde hinanden med Øre og Tunge, smigre ham endnu i Døden. *Ave Cæsar, morituri te salutant!* Endogsaa Kunsten, Frihedens Datter, hylder Tyrannen og hylder hans System! Ved Foden af en Tiberiusstastue — mindes jeg ret: i Villa Borghese — ser man et Øre. Kunstneren har villet sige, at Cæsar er en Gud, som endogsaa hører den lønligste Hvisken.

Tiberius sparede ikke sine egne Frænder, naar han ofrede Andres. Har Læseren set den smukke Billedstøtte af Agrippina, den kapitolinske Kejsersals Prydelse, uden at komme Optrinet i Hu, da Centurionen, hendes Vogter, løfter Stokken mod et saa ædelt Hoved og slaar hendes ene Øje ud? Under saadan Mishandling udfører Agrippina sit Forsæt, at dø af Sult. Og da hun er død, takker Senatet Cæsar for hans Naade mod hende!

Kom Nogen paa den Tid til at tale om Brutus og Kassius, krævede Forsigtigheden, at han kaldte dem *parricidæ*, et Ord der er saa godt som to, thi det kan betyde baade Fadermordere og Landsforrædere. Nidkærheden tilføjede gærne *latrones*, det er Røvere. Den Modsætning mellem Fristat og Kejserdømme, som Augustus ikke havde villet indrømme, ikke engang for sig selv, laa nu klart for Dagen, og Ingen undrede sig over, at den Førstes Minder indjog det Sidste Skræk. De vare dog uskadelige disse Minder, Gengangere, der sjældent aabenbarede sig uden ved en Grav. Den Nat, Germanikus' Aske jordedes, lød paa den af Fakler oplyste Marsmark et enstemmigt Raab fra Hæren, Embedsmændene og Folket: Republiken er død! Alt Haab er ude! Og da Støvet af Junia, Katos Søsterdatter, føres til Baalet, bæres i Ligtoget Hundreder af Billeder af høje Stamfædre; men Brutus og Kassius — siger den største af de romerske Historieskrivere — overstraalede alle, fordi deres Billeder ikke saas. De glimrede ved deres Fraværelse. — Den gamle Historieskriver Kremutius Kordus anklages for at have lovprist Brutus' Fædrelandskjærlighed og kaldet Kassius den sidste Romer. Det var i et Skrift, som han havde oplæst for sin Ven, Kejser Augustus; men nu indstævnedes han, temmelig sent, for at bøde for sin Forbrydelse. Han holdt en glimrende Tale, ikke for at værge et fortabt Liv, men for at beskytte Sagas Ret til Overbevisningens Ord. „70 Aar“, sagde han tilsidst, „70 Aar efter deres Undergang leve Brutus og Kassius endnu i deres Billeder, som ikke engang Sejrvinderen har tilintetgjort. Ville de da ikke være sikre paa deres Arvelod i Historiens Ihukommelse? Dersom I fælde mig, ville de ikke mangle, som forsvare deres Minde og ogsaa mit.“ Derpaa forlod han Senatet og endte sit Liv.

Hverken Tiberius eller Nogen af de følgende Enevoldsherskere har kunnet forhindre, at et Billede fra Antikens Dage af Markus Junius Brutus har indtaget sin Plads i „de

berømte Mænds Sal“ i Museo Capitolino. Som Kunstværk betragtet er dette Brystbillede godt; men skønt noget Sværmerisk fandtes i Udtrykket, vare Ansigtstrækkene ikke de, jeg havde ventet. Paa den anden Side af Torvet, i Konservatorernes Palads, ses et prægtigt antikt Brystbillede af en anden Brutus — Lucius Junius, uden Tvivl et idealt Hoved, men alligevel saa realistisk i sin Fremtoning, at man fristes til at tro, at en etrurisk Kunstner har overgivet Efterverdenen de stolte Træk af Roms første Konsul. En Billedstøtte, som skal forestille samme Brutus, i Villa Albani er derimod et hæsligt Vrængbillede, en Slaves men ikke en fribaaren Kunstners Mejsel værdigt, og yderligere forværret ved en senere Tids Restaureringer og Tilføjelser. Om noget Billede af Kassius findes, véd jeg ikke. Maaske staar han mellem de mange navnløse, men ofte i høj Grad tiltalende Marmorhoveder, som de italienske Musæer eje. Ved Gravning i den Villa ved Tivoli, som med Rette eller Urette bærer hans Navn, opdagede man ikke noget Kassius-Hoved, men vel et Kunstværk, som kan gælde for et Vidnesbyrd om hans Kærlighed til republikanske Minder, det Perikles-Hoved nemlig, som er havnet i British Museum.

* * *

Medens Blodbadet fortsættes i Rom, ensformigt og trættende i al sin Rædsel, vanker Ophavsmanden til det mellem Kapris Klipper. Øens Bredder ere vanskelig tilgængelige; kun mindre Fartøjer kunne lægge til. Vagtposter spærre enhver Opgang og undersøge enhver Ankommende. Naar et Sejl nærmer sig over den i Solen lysende Bugt, medbringer det Anklageskrifter eller Anklagede, som Kejseren selv vil forhøre, eller det er en Ruffer, som blandt Kampaniens Ungdom har opsøgt et nyt Bytte for hans unaturlige Attraa.

Tiberius kan ikke skjule, at han er ulykkelig. Kvalerne overvælde hans Stolthed. En Gang i det Mindste har han villet lette sit Hjerte med at skrifte sin Kval. Og dette Skriftemaal er ikke en hvisket fortrolig Meddelelse, men et titanisk Angstraab, som høres gennem Tiderne. Til Efterverdenen, som skal dømme ham, siger han, at han har dømt sig selv, og viser, uden at tigge om Barmhjærtighed, sit af Eumenidernes Svøbe hudflettede Bryst.

„Hvad jeg skal skrive til eder, Fædre i Raadet, eller hvorledes jeg skal skrive, eller hvad jeg

aldeles ikke skal skrive i denne Stund, om jeg véd det, maa Guder og Gudinder hjemsøge mig med skrækkeligere Kvaler end dem, under hvilke jeg nu daglig føler jeg forgaar."

Saaledes begyndte han en Gang en Skrivelse til Senatet. Det er, som hørte man Veraab fra Forgaarden til de Fordømtes Rige. Seneka kan have tænkt paa disse Ord, da han nedskrev Tanken: „Synderens første og største Straf er Synden; i Misgerningen skjuler Revselsen sig." Men vokser Straffen frem af Brøden, saa spirer Forsoningen op af Straffen, og vi have Ret til at føle Sorg over de Kræfter, som gik tilspilde i denne Sjæls Afgrund. Han er en af de vældigste Skikkelser i den mørke Stil, som Historien kender, og han venter endnu paa Mesterhaanden, der er i Stand til at skildre ham. Stahrs Forsøg i saa Henseende er en Advarsel.

Det hændte Michel Angelo, efter at han i Marmoret havde begyndt at forme en af sine Kæmpetanker, at han mødte en Fejl i Stenen. Da kastede han Mejselen og lod Værket ufuldendt — paatrykt Storhedens Præg og dog fordømt. Overfor Tiberius kunde en Gnostiker blive grebet af Følelsen af, at Demiurgos i Æonernes Værksted havde bestemt dette Væsen til et Ærens Kar, men at han paa Grund af en uhelbredelig Fejl i hans Sjæls Malm har bortkastet Mejselen og overantvordet ham til Vanæren.

Hos sin klodsede, i Hjemmet som Nar og Halvtosse behandlede Brodersøn Klaudius havde Tiberius opdaget et godt Hjærte. Overrasket heraf tænkte han et Øjeblik paa at gøre denne til sin Efterfølger; men afstod derfra, maaske fordi han ikke vilde, at ogsaa Godheden i Historien skulde bære Narrens Kappe.

Viktor Rydberg.

(Oversat efter Forfatterens Manuskript af Otto Borchsenius.)

Kejserinden af Spinetta.

(En italiensk Landsbyhistorie).

Paa Sletten ved Alessandria, en halv Mils Vej fra Marengo, ligger der en anden lille Landsby ved Navn Spinetta, hvis Navn fuldstændig er traadt i Skygge for den verdensberømte Naboflækkes Ry. Selv i de omstændeligere Krigshistorier nævnes den næppe, og de Rejsende, der undersøge enhver Stenhob paa Valpladsen ved Marengo, værdige ikke under Forbikørslen det beskedne Spinetta et Blik. Det er ogsaa kun yderst faa, der vide, at denne ringe Plet engang har oplevet en Dag, paa hvilken en Kejser og en Kejserinde kronedes der med højtidelig Pomp, og at det sidenefter tog en højst besynderlig Ende med disse Majestæters Herlighed. Kun i et Skillingsblad af den Art, der sælges i Tusindvis til Bønderne paa Torvedage og Markeder, er den mærkværdige Historie om denne Kejserkroning opbevaret, og da den piemontesiske og lombardiske Landbefolknings Fantasi har udstyret dens historiske Kærne med alle Slags underlige Tilsætninger, falder det nutildags vanskeligt at skælne mellem det Virkelige og det Opdigtede. I Hovedsagen er det imidlertid gaaet saaledes til, som her skal fortælles.

I Begyndelsen af Tyverne, da Karl Felix sejrrigt havde knækket alle Carbonari'ernes Omvæltningsforsøg og sad uanfægtet paa sin Trone i Piemont, levede der i en af de fattigste Hytter i Udkanten af Landsbyen Spi-

netta to smukke Søstre, der vare almindelig agtede for deres Skikkelighed og Fromhed. Forældrene havde de tidlig mistet; den yngste, Margheritina, var dengang knap fyldt tre Aar. Moderen var død af Sorg over den sørgelige Skæbne, der havde ramt hendes Mand, som havde gjort Napoleons Moskauertog med som Sergeant, og paa Hjemvejen ikke var naaet videre end til Beresinas Is. Fuldstændig Vished for, at han virkelig var død og ikke enten var fangen eller havde forvildet sig et eller andet Steds hen, fik man først nogle Aar efter hint frygtelige Folkesørgespil, og da slukkedes ogsaa med den sidste Gnist af Haab, som den gode Kone havde næret, hendes svage Livslys. Den ældste Datter, ved Navn Pia, var kun femten Aar, da hun og hendes lille Søster bleve forældreløse. Hun vilde imidlertid ikke vide noget af at overgive Barnet i Fremmedes Hænder og saa skaffe sig selv sit Livsophold ved at tage Tjeneste paa Landet; tvertimod, hun blev boende i Hytten, som hendes Fader havde opført, og ernærede sig og Barnet ved, hvad hendes Ten kastede af sig og hvad der høstedes paa den lille Majsmark, som hun selv dyrkede. Alligevel forstod hun at klæde sig og den Lille saa net og holde sig i saa ulastelig Tugt og Ære, at hele Landsbyen strømmede over af Ros over dem og Mødrene plejede at opstille de Forældreløse som Mønstre paa god Opførsel for deres Døtre.

Den gode Omtale var rigtignok surt fortjent; fattig som hun var, maatte hun være paafærde tidlig og silde for at slaa sig igennem og kunde ikke engang om Helligdagene sætte Spinderokken tilside. Og havde hun villet, kunde hun have havt det langt mageligere. Ikke blot tilbød man hende Hjælp og Foræringer med stor Venlighed fra mange Sider, og havde gærne skilt hende af med den Lille, da det var saadan et nydeligt og klogt Barn, men hun havde ogsaa selv meget let kunnet blive antageligt forsørget; thi hun gjaldt for den smukkeste Pige

i Byen, og Enhver, selv den Rigeste, havde været vel tjent med at faa en saadan Kone i Huset. Dog hun rystede blot paa Hovedet ad enhver Forekommenhed, frabad sig alle Foræringer og afskedigede den ene efter den anden af de unge Mænd, der gjorde Kur til hende, hvori de kun fandt sig med bedrøvelige Miner og tungt Hjærte.

Denne knibske Adfærd forekom naturligvis baade Gamle og Unge overmaade mistænkelig, og tilsidst saa' endogsaa Landsbyens Præst sig nødsaget til at kræve sit besynderlige Skriftebarn til Ansvar for den gaadefulde Stolthed, med hvilken hun saa fuldstændig sluttede sig ind i sig selv. De Oplysninger, hun gav ham, indeholdt intetsomhelst Syndigt, hvorfor hun heller ikke betroede det til sin Sjælesørger under Skriftehemmelighedens Segl; og snart vidste da ogsaa den hele Landsby, i hvilket Lys Pia saa' Fremtiden.

Hun var nemlig netop kommen til Verden paa hin fjortende Juni Aar 1800, da Slaget ved Marengo stod i det nære Naboskab af Spinetta. I sin Lidelsestime havde Moderen hørt Franskmændenes Kanontorden derovre fra og været i dobbelt Angst, da hendes Mand fægtede med paa den Dag iblandt Desaix' Tropper. Barnet var saaledes unægtelig født under Mars' Stjærne og havde til Fader en Helt, som Førstekonsulen selv havde rost paa Valpladsen og forfremmet til Sergeant, men Familiens Selvfølelse styrkedes dog endnu mere, da fem Aar senere den Vældige, for hvem alle Verdens Riger skælvede, igen kom i Nærheden af deres navnløse Landsby, dennegang som Kejser af Frankrig og i Begreb med i Milano at sætte sig Italiens Kongekrone paa Hovedet. Paa Valpladsen ved Marengo holdt Kejseren en stor Revue. Sergeantens Kone kunde ikke modstaa Fristelsen, brød op med sit Barn og vandrede afsted sammen med hele Landsbyens Befolkning for at nyde det prægtige Skuespil. Det femaarsgamle glade Pigebarn begreb vel ikke rigtig, hvad alt dette havde at betyde, men da Troppe-

mønstringen var forbi, og Kejseren langsomt red tilbage til Alessandria med sit glimrende Følge, stod Moderen forrest i Rækken af det uoverskuelige Espalier, som Omegnens Bønder dannede, og havde taget den lille Pia paa Armen, skønt Barnet ellers udmærket kunde gaa alene, for at hun rigtig kunde se Kejseren, og da der nu raabtes: „der kommer han! det er ham! Foran paa Skimmelen! *Evviva l'Imperatore!*“ — udstrakte den lille Pige, i det Øjeblik et Lyn fra det mørke Kejserøje strejfede hendes røde og hvide Ansigt, som i pludselig Henrykkelse begge sine nøgne Arme mod den vidunderlige Helt og raabte med saa klar en Stemme sit *Evviva* — at Barnejublen trængte gennem alle andre Stemmer hen til Herskerens Øre. Han holdt sin Hest an et Øjeblik, i næste Nu havde han hævet det slanke Pigebarn op til sig paa Sadelen, saa' hende et Par Sekunder stivt ind i de store sorte Øjne, der udholdt dette dæmoniske Blik uden at blinke, kyssede den lille Pande med de krøllede Haar og rakte saa igen Barnet tilbage til Moderen, der stod stiv som en Statue paa Vejen, maalløs af Henrykkelse over denne uhørte Naade, og saa optaget af Triumfatoren, der straks sprængte bort igen, at hun aldeles glemte at se paa sin egen Mand, da denne lidt senere udmattet og støvet marcherede forbi Kone og Barn med sit Regiment.

Det kan ikke undre nogen, at denne Hændelse gjorde et usædvanligt og længe husket Indtryk paa alle Øjenvidner, især paa de nærmeste Bekendte fra Landsbyen. Endnu mange Aar efter sagde man: „det er Pia, som Kejseren har kysset“, naar f. Eks. en Fremmed i Spinetta lagde Mærke til den smukke slanke Pige, der ogsaa paa sin Side ved en vis aparte Maner i Maaden at klæde og opføre sig paa syntes at lægge for Dagen, at hun ligesom følte sig adlet ved hin sin Barndoms eventyrlige Begivenhed. Tiltrods for sin Armod gik Pia bestandig i Sko og Strømper, taalte aldrig en Plet paa

sin Kjole eller paa det graa Lærredstøj, hun selv havde spundet og vævet, og bar sit lange, svære Haar foran over Panden i en bred Fletning, der næsten lignede et sort Diadem, Hendes Legesøstre holdt ikke synderlig af hende, kaldte hende „Prinsessen“ eller endogsaa „Kejserinden“, hvad hun iøvrigt tog som noget helt naturligt, ja søgte endog at indgyde de unge Knøse den Tro, at det ikke var ganske rigtigt fat med hende.

Deres Bagtalelse slog dog aldeles ikke an hos den mandlige Del af Befolkningen, især fordi de i Virkeligheden gjorde det sælsomt skønne Væsen Uret. Pia foragtede intet Menneske, fordi hun satte stor Pris paa sig selv; hvis hint kejserlige Kys havde stiftet nogen Ufred bag hendes unge Pande, var det dog intet Værre end en drømmerisk Pønsen og Grunden, der hyppigt overkom hende og i hvilken hun da troede at høre hemmelige Stemmer, som spaaede hende en glimrende Fremtid i Pragt og Ære, hvorpaa hun igen følte netop den samme søde Gysen fare gennem sig fra Top til Taa, som i hint Øjeblik, da Sejrherren ved Marengo hævede hende til sig paa Hesten. Hun var forstandig nok til ikke at tro paa, hvad hendes Drømme tilhviskede hende, naar hun igen med vaagne Øjne saa' sig omkring i det fattige Hjem, og da hun senere maatte sørge ganske alene for sin lille Søster, kom disse Fantasier sjældnere og sjældnere; dog var det bestandig for den Sags Skyld, at hun vægrede sig ved at tage ud at tjene, og naar hun tiltrods for alt sit grove Arbejde anvendte en særegen Omhyggelighed paa sin Dragt, spillede hemmelig den Tanke ind med, at der vel igen en skøn Dag kunde komme en Fyrste sprængende forbi og kaste sit Blik paa hende, og at hun saa maatte skamme sig, hvis hun havde vist sig urenligt og uordenligt klædt.

Hendes Utilbøjelighed til at bønhøre en af sine mange Friere hidrørte dog ikke fra, at hun holdt sig for god til nogen ringere end en stor Herre, men kom

tvertimod, som hun rødmende tilstod Præsten, af hendes trofaste Hengivenhed for den allerfattigste Karl i hele Landsbyen. Det var en vis Maino, en Bondeknøs, der ligesom hun selv allerede tidlig havde mistet sine Forældre og været nødt til at slaa sig kummerligt, men ærligt igennem først som Daglejer, saa som Mursvend. Herved var imidlertid hverken hans Mod eller Overmod knækket, og der gaves vidt og bredt ingen Svend, der var gladere, kækkere og mere oplagt til gale Streger end han. Han var et udmærket smukt Menneske med tæt kruset Haar, fyrige sorte Øjne, bredt Bryst og Ben saa hurtige som en Hjorts; han besad desuden en klar, smuk Stemme og kendte Tusinder af Rispetti og Ritorneller, til hvilke han selv akkompagnerede paa Guitaren. Hans eneste Fejl foruden hans store Fattigdom var hans altfor hede Blod, som hyppigt indviklede ham i Slagsmaal, og saa sad hans Kniv løsere i Skeden end som godt var. Det var dog endnu bestandig løbet af uden slemme Følger og jo ældre Maino blev, desto mere holdtes hans Lidenskaber i Tømme, just ikke af hans Forstand, men af en overlegen Stolthed, hvorfor han undgik al lav Kiv og opsparede sin Vrede til større Anledninger.

Ogsaa Kærligheden havde sin Del i Tæmmelsen af denne vilde Natur. Pia var ikke mer end halvvoksen, da Maino allerede erklærede hende, at hun ikke turde tilhøre nogen anden end ham, hvorimod Barnet trods alle kejserlige Drømme intet havde havt at indvende. Hendes unge Forlovedes Armod afskrækkede hende ikke. Hun vidste jo fra sig selv, at sand Adel og fyrstelig Tænkemaade ogsaa kunde bestaa med ringe Klæder; kun forlangte hun, da Moderen var død, at han skulde holde sig borte fra hende og ikke omtale deres hemmelige Aftale til nogen, indtil han havde bragt det saa vidt, at han kunde grunde en egen Husstand, hvor der da ogsaa maatte være en lille Plads til Margheritina. Hun vilde gærne vente paa ham, men han maatte bringe

det videre end til Svend, da hun kun vilde række en fri og selvstændig Mester sin Haand. Hun vidste nok, at det var nødvendigt at anspore ham til stadig Flid, da han allerhelst havde ægtet hende lige paa Pletten, som de gik og stod, og saa begyndt et sorgløst Liv fra Haanden og i Munden.

Efterat hun altsaa, for at fri sig for hin Beskyldning for Hovmod, havde betroet Præsten, hvorledes hun stod med Maino, hvilken uformodede Oplysning vakte stor Opsigt overalt, troede den unge Mand heller ikke længer at burde holde sig tilbage, men indfandt sig paa alle Helligdage og ofte i Forbigaaende om Hverdagen hos sin Elskede, som dog aldrig lod ham komme over Dørtærskelen til sit Hus. Naar Aftnerne vare smukke, kunde man se dem sidde ofte til langt ud paa Natten paa en lille Bænk, medens Barnet Margheritina legede ved deres Fødder, indtil det tilsidst sov ind med Armene om Bruscos, Hundens, Hals. Først saa turde Maino tillade sig nogle uskyldige Kærtegn overfor sin skønne og tugtige Forlovede. Skønt hans Blod brændte hedt nok, holdt dog ogsaa den Tilbedelse, med hvilken han omgav hende som et højere Væsen, ham indenfor visse Grænser. „O, Pia“, sagde han mer end engang, „jeg véd godt, at jeg er altfor ringe til dig, og hvis jeg kunde tro, at noget dødeligt Menneske kunde elske dig højere og trofastere end jeg fattige Mursvend — saa, ved Kristi Blod, hang jeg mig paa det første det bedste Træ og lod dig blive saa lykkelig, som du fortjener det. Men hav kun Taalmodighed! Der sker endnu hver Dag store Ting i Verden, rigtige Mirakler, og ligesaa godt som saadan en Korsikaner uden mindste Navn kunde blive en stor Kejser og Herre over hele Verden — ja med hans Herlighed har det rigtignok taget en daarlig Ende, fordi han holdt mere af sig selv end af Folket — ligesaa godt kan den fattige Bondekarl Maino endnu engang blive en stor Herre og lade dig leve som Fyrstinde i sit Hus.

Hun smilte vantro ad saadanne Ord og søgte at bringe sin Kæreste fra slige Hjærnespind, for at han skulde gøre sig saameget mere Umage med at stræbe mod deres Ønskers Maal uden Haab om Mirakler. Da hændte der i Virkeligheden noget, der ikke var saa helt ulig et Mirakel, og som pludselig rykkede dette Maal, der syntes endnu at kunne lade vente paa sig i Aar og Dag, op i den allernærmeste Fremtid.

En skøn Dag, længe før Fyraften, viste Maino sig i Landsbyen med glædestraalende Ansigt. Mod sin Forlovedes Vilje havde han ikke villet undlade at holde Lykken en Dør aaben og havde spilt en hel Del i Lotteriet. Nu var det i Mandsminde Uhørte sket, og de fire Numre, paa hvilke han havde sat, alle komne ud. Denne velsignede Kvaterne havde indbragt ham en ganske anselig Mængde Lire, med hvilke han nok turde vove at nedsætte sig som Mester, grunde en egen Forretning og Husstand og føre en Pige hjem, som Kejseren havde kysset paa Panden.

Hans Forlovede indvilligede ogsaa uden Modstand i at blive hans. Det var ikke saameget Pengene, der gjorde hende tilbøjelig til hurtigt at holde Bryllup, men langt mere den Omstændighed, at Lykkens Gudinde selv havde beriget dem med dem. Hun betragtede Maino fra den Tid af med andre Øjne som En, der stod i Yndest hos højere Magter, og skønt hun var altfor forstandig til at tro, at der var beskikket ham en saa glimrende Løbebane som den korsikanske Sekondløjtnant, saa saa' hun ham dog i Aanden smykket med allehaande Hædersposter og Værdigheder, som den første Mand i Landsbyen; ja hvem véd, maaske, hvis Lykken blev ved at være ham huld, som Podestà i en af Nabobyerne.

Desuden var hun nu toogtyve Aar gammel, elskede af Hjærte den forvovne brave Knøs og længtes efter at blive hans Kone.

Det skulde gaa stort til paa deres Bryllup, det lod den lykkelige Brudgom sig ikke bringe fra. Hvemsomhelst, der kunde regne en Smule Slægtskab ud med de to Søstre, og det kunde den halve Landsby, blev inviteret til Kroen, Musikanter bleve forskrevne fra Alessandria og der blev sørget for et tilstrækkeligt rummeligt Fad af den bedste Landvin. At Maino, hans Forlovede og den lille Margheritina straalede fra Top til Taa i nye Klæder, behøver næppe at siges. Ogsaa Hunden Brusco beskænkedes med et bryllupsmæssigt Halsbaand af rødt Fløjel med en lille Sølvklokke, og efter Kvaternen kom Maino aldrig til sin Kæreste uden at bringe en Buket med til denne og en Pølse til Hunden.

Da nu i den anden Uge efter hin lykkelige Hændelse Bryllupsdagen oprandt, ankom Brudgommen til Hest med fire, fem ligesom han selv fortræffeligt beredne Venner, eftersom Landsbyen San Giuliano Vecchio, hvor de alle arbeidede, laa et godt Stykke Vej fra Spinetta paa Vejen til Tortona, og Brudefolket dog ikke kunde optræde i støvede Sko og Klæder. Bruden modtog ham omgivet af sine Brudepiger, den Skønneste og Kongeligste blandt Alle, med et saa elskovsstraalende Blik, at den brave Knøs syntes at Himlen aabnede sig, og havde megen Møje med at holde paa sig selv for ikke at springe om som Forrykt af Glæde. Han svang sig let som en Fjer af Hesten, rakte sin Elskede Haanden og tiltraadte ufortøvet med hende den højtidelige Gang til Kirken saa værdigt som muligt, som de ældgamle Landsbyskikke fordrede det.

Nu havde det fra umindelige Tider hørt med til et rigtig Bryllup i Spinetta, at Brudgommens Venner paa Vejen til Kirken og igen efter Vielsen paa Turen til Værtshuset, løsnede smaa Kanoner og skød Bøsser og Pistoler og alt, hvad der blot vilde knalde, af i Luften. Men efterat Karl Felix herskede paa uindskrænket

Vis, turde ingen Bonde lade noget Skydevaaben se, endsige høre, saasom Frygten for hemmelige Anslag fra Carbonari'ernes Side endnu bestandig eksisterede. De kongelige Gensdarmer, der vare fordelte overalt omkring i Landsbyerne, havde strængt at paase, at Vaabenforbudet intetsteds overtraadtes, og selv den glade Bryllupsskydning var forstummet efter Aar Enogtyve.

Hidindtil havde Landsbyens glade Ungdom tænderskærende givet Afkald paa den Allarm, der ved enhver Fest var Hovedsagen for den. Men Maino havde ikke isinde at fejre sin Bryllupsdag uden denne krigerske Musik. Alene sin Forlovede, hvis Fader var falden som tapper Soldat, troede han at skylde det; selv om der da ikke kunde blive brugt saa meget Krudt som ved den store Soldaterkejsers Kroning eller hans Bryllup med den østerrigske Kejserdatter — ganske som enhver anden Bondeknøs' turde dog ikke dens Højtidsdag fejres, der havde vundet en Kvaterne i Lotteriet.

Da derfor Festtoget omtrent havde tilbagelagt Halvdelen af Vejen til Kirken, begyndte Mainos Venner under lydelige Glædesskrig og rungende Hurraer at afskyde deres Geværer, og saasnart Brudgommen hørte denne længe savnede Støj, greb han selv til sit Bælte, trak et Par gamle, men smukt forarbejdede Lommepistoler frem og fyrede dem med et mægtigt Jubelraab af i den blaa Luft tiltrods for de indstændigste Bønner fra Pia, der ikke anede noget godt.

Under sædvanlige Forhold var næppe denne Lovovertrædelse bleven straffet strængere end med en Pengebøde eller maaske kun med en skrap Formaning til de Skyldige; men til al Ulykke havde den ene af de to Gensdarmer, som havde fast Ophold i Spinetta, selv været en af Brudens Tilbedere, og havde paa Grund af sin embedsmandige Anseelse gjort sig store Forhaabninger og optaget det som en personlig Fornærmelse, ja næsten som en Krænkelse af hans Ære som Øvrigheds-

person, da det virkelig blev til noget mellem den smukke Pia og den fattige Mursvend. I de Dage, der gik forud for Bryllupet, havde han gaaet omkring og pønset paa Hævn og Ødelæggelse og havde underrettet sine Kammerater i Landsbyerne Parodi og Mandrogne om, at de paa Bryllupsdagen skulde begive sig til Spinetta, hvor der let kunde opstaa Slagsmaal, da de to, naar først Vinen var steget Bønderne til Hovedet, ikke vilde have Kraft nok til at forebygge Strid.

Da nu hine fuldkommen uskyldige Glædesskud begyndte at knalde, viste pludselig de seks velbevæbnede Gensdarmer sig midt paa Vejen og fordrede Vaabnene udleverede, og Brudgommens forsmaaede Rival — som gik under Øgenavnet Barbone (Pudelhund) — traadte frem foran Maino med triumferende Mine for at arrestere ham som Anstifter af den hele Allarm og føre ham bort fra Brudetoget og bringe ham i Forvaring. Hvad enten nu de unge Mennesker allerede paa Ridtet til Spinetta havde taget for sig af den røde Høst fra forrige Aar eller Raseriet over denne udsøgte Ondskab steg dem til Hovedet, nok er det, de satte sig ligefrem op imod den lovlige Øvrighed, og Maino selv, som næsten tabte Besindelsen ved denne Ydmygelse i sin Bruds Nærværelse, svarede Barbone med en saa skærende Spot, at vel alle Tilhørerne fra Landsbyen brød ud i en rungende Skoggerlatter, men ogsaa den til fuldstændig Raseri opirrede Modstander glemte al Skaansel og greb sin spottende Fjende ved Kraven for egenhændig at slæbe ham i Fængsel. I næste Øjeblik lynte Mainos Kniv omkaps med hans gnistrende Øjne; der udspandt sig en Kamp Næve mod Næve, Dolk mod Sabel; Kvinderne og Børnene skreg, Mændene støjede vildt mellem hverandre, Barbones Kamerater vare komne i Haandgemæng med Brudesvendene, og først da Præsten, der inde fra Kirken havde hørt Kamptummelen, stod frem paa Tærskelen til Portalen i fuldt Ornat og lod sin advarende

Stemme høre, indtraadte en pludselig Stilhed. Man saa' nu til Alles Forfærdelse, at Barbone og to af hans Kamerater laa blødende af mange Saar paa Jorden, ligesom ogsaa Mainos Bryllupsklæder vare oversprøjtede med Blod, og tunge Draaber randt frem fra et Snit i hans Fløjelsærme.

En uhyggelig Stilhed, i hvilken alle stirrede tavse til alle Sider, fulgte ovenpaa den vilde Støj. Man saa' Præsten nærme sig med hastige Skridt og Ingen vidste, hvorledes det skulde gaa til med denne blodige Forstyrrelse af Festen. Maino fattede sig først. Han tilkastede endnu Barbone, der vaandede sig paa Jorden, et Blik fuldt af dødeligt Had, hviskede saa sin maalløse forstenede Brud et Ord i Øret, som ingen hørte, omfavnede hende hæftigt og kyssede hendes blege Mund, gav derpaa sine Kammerater et Tegn og var i et Nu forsvundet blandt den tætte Folkemængde, netop da Præsten kom pustende til og raabte paa Brudgommen, for at han skulde give Forklaring over, hvad der var sket.

Lyden af Skuddene og Synet af de faldne Lovens Vogtere kunde forresten give ham Oplysning nok og han havde næppe faaet sendt Bud efter Barberen og spurgt de Saarede, hvorledes de befandt sig, førend der allerede kom Efterretning om, at Brudgommen med sit hele Følge atter havde sat sig tilhest og sprængt afsted som et Lyn, sandsynligvis i Retning af Bjærgskovene ved Tortona, hvis da ikke Flygtningene blot havde valgt denne Vej for at vildlede Forfølgerne. I saa Fald vilde de vel søge sig et Smuthul i Krattet og Bjerglandet rundt om Novi.

En saa sørgelig Ende tog det med dette Bryllup. Brudgommen var flygtet til Skoven som en Fredløs, en *Bandito;* for Bruden var der intet andet at gøre end at vende tilbage til sin Hytte og begynde det gamle kedsommelige Liv igen sammen med sin lille Søster.

Efterat den første Skræk var overstaaet, syntes dette ikke at koste dette skønne og tænksomme Væsen meget. Hun undveg alle Deltagelsesbeviser, tog Margheritina ved Haanden og begav sig paa Vej til sit forladte Hus, hvor man endnu samme Dag saa' hende arbejde og virke roligt i sine Hverdagsklæder.

Da Præsten om Aftenen indfandt sig hos hende for at høre, hvorledes hun bar sin Skæbne, erklærede hun ham, at hun vel var meget ked af denne slemme Strid, men iøvrigt stolede paa sin og Mainos Stjærne. De vare ganske vist begge skabte til en stor og usædvanlig Lykke, kun maatte de ikke tage sig Ventetiden nær.

Man kunde mærke paa hendes Tale, at hendes Forlovede var bleven hendes Hjærte endnu kærere, efterat han saa heltemodig havde sat sig til Modværge mod en fræk Voldsdaad. Herfra kunde selv den Gejstlige ikke bringe hende. Hun paastod, at Kejser Napoleon vilde ikke have udrettet halvt saa store Ting, hvis han havde ladet den første den bedste Gensdarm paaminde sig om at holde sig de bestaaende Forordninger efterrettelig.

Præsten saa' med Sorg, hvorledes en Slags Kejservanvid bemægtigede sig denne stille Kvindesjæl. Han besluttede at modarbejde det af alle Kræfter, dog det gik ikke saa let.

Snart erfarede man i Landsbyen, at Maino ganske rigtigt havde vist sig med sine Kammerater i Egnen om Novi. Vel var Barbones og hans Kameraters Saar ubetydelige, men Regering og Politi turde dog ikke tage denne Sag let paa en Tid, hvor den lige nedtrykte Carbonarisme overalt endnu ulmede under Asken og truede med at flamme luende op ved det første Vindstød. Der blev derfor gjort ivrig Jagt paa den undvegne Fredsforstyrrer og hans Hjælpershjælpere, og paa samme Vis som alle slige Politi-razzia'er, idet der bestandig gaves det jagede Vildt Tid nok til at undfly, næsten som for at forlænge Jagtglæderne saavidt som muligt. Paa den

Maade uddannede Statsmagten de armé Djævle, der fra Begyndelsen af kun havde givet Dilettantroller i Røverfaget, til de fortrinligste Virtuoser, der til Slutningen gjorde en Dyd af Nødvendigheden og for ingen Pris igen vilde have ombyttet deres nye, frie Kunst med deres gamle kummerlige Erhverv.

Pia hørte alt dette fortælle og syntes at betragte det som selvfølgeligt og ingenlunde som ærerørigt eller ulykkeligt. Alle berømmede hendes Maino, for at han drev Røverhaandværket paa højmodig Maade, skaante de Fattige og Ulykkelige, ja endog hjalp dem og kun vovede sig mod de Store og Mægtige uden nogensinde at beplette sig ved Blodtørst, Snedighed eller Grusomhed. Byen Spinetta, i hvilken han hidindtil ikke havde nydt synderlig Anseelse, begyndte nu at tale med Højagtelse og Beundring om denne sin berømte Søn. Enhver, der tilfældigvis havde mødt ham i Bjergene, var utrættelig i at fortælle om, hvor smuk og stadselig han saa' ud, og hvorledes han behandlede sine Landsmænd som Galantuomo. Derimod undgik Alle Barbone, der efter nogle Uger paa Hospitalet atter havde overtaget sin Tjeneste, skønt han endnu haltede paa det ene Ben, formedelst et Saar i Laaret; og han maatte finde sig i, overalt hvor han lod sig se, at møde skæve Blikke og hemmelige Forbandelser tiltrods for sin embedsmandige Værdighed.

Der var hengaaet nogle Maaneder, Sommeren var næsten forbi, den forladte Brud tænkte vel med stille Suk paa, hvorledes det i den strænge Vinter vilde gaa det jagede Vildt i Bjergene, og hendes Tillid til Mainos Stjærne begyndte at vakle. Da hændte det en Aften, som Maanen netop straalede over Kirkens Tag, medens Præsten i Spinetta sad i Køkkenet, hvor han plejede at indtage sine Maaltider paa et Bord nær ved Ildstedet, og hans gamle Pige havde sat et Fad Polenta for ham og en Tallerken med Brød og Oliven og nu vilde til at gaa ned i Kælderen for at fylde Flasken med den røde Land-

vin dernede, at Døren sagte aabnedes og en Mand i sælsom Dragt traadte ind over Tærskelen og hilste „Godaften Hr. Pastor“. Han lignede nærmest de fantastisk pyntede Røverskikkelser, som man aldrig ser i Italien undtagen paa Theatret, naar der spilles Fra Diavolo. Over Skulderen hang en fortrinlig engelsk Dobbeltbøsse, i det store røde Silkeshawl, der var snoet om Hofterne, stak to sølvbeslagne Pistoler; Ansigt og Hænder vare vaskede og rene, og de krusede Lokker glinsede af vellugtende Olie. Præsten, der straks kendte den berømte Helt fra Spinetta, blev alligevel bange og stirrede med vidtopspilede Øjne paa denne Skikkelse, medens den gamle Pige skrigende gemte sig bag Ildstedet; men Maino traadte nærmere, nikkede venligt, tog sin brede Hat med den bølgende Fjerbusk af, saa at Kæden derpaa klirrede henad Stenfliserne, og bad den højærværdige Herre være ganske ubekymret, han havde intet ondt isinde mod ham, vilde heller ikke ulejlige ham længere, end til Hensigten med hans Besøg var opnaaet. Og det var da at faa den Vielse, der nylig var blevet saa ubehageligt forstyrret, afsluttet paa rette Maade.

Han vinkede mod Døren, hvorpaa Pia undselig traadte ind i sin Brudestads, ligesom dengang, kun at man vel saa', hvor faa Minuter hun havde kunnet anvende paa sin Pynt. Bag hende viste der sig i Forstuen nogle mørke Skikkelser med blinkende Geværløb og foran Huset syntes hele Spinettas Befolkning samlet i aandeløs Forventning om hvad der vilde komme.

Skønt Præsten var langt modigere end sin berømte Kollega Don Abbondio, indsaa han dog, at der her ikke kunde være Tale om nogen Modsigelse, og da alle brugelige Forberedelser vare trufne allerede før den første Bryllupsdag, kunde heller ikke hans gejstlige Samvittighed have noget at indvende imod at lyse Velsignelse over disse Ægtefolk. Han tillod sig kun det Spørgsmaal, om Maino ogsaa var ganske sikker paa, at Brylluppet

ikke anden Gang vilde blive afbrudt ved Indsigelser fra den verdslige Magt. Hertil svarede Brudgommen, der syntes at være vokset et Par Tommer, siden han var bleven Røverkaptejn, med et overlegent, velbehageligt Smil, at indtil den næste Dag kunde de være ganske rolige, da han havde sørget for at bringe de lumske Fredsforstyrrere i sikker Forvaring. De to fordømte Slyngler, Barbone og hans Skurk af en Kamerat laa bundne med nye Reb i Sprøjtehuset, som til Overflod var aflaaset og vel bevogtet. Natten tænkte han at tilbringe med sin unge Hustru i hendes Hus, men imorgen vilde han vende sin Hjemstavn Ryggen for lang Tid, om ikke for bestandig. „En Galantuomo, Hr. Pastor“, saadan sluttede han sin Tale, og lo derved saa muntert, at alle hans hvide Tænder blinkede i Skæret fra Arneilden, „en Galantuomo er i sit Fædreland overalt, hvor der findes Galantuomini, og i vort velsignede Piemont ere disse Frugter ligesaa sjældne som Figner paa Kirketaget. Jeg tænker at nedsætte mig med min Kone i Frankrig eller i Spanien, der gælder Enhver kun for hvad han er. Den bedste Mad, Hr. Pastor, smager ikke mere, naar den er sveden, og mine Fjender her i Landet have afstedkommet en Røg og en Stank, saa det bider En i Øjnene. Forresten forlanger jeg ingenting gratis, Deres Højærværdighed, og her er Betalingen for Vielsen.

Han traadte hen til Bordet og talte et Dusin blanke Guldstykker op ved Lampen. Præsten kunde da se, at hans Gang var vaklende og hans Hænder noget rystende. Han havde øjensynligt drukket dygtigt og den ringeste Hindring, der krydsede hans Vilje, kunde forvandle det troskyldige Overmod, Vindunsterne havde sat ham i, til det vildeste Raseri.

Præsten betænkte sig derfor intet Øjeblik paa at modtage denne fyrstelige Forudbetaling, og erklærede sig beredt til at gaa foran Parret hen til Kirken.

Det var imidlertid fra Aften bleven Nat, men Vejen mellem Præsteboligen og Kirken var alligevel klart oplyst af en Mængde Fakler, som Mainos Følge havde bragt med, og desuden af Lamper og Lys, med hvilke Landsbyens Indvaanere „paa højere Befaling“ havde illumineret deres smaa Vinduer. Folkene i Spinetta maatte ligeledes allerede have tømt mer end ét Glas paa deres berømte Medborgers Bekostning, idetmindste vare de alle i Bryllupsstemning og modtog Præsten og Brudeparret, da de kom ud af Huset, med rungende Hurraraab, blandede med Glædesskud, der nu ligefrem klang ganske skadefro, da Fjenderne maatte kunne høre denne uskyldige Festmusik fra deres mørke Fængsel. Der var heller ikke Mangel paa andre klingende Instrumenter. To Guitarrer og en Klarinet fandtes der i Landsbyen, disse opsparede dog deres Kunstøvelser til Bryllupsmaaltidet i Kroen.

Da Præsten og Brudeparret traadte frem foran Altret, opstod der dog en lille Standsning. Brudgommen fordrede, at foruden de to allerede brændende Kærter skulde der sættes Vokslys i alle Kandelaberne og Kirken fuldstændig oplyses som ved de allerhøjeste Fester. For hvad det kostede lagde han uden at tælle en Nævefuld Penge i Døbebækkenet og befalede, at Orgelet imidlertid skulde spille hans Livstykker, de dengang gængse krigerske Folkesange og en Tenorarie af en yndet Opera. Den fattige Kirke straalede snart i en eventyrlig Glans, og da Alt var færdigt og den slanke, stadselige Knøs pyntet og væbnet førte sin skønne Brud for Altret, gik der et beundrende „Aah!“ gennem den tæt sammenpakkede Mængde, og Enhver af de unge Karle havde gærne byttet med Brudgommen trods Fredløsheden og enhver Pige med den lykkelige Brud.

Præsten, der alene ikke var rigtig vel tilmode, skyndte sig med at blive færdig med Talen og Velsignelsen, og vilde straks, da de To havde opnaaet deres Ønske og vare blevne uopløseligt forbundne, hastigt sige dem Levvel

og trække sig tilbage til Sakristiet; dog Maino traadte ham høfligt ivejen og sagde, bestandig med samme underlige Klang i Stemmen, som et Menneske, af hvis Mund Vinen taler:

„Højærværdige Hr. Pastor, nu ere vi da viede tiltrods for Hr. Barbone og det højlovlige *Governo*, men nu er der endnu en Ting, I maa gøre.“

„Jeg forstaar dig ikke, min Søn,“ svarede Præsten, der næppe kunde skjule sin Rædsel ved denne nye Opfordring.

„Jeg har nemlig svoret en hellig Ed ved vor Frelsers syv Vunder, at jeg ikke vil forlade denne Kirke, førend jeg og min elskede Hustru Signora Pia Maino ere blevne kronede til Kejser og Kejserinde af Spinetta. I maa nemlig vide, Eders Højærværdighed, at denne min Kone er Kronen og Perlen blandt alle Kvinder, hvad der allerede i hendes Barndom blev erkendt af Aarhundredets største Mand, som har kysset hende paa Panden, fordi han vilde erklære hende for jævnbyrdig med sig selv og hendes Pande for værdig til ogsaa engang at bære en Krone. Og derfor anmoder jeg og beder jeg, Hr. Pastor, da I endnu er tilstede, at I vil fuldbyrde vor Kroning og Salvning. Det gaar godt an, og hvad Betalingen angaar —“

Han greb igen i Lommen for at trække Pungen frem.

„Du spøger, min Søn,“ sagde den Gejstlige, idet han forsøgte at le. „Hvem er jeg, at jeg kan bortskænke verdslige Hædersbevisninger, selv om du og din unge Kone vare nok saa værdige til dem? Og desuden, hvormed skulde jeg krone og salve Eder? I vort fattige Gudshus —“

„Det er Finter og Udflugter — med gunstigst Tilladelse, Eders Højærværdighed. I har ingen Lyst til denne hellige Handling og holder os ikke værdige til at krones. Men jeg véd, hvad jeg siger, og vil ikke være mere værd end et Haar i Barbones Skæg, naar jeg gaar

ukronet bort fra denne Kirke. Gør derfor ingen Omstændigheder! Olie til at salve med er der nok af i den evige Lampe foran Madonnas Billede. Og hvad Kronerne angaar —"

Han lod sit Blik glide henad Væggen ved Altret, derpaa gik han ganske roligt hen til et Par legemsstore Helgenbilleder, der stod paa smaa Piller og bare ældgamle, støvede Kroner af Guldblik. To af disse tog han af, blæste Støvet ud af de udskaarne Forsiringer og polerede Forgyldningen med sit Fløjels Frakkeærme, til den skinnede, bragte saa forsigtigt begge Kroner tilbage til Altret og lagde dem ned paa Alterklædet.

„Der!" sagde han. „De kan være gode nok for denne Gang. Og nu til Værket!"

„Maino!" raabte hans unge Kone med et Udtryk af den højeste Gru og Forfærdelse. „Hvad har du gjort? De Hellige i Himlen —"

Hun fuldendte ikke. Et Øjekast fra hendes Ægtefælle bragte hende til at forstumme.

Men Præsten lod sig ikke skræmme af disse bydende Blikke. „Jeg protesterer højtideligt mod saadan Ugerning," raabte han med saa lydelig en Stemme, at selv Mainos vilde Kammerater fór sammen. „Véd du, Forblindede, at du udfordrer Guds Vrede, naar du forgriber dig paa Kirkens Smykker, paa de Helliges Kroner for at bruge dem til din verdslige Hoffærdighed? Fjærn dig herfra og bed den hellige Jomfru tilgive dig dette Kirkeran og gaa i Forbøn for dig hos Himlens Herre. Jeg vasker mine Hænder i Uskyldighed; jeg har ingen Del i denne Kirkens Vanhelligelse.

Med disse Ord fjærnede han sig hurtigt, og inden nogen tænkte paa at standse ham, var han forsvunden i Sakristiet sammen med Drengen, der havde gaaet ham tilhaande ved Vielsen.

Det lod et Øjeblik som om denne modige Protest ogsaa havde gjort Indtryk paa Mainos forvildede Sjæl.

Da luede atter det gamle fantastiske Overmod op i ham og han raabte med et Smil om Munden: „Bort med dig, du frygtsomme Slave af gamle Regler, elendige Bondepræst, som ikke véd hvordan man omgaas høje Herrer. Hvad jeg har svoret, vil jeg holde tiltrods for dig og uden dig. Har ikke den store Kejser selv sat Jernkronen paa sit Hoved i Milano, da han nok vidste, at Hænderne vilde skælve paa den messesyngende Nar, han vilde betro en saadan Forretning? Nu da, mine Venner, saadan vil jeg ogsaa gøre, krone mig og min elskede Kone med egne Hænder og sige, ligesom han i Milano: Gud har givet mig denne Krone, ve den, der rører ved den.“

Idet han sagde dette, greb han med begge Hænder begge Kronerne paa engang og satte dem paa sit eget og sin Hustrus Hoved uden at give Agt paa Pias afværgende Bevægelse, som igen var sunken ned paa Knæ og fór sammen som bidt af en Slange, da det lette Metalsmykke berørte hendes Pande. Kronen vilde heller ikke sidde fast paa hendes Haar, men faldt ned paa Altertrinene; en Dreng fra Landsbyen tog den op. Maino derimod bar sit kongelige Diadem som om det var smeddet fast om hans Hoved, og da nu hans Kammerater paa et bydende Vink af ham brød ud i Jubelraab og trængte sig hen for at lykønske Kejseren og Kejserinden af Spinetta, hævede han sin knælende unge Kone op fra Tæppet, bad hende alvorligt, men med Ømhed, at hun skulde tage sig sammen og huske paa sin Værdighed, og førte hende derpaa gennem Folkemængden hen til Kroen, hvorhen alle Vidnerne til denne sælsomme hellige Handling fulgte med.

Igen lød Glædesskuddene og dennegang blandede med Klarinettens og Guitarernes beskedne Toner; men Bryllupsgæsterne vare blevne forunderlig stille, og først da Vinen flød i Strømme paa Brudgommens Bekostning, formaaede den at løse de Forfærdedes Tunger. Imellemstunder skottede de med hemmelig Gysen til den blanke

Krone, der sad paa Værtens krusede Lokker, og hviskede halvhøjt til hinanden om, hvor bleg og stum den unge Kone sad ved Siden af Maino, ligesom fuldstændig aandsfraværende, at hun endnu ikke havde vædet sine Læber med den røde Vin og ikke en eneste Gang leet over de bidende Vittigheder, som den lamme Beppo, Landsbyens officielle *Buffone*, gav tilbedste ved dette som ved ethvert andet Bryllup. „Det er altsammen i Orden," hviskede Barberen i Øret paa sin Gudfader Smeden. „Det er altsammen som det skulde være; Folkene fra Skoven maa jo ogsaa have Koner, og med Kopuleringen er det jo gaaet fuldstændigt til *in regola*; men den Historie med Kroningen, Gudfader, husk paa hvad jeg si'er, den bekommer ham ikke godt! Sacrilegium er og bliver Sacrilegium, med Regeringen kan man gærne lægge sig ud, men med det gejstlige Regimente skal man ikke spøge. Se kun til Pia! Er det ikke som der var noget blevet til Sten under Panden paa hende, siden den indviede Krone rørte ved den? Naa, hvad kommer det os ved? Vi drikker Mainos Vin, fordi vi maa, ellers vilde han tro vi vilde fornærme ham, og saa vilde han hævne sig frygteligt paa os; det kan vi sværge paa for Retten, hvis de tage os i Forhør. Lad ham se til, hvordan han kommer fra det!"

Den, hvem disse Ord gjaldt, syntes aldeles ikke at tænke paa hvorledes han skulde svare for alt, hvad han havde gjort. Han sad med straalende Ansigt midt iblandt sine svirende Gæster, drak selv sjældent noget Glas ud, men var den gladeste og mest talende af dem alle. Han lo ad enhver af de tarvelige Vittigheder, med hvilke Beppo hyldede hans kejserlige Højhed og ægteskabelige Værdighed, og iblandt fortalte han alle Slags pudserlige Historier fra det fri og forvovne Liv, som han havde ført i Bjergskovene. Undertiden sang han ogsaa med sin klare Stemme en Kærlighedssang og trykkede saa sin stumme Brud, der sad ved Siden af ham, tættere op

til sig uden at undre sig over hendes tankefulde og stive Væsen. Først da de unge ugifte Karle og Piger begyndte at danse og ogsaa Brudeparret rejste sig, bemærkede han, hvor dødblegt hendes Ansigt var. Han førte hende da varsomt og hastigt ud i den stille Krohave og spurgte hende, hvad der fejlede hende, om hun ikke var rask. Istedetfor at svare kastede hun sig om hans Hals og trykkede ham med ængstelig Hastighed saa fast i sine Arme, at Vejret næsten gik fra ham, og han mærkede, hvorledes hun skælvede over hele Legemet som om Feberkulde rystede hende.

Men paa alle hans Bønner og Spørgsmaal blev hun ham haardnakket Svar skyldig, saa han endelig opgav at blive klog paa sin besynderlige unge Kone, tilmed da han betænkte, at saa megen Ophidselse som paa denne Dag nok kunde bringe selv en stærk Natur ud af Ligevægt. Han besluttede straks at fjærne hende fra Festtummelen, saameget mere som de dog ikke turde sove til langt op paa Dagen, men skulde ride afsted saasnart det gryede og ile til deres Skjulested i Bjergene.

Uden at tage Afsked med Bryllupsgæsterne førte han sin Elskede til hendes eget Hus; hun vandrede som i Søvne ved hans Side. Den lille Margheritina var i Forvejen anbragt for den Nat hos en skikkelig Kone, der ogsaa vilde tage sig af hende for Fremtiden; thi Barnet skulde ikke ligesom Søsteren forlade sit Hjem for bestandig; kun Brusco, Hunden, var fulgt med de to Flygtninge, den løb iforvejen, ringede med sin Sølvklokke og smuttede ogsaa med ind i Brudekamret, hvor den krøb sammen paa Straamaatten i sin vante Krog og straks sov ind.

Ved Midnat var ogsaa Maino sovet ind, og Maanen der saa' ind igennem Hullet foroven i Vindusskodden, beskinnede sikkert vidt og bredt intet fredeligere og saligere Menneskeansigt end den unge Fredløses, der syntes at sove de Retfærdiges Søvn. Sin Krone havde

han stillet paa Skammelen ved Sengen ovenpaa Vaaben og Klæder, hvor den stak underlig af mod den nøgne Væg og det fattige Landsbybohave. Pias Krone var bleven liggende i Kroen.

Han havde ikke sovet mange Timer, Hanen havde endnu ikke galet, og der brød lige et blegt Morgenskær frem paa Himlens østre Rand, da hørte Maino midt i den saligste Elskovsdrøm pludselig Hunden pibe, og med den Raskhed, han havde vænnet sig til i sit Røverliv, strøg han Døsigheden bort af Øjnene og rejste sig op i Sengen.

Pladsen ved hans Side var tom, Skodden halvt aaben, saa at han i Dæmringens Graalys kunde se alt hvad der var i Værelset. Han saa' da sin unge Hustru sidde paa Straastolen ved Vinduet, holdende et Haandspejl støttet paa Knæerne og bestræbende sig for med den anden Haand at sætte Kronen fast paa sit Hoved, hvad der kun daarligt lykkedes hende. Hun var saa let paaklædt som hun havde rejst sig fra Sengen, men hendes nedfaldne tætte Haar laa som en Kaabe over de nøgne Skuldre. Hun smilte bestandig til sit Billede i Spejlet og nynnede med dæmpet Stemme en af de Viser, Maino Aftenen iforvejen havde sunget, og derved var Hunden vaagnet og krøb nu pibende omkring hende.

„Pia!“ raabte han i dødelig Angst, „er du allerede oppe? Hvad gør du der ved Vinduet? Det er endnu ikke Morgen. De vække os, naar det er Tid, det har jeg paalagt dem paa det Strængeste. Kom! Læg Kronen bort! Sov endnu en Time — Vejen er lang og du er ikke vant til at ride.“

„Zitto!“ tyssede hun og hævede advarende Fingren, dog uden at vende sig om til ham. Hører du ikke? De kommer allerede. Jeg har maattet smykke mig til Hyldingen — en Kejserinde tør ikke lade sig se for Folket uden Krone — men den vil ikke sidde fast — saa — saa — saa — nu gaar det — nu blot Purpurkaaben —“

I et Nu var Maino sprunget ud af Sengen og havde kastet sig i Klæderne. „Pia,“ bad han, medens han slængte Trøjen om sig, „jeg besværger dig ved alle Helgene —“

„Stille!“ afbrød hun ham. Kald ikke paa Helgenerne. Med dem have vi lagt os ud for bestandig. De ere vrede paa os, fordi de have maattet aftræde deres Kroner til os. Men,“ og hun smilte her med et underligt listigt Udtryk, „et sultent Æsel spiser sin egen Strøelse — Nød bryder alle Love — hvorfor har ikke Guldsmeden havt vore Kroner færdige i rette Tid? De gode Helgener kunne vel engang gaa barhovedede — hahaha!“

Han styrtede hen til hende og greb begge hendes Hænder, der vare iskolde, og rørte ved hendes Pande, der ligeledes var som Marmor at føle paa. „Misericordia!“ raabte han. Du drømmer, Pia! Vaagn op! Se, jeg er her, din Maino, din Mand, hvis Hjærte du sønderslider ved saadan afsindig Tale. Læg dig igen, min søde Hustru, og sov disse Indbildninger ud, Jeg Usalige, at jeg har ladet det komme saavidt!“

„Nej, nej, nej!“ sagde hun hen for sig. „Forvir mig ikke. Min Gemal Kejseren var inat hos mig, men gik bort igen, i Krigen, for vi har saa mange Fjender. Det er skrækkeligt, hvor Storhed bliver hadet og Højhed misundt. Men min kejserlige Herre vil nedslaa dem alle, og saa sætter jeg Foden paa deres Nakke. Saa vil vi regere i Glæde og Herlighed, og Brusco bliver Statholder i Spinetta, naar vi selv rejser om i vore Provinser. Saa — saa. Sidder Kronen nu rigtig kejserlig? Der er endnu en Smule Spindelvæv derpaa, det gør ingenting, det er desto helligere — Kejserinde Pia — saadan skal de kalde mig — og min Gemal — bi, hvad hedder han nu? Han har et sødt Navn og han har kysset mig tusinde Gange — men det er Barnestreger, derpaa tør vi først tænke, naar alle vore Fjender — hør! Der kommer de!

Hun var faret op fra Stolen, Spejlet gled ned fra hendes Skød og faldt klirrende mod Værelsets Stengulv, hun agtede ikke derpaa; hun lænede sig til Vinduet og stirrede med store Øjne ud i Morgenluften. Maino stod overvældet af Sorg foran hende; han havde ikke Tanke for andet end dette elskede Væsens Forvirring, som han selv maatte tilskrive sig. Med sagte, bedende Ord søgte han at lokke hende bort fra Vinduet. Hun syntes ikke at høre hans Stemme, kun med Haanden skød hun ham bort og trykkede sig fast op til det lille Vindues Karm. „Nu!“ raabte hun paa éngang. „Hører du heller ikke nu noget? Der er de. Nu, lad dem komme. Jeg er færdig.“

I Virkeligheden hørte han ogsaa nu en underlig dump Larm, som kom imod ham gennem den graa Morgenluft. Det var ikke Hestenes Hovslag, som skulde bringe hans Kammerater hen til Brudehuset for at vække deres Anfører og kalde ham og hans Hustru til Flugt. En Hob Mennesker nærmede sig forsigtigt tilfods; de kom op ad Landsbygaden, de var næppe mer end halvtredsindstyve Skridt borte. Med en rask Beslutning styrtede Maino ind i Sideværelset, som paa engang var Køkken og Dagligstue og havde et Vindue ud til Gaden. Igennem Spalten i Skodden kunde han spejde ind i Landsbyen. Han saa' da en Trop Soldater nærme sig forsigtig. De gjorde Holdt nærved Huset. Han kendte sin gamle Fjende Barbone, som syntes at raadslaa med Sergeanten. Som et Lyn fór det med frygtelig Klarhed gennem hans Hoved: de to Fængslede havde revet sig løs, sprængt Fængselsdøren ved List eller Forræderi og hentet Hjælp fra Alessandria. Hvor var vel hans stakkels Kammerater? Det havde sikkert været let nok at overvælde dem mens de endnu vare øre i Hovedet af Bryllupsrusen. Men nu skulde Hovedslaget føres: de Fredløses Anfører og Høvedsmand overfaldes i Brudekamret og føres bort i Baand og Lænker som Samson af Filisterne.

Den dobbelt Ulykkelige bandede vildt og fór tilbage. Han havde i samme Nu begrebet, at Alt var tabt, hvis det ikke kunde lykkes at flygte i de næste Minuter.

„Pia!“ raabte han, idet han styrtede tilbage i Værelset, „man vil fange os og slæbe os bort; Forfølgerne ere allerede ganske nær, men vi kunne endnu frelse os her ud af Vinduet, gennem Maismarken, forbi Laderne bag om — mig indhenter ikke saa let nogen, og naar du blot vil skynde dig —“

„Det er godt!“ hørte han hende svare, „meget godt, at vi komme afsted. Jeg er virkelig nysgerrig efter at se vort Palads. Men tilfods gaar jeg ikke, det er ikke kejserligt; de skal sende mig Kareten med de seks mælkehvide Heste — prægtigt — prægtigt — Helgenerne har det ikke finere —“

„Hvis dit og mit Liv er dig kjært, søde, elskede Barn, saa kom!“ tiggede han hende med fortvivlet Hast, idet han forsøgte at kaste et Tørklæde over hendes nøgne Nakke. Om tre Sekunder — saa er det forsilde — og vi — hører du mig ikke — kender du mig ikke mer?“

„Rør mig ikke, Forvovne!“ raabte hun med lynende Blikke. „Jeg kender dig nok — du staar i Forbindelse med vore Fjender, du vil ikke hylde vor Majestæt, som det sømmer sig — men ved Kronen paa mit Hoved sværger jeg —“

„Saa være Gud da din arme Sjæl naadig!“ raabte han og skød hende bort fra Vinduet; „saa flygter jeg alene og kommer og henter dig, naar dit stakkels Hoved atter er kommet ilave igen. Godnat, min Hustru!“

Han havde grebet sine Vaaben fra Skamlen, trykkede den stakkels blege Skabning endnu engang til sit Hjærte og svang sig saa over den lave Vindueskarm ud i den mørke Gaard. I samme Øjeblik bankede Soldaternes Geværkolber paa Forstuddøren; høje Stemmer raabte paa Maino, Hunden gøede rasende, og Huset drønede under

de tunge Stød, med hvilke man søgte at sprænge Døren. Pludselig faldt fra den anden Side et Skud; skrigende temmer, Stønnen og Raabet: „Mord! Mord! grib Morderen!“ lød omkring Huset; saa gav Døren efter og den bevæbnede Skare trængte ind i det dødsstille Værelse. Da de her ikke fandt nogen, traadte de med en Fakkel foran ind i Sovekamret. Der saa' de den unge blege Kvinde sidde ved Foden af Sengen, med Kronen endnu bestandig paa Hovedet, de nøgne Arme korslagte over Brystet, hun nikkede til dem med et stille, højtideligt Smil, som takkede hun dem, fordi de kom for at hylde hende.

Den indstormende vilde Skare standsede forfærdet og en Stund vovede ingen at bryde Tavsheden. Først da nogle Soldater slæbte Barbone ind, der havde villet gribe den flygtende Maino og var bleven standset ved en dræbende Kugle fra sin gamle Fjende, kom der Bevægelse og Uro i den skræmmede Hob. De vilde lægge den Døende paa Sengen, hvor den Afsindige endnu bestandig sad og aldeles ikke syntes at ane, hvad der gik for sig. Men den dødelig Saarede, hvis halv udslukte Øje genkendte den hvide Skikkelse paa Sengen, gjorde en hæftig Bevægelse for at betegne sin Afsky og vægrede sig ved at røre ved Lejet. Man lagde ham paa Stengulvet for den Kronedes Fødder, som huldsaligt smilende saa' ned paa ham. Der opgav han Aanden efter faa Minuters Forløb inden man kunde faa Bud efter Præsten.

Fra den lykkeligt Undvegne har man aldrig senere hørt noget. Kun dette har man erfaret af en gammel Kone, der laa om Natten i Køkkenet for at passe den stakkels Afsindige, at omtrent en Uge efter disse Begivenheder havde Maino i en stormfuld Efteraarsnat vovet sig ind i Landsbyen paa en Hest, hvis Hove vare omviklede med Klude, for at se sin Elskede igen og tage hende med sig paa sin Flakken ud i den vide Verden. Pia havde først genkendt ham og vist Glæde over hans Komme. Men da han vilde omfavne hende, havde hun

skælvende trukket sig bort fra ham, som om det var Døden, der vilde drage hende til sig, og havde begyndt at jamre sig og græde saa ynkeligt, at han nok kunde se, at alt Haab var ude. Med stor Smerte og Sorg havde han fjærnet sig fra hende og ladt en Mængde Penge tilbage i en Læderpung for at sikre sin Hustru for bestandig mod Fattigdom. Saa var han sprængt afsted for aldrig mer at komme tilbage.

Pungen fandt Pias Plejerske den næste Morgen i Vindueskarmen og gav den i Præstens Hænder, der lod Pengene tilflyde Kirken for at der kunde blive læst Messer for den stakkels Vanvittiges og hendes syndige Ægtefælles Sjæl. Hvilken Ende det har taget med den Flygtende, véd man endnu ikke den Dag idag. Derimod er det vist, at endnu i Fyrgetyverne plejede der daglig at sidde en fattig Kone i Solskinnet foran det sidste Hus i Spinetta, med en tom Spinderok i Haanden, som hun bøjede som et Scepter mod de Forbigaaende, bestandig mild og venlig, og med de isgraa Haar flettet som et Diadem over Hovedet, Helgenen havde man nemlig givet sin Krone tilbage; Børnene, som maatte forbi hende paa Vejen til Skolen, nikkede til hende og sagde hver Gang: „Gud velsigne dig, Kejserinde af Spinetta!“ — hvortil Konen svarede: „I Evighed, Amen!“

Paul Heyse.

(Avtoriseret Oversættelse efter Forfatterens Manuskript ved E. B.).

Et Vendepunkt i dansk Theaterhistorie.

Den, der søger at gøre sig Rede for de Love, der have styret den danske Skuespilkunsts Udvikling, vil forgæves lede efter afgørende Brydepunkter, hvor det Gamle mødes med det Nye, eller efter overlegne Personligheder, der til en given Tid optræde som Forfægtere af bestemte Principer. Vor dramatiske Kunst udvikler sig i langsom Fremskriden, idet dens Ideal paa ethvert Punkt retter sig efter den samtidige dramatiske Literaturs, uden at der fra selve Skuespillerne nogensinde er taget et Initiativ til at omforme deres Kunst eller bringe den ind i et nyt Spor. Medens f. Eks. den tyske sceniske Kunst i det 18de Aarhundrede lader sig udtrykke ved Navnene: Eckhof, Schrøder, Iffland, og i Frankrig en fuldstændig ny Kunstretning i Strid med Traditionen betegnes ved Talmas Skuespillervirksomhed, er det først i den allernyeste Tid, at her er optraadt en scenisk Kunstner, repræsenterende en bestemt Kunstanskuelse med Midler til selv at legemliggøre den paa Skuepladsen. En scenisk Reformator lære vi første Gang at kjende, da i Aaret 1851 nuværende Professor Høedt debuterer paa det kongelige Theater; tilfælles med de fleste andre dramaturgiske Reformatorer har han Devisen: Natursandhed, og ligesom de store tyske Skuespillere, ligesom Garrick, støtter han sig i sin Kamp mod den uægte Spillemaade paa Shakspeare.

Forfægtelsen af Natursandheden i Skuespilkunsten fremkommer naturligt, naar ved en eller anden Literaturperiodes Indflydelse en bestemt Side af Menneskelivet alene er bleven dyrket paa Skuepladsen, i Særdeleshed hvor et saadant samtidigt Dramas Magt begynder at slappes; thi denne Naturbestræbelse vil i Virkeligheden ikke sige andet end Erkendelsen af, at der i enhver dramatisk Figur skal fremstilles en hel Menneskekarakter, ikke en enkelt Side af Karakteren. — Egmonts Rolle spilles i Tydskland i Almindelighed med en Bestræbelse efter at give, hvad Goethe vel selv mente med denne Figur, som en Natur lig Goethes egen, en Olympier: Frejdighed, Stolthed, Livsglæde og Sindsligevægt ere Hovedmomenterne for Opfattelsen af Karakteren, der derved ikke bliver meget forskellig fra enhver anden ungdommelig Helt; den geniale Skuespiller burde imidlertid her forsøge at underlægge Rollen et historisk Substrat, sammensmelte de poetiske Intentioner med Historiens Oplysninger og ligesom tegne Digterens Rids op med kraftigere Farver, hentede fra Egmonts virkelige Egenskaber. Med andre Ord: Naturbestræbelsen betyder kun en omfattende historisk og psykologisk Indsigt, der træder hjælpende og udfyldende til, hvor Digteren enten formedelst sin Individualitet eller sit Talents Begrænsning eller sin Tids herskende Ideer kun har formaaet at give noget Ensidigt. For Diktionens Vedkommende bekæmper derfor Naturbestræbelsen paa éngang Deklamationen og Karrikeringen, der begge ere at betragte som mangelfulde Fremstillinger, idet den første hjælper sig med et fra Traditionen eller den egne Personlighed abstraheret Udtryk, hvor det gælder at fremstille et andet Menneskes individuelle Sjæleliv, og idet Karrikeringen paa samme Maade giver Digterens Skabning et dens Aand uvedkommende, fra det reelle Liv laant Tilfældighedspræg. Man har med Vilje eller ubevidst misforstaaet Naturfordringen og ment, at Skuespilkunsten,

som enhver anden Kunst, kun turde give det Virkelige i en forædlet, idealiseret Skikkelse: man glemmer, at da netop Poesi ligesom al Kunst er en Koncentreren af det Tilfældige, hvorved det viser sig som nødvendigt, modtager den dramatiske Kunst sit Stof allerede i en lutret eller, om man vil, idealiseret Skikkelse og behøver derfor blot at anvende al sin Kraft paa at udstyre Poesiens ideelle Skikkelser med den højeste Natursandhed. Digteren bringer sit fra Virkeligheden hentede Materiale i kunstnerisk Form, og Skuespilleren omsætter atter Digterens Tankebillede i legemlig Virkelighed. Indvendes der endnu, at ikke alle dramatiske Figurer ere fra Digterens Haand kunstnerisk opfattede eller udførte, og at Skuespilleren altsaa ikke uden videre kan stole paa det ham givne Stof, saa kan hertil kun svares, at absolut set kan ingen slet ɔ: ukunstnerisk Rolle spilles godt, og lykkes det dog den Spillende at give en saadan Rolle kunstnerisk Form, sker det kun, fordi han selv først som Digter har omskabt Rollen, han senere legemliggør som Skuespiller; men dette staar ikke i nogen Strid med de ovenfor fremsatte Anskuelser.

De kunstneriske Principer, for hvilke Prof. Høedt fremtraadte som Forkæmper, vare de samme, som Schrøder havde virket for i Tyskland i det 18de Aarhundrede, som den geniale Seydelmann paany havde optaget i det 19de, og de samme, ved Hjælp af hvilke Garrick havde reformeret det engelske Theater. De kulminerede alle i Shakspearske Roller: Schrøders fuldkomneste Kunstværk var Udførelsen af Kong Lear, Seydelmanns sidste Ord vare: „Kun Jago vil jeg endnu spille, inden jeg dør“, Garrick var størst som Hamlet, og det var ogsaa i denne Rolle Prof. Høedt debuterede, ligesom det var Richard den Tredje han dernæst ønskede at spille. Denne fælles Forkærlighed for Shakspeare er mer end en Tilfældighed. Naturdyrkerne ville nødvendigt i deres dramaturgiske Bestræbelser støtte sig til den Digter, der som

ingen anden har vidst at fremstille hele Karakterer og komplicerede Naturer og derved stillet Skuespillerne store, men samtidigt virkeligt løselige Opgaver. I alle germanske Lande er den Skuespiller den største i sit Fag, der som Erotiker kan fremstille Romeo, som Komiker Falstaff, der som Karakterskuespiller kan fortolke Hamlet, Kong Lear o. s. v. Et germansk Theaters Historie kan altid til en vis Grad fremstilles som de Shakspearske Dramers Historie paa dets Scene. Medens Shakspeares Dramer allerede i forrige Aarhundrede i den Grad fortrængte de andre Skuespil, at Eckhof frygtede, Skuespillerne skulde blive kede af de mindre Opgaver, indtager disse samme Dramer paa vor Scene en forsvindende Plads. Og de mindeværdige Fremstillinger af enkelte Roller, som Dr. Ryges og Nielsens, fremkom uden Protest eller Tendens mod anden tragisk Maner, og vandt derfor ingen Indflydelse paa Omgivelserne. For imidlertid ret at forstaa Betydningen af Prof. Høedts Optræden som Shakspearefortolker, støttende sig paa bestemte kunstneriske Principer, er det nødvendigt at kaste et flygtigt Blik ud over den danske Skuespilkunsts Historie indtil da.

Vort Theater har, som ovenfor bemærket, udviklet sig fuldstændig literært. Det er aldrig bleven ledet af nogen Bestyrelse, hvis Formaal var paa bedste Maade at sørge for Skuespilkunstens Tarv; hvor forskellige de vekslende Direktioner saa iøvrigt have været, have de alle sat sig det som højeste Formaal at holde Publikum nogenlunde à jour med samtidig indenlandsk, til en vis Grad ogsaa udenlandsk Literatur (begge i Almindelighed overordentlig ukritisk valgte). Vore Skuespillere have derfor kun evnet at anskueliggøre de Sider af det menneskelige Sjæleliv, som det samtidige Drama bød dem.

Theatrets Udviklingsgang minder næsten om hin franske Filosofs System, der for at skildre den menneske-

lige Psykologi først tænker sig Mennesket som en livløs Statue, og dernæst efterhaanden udruster denne med Sanser, Følelser, intellektuelle Evner og Drifter, indtil den til Slutningen omdannes til et levende Væsen. Saaledes afsætter hver Literaturperiode sit Karaktermærke til det fuldstændige Menneske, som det er Skuespilkunstens Ideal at legemliggøre, en Proces, vi her kortelig ville betragte.

Skolekomedierne og det første Holbergske Theater havde uddannet Skuespilevnen saa meget hos Folket, at man, da Theatret genaabnedes 1748, var istand til atter at spille Holberg og desuden Molière og hans Efterfølgere tilfredsstillende. Skuespillerlegemet var tilstrækkelg udviklet til at kunde gaa og staa paa Scenen og bevæge sig frit og rask i de vrantne Gammelmandsroller og de fiffige Tjenerskikkelser. Alle Skuespillerne var Studenter — den akademiske Grad fordres endog som ufravigelig Egenskab hos ethvert Skuespilleræmne lige til Aarhundredets Slutning — og de stode paa Højden af deres Tids Dannelse. Hertil svarer, at den Side af Menneskenaturen, de alene sysselsatte sig med, var den intellektuelle. Alle Holbergs Stykker dreje sig i Virkeligheden kun om Kampen mellem Henrik og Jeronimus, mellem Forstand og Uforstand. Jeppe, der som Bonde har Henriks sunde Vid, lægger som Baron de Jeronimus'ske Egenskaber for Dagen. Den rene Jeronimus-Uforstand optræder som den politiske Kandestøber, der tror sig forstandig nok til at være Statsmand, som Geert Westphaler, som Vielgeschrei, alle Repræsentanter for intellektuelle Forstyrrelser, Personer, der mangle det rette Syn paa sig selv i Forhold til Tingene. Under denne sidste Aandssygdom lider ogsaa Erasmus Montanus, og det er paa dette Punkt, at Henrik er karsk. Datidens to største Skuespillere vare Clementin (Jeronimus) og Londemann (Henrik), den førstes Glansrolle var Vielgeschrei, den anden havde som Crispin Lazzi af den

Natur, at han fra Scenen gik op paa Galleriet for derfra at svare sin Herre, naar han kaldte ham til sig.

Ovenpaa Intelligensens absolute Herredømme fremtræder højst naturlig en tilsvarende Udvikling af Følelseslivet. Kun en kort Stund holder det bedre larmoyante Drama sig her, repræsenteret af Lessing og den franske Bourgeoiskomedie, den gode Spire knuses snart ved Kotzebues altovervældende Indflydelse, som strækker sig over vort Theater omtrent fra 1790—1825. Tiltrods for, at man samtidig spiller hans Modstander Iffland, ja endog Oehlenschläger, giver han til Kunstens Fordærv Spillemaaden dens Præg. Skønt han i dramatisk Opfindsomhed og Produktion kan maale sig med Scribe, ere hans Karakterer næsten overalt de samme og hans Figurer saa staaende, at den Skuespiller, der engang havde spillet en Kotzebuesk Rolle, var istand til uden nogetsomhelst Studium at udføre dem alle. Kunstneren ledededes derved ind i den slemmeste Rutine og Maner. Dertil kom, at alle de ædle Følelser, hvormed hans Figurer prangede: Højmodighed, Uskyldighed, Resignation o. s. v. ikke udsprang hos dem af nogen naturlig Disposition eller noget sjæleligt Motiv, men vare dem ganske etiketteagtigt paaklæbede, saa at det blev Skuespilleren umuligt at begrunde dem psykologisk. De alvorlige Roller deklameredes, de komiske karrikeredes, og paa den Maade spilledes begge i Forfatterens Aand. Mod den opkomne Spillemaner kunde ikke Iffland, for hvem dog Rahbek kæmpede saa troligt, afgive noget Korrektiv, thi Skuespillerne opfattede hans fine Nuancer i Stemninger og Følelser, der udgøre en saa fortrinlig Skole for Skuespillere, paa Kotzebuesk Maner. Kun det rent ydre i hans Principer, som hans Fremhævelse af Anstanden som Skuespillerens bestandige Maal, slog an. Theatret fik i Frydendahl en fuldendt Anstandsskuespiller, og en Række af ypperlige Komikere til karrikerede Roller; selv de bedste alvorlige Skuespillere, som Rosing, vare ikke

istand til at give Følelsen paa en værdig, ikke svulstig Maade; derimod levede det gamle Intelligensspil endnu usvækket og holdt sig lige op til vore Dage. Det stod heller ikke i Oehlenschlägers Magt at fortrænge Kotzebue: de fleste af hans dramatiske Figurer stode ved deres lyriske og abstrakte Karakter (man tænke paa Vilhelm i „Axel og Valborg“, paa den deklamerende Palnatoke) de Kotzebueske Idealer altfor nær eller forekom i hvert Fald Skuespillerne at være i Slægt med dem. Hans første Hakon var Frydendahl, hvis Hovedfag var de elegante Officerer, den anden var vel Ryge, men paa en Tid, hvor denne med størst Liv og Lyst spillede de rigtige Tyranroller i Kotzebue. Oehlenschlägers største Betydning blev nærmest en sproglig, idet han lærte Skuespillerne at fremsige Vers. Dernæst berigede han deres Fantasi ved at hæve dem fra Kotzebues og Ifflands borgerlige Jordbund til en poetisk eventyrlig Helteverden. Det er den Heibergske Vaudeville og den derfra udsprungne Lystspilart, hvem Æren tilkommer for at have besejret Kotzebue. Navnene Heiberg, Hertz, Scribe, betegne derfor Perioden fra 1825—48.

Skuespillerne fik i det nye Drama det samtidige moderne Menneske at fremstille. Der droges ikke nye Sider frem af Menneskenaturen, men Intelligens og Følelse sammensmeltedes til en Enhed i de danske og franske Lystspilfigurer. Og disse erholdt dernæst et Fællespræg ved at de alene skildredes i Forhold til det daværende dannede Selskabsliv. De komiske Figurer bleve nu de udannede, som tidligere de uforstandige. Hvad der i saa høj Grad trængtes til som Opgaver: Lidenskabernes og Naturdrifternes Sjæleprocesser i Mennesket, som Shakspeare først havde givet Form, og Datidens romantiske Skole i Frankrig var vendt tilbage til, udelukkedes desværre fra den danske Scene. Da det alvorlige Drama manglede, lærte Skuespillerne ikke at fremstille tragiske Skikkelser, men der fandtes en Række af for-

trinlige Kræfter i Lystspillet. Scribe beherskede snart Skuepladsen ligesaa fuldstændigt som Kotzebue; hans Stykker udgjorde hint faste Repertoire, paa hvilket Skuespilkunstens Fremgang altid beror. Fra rene Intelligensmennesker var man kommet til rene Følelsesmennesker og fra disse igen til rene Selskabsmennesker. Det var Konversationens Tid.

Denne Periode afsluttedes ved, at den nye Konstitution forandrede Theatrets ydre Stilling: det blev fra et kongeligt Theater til et Nationaltheater, fra en Hofanstalt til en Statsinstitution og istedetfor en Direktion erholdt det en Direktør, nemlig Dr. phil. J. L. Heiberg, der i lang Tid havde været Publikums eneste æsthetiske Raadgiver og uindskrænkede Smagsdommer. Man ventede sig meget af den nye Theaterbestyrer, der gik store Rygter om Fremtidens Herlighed, og Heiberg selv synes at have stillet sig et overmaade gunstigt Horoskop; ialfald skriver Oehlenschläger saaledes i Slutningen af sine Erindringer: „Heiberg er bleven Theaterdirektør. Han har forsikret mig, at der hver Uge skal spilles en Tragedie eller et Stykke af det højere Slags. Nu ville vi se, hvorvidt det rækker“.

Desværre, det rakte ikke vidt. Heiberg havde intetsomhelst Maal som Theaterchef. Den Literaturperiode, i hvilken han havde taget Del, laa afsluttet, det moderne Drama forstod han ikke og kaldte den franske Literatur fra Alexandre Dumas til Octave Feuillet for én stor Røverbande; den moderne Opera yndede han ligesaa lidt, hvad hans Bedømmelse af Wagner tilfulde viser. Og dog kunde hans Betydning blot være bleven af literær Art, thi at Theatret først og fremmest burde paase Skuespilkunstens Tarv, faldt ham ligesaa lidt ind som de tidligere Direktører. Han opnaaede sin Stilling 25 Aar for sent, det gik ham som det tidligere var gaaet Rahbek. Havde man gjort Heiberg til Theaterchef i 1825, dengang

han var det Nyes Bærer og begejstret for Vaudevillens Ide, havde man gjort sin Pligt og handlet klogt. Nu var hans Smag saa begrænset, hans Forkærligheder saa besynderlige, at han med fuldstændig Foragt for Victor Hugo forbandt en stor Beundring for Duftvaudevillen, med Mistro til Shakspeare forenede ubegrænset Tiltro til Sille Beyer. (Hans første Sæson aabnedes karakteristisk nok med: „Livet i Skoven“ ved Shakspeare og Sille Beyer og „Slægtningene“.) Paa ham var der intet Haab at støtte med Hensyn til Theatrets Regeneration. Selv har han udtrykt de „Grundsætninger, han med velberaad Hu havde antaget for sin Theaterbestyrelse“ saaledes: „Det er min Pligt at sørge for, at det daglige Repertoire vedligeholdes saa godt som muligt, og derfor jævnligen at fremtage Stykker, der kunne gives uden store Ophævelser; men kun da, naar den daglige Tjenestes gode Gang ikke standses eller lider derved, tør jeg sætte de Spillende i Virksomhed med nye Stykker eller ældre, der maa anses som nye og derfor fordre mange og lange Forberedelser“. Han glemmer helt, at det da først og fremmest kom an paa at skabe et Repertoire, der kunde gavne Skuespilkunstens Udvikling. — De første Sæsoner gik ganske karakterløse hen, men i den tredje indtraf Hr. Høedts Optræden som Hamlet og dermed aabnedes der ved selve Theatret imod den Heibergske Principløshed en Kamp for bestemte Principer i Skuespilkunst, Theaterledelse og Repertoire.

Af de Begivenheder, der knyttedes til denne Debut og Hr. Høedts senere Stilling ved det kgl. Theater er der i det forløbne Aar forelagt Læseverdenen en Skildring i sjette Bind af Overskous: „Den kgl. danske Skuepladses Historie“, hvis Udgivelse, afbrudt ved Forfatterens Død, senere er fortsat ved anden Haand; alt, hvad der vedrører Prof. Høedt skyldes dog selve Overskous Pen, og imod denne Skildring maa der nedlægges alvorlig Indsigelse. Allerede de første fem Dele af det

Overskouske Værk ere kun at benytte med stor Forsigtighed, og i stigende Grad, eftersom Fremstillingen nærmer sig Forfatterens egen Tid. Denne Bog udgør en fortrinlig, uundværlig Materialsamling for enhver, der vil beskæftige sig med dansk Theaterhistorie, den giver udførlige og paalidelige Oplysninger om de opførte Stykker, Skuespillernes Af- og Tilgang, de vekslende Direktioner o. s. v.; men paa den anden Side lider den æsthetiske Del under de store Huller i Forf.s Dannelse og Kundskaber og den historiske af en mere og mere tilsynekommende Partiskhed. Ved alle Theaterkontroverser vil man finde, at Overskou stadig betegner Oppositionen som „Koteriet“, der naturligvis er meget forskelligt sammensat til forskellige Tider. Engang var det Rahbek og Rosing, i den Tid, vi tale om, er det Høedt og Wiehe. Overfor denne Opposition indtager Overskou en gennemgaaende fjendtlig og partisk Stilling. Ansat som Sceneinstruktør under Heiberg anser han det for sin embedsmandige Skyldighed at følge denne gennem tykt og tyndt og behandler derfor de sikre Kendsgerninger paa en meget forvanskende Maade. Dels for at ikke en saa farvet Fremstilling skal blive Avtoritet, dels for de æsthetiske Principers Skyld, som paa hin Tid satte Lidenskaberne saa stærkt i Bevægelse, fortjener denne Sag at belyses nøiere.

Den 14de November 1851 opførtes Hamlet for første Gang, efterat Foersom i 1813 dermed havde indført Shakspeare paa den danske Scene. Høedts Spil var ingen Debutants, det var den fuldtudviklede, gennemdannede Kunstners. Publikums Bifald var stormende, og der findes sikkert i dansk Theaterhistorie ikke noget andet Eksempel paa saa enstemmig Interesse fra Offentlighedens Side. Overskou omtaler vel denne Debut rosende, men overmaade koldt og kort (man sammenligne hans Udtalelser ved Kraghs første Optræden) og forsøger ikke i mindste Maade at antyde, hvorved den adskilte

sig fra mange andre, eller at den Kunstretning, Høedt repræsenterede i Tragedien, og hvortil Datidens store Kunstnere, Fru Nielsen og Wiehe, strax sluttede sig, var den gængse Spillemaade ganske modsat. Forskellen paa hans og enkelte Kunstfællers Spil var dog saa iøjnefaldende, at Fru Heibergs Ophelia føltes som mat og traditionel, og en betydelig Del af det tilstedeværende Publikum mærkede, at det fra nu af ikke mere gik an at spille Helt paa den gamle Tragediemaner. Fra den Aften var der to Lejre i det kgl. Theater, og en stærk Jalousi var vakt, hvis Følger skulde blive betydeligere end Nogen havde anet. Imidlertid gik den første Sæson roligt hen, Høedt spillede endnu med Bifald Elskerrollen i „Nej", hvor han ved et vist roligt Væsen karakteriserede den juridiske Kandidat, og optraadte tillige i en fuldstændig komisk Rolle som Grignon i „Kvindens Vaaben". Saaledes havde han da paa én Gang med lige heldigt Resultat vist sig som Karakterskuespiller, Lystspilelsker og Komiker.

I den næste Sæson brød Krigen ud. Høedt havde om Sommeren indgivet en tildels ny Bearbejdelse af „Richard den Tredje" til Heiberg med Anmodning om at spille Titelrollen. Heiberg antog ikke Stykket; hans højst mærkeligt motiverede Afslag findes i „Prosaiske Værker", 7. Bd., S. 394. Samtidig foreslog Høedt Heiberg at optræde i fire andre Roller, hvad Heiberg ogsaa afslog, skønt man skulde tro, at enhver Theaterdirektør maatte være glad ved at have Stykker som „Emilie Galotti" og „Figaros Bryllup" i sit Repertoire, naar han tillige derved kunde give en betydelig Skuespiller Lejlighed til at udfolde sit Talent. Overskou forsvarer Heibergs Afslag med, at Stykkerne dengang ikke kunde besættes; dette var dog ingenlunde Tilfældet. I Anledning af denne Opførsel fra Heibergs Side forlangte derpaa Høedt sin Afsked. Herom gik der blandt Publikum Rygter, der fandt Genklang i Bladene, og dette omtaler Overskou paa følgende Maade: „Det lykkedes vel at

animere Stemningen saa godt, at Theaterkævleriet vedblivende var Bysnakkens staaende vidt og bredt behandlede Thema, men det kom ikke til en Afgørelse: der var ikke indgivet nogen Begæring om Afsked og blev det heller ikke". Det falder meget vanskeligt at begribe, at Overskou som Theaterembedsmand virkelig kunde være uvidende om, at Høedt havde ansøgt Ministeriet om sin Afsked. For imidlertid overfor hans bestemte Benægtelse at faa denne Kendsgerning konstateret, har jeg henvendt mig til Prof. Høedt og anmodet ham om Tilladelse til at offentliggøre den Skrivelse, med hvilken hans Afskedsbegæring var ledsaget. Den følger her:

Til
Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet.

Saasnart jeg var bleven ansat som kongelig Skuespiller, overleverede jeg Theaterdirektøren en Redaktion af Shakspeares „Richard den Tredje" i en tildels ny Oversættelse, med det Tilføjende, at jeg i Aarets Løb havde indstuderet Titelrollen og ønskede at udføre den, hvis Hr. Direktøren tiltroede mig den fornødne Evne.

Etatsraad Heiberg fik i de første 5—6 Uger ikke Tid til at læse Stykket igennem; men efter gentagne Anmodninger om et Svar, sendte han mig endelig Stykket tilbage, ledsaget af den Skrivelse, som han senere lod indrykke i den Berlingske Tidende, og hvoraf Meningen da var den, at Stykket mishagede ham, at dets Opførelse kun — og det endda kun til Nød — kunde forsvares som et dramaturgisk Eksperiment, at han imidlertid ikke bestemt vilde modsætte sig den, fornemmelig fordi jeg ønskede at udføre Richards Rolle; men at dette ialfald først kunde ske til næste Sæson.

Som Svaret lyder, især i sin Helhed, vil man let forstaa det, som om det var Etatsraad Heibergs Mening at opføre Stykket i næste Sæson, og saaledes har ogsaa Mange forstaaet det. Men dette er næppe Tilfældet. Hr. Etatsraaden meddelte mig nemlig i vor derpaa føl-

gende Samtale, at hans Svar skulde forstaaes efter Bogstaven: at kan ikke vilde opføre det i denne Sæson, og at han ikke vidste, om han nogensinde vilde opføre det. Hvad der staar om Opførelsen til næste Sæson, er altsaa kun at betragte som en meget fattelig, men tillige, som det forekommer mig, noget overflødig Oplysning om, at hvad der ikke kan ske i denne Sæson, først kan ske i den næste, hvis det overhovedet kan ske. At Etatsraad Heiberg virkelig har den Mening, som jeg her tillægger ham, fremgik endnu tydeligere, mener jeg, af Slutningen paa vor Samtale; thi da jeg erklærede, at jeg vilde forlange min Afsked, hvis han ikke kunde bekvemme sig til at opføre Stykket i en ikke altfor fjærn Fremtid, erklærede han, at jeg i saa Fald kun havde at indgive min Ansøgning.

Efter denne Ytring kunde der naturligvis ikke være Tale om nogen videre Forhandling mellem Etatsraad Heiberg og mig, denne Sag betræffende. Da jeg imidlertid ikke søgte en Anledning til at forlade Theatret, og ikke vilde lade noget Middel til en mindelig Afgørelse uforsøgt, henvendte jeg mig først til Hr. Ministeren, Etatsraad Heibergs og min høje Foresatte, og jeg griber denne Lejlighed til endnu engang at takke Hr. Ministeren for den Velvilje, hvormed De hørte paa mit Andragende. Desværre havde jeg kun lidet Haab om et for mig gunstigt Udfald, hvad jeg heller ikke skjulte for Dem; og Hr. Ministeren véd nu af egen Erfaring, at min Forudsigelse var sand, heller ikke ad denne Vej er det lykkedes mig at bevæge Theaterdirektøren til at give, hvad man dog med Billighed synes at kunne fordre af en bestemmende Avtoritet — et bestemt Svar.

Der er altsaa ikke Andet for mig at gøre end at holde mit Ord og forlange min Afsked. Jeg gør det kun ugærne, men det er et Skridt, jeg skylder baade min Overbevisning og min Ære. Som Sagen staaer, kan jeg ikke Andet; og dersom Etatsraad Heiberg slet ikke vil

komme mig imøde, tvinger han mig ligefrem til at gaa. Etatsraaden derimod kan meget vel, uden at opofre det Allermindste af sin Myndighed, gøre mig en saadan Indrømmelse. — Han har ikke ligefrem forkastet Stykket, han har endogsaa aabnet en stærk Udsigt til dets Opførelse: hvad jeg forlanger, er kun, at han forvandler denne Udsigt til ét bestemt Løfte; enhver nærmere Bestemmelse overlader jeg med Glæde ham. — Men vil han paa ingen Maade lade sig bevæge til at forlade sin negative Holdning, saa har jeg kun Et at bede Hr. Ministeren om, og det er, godhedsfuldt at forskaffe mig min Afsked jo før jo heller. Jeg behøver næppe at sige Dem hvorfor. Min spændte Stilling til Theaterdirektøren, i Forbindelse med Udsigten til at miste en Virksomhed, der er mig kær, maa nødvendig virke skadelig paa min Stemning og svække min Evne til at røgte mit Kald; enhver anden Embedsmand kan til Nød udføre sin Gerning til Trods for Misstemning, men en Skuespiller ikke. Allerede nu koster det mig en betydelig Overvindelse.

Hermed kunde min Skrivelse i Grunden gærne være til Ende; men efter den Velvilje, hvorpaa Hr. Ministeren har givet mig uforglemmelige Beviser, vilde jeg nødig, at min Handlemaade i nogensomhelst Henseende skulde misforstaaes eller miskendes af Dem, og jeg beder Dem derfor at tilgive mig, om jeg et Øjeblik endnu vover at lægge Beslag paa Deres kostbare Tid.

Jeg forlader ikke Theatret, fordi jeg ikke maa udføre en Rolle, som jeg har Lyst til; og som Bevis herpaa kan jeg anføre, at jeg har foreslaaet Etatsraad Heiberg fire andre Roller, nemlig Marinelli i Lessings Emilie Galotti, Figaro i Beaumarchais' Lystspil, Advokat Pavaret i Picards De lystige Passagerer og de Chavigny i Scribes le diplomate, som han alle har nægtet mig, uden at jeg derfor søgte min Afsked, fordi jeg erkendte, at disse Stykker ikke ere af saa klassisk Natur, at deres Opførelse jo maa bero paa Theaterdirektørens Smag og Vilje.

Men Richard d. 3die hører ikke under denne Kategori. Richard d. 3die er et af disse klassiske Dramer, der staa som evige Mønstre for den protestantiske Skuespildigtning og evige Opgaver for den fremstillende Kunst. Deres Tal er ikke stort, og deres Evighed viser sig blandt Andet deri, at de kendes af Alle, men jeg vil dog eksempelvis anføre Romeo og Julie, Hamlet, Macbeth, Lear, Othello, Købmanden af Venedig, Julius Cæsar, Axel og Valborg, Hakon Jarl, Palnatoke, Erasmus Montanus, Den Stundesløse, Jacob v. Thybo o. s. v. Et saadant Skuespil skal en Direktør, mener jeg, ikke dømme, thi her har Verden dømt, uden at afvente noget Overskøn. Det er de klassiske Digtere, som skabe Kunsten og bestemme dens Love; og ligeoverfor disse Kunstens Heroer skal en Direktør, mener jeg, ikke byde, men lyde. Naar et saadant Stykke kan opføres, skal det; Theatret kommer derved et Skridt nærmere til sit ophøjede Maal, og dets Ære vokser i samme Grad, som det mægter tilfredsstillende at løse disse Opgaver. Her er derfor heller ikke Spørgsmaal om Nationalitet, thi det Klassiske staar, som det Evige, over det Nationale. Som Luther ikke blot er en tydsk Theolog, men Hovedet for den hele protestantiske Theologi, saaledes er Mozart ikke blot en tydsk eller italiensk Komponist, men et musikalsk Ideal og Shakspeare ikke blot en engelsk Digter, men Lærer og Mester i det nyere protestantiske Drama.

Det synes virkelig ogsaa, som Etatsraad Heiberg selv til visse Tider deler denne Anskuelse. Thi af hvilken Grund opfører han ellers Macbeth, som er endnu sortere i Farven, og som han i sine Intelligensblade har bedømt endnu haardere, end han i den omtalte Skrivelse har medtaget Richard d. 3dje; for dettes Vedkommende nøjes han dog med den Ytring, at Melpomenes Dolk her er forvandlet til en Slagterkniv; Macbeth kalder han ligefrem en Ole Kollerød. Og af hvilken Grund opfylder han ellers Skuespiller Mantzius' Ønske, at udføre Titel-

rollen i Den politiske Kandestøber, et Stykke, som han ligeledes offenlig har dadlet og hvorfor han i sin Tid hørte ilde af Hr. Etatsraad Hauch. Kun med Richard d. 3die gør han en Undtagelse, kun ved denne Lejlighed frygter han tidlig eller sén Bebrejdelse som Direktør, kun naar jeg beder ham om Tilladelse til at udføre en Rolle, siger han nej. Og han nægter det ikke, fordi jeg efter hans Mening ikke duer til at udføre den; tvertimod, skulde han nogensinde bekvemme sig til at opføre Stykket, saa skulde det være af Forekommenhed imod mig. Men viser Etatsraad Heiberg mig ellers for liden Forekommenhed, saa er denne til Gengæld meget for stor; det gaar ikke an at opføre Shakspeare af Forekommenhed mod mig, og det forstaar sig, han viser mig da heller ikke denne Forekommenhed. Men finder jeg mig i dette Afslag, er der ikke den mindste Grund for, at han ikke igen skulde sige nej, naar jeg igen har anvendt et Aars Tid paa at indstudere en eller anden klassisk Rolle.

Etatsraad Heiberg slaar saaledes — og det er min næste Hovedanke — en Streg over den bedste Del af Skuespillerens Virksomhed, hans frie og begejstrede Studium og Løsning af hine evige Opgaver; og vor Gerning nedsynker saaledes til at være slet og ret Theatertjeneste, et Hverv, der i 19 Tilfælde af 20 er ligesaa ubetydeligt, som utaknemmeligt. Naar en Skuespiller tror at kunne byde Publikum et Kunstværk, og man har Grund til at vente et saadant, har han da ikke Krav paa at komme til at udføre det? Er — især paa et Theater — Skuespillerens Kunst ikke ligeberettiget med Digterens? Og kan en maadelig Digter gøre Krav paa en Skuespillers Tid og Flid, men en god Skuespiller ikke fordre Plads for sit Arbejde, naar der ellers Intet er til Hinder derfor? Enhver Skuespiller vinder kun virkelig Ære og Navn hos Samtid og Eftertid i Forbindelse med den Digter, hvis Tolk han har været, og i samme Grad, som han har mægtet at løse hine evige Opgaver. Garrick

og Kemble bleve udødelige ved Shakspeare, hvad de ellers have udført, véd Ingen; og uagtet Dr. Ryge, Madame og Hr. Nielsen have spilt fortræffelig i mange andre Stykker, vil Fremtiden dog kun mindes, at de fuldendt have fortolket Oehlenschläger. Om mine Kunstbrødre vilde taale et saadant Angreb paa deres bedste Stræben, enten fordi de bifaldt det, eller fordi de ikke kunde undvære Theatret, det ved jeg ikke. Jeg vèd kun, at jeg er gaaet til Theatret af Kærlighed til Kunst og ikke for udelukkende at gøre Theatertjeneste; den gør jeg ogsaa, som et nødvendigt Onde, men jeg vil ikke gøre den udelukkende; og naar Etatsraad Heiberg hindrer mig i at udøve, hvad jeg egenlig er kommen der for, har jeg ingen Grund til at blive der, og maa anse det for min Pligt, at gøre Indsigelse saa kraftig, jeg formaaer, dobbelt fordi jeg er i det lykkelige Tilfælde, ikke at bindes af Hensyn til min Indtægt. Direktøren kan nægte mig at udføre Richards Rolle, naar kompetente Dommere ville nægte mig Talent dertil, men han tør ikke forkaste Stykket, naar det kan udføres, endnu mindre naturligvis, naar det i sin Helhed kan udføres bedre end nogen anden Tragedie for Øjeblikket, uden synderlig Forberedelse og saa godt som uden Bekostning, men allermindst, naar en dertil kvalificeret Skuespiller ønsker at udføre Hovedrollen. Naar han forkaster Stykket, maaske Shakspeares berømteste Digterværk, mankerer han den Respekt, han skylder Klassiciteten, og naar han nægter mig at udføre Richards Rolle, uden at benægte min Evne, tilsidesætter han den Omsorg og Pleje, han som Direktør er forpligtet til at vise den bedste Del af Skuespillerens Kunst.

En Ting bør jeg dog ikke forglemme. — Jeg skylder Etatsraad Heiberg den Tilstaaelse, at han muligvis handler, som han gør, af Interesse for mig. Hr. Etatsraaden meddelte mig nemlig i vor sidste Samtale, at det var uklogt af mig, at spille fremtrædende Roller. Publikum, mente

han, gjorde saa overspændte Fordringer til mig, at jeg i Længden, selv med det største Talent, umulig kunde opfylde dem; jeg burde derfor ikke forsøge derpaa, men spille „rundt omkring“ — det vil altsaa sige ogsaa Roller, hvortil jeg ikke havde Evne, eller hvori der ikke kan vises Evne, og som man derfor ved andre Theatre overlader dem, der ingen har — sekundære Roller, ja endogsaa saadanne, hvor jeg stod aldeles i Skygge; kom der saa engang imellem en fremtrædende, da saameget bedre. Men hvilken Velvilje, der kan ligge i disse Ytringer. maa jeg dog tilstaa, at jeg er utaknemmelig nok til ikke at skønne paa den. Publikum gør Fordringer til mig, og disse Fordringer kunne dog ikke være aldeles grebne ud af Luften, siden jeg nu har spillet Komedie i et helt Aar, Etatsraad Heiberg understøtter disse Fordringer ved at indstille mig til fast Ansættelse straks og med en Gage, som endnu ikke er bleven nogen begyndende Skuespiller tildel, og saa mener han, skal jeg svare paa disse Fordringer ved aldeles ikke at forsøge paa at opfylde dem. Jeg véd ikke, om Hr. Ministeren og Publikum vil billige denne Tankegang, men Ingen haaber jeg, vil fortænke mig i, om jeg forlader et Theater, hvor Direktøren viser mig en saadan Velvilje.

Eller er det hverken af Velvilje, at Hr. Etatsraaden nægter mit Ønske, eller af Ringeagt for Shakspeare eller Ligegyldighed for Skuespillerens Kunst? Er det af Bekymring for sin Souverænitets Ukrænkelighed? En Skuespiller, har Etatsraad Heiberg sagt mig, maa ingen Indflydelse have paa Repertoiret, Unægtelig! Det daglige Repertoire bør kun bestemmes af Direktøren, og Æren herfor har jeg aldrig tænkt paa at berøve Hr. Etatsraaden. Men af hvilken sømmelig Grund skulde en Skuespiller ikke kunne foreslaa et Stykke? Er Forslaget ufornuftigt, kan Direktøren jo afvise det, men et fornuftigt Forslag bør dog vel ikke forkastes, blot fordi en Skuespiller gør det. — Regeringen har emanciperet

Negerne, naar tør man haabe, at Turen kommer til Skuespillerne?

Sluttelig endnu kun denne Bemærkning. Det fejler ikke, at En og Anden, som hverken kender Alvor eller Begejstring, vil udlægge hvad jeg gør som Forfængelighed. Var jeg imidlertid saa forfængelig, som det vel kunde ligge i Enkeltes Interesse at gøre mig, havde min Forfængelighed for længe siden drevet mig bort, Direktøren har ikke ladet det mangle paa Anledning. Jeg vil kun erindre Hr. Ministeren om, hvad De selv bedst ved, at Etatsraad Heiberg ikke engang gjorde mig den Ære, at vise mig sin Indstilling mig betræffende, og at jeg rimeligvis slet ikke var kommen til Theatret, dersom ikke Hr. Ministeren godhedsfuldt havde rettet Etatsraad Heibergs Fejl og afæsket mig min Erklæring om, hvorvidt jeg var tilfreds med det Engagement, man havde tiltænkt mig. Nej, min Handling denne Gang idetmindste er ikke Forfængelighed. Jeg har Lyst til at spille Komedie, Publikum har indtil Dato vist mig en uforandret Velvilje, jeg har en fast Stilling og en efter Omstændighederne betydelig Indtægt, alt dette opofrer man ikke af Kaprice. Men dermed vil jeg ikke sige, at Ofret er stort, naar jeg bringer det for hvad der efter min Overbevisning er Sandhed og Ret. Maatte mit Offer da blive til Held for den Kunst, jeg endnu bestandig elsker, og som jeg ikke forlader, fordi jeg foreløbig forlader det kongelige Theater. Det haaber jeg idetmindste mit Eksempel skal bevirke, at ingen fremtidig Direktør giver Slip paa en brugelig Skuespiller, for at slippe for den Ulykke, at opføre et Shakspearsk Mesterværk.

Jeg har den Ære at blive Hr. Ministerens underdanige

F. L. Høedt.

Den 4de Marts 1858.

Dette Aktstykke viser tydeligt nok, at det var om et dramatisk Principspørgsmaal at Striden drejede sig.

Paa Grund af de mest indtrængende Anmodninger fra forskellig Side lod Høedt sig dog bevæge til at blive ved Theatret. Han spillede derpaa nogle af sine ypperste Roller, deriblandt Advokaten i „Slottet i Poitou“, Toby i „De Deporterede og Jerocham i „Ruth“. Ved den næst følgende Sæsons Begyndelse blev Hamlet atter ansat. Nielsen var gaaet af, Heiberg havde givet hans Rolle som Aanden til Ferslev, der (med al Agtelse for hans Talent) aldeles ikke kunde betragtes som denne Opgave voksen, og da derpaa Fru Nielsen meldte sig syg, bestemte Heiberg at hendes Rolle, Dronningen, skulde dubleres med Frøken Müller. Vel skildrer Overskou hende som en „talentfuld af Publikum erkendt dygtig Fremstillerinde“ men i Virkeligheden var hun temmelig ubegavet og havde en for Scenen uheldig Skikkelse. Høedt, der mente, at der vel kunde tages saameget Hensyn til Fru Nielsen og Shakspeare, at ikke denne Hovedrolle helt fordærvedes, og endelig til ham selv, at ikke Sammenspillet umuliggjordes for ham i de vigtigste Scener, bad Heiberg at opsætte Opførelsen til Fru Nielsen atter var rask. Heiberg nægtede det og ansatte Prøve. Da skete som Overskou siger, „det Utrolige“: Høedt udeblev fra Prøven, blev som Følge deraf suspenderet, og da han dernæst intet imødekommende Skridt vilde gøre og aabenlyst erklærede, at han vilde handle paa samme Maade, dersom et lignende Tilfælde indtraadte, fik han sin Afsked. Wiehe, hvem Overskou gærne vil fremstille som den, der fuldstændig gik i Høedts Ledebaand, men som i Virkeligheden først havde opfordret denne til at gøre Modstand, tog derpaa ogsaa sin Afsked. Han vilde ikke blive ved et Theater, hvis Direktør agtede Kunsten og Kunstnerne saa ringe, som hin Heibergs Besættelse i „Hamlet“ viste. De to Kunstnere optraadte det næste Aar paa Hoftheatret under Langes Direktion, og heri vil nu Overskou se et tydeligt Bevis for, at det ikke var kunstneriske Hensyn, der havde fjærnet dem fra National-

theatret eftersom de umiddelbart derefter bekvemmede sig til at optræde i ofte ubetydelige Stykker i Forening med en Trup, der hovedsagelig var sammensat af Provindsskuespillere.

Sagen forholder sig imidlertid saaledes, at Wiehe, da han havde erholdt sin Afsked, gik til Wien og søgte Ansættelse ved Burgtheatret, der dengang ledes af Heinrich Laube. Da denne imidlertid troede at burde gøre til Betingelse for hans Optræden, at han et halvt Aars Tid eller maaske længere opholdt sig i Wien for at vinde Øvelse i det tydske Sprog, og Wiehes pekuniære Stilling ikke tillod ham en saadan Liggen-stille, var han ved sin Hjemkomst nødt til at modtage det Engagement Lange tilbød ham. Og som naturligt var, lod da ikke Høedt sin Ven i Stikken, men holdt det for sin Pligt sammen med ham at støtte det begyndte Foretagende. Dette var heller ikke i kunstnerisk Henseende paa nogen Maade ubetydeligt, idet det lykkedes trods de mangelfulde Kræfter at give Hoftheatrets Præstationer et bestemt kunstnerisk Præg. For første Gang bødes der Københavnerne Prøver paa moderne fransk Spillemaade og Iscenesættelse.

Imidlertid have vi kun lidet at gøre med disse Forhold her, hvor det kun var Meningen at fæstne Opmærksomheden paa Striden mellem Heiberg og Høedt. Da Heiberg i Juni 1856 maatte opgive Bestyrelsen af det kgl. Theater, som under ham havde mistet Nielsen, Bournonville, Jul. Price, Høedt og Wiehe, og de to Sidste under den nye Direktion atter vendte tilbage, kunde man tro, at der nu kunde være blevet Lejlighed for Høedt til at virke, saaledes som han tidligere havde ønsket. Desværre, det viste sig umuligt. Publikums Stemning var slaaet om; man mente, at der herskede en personlig Strid mellem Fru Heiberg og Høedt og ansaa' det for skyldigt Galanteri at tage den Førstes

Parti. Efterat Høedt i lang Tid havde set sig udsat for hadske Angreb i Pressen og tilsidst for pøbelagtige Udpibninger og Tumulter i Theatret, spillede han for sidste Gang den 13de December 1857, og ked som han var af al den Modstand og oprørt over det Kævleri, den Vrangvillighed og Hadskhed, han havde mødt paa sin Kunstnerbane, har han ikke senere været at formaa til atter at betræde Scenen.

Herved har den danske Skuespilkunst lidt et uerstatteligt Tab. Fra den Tid daterer sig Theatrets absolute Forfaldsperiode; ikke at der jo nok ere komne friske og talentfulde Kræfter til, efterat de Store ere gaaede bort; men den Forstaaelse af Skuespilkunsten, som dens Dyrkere ved vor Scene have, er for ringe og begrænset, til at der paa den kan bygges noget sandt kunstnerisk Liv. Der er ingen Mangel paa Evner, men der fattes Indsigt til at benytte dem; der er Materiale, men ingen Principer. Ingen ny dramatisk Literatur har kunnet bøde paa Theatrets Kunstfattigdom. I det alvorlige Drama breder Deklamationens sig stærkt, og i Lystspillet hersker med faa Undtagelser den udannede Karrikering. Skal der af vor synkende Skuespilkunsts Ruiner endnu kunne frelses noget Betydeligt, er det nødvendigt, at den Bestyrelse, der sættes i Spidsen for Theatret, har et bestemt dramaturgisk Princip at gennemføre. Vil man ikke det, kan man ikke med den fjærneste Ret stille Fordringer til den bevilligende Myndighed i Kunstens Navn. Allerede nu have de Dannede tabt Interessen for det kgl. Theaters Præstationer, og selv det blot fornøjelseslystne Publikum besætter stærkere og stærkere de mindre Theatres Bænke. — Jeg skal til Slutning minde om Heinrich Laubes Ord angaaende det nye Leipzigertheater: „Naar endelig en By beslutter sig til at gøre en Anstrængelse til Bedste for Skuespilkunsten, bliver den forført af de indflydelsesrige Frasemagere (Grosssprecher)

til at bygge „Templet“ med al mulig Bekostning saa stort som muligt. Pengene udtømmes aldeles til den ydre Udstyrelse, til det Vigtigste, det Indre, bliver der Intet tilovers, og dette Misforhold fører til et middelmaadigt Theater.“ Et saadant er det, som vi nu besidde og ville besidde saalænge indtil de kunstneriske Principer, der for en Snes Aar tilbage lede Nederlag, atter sejre paa den Scene, hvorfra de fortrængtes.

E. Brandes.

minder svagt om Lunet i Farcer som den oldfranske „Pathelin“. — Studier over Kong Valdemars Jordebog af Joh. Steenstrup og et dertil sig sluttende Stridsskrift mod Prof. C. Paludan-Müller omhandle den endnu ikke afsluttede Diskussion om Manuskriptets Avtencitet. — Friis: Breve og Aktstykker angaaende Tyge Brahe og hans Slægtninge, en interessant, men kun for Fagmænd let tilgængelig Materialsamling.

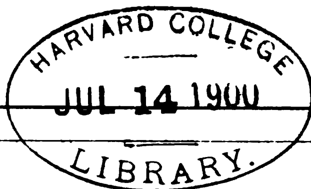
Originalliteratur. Schiødte: Om de dialektiske Grundbegreber hos S. Kierkegaard. Forf. af denne lille pretentiøse Pjece har sat sig til Maal at gøre sin Fremstilling „saa upathetisk og flegmatisk som muligt.“ Den 16 Sider lange Tekst holder den Affektation, som den VIII Sider store Fortale lover. — Dr. E. Løffler: Haandbog i Geografien. Det første Forsøg hertillands paa at gøre denne i gamle Dage saa tørre Videnskab til underholdende Kulturhistorie. — Nationaløkonomisk Tidsskrift. Femte Binds 1ste Hefte. De to Hovedartikler ere velskrevne og yderst radikale. Den første af A. Petersen „Spiritismen“ reducerer denne den mest moderne Humbug dels til Naturfænomen, dels til Bedrageri. Som Prøve paa Stilen følgende Sætninger: „Naar vi nu skride til Forklaringen af de spirite Fænomener, saa forstaar det sig af sig selv, at der under Forudsætning af en almægtig personlig Gud Intet er til Hinder for at antage deres Mulighed. Men under den Forudsætning er jo ogsaa den katholske Kirkes Mirakler, og meget andet, som man her gør saa grundig Nar af, muligt, under den Forudsætning er Alt jo muligt — undtagen Videnskaben.“ — Prof. Frederiksens Artikel mod Biskop Martensens sidste Brochure angriber Hs. Højærværdighed med saa grovt et Skyts, at han endog stilles under Povl Geleff som „uforbederlig Tilbagegangsmand“. Artiklen ender med et Forslag om Anvendelse af Kirkens Midler til Skolevæsenet, der trods sin skarpere og drøjere Form i det Væsentlige falder sammen med Victor Norfelts. — C. N. Rosenkildes Efterladte Skrifter ved P. Hansen. De udkomne to Hæfter lide under en noget forældet Morsomhed, og tilfredsstille ikke de Forventninger, den store Komikers Ry maatte vække. Et enkelt Sted slaar hans hele Lune dog igennem, som i de Refleksioner, Tanken om han muligvis skulde være et forbyttet Barn fremkalder hos ham. — S. Schandorph: Nogle Digte. De dybest følte og mest karakteristiske af disse Digte ere enkelte af de pathetiske, i hvilke Digteren hæver sig helt ud af Dagliglivets Sfære og giver de store historiske Verdensstemninger Udtryk. „En genvakt Erindring“ og „Efter Paris' Fald“, der dreje sig om den fransk-tyske Krig, udtale ædle Tanker i en sluttet og harmonisk Form. Blandt de humoristiske Stykker have vi mindst Sympathi med dem, i hvilke Forf. tager den burschikose Flothed og Slaphed for Aandsfrihed, men fuldkomment vellykkede ere de Digte, der som „disjecta membra poetæ“ eller „Hør, lad os danne en lille Klynge“ med original Teknik forene en Humor, der er i Slægt med Carl Baggers. — Nyhedernes Perle er det lige udkomne Drama af Bjørnson: Redaktøren. Det vil ikke blive umorsomt at se, hvilken Straf Dagspressen, der her er Part i Sagen, som anklaget vil idømme sin Anklager.

Fremmed Literatur. Fra Sverig er sendt os to Ark i Duodez: Den olärdas helsolära“, en Bog, der besvarer „Will du blifva frisk, glad och lycklig?“ med Anvisning til udelukkende at ernære sig af Vegetabilier og foretrække Spinat for Østers. Bogens Motto og Hovedargument er Skriftens eget Ord: „Wårt dagliga „brød“ gif oss i dag (der staar intet om Kød). — Vi beklage, at dette er al den svenske Literatur, som Sverigs Forlæggere og Forfattere have sat os istand til at anmelde. — Første Hæfte af Allgemeine Deutsche Biographie, sendt os af den danske Hovedkommissionær, synes at være et grundlærd Værk, hvortil flere af Tysklands betydelige Kræfter medarbejde. — Le jeune Polyglotte, et Ugeblad, udgivet af V. Molard. Et ganske nyttigt Foretagende for unge Mennesker, der ville studere de tre Hovedsprog. I Supplementet findes nogle velskrevne Korresp. fra Paris, især om Theater og Literatur, af J. Dementhe.

Indhold.

I Redaktionsanliggender bedes man henvende sig til Cand. mag. E. Brandes, Kongens Nytorv 10, 2den Sal, hvorhen ogsaa alle Bøger og Blade, Tidsskriftet vedkommende, ønskes sendte.

Dette Tidsskrift udkommer i maanedlige Hæfter paa gennemsnitlig 5 Ark til en Pris af 6 Kroner halvaarlig. — Subskription, som er bindende for ét Bind (6 Hæfter), modtages i alle Boglader i Danmark, Norge og Sverig samt paa de kgl. Postkontorer.

Det nittende Aarhundrede.

Maanedsskrift

for

Literatur og Kritik.

Udgivet af

Georg Brandes og Edvard Brandes.

1875. — Maj.

København.

Forlagt af den Gyldendalske Boghandel (F. Hegel).

Trykt hos J. Jørgensen & Co.

Det Inkommensurable i den legemlige og i den aandelige Verden.

(Et Foredrag holdt i Studenterforeningen.)

(Slutning.)

De Vanskeligheder, der allerede i Naturvidenskaben opstaa ved Bestemmelsen af Naturkræfternes fælles Maal, ere dog intet imod dem, der rejse sig indenfor Aandsvidenskabernes Omraade. Selv de mest abstrakte filosofiske Begreber ere og maa i deres Væsen være inkommensurable, ellers vilde ingen logisk Udvikling være mulig; deres Inkommensurabilitet er netop en Betingelse for deres Samvirken til Udvikling af nye Begreber. Saaledes maa Kvalitet og Kvantitet være absolut inkommensurable; de maa netop udelukke hinanden, fordi de deri indeholdte Modsætninger høre uadskillelig sammen til Dannelsen af nye Begreber. De kunne ikke undvære hinanden, men de gaa aldrig op i hinanden. Det samme gælder mange flere Begreber, som Natur og Aand. Netop ved saadanne Begrebers Samvirken kommer man til den rette Opfattelse af det værende, det levende, ligesom flere inkommensurable Linjer kunne danne en geometrisk Figur. Rigtignok sker dette paa en ren udvortes Maade, om de dannede Figurer end besidde nye Ejendommeligheder, medens derimod Begreberne ved deres Indhold udfylde

hinanden til et nyt Hele, hvori de oprindelige Begreber gaa ganske op; men denne Forskel hidrører fra det forskellige Omraade, hvorfra disse Eksempler ere tagne. Længere tør jeg ikke vove mig i denne Retning, men saa meget syntes mig nødvendigt at antyde.

Lader os gaa over til Betragtning af vort aandelige Liv i den virkelige Verden, hvori vi færdes, stride og lide. Hvor ofte skorter det os ikke paa det Maal, hvormed vi skulle maale andres Gerninger og Virksomhed, Tanker og Følelser? Inkommensurabiliteten er Stridens, Lidelsens Kilde; den flyder mindre rigeligt, jo oprigtigere vi stræbe efter at finde et fælles Maal. I de fleste Tilfælde naas det aldrig, men i selve Tilnærmelsen dertil ligger der en Tilfredsstillelse, omtrent som den Astronomen og Fysikeren føler ved enhver Korrektion af sine irrationale Størrelsers Tilnærmelsesværdier. Vi føle alle hver for sig en lignende Tilfredsstillelse med Hensyn til vor egen isolerede Virken. Der møde vi nemlig straks en Inkommensurabilitet, som kommer den mathematiske nogenlunde nær, den imellem Virkeligheden og Idealet. Ethvert Menneske, der fører et aandeligt Liv, har en ideel Stræben, tragter efter et Maal, som staar højt over Virkeligheden, saa højt, at det aldrig kan naas, men dog tilnærmes i det Uendelige, ganske som i Geometrien Diagonalen kan udtrykkes saa nær man vil ved Kvadratsiden, men dog aldrig faas nøjagtig bestemt derved i simple Tal. Vi have den samme uendelige Tilnærmelse i den aandelige Verden, som blev paavist i den legemlige. Hvert lille Skridt imod Idealet lønner sig ved den Tilfredshed, det giver.

Dog denne Inkommensurabilitet støder os aldrig, den falder ganske af sig selv, som en Nødvendighed for vort aandelige Liv. Tag Idealet bort eller lad det være naaet, hvor bliver da Tilfredsheden med vor Gerning af? Netop paa Grund af vor uendelige Perfektibilitet falder det os ikke ind at overse, at her have vi et Punkt, hvor

det fælles Maal mangler, at vi ved at anlægge en ideel Maalestok paa vor reelle Virken aldrig kunne tilendebringe Maalingen. I andre Retninger forsone vi os ikke saa let med Inkommensurabiliteten. Det ene Menneske er altid mere eller mindre inkommensurabelt med det andet. Forholdet imellem deres Legemers Maal, deres Tilværelse i Tiden, deres Virksomheds Udbytte, deres Fortjenester af Samfundet kan være mere eller mindre Genstand for kvantitativ Bestemmelse, men deres sjælelige og aandelige Tilstande ville snart delvis, snart ganske mangle det fælles Maal, der skal gøre dem fuldt forstaaelige for hinanden. Man træffer paa beslægtede Sjæle, paa sympathetiske Mennesker, men man træffer ogsaa fjendtlige, antipathiske. Mange forstaa slet ikke hinanden, andre sætte sig straks gensidigt ind i hinandens Tanker og Følelser, hvor uklare og taagede de end ere. Hvad skulde være Grunden dertil andet end Beskaffenheden af det Maal, som hver for sig anlægger i sin Opfattelse af den ydre Verden, af Livet, af Menneskets Stilling og Betydning, af aandelig Virksomhed, eller i sine Følelser i Forhold til sig selv og andre? Et saa flersidigt Væsen som Mennesket kan ikke andet end komme i meget forskelligt Forhold til andre. De samme Personer kunne være sympathetiske i et, modsatte, ja fjendtlige i et andet. Det daglige Liv, Familien og Forretningerne, Politiken, Videnskaben, Kunsten, Troen afgive ligesaa mange Kilder til Strid. Vi udskyde her ganske de trivielle Forhold i det daglige Liv og i Politiken, hvor de personlige Interesser og Lidenskaberne gribe altfor stærkt ind. Det maa være nok at antyde, hvorledes der indenfor Videnskaben, Kunsten og Troen viser sig en stærkt voksende Inkommensurabilitet imellem os, begrundet i Sagens og i Menneskets Natur.

Jo mere Videnskaben angaar det udvortes (Størrelsen), det materielle (Naturen), Forandringerne i Naturen (Naturlovene), desto lettere bliver det for Videnskabsmændene

at komme til Overensstemmelse i deres Opfattelser. Indenfor Mathematikens Omraade gives der vel Fejltagelser og Misforstaaelser, som vare til en Tid, men ingen uendelige Stridspunkter, det skulde da være netop i Opfattelsen af Kvantitetens og Kvalitetens Berøringspunkter; vil man nemlig ikke se Berøringen, saa opstaar der Strid imellem alle dem, der sætte sig paa de modsatte Standpunkter af udelukkende Kvantitet (Mathematikerne) eller af udelukkende Kvalitet (Filosoferne). Hver bruger sit Maal, derfor kommer hver paa en Maade til sit Resultat. Men ellers er jo Mathematiken berømt for sin Klarhed som 2 og 2 er 4. Men fjærne vi os fra de eksakte Videnskaber, kunne de forskjellige Opfattelser blive ganske stridende, virkelig inkommensurable. I Naturhistorien vil Forholdet imellem Kvalitet og Kvantitet fremkalde Vanskeligheder paa en lidt anden Maade; den forskellige Kvalitet maa lægges til Grund for Inddelingerne, men Overgangene blive ofte uklare, netop fordi Kvalitetens kvantitative Bestemmelse her som i Mathematiken efterhaanden og umærkeligt kan slaa over i anden Kvalitet, og desuden de fysiologiske Forskelligheder baade ere mindre let maalelige end de anatomiske og vanskeligere at tyde. Naturforskerne i Almindelighed ere i det hele mere end Mathematikerne udsatte for Misforstaaelser og Miskendelser af hverandres videnskabelige Udbytte; naar der dog imellem Astronomer, Fysikere og Kemikere viser sig mindre Uoverensstemmelse end imellem Zoologer, Botanikere og Mineraloger, saa ligger det vistnok i Videnskabernes højst forskellige Evne til at faa deres Udbytte mathematisk udtrykt. Selv Kemikeren har i Stoffernes Sammensætningsforhold og de Forbindelsernes Dannelse ledsagende Varmeudviklinger Maal, som Zoologen ganske maa mangle, naar der strides om et Dyrs Plads i Systemet. I det Hele taget, jo mere abstrakt en Videnskabs Indhold er, desto mindre Fare er der for ganske inkommensurable Opfattelser; Maalet svigter stedse mere, efter-

haanden som mere konkrete Forhold drages indenfor Undersøgelsen. Men Indflydelsen heraf maa dog antages at blive bestandig mindre, jo mere man i sine første videnskabelige Betragtninger forstaar at abtrahere paa rette Maade, jo bedre man kan sondre imellem det væsentlige og det uvæsentlige. Sker Sondringen uheldigt, ufuldstændigt eller urigtigt, straffer det sig tidligt eller sent i den videnskabelige Udvikling med gensidige Misforstaaelser.

I Kunsten afhænger det meste af Øjnene, der se, og Ørene, der høre. Øje og Øre maa udvikles og øves før de kunne sanse rigtigt; men Øvelsen og Udviklingen sker paa forskellig Maade, under forskellige Omgivelser og ved forskellige Midler, og saaledes have vi straks Kilder til forskellige Maal. Disse avle en Inkommensurabilitet af saa meget mere haardnakket Beskaffenhed, som de oprindelige Maal til en vis Grad have samme Ret til at gøre sig gældende. Kun fordi Udviklingen aldrig bliver alsidig nok, kunne visse Maal tiltage sig større Ret end andre og karakterisere enkelte Opfattelser ganske. Tydeligst turde dette vise sig i de forskellige Nationers Fordringer til Kunsten, hvad enten Talen er om Maler- og Billedhuggerkunsten, eller om Musik og Skuespilkunst. Der gives vistnok indenfor enhver Kunstart noget saa fuldendt, at saavel det mest uøvede Øje og Øre, som alle de paa forskellig Maade uddannede kunne opdage Sandheden og Skønheden deri. Men Ulykken er, at Virkeligheden er inkommensurabel med Idealet, at de allerfleste Kunstværker endnu have meget langt til Idealet i alle Retninger, og at den ene ikke tillægger den Mangel Betydning, hvorpaa just den anden lægger størst Vægt. Manglen paa fælles Maal indenfor Kunstens Omraade vil være langt mere trykkende end paa Videnskabens, fordi Videnskabens Resultater meget lettere end kunstneriske Opfattelser kunne faa et klart Udtryk i Ord.

Men ingensteds vil Inkommensurabiliteten føles stærkere eller fremkalde større Strid end paa Troens Omraade, og ingensteds er man i Reglen mindre villig til at anerkende dens Nødvendighed og Berettigelse. Sproget trænger til et eget Navn for denne Uvillighed, den kaldes Intolerance. Gjorde vi os alle fuldkomment Rede for, hvor uundgaaelig Inkommensurabiliteten her maa være, saa vilde vi alle blive mere tolerante, ikke blot lige over for andre Sekter og Religioner, men ogsaa indenfor samme Kirke. Vi vilde da forstaa det urimelige i en Strid om Trosgenstande, opgive alle Forsøg paa at bibringe andre vore egne religiøse Opfattelser.

Troen mangler ethvert fælles Grundlag. Det er i det højeste kun en indre Trang til at søge visse Spørgsmaal besvarede, som besjæler alle, men Besvarelsen maa blive forskellig, undertiden i væsentlige Punkter, undertiden kun i uvæsentlige; thi den kan ikke hvile paa noget sikkert Grundlag. Mange ville maaske søge et saadant Grundlag i en Aabenbaring; men man forstaa Udtrykket Aabenbaring hvorledes man vil, Sikkerhed yder den aldrig. Den kan kun være Genstand for Tro, aldrig for Viden. For dem, der se Aabenbaringen i Historiens og Naturens daglige Gang og synes at kunne pege paa Forsynets Finger i alt, hvad der hændes, bliver det dog deres egen Fortolkning af det skete, der danner Grundlaget, og den vil altid være farvet af det, man tror eller gærne vil tro. Det kan være en meget smuk, en trøstende, en opløftende Tro, men udenfor Individet har den ingen Gyldighed. Aandelig og sjælelig Sympathi, samme Dannelse og Opdragelse kan maaske bidrage til, at Troen iklæder sig den samme ydre Form i Ord; Opfattelsen af dens Indhold kan til en vis Grad falde sammen, men en dybere gaaende Prøvelse aabenbarer dog gærne en Forskellighed, om ikke ligefrem Strid.

En i Historien foregaaet overordentlig Aabenbaring, i større eller mindre Strid med Tingenes naturlige Gang,

kan heller ikke afgive noget fælles Grundlag for Troen. Selve dens Foregaaen kan kun være en Trossag. Beretningen derom kan som enhver anden historisk Begivenhed kun igennem andre Mennesker komme til os. Men de kunne tage Fejl, de kunne bedrages, de ville maaske bedrage; vi maa underkaste deres Beretninger vor Kritik, ja Kritiken gør sig næsten altid paatrængende nødvendig, fordi de forskellige Beretninger sjældent stemme overens. Og fra hvilket Synspunkt skulle vi kritisere det overnaturlige? Vi, som staa paa det naturliges Standpunkt, kunne kun kritisere fra dette. Der er da fra den første Begyndelse en uløselig Inkommensurabilitet imellem den overnaturlige Begivenhed og det naturlige Standpunkt. Men selv om Troen bliver i Stand til at slutte sig til Aabenbaringen som utvivlsom, saa er denne dog en blot Ledsager af Troeslærdommenes Meddelelser til Mennesker. Deres Indhold skal opfattes rigtigt og gengives rigtigt, og hvilken Sikkerhed har man vel for, at Modtageren og Optegneren, som ikke behøve at være samme Person, have fattet og gengivet Lærdommenes Indhold i Aand og Sandhed? Modtagelsen og Optegnelsen sker ikke heller i samme Nu. Enhver ved, hvor vanskeligt det er nøjagtigt at gengive en Tanke, og Vanskeligheden stiger med Tankens Rigdom, dens Fylde og Dybde; ofte kan den blotte Ordstilling bevirke væsentlige Forandringer i Indholdet, endnu mere fremkaldes de ved Valget af de enkelte Ord, disse ufuldkomne Udtryk for Tankerne, især hvor disse ere nye, forhen ukendte af Mennesker. Og dertil kommer saa endelig Individernes forskellige Opfattelse af det meddelte. Paa hvert Trin altsaa Kilder til Forskelligheder i Troens Indhold, stundom maaske ringe nok, men stundom ogsaa meget betydelige. Det vilde være højst mærkeligt, om der blev sandt Fællesskab i en Tro, som støttes paa et saadant Grundlag; men det kan ikke være overraskende, om man træffer paa væsentlige Forskelligheder, især da

Menneskesjælen har, og vel bør have, en naturlig Sky for at aabenbare sit indre for andre, en naturlig Frygt for Vanhelligelse af det allerhelligste ved at give det Udtryk, der dog tilsidst maa ende i Anthropomorfismer.

Hvorledes end vor Tro er bleven til, saa vide vi, hvad vi selv tro, hvad vi selv tænke os ved bestemte Dogmer, men umulig kunne vi gøre os nogen klar Forestilling om, hvad Tro andre knytte dertil; men rimeligt er det, at man ikke finder noget fælles Maal. Inkommensurabiliteten er saa godt som givet med Troens Begreb. Det er jo heller ikke sjældent, at Dogmerne selv fremsættes i en uforstaaelig Form, fordi de indeholde Udtryk for ikke klarede Begreber, der ikke ere modtagelige for nogen fattelig Definition; det gælder saaledes Treenighed, Transsubstantiation og lignende. Uklarheden er saaledes given fra først af, et fælles Maal for Troen bliver umuligt, dens Inkommensurabilitet med Viden er en given Sag; Tro kan ikke hvile paa Viden, og dette finder ogsaa sit bedste Udtryk i den Sætning: credo, quia absurdum. Altsaa intet er saa absurdt, at det jo kan blive Gjenstand for Tro; man maa anerkende andres Ret til Tro paa hvadsomhelst, men man maa bekæmpe dem, der ville støtte saadan Tro med Videnskabens Grunde. Paa Troens Omraade naaer Inkommensurabiliteten sit Højdepunkt: to Menneskers Tro er indbyrdes inkommensurabel, og den enkeltes Tro er inkommensurabel med hans Viden.

Men fordi vi maa tage Inkommensurabiliteten som given, fordi det fælles Maal for Tro og Viden, som for vor Tro indbyrdes er uopnaaeligt, maa dog Tilnærmelsen dertil ikke opgives. Det kommer kun an paa at finde den rette Vej, vi helst maa følge paa vor uendelige Vandring efter det fælles Maal. Der kan ikke være Tviv om, at jo mere vi kunne arbejde i Fællesskab, jo mere overensstemmende vi ere ved Udgangspunktet, desto bedre virke vi til Bestemmelsen af det fælles Maal. Og trods

Inkommensurabiliteten indenfor Videns Omraade, er dog Tilnærmelsen til det fælles Maal for vor Viden langt sikrere og stærkere end til Troens fælles Maal. Hele Indholdet af vor Tro maa jo ogsaa i høj Grad være bestemt af vor individuelle aandelige og sjælelige Udvikling; navnlig er Sædelæren af gennemgribende Indflydelse paa Troens Enkeltheder. Derfor kan der af vor aandelige og moralske Udvikling spire en forøget Overensstemmelse imellem de enkeltes Tro og et inderligere Forhold imellem enhvers Tro og Viden. Men med fuldkommen Tryghed og Ro følge vi kun denne Vej, naar vi begynde med Indrømmelsen af Troens og Videns absolute Inkommensurabilitet, og støttede dertil opgive al Intolerance. Vil man ikke det, men vil begynde med det umulige, et fælles Maal for alles Tro og for Troens Forhold til Viden, saa havner man i Fanatisme og Religionshad, ofte ligesaa heftigt paa Grund af smaa, som paa Grund af store Forskelligheder. Paa gensidig Agtelse for hverandres aandelige Tilstand, paa Humanitet og Overbærenhed skal alt Arbejde i det Sandes, det Skønnes, det Godes Tjeneste hvile. Kampen for Oplysning, for hvad er der sandt, skønt eller godt, være nok saa haard, tvinge til Brugen af nok saa skarpe Vaaben, Troen er hellig og ukrænkelig, saalænge den ikke tiltager sig Myndighed over andre; men vover den sig ud over sine Grænser, saa har den en født og en stærk Fjende i Viden, hvormed den er absolut inkommensurabel.

Adolph Steen.

Herbert Spencers Filosofi.*)

Naar man betegner en videnskabelig Bestræbelse som filososofisk, vil det kunne være to tilsyneladende meget forskellige Ejendommeligheder, der berettige den til dette Navn. Det vil enten være, fordi den har en afgjort kritisk Karakter, vender sig tvivlende og prøvende mod hidtil faststaaende Forudsætninger og Resultater, eller fordi den søger at sammenfatte alle Erkendelsens Resultater og Synspunkter i en Grundanskuelse, altsaa formedelst dens systematiske Karakter. Dog udelukke disse Egenskaber ikke hinanden; de findes til en vis Grad forenede hos enhver Tænker, kun at alt efter hans Karakter og efter den Tidsalder, i hvilken han lever, enten Kritiken eller Systemet vil være det Overvejende, — og Filosofiens ideale Fuldendelse vilde være en gennemført Kritik og et Alt omfattende System. Det vil ogsaa være let at vise, at Kritiken og Systemet gensidig vise hen til hinanden. Kritik er Sondring, Analyse. Den kan da ikke hvile, førend den har fundet alle Elementer, alle Sider i de Genstandes Væsen, med hvilke den beskæftiger sig. Men Tanken kan ikke heller slaa sig til Ro ved det Adskilte og Usammenhængende; Kritikens og Analysens Resultater bruges derfor atter som Stene

*) I det Væsentlige et Foredrag, holdt i Studenterforeningen den 13de Februar 1875.

til en ny Bygning, som er des fastere og sikrere, jo dybere og grundigere den foregaaende Kritik har været. Disse to forskellige Retninger ere for Tænkningen, hvad Indaanding og Udaanding er for Organismen, begge lige uundværlige, og paa deres rytmiske Skiften beroer Tankens Sundhed.

I Almindelighed vil man sikkert mene, at i vor Tid gaaer Bevægelsen overvejende i den kritiske Retning. Vor Tid, usikker som den er paa sig selv i Theori som i Praksis, Tvivlens og Pessimismens Periode, synes ikke gunstig for Systemer og Syntheser. Og dog turde der, i det Skjulte, ved Bidrag fra mange forskellige Sider være samlet Stene til en Bygning, som engang — hvorledes det saa end gaar med de foreløbige Udkast — vil kunne rejse sig som et mægtigt Tempel, et Udtryk for alle Menneskeaandens ideelle Bestræbelser.

Den, der sammenligner det 19de Aarhundrede med dets Forgænger, vil ikke kunne negte, at de forholde sig til hinanden som System til Kritik. Det 18de Aarhundredes Historie er en Opløsningsproces; det 19de stræber under mange forskellige Former efter Organisation. Hvad særlig Filosofien angaar, saa have de vigtigste Forsøg i det 18de Aarhundrede — Locke, Condillac og Kant — en afgjort kritisk og analytisk Karakter, medens den systematiske Tendens i vort Aarhundrede ligeledes repræsenteres af de mest fremragende Tænkere hos de tre Hovednationer: Hegel, Comte og Spencer. Vi finde her en og samme Grundopgave behandlet paa tre forskellige Maader.

For Hegel, der stiller sig paa den aprioriske Spekulations Standpunkt, er det Tankens Liv, der pulserer i Alt. De Stadier, Tanken gennemgaar for at naa sin Fuldendelse i Begrebet, ere Et med dem, gennem hvilke al Virkelighed udfolder sig: de to Bevægelser falde sammen. Skønt Hegel gaar ud fra det rent Logiske, har han dog grebet det frugtbare Synspunkt at se dette

som Bevægelse, Proces, Udvikling; derved blev det ham muligt at forsøge en Systematisering af Erkendelsens hele Indhold. Men selv om han havde Ret i sin Opfattelse af Tankeprocessen, havde han dog ikke Ret i uden videre at overføre de for denne Proces gældende Love paa det Reale.

Comte søgte at frigøre sig for al Spekulation og stillede sig paa den positive Videnskabs Standpunkt. Han vilde forklare Menesket ved Verden, ikke Verden ved Mennesket. Og dog er han beslægtet med Hegel ved sin afgjorte systematiske Tendens, sin Higen efter og Sans for Totalitet*). Han vilde ophæve de enkelte Videnskabers Isolation ved i en almindelig Klassifikation at samle deres Principer og Resultater for at vise, hvorledes de tilsidst gaa op i den ene, Alt omfattende Videnskab: Menneskehedens Videnskab. Hans Fejl bliver den modsatte af Hegels: hos denne blev Virkelighedens Mangfoldighed voldsomt presset ind under Tankens Enhed; hos Comte taber Tankens Enhed sig i Virkelighedens Mangfoldighed, thi den blotte Klassifikation kan ikke tilvejebringe en virkelig Enhed.

Spencers Forsøg, som vi her nærmere skulle beskæftige os med, staar paa en Maade midt imellem Hegels og Comtes. Filosofi, siger han, er den til Enhed og Helhed udviklede Erkendelse. Vi have altsaa ikke naaet Maalet, saa længe de enkelte Videnskaber og deres Indhold endnu, som hos Comte, danne en Rækkefølge; vi maa finde én fælles Lov, ét Princip, hvori Alt, hvad vi kende, finder sit Udtryk. Men dette Princip finder Spencer ikke, som Hegel, umiddelbart i Tankens eget Væsen. Han finder det ad Induktionens Vej, ved Sammen-

*) Hegel og Comte ytrede gensidig Sympati for hinandens Bestræbelser, rigtignok uden udtømmende Kendskab til disse. Se Comtes Brevveksling med Eichthal hos Littré: Auguste Comte et la philosophie positive.

ligning af Fænomenerne paa alle forskellige Omraader, lige som Kepler i sin Tid fandt sine berømte Love ved Iagttagelse af Planeten Mars paa forskellige Punkter af dens Bane. Men hvad der saaledes viser sig at være en almindelig Lov, gældende for alle Fænomener, maa saa ogsaa vise sig at staa i den inderligste Sammenhæng med de sidste Principer for vor Erkendelse i det Hele.

Vi forstaa først et Fænomen, naar vi kunne følge det fra dets første Begyndelse og paa de forskellige Trin af dets Udvikling. Lige som Kendskab til et Folk vil sige Kendskab til dets Historie, Kendskab til et Menneske, Kendskab til hans Familie, Barndom, Ungdom og Manddom, saaledes kende vi ogsaa først et Træ eller et Dyr, naar vi vide, hvorledes de efterhaanden udfolde sig fra de usynlige Spirer, og et kemisk Stof, naar vi vide, af hvilke Elementer det er sammensat. Nu er det klart, at naar et Fænomen opstaar, vil dette sige, at Elementer, som før eksisterede i adspredt Tilstand samles og kombineres paa en ejendommelig Maade. Vandet opstaar ved en vis bestemt Kombination af Ilt- og Brintatomer, Planten og Dyret ved organisk Assimilation af visse kemiske Stoffer, et Menneskes Karakter ved Vekselvirkning mellem hans medfødte og nedarvede Natur med de ydre Forhold o. s. v. Ethvert Fænomen opstaar altsaa ved en Koncentrationsproces. De enkelte Elementer miste deres selvstændige og uafhængige Bevægelse og bringes for en Tid i Ligevægt paa en vis bestemt Maade. Men ogsaa kun for en Tid. Thi som ethvert Fænomen gennemgaar en Udviklingsproces, saaledes gennemgaar det ogsaa en Opløsning. Koncentrationen bringer Delene i Ligevægt; men denne varer ikke ved, den afløses af en Adsplittelse af de Elementer, der for en Tid havde kombineret sig til Dannelse af et ejendommeligt Hele. Ethvert Fænomens Historie bestaar i en Udviklingsproces og en Opløsningsproces.

Dog kunne vi endnu noget nøjere karakterisere disse Processer. Naar Udviklingen er en Koncentration af

forhen spredte Elementer, saa er det for det Første klart, at den betegner en Overgang fra en mindre sammenhængende til en mere sammenhængende Tilstand. Ifølge den Kant-Laplaceske Hypothese har saaledes vort Solsystem udviklet sig ved, at den oprindelige Taagemasse sammentrængtes til Dannelse af enkelte Kloder. Jordklodens Udvikling bestaar i en Fortsætning. Det organiske Liv beror paa den nøje Sammenhæng mellem de Elementer, der ved Ernæringen optages fra Omverdenen. Det menneskelige Samfund er paa sit laveste Trin en Flok Vilde, der ikke blot mangler indre Sammenhæng, men ogsaa er isoleret fra andre Samfund; jo videre Udviklingen skrider frem, des mere Sammenhæng indenfor det enkelte Folk og mellem alle enkelte Folk indbyrdes.

Det, der saaledes under Udviklingens Gang bringes i nøjere Sammenhæng, gaar for det Andet over fra en ensartet til en uensartet Tilstand. I den oprindelige Taagemasse var der ingen væsentlige Forskelligheder; disse opstaa først ved de enkelte Kloders Koncentration. Under Jordklodens Udvikling danner sig først en Modsætning mellem Skorpe og Kærne, saa paa selve Skorpen en Modsætning mellem Bjerge og Sletter, Have og Fastlande. Under Organismens saa vel som under Samfundets Udvikling indtræder der en Arbejdets Deling, en gennemgaaende Specialisering af Opgaver og Funktioner.

For det Tredje bestaar Udviklingen i en Overgang fra det Ubestemte til det Bestemte. Orden afløser overalt Kaos; udprægede individuelle Former danne sig: saaledes de forskellige Kloder, de forskellige Nationer, Stænder og Personligheder.

Disse tre Love, forskellige Former for den almindelige Udviklingslov, ere de Hovedsynspunkter, hvortil enhver Betragtning af Fænomenerne fører os. De ere de almindelige Generalisationer af al vor Erfaring. Men det Spørgsmaal rejser sig nu, om ikke en dybere Begrundelse og Afledning af disse Love skulde være mulig,

lige som de keplerske Love jo først fik deres rette Begrundelse ved, at Newton førte dem tilbage til Tyngdeloven.

Ethvert Fænomen henføre vi nødvendigvis til et eller andet tidligere Fænomen; heri bestaar, som vi have set, den Forklaring, vi kunne opnaa af Fænomenerne; Forklaring af et Fænomen er Paavisning af dets Udvikling. Det ene Led i Fænomernes uendelige Række belyser det andet. Bevidsthedens Grundvirksomhed er en bestandig Overgang fra en Fornemmelse eller Forestilling til en anden. Men saa er det da ogsaa klart, at vor Bevidsthed kun kan fungere, eller med andre Ord, at vi kun kunne tænke, saa længe en saadan Overgang fra et Led til et andet er mulig. Et Fænomen af den Beskaffenhed, at det i sin Fremtræden og i sit hele Væsen aldeles ikke hænger sammen eller viser hen til nogetsomhelst andet, er en Umulighed, vi ikke engang kunne konstruere for vor Fantasi. Tænkningens Grundforudsætnirg er derfor den, at der ingen absolut Begyndelse eller Ende er, — ingen Overgang fra Intet til Noget eller fra Noget til Intet: en saadan Overgang vilde jo være selvmodsigende, vilde være et Forhold med kun ét Led!

Er en absolut Opstaaen og Forgaaen umulig, saa maa Materiens Sum ogsaa stedse være den samme, og Bevægelsen maa være kontinuerlig. Materien kende vi nu kun gennem den Modstand, den gør imod vor Bevægelse, og Bevægelsen kun ved den Forandring, den bevirker i vor Bevidsthed: Kraftens Begreb ligger saaledes til Grund for vore Begreber om Materie og Bevægelse, og Kraftens Bestaaen er altsaa den Grundforudsætning, hvorpaa al Erkendelse hviler. Den Sætning, at Kraften bestaar, er den eneste, der gaar ud over al Erfaring, fordi den ligger til Grund for al Erfaring.

Den moderne Kemi og Fysik have vel bevist, at de materielle Elementer aldrig blive til Intet, men ved enhver Forsvinden af et Legeme blot gaa over i nye Kombinationer, og at ingen Kraft bliver til Intet, men ved

sin tilsyneladende Forsvinden kun omsættes til en anden Kraft. Men selve Sætningen om Kraftens Bestaaen kan ikke bevises ad induktiv Vej af den simple Grund, at enhver Induktion forudsætter den. Ethvert kemisk og fysisk Eksperiment hviler paa denne Sætning: saasnart der skal vejes eller maales, maa der lægges en Kraftenhed til Grund; men hvis denne Kraftenhed kunde forandre sig, vilde Eksperimentets Resultat være illusorisk. Al videnskabelig Forsken gaar derfor ud fra denne Forudsætning.

Den dybeste Begrundelse, vi derfor kunne vinde af nogen empirisk Lov, bestaar i at føre den tilbage til Sætningen om Kraftens Bestaaen. Lad os da igen se paa Fænomenernes Udviklingslove. Oprindelig ere Elementerne spredte i en ensartet Masse. Men da de enkelte Dele af denne modtage forskellige Paavirkninger fra Omgivelserne, saa ville de efterhaanden ogsaa selv blive forskellige. Dersom nemlig forskellige uden fra virkende Kræfter havde samme Indflydelse paa de ensartede Elementer, saa vilde dette stride mod Kraftens Bestaaen: Kræfternes Forskellighed vilde ikke lægge sig for Dagen i en Forskellighed i Virkningen. Og naar der nu altsaa danner sig Forskelligheder indenfor den oprindelig ensartede Masse, saa vil paa den anden Side samme Kraft have forskellige Virkninger paa de forskellige Dele. Disse to Sætninger: at forskellige Kræfter øve forskellig Indflydelse paa ensartede Dele, og at samme Kraft øver forskellig Indflydelse paa forskellige Dele, — som begge udspringe af Grundsætningen om Kraftens Bestaaen, — indeholde Grunden til Udviklingsprocessen som Overgang fra ubestemt og usammenhængende Ensartethed til bestemt udpræget og sammenhængende Forskellighed.

Udviklingsprocessen varer nu ikke bestandig. Tilsidst naas der en Tilstand, hvor der er Ligevægt mellem

Fænomenet og dets Omgivelser. De udenfra virkende Kræfter virke nu ikke længer til Udvikling; de enkelte Elementer have nu mistet deres selvstændige Bevægelse; der kan da ikke skrides videre frem i Retning af Koncentration. Men Ligevægten er kun Begyndelsen til Opløsningen: thi de ydre Kræfter høre ikke op at virke, og deres Indflydelse vil nu bestaa i, at Elementerne spredes og igen gaa over i selvstændig Bevægelse. Ogsaa dette følger lige frem af Kraftens Bestaaen. Naar Opløsningen da har naaet sin Fuldendelse, ville ydre Kræfter igen kunne virke koncentrerende — og saaledes i det Uendelige.

Universets Liv i alle dets Dele og Former er saaledes en uendelig Rækkefølge af Udvikling og Opløsning. Det er den mest almindelige Lov, hvortil Erfaringen kan føre os, og den finder, som vi have set, sin Begrundelse i selve vor Bevidstheds Grundlov.

Men Spencer fastholder paa det Bestemteste, at vi herved ikke naa ud over det Fænomenale og Relative. Det Absolute, det i og for sig Værende kunne vi hverken forestille eller tænke: vor Bevidstheds Virksomhed er jo en Overgang fra et Led til et andet — men det Absolute, det i sig Fuldendte og Afsluttede, tilsteder ingen saadan Overgang, da det ikke har Noget udenfor sig. Alligevel nødes vi til at antage et absolut Princip: ellers vilde selve det Relative og Betingede jo blive absolut. Der maa eksistere Andet end blotte Skranker og Betingelser. Vi have desuden set, at der under al Fænomenernes Skiften, deres Oprindelse og Opløsning, dog bestaar Noget — Kraften i sig selv, som ikke kan begynde eller ophøre. Det Absolute, det i sig Eksisterende er den Kraft, som rører sig i Alt, — hvis Væsen vi ikke kende og ikke kunne kende, men som vi maa antage som sidste Grund og Forudsætning for Alt, hvad vi kunne kende.

Idet Videnskaben saaledes erkender, at den, hvor vidt den saa naar i Erkendelse af Fænomenernes Sammenhæng, aldrig vil kunne naa den dybe Kilde, hvoraf de udvælde, medens vi dog med Nødvendighed føres til at antage dens Eksistens, bliver en Forening med den religiøse Bevidsthed mulig. Ogsaa Religionerne hævde, at Tilværelsens Kærne er et Mysterium for Menneskene, — men de hilde sig samtidig i den Modsigelse at paastaa at være i Besiddelse af særdeles nøje Oplysninger om dette Mysterium. Fetischdyrkeren har det Absolute for sig i Træklodsen eller Stenen, som han slaar, naar den ej vil høre ham; paa højere Stadier er det Dyre- eller Menneskeskikkelsen, man ifører det; Verdens Historie er endnu for Mange den absolute Aands Selvbiografi. Overfor alle positive Religionsformer har Fichte Ret, naar han siger, at en Gud, vi kunde begribe, ikke vilde være nogen Gud, men en Afgud. Gennem Religionernes Historie kan man ogsaa forfølge en fremskridende Bevidsthed om denne Sandhed. Men endnu den Dag idag ere de saakaldte Fromme, der klamre sig til de overleverede endelige Udtryk for det Ubetingede og for at hævde disse forhærde sig mod Videnskabens Resultater, hvorved de gøre sig skyldige i den værste Vantro: Frygten for at Sandheden skulde være skadelig, — ere disse saakaldte Fromme mindre religiøse end Forskeren, der véd, at alle slige Former kun ere Symboler.

Ogsaa paa dette afgørende Punkt indtager Spencer en Stilling, der ligger midt imellem Hegel og Comte. Hegel finder i de spekulative Begreber, i hvilke Tilværelsens Kærne udtømmende erkendes, ogsaa den positive Religions Sandhed indeholdt. Comte ansaa derimod det religiøse Standpunkt for fuldstændig overvundet; den eneste Religion, der nu kunde være Tale om, var ifølge hans Overbevisning Humanitetens Religion, der bestaar i den inderlige, endogsaa mystiske Hengivelse til Menneskeheden og dens Udvikling. Spencer hævder herimod, at

den religiøse Følelse stedse vil vende sig mod en absolut Grund til al Tilværelse, kun at den maa opgive ethvert Forsøg paa at lære os Noget om denne absolute Grund. Universet selv i sin Rigdom og i sin uendelige rytmiske Bevægelse er den eneste Aabenbaring af den evige, uerkendelige Kraft, som rører sig i Alt.

Uagtet jeg her kun vil fremstille Spencers Tankegang og ikke min egen Stilling til den, kan jeg dog ikke holde den Bemærkning tilbage, at Spencer vanskelig vil kunne holde Udviklingens Begreb ganske udenfor al Anvendelse paa det Absolute. Naar det er en Grundlov for Alt, at det gennemgaar Udvikling og Opløsning, saa kan Tilværelsens Kærne ikke være aldeles fremmed for denne Bevægelse. Uden at ville begive os ud paa nye spekulative Eventyr kunne vi dog, og synes vi at maatte antage, at den rytmiske Bevægelse har Betydning for selve det absolute Princip. Det er lige saa berettiget at betegne dette som Udviklingens Princip, som at bruge Udtrykket Kraft om det; Udviklingens Lov har jo ifølge Spencer samme Universalitet og Nødvendighed som Kraftens Begreb. Kun under denne Forudsætning synes ogsaa den religiøse Følelse at kunne se Universet som virkelig Aabenbaring af det Ubetingede; og kun under denne Forudsætning kan Resignationen under Verdenslovene blive en Kilde til ny Begejstring og Stræben.

Spencer selv har iøvrig givet denne Begejstring Udtryk i følgende Udtalelse, fremkaldt ved den Modsætning, Forskeren stedse føler sig staaende i overfor de positive Religioners Tilhængere, hvormeget han end anerkender eller maaske netop fordi han anerkender det relativt Berettigede i deres Tro. „Han [den fremskredne Tænker] kan, som ethvert andet Menneske, med Rette betragte sig som et af de utallige Organer, gennem hvilke den ubekendte Aarsag virker, og naar den ubekendte Aarsag frembringer en vis Overbevisning hos ham, bemyndiges han derved til at udtrykke den i Tale og Handling.

Thi — for at anvende Digterens Ord i deres højeste Betydning —

> Naturen kan dog ikke
> forbedres ved et Middel, som Naturen
> ej selv har skabt; og over denne Kunst,
> der, som du siger, hjælper paa Naturen,
> er der en Kunst, Naturen selv har skabt.
>
> (Shakspeare: Vintereventyr.)

Derfor vil den Vise ikke betragte den Overbevisning, der rører sig i ham, som tilfældig. Han vil uden Frygt udtale den højeste Sandhed, han kan se, fordi han véd, at hvad saa Følgen bliver, spiller han derved den rette Rolle i Verden, — fordi han véd, at kan han bevirke den Forvandling, han stræber efter, godt! — kan han ikke, ogsaa godt, skønt ikke saa godt! (First principles 3d ed. p. 123)." Her antyder Spencer aabenbart et andet Forhold mellem det absolute Princip og Udviklingens Proces end i de ovenfor givne Bestemmelser.

Vi vende tilbage til Udviklingens Love. Det er paa det organiske og det sociale Omraade, at den mest iøjnefaldende lægger sig for Dagen. Udviklingsperioderne ere her kortere, Betingelserne lettere overskuelige. Det er her, at Udviklingens Ide først opgik for Tanken, navnlig ved at man blev opmærksom paa Videnskabernes og Samfundstilstandenes Udvikling gennem Tiderne og paa den enkelte Organismes Vækst. I sit første betydeligere Skrift „Social Statics" (1850) udtalte Spencer allerede, at den samme Lov gjaldt for den organiske og den sociale Udvikling. Det er især den moderne Embryologi, grundlagt af Harvey, Wolff og v. Baer, som har givet ham Impulsen til en af hans vigtigste Ideer: Udviklingen som Overgang fra en ensartet til en forskelligartet Tilstand. Skridt for Skridt førtes han saa til at anvende denne Lov paa Universet i det Hele.

Spencer var saaledes fuldt beredt til at gaa ind paa den storartede Hypothese, som Darwin opstillede i sit

berømte Værk om Arternes Oprindelse (1859). Darwin nævner ham ogsaa her som en af sine Forgængere. Men Spencer lægger i dette Spørgsmaal ikke Hovedvægten paa den samme Faktor, som Darwin. Denne betragter de særegne Arter som opstaaede under den gennem utallige Generationer fortsatte Kamp for Livet derved, at i enhver Slægt de Individer, der ikke egne sig til og ikke have Kræfter til at hævde deres Eksistents overfor Omgivelserne bukke under, fortrænges af de stærkere eller mere skikkede og udelukkes fra Forplantning. Da Slægten saaledes bestandig forplanter sig gennem de til at leve under de givne Forhold mest skikkede Individer, vil der efterhaanden udvikles en Form, som er i saa god Harmoni med Betingelserne som muligt. Dette er, hvad Darwin kalder den naturlige Udvælgelse eller Kvalitetsvalget. Ifølge Spencer har Darwin lagt for megen Vægt paa denne indirekte Udvikling. Selv tager han sit Udgangspunkt fra den Erfaring, at Øvelsen, Funktionen udvikler Organet. Naar en Muskel hyppig bruges, behøver den mere Næring; der strømmer da mere Blod til den end før, og den vil derved tage til i Omfang. Nu er der vel i det enkelte Individ en bestemt Grænse for denne Tiltagen; da kommer et Punkt, hvor Blodkarrene ikke ere store nok til at yde den udkrævede forøgede Tilførsel. Men det er ogsaa en Kendsgerning, at en ved forøget Funktion udviklet Struktur kan gaa i Arv til Efterkommerne. Den ene Slægt fortsætter da, hvad den foregaaende har begyndt, og saaledes kan Organisationen Skridt for Skridt udvikles til en saadan Form, som de ydre Betingelser kræve. Funktion kan forsaavidt siges at gaa forud for Struktur. De laveste Organismer f. Eks. Rhizopoderne, ere saaledes Eksempler paa Liv og Fungeren uden egentlig Organisation*).

---

*) Det er naturligvis ikke Spencers Mening, at Funktionen kan være uafhængig af Strukturen. I saa Fald vilde G. H. Leves

Spencer indrømmer, at den indirekte Udviklingsproces, som bestaar i de ufuldkomne Individers Undergang og Slægtens Forplantning gennem de fuldkomnere, spiller en stor Rolle, navnlig jo lavere Organismen staar. Men jo mere udviklet den organiske Form er, des mere vil den direkte Udviklingsproces, hvorved den ene Slægt overleverer den næste Resultaterne af sine Kampe og Erfaringer, nedlagte i Organisationen, afløse den indirekte. Navnlig sker dette, naar et Nerve- og Muskelsystem har udviklet sig, og dermed Evne til at variere Handlingerne efter Omstændighederne. Naar Organismen er stærk nok, vil den kunne kæmpe sig; kun naar den er for svag, gaar den under.

Der er her ifølge Spencer kun Valget imellem Udviklingstheorien og Skabelsestheorien. Enten have Arterne udviklet sig ifølge naturlige Love under naturlige Betingelsers Vekselvirkning, eller ogsaa er hver Art skabt for sig efter en fast Type. At lade hele Spørgsmaalet staa hen, lader sig i Længden ikke gøre; og naar man i det Hele i sin Verdensanskuelse støtte sig til naturlige Aarsager, saa kan Valget mellem Udvikling og Skabelse ikke være vanskeligt. Skabelsen er endog i sidste Instans utænkelig, kan end ikke konstrueres for Fantasien: den udtrykker en Overgang fra Intet til Noget, — hvad der, som vi allerede have vist, strider mod vor Tænknings og Bevidstheds Grundlov. Man kan derfor sige, at Ingen i Virkeligheden tror paa en Skabelse; for at kunne tro maa man dog i det Mindste virkelig kunne forestille sig hvad man skal antage, men

have Ret i sin Polemik mod den Sætning, at Funktion gaar forud for Struktur. (Fortnigthtly Review. New Serie, vol. IV p. 69—73). Hvad Spencer mener er sikkert kun det, at Funktion kan blive Aarsag til Udvikling af nye Strukturforhold, hvilket lige frem stemmer med Erfaringen. Se hans „Principles of biology“, I p. 185—199.

det er her umuligt. Man tror, at man tror*). Og hvor mange enkelte Vanskeligheder vilde Skabelseshypothesen ikke føre til! Skaberen maatte have fastholdt en Type, selv hvor den var uhensigtsmæssig; Sælhunden f. Eks. skulde være skabt til sit nuværende Opholdssted og dog have Pattedyrslemmer, hvilket under Udviklingshypothesen bliver ganske forklarligt, naar man tænker sig Sælen som et Landdyr, der efterhaanden har akkommoderet sig efter Livet i Havet. Det vilde endelig lige frem følge af Skabelseshypothesen, at visse Arter vare bestemte til at tilføje andre Smerte og Undergang. Udviklingshypothesen, der slet ikke indlader sig paa den transcendente Aarsag ser i det organiske Livs Smerte og Kamp et af de vigtigste Drivhjul, der fører fremad til større Harmoni; den kan ganske vist ikke — saa lidt som nogensomhelst anden Lære kan det — sige os, hvorfor Smerte og Nød ere nødvendige Drivhjul i Verdenslivet; men den fritager os for den Tro, at de skulde være frembragte med Overlæg**).

---

*) Smlgn, Feuerbachs Epigram „Potenzirter Glaube“:
Auf der höchsten Potenz steht jetzt in den Frommen der Glaube;
Denn es wird ja sogar selber der Glaube geglaubt.

**) I Anledning af den skarpe Modsætning, Spencer hævder mellem Udvikling og Skabelse, har han havt en lille Polemik med Gladstone. Den berømte Statsmand og Lærde vilde nok gaa ind paa de almindelige Love og de naturlige Aarsager, men han bebrejdede Videnskaben og særlig Udviklingshypothesen, at den „indlod sig i Strid med Forsynet“; særlig udtalte han den Overbevisning, at Forsynet til behørig Tid lod de store Mænd opstaa, og nægtede, at dette kunde forklares alene af naturlige Love. Spencer sammenligner Gladstones Polemik mod naturlig Forklaring med Grækernes Harme over den fysiske Opfattelse af Himmellegemerne og deres Bevægelser. Særlig paa det sociale og personlige Livs Omraade gaa i vor Tid den naturlige og den teologiske Opfattelse Side om Side, uden at Modsigelsen mærkes. „Vi godtgjorde vor nationale Færdighed i at nære Forestillinger, der gensidig ophæve hinanden, da en upopulær Prinds pludselig vandt Popularitet ved at

Udviklingshypothesen bringer tillige, som vi allerede have set, alle vor Erkendelses Omraader i en storartet Sammenhæng. Solsystemets, Jordklodens, Organismens, Sprogets, Videnskabens og det menneskelige Samfunds Historie gaar ind under den ene og samme almindelige Lov. Under denne almindelige Lov gaa ogsaa Bevidsthedslivets Fænomener ind. Psykologien er kun en Del af Biologien, der igen er en udsondret Del af Geologien, lige som denne atter er en speciel Del af Astronomien. Vore Sondringer og Grænser ere subjektive og vilkaarlige overfor den uendelige Sammenhæng i Universet. Alt er i Kontinuitet. Saaledes kan man da heller ikke paavise noget bestemt Punkt, hvor det bevidste Liv skiller sig fra det ubevidste. Overgangen fra de fysiologiske til de psykologiske Fænomener skér gennem den stigende Koncentration af Nervesystemet, hvorved de spredte Paavirkninger samles og bringes i Forbindelse med hverandre. Herved bliver et højere Trin af den almindelige Livsproces mulig: Indtrykkene kunne nu sammenlignes og vurderes og en mere sammensat og mere adækvat Reaktion bliver derved mulig fra Organismens Side. Bevidsthedslivet udvikler sig Trin for Trin fra de laveste Former til de højeste. Hos de laveste Dyr er kun dunkel Fornemmelse og saa godt som ingen Kombination og Sammenligning af de enkelte Fornemmelser mulig. Det er da ogsaa kun meget ensidige og begrænsede Vekselvirkningsforhold med Omverdenen, der her kunne finde Sted. Man tænker sig f. Eks. Bevidsthedslivet hos en Indvoldsorm eller en Østers. Jo rigere Organisationen bliver, des nøjagtigere, mangesidigere og mere omfattende bliver

gennemgaa visse sygelige Forandringer i sit Blod, og da vi i Anledning af hans Helbredelse paa én Gang anerkendte Forsynets Hjælp og de naturlige Aarsagers Virken ved en Takkefest til Gud og en Baronettitel til Lægen." Spencer: The study of sociology. p. 392—394; 423—426.

Vekselvirkningen. Den menneskelige Aand gennemtrænger Jordkloden og Universet og har tillige i sig selv en rig og mangfoldig Verden. Man sammenligne hin Indvoldsorms Bevidsthed med Newtons, der udspreder Verdenslovene, eller med Shakspeares, der gransker Sjælens dybeste Drifter og Tanker. Og dog viser Dyre- og Menneskepsykologien os en kontinuerlig Række af Mellemstadier mellem disse Modsætninger.

Paa samme Maade forholder det sig indenfor selve den menneskelige Aand. De forskellige saakaldte Evner — Instinkt, Fornuft, Iagttagelse, Begrebene, Erindring etc. — betegne kun forskellige Grader eller Former for en og samme Proces. Fra den simpleste Kombination af Fornemmelser eller Fremstillinger op til det mest abstrakte og indviklede videnskabelige Ræsonnement er det en og samme Grundvirksomhed, der ytrer sig: nemlig Iagttagelse af Lighed og Ulighed mellem Indtryk eller Forestillinger. Al Tænkning er en Klassifikation, og Tankelivets Udvikling beror paa, hvor omfattende, sammensat og nøjagtig denne Klassifikation er. Den højeste Tænkningsform, den kvantitative eller mathematiske, skylder sine Fortrin fremfor de andre Former den Omstændighed, at den forudsætter Ensartethed hos sine Genstande og kun undersøger Forholdet mellem deres Størrelser; men den bestaar i sig selv lige saa vel i en Iagttagelse af Lighed og Ulighed som den mest elementære Sansning.

Den herskende Retning indenfor den engelske Filosofi, som i vore Dage har havt en fremragende Repræsentant i John Stuart Mill, var afgjort Empirisme, d. v. s. den udledte al Erkendelse af Erfaringen og opfattede Bevidstheden som en ren Tavle (tabula rasa), der efter Haanden beskreven af Indtryk, saa igen kombineredes til Forestillinger og Begreber. Imod denne Opfattelse erklærer Spencer sig. Naar Aanden, siger han, forud for al Erfaring er en tabula rasa, hvorfra kommer saa Evnen

til at organisere og bearbejde Erfaringerne? og hvorfra komme de Forskelligheder, vi i denne Henseende finde hos forskellige Racer og Individer? Hvorfor er saa i det Hele et Nervesystem nødvendigt? Men det Vigtigste er, at den gennemførte Empirisme vilde ophæve Erkendelsens Sammenhæng og Nødvendighed. Naar det i det Hele skal være muligt at lære af Erfaringen, saa maa vi have et Princip, et Kriterium, efter hvilket vi kunne maale den, og i Kraft af hvilket ethvert Fremskridt i Erkendelse gøres. Dette sidste Kriterium finder Spencer i Umuligheden af det Modsatte. Hvad vi ikke kunne tænke, hvad der indeholder en Selvmodsigelse, kunne vi heller ikke antage for sandt. Dette er den Prøve, hvortil vi ved enhver Debat vises tilbage, og uden hvilken Empirismen selv ikke kunde bevise en eneste af sine Sætninger.

Uagtet Spencer saaledes giver Leibnitz og Kant Ret i deres Polemik mod Empirismen, anser han det for lige saa umuligt at betragte Erkendelsens Former som faststaaende, indplantede uden Indflydelse fra den omgivende Verden. Empirismens Fejl er, at den vil udlede Alt af den individuelle Erfaring. Dennes Utilstrækkelighed viser os ud over Individet til Slægten. Det enkelte Individ begynder ikke absolut forfra; det har i sin medfødte Organisation Resultaterne af alle tidligere Generationers Erfaringer, for saa vidt de ere gaaede over i Strukturen. De universelle og gennemgaaende Former i Tingene maa efterhaanden frembringe tilsvarende Former i de Organismer, som i uendelige Tidsrækker ere underkastede deres Indflydelse. Erkendelsens oprindelige Former eller de ophobede og overleverede Strukturmodifikationer, som frembringes ved Erfaring, ligge skjulte i ethvert nyfødt Individ, røre sig paa en ubestemt Maade ved de første individuelle Erfaringer og blive gradevis bestemtere udprægede, naar saadanne individuelle Erfaringer mangfoldiggøres.

Spencer kommer altsaa til det Resultat: a posteriori for Slægten, men a priori for Individet; hvad der fra først af er Erfaring, bliver gennem Organisationen til Princip. Paa denne Maade søger han at komme ud over Modsætningen mellem de to filosofiske Hovedretninger i den nyere Tid, ud over Striden mellem Locke og Kant.

Dog regner han sig endnu selv til Lockes Skole, fordi ifølge Udviklingshypothesen al Erkendelse stammer fra Erfaringen, kun at det er Slægtens, ikke Individets Erfaring. Hertil maa jeg bemærke, at Spencers Kritik af Empirismen lige saa vel gælder, naar der er Tale om Slægtens, som naar der er Tale om Individets Erfaring. For at Slægten kan gøre Erfaringer, maa den have en Organisation. Her er Tale om et væsentligt Forhold, som er det samme paa ethvert Stadium. Desuden behandlede baade Kant og Locke Spørgsmaalet udelukkende fra Individets Synspunkt. Naar Spencer her giver Kant Ret, staar han aabenbart med Hensyn til Problemet i det Hele den tyske Filosof nærmere end han staar sine engelske Forgængere. Kant lærer jo ogsaa udtrykkelig, at al vor Erkendelse begynder med Erfaringen; kun negter han, at den helt og holdent udspringer af Erfaringen*). Spencer indfører et helt nyt Synspunkt ved Erkendelsesproblemets Behandling; derfor er det vanskeligt eller umuligt at henføre ham til nogen af de Retninger, i hvilke den tidligere Tænkning har spaltet sig under Debatten om dette Problem. Jeg kan ikke se Andet end,

*) I min udførligere Fremstilling af Spencers Lære i Skriftet „Den engelske Filosofi i vor Tid“ har jeg allerede gjort opmærksom paa, at Spencer trods sin egen Erklæring maa siges at staa Kant nærmere end Locke (p. 170 f.). Af det senere udkomne 3dje Bind af Spencers „Essays“ ser jeg, at Max Müller har gjort en lignende Bemærkning. (p. 275: „In admitting that there is something in our mind, which is not the result of our own à posteriori experience, Mr. Spencer is a thorough Kantian“).

at han ved dette nye Synspunkt har bragt hele Spørgsmaalet et betydeligt Skridt fremad*).

Gælder det saaledes om Menneskets Erkendelse, at den kun bliver forstaaelig, naar man gaar ud over det enkelte Individ og ser dette i dets inderlige Sammenhæng med hele Slægten, saa finder det dog i endnu højere Grad Anvendelse, naar Talen er om Drift, Følelse og Vilje. Drift og Følelse rører sig i Individet, førend dette har gjort nogen Erfaring, der kunde frembringe dem; navnlig gælder dette om den stærkeste af alle Drifter, Kønsdriften. De sidste Motiver til den menneskelige Handlen maa søges i de Grunddrifter, som Slægten har erhvervet under sin Udviklingsgang. Ingen nok saa klar Indsigt fremtvinger Handling uden ved at fremkalde en tilstrækkelig stærk og varig Følelse. Det er altsaa ikke sandt, at Ideerne regere Verden. Ideerne tjene kun til Førere; det er den individuelle og nationale Karakter, som bestemmer, hvorvidt Føreren følges. Ideerne blive hovedsagelig til ved de Enkeltes Arbejde og kunne derfor ikke direkte overvinde de dybe og mægtige Impulser, som forplante sig ned gennem Slægten. Det følger tillige af sig selv, at ingen Ideer kunne opstaa, som staa i fuldstændig Modsætning til den herskende Karakter. Naar højere Ideer have udviklet sig, bidrage de ganske vist til videre Udvikling og Fremgang. Men den vigtigste Faktor er og bliver dog selve den Tillæmpelse efter de naturlige og sociale Vilkaar, som enhver Generation maa forsøge. Karakteren udvikles kun ved Handling, og Handling fremkaldes ved de virkelige Forhold. Den sande Opdragelse — indenfor Familjen som indenfor Nationen

---

*) Af et interessant Brev fra Stuart Mill af 29de Januar 1872 til Fysiologen Carpenter, som anføres i dennes „Mental Fysiology“ p. 486, ser man, at den rene Empirismes største Repræsentant i vor Tid mod Slutningen af sit Liv nærmede sig en lignende Opfattelse som Spencer.

i det Hele — maa derfor bestaa i, at Individerne holdes i Vekselvirkning med de faktiske Betingelser.

Men denne Indsigt er ifølge Spencer saare langt fra at være almindelig. Af alle de Fordomme, som hindre sund Tænkning paa Opdragelsens og Samfundslivets Omraade, er ingen mere udbredt og mere skadelig end den, at Forældrene og Regeringerne kunne udrette noget Positivt. Ved direkte at gribe ind hindre de kun den naturlige Vekselvirkning mellem Individerne og Omgivelserne. De have kun at sørge for, at de nødvendige Betingelser ere til Stede for Individets Bestaaen og Udvikling. Den Forudsætning, hvorfra man i Almindelighed gaar ud, er, at Dyderne findes hos de Regerende, Lasterne hos de Regerede. Man ser ene hen til den ordnende Kraft og glemmer, at det Væsentlige dog altid maa være selve det, som ordnes.

De moderne Reformatorer, som mene at kunne frelse Menneskeheden ved deres Undervisningssystemer eller Statsforfatninger, ere hildede i ikke mindre Vildfarelse end de Konservative og Reaktionære; begge Parter have det til Fælles, at de vilde bringe de Enkelte under Formynderskab. Det er en Slags Fetischdyrkelse af Regeringsmagten, der har udviklet sig, og som Radikale og Toryer ere lige befængte med. Menneskene kunne dog ikke frembringe nye Kræfter; de maa virke med de Midler, Naturen giver. Samfundets Karakter beror paa Karakteren af de Individer, ved hvis Forening det bestaar. Men denne Karakter forandres ikke paa én Gang ved at indøves i visse intellektuelle Færdigheder*) eller

*) „Uvidenhed og Forbrydelse ere ikke Aarsag og Virkning, men Virkninger af en og samme Aarsag. At være helt uden Kundskaber vil sige at have levet mellem Folk, som have de stærkeste Impulser til Forbrydelse; at have modtaget nogen Undervisning vil sige at høre til en Klasse, som er mindre stærke Fristelser underkastet; at være vel undervist vil sige at have levet under Forhold, hvor de sædvanlige Motiver til

ved at bringes i et vist udenfra hentet System. Lige saa lidt som man kan undgaa Tyngdekraftens Indflydelse ved at anbringe sine Lemmer i en vis bestemt Stilling, lige saa lidt kunne Menneskene haabe at undgaa den Slethed, der tynger dem ned, ved at ordne sig efter dette eller hint politiske Mønster. Man overser bestandig de skjulte, i Dybet virkende Kræfter og stirrer paa de Former og Faktorer, der bevæge sig paa Overfladen.

Urmennesket maatte have vilde og egoistiske Instinkter for at kunne bestaa i den haarde Kamp imod Naturen, Dyrene og sine Lige. Da et Samfund begyndte at danne sig, — et vigtigt Middel til at føre denne samme Kamp, — blev der paalagt Individerne visse Baand, der vare nødvendige naar Samfundet i det Hele skulde bestaa. Det Samfund og de Individer kom videst og bestod bedst i Kampen, hos hvem Tillæmpelsen efter Samfundslivets Fordringer skred videst frem. De egoistiske Instinkter bleve derfor ikke længe eneraadende; de sympatetiske Drifter, der allerede fra først af have saa dyb en Grund i Kønsforholdet og i Forholdet mellem Forældre og Børn, maatte mere og mere tiltage i Styrke og Omfang. Den Ene agter den Andens Ret og arbejder maaske endog uegennyttig for hans Vel. Egoismen gaar saaledes over i Altruisme, for at bruge Comtes træffende Udtryk, og den sociale Udviklings Ideal, der ogsaa indeholder det ethiske Ideal, er en Tilstand, hvor Alle virke sammen, Enhver efter sin Individualitet og med saa megen Frihed, som kan bestaa med alle Andres Frihed.

Men dette er en Tilstand, som kun den naturlige Udvikling kan føre til. Regeringen skal kun sørge for Sikkerhed og Retfærdighed, Grundbetingelserne for, at Udviklingen kan gaa for sig. Vistnok er i Samfundet som i enhver Organisme en vis Organisation, en vis

---

Forbrydelse næsten ikke røre sig.“ Spencer: Social Statics. p. 379 f.

Struktur nødvendig. Men jo mindre denne fremgaar af selve Elementernes Væsen og Vekselvirkning, jo mere kunstig og ovenfra indsat den er, des større Hindring vil den fremadskridende Udvikling have at overvinde ved den. Sprogets Udvikling og den økonomiske Udvikling, de frembringende, ombyttende og fordelende Processer, ere Eksempler paa Resultater, der ere naaede ad naturlig Vej, hvor hver Enkelt ved at arbejde under de givne Betingelser og efter de naturlige Formaal frembragte Resultater, der laa langt ud over den individuelle Synskreds baade i Omfang og i Betydning. Efterhaanden, som de egoistiske Instinkter trænges tilbage, ville ogsaa uegennyttige Bestræbelser hos Enkelte eller frie Forbindelser af Enkelte, lægge deres Lod i Vægtskaalen og udrette, hvad hine ikke formaaede. Staten, som ikke engang kan overkomme sin Hovedopgave, en upartisk og energisk Hævdelse af Ret og Sikkerhed, kan langt mindre udrette noget paa andre Omraader og vil i hvert Tilfælde gøre mere Skade end Gavn. Menneskeheden er i en Overgangstilstand; den skal aflægge sin oprindelige Røvernatur og blive skikket til fuldkomment Samfundsliv. Og denne Overgangstilstand maa nødvendigvis være ulykkelig: al Ulykke bestaar i Uoverensstemmelse mellem den indre Organisation og de ydre Betingelser. Men Lidelserne maa gennemgaas. De kunne lindres ved Sympati, ved den Kærlighed, der hjælper Andre til at hjælpe sig selv; men et vist Maal af Lidelse er uundgaaeligt. Voldsomt at gribe ind vilde netop forøge og forlænge Lidelsen. Der er Larver, som leve i Vandet og aande ved Gæller, men hos hvem der allerede her udvikles Lunger til Brug for en senere Periode i Dyrets Liv. Førend Lungerne ere fuldt udviklede, kan Dyret ikke undvære Gællerne; man vilde dræbe det, dersom man pludselig vilde gøre Ende paa den Inkonsekvens at have Lunger og Gæller paa én Gang. Og saaledes gaar det ogsaa i Samfundslivets Udvikling; vi kunne forhale denne ved direkte at

gribe ind, men vi kunne ikke fremskynde den paa anden Maade end ved at hævde de naturlige Betingelsers Indflydelse. Og selv i de Lidelser, der herved nødvendigvis indtræder, vil den, der fæster sit Blik paa Udviklingen og dens Maal i det Hele, erkende en kæmpende Kærlighed.

Spencers ethiske og sociologiske Anskuelser foreligge endnu ikke i udarbejdet Form. Af hans filosofiske System, der skal udgøre 10 Bind, staar netop Halvdelen tilbage, som skal indeholde Sociologiens og Etikens Principer*). Men den almindelige Karakter og Retning fremlyser tydelig af hvad vi kende. Det Første, jeg vil fremhæve, er, at Spencer lægger an paa en aldeles objektiv, streng kausal Opfattelse af det menneskelige Samfundsliv. Han er ikke, som Stuart Mill er i alle sine sociale og politiske Afhandlinger, tillige Reformator. Dette maa man vel have for Øje. Man har beskyldt ham for Fatalisme, fordi han lægger saa megen Vægt paa, at den menneskelige Udvikling er en Naturudvikling, og for nylig har en Discipel af Stuart Mill anført imod ham følgende Ord af denne: „Politiske Institutioner ere Menneskenes Værk, skylde den menneskelige Vilje deres Oprindelse og hele deres Eksistens. Menneskene vaagne ikke op en skøn Morgen og finde dem fremvoksede**).“ Men Spørgsmaalet er jo ifølge Spencer netop, om Menneskene ikke i selve deres Villen og Virken adlyde en Naturlov, de ikke ere sig bevidste. Han vil atter her citere Shakspeares Ord, at den Kunst, der siges at hjælpe paa Naturen, har sin Grund i en Kunst, Naturen selv har frembragt. Og man vil nødes til at indrømme dette, med mindre man vil hævde et Begreb om Viljens Frihed, som sprænger al Lovmæssighed og Sammenhæng paa det psykologiske og sociale Omraade.

*) De fem første Bind ere: First Principles, Principles of Biology (2 Bd.) og Principles af Psychology (2 Bd.).

**) Cairnes: Fortnightly Review. January 1875.

Spencers Lære vil heller ikke trænge den bevidste Stræben og Virken tilbage; det er kun Vejen og Retningen for denne Stræben, Uenigheden drejer sig om. Efter hans Overbevisning kan den sande og fulde Udvikling af Menneskets personlige Kræfter kun finde Sted, naar man ikke hindrer den Enkelte i at komme Ansigt til Ansigt med de virkelige Forhold og optage Kampen for Tilværelsen under de reale og faktiske Vilkaar. Statsmagtens Opgave bestaar da for ham, lige som for Wilhelm v. Humboldt, i en Emancipation af den individuelle Frihed. Op paa Grund af de Udviklingsbetingelser, der kræves for den sociale Livsproces som for enhver Livsproces, er det efter hans Overbevisning en Illusion at vente betydelige Resultater i korte Tisrum*).

Men det kan ikke negtes, at Spencer overser den positive Betydning, som Statsmagtens Indgriben kan have for Opnaaelsen af det Formaal, hvorefter den sociale Udvikling stræber. Vel vilde han næppe give Buckle Ret i, „at det vilde være at drive Spot med al sund Fornuft, dersom man tilskrev Lovgivningen nogensomhelst Andel

*) Den berømte Embryolog Ernst v. Baer, af hvem Spencer har lært saa meget, er kommen til lignende Resultat ved at sammenligne den sociale Udvikling med den organiske. „Es prägte sich mir tief die Ueberzeugung ein, dass die socialen Entwickelungen nicht anders vor sich gehen können als die organischen, nämlich allmählich, und nur dann gesunde Gestalt gewinnen, wenn die Bedingungen dazu vorher vollständig gegeben waren und längere Zeit bestanden hätten . . . . Die Männer, welcke vorwärts wollen, — und rückwärts zu wollen ist überhaupt gegen die Natur, — würden gut thun, ihre Gedanken recht viel an die Beachtung der organischen Entwickelungen zu gewöhnen.“ Nachricht über Leben und Schriften K. E. v. Baer's, mitgetheilt von ihm selbst. St. Petersburg 1865. p. 52. — I sit sidste Skrift „The study of sociology“ fordrer Spencer som nødvendig Forberedelse til Beskæftigelse med Samfundsvidenskaben Studium af de eksakte Videnskaber, af Biologi og Psykologi.

i Fremskridtet eller af fremtidige Lovgivere ventede nogen anden Velgerning end Tilbagekaldelsen af deres Forgængeres Værk;“ — vel udtaler han (i Fortalen til anden Udgave af „Social Statics“), at han nu mere end før vilde betone de politiske Institutioners relative Værdi; — men man savner dog hos ham den klare Erkendelse af Samfundets opdragende Betydning. „Der er,“ som jeg et andet Sted*) har udtrykt denne, „endnu en lang Vej at gaa, førend den i Sandhed naturlige Udvikling kan indtræde. Staten, ved hvis Hjælp Mennesket er ført ud af den dyriske Naturtilstand, kan ikke slippe ham, førend den har ført ham til den humane Naturtilstand.“ Det er herpaa, at de socialistiske Ideers relative Berettigelse grunder sig. Ogsaa her ligger Løsningen af Modsætningerne i Udviklingens Ide; Modsætningen mellem Individualisme og Socialisme, der efter Stuart Mills Udsagn**) er diametral, kan kun overvindes ved, at begge Retninger opfattes som gensidig betingende hinanden. Men fra en saadan Løsning ere vi endnu langt borte. Spencers Sociologi, der overvejende bevæger sig paa det teoretiske Omraade, fører til en gavnlig Skepsis overfor alle foreløbige Løsningsforsøg, samtidig med at den energisk peger mod de dybest virkende Kræfter og det ene, væsentlige Maal.

Harald Høffding.

---

*) Den engelske Filosofi i vor Tid, p. 65.

**) John Stuart Mills Levnet fortalt af ham selv. Oversat af V. Arntzen, p. 259.

Roms Kejsere i Marmor.

(Tanker og Indtryk fra Roms Musæer)

III.

Kajus Cæsar Kaligula havde fulgt Tiberius til Kapri og opholdt sig der indtil hans Død. Var et advarende Eksempel altid en god Læremester, vilde Kapri have været ham en god Skole.

Den Foragt, Tiberius nærede for sin unge Frænde, som for Alle, lønnede denne med blind Lydighed. Var det kun Forstillelse, saaledes som man i Almindelighed forklarer det, eller var det endnu mere Indflydelsen af den Gamles overlegne frygtindjagende og dæmoniske Karakter — Kajus Cæsar syntes at have tabt sig selv og optaget Farfaderens Jeg. Naar Tiberius lo med sit søde Smil, lo Kajus paa samme Maade; naar Truselen rynkede hans Pande og Haanen krusede hans Læber, fremviste Kajus samme Aasyn. Det maa have været i en saadan Stund, at hans Træk ere gengivne af den Mesterhaand, som har formet hans Basaltbuste i det kapitolinske Musæum. Hovedet drejer sig noget til Siden, Panden tordner, Øjnene gnistre, den fine Mund presser sig ondt og haanligt sammen; men man ser straks, at dette Aasyn er eftergjort eller indstuderet: det er endnu kun Theatertyrranen, som kommer tilsyne i de regelbundne Ansigtstræk. „Hele hans Ydre,“ siger Tacitus, „efterabede det Ydre, som Tiberius for den Dag havde iført sig, og han talede næsten med dennes Ord.“

Hvorledes man nu end vil forklare dette, utvivlsomt er, at Kaligulas aandelige Udvikling herved hæmmedes. Mig forekommer det, som om denne vanvittige Voldsmand gennem hele sit Liv beholdt noget af Barnet tilbage, ja Alt med Undtagelse af dets Uskyldighed og Elskværdighed. Fra de Egenskaber voksede han tidlig. Men han har Barnets fuldstændige Mangel paa Selvkundskab, dets Tilbøjelighed for det Æventyrlige og Fantasivækkende, dets Lyst til at prøve Rækkevidden af sin Magt, dets Udygtighed til at fatte det Gyldige i andre Viljers Tilværelse, dets Drift til at ødelægge og til uden Hensigt at skabe. Der er noget Naivt i hans

skammeligste Misgerning, og i hans Grusomheder spores den direkte Modsætning til Plan og Formaal. Han havde efterabet sin Forgænger, men ikke studeret ham. I det Øjeblik denne dør, bortfalder det Efterlignede, og man har for sig, trods hans 25 Aar, en ondskabsfuld Dreng, der har faaet Verden og Menneskene til Legetøj og nu paa dem giver sin Vanart løse Tøjler.

Kaligula havde ikke længe været Kejser, da han beærede Bajæ, Tidens yppigste Badested, med et Besøg, som aldrig skulde glemmes. Den fine Verden og den udsvævende Verden, som her gav Møde og fejrede Fester, fra hvilke „en Penelope vendte tilbage som en Helena“, fik da et Skuespil at se, som kunde stimulere endogsaa livstrætte Nerver. Paa den anden Side Bugten, i en god halv Mils Afstand, ligger Puteoli. Landevejen mellem de tvende Stæder er ikke synderlig meget længere, men den lige Vej er altid den korteste, og Kajus Cæsar bød, at en Bro skulde slaas imellem dem. Og hvilken Bro! Den skulde i Alt ligne Vejenes Dronning, Via appia. Saa mange Skibe, som i Hast kunde overkommes, hele den Flaade, som i Ægypten skulde hente Aarets Kornforraad for Verdensstaden, samledes, ordnedes, fortøjede ved Ankerne, i en dobbelt Række og indesluttedes i en Jorddæmning, der lagdes med hugne Sten og forsynedes med Gangstier og Milepæle. Stationer for kejserlige Ilbud og Værtshuse for tørstige Rejsende maatte heller ikke mangle. Inden nogle Dage havde Cæsars Vilje og Bygmesterens Omhu for sit Hoved fremtryllet dette Under, mod hvilket Xerxes' Bro over Hellespont var en Bagatel. Men det mest storartede derved var dog, at Arbejdet ikke tjente noget Formaal. Nytten er Synspunktet for Jordmenneskets, den for Livets Prosa Modnedes Foretagender; men Børn og Guder ere hævede derover. Naar en Gud gør Mirakler, leger han. Indvielsesdagen kom. Badegæsterne i Bajæ spekulerede paa, i hvilken Dragt eller rettere som hvilken Gud Kajus vilde optræde. Mon som Afrodite? Man havde ofte set den smukke Cæsar i Kærlighedsgudindens Skrud. Eller som Jupiter med forgyldt Theaterskæg og i Haanden et Knippe Lynstraaler? Eller som Neptunus med Trefork og den af Cæsar saa vellykket gengivne Mine: *Quos ego* — —? Eller maaske som et Mellemvæsen mellem Gud og Menneske, i penula oversaaet med Ædelstene? Det var Dagdrivernes Spørgsmaal og Genstanden for deres Væddemaal; thi klædt som Romer eller blot som Menneske havde man ikke set Kajus, efter at han var flyttet til Palatinerbjerget. Men denne Gang havde

Alle gættet galt. Man havde glemt, at Kajus nu gik i Kamptanker med Hensyn til Germanien. Han kom til Hest, klædt i en guldbroderet græsk Kappe, med Egeløvskrands omkring Hovedet, Sværd ved Siden og et spansk Læderskjold hængende i en Rem over Skulderen. Prætorianere med vajende Fjerbuske følge ham. Han peger mod Puteoli, sprænger frem over Broen og vender som Triumfator tilbage fra den paa Skrømt stormede By. Den følgende Dag er ogsaa Fest: da viser Cæsar sig i en gylden tohjulet Vogn, trukken af Heste, navnkundige i den Tids „Sport". Om Aftenen straale Broen og hele den Rundkreds af Bjerge og Høje, som omgiver det Inderste af den puteolanske Bugt, i Skinnet fra utallige Blus. Det Hele ligner et Kæmpetheater. Broen, der nu var aabnet for Tilskuermasserne, vrimler af glade Skarer, da paa én Gang gennemtrængende Skrig høres. Paa et Vink af Kajus Cæsar ere de Lystvandrende styrtede i Havet. Over dem, som holde sig oppe ved Svømning eller have hængt sig fast ved Skibsror og Ankerkættinger, regne Slag af Stænger og Aarer, indtil de synke i Dybet.

Længe talede man i Bajæ om denne Drengestreg af Kajus, længer end om hans Bad i vellugtende Essenser eller om hans Middage, der slugte Millioner.

Kaligula sværmede for at bygge; men næsten alt hvad han opførte var hensigtsløst som nysnævnte Bro. Man har vanskeligt ved at tænke sig Kunstnere i en mere kilden Stilling end hans Arkitekter. Kajus havde sin egen Smag, hvad Literaturens og Kunstens Frembringelser angaar, og ingen Skoledreng har kækkere vraget Alt hvad hidindtil har gældt for Mønstre i det Skønne. For denne hvasse Gransker var Vergil en Dumrian, Livius en Sladderhank; de homeriske Sange siges han at have tiltænkt almindelig Tilintetgørelse, maaske i Erindringen om den Strænghed, hvormed Tiberius havde holdt ham til at læse dem. Alle vare forpligtede til at hylde Kajus' Smag, og det er ikke usandsynligt, at den store Mængde af de dengang saa almindelige Vergil-Buster forsvandt under hans Regering; til vor Tid er ingen kommet, men, gættende sig frem, har man knyttet Digterens Navn til et antikt Brystbillede i Museo Capitolino, som bærer hans Sangmøs og hans egen Karakters Træk i elskværdig Forening. Kajus' Domme i arkitektoniske Spørgsmaal vare lige saa nedrivende. For sine Lystslotte og Villaer udkastede han Planer, hvilke han troede vare saa meget des genialere som de udæskede sund Forstand. Bygmesteren havde at lyde og paase, saa fremt Livet var ham

kært, at Alt var færdigt til den af Cæsars Utaalmodighed bestemte Tid.

Ikke langt fra Karakallas Thermer og Porta San Sebastiano findes et Kolumbarium, der har tilhørt Augustus' Frigivne. Inde i det ses en Nische, kronet i Barokstilens Smag med en afstumpet Sneglehuslinje. Man ventede ikke paa antik Grund at træffe et Forvarsel om den Stil, som mere end halvandet Aartusinde senere skulde give Roms Kirker og Porte Allongeparyk paa; men man opdager snart, at denne Forunderlighed ikke skyldes Smagen, men er paatvunget af Pladsen. Vare nogle af Kaligulas Lystslotte blevne skaanede af Tiden, har jeg dog en Mistanke om, at man der vilde være blevet overrasket af adskillige smaa Forløbere for Barok- og Rokokostilen. Men hvad der nu er tilbage af hans Bygninger er kun de vældige Ruiner af hans Kejserborg paa Palatinerbjerget og et Fundament til den Bro, som han fra denne Høj slog højt over Forum Romanum til den ene af Kapitoliums Toppe. Broen var et Forbindelsesled mellem to høje Guder, naar de vilde hilse paa hinanden og raadslaa om vigtige Sager. Den ene Gud var Jupiter Kapitolinus; den anden, for hvem Kejseren havde bygget Templer, ordnet Præsteskab, rejst Guldstatuer og udtænkt kostbare og kostelige Ofre, var Kajus selv. Naar de samtalede, gik det saaledes til, at Kajus hviskede Noget i Jupiters Øre og derpaa lagde sit eget til hans Mund. Undertiden hævede Kajus sin Røst i en truende Tone. Jupiter Kapitolinus, som aldrig svarede i samme Stil, havde dog Grund til at knurre, om ikke paa egne, saa paa Medguders Vegne, thi Kejseren havde ladet en Mængde af Grækenlands skønneste Tempelbilleder føre til Rom og slaa Hovederne af dem, for at give dem andre med hans egne Ansigtstræk, og det sagdes, at han havde tiltænkt den olympiske Zeus samme Skæbne.

Dette smager unægtelig af Galskab. Kaligulas Samtid havde ogsaa en Mistanke om, at det ikke stod rigtig til i hans Hjærne. Der hviskedes Noget om en Elskovsdrik, som havde rystet hans Forstand. Men giv en Slyngel Almagt, stil Slaver og Smigrere omkring hans Trone, og Vanviddet kan indfinde sig uden Kanidias Kunster.

Kajus var misundelig. De Billedstøtter af store Mænd, som Augustus havde flyttet fra det overfyldte Kapitolium til Marsmarken, knuste han til Skærver, thi Rom havde nok af én Storhed. Mærkede han, at paa Theatret en smuk Mand tiltrak sig Kvindernes Blikke, saa ve den Mand! Han var dødsens; han havde frastjaalet Kajus den udelukkende Hyl-

dest, som det smukke Køn var ham skyldig. Misundelsen fremtræder med Barnets hele Naivetet, da Folket klapper i Hænderne ad Vognkæmpen Porius, der i Glæden over en Sejr gav sin Slave Friheden. Kaligula raaber fra sin Loge: „Dette Folk viser en Gladiator større Ære end sin Fyrste", og han styrter ud, træder paa sin Toga og ruller ned ad Trappen. Ved en lignende Lejlighed var det, at kan ønskede Romerfolket én Hals, til Lettelse for Bøddelen.

Hans Tyranni bærer, som ovenfor paapeget, et helt andet Præg end Tiberius'. Den Ene er i sin Grumhed en snu Olding, den Anden en tankeløs Dreng. Uartig udæsker han alle Samfundsklassers Had. Senatorer i Toga lader han løbe over tusinde Skridt ved Siden af sin Vogn; ved hans Fester med Skuespillere og usædelige Terner er det Senatorer, der i Slavedragt opvarte ved Bordet. Ridderstanden agter han ikke værdig til en saadan Fornedrelse, men til hans Fornøjelse hører at sætte Sjovere paa Cirkus' og Amfitheatrets Ridderbænke og se paa de Slagsmaal, som opstaa heraf. De rige Borgere udpresser han som Svampe, efter at han paa mindre end et Aar aldeles har tømt Tiberius' Skatkammer. En Gang imellem giver han denne Maade at skaffe sig Indtægt paa et komisk Præg, som da den gamle Aponius Saturninus, der ved en af Kejseren foranstaltet Auktion er faldet i Søvn og i Søvne har nikket til Opraaberen, ved sin Opvaagnen befinder sig at være Ejer til tretten af Cæsars Gladiatorer imod en Indkøbssum af $1^1/_2$ Million Kroner. De, der ikke udsaas i levende Live, maatte gøre Cæsar til deres Arving og være forberedte paa Døden ved Gift. Hans Karrighed, saavel som hans Kaadhed ramte ogsaa de Fattige. Lastdragere havde at afstaa Ottendedelen af deres Dagløn til Cæsar. Medens Kornkamrene vare fulde, morede det ham at lukke dem og lade Massen sulte. Legionerne, denne farlige Samfundsmagt, tog han heller ikke i Betænkning at udæske. Da Kaligula var Barn og opholdt sig hos sine Forældre i Lejren ved Rhin, havde de germaniske Legioner gjort Opløb. Nu, omtrent tyve Aar senere, vilde han hugge dem ned til sidste Mand; men forandrede paa sine Omgivelsers indtrængende Bønner sit Forsæt til at decimere dem. Ifølge Dio Kassius udførte han Beslutningen; ifølge Suetonius flygtede han fra Stedet og afstod fra Planen, da i Legionerne, som vare kaldte sammen uden Vaaben og vare blevne omringede af Rytterskarer, nogle Soldater anede Uraad og ilede til deres Sværd.

Historien gemmer nogle Ytringer af Kaligula, som mulig-

gøre et Indblik i hans Sjæl. Selv priste han urokkelig Fasthed som sin fornemste og mest udmærkede Egenskab*). Ytringen kaster et pludseligt Lys ind i hans indre Verden. Det er en psykologisk Erfaring, som ikke kender til Undtagelser, at hjærteløse Mennesker beundre sig som sjælsstærke. Vognmandskarlen, der med Piskeslag flaar sit Øgs saarede Ryg, mener, saa længe hans egen Ryg gaar fri, at han er en karakterfast Mand, og bestyrkes i sin Selvbeundring af Andres Medlidenhed. At de Fejge ere hjærteløse er en anden Regel, som ikke ophæves af sine Undtagelser. *Cowards are cruel,* siger Gay og har Ret deri, selv om han ikke altid har det, naar han tilføjer:

but the brave
Love mercy and delight to save.

Kaligulas Fejghed er udenfor al Tvivl. Hans Biografer have adskilligt Tragikomisk at fortælle derom. Hans indbildte Fasthed udholdt ikke engang Skinnet af en overhængende Fare. Men en bange Dreng, der er beskyttet af en haandfast Karl, tror at kunne udæske en Verden. Kaligula, omgivet af en med høj Sold lønnet Skare kæmpestore Germaner og frigivne Gladiatorer, troede det Samme. Fejghed forliges godt med Trods. Men for Kajus var Trods det Samme som Mod. Denne Stakkel beundrede sig altsaa som en fast og modig Mand og fik i opdyngede Misgerninger nye Sporer til Selvbeundring. Tiberius led af Samvittighedskvaler. Kaligula modnedes aldrig til saa megen Menneskelighed, at Samvittighedskvaler vare mulige for ham. Da en Gang hans Farmoder Antonia vovede at bebrejde ham en Udaad, mødtes hun af et Par forbavsede Øjne og Gensvaret: Har du da glemt, at Alt er mig tilladt? Hvad Barnet har Magt til at gøre og hvad der ikke udtrykkelig er forbudt det, er det tilladt. Selve hans Opfattelse af Majestæten var et Sidebillede til Barnekammerets, hvor Bussemanden er det gyselig Sublime. Man saa' ham foran Spejlet indøve det hæsligste Minespil for at kunne optræde, som det skikker sig en Hersker over Liv og Død.

Kaligula havde søvnløse Nætter, men det kan man have, uden at Samvittigheden er syg. Aarsagen var snarere en Indbildningskraft, i hvis Morads Uhyrer og Afskyeligheder væltede sig, oppebiende Timen, da han vilde legemliggøre dem i Handling. Han kunde aldrig komme sig af sin For-

*) Det græske Ord, han betjente sig af for denne Egenskab, ἀδιατρεψία, hælder dog ogsaa til Betydningen Trodsighed og kan i den Forstand til en vis Grad være tjenligt.

bavselse over Rækkevidden af sin Magt og glædede sig des mere over dens uhyre Omfang, jo længere han fjærnede sig ud over de Grænser, som en indre Lov har trukket for Herskere over den ydre. I Mangel af Modtryk svedte hans Vilje Blod, ligesom Menneskelegemet i Mangel af Lufttryk. Ofte saa' Vagtposterne ham ved Stjærnelys og Maaneskin vanke om i Paladsets vidtstrakte Søjlegange eller paa Broen over Forum Romanum. Hvormed syslede da hans Tanker? I Almindelighed med vilde Veltalenhedsforsøg, som den følgende Dag satte Skræk i Senatet. Inden han begyndte en saadan Tale, forudskikkede han ofte de Ord: „Jeg drager mine natlige Studiers Sværd.“ Særlig morede det ham at tale til Misdæderes Beskyttelse og Uskyldiges Undergang, fordi hans Talent som Sagfører derved viste sig størst. Moralsk set en Idiot, var han i ingen Henseende en Dumrian. Han havde en Vittighed, som tilspidsedes af Drilagtigheden, en Logik, som fik Skarphed af Ondskaben, og en Stil, som fik Sving af Smagen for det Gyselige.

Skønt dette Menneske ikke var ved sine Sansers fulde Brug, tvivler jeg dog om, at han som privat Mand med Ret og Skel kunde være bleven indespærret i et Daarehus. Snarere var han havnet i et Tugthus. Hvor Grænseskellet staar mellem Vanviddet og Forbrydelsen er forøvrigt endnu en uopklaret Sag, skønt hver Dag kræver en praktisk Løsning af Spørgsmaalet om Tilregneligheden. At Kaligula for sin Yndlingshest Incitatus byggede et Slot og indrettede en Hofstat, turde i det Mindste vore Jockeyklubber ikke opfatte som Tegn paa Afsindighed, og at han tænkte paa at udnævne Incitatus til romersk Konsul, var jo heller ikke saa galt. Værre Konsuler havde Rom havt, og de med Værdigheden følgende Embedsforretninger vare nu ikke længer saa magtpaaliggende, at de ikke skulde kunne røgtes af Incitatus med Bistand af en Staldknægt.

To Mænd ved Kaligulas Hof vare Genstand for hans ubarmhjærtige Narrestreger. Den Ene var hans Farbroder Klaudius, den Anden Gardepræfekten Kassius Kerea. Dennes uforlignelige Manddomsgerninger paa Valpladsen skaanede ham ikke for det skammeligste Gøgl i Kejserpaladset. Kerea bar eller syntes at bære Spotten med den gamle Krigers barske Taalmodighed; Klaudius med den gamle Lærdes tankespredte Ro. Den Ene blev Kaligulas Banemand; den Anden hans Efterfølger.

En Dag, Kaligula da forlod Theatret, ventede de to Gardepræfekter, hvis Tur til Tjeneste det var, paa ham, for at modtage Dagens Løsen. Den Ene var Kerea. Naar denne

ellers forlangte Løsenet, var Kejserens sædvanlige haanfulde Svar: Priapus! Men Kerea holdt sig denne Gang noget tilbage, og det var til den anden Præfekt, Kaligula gav Løsenet: Jupiter! Neppe var Ordet udtalt, før Raabet lød: Saa ramme dig hans Vrede! og Kereas Sværd løftedes mod Tyrannen. Flere Sammensvorne styrtede over ham, og inden den germaniske Livvagt naaede derhen, laa Kaligula paa Jorden som en blodig og livløs Masse.

* * *

De Statuer og Brystbilleder, vi have af Kajus Cæsar, vidne om, at det i sammenlignelsesvis kort Tid — han myrdedes i sit 29de Leveaar — lykkedes ham ved hans uafladelige Bestræbelse at faa et afskrækkende Udseende. Mellem den smukke Yngling i Museo Capitolinos Galleri og Togastatuen i Villa Borghese er Afstanden uhyre, skønt Ligheden er slaaende. Den Første vil man ikke frakende Muligheden af en ædel Udvikling. I det ovenfor omtalte Basalthoved i det samme Musæums Kejsersal læser man ikke Andet end Ondt, men endnu i en smuk og, saa at sige, eftergjort Skrift. Her forsøger han at se modbydelig ud. Harniskstatuen i Neapel gør et uhyggeligt Indtryk, men et Skær af Skønhed hviler endnu over Trækkene. Herosstøtten i Vatikanet nærmer sig endnu mere til Villa Borgheses Togastatue, der giver os den udprægede Skurk. Her og i den ypperlige Buste i Villa Albani fremstilles han i præsteligt Skrud, og dette, saavel som Ansigtets Udtryk, erindrer os om en Lejlighed, da han optraadte som Offerpræst og med Øksen nedhuggede — Offerdyret? Nej, men den Intet anende Altertjener, som stod ved Siden. Villa Borgheses Kaligula med sit raa Skurkepræg, sine skævt mod Jorden rettede Øjne og sin ondskabsfulde Trækning paa Munden synes at ruge paa en lignende Spøg.

Efter Kaligulas Død forsvandt paa en eneste Nat de utallige Billedstøtter i Rom, som bar hans Ansigtstræk. Det er heldigt, at Samlingslystens Iver anspores af Ødelæggelsens. Sandsynligvis er det dette, vi have at takke for, at vi endnu kunne sammenligne en Kaligula, en Nero, en Kommodus i Marmor med de samme Mænd i Historien. Kajus Cæsars i Neapels Musæum opstillede Harniskstatue blev opgravet ved Garigliano sammen med en Trajanusstøtte. Kun en Samler har kunnet falde paa at huse dem under det samme Tag.

Viktor Rydberg.

(Oversat efter Forfatterens Manuskript af Otto Borchsenius.)

Percy Bysshe Shelley.

(Et Foredrag, holdt i Studenterforeningen den 10. April 1875.)

> I am as a spirit who has dwelt
> Within his heart of hearts; and I have felt
> His feelings, and have thought his thoughts and known
> The inmost converse of his soul, the tone
> Unheard but in the silence of his blood
> When all the pulses in their multitude
> Image the trembling calm of summer seas.
> I have unlocked the golden melodies
> Of his deep soul as with a master-key,
> And loosened them, and bathed myself therein —
>
> Shelley: Fragment L.

Mine Herrer!

Ifald man i Aaret 1820 havde spurgt en retskaffen og velbelæst Engelskmand: Hvem er Shelley? da vilde han, hvis han var istand til at give et Svar, uden Tvivl have svaret:

Det skal være en daarlig Poet med afskyelige Meninger og af en mere end tvivlsom Karakter. *Quarterly Review*, der ikke løber med Sladder, siger om ham, at hans Liv er „sammensat af lav Hovmod, kold Egoisme og umandig Grusomhed“ samt at det fremherskende Karaktermærke i hans Poesi er dens fuldstændige Mangel paa Mening. Han har nylig udgivet et Drama, *Prometheus*, hvis Vers i Revuen betegnes som en melankolsk forfjamsket Prosa, der er bleven tummelumsk, og Pressen er enstemmig, thi i *Litterary Gazette* staar der om Bogen, at var man ikke underrettet om det Modsatte, vilde man antage det for afgjort, at Forfatteren

var ligesaa gal som hans Principer ere latterligt slette, da hans Poesi er en Melange af Nonsens, Lapseri, Armod og Pedanteri". Her staar det: „Dette stupide Vaas af en Deliriumsdrømmer" — og med hviskende Røst vilde Manden maaske have tilføiet: Der er gaaet meget slemme Rygter om ham, *Litterary Gazette*, der altid har været streng imod Religionens Fjender, ymter Noget om Blodskam. „For saadan en Mand vilde det være en fuldkomment simpel Ting at berøve en tillidsfuld Fader hans Døtre og leve i Blodskam med alle Medlemmerne af en Familie, hvis Sædelighed var ruineret ved Forførerens nedrige Sofisteri." Selv om disse Udtryk nu ere noget stærke, er det næppe troligt, at de ere ufortjente; thi *Blackwood Magazine*, det eneste Tidsskrift, der har behandlet denne Poet nogenlunde naadigt, siger om hans *Prometheus*, at der „umuligt kan eksistere en mere pestførende Blanding af Gudsbespottelse, Oprørsaand og Sanselighed" — og De har vel hørt Campbells udmærkede Vittighed om Bogen: „Den løsbundne Prometheus, det troer jeg, hvem vilde vel la'e den binde!"

Og havde man 2 Aar senere, da denne saa ufordelagtigt bedømte Digter var død, henvendt sig til hans Forlægger for at høre om hans saa stærkt angrebne Poesier ikke i det mindste havde fundet Købere, da vilde Forlæggeren ganske sikkert have beklaget den daarlige Forretning og oplyst Spørgeren om, at der i Shelleys hele Levetid ikke var blevet solgt 100 Eksemplarer af noget af hans Digte (*Queen Mab* og *Cencierne* undtagne) ja at selv 10 Eksemplarer vilde være for meget sagt for *Adonais*'s og *Epipsychidions*" Vedkommende.

Hvor anderledes vilde Svaret lyde nu, hvis Nogen nutildags spurgte, hvem Shelley var — dog nutildags er der i England ikke mere nogen, der spørger.

Den 4de August 1792 blev Englands største Lyriker født. Paa samme Dag, som i Paris Revolutionens Høvdinge Santerre, Camille Desmoulins og Andre, holdt Møde

i et Hus paa Boulevarden for at træffe Aftaler, der faa Dage efter skulde styrte Monarkiet i Frankrig, fødtes i Field Place, i Sussex i England en smuk lille Dreng med mørkeblaa Øine, hvis Liv skulde blive af større og varigere Betydning for Menneskeaandens Frigørelse end Alt, hvad der i Frankrig skete i Augustmaaned 1792. Hans Navn blev — ikke fuldt 30 Aar derefter — indristet paa den Gravsten paa den protestantiske Kirkegaard i Rom, under hvilken hans Aske hviler: Percy Bysshe Shelley, og derefter er tilføiet disse Ord: *Cor cordium*.

Cor cordium, Hjærternes Hjærte, det var de simple og dybe Ord, i hvilke Shelleys unge Hustru indbefattede hans Væsen, de sandeste og dybeste, der kunde siges om ham.

Han fødtes i en gammel adelig og anset Familie. Hans Fader var Baron og Besidder af en betydelig Formue, en borneret Mand, Tilhænger af alt Bestaaende blot fordi det bestod. Men Uregelmæssighed var ligefuldt traditionel i Shelleys Slægt som Vildskab og Voldsomhed i Byrons. Bedstefaderen, en urolig og eksentrisk Mand, havde bortført tre Kvinder, og to af hans Døttre bleve atter bortførte — Træk, hvorom man mindes ved Begivenheder i Sønnesønnens Liv paa samme Maade som man ved saa mangen en Handling af Byron erindres om at et Fond af utæmmet og hensynsløs Lidenskabelighed var hans uomtvistelige Fædrene- og Mødrene-Arv. Dog, Uregelmæssigheden var kun den ydre og lidet betydende Side af Shelleys Natur og Eksistens. Den var kun et Symptom paa den dybe Modtagelighed og Sensibilitet, der tidligt møder Betragteren af hans Liv. I Skolen oprøres han selv mishandlet over de Mishandlinger, hvorfor de svagere og yngre Disciple efter engelsk Vis vare udsatte af de større og af Lærerne. Ingen synes som han at have været udset til Offer for den Art Brutalitet som for alle de Brutaliteter, der mødte ham

siden; thi Alt hvad der var lavt og dumt og smudsigt havde en naturlig Antipathi imod ham, og han gik aldrig paa Akkord med Noget eller Nogen af den Art.

Man har en tydelig Forestilling om det Indtryk, han ved sin første Udtræden i Livet modtog, naar man læser et versificeret Fragment, der efter hans Død fandtes paa en Lap Papir:

Ak, dette er ikke, hvad jeg troede Livet var: Jeg vidste vel, at der var Forbrydelser og onde Mennesker og Elendighed og Had, heller ikke haabede jeg at slippe igennem urørt af Lidelser, men i mit eget Hjærte saa' jeg som i et Spejl de Andres.

Han væbnede, siger han, sit Hjærte med et trefold Panser af rolig Standhaftighed. Men forud for den passive Modstandskraft hos ham gik den lidenskabelige Indignation. Dette Hjærte, som han væbnede med Udholdenhed, var for sværmerisk og brændende til ikke at nære Angrebsplaner bag sin Ringmur. I Indledningen til *Revolt of Islam* mindes han den Time, da hans Aand først vaktes af sin Søvn.

Det var en frisk Majmorgen, da jeg gik hen over det dugglimtende Græs og græd, jeg vidste ikke hvorfor, indtil der fra den nære Skolestue hævede sig Stemmer, der ak kun vare et Ekko fra en Verden af Kvaler, af den raa og skurrende Strid mellem Undertrykkere og Undertrykte. Da knyttede jeg mine Hænder og saa' mig omkring, og da Ingen var nær nok til at spotte mine strømmende Taarer, saa sagde jeg uden at skamme mig: Jeg vil være vis og retfærdig og fri og mild; thi jeg er træt af at se de selviske og stærke bestandig tyrannisere, uhindrede og uimodsagte. Jeg holdt da mine Taarer tilbage og blev blød og kæk.

De ser, mine Herrer, allerede af de Par Ord, jeg her anfører, for hvilken Vanskelighed jeg har udsat mig selv. Hvis baade De og jeg kunde Engelsk til Fuldkommenhed, hvis De fremdeles ikke kendte Shelleys Poesi, medens jeg derimod var saa vel inde i den, som jeg er, da vilde jeg have det i min Magt at lade Dem tilbringe

en af de nydelsesrigeste Timer i Deres Liv ene og alene ved at læse højt for Dem af disse Digte. Men Engelsk er nu engang ikke vort Modersmaal, jeg har da intet andet Middel til at meddele en Forestilling om hans Poesi end det at give et og andet Citat af de fineste og mest melodiøse Strofer i et andet Sprogs Prosa — en utaknemmelig Opgave, som Shelley selv etsteds i sine Essays har sammenlignet med den Idræt at kaste en Viol i en Smeltedigel, for saaledes at faa fat paa dens Farver og dens Duft. Min Kærlighed til denne Digter har imidlertid gjort, at jeg foretrak denne Opgave for et mere populært og mere lønnende Emne, da jeg saa' mig om efter et Sujet til et Foredrag i denne Kreds.

Den Slægt, der fødtes samtidigt med den første franske Republik og under samme Stjærner, var tidligt modnet til Kritik af den hele bestaaende Tradition. Shelley, der allerede i Skolen saa' Undertrykkelseslyst og paataget Religiøsitet følges ad, og i hvis Hænder meget tidligt de franske Encyclopædisters og Humes, Godwins og andre engelske Fritænkeres Skrifter faldt, raisonnerede allerede som halv Dreng over Menneskeslægtens Historie, Formaal og Vildfarelser ungdommeligt, men frit, i det 18de Aarhundredes Aand.

Hvad hans Kammerater senere huskede om ham var det Brud paa skyldig Pietet og Loyalitet, at han „talte Ondt om sin Fader og Kongen“. Han gik mellem Drengene under Navnet „gale Shelley“ eller „Atheisten Shelley“, og saaledes blev for første Gang det hadefulde Ord knyttet til hans Navn, der hele hans Liv igennem skulde forblive koblet til det, for at da atter dertil enhver Forhaanelse og Forsmædelse kunde hægtes.

Jeg har ikke Tid til at dvæle ved de Fakta i Shelleys Liv, som Enhver, der har hørt hans Navn, er idetmindste overfladisk bekendt med: hvorledes han som 18aarig Student havde den snurrige Vane at skrive sine politiske og sociale Tvivlsmaal ned i Brevform og sende

disse Breve til forskellige mere eller mindre bekendte men hám ubekendte Personer, hvem han bad gendrive de og de Argumenter, som han for sin Part ikke var istand til at finde Bevisgrunde imod, hvorledes af disse Breve, der for største Delen vare Ekscerpter af Humes og de franske Materialisters Værker en lille nu forsvunden anonym Brochure „Atheismens Nødvendighed“ fremgik, der endte med et Q. E. D. og som Shelley i det naive Haab at indvirke reformerende paa sin Samtids Bevidsthed indsendte til Biskoppernes Overret. Hvad der fulgte er ligeledes bekendt. Han blev angivet som Forfatter, bortjaget fra Universitetet, udvist af sit Fædrenehjem. Vi tro ikke mere nutildags, at nogen alvorlig videnskabelig Overbevisning, hvorledes den end lyder, bør hidføre beskæmmende Straf for den, der bekender sig til den; men dobbelt urimelig bliver den Straf, der ramte Shelley, derved, at han i Virkeligheden i sin Brochure, hvis Hovedindhold nu udgør Noterne til *Queen Mab*, ikke er mere Atheist end f. Eks. Ørsted er det i sin bekendte Bog „Aanden i Naturen“. Han har paa hin Tid endnu ikke nogen konsekvent og sammenhængende Livsbetragtning, han er kun klar over det ene Hovedpunkt, at han hverken er en Tilhænger eller nogensinde vil kunne blive en Tilhænger af nogen positiv Religion. Men iøvrigt forenes materialistiske Indtryk fra hans Lecture hos ham med en sværmerisk Pantheisme, som han aldrig opgav. Da Trelawny i Shelleys Dødsaar spurgte ham: Hvorfor har De kaldt Dem selv en Atheist? svarede derfor Shelley: Jeg brugte Ordet for at udtrykke min Afsky for Overtro; jeg tog det op, som en Ridder i gamle Dage tog en Handske op, for at trodse Uretfærdighed.

Shelley var vokset op, høj og spinkel, smal over Skuldrene, Trækkene uregelmæssige, men Munden ualmindelig skøn, attraaende og klog, Øjet kvindeligt og næsten serafisk i sit Blik, Udtrykket uendeligt omskifteligt og vekslende, snart som var han kun 19, snart som var

han 40 Aar gammel. I de 10 Aar, han endnu havde at leve, blev hans Udseende mandigere, dog gjorde det imellemstunder et halvt drengeagtigt, halvt kvindeligt Indtryk. Man vil maaske erindre Trelawnys Forbauselse under hans tidt citerede første Møde med Shelley. Var det muligt, at denne mildt udseende, skægløse Yngling kunde være det Uhyre, der laa i Krig med Verden og som af sine Rivaler blev denunceret som Grundlægger af en djævelsk Skole i Litteraturen? Paa hin Tid vekslede hans Udtryk, hvis herskende Karakter var Raskhed og Bestemthed mellem Alvor, Glæde, rørende Sorg og ligegyldig Træthed. Det har hyppigt stemt med Ordene i hans Digt til Edward Williams: „Af Had er jeg stolt, tilfreds med Haan; Ligegyldighed, der engang saarede mig, er nu selv bleven mig ligegyldig“. Iøvrigt saa' han, for at bruge et Udtryk af en af hans Ungdomsvenner, overnaturligt intelligent ud, og Mulready, en dengang berømt Portrætmaler, erklærede det for umuligt at male Shelley, han var „altfor deilig“.

Det er da som en Yngling af den beskrevne Natur, eksalteret som en Poet, modig som en Helt, blød som Kvinde, sky og rødmende som en ung Pige, let og rask som Ariel hos Shakespeare, at De maa tænke Dem Shelley gaaende ind og ud hos sine Venner. Mrs. Williams sagde om ham: Han kommer og gaar som en Aand, Ingen veed naar og hvorhen.

Hans Helbred var hele hans Liv igennem utaaleligt svagt og vilde rimeligvis slet ikke have slaaet til, hvis han ikke havde iagttaget den allersimpleste Diæt; fra sit 20de Aar af adopterede han med tvivlsom Nytte Vegetabilismen. Han havde Hang til Tæring, han led bestandig af nervøse og Krampe-Anfald, saa heftige, at han kunde rulle sig paa Jorden af Smerter og jævnlig brugte Opium for at dulme Smerterne: i Perioder, hvor han led mere end ellers, kom Opiumsflasken ikke ud af hans Haand. Medens han i 1816 besøgte Hospitalerne i London og

studerede Medicin for at kunne pleje de Fattige, blev han selv alvorligt syg og en fremragende Læge spaaede ham Døden af Svindsot. Ligefuldt rettede hans Bryst sig nogle Aar derefter. Under hans Besøg hos de Fattige i deres smittebefængte Landsbyer paadrog han sig en farlig Øjenbetændelse; den kom igen i 1817 og atter igen i 1821, saa han, saalænge den stod paa, ikke kunde læse.

Saa dyrt bødede han for sin eksalterede Menneskekærlighed, for den Filanthropi, der var ham en Religion. Denne Filanthropi ledsagede ham overalt. Da han boede i Marlow i England, forvandlede han med sine sparsomme Indtægter alle Omegnens Fattige til sine Pensionister, de kom ugentlig til ham og fik deres Lønning; han sad ved deres Senge, naar de paa Grund af Sygdom ikke kunde komme. Engang kom han barfodet ind til en af sine Naboer paa Landet, han havde foræret en fattig Kone sine Sko. Af egen Drift gav han Afkald paa næsten hele sin Arv til Fordel for sine Søstre og det straks efter hans Fordrivelse fra Oxford, og da hans Formue senere omtrent beløb sig til 1000 Pd. aarlig, gik næsten al hans Indtægt bestandig direkte i andre Menneskers især fattige Skribenters Lommer, hvis Gæld han betalte og hvis Udkomme han sikrede dem med en Velgørenhed og Ædelmodighed, der langt overgik hans Evne.

Man kjender Historien om hans første Ægteskab. Af misforstaaet og overdreven Ridderlighedsfølelse bortførte han, 19 Aar gammel, en lille Skolepige paa 16 Aar, der elskede ham lidenskabeligt, og som beklagede sig over sin Faders Mishandlinger. Han vilde tvinge hende til at gaa i Skole (!) og ikke tillade hende at elske Shelley. Efter nogle Stævnemøder løb Shelley bort med Harriet Westbrook til Skotland og giftede sig i Edinburgh med hende. Overfor de mange og haarde Angreb, Digteren i den Anledning har været Genstand for, turde den Ytring være paa sin Plads: at just ikke mange kristne

unge rige Baroner vilde have giftet sig med en forhenværende Hotelværts Datter, der selv tilbød at følge dem som deres Elskerinde. Dette Ægteskab var sluttet af for umodne Bevæggrunde til at blive lykkeligt. Det opløstes som bekendt, da Shelley i 1814 lærte den 17aarige Mary Wollstonecraft Godwin at kende, og fattede den uimodstaaeligste og pludseligste Lidenskab for hende. Hun, der var en Datter af Kvindeemancipationens første berømte Forfægterinde og af den radikale Forfatter til de Skrifter, der i Shelleys tidligste Ungdom havde haft saa dyb en Indflydelse paa ham, gav ham sin Kærlighed frit og varmt, og var idet hun gav ham sit Ja i Overensstemmelse med sin egen Morallov. Begges Anskuelse af Ægteskabet var altfor ideal til at den ikke skulde være bleven anset for frivol og pøbelagtig af Pøbelen. Men den var i Nutidens Virkelighed uigennemførlig og upraktisk. Skjøndt derfor gensidig Kærlighed og ingen religiøs eller social Formalitet var dem begge det virkeligt hellige og stærke ægteskabelige Baand, besluttede de Aaret efter af praktiske Grunde og for deres Børns Skyld at lade sig vie. De forlod England sammen, først paa en kortere Rejse gennem Frankrig, der næsten helt blev tilbagelagt tilfods, senere paa de større Reiser, under hvilke Shelleys Navn blev knyttet til Byrons, medens den engelske Presses Raseri ligeligt faldt over dem begge, ja gik saa vidt, at Rygtet gav deres skønne og mandige Venskab en infam Fortolkning.

Anledning til en sand Eksplosion tog som bekendt Hofdigteren Southey af den ubetydelige og uskyldige Omstændighed, at Shelley i det lille Bjerghus paa Montanvert ved Chamounidalen, hvor vist mange af mine Tilhørere have været, under en lang Række af vammeltfromme Udgydelser om Naturen og Naturens Gud, havde sat denne lille højst uorthografiske Heksameterlinie:

εἰμι φιλάνϑρωπος δημωκράτικός τ' ἄϑεός τε.

Percy B. Shelley.

Paa Dansk: Jeg er en Filanthrop, en Demokrat og en Atheist. Southeys bekendte Manifest mod Byron tog sit Udgangspunkt heri. Men jeg standser her. Jeg har givet Dem Ouverturen til Shelleys Levnet og Poesi.

Cor cordium blev han med Rette kaldt. Det vil sige, at hvad han forstod og følte, det var Tingenes Midte og Kærne, deres Aand og Sjæl, og at de Følelser, han gav Udtryk, vare hine allerinderligste, for hvilke Ordet synes for grovt og som give sig Luft i Musik eller som hos ham i Vers, der ere ligesaa musikalske som rigt harmoniserede Melodier. Den tilbagetrængte Vemod i Shelleys Lyrik minder om Shakespeares, Spinderskens lille Sang i *Beatrice Cenci*, f. Eks. om Narrens Sange i „Hvad I vil" eller om Desdemonas og Ofelias Viser.

Men i stærkeste Strid hermed synes en Ejendommelighed ved Shelley at staa, som rimeligvis Enhver, der kun kender ham af Anthologier, vil have paa Læben, den nemlig, at de berømteste af hans lyriske Poesier have et Thema, der ligger udenfor Følelseslivet, ja udenfor Menneskeverdenen, handle om Vind og Skyer, om de ydre Elementers bevægede Liv, om Vandenes og Vindenes umaalelige Frihed og stormende Styrke. Det er meteorologiske og kosmiske Poesier. Men der ligger ingen Modsigelse i, at den mest inderlige Lyriker tilsyneladende tillige er den mest udvortes. Vi finde Aarsagen udtalt i en lille Afhandling af Shelley, der fører Titlen „Om Kærlighed". Han skildrer Kærlighedens Væsen som en uimodstaaelig Trang til Sympathi.

„Hvis vi tænke, ville vi forstaas, hvis vor Indbildningskraft former, ville vi, at vor Hjærnes luftige Børn skulle genfødes i Andres Hjærner, hvis vi føle, ville vi ikke, at Læber af ubevægelig Is skulle svare Læber, der sitre og brænde med Hjærtets bedste Blod. Dette er Kærlighed. At opdage en Aand, der vil vurdere vor, en Indbildningskraft, der vil gaa ind paa de fine og skarpe Ejendommeligheder, som vi have haft Glæde af at opelske og udfolde i Stilhed, det er det usynlige og uopnaaelige Punkt, hvortil al Kærlighed stræber.

Derfor er det, at i den forladte Tilstand, hvor vi ere omringede af Mennesker, og disse dog ikke sympathisere med os, elske vi Blomster, Græs, Vandene, Himlen, Vindens Veltalenhed og Bølgernes Melodi med en Henrykkelse lig den, hvormed vi følge Stemmen af En vi elske, naar hun synger tor os alene.

I en Note til „*Feen fra Atlas*“ siger Mrs. Shelley ligeledes, at det var Forvisningen om, hverken at finde Sympathi eller Bifald hos sine Landsmænd, der i Forening med en Sky for ved Fordybelse i Lidenskaberne paany at aabne sit eget Hjærtes Saar, bragte ham til at søge Glemsel i Fantasiens luftige Flugt.

Men hin dybe Trang til en Sympathi, som den omgivende Menneskeverden negtede ham, var det da ogsaa, som gjorde hans Opfattelse af Naturen til en aldrig før set ildfuld Attraa efter Naturen, og som gav den dens dybe Originalitet. Uhørt var Sligt i engelsk Poesi. Popes stive Kunstskole var nylig bleven afløst af Søskolen. Pope havde parfumeret Luften med Affektation, Søskolen havde slaaet Vinduerne op for Bjergenes og Søernes friske Atmosfære. Men Wordsworth's Naturkærlighed var lidenskabsløs, hvad andet han saa i *Tintern Abbey* har sagt. Naturen var ham en Forfriskning og et Stof til protestantiske Refleksioner. Hin ringeste Blomst, der gav ham Tanker, som ofte laa altfor dybt for Taarer, den tog han i sit Knaphul og pyntede sig med og betragtede den nu og da med stille Værdighed, pønsende paa en Sammenligning. Shelley kaster sig ud i Naturen, da Menneskeverdenen lukker sig bag ham. Derfor føler ikke han som Andre den udenfor sig som kold eller ligegyldig eller følelsesløs eller grusom. Dens stenhaarde Ro overfor Menneskets Ve og Vel, dens guddommelige Følelsesløshed overfor vort Liv og vor Død, vore korte Triumfer og lange Kvaler, er Mildhed for ham i Sammenligning med Menneskeverdenens Dumhed og Raahed. Han haaner i *Peter Bell den 3die* Wordsworth, fordi han elsker Na-

turen som en Art moralsk Eunuch, der aldrig har vovet at løse dens Belte; han selv elsker den, som man elsker en Elskerinde, han forfølger dens hemmeligste Skridt som dens Skygge, hans Puls banker i hemmelighedsfuld Sympathi med Naturens, han ligner selv som sin Alastor Vindenes og Luftens Aand med lysende Øjne, frisk Aandepust og lette Fødder.

Han kaldte Dyr og Planter sine elskede Brødre og Søstre, og med sin dybe Modtagelighed og sin sitrende Sensibilitet sammenligner han sig blandt Dyrene med Kamæleonen, blandt Planterne med Mimosen. I et af sine Digte taler han om Kamæleonerne, der leve af Lys og Luft som Digterne af Elskov og Ry, og som skifte Farve efter hver Solstraale tyve Gange om Dagen, og sammenligner Digternes Eksistens paa denne kolde Jord med det Liv, som Kamæleonerne vilde føre, hvis de fra deres Fødsel af vare indespærrrede i en Hule under Havet. I et andet verdensberømt Digt fortæller han, hvorledes Mimosen vokser i Haven og Vinden nærer den med Sølvdug, og hvorledes den lukker sig under Nattens Kys. „Og enhver af Blomsterne var gennemtrængt med det Lys og den Duft, dens Naboer udstraalede, lig unge Elskende, hvem Ungdom og Elskov gøre dyrebare for hinanden, svøbte i og fyldte med hinandens Atmosfære. Men Mimosen, der kun kunde give ringe Vidnesbyrd om den Kærlighed, den følte fra Bladet til Roden, modtog mere end alle de andre, elskede mere end nogensinde. Thi Mimosen har ingen smuk Blomst, straalende Farver og Vellugt forundtes ikke den, den elsker som Elskoven selv — dens dybe Hjærte er fuldt, den attraaer hvad den ikke har — det Skønne.“

Endnu ejendommeligere, endnu personligere fremtræder Shelleys inderste Væsen, hans Hjærtes Hjærte, saaledes som de tungeste Skæbner formede og prægede det, i den deilige Elegi over Keats, forfattet efter den endnu yngre Broderdigters Død under den brændende

Indignation, der greb Shelley over det lave og hadske Angreb i *Quaterly Review*, der af alle de samtidige dengang (om end næppe med fuld Ret) betragtedes som Dødsaarsagen. Shelley skildrer, hvorledes alle Tidens Digtere indfinde sig til Klagesangen over den Døde.

Midt iblandt de Andre kom en skrøbelig Skikkelse, et Fantom blandt Mennesker, ene, uden Ledsager, som den sidste Sky af en udaandende Storm. Han havde, troer jeg, skuet Naturens nøgne Elskelighed og Skønhed som en anden Aktæon, og flygtede nu med svage Skridt bort over Verdens øde Vidder, og som rasende Hunde forfulgte hans egne Tanker paa hans stenede Vei ham, deres Fader og deres Bytte. En Aand som en Parder, skøn og hurtig, en Elskov under Trøstesløshedens Maske, en Kraft, omgjordet med Svaghed, en døende Lampe, en faldende Regn, en bristende Bølge — ja, er den ikke bristet, mens vi tale om den? — Hans Hoved var omvundet med gennemblæste Stedmoderblomster og visnede Violer, hvide, brogede og blaa; og et let Spær med en Cypreskogle til Top, omvundet med en Efeufletning, der endnu dryppede af Skovens Dug, sitrede, alt som hans Hjærtes Banken rystede den svage Haand. Af denne Flok kom han sidst, glemt og ene — et af Hjorden forladt Raadyr, ramt af Jægerens Pil. Alle rejste sig og smilte gennem Taarer ved hans Klage. Vel vidste den ædle Skare, hvo der nu i en Andens Skæbne begræd sin egen. Men da han med et ukendt Lands Betoning sang sin Sorg, betragtede den sorgfulde Urania den Fremmedes Aasyn nøje og mumlede: Hvo er Du?

Han svarede ikke, men med en pludselig Haandbevægelse blottede han sin brændemærkede og blodige Pande, der var som Kains og Kristus's — ak, at det skulde være saa!

Med Aktæon sammenligner han sig her, hvem Skuet af Naturens nøgne Skønhed har sønderrevet; tydeligt nok udfordredes der hans kraftige Vilje til med saa sart og skrøbeligt et Legeme ikke at gaa tilgrunde under de Visioner og Hallucinationer, der hjemsøgte ham. Mangen en Gang har det været ham, som om de Syner, der paatrængte sig hans Indbildningskraft, kunde sprænge hans Hjærne, og naar han da i fremmed Land, i Eksilet, søgte Lindring i Ensomheden, var det at han oplevede Natur-

Indtryk, som det, der er fastholdt i de henrivende *Linier, skrevne i en nedslaaet Stemning nær ved Neapel,* Linier, der kunne betragtes som en Mikrokosme af Shelleys hele Poesi. Han skildrer ikke Landskabet, han skildrer overhovedet aldrig. Han beskriver ikke Tingenes ydre Former og Farver, men han fornemmer med den yderste Modtagelighed hvad jeg kaldte Tingenes Aand og Sjæl.

Med faa Strøg giver han Billedet af Golfen: Solen er varm, Himlen blaa, Bølgerne danse hurtigt og let, blaa Øer og snebedækkede Bjerge farves af Dagens gennemsigtige Purpur. Bølgerne kastes mod Kysten som opløst Lys i Stjerneskudsregn, og en Tone stiger fra Oceanets afmaalte Svulmen, ak — udbryder han — hvor sødt, hvis nu et andet Hjærte delte min Bevægelse!

„Ak, jeg har hverken Haab eller Sundhed, hverken Fred forinden eller Ro foruden eller Betragtningens Tilfredshed eller Ry eller Magt eller Kvinders Elskov; jeg ser Andre, hvem disse Goder omringe, de leve smilende og kalde Livet en Glæde, ak, mig blev dets Kalk tildelt i et andet Maal. Dog nu er selv Fortvivlelsen mild, ligesom Vindene og Vandene ere, jeg kunde lægge mig ned som et træt Barn og bortgræde dette Bekymringens Liv, som jeg har baaret og endnu maa bære, til Døden som en Søvn vilde stjæle sig over mig, og jeg i den varme Luft vilde føle min Kind blive kold og høre Søen aande sin sidste Monotoni henover min døende Hjærne.

Disse sidste Ord blev en Profeti. Men endnu mere profetiske ere disse:

Nogle ville klage, naar jeg er død, som jeg klager, naar denne søde Dag er gaaet, de samme, hvem mit fortabte og altfor tidlig ældede Hjærte nu krænker med sine ubetimelige Klager; thi jeg er En, hvem Menneskene ikke elske men dog ville savne, ulig denne skønne og glædelige Dag, der, naar Solen gaar ned over dens pletfri Hæder, vil leve som en Glæde i Erindringen endnu.

Selv i Prosa vil Udtrykkets uendelige Simpelhed og Hjærtelighed være bevaret. Han, over hvis døende Hjærne grusomme Bølger saa snart skulde slaa sammen, føler

med den mildeste Vemod sit Væsen opløse sig i Naturens velgørende Elementer, og sammenligner sin Udaanden med den dejlige sydlandske Sommerdags. Han elskede Naturen ikke alene i dens ophidsede Tilstande som Byron, men simpel af Hjærte, som han var, elskede han dens ædle Simpelhed, dens hellige Enfold.

Dog, dette Træk er ikke det mest karakteristiske. Hertil kommer et andet: Selv titanisk og gigantisk anlagt elsker han Naturens titaniske og gigantiske Skønhed, og atter her paa en ganske anden Maade end Byron gør dette. Det er ikke Naturens haandgribelige og let tilgængelige Poesi som Blomsternes eller Skovens, han besynger, nei, hans storladne Sjæl beruses især af det Store og Fjærne, af Naturens høje og vidtstrakte Ting, af Rummets brede Bevægelser og Klodernes Dans gennem Himmelrummet. I denne Fortrolighed med Naturens store Skikkelser og store Bevægelser ligner Shelley Byron, men han ligner ham som en blond Genius ligner en tilsvarende brunet, som Ariel ligner Morgenstjærnens flammebringende Engel. For Byron samlede Søens Poesi sig i Skibbruddets Poesi, i Uvejrets og Hvirvelvindenes Kamp og Rasen, i Havets Raab efter mere og mere Bytte. For Byron samlede Himlens Poesi sig i Forestillingen om Stormens Tuden og Tordenens Tonefald og Lynildens Knitren. Han lever med og i den tilintetgørende Natur. Den berømte Passus i fjerde Sang af *Childe Harold:* „Rul, du dybe mørkeblaa Ocean, rul frem!“ jubler over hvorledes Havet feier Flaaderne bort fra sit Bryst og skyller Kejserriger ned i sit Dyb, og lader en Boble stige op paa sin Flade som eneste Vidnesbyrd om, at et Menneske sank. Denne Passus er som et Præludium til den gigantiske og pragtfulde Syndflodsvision, der kaldes *„Himmel og Jord“*, og som er en Tilintetgørelseslystens Dithyrambe.

Læs saa derefter Shelleys berømte Digt *„Skyen“*. De vil høre alle Naturens elementære Kræfter lege og

spøge deri i løsladt Munterhed, med titanisk Fryd, med kæmpemæssig Velgørenhed og Gavmildhed mod Jorden. Hvilken stormende Friskhed i Skyens Sang om, hvordan den bringer de tørstige Blomster friske Byger fra Søerne og Strømmene, hvorledes den kaster lette Skygger over Bladene, der ligge i deres Middagsdrømme. Kaad er den, naar den svinger sin Plejl af piskende Hagl, eller naar den spreder Sne paa Bjergene nedenunder, for hele Natten trygt at kunne sove paa den hvide Snepude i Blæstens Favn, eller naar den lader Hvirvelvindene slaa dens Banner ud, saa Vulkanerne mørknes og Stjærnerne sitre; overmodig, naar den med Tordenlatter flyver forbi, stolt, naar den blodige Solopgang med Meteorer til Øjne springer op paa Ryggen af dens sejlende Damp, og stille bliver den, sammenrullet i sin luftige Rede, naar Aftenens højrøde Kaabe falder ned fra Himmelhvalvet og den klare Sø nedenunder udaander sin brændende Higen efter Kærlighed og Hvile. Den føler sin Vælde, naar den som en uhyre Bro soltæt og mørk hænger fra Forbjerg til Forbjerg, den nyder sin Sejr, naar den Triumfbue, hvorigennem den flyver med Orkan, Ild og Sne, er den af Millioner Farver sammenvævede himmelske Bue. Men bestandig leger den som et Barn; feje Solstraalerne den bort fra Himmelhvælvingen, saa ler den kun deraf, og med Latter stiger den paany fra sit Intet og river Luftens blaa Kuppel ned igen. — Det er ikke blot Modsætningen til Byrons mørke Lidenskab, der slaar i denne Skyens storartede Barnlighed og Gavmildhed og Alkærlighed, det er desuden et Træk, jeg her kun accentuerer for senere at vende tilbage dertil, denne Poesies primære og primitive Karakter, der genkalder de ældste ariske Hymner, Vederne og de homeriske. Byron er i Sammenligning hermed rent moderne. Naar Skyen taler om hin Mø klædt i hvide Luer, som de Dødelige kalde Maanen, der skinnende glider hen over dens Bomuldsflade, og hvis usynlige Fod med lette Trin, som kun Englene høre,

bryder Væven i dens Telts tynde Tag, eller naar den synger om den blodige Solopgang med Meteorøjnene, da har Digteren i Kraft af sin Fantasis Urfriskhed rykket Læseren tilbage til den Tid, da Natursynene i fuld Nyhed formede sig til Mythologier.

Men for Shelley vare disse Natursyn ogsaa evigt nye. Han levede imellem dem paa en anden Maade end nogen Digter før eller siden har gjort. Dette hans korte Liv af 29 Aar er næsten helt bleven tilbragt under aaben Himmel, Søen var hans Lidenskab, han sejlede bestandig, og liggende i sin Baad er det, at han har skrevet sine skønneste Digte, medens Solen brændte og brunede det sjælfulde Ansigt og de fine Hænder. Lidenskaben for Søen var hans Liv og blev hans Død. Alt hvad der havde med Baade og med Sejlads at gøre, havde en Tiltrækning for ham. Han blev helt Barn derved. Det kunde more ham i det Uendelige at lave Smaabaade af Papir og se dem sejle; en Dag, da han intet Papir mere havde hos sig, tog han en 50 Pds. Note og satte ud paa Kanalen i en Have som Baad. Svømme kunde han ikke. Da han under sine uophørlige Dag og Nat fortsatte Sejladser med Byron paa Genfersøen engang var paa Nippet til at kuldsejle, afslog han al Hjælp, sad fuldkommen rolig og ventede Døden. „Mine Følelser, skriver han, vilde have været mindre pinlige, hvis jeg havde været alene, men jeg vidste, at min Ledsager vilde have forsøgt at frelse mig, og jeg følte mig dybt ydmyget ved Tanken om, at hans Liv kunde blive udsat for at bevare mit.“ Men faa Aar efter var det end ikke med pinlige Følelser, han tænkte paa en saadan Død. Da han nogle Maaneder før han døde en Dag var lige ved at drukne, men blev frelst af Trelawny, sagde han blot: „Det er en stor Fristelse; hvis gamle Kærlinger have Ret, kunde jeg i dette Minut have været paa en anden Planet.“ I Italien levede han bestandig i fri Luft, snart paa de lange Rideture med Byron i Venedig, Ravenna og Pisa,

snart i Robaad paa Arno og Serchio, eller i Sejlbaad paa det toskanske Hav. Det er ogsaa værd at mærke, hvorledes Baaden er en Yndlingslignelse hos ham. Og digtede han ej tilsøs, da i ethvert Fald i fri Luft. *Prometheus* skrev han i Rom, liggende oppe paa Caracallas Bades bjerglignende Ruiner, og det var paa disse svimlende høje med Blomstertykninger begroede Buer, at han fandt Inspirationen til Digtet i Roms klare Himmel og Foraarets kraftige, næsten bedøvende Opvaagnen i dette herlige Klima. *Livets Triumf* skrev han dels siddende paa Husets Tag i Lerici, dels i Baad under den mest overvældende Hede og Tørke. Men Shelley havde Salamandernaturen og levede først ret under stegende Sol.

Det var liggende i en Lund ved Arnoen nær ved Florents, at han skrev sit Mesterværk, Oden til Vestenvinden.

De første Strofer genkalde Vindens Efteraarspust, der driver de døde Blade afsted, gule, sorte, blege, hektisk røde, som pestramte, og dens Foraarspust, der fylder Dal og Høj ved levende Farver og Vellugt, en Susen, der har sit Ekko i Sonnetternes dybe Omkvæd: Hør, o hør! Og minder det ikke atter om de gamle Mythologier, naar han synger om de løse Regnskyer, der nedrystes paa Vindens Flade fra Himlens og Havets sammenslyngede Grene, om Stormens Lokker, der spredes over den luftige Flade som det lyse Haar, der løfter sig fra en ildfuld Mænades Hoved! Men Vestenvindens og Shelleys hele Sjæl er i dette Slutningsudbrud:

O, løft mig som en Bølge, et Blad, en Sky! jeg falder paa Livets Torne, jeg bløder. En Vægt af tunge Timer har lænket og nedbøjet En, der var dig altfor lig — utæmmelig og hurtigfodet og stolt. Gør mig til din Lyre, som Skoven er det, hvad gør det, om mit Løv falder som dens! Dine mægtige Harmoniers Tumult vil aftvinge os begge en dyb Efteraarstone, sød skønt sorgfuld. Vær du, o frie Aand, min Aand, vær mig, du voldsomt stormende! Driv mine Tanker, naar jeg er død, over Universet som visne Blade, at de

kunne kalde ny Vækst tillive, og spred, besværget ved dette Digt, mine Ord blandt Menneskeheden som Aske og Gnister fra en uudslukket Arne. Vær en Profetis Trompet over den uvakte Jord! o, Vind, naar Vinteren er kommen, kan da Vaaren være fjærn?"

Man sammenligne denne Ode med det dejlige Sted i 3dje Sang af *Childe Harold*, hvor Byron raaber: „O, kunde jeg samle Alt, hvad der er stærkest i mig, Elskov, Had, Lidenskaber, Haab og Fortvivlelse i et eneste Ord og dette Ord var Lynet!" eller med det Sted, hvor han ved Genfersøen under det rasende Uvejr tilraaber Natten: „O, lad mig nyde dit Uvejrs Kamp, jeg, som er en Del af Stormen og Dig!" og man har i et prægnant Eksempel Modsætningen mellem en alt omfattende og en alt udfordrende Digteraands Sværmen med Naturen. Shelley vil ikke som Byron fravriste den dens Tordenkile. Han elsker den ikke som sit Vaaben, men som sit Instrument, sit Plekter, elsker den uskræmmet af dens uhyre Proportioner, fortrolig med dens kæmpemæssige Storhed, følende sig i Verdensaltet som i sit Hjem. Allerhelst tumler hans Fantasi med Verdenskloderne, han tiltrækkes af deres Skønhed og Liv som andre af Forglemmigejens og Rosens.

Hvilken mægtig, verdensbeherskende Fantasi er der ikke i det Digt, han nedskriver ved Efterretningen om Napoleons Død.

Hvad ilive? og saa kæk, o Jord, er du ej altfor kæk? Hvad springer du frem som i gamle Dage i Glansen af din Morgenglæde, du den sidste af Flokken i Stjærnefolden? Ere Lemmerne ikke stille, naar Sjælen er flyet, og kan du bevæge dig, nu Napoleon er død? Hvorledes? Er ikke dit bankende Hjærte blevet koldt, er en Gnist endnu ilive paa din Arne? Du varmede jo dog dine gamle Fingre over Gløderne af hin ildfulde Aand, o Moder! kan du smile nu han er død? — Jeg er endnu ilive og endnu kæk, jubler Jorden, stedse mere og mere kæk. De Døde fylde mig titusinde Gange mere med Hast og Ild og Lyst. Jeg var skyet og vranten

og kold som et frossent og sammenrullet Kaos, til mit Hjærte ved Aanden af hin mægtige Døde paany blev varmt.

Med sin Sjæls Øje saa' Shelley Kloderne i Verdensrummet dreje sig besjælede, glødende indadtil, lysende udadtil i Natten, hans Blik loddede de dybe Afgrunde, hvor grønne Verdener gled hverandre forbi, Vandrestjærner med glimrende Lokker, kolde og klare Ismaaner. Han ligner dem ved de Kugler af Dug, der om Morgenen fylder Blomsternes Kalke, han ser dem rulle Verden efter Verden fra Tilblivelse til Undergang som Bobler paa en Flod, gnistrende, bristende og dog udødelige, bestandig vævende nye Væsener, nye Love, nye Guder, lyse eller mørke, som Kjortler, de kaste over Dødens nøgne Ribben. Han ser dem som Rafael malte dem i Rom i Santa Maria del Popolo, hver behersket og ført af sin Engel, og i Kraft af sin Fantasis poetiske Magtfuldkommenhed anviser han den stakkels afdøde Keats en saadan ledig Trone, en kongeløs Sol. Hans Atlasbjergets Fe har sit Hjem i Æteren. Som Arion paa Delfinens Ryg rider hun paa Skyen syngende gennem Luften og ler, naar hun hører Ildkuglernes brølende Susen bag sig. Her spiller Shelley med Himmellegemerne som en Jongleur med sine Kugler, i *Prometheus* aabner han dem som Botanikeren aabner en Blomst. I fjerde Akt skildres Jorden gennemsigtig som Krystal og alle dens Lag over hverandre, dens Bølger af Ild, dens uhyre Kilder, hvoraf Havet dies, dens Forsteninger, begravne Trofæer og Ruiner og Byer, og Shelleys Genius svæver udenom den, indaander Skovenes stærke Duft og ser det smaragdgrønne Lys, Bladene kaste tilbage, og hører Sfærens vilde Musik. Men Jorden er ham ikke et Aggregat; den er en levende Aand, i hvis ubekendte Indre en evigt uhørt Røst slumrer, hvis Stumhed bliver brudt, naar Prometheus løses.

Da Jupiter er styrtet i Afgrunden, istemme Jord og Maane en jublende Vekselsang, en Hymne uden Mage. Jorden jubler over sin Befrielse fra Gudetyranniet, Maanen

udsynger sin brændende ekstastiske Kærlighedserklæring til Jorden, skildrer, hvor stum og stille den bliver, naar Jordens Skygge falder hen over den og dækker den, og hvor fuld af Kærlighed den da er til den dejlige Jord. Dens Goldhed ophører, levende Blomster gro frem paa dens Flade, den hører Musik i Sø og Luft, medens vingede Skyer svæve rundt om den, tunge af den Regn, hvorom dens unge Knopper drømme, og den jubler: det er Kærlighed, Alt er Kærlighed.

Hans Fantasi opløser hele Naturlivet og glæder sig med et Barns Naivetet over hvert enkelt Element. Feen glæder sig f. Eks. over Ilden: „Menneskene vide slet ikke rigtigt, hvor smuk Ilden er. Hver Flamme er som en kostbar Ædelsten, opløst i evigt bevæget Lys, og disse Ædelstene tilhører os alle“. Og Feen elsker Søvnens Skønhed: „En stor Fornøjelse var det for Feen at se Menneskene ligge i alle Søvnens Former: Her laa to Tvillinger, to Søstre — her en Yngling, som græd i Drømme, her to Elskende uskyldigt sammenslyngede, hvilende i deres løse Lokker, der sneg sig hen over begge som Efeu over en Stamme, og her laa rolig Alderdom med hvide Haar og foldede Hænder“. — Shelley føler med Floderne, der elskes af Søerne og forsvinde i deres Leje, synger om Naturens Død og Ligbegængelse i Efteraar og Vinter, mindes Blomsterne, der kastes over Adonis, skildrer Sommerens og Skønhedens Gudinde, der som en kvindelig Balder holder Havernes Blomster vedlige og maler Horaernes vilde Kørsel over Himlen. *(Arethusa, Apollo, Pan, Autumn, Sensitive Plant,* Horaerne i *„Prometheus unbound“).*

Ethvert Livselement har han stemplet med et poetisk Ord — de udstrakte og ensomme Egne, hvor vi nyde den Glæde at tro det vi se er grænseløst, som vi ønske vor Sjæl skulde være det *(Julian og Maddalo)* — Tiden, den umaalelige Sø, hvis Bølger ere Aar og have Brak-

smag af Saltet af menneskelige Taarer — Sneen og alle Former af den straalende Frost.

Læs det Digt, hvori de sidste Ord forekomme. Det resumerer elegisk hans Elskov til Naturen. Det hedder *Til Glædens Aand*. Han klager over, at den har forladt ham, at den kun elsker dem, der ikke trænge til den, at En som han aldrig kan vinde den tilbage igen, at den skræmmes af Sorg og flyr for Kummer. „Dens Suk synes at bebrejde dig, du ikke er nær, og Bebrejdelser vil du ikke høre“. Og han slutter:

Se, jeg elsker Alt hvad du elsker, du Glædens Aand, den friske Jord i sit nye Løv og den stjærnerige Nat og Efteraarsaftenen og Morgenen, naar de gyldne Taager fødes. Jeg elsker Sne og alle Former af den straalende Frost, jeg elsker Bølger og Vind og Storm, næsten alt, hvad Naturens er og som ikke er plettet af Menneskets Elendighed. Jeg elsker rolig Ensomhed og saadant Selskab, der er stille, víst og godt. Mellem dig og mig, hvad Forskel er der da? . . . o, tag endnu engang Bolig i mit Hjærte!

Men ud af disse elegiske Stemninger stiger Shelleys Aand i Kraft af sin herlige Frihedsbegejstring med Lærkeflugt snorlige ivejret. Hans Ode til Lærken, der betegner Overgangen til hans Frihedsdigte, er skrevet under en Rus af befriet og jublende Stemning. Neppe overtraf i ældre engelsk Literatur nogen lignende Sang den bedste af Wordsworth's Sange til Lærken, der er saa typisk for Søskolens Aand og Poesi. „Overlad Nattergalen dens skyggefulde Skov; et Rige af straalende Lys er dit“, og hvori disse for hine Englands conservative Digtere saa betegnende Ord: „Du, Type for den Vise, der svæver over Jorden, men aldrig flyver bort som Trækfugl, trofast mod de to beslægtede Punkter Himlen og Hjemmet.“

Gaa nu til Shelleys Lærke, som syngende stedse stiger og stigende stedse synger. Her er det som om alle Vinde ringede med Melodier, som gled vi ind og hvirvledes ned i et Hav af evige morgenfriske Toner.

Det er den rene Frihedsfølelses yngste klareste Triumfsang af Glæde og Lykke. Den danner Overgangen til den lange Række af Frihedssange, den store Gruppe, i hvilke Shelleys Genius er de kommende Revolutioners stormende Herold. Hans Frihedssang er et eneste langt Krigsskrig, klædt i vekslende Melodier. Som Oder til Friheden og dens Forsvarere — Digte saa skønne og store som Marseillaisen — som politiske Satirer mod Tilstande og mod Personer, som aristofanisk Komedie over Uvæsenet og Latterligheden hjemme, som mythisk eller historisk Tragedie er hans Poesi kun det samme mægtige Klageraab over Uretfærdigheden og Hykleriet, det samme mægtige Opraab til alle dem i hans Samtid, der endnu havde en Gnist af Indignation i Brystet.

Men her er det nødvendigt at kaste et Blik tilbage paa den historiske og politiske Baggrund for Shelleys Liv og Poesi.

G. Brandes.

(Sluttes i næste Hæfte.)

Det teologiske Fakultets Selvforsvar.

Hr. Professor, Lic. theol. Henrik Scharling er rykket i Marken med et Foredrag*) til Forsvar for det teologiske Fakultet. Udbyttet af sine krigerske Bestræbelser indeslutter han i følgende Paastand (S. 27): „Falder Teologien, saa falder Universitetet, men falder Universitetet, saa falder Danmark.“ Den Institution, hvortil han hører, betragter han altsaa ikke blot som noget Nyttigt og Godt, men som et af vore ypperste nationale Klenodier, som en af de Hjørnestene, hvorpaa vor Tilværelse som selvstændig Stat beror. Denne Betragtning er højlig overraskende. Jeg maa tilstaa, at, da jeg ifjor rettede mit Angreb paa det teologiske Fakultet, anede jeg ikke, at der fra Modpartens Side vilde blive grebet til saadanne Vaaben; jeg levede i den naive Forestilling, at Striden mellem Tro og Viden tilhører et helt andet Omraade end Striden mellem Danmark og Tyskland. Hvis denne Forestilling har været fejlagtig, saa er Hr. Scharling naturligvis i sin gode Ret, naar han kraftig appelerer til den nationale Følelse; men i modsat Fald forekommer det mig alvorlig at maatte misbilliges, at han for at støtte sin Sag paakalder Lidenskaber, som ere denne Sag aldeles uvedkommende. Som man vil se af ovenstaaende Citat, stiller han ikke Teologiens og Danmarks Undergang i umiddelbar Forbindelse. Universitetet er den Bro, ad hvilken han drager fra det teologiske til det nationale Omraade. Det bliver derfor først og fremmest at afgøre, om han ikke her er vandret ad forbudne Veje, om det teologiske Fakultet og Universitetet virkelig ere saa nøje sammenknyttede, at de staa og falde med hinanden. For denne Paastand bydes der os følgende Beviser.

*) Teologien og Universitetet. Et Foredrag i Studenterforeningen. Marts 1875.

Første Bevis (S. 5—7). De, som forlange det teologiske Fakultet afskaffet, paaberaabe sig til Støtte herfor, at Teologien og de øvrige Videnskaber ere i Uenighed med hverandre. Men skal denne Fordring efterkommes, saa vil den uundgaaelige Konsekvens deraf blive den, at det hele Universitet maa nedlægges, efterdi ogsaa de ikke-teologiske Videnskaber stride med hverandre indbyrdes. Ikke at ville have Uenighed ved Universitetet er Et med ikke at ville taale selve Universitetets Tilværelse.

Andet Bevis (S. 20—21). Naar man først har faaet det teologiske Fakultet nedlagt, saa vil man bagefter raabe, at man heller ikke behøver videnskabelig dannede Jurister eller Læger. Er Videnskaben først fortrængt fra én Side af det menneskelige Livs Omraade, vil det være en Umulighed at forhindre, at den ogsaa fortrænges fra alle øvrige Sider.

Med disse Beviser forholder det sig saa mærkeligt, at de ikke ere rettede mod de samme Modstandere. Det andet gaar mod Saadanne, som ville have det teologiske Fakultet nedlagt, fordi de overhovedet hade al Videnskab, hvorimod det første gælder dem, hvis Angreb paa Fakultetet har sit Udspring fra Ærbødighed mod Videnskaben, som kun ønske Teologien bort, fordi den i deres Øjne ikke er en Videnskab. Det synes, som om denne Forskel ikke har staaet aldeles tydelig for Hr. Scharling; ellers maatte man vente, at han eftertrykkelig havde betonet, ved hvilket svælgende Dyb de, der af videnskabelige Grunde bekæmpe Teologien, ere adskilte fra dem, der ville Videnskaben som saadan til Livs. Jeg antager, at det er tilstrækkeligt, at jeg gør opmærksom herpaa, og at jeg iøvrigt kan være fritaget for nærmere at gaa ind paa det andet Bevis, hvis Imødegaaelse maa overlades til dem, som muligvis maatte føle sig ramte deraf. Jeg tvivler imidlertid højlig paa, at der — det vil da sige: i Kredsen af dem, hvis Stemme have nogensomhelst Vægt — findes saadanne Folk. Efter hvad jeg kender til Forholdene i Danmark, foreligger der endnu intet Angreb paa det teologiske Fakultet, som er fremgaaet af slige barbariske Motiver.

Vende vi os nu til det første Bevis, saa er Hr. Scharling saa forekommende selv at meddele Gendrivelsen, idet han nemlig strax efter (S. 7) fremhæver, at de, som angribe Teologien, gøre gældende, at Uenigheden mellem den og de øvrige Videnskaber er af en helt anden Natur end Uenigheden mellem disse indbyrdes. Ja det er netop Sagen. Naar f. Eks. en Filosof og en Mathematiker ere uenige, saa ligger der

altid bagved Uenigheden en stor Grund-Enighed. De gaa begge ud fra visse fælles Forudsætninger, hvorfor det er umuligt Andet end, at Striden i Aarenes Løb — selv om den ved de menneskelige Lidenskabers forstyrrende Mellemkomst bliver forplumret og trækker sig utilbørligt længe ud — til Syvende og Sidst maa ende med en mindelig Overenskomst. De Slag, som de profane Videnskabers Dyrkere levere hverandre, ere — om end Krigsførelsens Form og Maade ofte maa misbilliges — saa langt fra i og for sig at være beklagelsesværdige, at de tværtimod ere den nødvendige Betingelse for en gensidig Forstaaelse, det ueftergivelige Vilkaar for sunde videnskabelige Fremskridt. Helt anderledes med Teologien. De Kampe, som føres mellem den og de øvrige Videnskaber, ende ikke med gensidig Forstaaelse, med mindelige Overenskomster; de kunne ifølge Sagens Natur, jo længere de føres, kun fremkalde en stedse stærkere og stærkere Forvisning om, at her er en blivende principiel Grund-Uenighed, som bør finde sit faktiske Udtryk i en udvortes Skilsmisse. For ikke at misforstaas, skynder jeg mig med at oplyse, at jeg selvfølgelig ikke taler om en fri, videnskabelig Teologi, men om den Teologi, der dyrkes i vort teologiske Fakultet, om den evangelisk-lutherske. Om denne Teologi gælder, at den er ufri, at den er ude af Stand til at gøre de Indrømmelser, som de øvrige Videnskaber nødvendigvis maa kræve, hvis de ellers skulle samvirke med den. Dens Dyrkere kunne nemlig ikke udelukkende lade sig lede af Hensyn til, hvad der i og for sig er sandt og holdbart; de ere bundne til en forud givet Trosbekendelse, med hvilken deres Undersøgelser skulle stemme overens. Heraf følger, at deres Forskning ikke er videnskabelig; thi Livsprincipet i Videnskaben er Friheden, ɔ: Friheden til kun at bøje sig for Grunde og Kendsgerninger.

For at godtgøre, at Teologien, hvad Frihed angaar, ikke har en anden Stilling paa Universitetet end de øvrige Videnskaber, fremhæver Hr. Scharling (S. 11), at „hvis en juridisk Professor optraadte som ivrig Socialist, i sine Forelæsninger tordnede mod Ejendommen og den bestaaende Samfundsorden, saa vilde Regeringen sikkert give ham at forstaa, at enten maatte han opgive sin Lærervirksomhed ved Universitetet eller ogsaa se at komme til en anden Betragtning af Samfundet og dets Institutioner.“ Fremsat i denne Form er Paastanden uimodsigelig. Naturligvis maa en juridisk Professor ikke række Haanden til den revolutionære Socialisme; det tilstedes ham ligesaa lidt som nogen anden Statsborger at prædike en voldsom Omstyrtning af det Bestaaende. Men

Hr. Scharling overser én Omstændighed, som er højst skæbnesvanger for hans Bevisførelse, den nemlig, at der tilvisse Intet er til Hinder for, at Juristen bekender sig til socialistiske Ideer og fra et saadant Standpunkt foreslaar de Reformer, som tykkes ham at være heldbringende. Thi det kan dog vel ikke antages, at han skulde være mere bunden i sine Udtalelser end Sjællands Biskop eller en Filosof som afdøde Sibbern. Hvor afvigende bliver derfor ikke hans Stilling fra den teologiske Professors; thi denne maa hverken paa en voldsom eller en blid Maade kritisere Kirkens Trosbekendelse. Hvis han f. Eks. bliver klar over, at Led af det apostoliske Symbolum ere usande, og hvis han aabenlyst fremsætter denne sin Overbevisning og forlanger de omhandlede Led udskudte eller ombyttede med andre, da er dette Et med, at han fører Vaaben mod sin Kirke og er ude af Stand til længere at vejlede dem, som skulle være Ordets Forkyndere i denne Kirke. Dette er saa indlysende, at man ikke skulde formode, at det kunde være Genstand for Modsigelse. Hr. Scharling forsøger ikke desto mindre at hævde den teologiske Lærefrihed. For at udføre dette Kunststykke meddeler han, at der til en teologisk Professor stilles den Fordring, at (S. 11) „han ikke maa komme til det Resultat, at Kristus havde været en Sværmer og falsk Profet.“ Under denne Forudsætning maa Kunststykket uden Tvivl lykkes; thi den nævnte Fordring gaar ikke højere, end at den kan efterkommes af Saadanne, som ere Rationalister af det reneste Vand, og den rene Rationalisme har som bekendt ingen Vanskelighed ved fortrolig at omgaas de eksakte Videnskaber. Men det er vitterligt for Alle og Enhver, at der stilles helt andre Krav til de teologiske Professorer ved Københavns Universitet. Af disse forlanges — hvad Hr. Scharling naturligvis ingenlunde er uvidende om og selv fremhæver paa et andet Sted i sit Foredrag (S. 19) —, at de skulle være evangelisk-lutherske. Naar dette for Alvor betones og ikke at eneste Øjeblik tabes af Sigte, saa er det en positiv Umulighed at faa Kunststykket til at lykkes. Mon f. Eks. en dansk teologisk Professor virkelig, som Hr. Scharling vil faa os til at tro (S. 9—10), har Lov til at bestride Johannes-Evangeliets Ægthed? Saa sandt han skal være evangelisk-luthersk, saa sandt er han — om ikke som Præsterne ved et udtrykkeligt Løfte, saa dog ved sin Ære — bunden til „at forkynde Guds Ord rent og purt, som det findes i de profetiske og apostoliske Skrifter og i vor danske, evangelisk-lutherske Folkekirkes symbolske Bøger.“ Hvortil Præsteløftet sigter med

Udtrykket „de profetiske og apostoliske Skrifter“, derom kan der fornuftigvis ingen Uenighed være; det er uomtvisteligt, at der tænkes paa alle de mange Skrifter, som i Aarhundreder have fulgtes ad under Navn af Biblen. Den, som aflægger Præsteløftet, erklærer derfor med det Samme, at Biblen virkelig indeholder Guds Ord til os, at den er en troværdig Oplysning om Guds Væsen og Vilje, om hans Førelser og Hensigter med Menneskeslægten. Det skal villig indrømmes, at en Lærer i den danske Folkekirke ikke er nødt til at sætte alle de bibelske Bøger lige højt og tillægge dem alle den samme Betydning; men saafremt hint Løfte ikke skal være en tom Ceremoni, saa er der intet Skrift i Biblen, om hvilket han tør paastaa, at det rent ud er upaalideligt, at det i Stedet for at være en sund Føde for Menigheden bringer Forvirring ind i dens Forestillinger og Begreber. Men Johannes-Evangeliet har — hvad Enhver véd, som er inde i de desangaaende førte Forhandlinger — den ejendommelige Beskaffenhed, at Spørgsmaalet om Forfatterens Person paa det Nøjeste hænger sammen med Bedømmelsen af Indholdet. At nægte Johannes' Forfatterskab er — forudsat, at Nægtelsen hviler paa en videnskabelig Prøvelse — Et med at paastaa, at Evangeliets Fremstilling af Kristus er misvisende og uhistorisk, at Kristus ikke har udført de Gerninger og ikke holdt de Taler, som i dette Evangelium tilskrives ham. Mon virkelig slige Anskuelser ved nogensomhelst redelig Fortolkning kunne bringes i Samklang med Præsteløftet? Hvad mon Menigheden vil sige, hvis Præsten — og man vil dog vel ikke have, at han ligeoverfor Menigmand skal fordølge sin sande Overbevisning —, naar han paa den anden Søndag efter Hellig tre Kongers Dag taler om Bryllupet i Kana, fortæller den, at det er meget muligt, at Vand aldrig er bleven forvandlet til Vin, at denne Fortælling maaske kun er et skønt Digt, efterdi den forekommer i et Skrift, som — efter hvad han har lært af det teologiske Fakultet i København — ifølge de nyeste kritiske Undersøgelser ikke er forfattet af et Øjenvidne, men af et Menneske, der efter eget Tykke har omdigtet den hellige Historie? Jeg tænker, at Menigheden, hvis den da ellers er evangelisk-luthersk, giver en Ansøgning ind om, at den maa blive befriet for denne Præst, og at der maa blive truffen Foranstaltninger til, at for Fremtiden de vordende Præster maa blive opdragne i Overensstemmelse med Kirkens Tro. Men hvad bliver der saa af den teologiske Frihed?

Det hjælper ikke, mener Professor Scharling; det staar fast, at vi alligevel ere frie; derfor borger Professor H. N.

Clausens mangeaarige Tilværelse som teologisk Professor. Det er unægtelig en Kendsgerning, at Professor Clausen i over halvhundrede Aar har forkyndt rationalistiske Lærdomme fra det teologiske Kateder; men fordi han har gjort det, deraf følger ingenlunde, at han har havt Kirkens Lov paa sin Side. Der er Forskel paa Magt og paa Ret. For at godtgøre, at Magt og Ret i dette Tilfælde have været i lykkelig Overensstemmelse, peger Hr. Scharling hen paa den Dom, som i sin Tid blev afsagt i den af Prof. Clausen mod Grundtvig anlagte Sag. Man kan ikke Andet end forbavses over, at en dansk teologisk Professor er saa lidet bevandret i Danmarks Kirkehistorie. I Præmisserne til hin Dom hedder det nemlig blandt Andet*): „Spørgsmaalet gaar alene ud paa, om han (ɔ: Grundtvig) ved at bestride Citantens Lærdomme har betjent sig af utilbørlige og fornærmelige Udeladelser mod denne, som han saa meget mindre kunde være berettiget til, da Forordningen af 27de September 1799 § 5 maa antages at tillade frie Diskussioner i trykte Skrifter om religiøse Genstande, naar disse blot ikke gaa ud paa at nedbryde Læren om Guds Tilværelse og den menneskelige Sjæls Udødelighed, og Forfatteren iøvrigt ikke tillader sig at laste eller forhaane den kristelige Lære, hvilket Citanten aldeles ikke kan siges i det af ham udgivne Skrift at have gjort, da han tværtimod højt anpriser berørte Lære. Det kommer her ikke an paa at bestemme, hvorvidt de Læresætninger, som Citanten i sit videnskabelige Foredrag har fremsat, maatte kunne anses for fejlagtige (hvilket ikke under den Sag kan være at afgøre), men Citanten maa kunne fordre, at, naar han i Overensstemmelse med den Bemyndigelse, som det foranførte Lovbud indeholder, foredrager de Sætninger, som han anser for rigtige, og iøvrigt holder sig indenfor Grænserne af, hvad Forordningen har foreskrevet, maa Ingen ved at bestride hans Læresætninger angribe ham med utilbørlig og fornærmelig Tiltale.“ Retten afgjorde altsaa ikke, om Prof. Clausen som teologisk Professor havde lært forsvarlig, men om han som Skribent havde overtraadt Trykkefrihedsforordningen. Eller med andre Ord: Prof. Clausen vandt, som L. Helweg har udtrykt det*), kun den „saare ringe Æresoprejsning, at hans Modstander, der havde fremført en saadan Anklage mod ham, var bleven dømt i en lille

*) Jvfr. J. Roed: Kendelse og Dom i Sagen Dr. Professor H. N. Clausen contra forhenværende residerende Kapellan N. F. S. Grundtvig. København. 1826. S. 15—16.

**) Den danske Kirkes Historie efter Reformationen, 2den Del. S. 526.

Mulkt, fordi det ikke kunde siges om ham, der var ansat som Lærer i Statskirken, at han lastede og haanede den kristelige Lære." Naar han blev i sit Embede, var Grunden derfor udelukkende den, at Menigheden ikke havde Magt til at sætte sin Ret igennem. Hr. Scharling mener rigtignok, at den teologiske Lærefrihed stemmer meget vel med Danske Lov (S. 10); men han maa aabenbart have læst denne Lov meget skødesløst; thi den bestemmer udtrykkeligt (se 2—4—6), at „Præsterne skulle lære Loven og Evangelium efter Guds aabenbarede Ord og den Hellige Kirkes Symbola og den uforandrede Augsburgiske Bekendelse." Selv den talentfuldeste Sagfører vilde, naar dette Synspunkt var bleven anlagt, næppe have formaaet at redde Prof. Clausen fra Embedsfortabelse. Hvis selve Sagens Realitet var bleven bragt under Forhandling, og Retten havde fulgt Danske Lov, saa vilde en Domfældelse uden Tvivl have været uundgaaelig. Hr. Scharling burde i det Hele være noget varsom med at fremdrage sin fordums Kollega. Denne Mand er de danske Teologers Akilleshæl. Den Færd, som de have vist mod ham, giver uvilkaarlig Anledning til at rette et stort og indtrængende Spørgsmaal til deres Samvittighed. De have offentlig hædret og hyldet ham, og dog maa det trods Hr. Scharlings Nægtelse (S. 19) anses for uomtvisteligt, at hvis han — eller en af hans Aandsfrænder, Mænd som Schleiermacher, Marheinecke, Neander og de Wette — pludselig stod frem i fuld Manddomskraft, saa vilde de af yderste Evne anspænde sig for at forhindre, at han paany blev teologisk Professor. Thi at hjælpe ham hertil vilde være Et med at fremme den Rationalisme, hvis Bekæmpelse er deres Livs daglige Gerning. Hvor besynderligt! Da Prof. Clausen 1871 holdt sit halvhundredeaars Jubilæum, saa kunde han, efter at have skuet tilbage paa de hæftige Angreb, hvorfor han havde været Genstand, ende med at udbryde*): „Men visselig er det højst velgørende for mig nu at finde en broderlig Tilslutning af seks af vor Kirkes øverste Tilsynsmænd Forening med et stort Antal af Landets gejstlige Mænd. Jeg ser deri en opløftende Erkendelse af, at Guds Kærligheds og Naades Evangelium er vidt og rummeligt, at sand evangelisk Tro har samme Vidde og Rummelighed, og at en Bekendelse, som kun har Plads for skarpt tilskaarne og tilspidsede Former og Formler, savner den ret evangeliske Karakter." Altsaa han blev broderlig hilset af Biskopper, Provster og Præster,

*) Jvfr. Teologisk Tidsskrift, udgivet af Dr. Chr. H. Kalkar. 1871. S. 248.

han, om hvem de alle vidste, at han i sin lange Embedsvirksomhed uafbrudt havde rokket ved Kirkens Tro, han, som endog havde betvivlet den lutherske Nadverlære og Jomfrufødslen. Men til mig, som samtidig fortsatte hans Gerning, har Gejstligheden*) intet andet Svar havt end Uvilje. Man indvende ikke, at Prof. Clausen som i Alder, saa ogsaa i Evner, Kundskaber og Dygtighed staar langt over mig. Dette kan være meget sandt, og jeg skal være den Sidste til at benægte det. Men hvad det Væsenlige angaar, det, hvorpaa det ene kommer an, saa er Forskellen kun den, at jeg har sagt rent ud, hvad Prof. Clausen udtrykte paa en mere tilbageholden Maade, at jeg tidlig blev mig bevidst, at det er utilstedeligt at søge Lærerembede i en Kirke, hvis Trosbekendelse man bestrider. Er det da en Forbrydelse at være hensynsløs aabenhjærtig? Er Rationalismen en ikke blot tilladelig, men endog paaskønnelsesværdig Bestræbelse, naar den blot undlader ligefrem at iføre sig en polemisk Form? Er en Kætter en Pryd for Kirken, naar han betjener sig af et saa forbeholdent Sprog, at han kun forstaas af de Lærde, men ikke af det menige Folk? Disse Spørgsmaal ere vel værd at overveje; den, som besvarer dem rettelig, den som formaar at løse denne mørke Gaade, han ejer Nøglen til Folkekirkens Politik.

Den Holdning, som Teologerne pleje at indtage ligeoverfor Rationalisternes Personer, er et tro Afbillede af den Maade, hvorpaa de behandle Videnskaben. De prise den i høje Toner, men kun paa det Vilkaar, at den ikke taler helt ud, men beflitter sig paa en beskeden, jomfruelig Tilbageholdenhed. Hvis dens Repræsentanter lade det mangle herpaa og drage Konsekvenser, som blive faretruende for det engang vedtagne teologiske System, saa bliver Stemningen straks kold og fornem; man skynder sig med — efter Omstændighederne snart i en venlig, snart i en vred Tone — at betyde dem, at de gøre bedst i ufortøvet at trække sig tilbage fra et Omraade, som nu engang ifølge guddommelige og menneskelige Love tilhører Teologerne alene. Hr. Scharlings Foredrag indeholder træffende Eksempler paa denne Fremgangsmaade. Spændingen mellem det teologiske og det juridiske Fakultet hæves i en Haandevending derved, at Hr. Scharling (S. 7—8) lader en „tænksom“ Jurist erklære: „at vor Videnskab stræber kun

*) Som en Undtagelse skal jeg nævne Hr. Pastor Fr. Nielsen, som ifjor i en Artikel i „Dagbladet“ skar Prof. Clausen og mig over én Kam.

at sætte Retten mellem Menneskene; at udgrunde Forholdet mellem Gud og Menneskene eller at undersøge, hvorledes dette Forhold skal oprettes efter en mulig Krænkelse, ligger ganske udenfor den juridiske Videnskabs Omraade.“ Dermed afbrydes Underhandlingerne i Stedet for, at de først nu skulle til at begynde. Thi en Jurist, der for Alvor skulde kunne gøre Krav paa Tillægsordet „tænksom“, vil naturligvis ikke indskrænke sig til at indrømme, at Forholdet mellem Gud og Menneskene er forskelligt fra Forholdet mellem Menneskene indbyrdes; han vil upaatvivlelig tillige hævde, at hvis der ellers skal være Enhed og Sammenhæng i Tilværelsen, saa kan Forskellen mellem den guddommelige og den menneskelige Retfærdighed umuligt være at bestemme som en uløselig Modsigelse. „Hvorledes“, vil han derfor spørge, „gaar det til, at Overførelsen af Straffen fra den Skyldige til den Uskyldige, guddommelig set, kan være Retfærdighed, naar en slig Overførelse, menneskelig set, er den mest himmelraabende Uretfærdighed? Hvorledes bærer man sig ad med at eksistere som et helstøbt Menneske, naar man paa engang skal have to saa uforligelige Forestillingskredse?“ Paa saadanne Spørgsmaal indlader Hr. Scharling sig ikke; han nøjes med i en Note (S. 8) at oplyse, at han allerede éngang har klaret det Hele i sin Fremstilling af Historiens Filosofi. Hvis nu Juristen ser efter i dette Værk, saa belæres han om (I, S. 371), at Virkeligheden af Kristi Forsoningsdød „ikke kan bevises af nogen Tænkning, men kun kan forefindes som en Troens Erfaring i Kraft af den Hellig-Aands Oplysning i Hjærtet.“ „Men,“ udbryder han forbavset, „De indrømmer altsaa selv, Hr. Professor, at Teologien er aldeles uensartet med alt det Øvrige, som doceres ved Universitetet; thi der gives virkelig ikke nogensomhelst anden Videnskab, hvor det tilstedes, at man i Stedet for at møde frem med videnskabelige Grunde paaberaaber sig den Hellig Aands Oplysning i Hjærtet.“ Ak, den Stakkel faar ingen Hjælp i sin Vaande. Hr. Scharling lader ham sidde paa Forundringsstolen; han har ikke Tid til videre at underholde sig med ham. Han har allerede forlængst forladt Juraen for at aflægge franske Visiter i de andre Fakulteter. Med Medicineren gør han kort Proces, og Astronomen beder han venlig betænke (S. 19), at „hvad Astronomien fortæller om Maanen, ikke staar i fjærneste Strid med, hvad Teologien fortæller om Jorden.“ Da „Astronomien ikke grubler over, om der findes Mennesker eller Fornuftvæsener paa Solen eller Stjærnerne“ og da „Teologien ikke spekulerer over, om Kristus har aabenbaret sig paa andre Kloder“, saa „er en

blivende principiel Modsigelse mellem disse Videnskaber en Umulighed" (S. 18); hvad er der vel paa Færde, som kan forhindre det broderlige Samliv? Ja, der er rigtignok Meget paa Færde, intet Mindre, end at den moderne Opfattelse af Jorden som en Klode, der svæver frit om i det uendelige Verdensrum, er lige den omvendte af den antike, der betragter Himlen som en fast, over Jorden udspændt Hvælving. Af den antike Betragrning er Biblen gennemtrængt fra først til sidst; mange af dens Fortællinger, endog en saa afgørende vigtig Begivenhed som Kristi Himmelfart synes for almindelige dødelige Øjne at staa og falde med den. „Hvorledes" — spørger Astronomen bekymret — „lader det sig gøre paa éngang at staa paa Kopernikus' Standpunkt og saa tillige at tro paa Biblens Beretninger, at tro paa en synlig Himmelfart?" Forgæves, han faar intet Svar. Faa den Maade er det naturligvis ikke vanskeligt at arrangere sig Sejre. Skade, at de kun ere indbildte. Det er næppe sandsynligt, at de profane Videnskabers Dyrkere agte at respektere Kendelser, der ere byggede paa en saa løs og mangelfuld Forstaaelse af deres Tankegange. Man vilde ogsaa forbavses over, at Hr. Scharling selv kan høste nogen Fornøjelse deraf, hvis man ikke betænkte, at han har studeret Teologi i 20 Aar. Thi at have studeret den officielle Teologi i tyve Aar er Et med i tyve Aar at have sysselsat sig med at fortynde alle Modsætninger og Begrebsbestemmelser, saa at der ikke længere bliver Noget tilbage, som er skarpt, klart, tydeligt og afgørende. At jeg ikke gør Hr. Scharling Uret, vil Enhver indrømme, naar han læser følgende Udtalelse (S. 7): „I tyve Aar har Teologien været mit Hovedstudium, dog har jeg i denne Tid ogsaa syslet med andre Videnskaber, fornemmelig Filosofi og Historie. Det er i denne Tid aldrig hændet mig, at Filosofien eller Historien med uomstødelig Sikkerhed fremsatte et Resultat, hvilket Teologien benægtede, eller at Teologien fremførte Paastande, hvilke Filofien eller Historien maatte benægte." Denne Bekendelse fremmaner Erindringen om J. D. Michaelis, som i forrige Aarhundrede afgav den berømte Forsikring, at han aldrig havde mærket Noget til den hellige Aands indvortes Vidnesbyrd. Den brave Gøttinger Teolog havde hele sit Liv saa travlt med lærde Undersøgelser om de udvortes Beviser for Biblens guddommelige Oprindelse, at han aldrig fik Tid til at bekymre sig om den subjektive Inderlighed, uagtet denne dog er Kristendommens egenlige Kærne. En lignende Skæbne er vederfaret Hr. Scharling. Over al den megen Lærdom har han glemt at faa et frisk og oprindeligt

Indtryk af de Dogmer og Kendsgerninger, som Kirken forlanger, at vi skulle tro. Man dømme forøvrigt om disse Dogmer og Kendsgerninger, som man vil; man antage eller forkaste dem. Ét er der, hvorom baade Troende og Vantro — naturligvis udenfor de officielle Teologers Kreds — ere enige, derom nemlig, at de ere saa oprørende som vel muligt for den naturlige Menneskeforstand. Alle de Lidelser, som dette Anstød har forvoldt de tænkende Aander, alle de Anfægtelser, som de Troende have gennemgaaet, inden de lærte trods Forstanden at bevare Troen, alt dette synes at være en lukket Bog for Hr. Scharling. Ellers var det næppe gaaet saa jævnt og glat for ham med Forsvaret for det teologiske Fakultet, og han, som staar paa Biblens Grundvold, vilde ikke have beredt sig selv den sørgelige Lod at komme i en skærende Modsigelse med Apostlen Paulus, der udtrykkelig betegner Evangeliet som en Forargelse for Jøderne og en Daarskab for Grækerne (1 Kor. 1, 23). Men Tiderne ere omskiftede. Paulus levede og aandede i Modsætningen mellem dem, der frelses, og dem, der fortabes (1 Kor. 1, 18), ɔ: mellem troende og vantro Personligheder; nu 1800 Aar efter skildres Kristendommen som et underligt objektivt Noget, der kun staar i et temmelig tilfældigt Forhold til det Personlige. Om Universitetets Professorer, om Rigsdagens Medlemmer personlig ere Kristne, hvad behøve vi at bekymre os om slige Bagateller! i Kraft af det Objektive*) slaar Hr. Scharling fast (S. 17), at Universitetet og Rigsdagen ere at regne for kristelige Institutioner. Vil man gaa saa upersonligt til Værks, saa er det mig ikke ganske klart, med hvilken Ret man kan afvise S. Kierkegaard, naar han i „Øjeblikket“ (Nr. 2, S. 18) udbryder: „Man betænke vel, hvad det vil sige at leve i en kristelig Stat, i et kristeligt Folk, hvor Alt er kristeligt, og

*) Dette maa dog ikke misforstaas, som om de statsretlige Bestanddele af Hr. Scharlings Foredrag kunne udholde en alvorligere Prøvelse. At Rigsdagen er kristelig, beviser han f. Eks. ogsaa deraf, „at den ikke i sine Møder vilde taale et ligefremt Angreb paa Kristendommen blive udtalt“ (S. 17). Med selvsamme Ret kan man aabenbart slutte, at den er jødisk; det følger af sig selv, at der i dens Møder lige saa vel vil blive værnet om Jødedommen som om Kristendommen. Eller for at tage et andet Eksempel, saa oplyser Hr. Scharling S. 22, „at den frie Tankes Mænd have stillet sig udenfor det retslige Grundlag, hvorpaa vort Samfund hviler.“ Det vilde være interessant at erfare, hvorledes han bringer denne Opfattelse i Samklang med Grundlovens § 79, som bestemmer, at „Ingen kan paa Grund af sin Trosbekendelse berøves Adgang til den fulde Nydelse af borgerlige og politiske Rettigheder.“

hvor Alle ere Kristne — det er ikke usandsynligt, at dette maa have Indflydelse paa de ædlere Husdyr, at det engang vil ende med, at Husdyrene i Kristenhed bringe et kristeligt Afkom til Verden."

Medens Hr. Scharling øjensynlig kæmper for det Objektive, for den rene Lære, er han selv hildet i den Forestilling, at det tværtimod er det Subjektive, Livet, det Personlige, hvorfor han kæmper. Naturligvis tror han derfor om sine Modstandere, om dem, der bestride Læren, at de egentlig stride mod det kristelige Liv, og han lader dem vide (S. 13), „at de i Stedet for at rette deres Angreb mod Teologien skulde rette dem mod Kristendommen." Denne Opfordring formaar jeg for mit Vedkommende ikke at tage til Følge; jeg er mig bevidst, at jeg ikke har givet mine Angreb en urigtig Adresse. Men derom er Hr. Scharling ikke i Stand til at fælde nogen upartisk Dom. Thi i Kraft af sin Embedsstilling er han afhængig af visse Forudsætninger, som gøre det til en Umulighed for ham roligt og fordomsfrit at overveje, hvad Kristendom egentlig er. Paa dette Spørgsmaal gives der kun ét Svar: Kristendom er, hvad Kristus har lært, hvad Kristus har villet. Spørge vi nu, hvad dette er, saa er en dansk teologisk Professor nødt til at erklære, at Reformatorerne vilde, hvad de bibelske Forfattere vilde, og at, hvad de bibelske Forfattere vilde, er Et med, hvad Kristus selv vilde. Men denne Afgørelse er uhistorisk og uholdbar. Der er Forskel paa de symbolske og de bibelske Bøger. Man kan afvige fra de første uden at komme i Uenighed med de sidste. Den, som nægter den kirkelige Treenighedslære, den lutherske Nadverteori og Læren om Barnedaabens Nødvendighed, kan ikke med Rette beskyldes for at svigte Biblen, da det just er Biblen, som forsyner ham med Grunde til hans Nægtelse. Men nu de bibelske Forfattere! For dem maa man dog vel bøje sig; de maa dog vel være den Højesteret, hvor det skal afgøres, om Noget er Kristendom eller ikke. Ej heller dette kan indrømmes. Den frugtbareste af dem, Apostlen Paulus, har aldrig kendt Kristus personlig; Markus og Lukas hørte ikke til hans Apostle, om Matthæus-Evangeliet er selve Kirken ikke utilbøjelig til at antage, at det ikke er os overleveret i sin oprindelige Skikkelse, og hvad Johannes-Evangeliet angaar, saa viser en opmærksom kritisk Betragtning, at det staar i en saa paafaldende Modsigelse med de første Evangelier, at det er en Umulighed, at de tvende Grundformer, hvorunder Kristi Skikkelse træder os imøde, begge kunne gøre Krav paa historisk Sandhed. Det er derfor

umuligt Andet, end at man gribes af en meget stærk Tvivl om, at Biblen uden mange kritiske Mellembestemmelser formaar at oplyse os om, hvad Kristus vilde. Tvivlen vokser, jo hyppigere og grundigere man forsker i de tre første Evangelier. De Ytringer, som her tillægges Jesus af Nazareth, vise for Størstedelen tilbage til en Anskuelse og en Personlighed, som staar højt saavel over den med Legender gennemvævede Ramme, hvori de ere indfattede, som over den Lærebygning, der opføres i Brevene. Bjergprædikenen knuser med sin ædle, majestætiske Enfoldighed og afgjort ethiske Karakter aldeles den indviklede paulinske Dogmatik; Irettesættelsen til den onde og vanartede Slægt, som begærer Tegn og underlige Gerninger (Matth. 12, 39), er et kraftigt Indlæg mod den Betydning, som ellers tillægges Miraklerne, og hvad bliver der af al den store kirkelige Udvortes hed, naar den ses under Belysning af det Svar, Farisæerne fik: „Du skal elske Herren din Gud, og Du skal elske din Næste som Dig selv; af disse to Bud hænger al Loven og Profeterne“ (Matth. 22, 34—40)?

Disse faa Antydninger ville være tilstrækkelige til at belyse, at det er med Føje, man i vore Dage har skelnet mellem Jesu Kristendom og den apostoliske. Jeg finder det i sin Orden, at En, der stiller sig paa et bestemt kirkeligt Standpunkt, at en Katolik eller her til Lands en Grundtvigianer vægrer sig ved at tage Sligt for gode Varer og uden videre frakende dem Kristennavnet, som afvige fra Kirkens Tro. Men Hr. Scharling, som ellers drager saa stærkt til Felts mod den saakaldte kirkelige Anskuelse, Hr. Scharling, som sværmer for den teologiske Lærefrihed og den kritiske Videnskabelighed, har ikke Lov til at bære sig ad, som om han var Grundtvigianer. Hvis han vil hævde den Stilling, hvorpaa han gør Fordring, hvis han paa éngang vil være kirkelig Kristen og fri Videnskabsmand, saa maa han paa videnskabelig Vis klare alle disse Vanskeligheder, men til en saadan Klaring har han end ikke gjort det fjærneste Tilløb. Naar han vilde forsage de dogmatiske Kuriositeter, naar han vilde nægte sig selv den Glæde at gøre Opdagelser i Dogmatiken af en saa besynderlig Natur som den, at Kristus i sit jordiske Liv blandt Andet ogsaa har kedet sig*), naar han i Stedet herfor vilde benytte den Lærefrihed, som han siger, at han har, til en ædruelig og hensynsløs Forsken, saa har jeg en Anelse om, at han maaske vilde ende med at befinde

*) Jvfr. Menneskehed og Kristendom, I, S. 376.

sig i den samme Stilling til Kristendommen, som jeg er kommen til at indtage. Den frie teologiske Videnskabs sidste, ubønhørlige Ord er, at man aldrig med afgjort Sikkerhed kan faa at vide, hvad Jesu Kristendom var. Den, for hvem dette er gaaet op, gør naturligvis ikke udtrykkelig Fordring paa den Ære at stride for Kristendommen. Det er ham nok at tjene Sandheden; han lægger ikke Vægt paa, om han tør kalde den med dette eller hint historiske Navn. Men paa den anden Side anser han det ej heller for passende, at Saadanne, som ville gælde for Videnskabsmænd, stille hans Færd i et urigtigt Lys ved at optage ham paa Listen over Kristendommens Fjender. Thi det kan tilvisse ikke kaldes Fjendskab mod en Sag, at man tager til Genmæle mod de vitterlige Forvanskninger, hvorfor den i Aarhundreders Løb har været Genstand.

Snart èn Menneskealder er nu henrunden, siden S. Kierkegaard i „Frygt og Bæven" (S. 64—65) slyngede en flammende Udfordring mod de teologiske Docenter. I den mellemliggende Tid er Udfordringen bleven gentaget fra forskellige Standpunkter i forskellige Tonarter. Fakultetet har i Reglen kun svaret med en kold fornem Tilbageholdenhed. Man maa være det oprigtig taknemmelig, fordi det har skiftet Taktik og endelig engang har ladet officielt høre fra sig gennem en af sine Repræsentanter. Muligvis var der Enkelte af dets Modstandere, hvem Tavsheden havde imponeret, og som vare begyndte at formode, at, naar en Institution saa haardnakket undlod at forsvare sig, maatte Grunden dog maaske være den, at den i Virkeligheden er hævet over ethvert Angreb. Jeg tænker, at efterat disse have læst, hvad Institutionen kan sige til sin Fordel, vil Tvivlraadigheden afgjort svinde og vige Pladsen for en klippefast Overbevisning om, at det er saa langt fra, at den smukke Fremtid, som alle gode Borgere ønske Universitetet, beror paa det teologiske Fakultet i dets nuværende Skikkelse, at tværtimod en saare væsenlig Betingelse for en saadan Fremtid vil være vunden, naar Staten enten rent udskiller Fakultetet eller forvandler det til en fri, teologisk Skole, hvis Lærere ere lige saa frit stillede til Kirkens Trosbekendelse som Universitetets øvrige Docenter.

1879 har Københavns Universitet bestaaet i 400 Aar. For faa Maaneder siden fejrede en anden protestantisk Højskole, Universitetet i Leyden, sit 300aarige Jubilæum. Den officielle Festtale holdtes i St. Peterskirken af Universitetets Rektor Heynsius i Overværelse af Kongehuset og Landets ypperste Mænd. „Vort Universitet var," udbrød han i denne

Tale*), „Teologiens Datter, og heraf fulgte den naturlige, men — som Erfaringen kun altfor snart viste — højst sørgelige Konsekvens, at det teologiske Fakultet fik den første Plads. Men hvilken forbavsende Omskiftelse! Det Fakultet, som fordum blev hyldet af de andre og herskede uden Modsigelse, har i vore Dage ikke blot set sin Trone vakle, men det svæver endog i den største Fare for at blive vist ud af Huset som et unyttigt Tyende. Den gamle Tingenes Orden taaler det endnu, men, naar den afløses af en anden, synes den Skæbne, der venter det, ikke at være tvivlsom. Statens Adskillelse fra Kirken — dette store Princip, som nu i vort Fædreland er kommen til fuld Modenhed — kræver dets Fald med ubønhørlig Strænghed, og der er Ingen iblandt os, som sørger derover.“ „Trangen til Sandhed,“ erklærede Rektoren fremdeles, „er Grundtrækket i vor Tidsalder. Den kræver, at vor Tro og vor Viden skulle stemme overens, og vi maa vise vort teologiske Fakultet den Retfærdighed at anerkende, at det har den Ære at have gjort sig al mulig Umage for mere og mere at lade vor Tids Krav blive det herskende Princip i dets Virksomhed. Ogsaa Teologien har endelig bøjet sig for den Methode, som de andre Videnskaber ere nødte til at følge. Den bibelske Fortolkning har maattet anerkende Grammatikens Herredømme, og den historiske Kritik har behandlet de bibelske Fortællinger paa samme Maade som alle andre gamle eller moderne Skrifter. Fra et praktisk Synspunkt har vort teologiske Fakultets Tendens været fordærvelig. Omendskønt den reformerte Kirke ikke har kunnet modstaa Aarhundredets Alt omformende Aand, har den — hvad der er let at forstaa — ikke udviklet sig saa hurtigt som sine Omgivelser. Men vi tage næppe Fejl, naar vi antage, at Fakultetets rent videnskabelige Tendens har sikret Religionsvidenskaben en Stilling i vort Universitets fremtidige Virksomhed. Det hjalp kun lidet, at Fakultetet fordum tiltog sig den ypperste Rang; saaledes som det dengang var, havde det ikke Ret til at bo under samme Tag som vi. Men nu, da det stiger ned til os og har forsonet sig med Nutidens Verdensanskuelse, nu kunne vi ikke undvære det.“

Saaledes tale Avtoriteterne i Holland 1875; Tiden vil vise, hvorledes Talen om fire Aar vil falde i Danmarks Hovedstad.

A. C. Larsen.

*) Jvfr. Revue politique et littéraire 27 février 1875.

Dagbladets lille —m—.

Dagbladets lille —m—, ogsaa kaldet lille —t, ogsaa kaldet lille k, ogsaa kaldet store G og lille b o. m. m. har fundet „Tørst efter Boghandlerblod“, én „Bjørnetjeneste“, én „Taabelighed“, én „Næsvished“, og to „barnagtige Fornærmelser“ i at nogle store og agtede Boghandlerfirmaer her i Byen paa Bindet af forrige Hæfte ere blevne kaldte „Et Firma som Reitzels og som Philipsens“ i en Sætning, der udsagde, at to rent moderne Værkers Fremkomst paa disse Firmaers Forlag syntes at tyde paa et glædeligt Omslag i Publikums Stemning. Sætningen lyder suppleret omtrent: At et Firma [saa klogt og dygtigt] som Reitzels o. s. v. udgiver Sligt, det udviser en gunstig Stemning derfor hos Publikum; thi et saa dygtigt Firma udgiver ikke let, hvad ingen Købere finder. Det lille —m— forklarer derimod sitrende af Raseri: Et Firma som N. N.s ɔ: et Firma, „der ellers kun gør i Tilbagegangsliteratur“, og gør i den Anledning alt det nysnævnte Spektakel.

Om nu et „som“ ved slige Lejligheder bruges i anerkendende eller nedsættende Mening, afhænger selvfølgelig af, om det Navn, der nævnes, synes for ringe i Forhold til Betegnelsen eller ej. Staar det i en komisk Strid med Betegnelsen, kan man ikke frikendes for at have brugt Vendingen i en satirisk Hensigt. Man prøve f. Eks. med Digtere: „En Digter som Paludan-Müller, en Digter som Chr. Winther“, heri er ej det ringeste Nedsættende eller Parodisk. Siger man nu: „En Digter som Hr. Rudolf Schmidt“ — da føler Enhver Forskellen og tror man har en Skælm bag Øret. Paa samme Maade med Boghandlere. „Et Firma som Reitzels“ indeholder intet Nedsættende eller Komisk. En anden Sag var det, hvis man nævnte et helt ubekendt eller udygtigt Firma.

Saameget staar fast, at man maa være en anonym Hr. —m—, alias —t, alias k etc. (et Firma som har én Beundrer og han er Poet) for i Anledning af et „som“ paa et Omslag at spore Trang til at trykke sin lille Giftblære i „Dagbladet“ en Spalte igennem. Har man imidlertid sagt k, saa maa man sige m, og — som Digteren Schmidt saa slaaende har sagt:

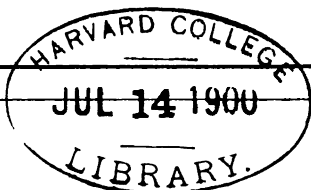
„Bliv rask kun ved,
Da kommer snart Du gennem Alfabetet.“

G. B.

Indhold.

I Redaktionsanliggender bedes man henvende sig til Cand. mag. E. Brandes, Kongens Nytorv 10, 2den Sal, hvorhen ogsaa alle Bøger og Blade, Tidsskriftet vedkommende, ønskes sendte.

Dette Tidsskrift udkommer i maanedlige Hæfter paa gennemsnitlig 5 Ark til en Pris af 6 Kroner halvaarlig. — Subskription, som er bindende for ét Bind (6 Hæfter), modtages i alle Boglader i Danmark, Norge og Sverig samt paa de kgl. Postkontorer.

Det nittende Aarhundrede.

Maanedsskrift

for

Literatur og Kritik.

Udgivet af

Georg Brandes og **Edvard Brandes.**

1875. — Juni.

København.

Forlagt af den Gyldendalske Boghandel (F. Hegel).

Trykt hos J. Jørgensen & Co.

Stærke Jørgen.

„Hvor Københavnerne dog ere et prosaisk Folkefærd!“ tænkte jeg uvilkaarligt, da jeg efter flere Aars Fraværelse en stille Sommeraften rullede ind gennem den uhyre Breche ved Nørre-Ravelin, der med sine omstyrtede Træer, sit gennempløjede Jordsmon og oprevne Bropiller saa' ud, som om den var gennemfuret af fjendtlige Granater. Hvor vare Voldene, de gamle, mig saa velbekendte Volde, hvor jeg havde leget som Barn, og hvor jeg senere som Voksen saa mangen Gang havde glædet mig over Rimblomsternes Krystaller eller det vaagnende Foraars svulmende Spirer? Hvor vare nu disse grønne, skyggefulde Gange, hvor Kastanierne tændte deres hvide Brudelys tidligst om Foraaret, hvor Violerne duftede, og Slaaentjørnen dryssede sin fine, let affaldende Blomstersne ud over de stille, blanke Grave, medens de vevre Rørsangere smuttede om mellem Sivene, der sagte sukkede i Aftenvinden, som et vemodigt Akkompagnement til Nattergalenes Slag ovre i Glaciet? Min Barndoms glade Paradis laa nu i denne mørke Grav, hvis opstemmede, ildelugtende Vande vare overtrukne med blaagrøn Skimmel. Læs for Læs var det ubarmhjærtigt blevet trillet ned af mødige Arbejdere, Træ for Træ var blevet fældet for at blive Vinterovnens Bytte, Blomst for Blomst rykket op eller traadt under Fødder for aldrig at grønnes med et duftende Blad, og hist, hvor de tavse Fiskere

havde staaet inde mellem Sivenes Tuer, dér vadede nu en Flok Gadedrenge og prøvede, hvem der kunde sprøjte Dyndet højest over Hovedet paa de andre. Stakkels, mishandlede, forglemte Volde! Hvor mange Minder eje I dog; hvor Meget have I set og oplevet, hvor megen Skønhed og Liv skjulte der sig i al Stilhed bag eders grønklædte Bakker! Vel have I ikke været Vidne til nogen krigerisk Bedrift, thi det var ikke over Eders Snebanker, at Svenskerne hin Februar-Nat klatrede i deres hvide Ligskjorter; men I skærmede dog Byen, da Englænderne i 1807 kom som Danmarks „Venner". I stængede den Gang trofast Eders trange Porte, og kunde I end ikke værne Byen mod congreveske Raketter og engelske Bomber, saa gave I dog et sikkert Ly for Kvinder og Børn, medens I selv med Harme maatte se, at Fjenderne fløj over Eders Hoved.

Men ogsaa til mangen kær og fredelig Bedrift have I været Vidne. Hvor tidt have I ikke smykket Eders gamle, krogede Træer med lysegrønne, lovende Knopper, naar Bededagsklokkerne ringede, og de glade Københavnere satte hverandre Stævne for i tusindevis at hilse Foraaret og — det nye Foraarstøj. Fra Eders Højder tordnede den første rungende Velkomsthilsen, da vor tapre Hær blomstersmykket kom tilbage fra Fredericia og Isted, og nu? — Nej, lad os ikke tale derom! Der er sunket saa Meget, saa meget Dyrebart siden den Tid, saa faar I da ogsaa synke, mine gamle Venner! Kun Minderne, I have baaret, synke ikke, og det er til et, et sørgeligt, men sandt, at jeg knytter efterstaaende Fortælling.

Det var længe før at de nye, kedelige, stilløse Bygninger rejste sig; længe før man tænkte paa nogen „Støvboulevard", og endnu længe før, at Bygninger faldt sammen, inden man havde faaet dem rejste — det var i den gode, gamle, grundmurede Tid, hvor man lukkede ikke alene sin Gadedør, men ogsaa Byens Porte Klokken

Ni for at kunne sove til Kl. Otte med en rolig Samvittighed. Den Gang var Alting paa Volden saaledes som det burde være. Røde Skildvagter stode foran de rødmalede Skilderhuse, Voldbakkerne vare afspærrede med forsvarlige Bomme, Kanonerne laa i Græsset og solede sig, Kasteljægernes Horn klang omkap med de smaa Virtuosers Trommer fra Kirsebærgangen, og Hvo som den Gang havde foreslaaet, at kaste Volden ned i Graven som en anden Sten, vilde til almindelig Tilfredshed være bleven sendt til Kristiansø som Landsforræder. Militærisk Orden og Skik herskede overalt paa disse hellige Enemærker. Den frihedsforkyndende Cigar var Kontrebande, Violerne tilhørte Hoffet, og Hundene fik Mundkurv paa, naar de skulde derop. Den Gang vare Brystværnene og Bastionerne ikke forfaldne saaledes som senere; Alt blev holdt i sømmelig Stand, og det var Stokhusfangerne, til hvem den grovere Del af Arbejdet var overdraget. Hvert Foraar kunde man se disse stakkels Fanger i deres afstikkende, sorte og graa Dragt med det svære Jern om Benet luge og pudse, og hvert Efteraar mødte disse tavse Skarer paa deres Post for med store Koste at holde Vejene frie for det faldende Løv. Det er til en saadan Stokhusfange, at min Erindring uvilkaarlig vender tilbage. Han hed den Gang „Nummer Nitten“; hvad han hed i levende Live, det vil sige, inden Stokhusets Porte gjorde ham til en levende Død, skal jeg senere fortælle.

Den første Gang jeg saa' ham, var i Svinget ved Ravelinen. Jeg var dengang kun en lille Dreng, og man vil derfor ikke undre sig over den Angst, som dette Møde vakte hos mig. Lige som jeg bøjede om det skarpe Hjørne, saa' jeg ham staa foran mig; en mørkladen, herkulisk Skikkelse med tæt afklippet, staalgraat Haar, tykke, buskede Øjenbryn, hvorunder et Par sorte, skarpe Øjne tindrede frem, en stor, krum Næse og en fyldig, temmeligt fremspringende Mund, omkring hvilken det

afragede Skæg pippede frem i stride, blaagraa Stakke. Han bøjede sig ud over Jernrækværket, betragtede mig skarpt med sine mørke, livlige Øjne, saa skarpt, at jeg uvilkaarligt blev staaende og i knugende Angst stirrede paa ham igen. Pludseligt bøjede han sig ud over Rækværket, greb mig med sine haarde, senestærke Hænder om Livet og løftede mig højt i Vejret, saa let, som om jeg var en Flue. Alt svimlede for mig i det Øjeblik; men hvilken Rædsel følte jeg, da han pludseligt lagde sin venstre Haand bag min Nakke, trykkede mig med den højre hæftigt knugende til sit Bryst, og gav mig et Kys, saa fast og eftertrykkeligt, at jeg følte hans stride Skæg presse mig som Kartepigge omkring min Mund. Jeg skreg ikke; ja jeg gjorde ikke en Gang den svageste Modstand; men da han lempeligt satte mig ned paa Stenbroen med et Udtryk af den dybeste Kummer i sit Blik, svimlede det for mig, og jeg brast i en hæftig, krampagtig Graad.

„Stille, min Dreng, stille!“ sagde han i en mild og dæmpet Tone. „Lad ikke Fæstningssergeanten se, at Du græder! Jeg faaer Tamp, hvis han faar at vide, hvad jeg har gjort, og Du vil da vel ikke have, at en stakkels gammel Fange som jeg skal have Tamp for Din Skyld? Vil Du vel?“

Jeg stirrede paa ham, og i dette Øjeblik saa' han slet ikke rædselsvækkende ud. Hans Stemme var blød, hans Øjne fugtige, og der var et Udtryk af Lidelse i hans Ansigt, et smerteligt, vemodigt Udtryk, som jeg forstod med Barnets Instinkt. Men hos Børn er Graaden lettere vakt end dulmet. Ikke alene var jeg bleven angst, men at en Slave havde kysset mig, forekom mig saa nedværdigende, at jeg syntes selv at være traadt ind i Forbrydernes Række, den Gang hans Læber berørte mine. Graaden blev mig siddende i Halsen, mit Bryst bevægede sig krampagtigt og idet jeg udbrød: „Nej, det vil jeg ikke!“ brast jeg atter ud i den hæftigste Hulken.

„Tys!“ hviskede han med sagte Stemme, idet han skottede op mod Ravelinens Brystværn, hvor man hørte Sergeantens taktfaste Skridt. „Græd ikke! Tag den, fordi jeg har kysset Dig; men vær stille — nu kommer han.“

Med disse Ord stak han mig en Baad i Haanden. Den var kunstfærdigt udskaaret i hvidt Fyrretræ, havde et Ruf, et Rat og to Matroser af brunt Flodholt og en lang Vimpel af rød Silke, hvori det hvide Kors var tegnet med smaa bitte Sting. I det samme kom Fæstningssergeanten tilsyne paa Toppen af Ravelinen, hvorfra han betragtede os skrævende ud med begge Ben og med en Mine, som viste, at han var sin høje Post voksen. Da han imidlertid ikke saa' Andet end en lille Dreng, som tilsyneladende havde købt en Baad af Nummer Nitten, gjorde han militærisk omkring og gik hen for at se til de andre Slaver. Jeg trak Vejret friere, Taarerne vare alt tørrede hen af den friske Foraarsvind, og med et beundrende Blik paa det fristende Fartøj spurgte jeg: „Vil Du virkelig give mig det?“

„Ja“, svarede han, idet han lod sin haarde Haand strejfe hen over min blussende Kind; „jeg gav Dig Mere, hvis jeg kunde.“

„Saa skal Du ogsaa have den“, sagde jeg og trak en stor Toskilling frem, som jeg havde faaet til en Bolle.

Han rystede paa Hovedet, skød min Haand læmpeligt tilbage og hviskede: „Du er en god Dreng; behold Din Skilling selv.“

Jeg stirrede paa ham, forbavset over hans Ædelmod, og nu saa' jeg, at hans Øjne løb i Vand. Han saa' paa engang bedrøvet og resigneret ud; men da jeg havde den bestemte Mening, at det maatte være ganske umuligt for en Slave at græde, fik Nysgærrigheden overhaand og jeg spurgte: „Hvorfor kyssede Du mig?“

Han strøg sig med Bagen af Haanden hen over begge Øjne, saa' atter paa mig med et forunderligt kærligt, jeg kunde næsten sige faderligt Blik og hviskede:

„Jeg har kendt saadan en lille Fyr som Du. Du lignede ham, og saa — —“ Der kom en vibrerende Klang i hans Stemme, hans Hoved bøjede sig dybere, en skarpt afsat Rødme tegnede sig paa hans noget indfaldne Kinder, og den Haand, som han havde lagt paa min Skulder, rystede saa stærkt, at jeg kom til at ryste med. Et Øjeblik stod han saaledes, saa vendte han sig om med en brat Bevægelse og sagde i en barsk Tone: „Gaa, Dreng! Gaa!“

Jeg blev atter forskrækket over det uventet Haarde i hans Stemme og flygtede med min Skat; men da jeg kom hjem og fortalte min Moder, hvad jeg havde oplevet, sagde hun, idet hun trykkede mig til sit Bryst: „Stakkels Mand, han maa have lidt meget! Den som er god imod Børn, er god i Hjærtet, selv om det banker under en Slaves Dragt“. Fra den Dag af vidste jeg, at der ogsaa var gode Slaver, og det trøstede mig særdeles.

Vistnok var det denne Følelse, som bevirkede, at jeg siden den Tid oftere saa' ham, ja, tilsidst ligefrem søgte ham. Altid havde han sit Stade ved den gamle Ravelin, hvor han i Reglen arbejdede, men paa visse Dage i Ugen solgte Børster, Piberensere og smaa Sejlbaade, som han forfærdigede i sin Fritid. Altid var han mild og venlig imod mig, men alvorlig og stille; af og til forekom det mig, som om jeg var ham til Besvær, især naar jeg talte venligt til ham, ja, enkelte Gange gik han endog sin Vej, naar han saa' mig komme over Broen. Ved saadanne Lejligheder blev jeg bedrøvet, mest fordi jeg ikke var istand til at forklare mig hans Adfærd; men naar jeg saa en Ugestid efter atter mødte ham, kunde han se dobbelt venligt paa mig, ja, havde ofte en eller anden Bagatel til Foræring. Saaledes bleve vi Venner, Slaven og jeg; men naar jeg saa' en af mine Kammerater komme ud af den mørke Porthvælving, listede jeg mig bedrøvet bort — Ingen maatte jo vide det.

Endnu som Student mødte jeg ham ofte. Han var nu bleven gammel, meget gammel. Jernringene slubrede om hans magre Ben, Ryggen var krum og bøjet, Haaret snehvidt og Blikket glansløst. Han lavede ikke mere Børster, skar heller ikke Baade; hans Øjne vare for matte dertil, og naar jeg traf ham, var det i Reglen i Nærheden af Stokhuset. Der stod han ofte oppe paa Brystværnet, støttende sig til Kosten og med Øjet stift rettet paa et ubestemt Maal langt ude i det Fjærne. Talte jeg til ham, fór han op og saa' paa mig med et forvirret Udtryk i det gamle, rynkede Ansigt; men naar han saa kendte mig, tog han høflig sin Hue af og takkede for den lille Drikkeskilling, jeg rakte ham. Men se paa mig, saaledes som han havde gjort for tolv Aar siden, da han kyssede den lille seksaars Dreng i Ravelinen — det gjorde han aldrig. Hans Erindring syntes at være sløvet tilligemed hans Syn, og jeg var for ham kun den fine Herre, der gav Slaven til en Snaps.

En Aftenstund kom jeg efter Sædvane vandrende over Volden. Det var bitterligt koldt, Rimen hang som hvide Koraller i Træernes Grene, og gjennem de graa Frosttaager kæmpede den bleggule Sol sig langsomt ned under en Horisont, som ved dens Bortgang ikke viste andet end en kold, gul Lysstribe, der hurtigt slukkedes uden at have Kraft til at kaste noget Farveskær paa Træernes skinnende Vinterpragt. Paa Bastionen henne ved Møllen saa' jeg en lille Gruppe Mennesker, som vadende i Sne til Knæene, trængte sig sammen om en Genstand, jeg ikke kunde se. „Hvad er det?“ spurgte jeg en Fodgænger, som kom ovre fra Møllen.

„Aa, det er nok ikke Andet end en Slave, som er frosset ihjel“, sagde han, svøbte sig tættere ind i sin pelsforede Kappe og skyndte sig hjemad.

Med et Spring var jeg ude i Sneen og inde i Stimmelen. Der laa han, min stakkels gamle Ven, bleg og stiv, med Hænderne foldede over Brystet og Hovedet

hvilende paa Kosten. Der var ikke det uhyggelige. bittersøde Udtryk, som man saa ofte ser paa Ihjelfrosnes Ansigter. En stille, mild Ro hvilede over hvert af hans Træk; han saa' ud som om han sov, og som han havde følt sig befriet for Slavens Lod og Slavens Lænker, den Gang han slumrede ind. Mørket faldt hurtig paa, Mængden spredte sig ligegyldig, og kun jeg blev staaende indtil den stigende Skumring havde udvisket hans blege Træk. Saa bøjede jeg mig ned og lagde min Haand til et sidste Farvel paa hans iskolde Bryst. Trøjen stod aaben, Skjorteknappen i Halsen var reven løs, som om han i Døden havde gjort en hæftig Bevægelse, og idet min Haand lagde sig paa hans Bryst, følte jeg en Genstand derinde, som han rimeligvis i det sidste Øjeblik havde forsøgt paa at drage frem. Mørket tillod mig ikke at skelne, hvad det var, og da i det samme en Afdeling Slaver, fulgt af nogle Soldater, kom vadende gennem Sneen for at afhente Liget, vendte jeg mig hastig bort og gik i en underlig tungsindig Stemning hjem for at tage fat paa mine Studier.

Nede ved Nørreports Vagt mødte jeg min Manuduktør i Anatomi, Kandidat Folmer. Han var en munter, godhjærtet Fyr, noget raa i sin Tale, men dygtig i sit Fag og en trofast Kammerat. Hans Fader var Læge ved Stokhuset, det huskede jeg lige i det Øjeblik, jeg saa' ham, og med faa Ord meddelte jeg ham, hvad jeg havde set paa Volden, og hvor meget det havde rystet mig.

„Du bliver en net Doktor, Du“, sagde han leende, „siden Du ikke engang kan taale at se en ihjelfrossen Slave uden at falde i lyriske Betragtninger. Hvor bragte de ham hen?“

„Jeg tænker til Stokhuset“, svarede jeg, og til min Undskyldning fortalte jeg med faa Ord, hvorledes jeg som Barn havde mødt denne Slave, hvorledes han havde kysset mig, og hvorledes vi endeligt vare blevne gamle Venner. Ogsaa Genstanden paa hans Bryst berørte jeg,

men flygtigt, for ikke at synes sentimental. Den havde egentlig mest af Alt vakt min Deltagelse. Folmers Ansigt fik et forandret Udtryk. „Nummer Nitten?“ sagde han eftertænksomt. „Ja, rigtigt — det er ham Fader kan en Historie om. Han har aldrig villet rigtig ud med den; men nu, da Fyren er død, behøver han jo ikke at lægge Skjul paa Noget. Gaa med hjem! Saa faar vi os en fornuftig Pibe og et gemytligt Glas, trækker den Gamle op, og saa skal han fortælle. Nummer Nitten? Jo, ganske rigtigt — det er ham, han kan en Historie om!“

Ud paa Aftenen sad jeg i den gamle Doktor Folmers Værelse, en lille, lav Stue med smaa solforbrændte Ruder, hvori Ilden fra Kakkelovnen spejlede sig. Væggene vare trindtom bedækkede med Reoler, og en smal Alkove udfyldtes næsten helt af en gammeldags, Birketræs Sofa med Hestehaars-Betræk. I denne sad eller rettere laa den gamle Doktor Folmer, en prægtig gammel Mand, som jeg aldrig kan tænke paa, uden at et varmt, menneskekærligt Ansigt, et kraftigt, gulighvidt Haar, en sort Silkekalot og en blomstret Kattuns Slobrok træder mig i Møde med det samme. I den venstre Haand holdt han en vældig Merskumspibe, den eneste han ejede, og med den høire rørte han langsomt om i et Glas duftende Toddy, den eneste Udskejelse han tillod sig efter Dagens anstrængende Gerning. Sønnen red overskrævs paa en Stol med en lang Weichseltræspibe i Munden, og selv var jeg bleven anbragt i Doktorens gamle Lænestol, hvor der paa lidt nær var Plads til os Alle. Der var saa lunt, saa hyggeligt, saa stille i den gamle Læges Værelse. Kun et Ur fra Caroline Mathildes Tid mindede ved sin afmaalte Dikken om Tidens Gang, og kun den skarpe Knitren af Frostsneens Kast mod Ruderne om Vinterens Strænghed; thi bag de kun halvt nedrullede Gardiner stode Krokus, Gyldenlak og Hyacinther som Budbringere om Vaaren.

„Naa Fader!“ sagde endelig Kandidaten. „Hvad bliver det saa til med Historien? Jeg synes Du er saa tavs i Aften.“

Den gamle Læge saa’ paa Sønnen med et alvorligt Blik. „Tror Du den er morsom?“ spurgte han.

Sønnen syntes at føle sig truffen. Inde ved Thebordet havde han i overstadige Udtryk gjort Løjer med den Deltagelse, jeg havde følt ved den gamle Slaves Død. Den Gang havde Faderen Intet sagt; nu var der i det korte Spørgsmaal en saadan Betoning, at Kandidaten tav.

„Ser Du, Nicolai“, sagde Faderen efter en Pavse, „en gammel Stokhuslæge som jeg oplever mange underlige Ting og hører mangt et underligt Skriftemaal, selv af de mest forstokkede Syndere; men hvis Du tror, at man bagefter kan gøre sig lystig over den Slags Ting ved et gemytligt Glas, som Du kalder det, saa tager Du fejl. Livet har Spøg og Løjer for de Unge, men det har Alvor og sørgelige Minder nok for os Gamle. Den Mand, som nu ligger ovre i Ligstuen, har taget sin Part af Livets Malurt; hans Historie er for god til at gøre Løjer med.“

Kandidaten rejste sig af sin skødesløse Stilling og satte Piben hen i en Krog. Saa gik han hen, klappede Faderen paa Skulderen og hviskede ham et Par Ord i Øret. Den Gamle nikkede til ham, smilede formildet og sagde: „Jeg véd det nok, Nicolai. Du har et varmt Hjærte; gør Dig Umage for at tale med det og ikke med den Hospitalsmund, som Du i den senere Tid knebrer med. Det er ingen Skam at have varm og inderlig Følelse, men det er en Last at fornægte den.“

Nicolai trykkede sin Fader i Haanden og tog saa fat paa sin Pibe igen. Den gamle Læge dampede eftertænksomt med en Mine som om han samlede længst forsvundne Erindringer; endeligt sagde han:

„Ja, det er længe siden! Naar jeg tænker derpaa, forekommer det Hele mig som en Drøm, og dog er det

hændet Altsammen — jeg husker det, som om det var sket igaar. „Nu skal I høre Lidt fra min Barndom.“

„Din Bedstefaders Gaard, Nicolai, — ja, jeg mener ham paa fædrene Side — var vistnok den største i hele Kolding. Der var jo nok dem, som mente, at Niels Løves Gaard henne paa Rendebanen var større i Udstrækning, og det kan maaske ogsaa gærne være; men Mage til statelig, gammel Gaard, som den Hans Folmer ejede, var der dog ikke. Stuehuset var to Etager højt, bygget i gammel hollandsk Stil af røde Mursten og med Sandstensindlæg saavel om Porten, som om de otte, altid blankt polerede Vinduer. Murene holdt godt en halv Favn ved Grunden og oppe over Taget, som var lagt med blaalige Tegl, blinkede en Guldhane, Familiens Bomærke.

Ved Siden af dette statelige Hus, laa et andet, som vel var mindre, men som dog fyldte mit Barnesind med de eventyrligste Forestillinger. Det var Sæbesyderiet; thi en ægte Købmand lod sig dengang ikke nøje med en enkelt Forretning, og Hans Folmer var, foruden Købmand, ogsaa Sæbesyder og Oljemøller, dyrkede Tobak paa det store Vænge bagved Byen og havde Part i Skibe, som gik paa Kina og Ostindien. Sæbesyderiet var, som sagt, en Dværg mod Stuehuset, en rigtig vanskabt, sort, forrøget gammel Dværg, men netop derfor vakte det min Interesse. Som en uhyre Sukkertop skød den hvidkalkede Skorsten sig op over det brede, ludende Tag, der hængte langt ud, understøttet af Egebjælker, som endte i udskaarne Dyrehoveder med menneskelige Træk, og prydet med Render af Kobber, som spyede Regnvandet ud gennem tvende Dragemunde, hvorfra det med en plaskende Lyd faldt ned i to Stenkummer ligesom smaa Vandfald. Ruderne vare indfattede i Bly; smaa, grønlige, buglede ud i Midten, saa at de mindede om de gamle Romere, som ved festlige Lejligheder kom frem tilligemed den gamle Rhinskvin. Porten var lille og lav, skaaret af massivt Egetræ med Billedværk og blanke

Kobbernagler, som regelmæssigt bleve pudsede hver Løverdag, og over den stod som Bomærke en sort galende Hane paa en Guldtønde. Stedet kaldtes derfor ogsaa „den sorte Hane“, og havde oprindeligt været min Oldefaders Gaard. Senere byggede han det store, røde Sted ved Siden af, men med en naturlig Ærefrygt for sine Forfædres gamle, lave Gaard lod han første Sal i sit prægtige nye Sted forbinde med anden Etage af „sorte Hane“, som blev omdannet til Kontor, medens Stueetagen i hele sin Længde blev indrettet til det Sæbesyderi, som han senere lod anlægge.

Dette Sæbesyderi var vistnok for Voksne en ganske almindelig og dagligdags Indretning, men for mig som Barn stod det i et underligt fantastisk Skær, især naar man fyrede under den vældige Kedel og Dampene som sære aandeagtige Skikkelser steg op af dens boblende Indhold for langsomt at søge Vej ud ad de aabne Vinduer, thi anden Skorsten gaves der ikke. Hele det forreste Rum indtoges af den mægtige Kedel, som stod paa et muret Underlag, der foroven endte i et Slags Galleri, hvor to halvnøgne Mænd med lange Stænger uafbrudt gik rundt for at røre i den sydende Blanding. Tilhøjre var et fordybet, kælderagtigt Rum, bestemt for de store Stenbeholdere, hvori Sæben svaledes, og i Baggrunden førte en bred gammeldags Trappe med en Svalegang over Gaarden op til den Etage, som min Oldefader havde omdannet til sit Kontor. Foran begge Huse laa Gaden, beplantet med grønne Træer, og saa kom Koldingaa med sine Jagter, sine Baade og Pramme, som syntes at kunne sejle lige ind i vor Gaardsport. Saaledes var Skuepladsen for min Barndoms Erindringer, og her var det, at Dramaet foregik.

Min Fader holdt ikke saa faa Folk i sit Brød, jeg tror næsten tredive, men blandt dem alle er der Ingen, jeg erindrer saa godt som Jørgen Nissum. Han var Forkarl i Sæbesyderiet, en høj, svær, bredskuldret Jyde

med mørke Øjne, sort, stærkt krøllet Haar og et stort, kruset Skæg, som man bildte mig ind var gjort af Staaltraad, saa stridt og busket var det. De andre Karle havde ubetinget Respekt for ham, ikke alene fordi han var flink til sit Arbejde og trofast i sin Gerning, men især fordi han istedetfor Ord kun brugte sine Kræfter, og dem havde han nok af.

Jeg husker endnu saa tydeligt en Dag oppe paa Kornloftet. Jeg stod ved Svinget af den stejle Trappe og saa' med Forbavselse, hvorledes „stærke Jørgen“ tog sin Tønde Sæd med én Haand og svingede den op paa Ryggen, næsten uden at bukke sig. Naar de Andre gik mig forbi, pustede de, men Jørgen nynnede en Vise, han havde lært af Karin, vor smukke Stuepige, og det syntes jeg var saa rask. Da han næste Gang kom, var jeg steget op paa Rækværket, og lige idet han gik mig forbi, fik jeg det Indfald at sætte mig overskrævs paa Sækken. Jørgen vedblev nynnende at stige ned gennem alle tre Kornlofter, og da han endelig naaede Gaarden, slyngede han Sækken med en saadan Kraft op paa Vognen, at jeg røg af og gik paa Hovedet ud over Faddingen. „Jøsses Kors, bitte Frits, er Du der?“ spurgte han, idet han rejste mig op og børstede Snavset af mine Klæder. „Hvor kommer Du fra?“ — „Jeg sad jo paa Sækken“, sagde jeg grædende. — „Ja, syntes jeg ikke nok, at der var Noget, der pillede ved mig oppe ved Svinget?“ svarede han tørt og gik atter op paa Loftet.

Et andet Tyende mindes jeg ogsaa særdeles vel. Det var Faders Stuepige, „svenske Karin“, som hun sædvanligt kaldtes; thi den Gang var det en stor Sjældenhed at have svenske Tjenestefolk. Hun var ikke synderlig høj, men fyldig, velskabt, og med et Haar saa blondt og klart, at man skulde tro, det var spundet af Guldhør. Hendes Hud var fin og skær, næsten altfor skær, hørte jeg en Dag Moder bemærke, og til det livlige, kvikke og kække Ansigt med Smilehullerne i Kin-

derne og den lille Kløft i Hagen kom et Par store, mørkeblaa Øjne, som snart kunde straale skælmske og æggende, snart, især naar hun var bedrøvet, fik et forunderligt drømmende og vemodigt Udtryk. Skønt hun nok holdt af, at Karlene saa' mildt til hende, vidste hun dog bestandigt at holde dem i den fornødne Afstand, og der var Ingen i Byen, som nogensinde havde havt det Ringeste at sige paa svenske Karins Rygte. Derimod var der Adskillige, som mente, at stærke Jørgen havde et saa godt Øje til hende, at de nok med Tiden vilde blive Kærestefolk, og den Begivenhed, som passerede med Ole Langelænder, syntes ogsaa at tyde derpaa.

Ole Langelænder var ikke for Intet fra Langeland. Han var sine tre Alen høj, en lang, opløben, spinkel Karl med et tyndt Skæg og runde Kinder, som i Farven mindede om et Borsstorffer-Æble. Hans sødlige, langelandske Mundart dannede den kosteligste Modsætning til Jørgens brede Jydsk, naar de vare oppe at skændes, og det gik ikke saa sjældent paa. Dels vare de nemlig Rivaler, med Hensyn til svenske Karin, dels var Ole Forkarl i Oljemøllen, hvilket gav ham Anledning til at se Jørgen over Hovedet, thi, som Ole sagde, „Olle er dog finere end Sæbe, især naar hun er grøn“; men at Jørgen ikke var saa grøn, som den Sæbe han lavede, fik han snart Lejlighed til at vise.

Der havde været Høstgilde, og ved dette havde Karin synligt foretrukket Jørgen og danset næsten alene med ham. Ole var rasende og svor at hævne sig, for „Hævnen er sø'“, sagde han, „og derfor skal Jørgen ha' Klø'“. De andre Karle bragte denne Trusel til Jørgen, som kun kløede sig paa Armen og smilede. Saa kom den Aften, da Jørgen skulde have Prygl; men da Ole Langelænder vidste, at han ikke ene vilde kunne magte stærke Jørgen, havde han sluttet en Alliance. Det var Løverdagaften, hvor Karlene efter Sædvane vare fri efter Klokken Seks, og de samledes da gærne hos en

Øltapper nede i Byen for ved et Krus Øl at drøfte Ugens Begivenheder. Denne Gang havde Ole med tre af sine Bysbørn indbudt Jørgen, men det var i Skænkestuen paa Gæstgivergaarden, og det var langt finere end hos Øltapperen. Jørgen trak i sine bedste Kisteklæder, proppede sin Merskumspibe med Sølvkvasterne i Baglommen, tog tre Ure med store Signeter i Vesten — Ole havde kun to — og saaledes udrustet gik han strunk og stram ned ad Gaden. Det Eneste, der ikke svarede til hans øvrige Elegance, var en stor Bylt, som han bar under Armen, og da Karin spurgte ham, hvad han vilde med den, svarede han, at den var til at fange Rotter med. I Skænkestuen paa Gæstgivergaarden holdt Jørgen tappert Stand mod de Andre. Jo mere de drak ham til, desto ædruere blev han, og medens Talen for Langelænderne flød som Spøl fra en Tud, svarede Jørgen kun med Bemærkninger eller sit tavse overlegne Smil. Endelig kom det sidste Glas og det første Slag. Jørgen rystede dem fra sig, tog sin Bylt og gik sindigt ud paa Gaden. De Andre troede, at han var bange, og sikre paa Sejren fulgte de hujende og skraalende efter ham, medens Værten tittede ud ad Vinduet for at se, hvad det vilde blive til. Jørgen smækkede dem et Par Gange overende, som om de vare Kegler, og fortsatte saa rolig sin Gang op imod Slotsbanken. De Andre rejste sig igen og løb ravende efter ham og skældte ham for Kryster, indtil Jørgen paany ragede dem overende med den Haand, der var fri for Bylten. Saa blev Alt stille, Værten lukkede Vinduet og først da han vilde gaa tilsengs, forekom det ham, at Nogen raabte Gevalt langt borte, men han gjorde sig ikke videre Tanke over den Sag — stærke Jørgen kunde ogsaa have godt af en Dragt Prygl.

Den næste Morgen, da Karlene samledes til Davre, manglede Ole Langelænder; Jørgen derimod sad paa sin Plads, tavs som sædvanlig.

„Fik Du saa Prygl iaftes, Jørgen?“ spurgte en af Karlene.

Jørgen saa hvast paa ham og svarede: „Kan Du mærke dem? For paa mig svier det ikke.“

„Hvor er Ole?“ spurgte en anden.

„I kan jo se efter ham“, svarede Jørgen og langede til Fadet. „Han har altid villet i Højden, saa faa I vel finde ham der.“

Karlene saa’ forundrede paa hverandre, men Ingen havde Lyst til at spørge videre, thi Jørgen syntes ikke oplagt. Han vedblev at spise i al Tavshed, og af og til viskede han sig om Skæget med et smørret Smil. Nu hørtes der Larm udenfor; den voksede, og lidt efter kom lille Karin ind og fortalte, at der vist var Ild oppe paa Slottet; der var ganske sort af Mennesker. Karlene sprang op og ilede ud; Jørgen rejste sig, nikkede til Karin og gik saa langsomt efter de Andre.

Paa Slotsbanken stod der ganske rigtigt en stor Hob Mennesker og stirrede op imod Taarnet. Der oppe saa’ man i Murkronens Hjørne nogle underlige graa, formummede Skikkelser, som hoppede om paa en højst latterlig Maade. Langt om længe fik man endelig fat i Nøglen til Taarnet, og da man kom derop løstes Gaaden til almindelig Forbavselse. De graa Skikkelser, som havde vakt hele Byens Opmærksomhed, og givet Anledning til saa mange Gisninger, vare Ole Langelænder og hans tre Kammerater, som indbundne i sammensyede Kornsække ufrivilligt havde staaet Vagt hver i sit Hjørne af Taarnet. Denne grove Spøg kostede Jørgen en klækkelig Mulkt til Politikassen og en drøj Irettesættelse af Fader; men til mig sagde han: „Nu tror jeg, at Ole Langelænder lader Karin gaa!“

Denne Mening viste sig rigtig. Ole, der som en anden Saladdin havde tilbragt en elskovssvalende Nat oppe paa Taarnet, fattede fra denne Stund et dybt Nag til Jørgen, og til Karin talte han aldrig; men desværre,

det var ikke enhver Rival, som Jørgen kunde sende derop.

Det næste Høstgilde blev holdt ude i Vængets store Lade, hvor Tobaksbladene tørredes før de bleve tilberedte. Her var mere Plads og en friere Udsigt end i Borgestuen, hvor Gildet ellers stod, og Karin havde tilligemed de andre Piger pyntet Rummet med Aspargesgrønt, Georginer og brogede Asters, saa at det raa Tørrehus med Et var blevet forvandlet til en pyntelig Festsal. Jeg var selv derude og morede mig kosteligt, men mest Beundring vakte dog den nye Dans, som svenske Karin havde lært Folkene, og som første Gang skulde prøves, naar Herskabet kom. Den kaldtes „Fangedansen“ og begyndte med, at Karle og Piger stillede sig op i en lang Række. Den første af Pigerne dansede ud, idet hun sang et Vers, hvori hun nævnte Navnet paa den Karl, med hvem hun ønskede at danse. Derpaa sang baade Piger og Karle et Slags Kor, og nu dansede Karlen ud, idet han skælmsk truede ad den Pige, som havde budt ham op. Saa dansede de begge sammen, idet hun atter sang et nyt Vers; men nu kom Knuden. Paa dette Vers skulde der svares, ikke ved noget Tillært, men ved en fri Improvisation, som skulde falde i Takt og Rytme efter Musiken. Dette gav Anledning til megen Morskab og Latter; thi enten blev Karlen flov og trak sig tilbage, eller han svarede i sin Befippelse Noget, som hverken var Vers eller Prosa, men som ved sin kejtede Form hyppigt var af en overvældende komisk Virkning. Jeg var meget spændt paa at høre, hvorledes Jørgen vilde skille sig fra denne vanskelige Opgave; thi dels syntes Improvisation ikke at ligge for hans tavse, indesluttede Natur, dels havde han stillet sig saaledes i Rækken, at han maatte komme til at danse med svenske Karin, som uden Modsigelse var Festens Dronning. Jeg var meget forknyt paa hans Vegne og vilde gjerne have hjulpet ham, thi jeg kunde en Mængde dejlige Vers;

men Jørgen saa' slet ikke hen til mig. Heller ikke lo han, naar de Andre gjorde Dumheder og slukørede maatte liste af; han stod tavs og stille med Blikket fæstet paa Karin, som lo, sang og klappede i Hænderne, naar en Ubehændig maatte træde af. Af og til strøg han sig med den flade Haand ned over sit prægtige, sorte Skæg, og i saadanne Øjeblikke saa' han, med sin krumme Ørnenæse og sine mørke Øjne ud som en tyrkisk Pascha.

Endelig kom Turen til svenske Karin. Med straalende Øjne dansede kun ned gennem den lange Række, nejede kvikt for Jørgen og sang med sin friske, ungdommelige Stemme:

Der brinner en eld,
Den brinner så klar,
Den brinner i tusende kransar —
Kunde jag den äran få
Med starke Jöran att dansa?

Jørgen traadte et Skridt frem, truede ad Karin, som blev blussende rød, og nu sang baade Piger og Karle:

Vend Dig om,
Og se Dig om,
Og lad os danse mere;
Finder Du
Din Hjærtens Ven,
Skal Du ej mer begære!

Jørgen greb Karin om Livet med et sælsomt Udtryk og svingede hende rundt, saa at hendes brogede Skørt hvirvlede omkring hende. Hun bøjede Hovedet tilbage, hendes gyldenblanke Fletninger løste sig, og medens hun holdt dem sammen med den ene Haand, sang hun med blød, næsten klagende Stemme:

Jag har så gjort, jag har så tänkt,
Jag vill ifrån Dig fara,
Skaffe Dig en bättre vän,
En bättre än jag kan vara.

Nu kom Turen til Jørgen. Han knugede hende hæftigt ind til sig, løftede hende saa paa sin stærke

Arm højt i Vejret og sang med en Bas, der rungede gennem Salen:

Jeg vil ej nogen bedre Ven,
Du bliver mig den bedste.
Vend Dig om og se herhen,
Til Brud jeg vil Dig fæste!

Det havde man ikke ventet af stærke Jørgen. Ja, saa forundret blev man, at der indtraadte et Par Sekunders Tavshed; men saa raabte alle Karlene, med Undtagelse af Ole Langelænder, pludseligt et vældigt, tredobbelt Hurra, og under dette lykkedes det Karin at vriste sig løs og ile ud saa rød som et dryppende Blod. Den næste Dag fortalte Fader ved Middagsbordet, at stærke Jørgen og svenske Karin vare forlovede i Følge hans Minde, og saa var den Sag i Orden.

(Sluttes.)

Vilhelm Bergsøe.

Tryllependulet.

Der var en Tid, nu er den heldigvis forlængst forbi, da man, for at erhverve sig en Plads i det kongelige Theaters Parterre, maatte gaa igennem en sand Skærsild af Plagerier, der først ret kulminerede, naar man efter en alvorlig Kamp for Tilværelsen ved Indgangen, paa Slaget 6 havde tilkæmpet sig sin Siddeplads. Nu havde man nemlig at øve sig en hel Time i Taalmodighed, indtil det længselsfuldt forventede Øjeblik kom, da Tæppet gik op, og det staar endnu klart for min Bevidsthed, hvilken alvorlig Prøve dette var, navnlig for et ungt, uerfarent Individ, der ifølge sin ringe Verdenskundskab maatte betragte sin Plads som prisgiven, dersom han forlod den. Man læste sin Plakat, til man kunde den udenad, saa begyndte man at prøve paa at læse den bagfra, derefter talte man Bogstaverne i hver Linje, først forfra, og saa bagfra, og glædede sig, naar Facit stemmede, hvorefter samme arithmetiske Forlystelse gentoges med Englene paa Fortæppet. Endelig kom det interessante Øjeblik, da Lamperækken skød frem af Gulvet ved Prosceniet og Orkesterpersonalet stemmede deres Instrumenter, frydefulde Tegn baade for Øjet og Øret om, at Pinens Time snart var overstaaet.

Ved at genkalde hine uforglemmelige Timer i Erindringen, staar det først ret klart for mig, hvorledes den

unge Galileo Galilei rimeligvis maa have været til Mode dengang, da han for nu omtrent 300 Aar siden i Kirken i Pisa henfaldt i Betragtninger over en Lysekrones Svingninger, Betragtninger, hvorved han imidlertid undfangede Ideen til det senere saa berømte, men for den almene Bevidsthed grundkedsommelige Apparat, Pendulet. Hvad nytter det nemlig at Pendulet kan beraabe sig paa, at det er det, vi kunne takke for, at vi kende vor Jords Figur, at det er det, der i Foucaults Haand har leveret et af de mest slaaende og uomstødelige Beviser for, at Jorden i 24 Timer drejer sig om sin Akse, eller at det er det, der som Regulator i Uhret har bidraget i ganske væsentlig Grad til Løsningen af den store og vigtige Opgave at maale Tiden, netop denne sidste Omstændighed er det, der i Folks Omdømme har stemplet det stakkels Pendul som Kedsommelighedens og Smaalighedens Attribut.

Man kan jo nemlig ikke fragaa, at det er ligefrem irriterende at skulle lytte til Perpendikkelens ensformige Tik Tak, hvorved den paa en saa triviel og ubarmhjærtig Maade minder os om, hvor ubønhørlig langsom Tiden skrider frem, og det netop, naar vi kede os og forgæves bestræbe os for, hvad man kalder at „slaa Tiden ihjel“.

At denne vor kedsommelige, trivielle Omgangsfælle imidlertid ogsaa kan være underholdende, i al Fald paa sin Vis, og at der i dens tørre Levnetsløb ogsaa findes et enkelt Afsnit, som, hvor underligt det end lyder, strejfer stærkt ind paa Mysticismens Omraade, saa at vor alvorlige og ædruelige Hr. „Tik Tak“ endog maa betragtes som Fader til Borddansen, og altsaa vel paa det Nærmeste som Bedstefader til Spiritismen, det er det, jeg ønsker at oplyse, idet jeg først anmoder den ærede Læser om at være med til at anstille nogle ganske simple Stueforsøg med Pendulet.

Apparatet er snart lavet, dertil udfordres blot en Traad og en eller anden tung lille Genstand, f. Eks. et

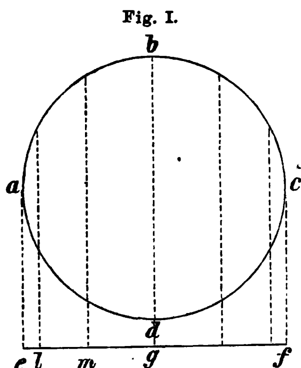
Æble, en Appelsin, en lille Pose med Hagl eller noget Lignende, som ved Hjælp af Traaden ophænges i en Døraabning. Har man nu paa denne Maade anbragt to eller flere saadanne Penduler ved Siden af hverandre, og sætter man dem samtidig i Bevægelse, saa vil man se, at de hele Tiden følges ad, saafremt de da ere nøjagtig lige lange, idet man maaler Pendulets Længde fra Ophængningspunktet foroven til Æblets eller Kuglens Midtpunkt. Er nu det ene Pendul noget kortere end det andet, saa vil det ile forud for dette, det vil svinge hurtigere, og gør man det netop 2 Gange 2 eller 4 Gange kortere end det andet, vil det svinge dobbelt saa hurtig som dette, altsaa udføre to Svingninger frem og tilbage, medens det andet kun udfører én; gør man det 3 Gange 3 eller 9 Gange kortere, svinger det 3 Gange hurtigere og saa fremdeles, en Lov, som allerede Galilei fandt ad Forsøgets Vej, og som senere blev mathematisk begrundet af Huygens. Er nu det ene Penduls Længde kun ganske lidt kortere end det andets, og sættes de samtidig i Bevægelse derved, at man fjærner dem lige meget fra Hvilestillingen og slipper dem begge løs i samme Øjeblik, saa vil man se, at de ganske langsomt fjærne sig fra hinanden, at efter nogen Tids Forløb det ene af dem er i sit største Udsving til den ene Side, i samme Øjeblik, som det andet befinder sig yderst til modsat Side, og at de nu efterhaanden atter nærme sig til hinanden, for endelig paany at indtage samme indbyrdes Stilling, som de havde oprindelig, da Bevægelsen begyndte. Har man nu talt, hvormange Svingninger frem og tilbage f. Eks. det længste Pendul har gjort i denne Tid, saa véd man altsaa tillige, at det kortere, der er ilet forud, har gjort netop én Svingning flere frem og tilbage, saa at, dersom det længste havde gjort, lad os sige 17 Svingninger frem og tilbage, saa havde det andet gjort 18.

Hvor simpel denne Lov nu end i og for sig er, saa er der dog noget vist Fængslende allerede ved disse

Forsøg, navnlig naar de anstilles samtidig med tre eller flere Penduler af forskellige Længder. Den grelle Ensformighed, som træder saa stærkt frem ved et enkelt Penduls Bevægelse, er nu brudt, og dog aabenbarer det Lovbundne ved Bevægelsen sig i Pendulernes idelige Venden tilbage til deres oprindelige indbyrdes Stilling gennem en lang Række tilsyneladende Uregelmæssigheder i deres gensidige Afstande fra hinanden, i deres Konstellationer kunde man gærne kalde det, da Tanken under Betragtningen af disse Bevægelsesfænomener uvilkaarlig ledes hen paa de store Bevægelser i Verdensrummet, paa Planeternes lovbundne Kredsbevægelser om Solen og deraf følgende indbyrdes vekslende Stillinger og Afstande, der, betragtede gennem Mysticismens Taageslør, i sin Tid fremmanede Astrologien med al dens Overtro og Taabelighed, og først da den sunde, klare Forskning fæstede sit skarpe Blik paa dem, afslørede den stolte Videnskab, Astronomien, der lod Menneskeslægten vaagne op af sine barnlige Drømmerier om Tilværelsen, og stillede den Ansigt til Ansigt med Virkeligheden.

Fører man Pendulet ligesom før ud af sin Hvilestilling, men giver man det saa, i Stedet for blot at slippe det, et lempeligt Slag til Siden, saa vil det svinge i en Kreds, der, alt efter Slagets Størrelse, kan være en mere eller mindre langstrakt Oval eller en Cirkel. Ved at lade et andet Pendul af samme Længde bevæge sig som tidligere i en Bue, altsaa uden at give det det omtalte Slag til Siden, vil man let overtyde sig om, at begge udføre deres Svingninger i samme Tid, at Kredspendulet udfører sit Omløb netop i samme Tid, som det almindelige Pendul svinger frem og tilbage, og at de, naar de begge fjærnes lige meget fra Hvilestillingen, og samtidig sættes i Bevægelse, betragtede fra Siden, følges ad. Har Slaget været afpasset saaledes, at Kredspendulet bevæger sig i en Cirkel, vil Bevægelsen være aldeles jævn og ensformig, Pendulet vil bevæge sig med samme Fart

overalt i Banen, hvilket derimod ikke er Tilfældet med det almindelige Pendul, der bevæger sig med voksende Fart henimod Hvilestillingen, og derefter med aftagende, og man vil da nu være i Stand til nøje at bestemme dettes Bevægelse ved Hjælp af Cirkelpendulets.

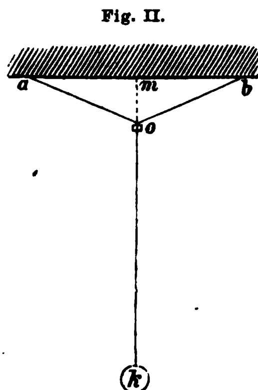

I hosføjede Tegning ere begge Pendulers Baner fremstillede, sete ovenfra; Cirkelpendulet gennemløber Cirkelen a b c d i samme Tid, som det andet Pendul svinger fra e til f og tilbage til e. Da Pendulerne nu følges ad under Bevægelsen, idet det ene begynder sin Bevægelse i a, det andet sin samtidig i e, saa vil efter $^1/_4$ Svingningstids Forløb, det ene være i b, det andet i g, efter $^1/_2$ Svingningstids Forløb ville de være henholdsvis i c og f, og man vil altsaa, som antydet i Figuren, ved at dele Cirkelen i lige store Dele og fra Delingspunkterne trække Linjer vinkelrette paa e f kunne finde, hvor Pendulet e f er til enhver given Tid. Saaledes vil det f. Eks. efter $^1/_{12}$ Svingningstids Forløb være i l, efter $^2/_{12}$ i m o. s. v. Heraf sér man da let, at det bevæger sig med voksende Fart fra e hen imod Hvilestillingen g, med aftagende Fart fra g til f, og derpaa tilbage med voksende Fart til g og aftagende til a.

Vi ville nu ophænge vor Pendulkugle k paa en lidt anden Maade, nemlig i to Traade, der i Punkterne a og b foroven ere befæstede til Dørkarmen, saaledes som Fig. II viser det, og ved o ere forbundne med en lille Skyder, f. Eks. en lille Stump Kork, et Kortblad eller Lignende. Lader man nu dette Pendul svinge i selve Døraabningen, altsaa fra Venstre til Højre, da svinger

det om Punktet o med en Hastighed, der er afhængig af Pendullængden o k; sætter man det derimod i Bevægelse vinkelret ind mod Døraabningen, saa svinger det om Linjen a b, og følgelig noget langsommere, da Pendullængden m k nu er større. I begge disse Tilfælde svinger det som et almindeligt Pendul, altsaa i en Bue, frem og tilbage, men helt anderledes bliver Bevægelsen, naar man fører det skraat ud fra Hvilestillingen og saa giver Slip; det skal nemlig da paa én Gang udføre to forskellige Bevægelser, baade svinge fra Venstre til Højre om o, og ind og ud om a b. Anstiller man Forsøget, vil man se, at det udfører nogle ejendommelige Kreds- eller Buebevægelser, i hvilke der imidlertid ogsaa aabenbarer sig en særegen Skønhed og Symmetri, og hvis Mangfoldighed af Former er afhængig af Forholdet mellem de to Pendullængder o k og m k, hvilket Forhold man ved Hjælp af Skyderen o kan variere saa meget man vil.

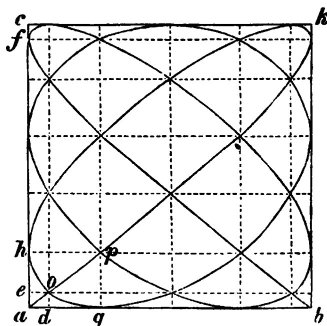
Fig. II.

Hvor indviklet denne Bevægelse nu end ved første Øjekast synes at være, vil det dog ved nærmere Betragtning vise sig, at man uden synderligt Besvær vil være i Stand til at tyde den, ja endog til nøjagtig i Forvejen at tegne den Bane, som Pendulet maa beskrive, saafremt man blot har talt, hvor mange Svingninger, det i en vis Tid udfører, naar man lader det svinge i Døraabningen fra Venstre til Højre, og hvor mange det i en lige saa lang Tid udfører, naar det svinger ind og ud. Vi ville nu antage, at det udfører 7 Svingninger fra Venstre til Højre i samme Tid, som det udfører 6 Svingninger ind og ud, og dernæst søge at finde den Vej, som Pendulet i Virkeligheden tilbagelægger, naar det samtidig skal udføre begge Bevægelser, idet vi ligesom før tænke os, at Øjet

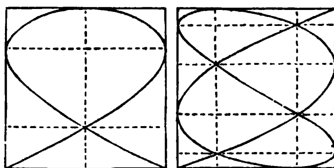
bestandig holdes lige over Pendulkuglen, som det følger under dens Bevægelse. Forestiller da a det Sted, hvor Kuglen holdes i det Øjeblik, man giver Slip paa den, saa skulde den altsaa efter vor Antagelse udføre 7 Svingninger fra Venstre til Højre efter Buen a b, der, betragtet fra oven, viser sig som en ret Linje, samtidig med, at den skulde udføre 6 Svingninger ind og ud efter Buen a c; eller, hvad der jo bliver det Samme, én Svingning til Højre samtidig med, at den udfører $^6/_7$ Svingning i den derpaa vinkelrette Retning, saa at den, naar den i den første Svingningsretning skulde være naaet længst til Højre, til b, i den anden Retning kun vil være naaet til f. Ved altsaa paa den tidligere beskrevne Maade langs Linjen a b at afsætte de Punkter, hvor Pendulet skulde befinde sig efter Forløbet af $^1/_6$, $^2/_6$ o. s. v. af den Tid, det bruger til at svinge fra a til b, og langs a c paa lignende Maade de Punkter, i hvilke det skulde befinde sig, efter at der var forløbet $^1/_7$, $^2/_7$ o. s. v. af den Tid, det bruger for at svinge fra a til c, vil man kunne finde dets Bane. Det skulde jo nemlig egentlig først flytte sig saa langt som a d til Højre og samtidig et Stykke saa langt som a e frem efter; begge Forpligtelser opfylder det samvittighedsfuldt, idet det rykker hen til Punktet o, der netop ligger et Stykke saa stort som a d til Højre for a, og et Stykke saa stort som a e foran a; derefter skulde det svinge samtidig hen til g og h, og vi maa følgelig søge det i Punktet p, hvor det ogsaa vil findes. Det vil nu være en let Sag yderligere at følge det paa dets Vej, som antydet i Fig. III; man vil da tillige, naar Forsøget anstilles, faa at se, at det netop bevæger sig paa den i Tegningen

Fig. III.

angivne Maade, at det først udfører langstrakte Svingninger mellem a og k, idet det svinger i den Retning, hvori man skriver et O, at disse Kredse mere og mere nærme sig Cirkelen, for derefter atter at blive langstrakte, og at det endelig svinger i Retningen c b, hvorpaa det vender tilbage ad samme Vej som det kom, idet det nu svinger i modsat Retning.

Fig. IV.

Man vil altsaa, som antydet, let være i Stand til at tegne den Bane, som Pendulet maa beskrive, svarende til et bestemt Svingningsforhold; de hosføjede Figurer angive saaledes Banerne, svarende til Svingningsforholdene 2 til 3 og 3 til 5, og har man indstillet Skyderen saaledes, at det tilsigtede Svingningsforhold er opnaaet, vil man ogsaa faa at se, at Pendulet virkelig svinger i den Bane, som man i Forvejen har fundet ved Tegning*).

En lille Forbedring kan endnu indføres ved Apparatet uden synderlig Vanskelighed, idet man nemlig kan indrette Pendulet saaledes, at det under Bevægelsen selv optegner sin Vej i Rummet. Dette kan f. Eks. opnaas derved, at man til Pendulkuglen forneden befæster et Kræmmerhus af stift Papir med en nogenlunde fin Aabning i Spidsen, og forsynet med et Hul noget højere oppe, hvorigennem man kan fylde Beholderen med et eller andet letbevægeligt, mørkt Pulver, f. Eks. Smergel, der da i en jævn, fin Straale løber ud forneden, ligesom Sandet fra den øvre Beholder i et Timeglads, og kan

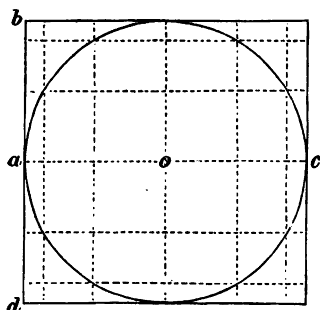
---

*) I Læren om Lyden ere disse Figurer bekendte under Navn af Lissajous Lydkurver, og den engelske Fysiker Wheatstone har fremstillet de samme Kurver ved Hjælp af sit saakaldte Kalejdofon, idet han benytter sig af elastiske Stænger i Stedet for af Penduler.

opsamles paa et Stykke hvidt Papir, der er anbragt tæt nedenunder Udløbsaabningen. Man kunde vel opnaa det Samme paa en fuldstændigere Maade ved ligefrem at forsyne Pendulet forneden med en Skrivestift, der ved Hjælp af en Fjeder trykkedes ind imod Papiret, men Pendulet maatte da til Gengæld være temmelig tungt og massivt, for at Gnidningsmodstanden mellem Stiften og Papiret ikke skulde hemme Bevægelsen altfor meget.

Endelig vil man kunne skaffe yderligere Afveksling tilveje i Banens Figur ved fra Begyndelsen at give Pendulet et Stød i en eller anden Retning, og det vil ikke falde vanskeligere end tidligere, ved Tegning i Forvejen at finde den Bane, som Pendulet maa beskrive. Som Eksempel herpaa skal blot nævnes, hvorledes man finder den Vej, som et almindeligt Pendul, ophængt i én Traad, maa gennemløbe, naar det fra Hvilestillingen o fjærnes til Siden, til a, og man da giver det et Stød i Retningen a b; det kommer da til at bevæge sig i en simpel Kreds, idet det paa én Gang skal svinge i Banen a o c og i Banen a b a d. Har nu Stødet, som forudsat i Tegningen, været afpasset saaledes, at det forlader Punktet a i Retningen a b med samme Fart som det vilde være naaet til o med, naar man simpelt hen havde givet Slip uden at støde det, saa bliver Kredsen en Cirkel, og vi have altsaa nu tydeliggjort os det tidligere omtalte Kredspenduls Bevægelse.

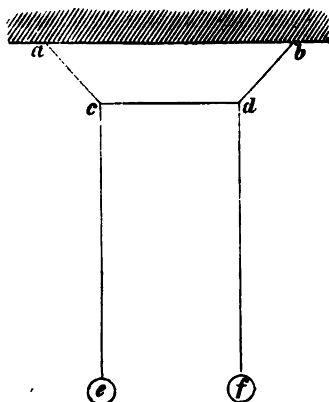
Fig. V.

I Stedet for ét Pendul ville vi nu ophænge to paa lignende Maade som det nys beskrevne, saaledes at de altsaa i to paa hinanden vinkelrette Retninger kunne udføre et forskelligt Antal Svingninger i samme Tid. Pendulerne c e og d f, som vi ville gøre lige lange, ere

i Punkterne c og d knyttede til den slappe Traad a c d b, der atter ved a og b er befæstet til Dørkarmen. Sættes nu Pendulet e alene i Bevægelse ved et Stød vinkelret ind mod Døraabningen, saa vil man sé, at det andet, f, efterhaanden begynder at svinge med, og at dettes Udsving lidt efter lidt vokse, medens e's samtidig aftage, indtil det tilsidst, naar f er i størst Udsving, paa det Nærmeste staar stille, hvorpaa omvendt e's Udsving vokse og f's aftage, og saaledes fremdeles. Noget aldeles Tilsvarende finder Sted, naar det ene Pendul sættes i Svingninger fra Venstre til Højre, altsaa i selve Døraabningen, eller, naar det ved et Stød skraat ind mod Aabningen tvinges til at bevæge sig paa lignende Maade som det tidligere omtalte Pendul. Man vil bestandig faa at se, at det ene Pendul ligesom stræber efter at efterligne det andets Bevægelse, og samtidig virker hæmmende paa den, og det vil heller ikke falde vanskelig, i al Fald i de grove Træk, at gøre Rede for Aarsagen hertil. Sættes saaledes, som først antydet, e i Bevægelse vinkelret mod Døraabningen, saa vil man let sé, at Tilknytningspunktet c ganske smaat svinger med, hvilket ligger i Sagens Natur, da det er et løst Punkt; og, da Punktet d ved Snoren c d er forbundet med det, føres dette, skøndt modstræbende, ogsaa med. Hvor tilsyneladende ubetydelige disse smaa Ryk i Punktet d end ere, ville de dog være fuldkommen tilstrækkelige til efterhaanden at sætte Pendulet f i Svingninger, men derved tæres der ligesom paa det første Penduls Kraft, og dettes Udsving aftage altsaa, for derefter omvendt paany at genfødes ved Hjælp af Pendulet f.

Fig. VI.

Ved paa lignende Maade at betragte Punkterne c og d's Bevægelser, naar det ene af Pendulerne sættes i Svingning ved et Stød i en anden Retning, vil man i det Væsentlige kunne forklare sig Oprindelsen til de derved frembragte Bevægelser, og man vil nu kunne variere Forsøgene ved at hæve eller sænke Tvertraaden a c d b, ved at gjøre Pendullængderne c e og d f ulige store, og endelig ved at anvende flere end to Penduler og da enten sætte ét af disse eller flere samtidig i Bevægelse. Vi maa imidlertid her indskrænke os til blot at antyde disse forskellige Forsøg, og overlade det til den Enkelte, der har Tid og Lyst dertil, nærmere at gjøre sig fortrolig med disse Bevægelsesfænomener, som i al deres Simpelhed dog kunne afgive Stof til Underholdning.

Vi ville nu gaa over til at behandle det egentlige Tryllependul, der i sin Tid vækkede en ikke ringe Opsigt, endog i Videnskabens Verden, og endnu den Dag idag for Fleres Bevidsthed staar som noget Gaadefuldt og Uforstaaeligt, som et Fænomen, der snarere henhører under Mystikens end Fysikens Omraade, skøndt det i Virkeligheden er i nøje Slægtskab med de nys beskrevne Pendulsvingninger, ved Hjælp af hvilke det da ogsaa faar sin ganske naturlige og simple Forklaring. I flere Henseender vil man desuden finde Berøringspunkter mellem dette Fænomen og den saakaldte „Borddansbevægelse", hvis Forløber det i al Fald maa siges at være, navnlig er det paafaldende at sé, hvorledes begge disse Fænomener ligne hinanden i Henseende til det Indtryk, de have gjort paa den store Mængde og de Forventninger, man have knyttet til dem; da man derfor af Tryllependulets Historie vil kunne hente flere nyttige Vink til den rette Opfattelse og Bedømmelse af det nu paany saa brændende Borddansspørgsmaal, turde det ikke være uden Interesse, i korte Træk at opfriske dets Levnetsløb.

Iaar er det netop hundrede Aar, siden den bekendte italienske Fysiker Alexander Volta udtænkte den

meget simple og nyttige Elektricermaskine, som kaldes Elektroforet, der, som bekendt, bestaar af en Metaltallerken, hvori der er smeltet en Kage af Harpiks og Skællak, der ved Bankning med et Katteskind gøres elektrisk, og en Metalplade, det saakaldte „Skjold“, som er forsynet med Glashaandtag eller ophængt i Silketraade. Ved at sætte dette Skjold paa Harpikskagen og derefter berøre det med Fingeren, lades det med Elektricitet, modsat den, der findes i Kagen, og ved dernæst at løfte det op ved Hjælp af det isolerende Haandtag eller Silketraadene, vil man kunne faa Gnister af det.

Æren for at have bragt dette Apparat til Tyskland tilkommer Professor Schäffer i Regensburg, der med særlig Interesse fulgte de mange Opdagelser, der dengang bleve gjorte paa Elektricitetslærens Omraade; men i sin noget overdrevne Iver for at opdage og meddele nye Kendsgerninger og Fænomener blev den gode Professor ført ud i Mysticismens Uføre, og opnaaede derved den noget tvivlsomme Berømmelse at blive Fader til Tryllependulet, ved Hjælp af hvilket han mente at have opdaget en hidtil ukendt Naturkraft. En Dag faldt det ham nemlig ind ved Hjælp af Elektroforet at ville sætte et elektrisk Klokkespil i Bevægelse, ved at anbringe en Klokke paa Randen af Tallerkenen, en anden paa Skjoldet, der efter at være elektriceret blev anbragt isoleret i nogen Afstand fra Tallerkenen. Han bragte nu en lille Knebel, ophængt i en Silketraad paa et Stativ mellem de to Klokker, men Knebelen bevægede sig ikke, selvfølgelig fordi den var for tung til at sættes i Bevægelse af den altfor svage elektriske Kraft. Nu fandt Schäffer paa at holde Traaden med Knebelen i Haanden, og til hans store Tilfredsstillelse og Overraskelse lykkedes Forsøget over al Forventning, idet det lille Pendul vedblev at svinge med stor Udholdenhed mellem de to Klokker, og fremkaldte en ustandselig Klokkeringning. En anden Gang holdt Schäffer sit lille Pendul over Midten af Elektrofor-

kagen, og se! — Pendulet begyndte at svinge fra Nord til Syd. Han holdt det derpaa udenfor Elektroforet, i nogen Afstand fra det, og ganske rigtig, ogsaa nu kom det i Bevægelse, idet det svingede hen imod det. Han stillede nu Elektroforet helt hen i den modsatte Ende af Værelset, men atter kom Pendulet i Svingning hen imod det, ja det Samme gjentog sig endog, naar han flyttede det ind i et andet Værelse. Kraften, der frembragte Bevægelsen, syntes saaledes at trodse baade Afstande og de solideste Mure; men det var dog kun, naar han holdt Pendulet i sin Haand, at Forsøgene lykkedes, befæstede han det derimod til et Stativ, blev det hængende bomstille, og kun naar han da enten berørte Snoren eller Stativet, begyndte Svingningerne paany, men han var da ogsaa i Stand til at sætte over 300 Pund tunge Genstande i Bevægelse, som vare ophængte i forsvarlige Kæder.

Det er ganske naturligt og rigtigt, at Schäffer efter disse Forsøg antog, at Pendulets Bevægelse hidrørte fra en Kraft, der udgik fra hans eget Legeme, men at det var den gamle gode Bekendt Muskelkraften, der spillede ham dette Puds, det vilde han paa ingen Maade vide af, da han var fuldstændig overtydet om, at han holdt sin Haand aldeles rolig; det maatte efter hans Mening være en splinter ny Naturkraft, der havde aabenbaret sig, og denne Anskuelse lod han sig ikke rokke fra. I andre Punkter derimod bleve hans oprindelige Forestillinger efterhaanden modificerede: han fandt saaledes, at det ikke var nødvendigt at ophænge Pendulet netop i en blaa Silketraad, som han i Begyndelsen havde troet, men at en hvilkensomhelst anden Traad gjorde lige saa god Tjeneste, og endelig blev, for at bruge et spiritistisk Udtryk, hans „Medium“, Elektroforet, overflødigt; men det var ad en højst snurrig Omvej, han kom til den Erkendelse.

Han fandt saaledes, at en Stol, hvorpaa Elektroforet havde staaet, kunde benyttes i Stedet for dette, og det Samme viste sig senere at være Tilfældet med et Bord, ja tilsidst med hvilke som helst andre Genstande, der blot et Øjeblik havde været i Berøring med det. „Skulde Elektroforet maaske snarere være i Besiddelse af Magnetkraft end elektrisk Kraft,“ udbryder Schäffer ganske naivt ved Meddelelsen af disse Forsøg, og derpaa fortæller han, hvorledes de omtalte Legemer have bevaret Kraften i lang Tid, et Drikkeglas saaledes i fire Dage, uagtet der daglig ofte var drukket forskellige Vædsker af det, ja at de endog have været i Stand til at overføre Kraften paa andre Legemer. Han havde saaledes bragt en Bog et Øjeblik i Berøring med Elektroforet, derefter berørt denne Bog med en anden, denne igjen med en tredje og saa fremdeles, og paa den Maade overført den mystiske, medierende Kraft fra den ene til den anden, ja selv, naar Forsøget anstilledes med hele hundrede Bøger, viste den sidste sig i Besiddelse af samme Evne som Elektroforet, saa at den fik Pendulet til at svinge henimod sig, naar Schäffer holdt det i Haanden. Det er ret betegnende at sé, med hvilken Haardnakkethed han holder fast paa Elektroforets indbildte oprindelige Kraft, og ikke kan faa Øjet op for, at det Hele er en Illusion, at han med andre Ord blot behøver at fæste sin Opmærksomhed paa et hvilket som helst Legeme eller Punkt, for at faa Pendulet til at svinge hen imod det Sted, hvor det er, eller hvor han formoder at det er.

Selvfølgelig fremkaldte Meddelelsen om disse Fænomener, paa en Tid, da det Fænomenale saa at sige hørte til Dagens Orden, en ikke ringe Opsigt i den lærde Verden, og flere Videnskabsmænd søgte, efter de af Schäffer givne Anvisninger, at gentage dem, men ingenlunde Alle med samme Held. Det var ligesom den formodede nye Naturkraft kun var forlenet nogle enkelte Udvalgte, og navnlig som om den slet ikke vilde have noget at bestille med

Tvivlerne. Professor Xaver Epp i München omtaler saaledes i et Brev fra 1777, at han af Videnskabernes Selskab havde faaet det Hverv, at gøre sig bekendt med de Schäfferske Forsøg, hvorved han tillige haabede at komme til større Klarhed om den saakaldte dyriske Magnetisme, hvormed han dengang særlig beskæftigede sig. Desværre vilde ingen af Forsøgene lykkes for ham, trods al anvendt Umage, og han var derfor nu rejst til Regensburg og havde faaet Professor Schäffer til personlig at vise ham Forsøgene. Ved dennes Hjælp var det da endelig lykkedes Epp selv at faa Pendulet til at bevæge sig, idet Schäffer under Forsøget blot behøvede at berøre hans Haand ganske lempeligt, og fra nu af var Epp, som oprindelig havde været paa rette Spor og antaget, at Bevægelsen hidrørte fra smaa ubevidste Muskelimpulser, fuldstændig vunden for Sagen.

Enkelte andre Videnskabsmænd gik det som Professor Epp, medens de fleste derimod ikke kunde sé noget Nyt i de Schäfferske Forsøg. Den dygtige og bekendte Elektriker, Professor Lichtenberg, afgiver saaledes den Erklæring, at han selv med sine stærkeste Apparater ikke har været i Stand til at fremkalde Bevægelser, som dem, Schäffer omtaler, og at de Bevægelser, han havde iagttaget ved Pendulet, lode sig alle fuldkommen vel forklare, som hidrørende fra Muskelkraften alene, uden at man behøvede at opstille nogen ny Kraft.

Den Opsigt, de Schäfferske Forsøg fremkaldte i den videnskabelige Verden, var imidlertid kun af kort Varighed, dels fordi Lichtenbergs Anskuelser om Sagen efterhaanden vandt flere og flere Tilhængere, dels fordi Opdagelser af større og varigere Betydning, navnlig paa Elektricitetens Omraade, lagde Beslag paa Naturforskernes udelte Opmærksomhed. I Begyndelsen af dette Aarhundrede kom der imidlertid paany Liv i Tryllependulet, og det paa en saadan Maade, at det fra Studereværelset hurtig spredtes trindt om blandt Folket, saa det nu først ret begyndte

for Alvor at svinge. Anledningen til denne uformodede Genoplivelse af de Schäfferske Forsøg var den, at flere Fysikere, navnlig i Italien og Sydtyskland, paa den Tid beskæftigede sig med at undersøge et Fænomen, der længe havde tildraget sig almindelig Opmærksomhed. Enkelte Personer paastodes nemlig at være i Besiddelse af en særlig Gave til at opdage skjulte Metal- og Vandaarer, idet de ved at passere over saadanne underjordiske Lag kom i nervøse Rystelser eller fik ejendommelige Fornemmelser. Andre vare i Stand til at opdage skjulte Metaller paa en hel anden Maade, nemlig ved Hjælp af en lille Tærning af Svovlkis, der blev ophængt i en omtrent en Alen lang Traad af Hamp eller Silke. Holdt man dette Apparat over en Skuffe, hvori der var skjult et Stykke Metal, saa begyndte det at svinge i bestandig større og større Kredse, der kunde være mere eller mindre langstrakte, men tog man saa Metallet ud, blev Kredsene mindre og mindre, og tilsidst stod Apparatet ganske stille. Det var altsaa vor gamle Bekendt Pendulet, der her optraadte i ny Forklædning og atter drev sit Spil med Videnskabsmændene, blandt hvilke særlig Professor Ritter i München kom til at spille omtrent samme Rolle nu som Schäffer tidligere, da han af den bajerske Regering havde faaet det Hverv nærmere at undersøge og gøre sig bekendt med de Egenskaber til at opdage skjulte Mineralier, som en vis Francesco Campetti fra Tyrol sagdes at være i Besiddelse af, og hvem man derfor havde ladet kalde til München, for at faa Sagen grundig undersøgt.

Pendulet begyndte nu som sagt lystigt at svinge paany, og Meddelelse fulgte paa Meddelelse om de mærkelige Bevægelsesfænomener, man iagttog, blandt hvilke her blot skal nævnes nogle ganske enkelte. Om Elektroforet var der slet ikke længere Tale, det gamle Medium var helt tilovers, og man kom ogsaa snart til den Erkendelse, at Pendulet kunde laves hvoraf det skulde være, Svovlkis var ikke absolut nødvendigt, og Traaden behøvede ikke

at være enten netop af Hamp eller Silke. Ved de Schäfferske Forsøg svingede Pendulet i en simpel Bue frem og tilbage, men nu svingede det i Kredse, og som det syntes efter meget bestemte og højst mærkelige Love. Holdt man det saaledes over en Magnetnaals Nordende, saa svingede det i bestandig større og større Kredse, og i den Retning, hvori man skriver et O; om Naalens Sydende svingede det paa lignende Maade, men i modsat Retning. Holdt man det over Kobber eller Sølv, svingede det paa samme Maade som om Sydenden, over Zink og Vand som om Magnetens Nordende. Man lagde fremdeles Mærke til, at Svingningerne forandrede Retning, eftersom man holdt Pendulet i højre eller venstre Haand, og man undersøgte nu, om ikke ogsaa organiske Legemer skulde kunne paavirke det og mulig vise sig at være i Besiddelse af lignende Poler som Magneten, og ganske rigtig, Formodningen blev straks bekræftet. Holdt man Pendulet over et Æble, en Appelsin eller anden lignende Frugt, saa viste det sig, at den Ende, hvor Stilken sad, forholdt sig som en Magnets Sydpol, den modsatte Ende som en Nordpol; et friskt Æg viste et ganske lignende Forhold, og endelig indtraf Fænomenet ogsaa, naar Pendulet holdtes over det menneskelige Legeme, Hovedet forholdt sig som en Nordpol, Fødderne som en Sydpol.

Som det gik med de Schäfferske Fænomener, saaledes gik det imidlertid ogsaa med de Ritterske; efterhaanden som den febrilske Tilstand, der ved disse Forsøg var fremkaldt hos Eksperimentatorerne, havde faaet Tid til at sætte sig og vige Pladsen for en rolig, sindig, kritisk Overvejelse, fik man Øjet op for, at man ogsaa her var hildet i Selvbedragets Garn og at det ikke var andet end Muskelkraften, der mod Ens bedre Vidende frembragte Svingningerne. Den bekendte Naturforsker Alexander Humboldt, der havde gjort sig fortrolig med disse tilsyneladende saa gaadefulde Fremtoninger, bemærker saaledes meget træffende, at Forsøgene aldrig

lykkedes for ham, naar han bandt sig for Øjnene, en meget værdifuld Oplysning, som bidrog væsentlig til Gaadens Løsning. Man fik dernæst godtgjort, at Bevægelserne indtraf, naar man blot var overbevist om, at den Genstand, der efter de fremsatte Paastande skulde fremkalde Svingningerne, var tilstede, selv om det i Virkeligheden ikke var Tilfældet, at Kredsløbene, saaledes for at nævne et Eksempel, indfandt sig, naar Pendulet holdtes over en Skuffe, hvori Vedkommende troede at et Metal befandt sig, selv om man i Virkeligheden, selvfølgelig uden hans Vidende, havde fjærnet det, og ligeledes svingede det efter de angivne Regler om en Magnets Nordpol, naar man blot troede at det var en Nordpol, selv om det virkelig var en Sydpol; med andre Ord, man fik fuldstændig godtgjort, at det var Indbildningskraften, der her drev sit Spil, og at Forsøgene kun da ret lykkedes, naar man skred til at anstille dem med fuld Forvisning og i spændt Forventning om at Fænomenet vilde vise sig netop saaledes, som det i Forvejen var angivet, at det skulde vise sig. Hvad endelig den egentlige Ophavsmand til disse sidste Pendulundersøgelser angaar, den mystiske „Metalføler“ Campetti, saa blev ogsaa Forventningerne, man havde knyttet til ham og hans foregivne mærkelige Egenskaber, fuldstændig skuffede, og man lod ham vende tilbage til hans Hjemstavn Garignano ved Gardasøen, uden engang at anse det Umagen værd at faa afgjort, om han var bevidst eller ubevidst Bedrager.

Tryllependulet havde nu udspilt sin Rolle i den videnskabelige Verden, og som et andet miskendt Geni lod det sig derefter nøje med at optræde som Gøgler paa det store Verdenstheater. Det fandt det ogsaa passende at skifte Navn, og lige op til vore Dage har det ført en hensygnende Tilværelse under Benævnelsen Tryllering-gen, væsentlig med det Formaal at kunne forudsige tilkommende Begivenheder. Apparatet er næmt nok at lave, i Stedet for Svovlkis og blaa Silke, lyder nu Re-

cepten: en Guldring og et Menneskehaar, og Forsøget udføres da paa den Maade, at man holder Pendulet i Haanden, saaledes at Ringen hænger inden i et tomt Glas. Spørger man det saa f. Eks. om, hvormange Dage, Maaneder eller Aar den og den Begivenhed skal indtræffe, saa kommer det i Svingninger og angiver Antallet ved Slag mod Glasset. Som alle den Slags Sandsigere har det til Trods for sine grumme mange falske Spaadomme dog kunnet hævde sin Plads i Tidens Løb, dels paa Grund af den medfødte ejendommelige Evne, som saa Mange ere i Besiddelse af, til at udfinde nogen Sandhed selv i den fejlagtigste Forudforkyndelse, og dels, fordi de faa Tilfælde, i hvilke slige Profetier tilfældigen slaa til, særlig noteres og erindres, medens de mange falske Spaadomme velvillig skrives i Glemmebogen.

Men det var dog ikke blot tilkommende Begivenheder, Trylleringen kunde forudsige, den var ogsaa i Stand til at oplyse om virkelige stedfindende Forhold. Spurgte man den saaledes om, hvor en eller anden Person befandt sig, saa svingede den i den Retning, i hvilken man enten vidste han var, eller formodede at han maatte være, og paa denne Maade indlagde den sig stor Berømmelse som Sandsiger; det var her den store Mængde, der førtes bag Lyset paa lignende Maade, som tidligere de Lærde. Om mulig endnu større Fortjeneste indlagde det lille Trylleapparat sig ved at fortælle, hvor gammel den Person var, som holdt det i Haanden, hvilket det selvfølgelig meddelte ved Slag mod Glasset. Navnlig satte det sig paa den Maade i stor Yndest hos det smukke Køn ved sin mageløse Diskretion, idet det i Vidners Nærværelse viste sig saa høflig, altid at fortælle den Alder, Vedkommende helst ønskede meddelt, men som Døbesedlen rigtignok ofte paa det Ubarmhjærtigste modsagde. Kort sagt, det var i Besiddelse af den uvurderlige Egenskab, der ligesom en Blære holder saa mange falske Sandsigere oppe, det snakkede Enhver, der hengav sig til det, efter Munden,

og gjorde Enhvers Mening til sin, og saa — ja saa syntes man netop at det var en udmærket Profet.

Vi ville nu blot til Slutning anstille et Par Forsøg med Tryllependulet, for derved, under Henvisning til de tidligere omtalte Pendulforsøg, at komme til en klar Opfattelse af Fænomenet. Lad os lægge to Mønter paa Gulvet, i en Afstand af omtrent en Fod fra hinanden, og derefter holde et Pendul omtrent midt imellem de to saaledes markerede Punkter, medens vi vekselvis lade Blikket gaa fra det ene Pengestykke til det andet, helst i den Takt, Pendulet vil svinge i; vi ville da faa at se, at Pendulet ligesom af sig selv vil komme i større og større Svingninger mellem de to Punkter. Anbringer man paa lignende Maade tre Pengestykker, omtrent i samme indbyrdes Afstand, saa de altsaa paa det Nærmeste danne en ligesidet Trekant, og holder man Pendulet i Midten af denne, og lader Blikket gaa fra det ene til det andet Pengestykke, saa vil det komme til at svinge i en Cirkel, om man end mener at beflitte sig paa at holde det ganske roligt.

Spørger man nu om Aarsagen til denne Bevægelse, ja saa maa den selvfølgelig hidrøre fra en Kraft, der virker paa Ophængningspunktet, en Kraft, som altsaa udgaar fra En selv; men det eneste Gaadefulde bliver da, hvorledes det er muligt, at denne Kraft saa fuldstændig undslipper vor Bevidsthed. For at faa dette Spørgsmaal klaret ville vi paany henlede Opmærksomheden paa det Forsøg, som vi forhen anstillede med de to sympatetiske Penduler (s. Fig. VI.). Vi fik der at sé, hvorledes det ene Pendul ved sine smaa taktfaste Impulser efterhaanden fik det døde Pendul sat i Bevægelse, og vi ville kunne iagttage det Samme, selv om vi stramme Snoren a c d b i Stedet for at lade den hænge slapt, kun at det da varer noget længere, før Bevægelsen overføres fra det ene Pendul paa det andet. Ja dersom man endog i Stedet for den stramme, men dog bøjelige Snor

a c d b betjener sig af en stiv fast Stang, f. Eks. en udstaaende Gasledningsarm, hvori man ophænger Pendulerne, vil man sé, at det ene efter at være sat i Bevægelse efterhaanden ved sine smaa Impulser i Stangen bringer Liv i det andet. Man kan derfor ikke undre sig over, at de højst ubetydelige Impulser, der behøves til at sætte Tryllependulet i Bevægelse, fuldstændig undgaa Ens Opmærksomhed, med andre Ord, at man her end ikke med sin bedste Vilje er i Stand til at kontrollere sine egne ubevidste Muskelbevægelser.

Ved de nys beskrevne Forsøg med Tryllependulet er det aabenbart Øjets Bevægelse mellem de ved Mønterne markerede Punkter, der fremkalder hine umærkelige og ubevidste Muskelbevægelser, og den Slutning ligger da nær at gøre, at det ved Schäffers og Ritters Forsøg var Spændingen og Forventningen om en forud formodet eller forud angivet Bevægelses Indtræffen, der fremkaldte lignende Virkninger; det vil derfor næppe falde Nogen vanskeligt, ved Hjælp af de givne Oplysninger, selv at gøre rede for disse, kun tilsyneladende gaadefulde Svingninger, hvorfor det vel kan ansés for overflødigt her nærmere at begrunde hvert enkelt af disse, og Trolddommen turde saaledes ansés for besværget.

Som ved alt andet Ukrudt er der imidlertid noget usigelig Sejgt og Udholdende ved Troldtøjet; næppe har man faaet det rammet ned i Jorden med en forsvarlig Pæl, saa stikker det Hovedet op paany i en fornyet, om just ikke altid forbedret Skikkelse. Tryllependulet er saaledes i den senere Tid opstaaet fra de Døde i en mere burlesk Form som „Borddansen“. Ved første Øjekast kan man have Ondt ved at gennemskue Forklædningen, og se at det er den samme gamle Historie, der her gentager sig, men nærmere besét forholder det sig dog saaledes; det er Indbildningskraften og den ubevidste Muskelkraft, der atter her fremkalder Bevægelsen, og det er kun denne sidste, der er det egentlige Nye

ved Sagen. Som bekendt udføres Borddansforsøget paa den Maade, at helst flere Personer lægge Fingerspidserne paa Omkredsen af en Bordplade, hvorpaa Bordet begynder at bevæge sig efter kortere eller længere Tids Forløb, alt eftersom der er flere eller færre Personer i Virksomhed, og eftersom Bordet lader sig bevæge med større eller mindre Besvær. Modstanden, der her skal overvindes, er Gnidningsmodstanden mellem Bordbenene og Gulvet, Forsøget gaar derfor, alt andet lige, lettere med et trebenet end med et firbenet Bord, og allerbedst, naar Bordet er forsynet med Ruller og Gulvet glat og jævnt.

Ligesom ved Pendulforsøgene er det ogsaa her et mere eller mindre ubevidst Tryk i en bestemt Retning, der fremkalder Bevægelsen, som da gærne bestaar i en Drejning fra Venstre til Højre, da denne er den naturligste Retning, i hvilken man paa den angivne Maade frembringer en omdrejende Bevægelse af en vandret Plade, naar man samtidig benytter begge sine Hænder. I den bekendte Leg, hvor flere Personer, der ere stillede i Kreds, lade en Ring, der er anbragt paa en Snor, løbe fra Haand til Haand, foregaar Bevægelsen ligeledes naturligst fra Venstre til Højre, idet man bestræber sig for at blive af med den skæbnesvangre Ring, og ganske paa samme Maade søger man ved Borddansen at skyde Bordpladen fra sig, og Drejningen foregaar derfor i samme Retning. Kan man imidlertid bibringe den ene Halvdel af de virkende Personer den faste Overbevisning, at Bevægelsen vil foregaa i modsat Retning, saa vil der ogsaa paa det Nærmeste være opnaaet Ligevægt, og Bordet vil da staa kønt stille. Anbringes et Tæppe eller endnu bedre en Papplade paa det glatte Bord, saa staar ligeledes Bordet stille, og man opnaar kun en Forskydelse eller Drejning af Tæppet eller Pladen.

At det virkelig er det vedholdende, skønt meget svage Tryk, der saaledes fremkalder Bevægelsen, kan

maaske dog endnu forekomme Flere noget utroligt, da man kan have Besvær nok med paa almindelig Maade at flytte vedkommende Bord, men et simpelt lille Forsøg kan vistnok i saa Fald bidrage til at klare Sagen. Lukker man nemlig en Dør op paa Klem, saa vil et rask og kraftigt Slag paa den ikke bringe den til at dreje sig paa Hængslerne, ja man kunde for den Sags Skyld gærne skyde en Kugle igennem den, uden at den rørte sig af Stedet, men et ganske svagt, men vedholdende Tryk, blot med den lille Finger, vil efter kort Tids Forløb frembringe Drejningen; det kommer altsaa ikke saa meget an paa Slagets eller Trykkets Størrelse, som paa dets vedholdende Virkning i længere Tid.

Ligesom ved Tryllependulet viser det sig nu ogsaa ved disse Forsøg, at de ikke lykkes lige godt for alle Personer; jo større Forventningen om det forønskede Udfald af Forsøget er, og med jo fastere Overbevisning Vedkommende skrider til Udførelsen af det, desto større bliver den nervøse Spænding og følgelig ogsaa den ubevidste Muskelvirksomhed, og desto hurtigere og kraftigere indfinder Bevægelsen sig. Det er paa en Maade her Troen, det vil sige Borddanstroen, der saaledes føler en beskeden Tilfredsstillelse i at lade sig nøje med at flytte Borde og andre Møbler. Da nu i de fleste Tilfælde, hvor flere Personer samtidig ere i Virksomhed, enkelte af disse ere kraftigere Bevægeemner end andre, vil det nedadgaaende Tryk, som udøves samtidig med Trykket til Siden, bevirke, at Bordet under den omdrejende Bevægelse tillige af og til kommer til at helde til den Side, hvor Trykket er størst, hvorved Benet paa den modsatte Side et Øjeblik løftes i Vejret, for derpaa atter at falde tilbage, idet Trykket mindskes, da man uvilkaarlig søger at forhindre en ligefrem Væltning af det. Det kommer altsaa under Drejningen let til at udføre ligesom gimpende Bevægelser, hvorved vedkommende Bordben selvfølgelig frembringer mere eller mindre hørlige Slag

mod Gulvet, hvis Fremkomst og Hyppighed altsaa væsentlig er afhængig af den stærkere, den egentlig raadende Parts mere eller mindre ubevidste Muskelvirksomhed.

Dette sidste Fænomen, Bordets Banken eller Sparken, har bevirket, at Borddansen har faaet en trofast og kraftig Forbundsfælle i Mysticismen, idet de saakaldte Spiritister, som bekendt, paa denne Maade have søgt at oprette en Slags telegrafisk Forbindelse med Aandeverdenen. Paa en for andre Dødelige ubegribelig Maade er der truffet den Aftale eller sluttet den Overenskomst med Aanderne, at disse benytte Bordets Slag til at udveksle Tanker med og bringe Meddelelser fra deres Verden til Støvets Børn. Da denne Maade at korrespondere paa imidlertid i Længden viste sig temmelig besværlig og omstændelig, indførtes der efterhaanden adskillige Forbedringer ved den. Bordene gjordes ganske smaa, og et af Benene forsynedes med en Blyant, hvorved Aanderne fik Lejlighed til at fremstille deres Tanker i mere eller mindre gaadefulde Skrifttegn, der da fortolkedes ved Fantasiens Hjælp; senere opfandtes „Aandetelegrafen“ eller „Psykografen“, der i Form og Udseende ganske ligner det forskydelige Zigzag Stativ, hvorpaa Børn opstille deres Træsoldater; den er forsynet med en Pegepind, der kan bevæges hen over en Plade, hvorpaa der er trykket Bogstaver, Taltegn, ja for Fuldstændighedens Skyld endogsaa Skilletegn, og Apparatet sættes i Bevægelse paa lignende Maade som tidligere Bordet, kun at det er en enkelt Person, der her er i Virksomhed. Ret betegnende for alle disse Apparater er det, at de ere forsynede med Ruller, hvoraf man altsaa kan lære, at Gnidningsmodstanden ogsaa generer de Herrer Aander. Endelig er man i den senere Tid kommen til det Resultat, at man helt kan undvære disse temmelig kunstige Skriveapparater, idet man simpelt hen tager en Pen eller Blyant i Haanden, lægger denne paa et ubeskrevet Stykke

Papir, og saa venter til „Aanden“ kommer over En. Ved denne storartede Simplifikation trues altsaa atter Borddansfænomenet med at skulle skrives i Glemmebogen, i al Fald indtil Mennesket ved Hjælp af sin, som det synes uudtømmelige Opfindsomhedsevne, hvor Talen er om Selvbedrag, udfinder en ny Forklædning for det, hvorved man atter kan faa Lejlighed til at hengive sig til den uskyldige Idræt, at lege Skjul med sin egen Muskelkraft.

Albert Andresen.

Percy Bysshe Shelley.

Et Foredrag, holdt i Studenterforeningen den 10. April 1875.)

(Slutning.)

Denne politiske Baggrund er mørk.

Det første Indtryk af den franske Revolution havde paa Englands Regering og Folk været sympathetisk. Modstanderne Pitt og Fox enedes i at hilse den som en af de største og bedste Begivenheder i Menneskehedens Historie. Men næppe var Blod blevet udgydt hinsides Kanalen, før Befolkningens Masse, ja selv Oppositionens Flertal saa' alle sine Traditioner: Kongemagten, Religionen, Ejendomsretten i Fare og dannede et uhyre Ordenens Parti. De gamle Whigger sluttede sig til Burke; Pitt, der havde planlagt en Række nødvendige Reformer, vovede end ikke at skride ind imod Englands fordærvelige Valgsystem og tilstod paa given Opfordring, at hvorvel han var dybt gennemtrængt af Nødvendigheden af en Parlamentsreform, var Tiden nu ikke gunstig til saa vovelige Eksperimenter. I enhver frisindet Rørelse, selv i den uskyldigste og dybest berettigede, begyndte man at spore den frygtede Jakobinisme. Da Wilberforee indledede sin Agitation mod Slavehandelen, var han paa engang støttet af Regering og Opposition. Kun Kongen, Rhederne og Overhusets Aristokrater stode ham imod. Men da han i 1791 anden Gang prøvede Stemningen

var den slaaet saaledes om, at Abolitionisterne næsten bleve betragtede som Jakobinere, og med 163 Stemmer mod 88 blev Loven om Slavehandelens Ophør forkastet. Hertil kom det i England skrækindjagende Indtryk, Revolutionen havde gjort paa Irland. Man hilste Budskabet om den, som Slaver og Heloter hilse Budskabet om Frihed. Skønt det irske Folk, ført af den ædle, af Byron saa begejstret besungne Henry Grattan, i Aaret 1782 havde faaet sit Parlament anerkendt som ligeberettiget med det engelske, var det dog i kommerciel og religiøs Henseende fuldstændig undertrykt. Den maadeholdne Thomas Moore bruger selv det Udtryk, at han som Barn af katolske Forældre kom til Verden med Slavens Aag omkring sin Hals. Hos ham kan De finde den Bevægelse, der gik gennem den irske Ungdom, skildret. Han kendte og beundrede dens Fører, Robert Emmet. I 1798 eksploderede endelig det opsamlede Sprængstof. Med vildt Raseri slog Regeringen løs paa Rebellerne. Alt var Rædsler og Blod og pinligt Forhør. Ordet Papist var nok til at gjøre Krigsretten uforsonlig. Saa følger den store britiske Reaktion. Gentagen Suspension af Habeas-Korpus-Akten, Eduard den Tredjes gamle Højforræderibestemmelse skærpet, Forsamlings- og Petitionsret indskrænket, Pressefriheden snart forvandlet til et tomt Ord. Navnlig i Skotland bleve grusomme Love fra Fortiden fremsøgte og højt dannede Mænd sendte som gemene Forbrydere til Australiens Straffekolonier. Man vovede imod Republikanere og Lighedsmænd i England at tale om Kronens Uindskrænkethed, om Parlamenter og Juryer som om underordnede Bi-Magter. Der dannedes et altbeherskende Parti under Feltraabet: Konge og Kirke!

Kongen selv var gal, og Prinsregenten værre end gal. Hans Liv var Orgie paa Orgie. Snart blev han saa fed, at han ikke mere gad gaa. Naar han skulde køre ud, blev et Bræt lagt ud af Vinduet, og herpaa lod han sig glide ned i sin Vogn. Medens Væverne i Glasgow og

Lancashire skreg til Himlen af Hunger, foranstaltede han kæmpemæssige Festligheder med uhørt Pragt og modtog den landflygtige Bourbon som Ludvig den 18de.

Han havde været Skønaand og Laps, søgt Omgang med de gode Hoveder blandt Whiggerne, Sheridan og de Andre, nu afslørede han sig som Reaktionær og blev pludselig Tory. Det har altid forekommet mig, at fire evropæiske Regenter i vort Aarhundredes første Halvdel frembyde en iøjnefaldende Lighed med hverandre: Georg den 4de af England, Ludvig den 1ste af Bajern, Fr. Wilhelm den 4de af Preussen og Kristian den 8de af Danmark. Det er de fire reaktionære Skønaander paa Tronen. Det store, langvarige Toryministerium blev stiftet med Liverpool i Spidsen, en sejg Reaktionær, men godmodig doven, fra hvem Forbitrelsen altid gled over paa hans Kolleger, den energiske og middelmaadige Lord Castlereagh, hvem Byron, Shelley og Moore ligeligt flaa i deres Digte, han, der — efter Byrons Udtryk — vaskede sine unge Hænder i Erins Blod — han, som havde saa liden Skoledannelse, at han ikke i Parlamentet kunde sætte to Sætninger rigtigt sammen og bestandig vakte Husets Latter — endelig Kantsleren Lord Eldon, Inkarnationen af Partiets Doktriner, den Samme, der berøvede Shelley hans Børn.

Det var dette Ministerium, der i 1814 forbavsede Alexander af Rusland ved dets Iver for at genoprette de af Revolutionen rystede Principer. Den russiske Kejser haanede det engelske Ministerium ved at beklage dets reaktionære Tilbøjeligheder og søge Omgang med Oppositionens Førere i London. Overfor Parlamentet anslog Castlereagh Absolutismens gamle „Vi alene vide“.

Misvækst, Oversvømmelse, Hungersnød fulgte i 1816. Nagende Hunger drev rundt i Landet den lavere Befolkning planløs fra Hus og Hjem. De kan finde Stemningen udtalt i Shelleys *Anarkiets Maske.* I Leicestershire ødelagde Arbejderne i deres Fortvivlelse Kniplings-

væverierne og slog Væverstolene i Stykker. Det er til deres Forsvar, at Byron holder sin første smukke Parlamentstale. Man ser af Romillys Dagbøger, hvor umuligt det var for de faa frisindede Mænd at faa den ringeste Reform sat igennem. Da Romilly (den samme, der er bleven saa bekendt som Lady Byrons Sagfører) stillede Forslag om Ophævelse af den Lov fra Vilhelm den 3dies Tid, hvorefter Butikstyveri blev straffet med Hængning, svarede Eldon med Beklagelse af, at „en moderne Filosofi nu endog understod sig til at rokke Aarhundreders vise Anordninger“. Saa fulgte Optøjerne af den fattige Befolkning i Manchester, hvor Rytteriet huggede ind og Soldaterne mishandlede de ubevæbnede Folkeskarer. Indtrykket heraf kan De finde i Shelleys Digte fra 1819.

Visselig er da Baggrunden mørk — mørk af forskrækkede Filistres Angst for Frihedsbevægelsens Udskejelser i Frankrig, mørk af stolte Toryers tyranniske Lyster og Højkirkens Tryk, mørk af irske Katolikers og engelske Arbejderes Blod — og over alt dette paa Samfundets Tinde er Kronen lagt om Vanvidet i Georg den 3dies Pande og Scepteret lagt i Haanden paa den slappe Utugt, der i Skikkelse af Prinsregenten fylder Kongesædet som Stedfortræder for den Bornerthed, der havde beklædt Tronen med hans Fader. Og det er denne Trone, som Lord Eldon støtter med sine seks Kneblelove, hvortil han har omdannet Englands ældgamle Forfatning og som forherliges og lovprises i Castlereaghs ligesaa ugrammatikalske som frihedsfjendske Parlamentstaler og i Southeys ligesaa umelodiske som vel betalte Smigerhymner — indtil Skilsmisseprocessen mellem Georg den 4de og Caroline med sin uhyre, alle Begreber overgaaende Skandale udbredt strømmevis som en Kloak fra Overhusets Talerstole drukner Kronens Glans og Hoffets Dekorum i et Hav af Skarn — og Spaniens, Italiens, Grækenlands og Sydamerikas Slag i

Slag paa hverandre følgende Revolutioner rense Luften, og Castlereagh overskærer sin Hals (en Gaasepen, som Byron siger) og England under Canning anerkender de sydamerikanske Republiker og forbereder Slaget ved Navarino.

Shelley fødes under Revolutionen, lever under Reaktionen, ser det første svage Frihedsglimt, hilser det og dør.

Landets Digtere havde i det Hele været Landets tro Organer. Scott var haardnakket Tory. Han var altid Prinsregentens tro Mand, hvor ædel og brav han end var. De husker maaske Historien om, hvorledes han, da Georg den 4de som Konge ankom til Skotland, hvor han optraadte i en Klanhøvdings Kostume med sine fede Lægge blottede og et skotsk Skjørt om sin uhyre Vom — Slutningen af Byrons *Bronzealderen* spotter derover — hvorledes da Walter Scott gik ombord paa Kongens Jagt for at hilse paa ham, greb et Glas, hvoraf Hs. Majestæt lige havde drukket, udbad sig at maatte beholde det, lovede, at det for evigt skulde gaa i Arv i hans Familie, gik hjem, dér traf et uventet Besøg, kastede sig i en Stol og — satte sig paa sin Baglomme for altfor tidligt og smerteligt at mindes det kongelige Erindringstegn. Som sagt, Scott, hvis Fortællervid morede Kongen, var hans hengivne Mand. Søskolens Poeter, der i første Øjeblik vare blevne begejstrede af Revolutionens Signaler og Profetier, sloge sporenstregs om og bleve Renegater, betalte og bekransede Hofdigtere og Moralister. Saa fulgte Thomas Moore med sin irske Opposition og sin ærlige Liberalisme. Hans Frisind har sat sig de skønneste Mindesmærker saavel i hans Sange som i hans politiske Satirer, men dette Frisind blev hurtig taget til Indtægt og tilfange af den tamme Whigopposition. Moore blev Whigdigter og opgav den ædle og absolute Hensynsløshed overfor verds-

ligt Bifald, den ubøjelige Hensyntagen til Idealerne alene, der er Poesiens Sjæl.

Tidens engelske Poesi har kun tre Mænd at opvise, der inderst inde vare grebne af den moderne Tids store religiøse, politiske og sociale Bevægelse, tre Mænd ere Ideens sande Apostle: Landor, Byron og Shelley; Landor tjente den som en brav og stolt republikansk Soldat, Byron som en urolig og uberegnelig Vikingekonge, men Shelley ene var Erkeenglen med det flammende Sværd, englelig, aandig, altomfattende.

Byrons Aand var Lidenskabens Aand, dybest inde ædel, men ofte blandet. Byron var Individualitetens Digter som Ingen før ham, men derfor ogsaa stærkt selvisk; han hengav sig aldrig absolut og fuldstændigt til Noget udenfor ham, hverken til Kunsten eller til Friheden; han havde et Stænk af Dilettantisme; der var en Rest i ham, der ikke gik op i nogen Sag. Fordom og Forfængelighed kunde ikke helt udbrændes af ham uden at ædle Dele vilde lide, og der løb nogle Draaber af Filisterblod i Digterlordens Aarer. Shelley derimod, fuldkommen uforfængelig og uselvisk som han var, gik ubetinget op i sine Idealer. Han var intet Talent, hverken lidet eller stort, men en Genius, Sangens egen Genius, levende Musik; hans Liv og hans Lære, hans Vilje og hans Tanke, hans Drøm og Daad og Digt — Alt var lutter Poesi og sang og stemte sammen.

Allerede straks efter sit første Ægteskab var han optraadt som politisk Agitator. Han rejste til Dublin for at fremme Katolikernes Emancipation, forfattede en ungdommelig Adresse til det irske Folk, hvori han bønfaldt det om at undgaa de Voldsomheder, der havde plettet den franske Revolution, og var saa naiv, at han fra sin Balkon paa Hotellet kastede den ned for Fødderne af de Forbigaaende, der syntes ham at se ud som om de vare stemte til at modtage Opraab. Hvor barnligt baade han og hans unge Hustru toge Sagen, kan sés deraf, at

han en Dag, da han spadserede med Harriet, ikke kunde nægte sig den Fornøjelse at putte Adressen ned i Hætten paa en Dames Kaabe, hvorover hans unge Brud var — efter eget Sigende — nær ved at dø af Latter. Han var tilstede ved flere Møder og talte en Gang en hel Time i O'Connels og andre Celebriteters Nærværelse. De Samtidiges Vidnesbyrd er saa enthusiastisk, at han, hvis man kan slutte deraf, var endnu større som Taler end som Digter.

Den næste Gang Shelley stødte sammen med det regerende Parti, havde Sammenstødet en helt anden tragisk Karakter. Harriet var død, og paa Forlangende af hendes Fader blev der for Kantslerretten indledet en Undersøgelse om, hvem der besad flest intellektuelle og moralske Betingelser for Opdragelsen af Shelleys Børn, den forhenværende Værtshusholder Westbrook eller Forfatteren til *Queen Mab* og *Alastor*, der denunceret som Atheist var mistænkt for at ville opdrage sine Børn til Atheister.

Lord Eldons Dom faldt ud til, at Shelleys hele hidtidige Opførsel havde været i højeste Grad umoralsk, at han, langt fra at skamme sig herover, meget mere gjorde sig til af de fordærveligste Principer og anbefalede disse til Andre, at Børnene følgelig skulde berøves ham for bestandig, dog saaledes, at han havde at sørge for deres Underhold med en Femtedel af sin Indtægt. Børnene bleve overgivne til en Præst af Højkirken. Shelleys Smerte var saa frygtelig, at end ikke nogen af hans nærmeste Venner nogensinde senere vovede at omtale Børnene for ham.

I Digtet til Lord Eldon udraaber han: „Jeg forbander Dig ved en Faders krænkede Kjærlighed, ved Haab, der længe vare opelskede og altfor nyligt ere mistede, ved ædle Følelser, Du aldrig har forstaaet — ved det falske Hykleri, der nu skal hænge ved deres uskyldige Læber som Gift paa en aaben Blomst, ved den mørke Trò, der solformørkende skal dække deres Vej fra Vug-

gen og til Graven — og ved min Fortvivlelse, der bringer en Fader til at jamre og raabe: Mine Børn ere ikke længere mine; Blodet i deres Aarer er mit, men, Tyran, deres besmittede Sjæle ere dine.“ — Og i Digtet til William Shelley, hans lille Søn med Mary, hedder det: „De have taget din Broder og din lille Søster, de have gjort dem uskikkede til Selskab for mig og Dig ... Til en dræbende Tro og en Forbrydelsens Sag have de bundet dem som Slaver fra Barnsben af, og de ville forbande mit Navn og dit, fordi vi ere frygtløse og frie ... Dog frygt ej, at Tyrannerne ville regere bestandig eller Præsterne af den onde Tro, de staa paa Bredden af Tidens rasende Strøm ... den skummer og svulmer, og jeg ser deres Vaaben og Sceptre flyde som Vrag paa Evighedens Vande.“ Slagen af Rædsel for at blive ogsaa dette sidste Barn berøvet, var det, at Shelley forlod sit Fædreland for aldrig mere at vende tilbage. Men paa samme Tid som Lordkantsleren brændemærkede Shelley som en Mand, der var mindre skikket til de mest elementære sociale Pligter og Rettigheder end nogen anden Mand i England, forberedte han sig selv til at vise, at han var en af de faa dalevende Mænd, der vare bestemte til Udødelighed.

Stemplet som en Forbryder forlod han England, og overalt, hvor han i Udlandet mødte Engelskmænd, var han frygtet og hadet af dem som i Stand til enhver Forbrydelse. Da han nogle Aar efter paa Posthuset i Pisa spurgte efter et Poste-restante-Brev og angav sit Navn, raabte en engelsk Officer i portugisisk Tjeneste: Hvad, er det den fordømte Atheist Shelley! og slog ham med et Næveslag til Jorden. Han opsøgte senere denne Officer for at udfordre ham, men fandt ham aldrig. Shelley havde tidligt udarbejdet en Brochure om Parlamentets Reform, der udkom 1817, saa god og sund, at den Reform, Toryerne tiltraadte og udførte i 1867, i alt Væsentligt stemmer med „Atheistens og Republikanerens“ halvtredsindstyve Aar gamle Plan. Han vilde

hverken have almindelig Stemmeret indført paa én Gang eller Monarki og Aristokrati afskaffet. Han udtaler sig ofte nok mod altfor forhastede Forandringer. Hans Radikalisme var kun den at være 50 Aar forud for sin Samtid. Udsat for al Bornerthedens Forfølgelse var det, at han nu slyngede sine Frihedsdigte mod England. Hans politiske Poesier ere skrevne med hans Blod. Han havde Lov til at kalde Castlereagh og Sidmouth „to blodløse Ulve, hvis tørre Struber hyle, to Snoge, sammenviklede til én“. Man maa ikke glemme, at Castlereagh, at Sidmouth, at Eldon ikke vare ham Mænd, men et Princip, Reaktionens store, skæbnesvangre Princip, som hans Liv og hans Lykke var bleven ofret. Han siger:

Jeg mødte Mordet paa min Vej, det saa' ud som Castlereagh, saa kom Hykleriet som Krokodille, det lignede Lord Sidmouth. Da Alle flyede, var der en afsindig Pige tilbage, hendes Navn var Haab, sagde hun, men hun saa' mere ud som Fortvivlelse, og hun raabte ud i Luften: Min Fader Tid er svag og graa af at vente paa bedre Dage. Se, hvor idiotisk han staar, famlende med sine rystende Hænder. Han har mistet alle sine Børn undtagen mig. Jammer, o Jammer!

Jmidlertid var det, at den store, alt berørte Skilsmisseskandale brød løs. Den 8de April 1798 havde Prindsregenten *pour faire un fin* ægtet den 28aarige Caroline af Brunsvig. Han tog imidlertid Sagen saa lidt højtideligt, at han allerede ved det første Møde i St. James, da Prinsessen knælede for ham, til Gesandten Lord Malmesbury raabte: „Harris! skaf mig et Glas Brændevin! jeg føler mig ikke rask!“ og da denne spurgte, om ej et Glas Vand i saa Tilfælde var at foretrække, løb bandende ud af Stuen uden at sige sin Brud et Ord. Han var fuld ved Bryllupet og hikkede under Vielsen uafbrudt. Han viste meget hurtigt Prinsessen ikke blot Ligegyldighed, Tilsidesættelse og en Utroskab uden Grændser, men ogsaa den mest hensynsløse Raahed, lod hende indespærre, omgav hende med Spioner og berøvede hende paa en falsk Anklage hendes Datter,

hvad der gav Anledning til stadige Scener ved Hoffet. Ulastelig synes Prinsessens Adfærd ikke længe at have været. Hun var først kun uforsigtig, men i mere fremrykkede Aar søgte hun Trøst og ikke altid paa nogen værdig Maade, saa vi finde hende 50 Aar gammel berejsende Europa med sin Kurér og Kammerherre, tidligere Kammertjener Bergami, en italiensk Ruy Blas, hvem hun udnævner til alt Muligt, bedækker med Ordener og elsker ømt. Da hun ved Prinsregentens Tronbestigelse vendte tilbage til England for uden Videre at indtage Dronningesædet, var det, at den ynkelige og foragtelige Fyrste besluttede at benytte sig af, hvad han gennem betalte Spioner vidste om sin Gemalinde, for at skille sig af med hende. Hun bliver for Overhuset anklaget for Utroskab. Og nu er det, at hele Skibsladninger af fremmede Hotelopvartere og Kammerpiger blive landsatte i England under Befolkningens forbitrede Hujen for at afgive Vidnesbyrd mod Dronningen. Jeg skal ikke dvæle ved, hvad der i Forhørerne kom for Dagen, ved de Alkovemysterier, de afslørede. Jeg tror aldrig at have læst noget saa Uanstændigt som denne Proces. Det er Undersøgelser om Sovekamres Beliggenhed, Senges Stilling og Lageners Tilstand om Morgenen, om en Dronning og hendes Kammerherre observerede i allerdybeste Negligée, som Dag efter Dag fyldte alle Englands Aviser, indtil — Anklagen pludselig toges tilbage, dels paa Grund af Bevisernes formentlige Utilstrækkelighed, dels paa Grund af den grænseløse Højde, hvortil Foragten for Kongen som Skandalens Ophav var stegen. I Anledning af denne Proces er det, at Shelley skriver sin kostelige Satire *Oedipus* eller *Swellfoot the Tyrant* ɔ: den podagristiske Tyran, et Forsøg i den politiske Komoedie, mindst saa vellykket som Prutz's „Die politische Wochenstube“. Handlingen foregaar i Bøotien. De engelske Bulls optræde her som Svin. Engelsk Aand, Væsen og Magt betegnes derfor som Svineri, og

Tonen falder saaledes: „Skatterne, denne sande Kilde til Svineri, jeg siger Svineri, thi hvorledes kan der gives et bedre Udtryk til at betegne den Religion, den Moral, den Fred og den Velstand, kort alt Det, der gør Bøotien til et Mønster for Nationer“. Den kronede Ægtemands Hykleri, Dronningens frække Pukken paa sin Renhed, Castlereaghs og Sidmouths forløjede Holdning, Alt er ramt med den sikreste Satire.

Men Shelleys Geni var ikke skabt til ret længe at dvæle ved Spotten over Tidens Karrikaturer. Hans frie og himmelske Aand var som ingen anden skikket til at stille den moderne Tids gigantiske Frihedsideal i Straaleglans frem for Tidens Bevidsthed.

Fra hans Drengeaar af vare alle hans Bestræbelser i Grunden gaaede ud herpaa. Han havde først skrevet store, højst musikalske og højst formløse Digte, der ere lange Indlæg mod Konger og Præster, mod Religionen, „der befolker Jorden med Djævle, Helvede med Mænd og Himlen med Slaver“, mod Regeringernes og Domstolenes Uretfærdighed og Servilitet, mod det Oprørende i Tvangsægteskaber og i Kvindens Udelukkelse fra Retten til frit Erhverv, mod Grusomheden i Slagtning af Dyr, Indlæg mod alle Former af Undertrykkelse og Intolerance, og hvis Formaal intet ringere var end at reformere Menneskeheden og lære den de Midler at kende, hvorved den kunde fjerne Aarsagerne til sine Ulykker og naa en Tilstand, der i Sammenligning med den nuværende var at betegne som en fuldstændig Guldalder.

Han havde, som han selv barnligt udtrykker det, „en Lidenskab for at reformere Verden“. Trods hans Afsky for didaktisk Poesi, var det, som han siger i Fortalen til „*Revolt of Islam*“, hans Hensigt at give Læseren en ædel Impuls, vække en brændende Tørst hos ham efter Fuldkommenhed.

Den Panik, siger Shelley, der som en Epidemi greb alle Klasser under den franske Revolutions Udskejelser, begynder

lidt efter lidt at vige for Sundhed. Man har ophørt at tro, at hele Generationer af Menneskeslægten behøve at indskrænke sig til en Arv af haabløs Uvidenhed og Elendighed, fordi et Folk, der havde levet som Bedragne og Slaver i Aarhundreder, var ude af Stand til at styre sig selv med Visdom og Ro som frie Mænd, saa snart som noglë af deres Lænker tildels bleve løsnede. Hvis Revolutionen havde været i alle Henseender lykkelig, da vilde Misregering og Overtro tabe en stor Del af deres Krav paa vor Afsky som Lænker, den Fangne kunde afryste ved den ringeste Bevægelse af sine Fingre, i Stedet for, at de i Virkeligheden med giftig Rust æde sig ind i Sjælen."

Saaledes besluttede da Shelley at føre Revolutionens Forsætter videre i forklaret Skikkelse. Hans Sang blev en Prædiken, hans Indbildningskraft aabenbarede ikke hans Iagttagelser, men hans Ønsker.

Indbildningskraften var nu imidlertid ogsaa efter hans System den i Sandhed reformatoriske Evne. Han, hvem kras Uvidenhed har udskældt som Materialist, havde ikke forgæves gaaet i Hume's og Berkeley's Skole og inddrukket den mest ekstreme Immaterialisme. For ham var Alt kun Tanke, Tingene Lag af Tanker, Universet en uhyre Koagulation af gamle, sammenløbne og størknede Tanker, Billeder, Forestillinger. Heri ligger, at Digteren, hvis Fag og Hverv det er at skabe nye Billeder af den Art, der gør det stærkeste Indtryk paa Andre, bestandig reformerer om paa Verden. Fantasien, siger Shelley, er den Evne, af hvilken ethvertsomhelst Fremskridt, selv det ringeste, afhænger. Enten ved med Blidhed at bringe de størknede Tanker i Strømning paany eller ved med konvulsivisk Kraft at sprænge de traditionelle Forestillingers Vane-Skorpe, optræder Digteren som den sande Reformator.

Filosofisk og uhistorisk anlagt, som Shelley i sine Ynglingeaar er, søger han sig i den eneste Periode af sit Liv, han kom til at leve tilende — den før *Cencierne* — intet Grundlag i Tid og Rum for sine reformatoriske Syner; thi som Ønsker have de ingen historisk Realitet.

Men idet hans Figurer mangle denne Realitet, savne de visse væsentlige Egenskaber, som kun de historiske og lokale Forhold kunne give, og de Egenskaber, de besidde, ere fortrinsvis Menneskenaturens primære og primitive Træk. Ogsaa her gaar Shelley tilbage til Slægtens Urhistorie. Personerne blive halvt mythologiske Personligheder, gigantiske og ubestemte af Omfang, aandige af Skikkelse, og ingen almindelig menneskelig Interesse kan knytte sig til dem, fordi „Historien", det i vulgær Forstand Interessante ved Digtningen, rent foragtes og overspringes af Shelley. Heraf hans fuldstændige Upopularitet. Medens en Walter Scott til alle Tider vil kunne vinde sig Læsere blandt alle dem, der kunne læse, vil Shelley til alle Tider være indskrænket til at skrive for *the happy few*.

Det gjaldt for Shelley imidlertid kun om at møde Stoffer, hvortil disse Evner netop svarede, for at yde det Højeste i Poesien. Denne Side af hans Begavelse var fuldstændig græsk, ligesom Shelley overhovedet ved Arten af sin Religiøsitet, ved sin hele poetiske og filosofiske Dannelse var gennemgræsk. „Vi ere Alle Grækere", siger han et Sted. Det gjaldt om ham.

Dog heroisk og mythologisk og primitiv som hans Poesi, var den græske kun i sit Udspring. Det er derfor ogsaa kun med denne ældste græske Poesi, at Shelley kan og maa sammenlignes. Som hans Lyrik genkalder de homeriske Hymner, og ligesom hans politiske Komoedie saavel ved sin hensynsløse Satire som ved Sangenes lyriske Flugt er Aristofanes lig og Aristofanes værdig, saaledes blev han nu i det alvorlige Drama Æschylos' sideordnede Rival. Hans *Den løste Prometheus* er det moderne Modstykke til Æschylos' *Den bundne Prometheus*, hans *Hellas*, en Profeti om Grækenlands Sejr, det moderne Sidestykke til Æschylos' *Perserne*. Jeg har kun Tid til at dvæle ved *Prometheus*. Dette storartede Digterværk kroner al Shelleys Frihedsdigtning. Her forsøgte Shelley første

Gang med Held at skabe sin Poesis og sin Tidsalders herskende Type. Mange Typer jog igennem hans Hjerne Hjobs, Tassos, den samme, der samtidig greb Byron og Goethe. Det blev ved Prometheus. Over den samtidige engelske Poesis Søer og Sletter hæve sig Byrons Alper med hans Manfred og Shelleys Kaukasus med hans Prometheus. Siden Menneskeaandens Frigørelse for Alvor var begyndt, sysselsatte denne Type alle de store Digtere. Den opstaar omkring vort Aarhundredes Begyndelse i Goethes, Byrons og Shelleys Hjærner. Goethes dejlige Digt fremstiller den fra Gudetroen løsrevne Menneskeaand i dens Arbejden og kunstneriske Frembringen, stolt af sin Hytte, som Guden ej har bygget, og dannende Skikkelser i sit Billede. Goethes Prometheus er den formende og frie. Byrons haarde, korte, ildfulde Vers skildrer Martyren, der lider med sammenbidte Tænder i Tavshed, hvem ingen Tortur kan fravriste Tilstaaelsen, og som sætter sin højeste Ære i ikke at lade sine Kvaler ane; denne Titan vilde aldrig som den antike have ladet sig trøste af Oceanets Døtre eller have klaget for dem — Byrons Prometheus er den trodsende og bundne.

Men Shelleys ligner ingen af dem. Han er den velgørende Menneskeaand, som kriger mod det onde Princip, som en uendelig lang Tid igennem undertrykkes af det og ej af det alene, men af alle de andre Væsener, de Gode med, der ere narrede til at antage det Onde for nødvendigt og godt; han er den Aand, der kun en Tid — om nok saa lang — kan fængsles og lænkebindes, men som en Dag til Universets Henrykkelse befries — den sejerrige, den løste, den af alle Himmellegemers forenede Jubelsang hilste Prometheus.

Han er selv i sine Kvaler fuldstændig rolig; thi han véd, at Jupiters Regering ikke er Andet eller Mere end en Periode i Verdenslivet. Derfor vilde han ikke bytte den sorte Afgrund, hvori han forsmægter, for vellystig

Glæde ved Jupiters Hof. Da Furierne lé ham ind i hans evigt søvnløse Øjne, svarer han: Jeg tænker ej paa, hvad Ondt I gøre mig, men paa, hvor ilde I selv have det, da I ere onde. Hvor ganske anderledes vilde en byronsk Prometheus have svaret. Han er helt igennem Kærlighed — til sine Fjender, til Menneskene. Og Trodsen har ikke lukket Titanens Hjærte for Elskov. Han mindes i Kvalerne sin Brud, hende, der „naar hans Hjærte strømmede over, var som en gylden Kalk, der opfangede den ædle Vin“. Asia er den Titanen elskende Natur. Hun er Lysets Barn, en levende Elskovsflammeskikkelse, hvis Læber, som Panthea synger, med deres Kærlighed tænde Aanden mellem dem, og hvis Smil gør den kolde Luft til Ild. Da saa Kvalernes og Uretfærdighedens Tid er omme, synker Jupiter fejg og foragtet, ynkeligt anraabende Prometheus om Naade, ned i Afgrunden. Den prometheiske Tidsalder begynder, og Luften forvandles til et Ocean af evige og dejlige Kærlighedsmelodier, Jordens tunge, dumpe Jubel veksler med Maanens henrivende Salighedssang, til Altet smelter sammen i en Glædeshymne, som ikke Beethovens overgaar i den niende Symfonis Finale.

Jeg kan kun berøre, hvorledes Shelley nu efter at have kappedes med Æschylos rivaliserede med Shakespeare og med et pludseligt Spring ind i den historiske Virkelighed gav England, selv efter Byrons Vidnesbyrd, den bedste Tragedie, det siden Shakespeares Dage havde besiddet. *Cencierne* minder mest om saadanne af Shakespeares Stykker som *Lige for Lige* og er skrevet i samme Aand. Beatrice Cencis Navn er endnu den Dag i Dag for Romerne det store Frihedssymbol. Den unge Pige, som værnede sin Ære overfor sin skrækkelige Fader, hvis Voldsgerning indirekte understøttedes af Pavens og alle Myndigheders Korruption, staar for Romeren endnu som Heltinde og Martyr. Saa tidt der under Pavedømmets Tryk i Tidernes Løb er kommen blot en Smule Lysning

i Luften, er hendes Navn og hendes Billede dukket op overalt i Rom. Shelley fortabte sig her helt i Historien og glemte alle sine Theorier. Men dog er det mig klart, at hvad der egentlig greb ham i denne tragiske Konflikt, var det dybe Brud med al Tradition, som Faderens Forbrydelse her havde gjort til Nødvendighed og til Pligt, samt den Anledning, den gav til at stille de gængse teologiske Begreber om Verdensstyrelsens Fadergodhed i en grel Belysning. Beatrice siger: „Du store Gud, hvis Billede paa Jorden en Fader er, forlader du mig virkelig?“ og da hun spørges: „Er du ikke skyldig i din Faders Død?“ lyder Svaret: „Kræv heller den dømmende Gud til Ansvar for, at han tillod en saadan Udaad, gjorde den unævnelig og berøvede den al Tilflugt, al Oprejsning, alle Følger undtagen den, du har kaldt min Faders Død“. Foran Pinebænken siger hun:

Jeg græder Taarer, der brænde som Galde, ved i denne onde Verden, hvor Ingen er sand, at se min egen Slægt opgive sig selv og ved at betragte det elendige Liv, jeg har levet, og dets elendige Udgang nu og den ringe Retfærdighed, der undes mig og mine af Himmel og Jord — og hvilken Verden vi udgøre, Undertrykkeren og den Undertrykte.

Tydeligt nok har Foreningen af Energi og Godhed især tiltrukket Shelley i Beatrices Skikkelse. I Dødsøjeblikket, da Rædsel griber hende for at genfinde Faderen efter Døden, under Jorden, i Himlen, udbryder hun endelig:

Hvad om alle Ting var min Faders Aand, hans Øje, hans Stemme, hans Berøring, hvad om han efter Døden skulde komme ... og vikle mig ind i sine Helvedes Arme og fæste sine Øjne paa mig og drage mig ned, ned, ned. Thi var ej han alene almægtig her paa Jorden og allestedsnærværende, og bor ikke endnu hans Aand, skøndt død, i Alt, hvad der aander, og skaber Undergang, Haan, Nød og Fortvivlelse for mig og mine!

Det var om dette Shelleys modneste og bedst komponerede Værk, at *Litterary Gazette* erklærede: „*Cencierne*

er Tidens mest afskyelige Frembringelse og synes at være et Produkt af en eller anden Djævel." Kritikeren haaber aldrig igen at faa en Bog at se, der er saaledes „stemplet med Besmittelse, Ugudelighed og Infami".

Denne Modstand nedslog Shelley. Han mente denne Gang at have gjort sit Bedste. Ikke at han forknyttedes, men han tabte Lysten til at producere. Hans to sidste Leveaar ere blottede for større Arbejder. Han skriver i November 1820: „Sikkert nok kan den Modtagelse, Publikum giver mig, dæmpe enhver Mands Enthusiasme". Hans sidste Breve vrimle af Udtalelser om Kritiken:

April 1819: Hvad Kritikerne angaar, saa antager jeg, at det ikke er Andet end Skældsord, og de ere ikke følte eller ærlige nok til at more mig.

Marts 1820: Hvis nogen af Kritikerne skælde mig ud, saa klip det ud og send mig det. Hvis de rose, behøver Du ikke at gøre Dig Ulejlighed. Jeg skammer mig ved den Tanke, at jeg kunde fortjene det Sidste af dem. Jeg smigrer mig med, at det Første kun er en skyldig Tribut.

I 1821 er det, at han skriver Digtet over Keats med det frygtelige Udfald mod den Kritiker, som mentes at have dræbt ham: „Hed Skam skal hemmeligt brænde dit Bryn, og Du skal skælve som en banket Hund!"

Juni 1821: Jeg hører, at Skældsordene mod mig overgaa alle Grænser. Jeg beder Dig, hvis Du finder en eller anden særligt krænkende Artikel, at sende mig den. Hidtil har jeg lét deraf. Men ve de Slyngler, hvis de engang skulde bringe mig ud af Ligevægt. Jeg har opdaget, at min Bagvasker i Quaterly Review er den velærværdige Mr. Milman. Præster have deres Privilegium.

August 1821: Jeg skriver Intet og vil sandsynligvis ikke skrive mere.

Naar Byron paa denne Maade blev tirret af Pressen, da standsede han et Øjeblik i sit Arbejde og viste dem Løvens Klo. Med Shelley var det anderledes. Hvad der i hans *Peter Bell den 3die* findes mod Kritikerne er en overgiven Spøg i Sammenligning med Byrons blodige Haan mod Southey og de Andre. Saa tidt han optraadte, vrimlede det literære Krapyl og Kryb under hans Fod. De saarede hans Hæl. Han kunde ikke knuse deres Hoved. Thi saadanne Kreaturer have, som en stor Digter har sagt, altfor lidt Hoved til at man kan skjælne og knuse det. Byron havde desuden i Evropa erhvervet sig Venner og Beundrere i Tusindtal ved sin Poesi; han delte Parnasset med Goethe, han havde begyndt at stemple Kontinentet med sin Aands Præg. Shelley var altfor langt forud for sin Samtid. En Fører, der gaar 20 Skridt forud, drager endnu Flokken efter sig; men er han 1000 Skridt forud for de Andre, da se og følge de ham ikke, og den første den bedste literære Krybskytte kan ustraffet skyde ham ned fra et Baghold.

Siden da har Menneskeheden gjort de 1000 Skridt frem, ikke blot i England, hvor det blev Shelley, ikke Byron, der kom til at beherske og med sin Aandsform at præge den yngre Digter-Slægt, og hvor han af Ungdommen nu gøres til Genstand for en Tilbedelse, der næsten overskrider det Berettigedes Grændse, men ogsaa udenfor England, ogsaa her, har man gjort hine Skridt — det bedste Bevis er, at jeg staar her i denne Kreds og taler til hans Hæder, at hans Sjæl i denne Time fra mine Læber er strømmet over i Manges Sjæle, og at De har hørt paa mig med Taalmodighed, med Ro, ja maaske med delvis Sympathi for den store Digter.

Andre ville sige Dem, at han i sin Livsbane og sin Poesi var geraadet paa Afveje; jeg kan i hans Liv

med al dets menneskelige Skrøbelighed kun se et Barns Uerfarenhed, en Ridders Sindelag og Geniets uvisnelige og udødelige Bedrifter.

Andre ville advare Dem mod en Digter som Shelley. Advarslen behøves næppe. Ere De aldeles uforberedte til at optage de Ideer, der bar hans Liv, da nytter og skader det lidet, at Mænd som Shelley have skrevet for Dem, eller rettere, da har han ikke skrevet for Dem eller levet for Dem. Men er, som jeg fuldt og fast er overbevist om, Modtageligheden for disse Ideer tilstede i de Unges Hjærter iblandt Dem og mangler kun den Gnist, som tænder en Overbevisning for Livet, da bør De læse Digtere som Shelley, ikke for at tale dem efter Munden eller repetere det Umodne hos dem, men for af dem at modtage den poetisk-religiøse Indvielse, uden hvilken vort Liv kun er et dyrisk Liv. Mange iblandt Dem ville da møde et nyt og stort Enten-Eller, betydningsfuldere end det, som for 30 Aar siden slyngedes ud iblandt Dem og Valget vil blive gjort med Alvor.

Hvad der endnu staar tilbage at fortælle om Shelley, er kun lidet: Hans sidste Rejse fra Livorno til Lerici, da han overfaldtes af den uforudsete Storm, og hvorfra han aldrig kom levende iland — de lange Dage, hans Hustru tilbragte i frygtelig Angst, søgende ham langs ad den italienske Kyst — saa Fundet af det ukendelige Lig. En Forordning bestemte som en Forsigtighedsregel mod Pest, at Alt, hvad der kastedes iland paa Kysten, skulde brændes. Byron benyttede sig heraf til at give Shelley en græsk og hedensk Ligfærd, overensstemmende med hans Karakter. Paa Baalet strøedes Røgelse, Vin, Salt, Olie som i det gamle Hellas. Det var en skøn Dag og et pragtfuldt Skue — det rolige Hav og Appeninerne i Baggrunden. En lille Fugl kredsede om Baalet og var ikke til at jage bort. Flammen steg høj og gylden. Legemet fortæredes, men til Alles

Forundring forblev Hjærtet helt, og Trelawny snappede denne Relikvie bort fra den glødende Ovn og forbrændte sin Haand derved. — Der var vel Anledning til at udraabe, som i hint Digt over den store Kejser: Endnu i Live og saa kæk, o Jord!

Asken nedlagdes nær Cestius' Pyramide i Rom, hvor Shelley havde fundet det saa skønt at hvile.

G. Brandes.

Literatur.

Bjørnstjerne Bjørnson: „En Fallit“ og „Redaktøren“.

Vi vide ikke længe at have oplevet et saa stort og glædeligt Fremskridt paa en fremragende Digters Bane, som det Bjørnson med disse to mærkelige Arbejder har gjort. Det vil ikke fejle, at en og anden Læser, der uden synderligt Haab atter og atter skuffet har ventet paa at se vor nyere dramatiske Literatur slaa ind paa den Vej, Henrik Ibsen brød med „De Unges Forbund“, efter Gennemlæsningen af disse to Stykker har sammenfattet sin Dom i Udbruddet: Endelig! — Endelig synes det, som staa vi ogsaa i Norden i Begreb med at faa en Cyklus af Dramer, i hvilke de to Stormagter Nutiden og Virkeligheden respekteres og komme til deres Ret. Endelig begynder denne frugtbareste af alle Marker at opdyrkes ogsaa hos os.

En udtømmende Kritik af de to nye Stykker vilde kun kunde gives ved at man stræbte at se dem i Sammenhæng med Digterens hele mangesidige Produktion, som Udstraalinger af den rige Fantasi, han i næsten alle sine Frembringelser har lagt for Dagen, betingede og bestemte ved hans Aands Kræfter og hans Aands Begrænsning. Men Løsningen af denne Opgave ligger denne Gang udenfor vor Hensigt. Vi ville kun forsøge paa med et Par Ord at antyde de nye Stykkers ejendommelige Karakter.

De slutte sig nær til „De Unges Forbund“, saa forskellige de to Digteres Naturer end ere. I Grunden rummede hint kraftigt byggede og levedygtige Arbejde baade en Fallit og en Redaktør. Dobbeltfallitten var her den letsindige Erik Brattsbergs og den bondesnu Monsens, Redaktøren ligger i

svage Omrids i Stensgaards Forhold til Aslaksens Blad og i Artiklen mod Kammerherren, som først skal trykkes og saa ikke tør trykkes. Man har i Almindelighed i Publikum opfattet „De Unges Forbund“ og „Redaktøren“ som Modsætninger ɔ: som hinanden modstaaende Indlæg fra forskellige politiske Lejre, og det blot fordi det første Stykke gennemhaaner en uærlig Repræsentant for det fremskridende Parti, det andet en uhæderlig Repræsentant for det konservative. Men rent poetisk set staa disse Stykker hinanden ganske nær, det ene modsiger ikke, men fortsætter meget snarere det andet. Bjørnsons Redaktør er Stensgaard som ældet (med Alderen bliver han højkonservativ), en Stensgaard, hos hvem de blødere og smidigere Elementer ere forbenede under Skuffelser, Nederlag og Anfald af vild Foragt for sig selv og de Andre, og hos hvem den brutale Hensynsløshed ene er bleven tilbage, der i Stensgaards Samtale med Aslaksen (2den Akt) afføder Repliker som denne: „Vover De at stille Dem ivejen for mig, understaar De Dem til at spærre en eneste Udsigt, saa skal De komme til at ligge paa Fattigkassen før Aaret er omme.“

Paavisningen af dette Slægtskabsmærke har ikke til Hensigt i ringeste Maade at nedsætte Bjørnsons Selvstændighed og uomtvistelige Originalitet, men kun at vise, at de to store Digtere nu — for første Gang maaske — synes at arbejde hinanden i Hænde.

Man opfatter maaske rettest Bjørnsons „Redaktøren“ som en storartet Allegori. Den ældre Broder Halvdan, der bukker under i den politiske og literære Strid, er Wergeland, som efter et Liv tilbragt i frihedsbegejstrede Kampe, oprevet af sine egne Angrebs Ophidselser og Modstandernes skaanselsløse Forfølgelse laa saa længe henstrakt paa Sygelejet, en endnu større og endnu mere poetisk Skikkelse kort før sin Død end under Livets lange Fejde. I den yngste Broder Harald, der overtager Halvdans Arv, turde Bjørnson have villet symbolisere sine egne politiske Bestræbelser med de Misforstaaelser, hvorfor de ere udsatte, med de Hensyn og den Svaghed i Omgivelserne, der afkræfte Fremskridtet og med den Modstand og de Modstandere, slige Bestræbelser møde. Håkon, den ældste Broder og hans Hustru, der, skønt hun ikke optræder, spiller en Rolle, ere det menige norske Folk. Men nu er Stykkets usædvanlige Styrke den, at det med denne store Rækkevidde er individuelt og realistisk i sin Karaktertegning i en Grad, som Bjørnson aldrig tidligere har naaet.

Det er ingen Hemmelighed og behøver knap at siges, at i dette Stykke (som endnu mere i „Falliten“) Slutningen staar betydeligt tilbage for de tidligere Akter, heller ikke at en mere overlegen og humoristisk Behandling af Hovedpersonen vilde have givet Stykkets Stemning et friere Præg og bl. A. vilde have umuliggjort vort Theaters upassende Afvisning af det. Men hvad der langt sjældnere er blevet sagt derom og hvad der fremfor Alt bør siges, det er at man skal søge langt, meget langt, vi vide snart ikke hvor langt i nordisk Literatur før man finder en dramatisk Diktion, der kan sammenlignes med den i de første Akter her og i „Falliten“. Det Genialeste i Stykket turde hele anden Akt, Scenerne paa Gaden i Taagen være, i den er hver eneste Scene et mesterligt Stykke Drama, enhver Replik et Stykke naiv Selvkarakteristik af den naturlige Art, og den Ramme af ægte nordisk Taagetykning og ægte nordisk Vrøvl, hvori det Hele ved de to fremmede „Figurers“ Passiar er sat, hæver det med uforligneligt Lune til en formelig Aristofanisk Højde.

Det er et godt Bevis paa, hvor ringe den poetiske Sans er hos vor Læseverdens Flertal, at man gennemgaaende har fundet hine to „Figurers“ Optræden unyttig og overflødig. Vi tillade os at finde det Indfald at lade dem omspænde Akten rent ud guddommeligt. Men hvor kan Publikum tro Andet end at Stykket er daarligt, naar „Redaktøren“ udenfor Scenen, hvis Navn er legio, samvittighedsfuldt underholder det med, hvor mislykket dette Arbejde er, og naar Theaterbestyrelsen, hvis Gammeljomfru-Nerver ikke taale at den ser Blod, tager Anledning af nogle Bloddraaber, der ved Opførelsen ej behøvede at nævnes, til at holde Stykket borte fra Scenen og vinde alle „Redaktørers“ dybtfølte Taknemmelighed! At angribe „Religionen“ er slemt, at røre ved Kapitalen er værre, men at pirre ved „Redaktøren“, den offentlige Menings Yndlingsopvarter — der brast Norges Rige og Sverigs og Danmarks Rige med.

„Falliten“ har ikke nær saa vid en Horisont som Tvillingdramet. Det behandler ikke i samme Grad som „Redaktøren“ sin Genstand som et Samfundsanliggende. Man kunde tænke sig en moderne Fallit skildret med langt videre Vuer ud i Samfundet. Her drejer Alt sig om Fallentens egen Familie, men sæt at Digteren havde vist os Fallenten i sit Forhold til de Omgivelser, med hvilke han er sammenfiltret, da vilde Redaktøren have havt et mere jævnbyrdigt Modstykke. Man tænke sig f. Ex. en Tjælde, der har formaaet at gøre ikke

blot de store Forretningsmænd interesserede i sin Bestaaen, men som har den hele Administration i sin Lomme lige fra Førsteministeren af, hvis Pengesager ligge i ét Maskepi med hans, til den ubetydeligste Politibetjent, der har faaet et Par Stykker af Fru Tjældes Dukater for at tillade Tjælde i det afgørende Øjeblik at løbe med Resten, fra Bankerne af, der højtideligt forsikre Intet at have tabt ved Tjælde, til den usleste Journalist, der i sin Avis ikke tør skrive Andet om Tjælde end hvad de Andre anse for sundt at der kommer for Dagen, — en saadan Skildring vilde have givet et Billede i det Store af et helt Samfunds Korruption og have havt en ganske anden Horisont og Rækkevidde; dog, Bjørnsons Opfattelse af sit Sujet som Familiedrama giver Digteren Lejlighed til at give det Skønne og Gribende et Raaderum, som den sociale Opfattelse vilde have udelukket. De to første Akter i Stykket ere paa et Par Enkeltheder nær over al Kritik, Ekspositionen en af de bedste, alle Landes dramatiske Literatur har at opvise, anden Akt i sin første Halvdel sprudlende af Aand og Vid, i sit andet Afsnit spændende dramatisk, dybt alvorlig og dobbelt effektfuld fordi et uroligt flakkende Lys falder over den ensomme og skærende Samtale i Kontoret fra den umiddelbart foregaaende Fest med dens Skuebrød og Skueminer, dens Skinglæde og dens forlorne Hjærtelighed. Scenen mellem Berent og Tjælde har dog foruden den ubetydelige Fejl at være noget vel lang den noget vægtigere, at Berents Kulde, hvor Tjælde truer ham med Pistolen, er overdrevet indtil Theatereffekt. En Digter, der nærer en saa dyb Ringeagt som Bjørnson for de traditionelle Virkemidler, burde have givet Afkald paa dette. Kan Noget være mere upsykologisk end at Berent i et Øjeblik, da han har Alt at frygte af en fortvivlet Modstander, der ikke har Noget at tabe, ovenikøbet tirrer denne yderligere ved den slette Vittighed at opfordre ham til at skyde sig selv tilhest? En gennemdannet og forstandig Mand vilde have indset, at dette var det sletteste Middel til at afvæbne sin Fjende. Berent har ikke sin overlegne Sandhedskærlighed og Forstand men Bjørnsons Vilkaarlighed at takke for sit Liv fra det Øjeblik af, da han har udstødt dette taabelige Haansord. — Tredje Akt er endnu i høj Grad interessant, hvorvel dette Afsnit ikke kan siges frit for et Stænk af Noget Ifflandsk, fjerde Akt, der blot gør Tjeneste som Afslutning, er en lille Kende melodramatisk, men kunde med et Par Pennestrøg

forkortes saaledes, at den saas med ublandet Fornøjelse og Interesse.

I begge Stykker er der en Komedie og en Tragedie vævede sammen og i begge staar Komedien meget betydeligt over Tragedien. Men som disse Stykker nu engang ere og betragtede som Helheder fortjene de af Publikum intet Andet end Tak og Paaskønnelse og det omhyggeligste Studium.

Henrik Ibsen: Catilina.

Det humoristiske lille Stykke Selvbiografi, hvormed Digteren har forsynet denne anden Udgave af hans nu 25 Aar gamle Ungdomsarbejde, der her foreligger i en lutret og styrket Skikkelse, udtaler den Formening, at det allerede i 1849 vilde have været Stykkets Forfatter muligt at give det en Sprogform som den nuværende „saafremt Tiden havde staaet til hans Raadighed og Omstændighederne været ham gunstigere.“ Naar man læser Ibsens Skildring af de løjerlige tragikomiske Forhold, hvorunder Bogen blev til, betvivler man intet Øjeblik, at den unge Digter ved en omhyggelig Filing kunde have forbedret Sprog og Stil; men i Hovedsagen tro vi dog at han dengang gjorde sit Bedste og at selv et nok saa omhyggeligt og langvarigt Gennemsyn dengang vilde have ladet en Kløft blive tilbage mellem Stykkets daværende Skikkelse og den, hvori det nu fremtræder for Læseverdenen. En Forfatter, der har det paa sin Samvittighed engang at have kaldt Catilinas Jamber „græsseligt slette“ *), kan ikke roligt se paa den Mulighed, at Publikum kunde tiltro ham at have benævnt de fuldtklingende og kraftige Vers, det nu har for Øje, paa en saa lidet passende Maade. Nej, vel er Stykkets Gang og Karaktertegning forbleven fuldstændig uforandret, men dets Diktion er underkastet en saa indgribende Forbedring, at den har faaet en helt ny Karakter og det uagtet ethvert levende og velformet Vers i det gamle Drama med varsom Haand er flyttet over i det nye.

Den gamle Diktion er en svækket Efterklang af den Oehlenschläger-Hauch'ske, den nye er ved en ganske let men fortrinlig Retouchering forvandlet til Ibsens egen velbekendte Diktion. Her et Eksempel paa, hvorledes Metret har rettet sig fra første Udgave til anden:

---

*) G. Brandes: Æsthetiske Studier S. 243.

Furia (1ste Udg.)	Furia (2den Udg. S. 29.)
Saa lad os fly i dette Øjeblik	Saa lad os nytte dette Øjeblik!
Over Bjerge hist bag Havets Flade,	Højt over Fjelde, vidt bag Havets Flade,
Langt fra Roma standser først vor Flugt;	langt, langt fra Roma standser først vor Flugt;
En talrig Venneflok dig sikkert følger.	Dig følger sikkert tusind Venners Skare.

Man kan læse vor poetiske Literaturs sproglige Bevægelse i den nyeste Tid fra de abstrakte og elegantere Udtryk til de sanselige og malende i alle de foretagne Rettelser af enkelte Ord, f. Eks.:

1ste Udg.	2den Udg. (S. 40).
Naar hvert et Haab om Redning er forsvunden,	Og er det sidste Skimt af Redning svunden —
Den sidste Planke han med sidste Kraft	Den sidste Planke han med sidste Kraft
Omfatter, synkende med den til Bunden.	Omklamrer, synkende med den til Bunden.

Saaledes bliver „den lille Villa" til „den hvide Villa", „de mørke Sumpe" til „de sorte Sumpe", „den vilde Styks" til „den brede Styks". Hvor Bølgen blytung „rulled" imod Bredden, der „vælter" den sig nu, og „Naturens vilde Skød" faar en bestemtere og mere anskuelig Karakter som „Lavrbærlundens Ly". Smlgn. ogsaa to Verslinjer som disse:

1ste Udg.	2den Udg.
Kuns Navnet Catilina præget staar	Kun Navnet „Catilina" skrevet staar
Med Lueskrift, dybt, evigt i min Barm.	med Ildskrift rødt, som fordum, i min Barm.

For imidlertid at give Læseren et saa skarpt og tydeligt Billede, som jeg formaar, af den kunstneriske Finhed og Skarpsynethed, hvormed Ibsen har foretaget sine Rettelser, opfordrer jeg Læseren til at sammenligne følgende betegnende Replikskifter:

1ste Udg.	2den Udg. (S. 65).
Catilina.	Catilina.
Ha! i mit Indre dunkle Anelser	Jeg aner uklart hvad jeg ej kan fatte,
og sære Taagebilleder fremstige —	Jeg skimter gaadefulde Taagesyner, —
— men jeg forstaaer dem ej, der er for mørkt derinde!	men kan ej tyde dem. Her er for mørkt.

Furia.	Furia.
Saa maa det være — Mørket er vort Rige;	Mørkt maa her være. Mørket er vort Rige;
der herske vi — kom, ræk mig Haanden til	i Mørket hersker vi. Kom; ræk mig Haanden
et mørkt, et evigt Forbund. —	til evigt Forbund!
Catilina (vildt).	Catilina (vildt).
— — Skønne Nemesis;	Skønne Nemesis,
min Genius!, Du Billed af min Sjæl!	min Skygge, Billed af min egen Sjæl, —
her er min Haand til evigt, evigt Forbund.	her er min Haand til mørkt og evigt Forbund.

De foretagne Forandringer ere i og for sig betragtede her rent ubetydelige. Ikke desmindre er Virkningen af dem overordentlig; og saaledes overalt: al Ubehjælpsomheden i Udtrykket er som fejet væk, og tilbage staar nu renset for alle ydre Laster og Lyder det besynderlige og lovende Barneværk, der engang skulde følges af „Kongs-Emnerne“ og fortsættes med „Brand“, og hvis Digter skulde holde saa uendeligt langt mere end han med sit første Forsøg havde lovet.

Fr. Hammerich: Grundtvig og det forenede Venstre.

Denne lille Bog er et Stridsskrift, forfattet ud fra et bestemt politisk Partistandpunkt og rettet mod et andet politisk Parti. Det er skrevet med varm Hengivenhed og stor Beundring for Grundtvig, hvis Anskuelser Forf. dog ikke i alle Punkter deler, og med næsten endnu varmere Følelser for det Parti, Forf. tilhører, og hvis Synsmaade han fuldstændigt gør til sin. Selve det her omstridte Spørgsmaal, om Grundtvig i sin høje Alder helt eller kun delvis og betingelsesvis, efter roligt Overlæg eller forlokket og besnæret indtog „det forenede Venstres“ politiske Standpunkt, synes os efter dets Natur ikke let at kunne opklares, hvor ingen offentlig og afgørende Udtalelse foreligger fra den eneste kompetente Dommer i denne Sag. Som Forf. gør at beraabe sig paa hvasse mundtlige Ytringer af Grundtvig som f. Eks. „det er Løgn“, er næppe ganske fair play. Man maatte nøje vide, hvorledes Spørgsmaalet har været stilet, der modtog et saadant Svar, og fremdeles om ikke Modparten ligeledes kunde føre mundtlige Udtalelser af den Afdøde i Marken.

Med nogen Forundring se vi Forf. anvende almindelige prosaiske og poetiske Fordømmelsesdomme af Grundtvig over

Mislighederne ved „regerende Undersaatter“, ved en Frihed, der er „som Pest og Hunger“, ved et Flertalsregimente („de fleste Stemmers Herredømme“) paa bestemte nulevende Modstandere, som afgave disse Udtalelser Vidnesbyrd mod dem. Ere Forfs. Venner da ikke ogsaa „Undersaatter“ og ville de ikke gærne „regere“? Have de vraget at sætte en Lov, de ansaa for ønskelig, igennem ved „de fleste Stemmers Herredømme“, og er det ikke altfor let Spil at paadutte sine politiske Modstandere, at den Frihed, de ville opnaa, er en „som Pest og Hunger“, som „Ulvens og Bjørnens“? De fleste af de anførte Ytringer af Grundtvig føre konsekvent ikke til et anti-demokratisk konstitutionelt Regimente, men til den udprægede Enevoldsmagt, af hvilken Grundtvig som bekendt længe var en Tilhænger. Andre Ytringer er det dog virkeligt vel dristigt at anføre som rammende et bestemt politisk Parti, f. Eks. „Jeg forsager alle Djævelens Gærninger og hans Væsen“, der S. 51 betegnes som et af Grundtvigs Vidnesbyrd imod Venstre.

Det er en af den gejstlige Veltalenheds Forrettigheder, som iøvrigt slet ikke kommer den selv til Gode, at den tør bruge de hensynsløseste og mest krænkende Udtryk om Modstandere. Men det forekommer os at Forf. misbruger denne Forret noget. At han selv mener at sidde inde med Sandheden, kan Ingen fortænke ham i, lige saa lidt at han finder Frelsen i det Bestaaende eller rettere i det, som bestod. Men sømmer det sig for en Professor i Teologi at betegne „et vist Nutidsparti“ (det forenede Venstre) som den „Jætteslægt, der af Dyr har mest“, og at stemple en anden Gruppe af Anderledestænkende, Socialisterne, som „disse Hundesjæle i Folkeham“ (S. 17 og 30)? Biskop Martensen har forstaaet at tale i en ganske anden Tone og Aand om vistnok mange Gange vildledte, men ofte retsindige og ærligt tænkende Medborgere, hvis Vildfarelser Ingen vil kunne udrydde med Skældsord. Massen har altid noget i sig af Thors Natur, dens Dømmekraft er ikke udviklet, den duer, som Goethe siger, bedst til at slaa til. Hvis Loke (Intelligensen, den forfinede Dannelse) vil lede den, da bør han ikke irritere den ved Haan, men vinde og føre den ved overlegen Indsigt. Ellers bør han, som Grundtvig siger om ham, „sættes under Censur“ ɔ: ikke under en politisk, men under Kritikens.

Med Overbevisningens Varme taler Forf. overfor Folkepartiet Videnskabens Sag. Det gør godt at høre den anprist og hævdet paa saa indtrængende en Maade. Men

vi kunne ikke se rettere end at der paa dette Punkt lige fuldt i Forf.s Tankegang er nogen indre Modsigelse. Han ivrer atter og atter mod de store „evropæiske Strømninger“, mod al den „Gudsnægtelse“ og „Aandsnægtelse“, der fra Udlandets Videnskab trænger herind. Og det slaar ikke fejl, at det vilde befindes at være en meget betydelig Del af moderne evropæisk Videnskab og Skønliteratur, i Manges Øjne maaske den allerbedste Del, hvortil Forf. med disse Udtryk vilde ses at sigte, ifald man rettede Spørgsmaal til ham med Hensyn til enkelte bestemte Navne. Men hvorfor da netop betegne sig selv som Videnskabens Talsmand? Som Troens, de gode Sæders, Pligtens, Ordenens, Alvorens o. s. v. Alt dette lod sig forstaa, men som Videnskabens? Der forekommer i Forf.s Skrift en Sætning, som vi af ganske Hjærte og med fuld Tilslutning kunne underskrive. Den lyder: „Folket skal løftes og opdrages og blive et oplyst Folk, og det naas ikke, hvor man lægger Videnskab og Kunst for Had og sværmer for Middelmaadigheden.“ Kun begribe vi ikke, at Forf.s Haand ikke har rystet en lille Smule da han skrev den ned. Ikke fordi Sætningen jo er fuldstændigt sand, men fordi Meningerne om hvad der er Videnskab og Kunst og — Middelmaadighed ere saa overordentlig delte. Efter vor Opfattelse lægges f. Eks. Kunsten for Had, hvor der tales nedsættende om ikke-orthodokse Forfattere som George Sand, som Flaubert, som de moderne franske Dramatikere, som Shelley og Swinburne i England, Spielhagen og Heyse i Tyskland. Efter vor Opfattelse lægges Videnskaben for Had, hvor Skribenter som Darwin, Stuart Mill, Spencer, Littré, Renan, Taine, Strauss, Feuerbach, E. v. Hartmann og Häckel omtales som frafaldne, vildledte og vildledende Aander, medens indfødte og evropæiske „Middelmaadigheder“ sjældent nævnes uden med dyb Respekt. Her ligger, som vi aabent ville tilstaa, Grunduenigheden mellem os og dette lille varmt følte og velskrevne Stridsskrifts Forfatter, hvis Publikum heldigvis for ham er ikke lidet større end vort. Vi maa trøste os med at, som Forf. selv siger (S. 38), Sandheden her i Verden altid bæres frem af „en lille Flok“.

Rafael. Optegnelser efter Prof. N. L. Høyens Forelæsninger i Vinteren 1866-67 af H. R. Baumann. Første Hæfte.

Ingen Tilhører af afdøde Prof. Høyen har sikkert undladt at føle Sorg ved Tanken om, at dennes livfulde og

stofrige Foredrag maatte betragtes som virkende alene i den Time de holdtes, da den begavede Taler sjældent eller aldrig sporede Lyst til at bringe sine Forelæsninger paa Papiret. Nu viser det sig, at en af hans stadige Tilhørere har bevaret nøjagtige og fuldstændige Optegnelser fra flere af hans betydeligste Forelæsningsrækker, og man maa ønske det smukke og nyttige Foretagende at give disse i Trykken alt Held. Det er godt og glædeligt, at ogsaa de mange Ikke-Tilhørere af Høyen, ogsaa den unge Slægt kan faa Adgang til denne rige og letstrømmende Kundskabskilde. Foretagendet har imidlertid sine Vanskeligheder, idet Høyens Forelæsning med alle sine Fortrin havde den Mangel at være besynderligt uformet. Det enkelte Foredrag havde aldrig et bestemt Midtpunkt, aldrig nogen Arkitektur. Det var en Række vekslende farverige Billeder, der droges En forbi paa en saadan Maade, at Overblikket ikke var let.

Det forekommer os desuden at den trykte Tekst, der har bevaret det mundtlige Foredrags Friskhed, har taget vel mange af dets Skødesløsheder med. Mange Sætninger se ud som vare de ligefrem stenograferede efter Ordlyden og trænge i høj Grad til en grammatisk og kritisk Revision. Et Par Eksempler. Om et Arbejde af Luca Signorelli hedder det (S. 18): „Der er ikke blot langt bedre Bevægelse i Figurerne, læg f. Eks. Mærke til Fødderne, og selv Ting, man ikke ser her i Livet, f. Eks. flyvende Mennesker, ere godt fremstillede, men ogsaa Kolonnaden i Baggrunden viser hans Overvægt (!)“. Kort derefter følgende Sætning; „I det andet Billede, ligeledes „en hellig Familie“, er der vel den Ejendommelighed, at Barnet synes at spille Mægler mellem Maria og Josef, men (!) der er i det lille Rum en Storladenhed i Henseende til Former, som overrasker.“ En urigtig Brug af Præpositionen om „et Billede om den“ (S.19) „Skildringen om Rafaels Virksomhed“ synes efter Indledningsnoten at dømme snarere at skrive sig fra Udgiveren end fra Høyen.

Til disse Ukorrektheder i det Sproglige komme enkelte Naiveteter i det Logiske, som i det mundtlige Foredrag ingen Skade gøre, men som ikke tage sig ud paa Tryk (som eneste Bevis paa, at Francia var „en elskelig Mand“ anføres S. 52, at han i sin Dagbog udtaler det Ønske „at Held og Lykke maa følge“ en af hans Elever). Disse Naiveteter have dog kun alvorlig Betydning, hvor Tanken paa Grund af Tekstens utilstrækkelige Gennemarbejdelse bliver uklar. S. 7 fortæller Høyen Legenden om Frants af Assisis Stigmatisering ganske som var den Historie. Men S. 8 gør

han denne for os helt uforstaaelige Bemærkning: „Vi have her blot at gøre med Sjælstilstande; selv Franciseus gør den Bemærkning, at det var en Seraf, der viste sig for ham, med denne kan ikke Tanken om legemlige Smerter forbindes (?), derfor kunde man kun gennem Sjælslidelser naa Maalet(?), men ved Siden af Sjælslidelsen fremtraadte altid en usædvanlig Klarhed“. Selv om Sætningen nøjagtig har lydt saaledes fra Høyens Læber, vilde der her øjensynligt være en Opgave at løse for Udgiveren. Det vilde være glædeligt om de følgende Hæfter kunde udkomme rensede for de enkelte Pletter, der vansire det første, men som ganske sikkert kunne borttages ved et omhyggeligt sidste Gennemsyn. Naar dette sker, vil den Udgivelse af de Høyenske Forelæsninger, som her er begyndt, fortjene Opmuntring og Understøttelse af det læsende Publikum.

Nationaløkonomisk Tidsskrift. Udgivet af N. L. Frederiksen, V. Falbe Hansen og Will. Scharling. Femte Binds andet Hæfte.

Hæftet aabnes med et Foredrag af Fr. Krebs „Arbejderspørgsmaalet“, der tiltrods for sin generelle Titel i Hovedsagen kun omhandler et enkelt Punkt, nemlig Arbejdernes Alderdomsforsørgelse. Forholdet mellem Arbejdsgivere og Arbejdere, Besiddere og Besiddelsesløse — de sidste Udtryk bør vist helst bruges, da Tanken ved Ordet Arbejdsgivere let henledes paa en enkelt Klasse af Befolkningen — er for Tiden saaledes, at den Besiddelsesløse efter Forf.s Udtryk „betragter sig selv som økonomisk umyndig og som saadan uansvarlig for sin egen Fremtid“. De Besiddende søge at raade Bod herpaa dels ved Hjælp af det officielle Fattigvæsen dels ved Selvhjælpsinstitutioner (Sygekasser og lign.). Forf. misbilliger begge disse Midler. Selvhjælpsforetagender, viser han, støtte sig hyppigt, i altfald naar de have nogen Fremgang, paa Gaver og Understøttelser under forskellige Former, og han anser det for forkasteligt at indbilde Folk, at de hjælpe sig selv, naar de i Virkeligheden modtage Almisse. Hvad Fattigvæsenets Understøttelse angaar, godtgør Forf., at denne kun er en kostbar Form for den Del af Arbejdslønnen, der repræsenterer det Overskud, Arbejderen maa fortjene for Sygdoms og Alderdoms Skyld, og anbefaler derfor, at den hellere direkte udbetales af Arbejdsgiveren. Hvorledes der

imidlertid kan træffes Forholdsregler til, at Arbejderen virkelig opsparer dette Overskud, derom gives der ingen anden Besked, end at det vil være meget vanskeligt at finde Midler dertil. — Den følgende Artikel er en Oversættelse af Indledningen til den belgiske Økonom E. de Laveley's Bog om Ejendomsretten. Hvis ikke de nu herskende Teorier om Ejendomsretten opgives, spaar Forf., at Striden mellem Rige og Fattige bestandig vil tage større Dimensioner og ende med en virkelig Kamp. Den politiske Lighed fordrer en social Lighed, en Lighed i Kaar. „Enten maa Ejendommen og Frembringelserne fordeles paa en retfærdigere Maade, — eller Demokratiet vil uundgaaeligt føre til Despotisme og Forfald gennem en Række Samfundskampe." — Hæftet indeholder endnu: „Sverigs økonomiske Udvikling" efter H. Forsell foruden mindre Anmeldelser og Beretninger.

Nu. Månadsskrift utgifven af Johan Grönstedt. November 1874—April 1875.

Dette Maanedsskrift er blot anlagt paa at frembyde en let, underholdende Læsning. Hvert Hæfte indeholder en broget Mængde Smaastykker: Digte, Fortællinger, dramatiske Scener, Smaaafhandlinger om Kunst, Historie o. s. v. Om høj Poesi eller stræng Videnskabelighed skal man ikke lede, til Gengæld har Fremstillingen Klarhed og Elegance, og undertiden virkelig Finhed. Danske Læsere kan dette Foretagende anbefales af den særlige Grund, at det giver en nem Lejlighed til at blive bekendt med en stor Del af Sverigs moderne Skribenter, hvis Navne jo stadig trods alle gode skandinaviske Bestræbelser ikke ret ville fæste sig i de danske Hjærner. Vor literære Opdragelse med Hensyn til Sverig maa stadig begyndes forfra. Af den Række yngre Poeter, der her ere repræsenterede, ville vistnok kun faa være kendte i Danmark, naar undtages Carl Snoilsky, som har leveret en Gruppe vellykkede Oversættelser af Goetheske Digte, og Edv. Bäkström, Forf. til det her opførte Stykke „Eksamensfeber". Fra dennes frugtbare Pen er der flydt en Strøm af Vers, Noveller og Smaadramer, hvoriblandt vi fremhæve Digtet „Skådespelaren" for dets yderst fint afrundede Rytmes Skyld. Vi aftrykke første Vers til Prøve:

Detta kallar jag sångarlön
Att en gripande röst, en skön
Tolk af glädjen och smärtan
Ger sin lifskraft åt skaldens dikt,
Gör, förklarad, hans känslas bigt
Och förtrollande, innerligt
Lär den tränga till hjertan!

De udkomne Hæfter indeholde endvidere Digte af Wirsèn, Fjalar, Wijkander, Lindblad, Wetterhof o. m. fl. Det er vanskeligt efter saa smaa Prøver, at faa fat paa den Enkeltes Originalitet, derimod fælles for dem alle synes at være lidt Antikveret i Stil og Tone. Det forekommer os, at Isidor Lundström bærer Prisen med følgende morsomme Sonet.

Öfverraskning.

Neapels sol förgyller golfens våg,
En pelare af eld Vesuven sprutar;
Just der som brinken ner mot hafvet lutar,
Det skrider fram af munkar tyst ett tåg.

Utaf en dyster aning fylls min håg —
Är det en lifdömd, som, når dagen slutar,
Behöfver, at man i hans öra tutar
Prestväldets balsom, uddhvass som en såg?

Är det en tärna, som vid femton år'
Till klosterkyrkan under doket går,
En dufva, munsbit för en hungrig glada?

Så frågar jag och får derpå til svar
Af lazzaronen, denne halfbarbar:
Det är 6 munkar, som ska' gå och bada.

Samme Forfatters „Min lilla puckel“ er derimod næsten parodisk. Af de prosaiske Bidrag er blandt Novellerne Åke Adelfelt: „Cigarrers inflytande på lynnet“ den muntreste Spøg. Blandt de populært-videnskabelige Forsøg har Edv. Lidforss: „Ur vidskepelsens historia“ størst Interesse. Forf. behandler en af den komparative Mythologis Sætninger, at et Folks Overtro i Almindelighed er Rester af dets tidligere Tro, med Henvisning paa nu brugelige Trylleformularer. Han roser meget en i 1872 af M. Lorenzen i Aalborg udgiven Bog: „Signeformularer og Trylleraad“, der herhjemme langtfra har vakt den Opmærksomhed, den fortjente. — Hr. Grønstedt er desuden Udgiver af et illustreret Maanedsblad: Eko, af hvilke to Numre med fortrinlige Illustrationer ere udkomne.

Frederik Jungersen: Miraklet, Videnskaben og Troen. Et Stridsskrift. København 1875.

Ovennævnte Bog er i mange Henseender saare dunkel og vanskelig at forstaa. Heldigvis strækker Dunkelheden sig ikke til det afgørende Punkt, Forholdet mellem Tro og Viden. Desangaaende udtaler Forfatteren sig saa klart og tydeligt, som man kan ønske: „Der gives ingen Videnskab om Himmerig, det er kun til for Troen“ (S. 28), „det er videnskabeligt en lige saa stor Taabelighed at sætte Himmerig i Forbindelse med lidt Vand over Hovedet som med en Lap Papir“ (S. 29), „for Videnskaben som saadan ere alle Mirakler lige gode, Kristi Opstandelse lige saa god som Louise Lateaus Stigmatisering, begge lige urimelige og usandsynlige, begge lige meget udenfor dens Synskreds, begge derfor udenfor dens Skelneevne: Kritik“ (S. 29), „Videnskaben som saadan ser slet ikke, hvad Troens er, og er derfor en blind Vejleder for Blinde i Trossager; om det, hvorom Troen kræver Vished, siger den: det er muligt, men fra mit Synspunkt højst usandsynligt“ (S. 30), „videnskabeligt kender man Intet til, hvor meget Helligaanden formaar, saa at Videnskaben, selv om den afholder sig fra at benægte Muligheden, ikke har noget Brug for Virkeligheden af den syndfri Undfangelse, som den her (ɔ: i Troesbekendelsen) er fremstillet“ (S 59), „Troesoplysning betyder Intet for Videnskaben“ (S. 60). Som man vil se, vedkender Hr. Jungersen sig den Anskuelse, at den kirkelige Tro og Videnskaben ikke have Noget med hinanden at gøre. Da han altsaa i et saare væsenligt Stykke samstemmer med Tankegangen i det af mig ifjor udgivne Skrift „om det teologiske Fakultet“, saa skulde man tro, at han vilde være nogenlunde venlig mod min Person. Mærkelig nok finder han det fornødent i Stedet herfor at lyksaliggøre mig med nogle Haansord, idet han dog for ikke at gøre mig til et aldeles skyldbetynget Menneske er saa human at forklare min Handlemaade af en Djævlebesættelse (S. 43). Denne Mangel paa god Tone maa saa meget mere forbavse Læserne, som han i Forordet meddeler dem, at jeg ikke har givet ham nogen Anledning dertil, efterdi jeg er optraadt paa en „net og rolig“ Maade.

Iltre og vredagtige Udtryk ere tilgivelige, naar de anvendes af naive, helstøbte Troende. Det er forstaaeligt, at den Forargelse, som de maa føle ved Angreb paa det, som for dem er det Helligste, bringer Lidenskaben i et saadant Kog, at de tabe Fatningen. Men man kan ikke Andet end

smile, naar det gaar ligesaadan med dem, som selv drage til Felts mod den kirkelige Tro. Og i deres Tal befinder Hr. Jungersen sig; han er en af vort Fædrelands rationaliserende Aander. „Jeg kan“, siger han, „ikke Andet end anse det for nødvendigt at opgive den gamle teologiske Fremstilling af Treenigheden som en Person i tre Personer og tre Personer i én Person“ (S. 58), „man ærer hverken Faderen eller Sønnen ved denne gammelortodokse Tanke om Sønnens fuldkomne Ligestilling med Faderen“ (S. 56). Han taler endvidere om „det frastødende Indtryk“ af den rettroende Teologi, der byder „Forstanden en saa haard Kost at tære som Læren om to uforenelige Naturer forenede i én Person“ (S. 59—60), og endelig giver han en skarp Kritik af den kirkelige Forsoningslære (S. 62), som han resolut forkaster for at slutte sig til den rationalistiske: „Jo mere Troen paa Jesus lægger Eftertrykket paa, at han har lidt og er død i Stedet for os, des falskere, tommere, æventyrligere, des mere hoverende og ørkesløs bliver Glæden over Forsoningen ved Kristus“ (S. 67—68). Den, som selv siger Nej til saa Meget, tør næppe antages at være kaldet til med haarde Ord at revse dem, der gaa endnu videre end han. Det vilde forøvrigt være lærerigt, om en af Grundtvigianismens beskikkede Ordførere ved Lejlighed vilde oplyse os, om den, der har skrevet de nysanførte Steder, har Lov til i Forordet at betitle sig som en af Grundtvigs Disciple. Hidindtil har man antaget, at Grundtvigianismen er af anti-rationalistisk Natur. Hvis Hr. Jungersens Titel ikke er et vilkaarligt Indfald af ham selv, saa er denne Antagelse fejlagtig, saa vil Grundtvigianismen være at betragte som en Overgangsform til Rationalismen. Dette vilde unægtelig være paafaldende; men det er jo før oplevet, at den historiske Udvikling medfører, at en Anskuelse i Slutningen af sit Levnetsløb bliver lige det Omvendte af, hvad den var i Begyndelsen.

Foreløbig er Hr. Jungersen kun paa Vejen til Rationalismen. Hans Standpunkt er den absolute Halvhed. Medens han bekæmper Kirkens Dogmer, holder han ivrigt paa de bibelske Mirakler, men vel at mærke saaledes, at han samtidig underminerer dem. Han hævder nemlig, „at kunde der ske et virkeligt Brud paa de guddommelige Love, da var den guddommelige Fornuft i Modsigelse med sig selv, men det er bespotteligt at lægge Selvmodsigelsen ind i Gud“ (S. 15—16). Den, som først er naaet saa vidt, at han kun vil have Mirakler paa det Vilkaar, at de ikke fordriste sig til at være

væsenlig Andet end naturlige Begivenheder, han har allerede — om end sig selv ubevidst — brudt med dem i sit Hjærte. For ham er Gud fra en vilkaarlig Herre, som gør Alt, hvad ham behager, forvandlet til et lovbundet Væsen, og det er just paa denne Forvandling, at Omslaget fra Ortodoksien til Rationalismen afgørende beror. Højst interessant og ejendommelig er den Metode, som Forfatteren anvender for at forhindre sig selv fra at drage de fulde Konsekvenser af sit Standpunkt. Det vil uden Tvivl være i frisk Erindring, at Dhrr. Fr. Bing og Jul. Petersen iforfjor vakte Opmærksomhed ved et smukt og dygtigt Forsøg paa at sætte Økonomien i Forbindelse med Matematiken. Hvilken Fremtid for den sidstnævnte Videnskab, hvis den ogsaa kunde opnaa den Ære at blive Grundlag for Teologien! Mod dette Maal synes Hr. Jungersen at arbejde. At Gud kan frembringe et Menneske paa en anden Maade end den sædvanlige, f. Eks. ved en Jomfrufødsel, søger han at tydeliggøre ved en Henvisning til den ubestridelige Sandhed, at ikke blot $2 + 2 = 4$, men ogsaa 2×2 og $\frac{8}{2}$ og $\sqrt{16}$ og $\sqrt[3]{64}$ (S. 22—23). Denne Bevisførelse er ganske vist ikke fyldestgørende; men maaske Metoden vil føre til betydeligere Resultater, hvis Forfatteren i sine fremtidige Arbejder ikke vil indskrænke sig til den lavere Matematik, men tage den højere til Hjælp. Da det imidlertid jo dog er Religionen, hvis Væsen han vil klare for os, er det at haabe, at han ikke for sine matematiske Studier vil forsømme Religionshistorien, som han endnu ikke synes ganske at beherske. Selv om han ikke havde besøgt et Universitet, men kun et Præsteseminarium, vilde det ikke klæde ilde, om han vidste, at Buddha virkelig har været til (jvfr. S. 27). Naar dette engang kommer til at staa klart for ham, vil han rimeligvis „bruge den Smule Eftertanke, der hører til for at gøre en saa simpel Slutning som denne“: Skønt Buddha har været til uden at gøre Mirakler, fortælles der dog Mirakler om ham; altsaa beviser den Omstændighed, at der tillægges Kristus Mirakler, aldeles ikke, at han virkelig har udført Mirakler.

A. C. Larsen.

Udvalgte Feuilletoner („Dit og Dat“) fra 1874. Af Erik Bøgh.

Ved en Bog, der som denne indeholder en Mængde Smaaopsatser om allehaande Spørgsmaal og Begivenheder af

den forskelligste Natur, bliver det Afgørende for Bedømmelsen Forf.s almindelige Standpunkt og stilistiske Evne langt mere end selve det faktiske Indhold, der ofte blot har Karakter af Referat. Det Tiltrækkende ved disse Feuilletoner er da netop Bøghs fordomsfri og liberale Anskuelser og klare og underholdende Fremstilling. Det er med ublandet Fornøjelse at man følger ham paa hans Vandringer fra Børsen til Katolicismen, fra Kirkegaarden til Theatret, fra København til Paris. Man vil paa den ene Side næppe kunne læse et mere veltalende og overbevisende Indlæg i Ligbrændingsstriden end de tre Artikler, hvor Forsvaret føres for de nye Ideer med saa indtrængende Kraft, at man kun opfyldes af Forbavselse over, at noget saa Rædselsfuldt som Begravelsesvæsenet endnu kan finde Tilhængere; paa den anden Side morer man sig over og indrømmer Sandheden af den spøgende Artikel, hvori Forf. bebrejder vore Damer, at de „gengælde en høflig Hilsen med at trække paa Næse og Øjenbryn, lade Øjenlaagene synke, ligesom man sænker sine Persienner for at undgaa et kedsommeligt eller generende Syn og lade Toppunktet af deres Frisurtaarn gøre en Antydning af en Bevægelse“, og samtidig tager Ordet for en Afskaffelse af de mange overflødige Hilsener, Konveniensen bebyrder os med. Denne Feuilleton og de literær-kritiske ere de bedste Eksempler paa, hvor stor Finhed Bøghs Stil kan naa, og hvor træffende hans Udtalelser kunne være. Naturligvis kan man være uenig med ham i Enkeltheder; selv om man mødes i samme Interesse for Kunst og Literatur, kan Smag og Forkærlighed være højst forskellige. Erik Bøgh er foruden liberal ogsaa nationalliberal. Det smager ogsaa stærkt af „Dagbladets“ napoleonistiske Ledere, naar han i Anledning af „les buttes Chaumont“ udtaler sin Sympati for den stakkels miskendte Napoleon den Tredje. Forf.s Selvstændighedsfølelse synes os undertiden at føre ham vel vidt. Det er dristigt at sige om Mme Miolan-Carvalho, Frankrigs største dramatiske Sangerinde, at hun „hører til Mindernes Tid“, og det er ogsaa voveligt at tale om en af Théâtre Français' fineste Skuespillernaturer, Delaunay, som „staaende under det Jævne“, naar man dog finder en stor Skuespillerinde i Croizette, der med alt sit glimrende succès i selve Paris kun anses for en talentfuld Konservatorieelev. En fuldstændig Fejltagelse er det, naar Bøgh taler om Paris' betalte Theateranmeldere; en saadan Beskyldning vil han dog næppe udslynge mod de allerstørste Navne i Journalistiken (Francisque Sarcey f. Eks.), og Smudsbladenes Negere

regner han dog vel ikke med? Som sagt: Indvendinger er det ikke vanskeligt at fremkomme med, men ligesom Erik Bøgh etsteds har sagt, at det er en daarlig Karl, der ingen Fjender har, saadan er det kun daarlige Bøger, mod hvilke der ikke gøres Indvendinger. De gode vække baade Anerkendelse og Modsigelseslyst.

Hermann Hettner: Frankrigs Literaturhistorie i det attende Aarhundrede.
Paa Dansk ved H. Schwanenflügel.

Dette er en Bog, vi af ganske Hjærte ønske Købere og Læsere i Mængde. Det er en god, lærerig, upartisk, oprigtigt frisindet Bog, det bedste Led i Forf.s store Fremstilling af det 18de Aarhundredes literære Historie. Her er Intet af det tunge Pedanteri og Vigtigmageri, Intet af den Overfladiskhed og den Bedreviden, der betegner Julian Schmidts Produktion. Fremstillingen er grundig, klar og saa letflydende, at Tyskerne betegne den som elegant. Bogens Forf. er ansat som Professor i Kunsthistorie ved Musæet i Dresden og har i de senere Aar, noget mismodig ved at se mindre samvittighedsfulde og mere rygsmidige Forskere foretrukket for sig, helt vendt Literaturhistorien Ryggen. Han arbejder for Tiden paa et stort, aldeles objektivt Værk over den italienske Kunst. Men hans Literaturhistorie er og bliver hans Hovedværk. „Jeg skrev det“, hørte vi ham engang sige, „ikke alene af kold videnskabelig Interesse for Sujettet, men i den Hensigt at gøre Propaganda for den nye Tids Ideer og paavirke mine Læsere ogsaa praktisk.“ Det er dog langt fra at Bogens Tendens fremtræder kolerisk, den ruller ganske frit med Værkets Livsblod, den fremtræder ikke i svulne og spændte Aarer.

I Hettners Fædreland gives der for Tiden to Retninger i Literaturhistorien. Den ene, sidst optraadte, er den filologiske, der ud fra Monografien tilstræber at give et sammenhængende Literaturbillede. En Forf. af denne Skole (f. Eks. Prof. Bernays i München) vilde aldrig falde paa som Hettner at skildre den hele Voltaire som Forfatter paa nogle faa Ark. Han vilde f. Eks. vælge sig hans „Karl den 12tes Historie“, gennemgaa den Træk for Træk, vise af hvilke Kilder Voltaire har sammenskrevet den, hvilke Forandringer han har foretaget med det givne Stof og derfra aabne os de videste

Udsigter ind i Voltaires og det 18de Aarhundredes hele Aandsliv og Tankegang. Denne Metode har sine uvurderlige Fortrin, men er uskikket til at vinde sig uvidenskabelige Læsere.

Hettner, hvis Ønske det er at vække en vid og almen Interesse for den Literatur, han behandler, bærer sig derfor ganske anderledes ad. Han er først og fremmest Fortæller og hans hele Fremstilling episk. Hans Stil er glat og fordyber sig aldrig i Enkeltheder, men han har læst Alt, hvad han har Brug for, og han giver et helt og sammenhængende Billede af et Land og en Tid. Til Gengæld kan det hænde, at nogle „commonplaces" løbe ind med; man kunde paa adskillige Steder ønske mere Personlighed og større stilistisk Ejendommelighed — en Gnist af noget Genialt. Hettners Portræter ere ikke incisive, han fordyber sig ikke med nogen sær Forkærlighed i sine Forfatteres Psykologi, og naar Talen er om Franskmænd, forstaar han dem sjældent ud fra deres egne Forudsætninger. Hans Blik glider hen over dem som den dannede Fremmedes, den dannede Tyskers. Men disse Mangler ere jo kun nødvendige Konsekvenser af de fremhævede store Fortrin. Oversætteren har indlagt sig en sand Fortjeneste ved at indføre Værket hos os. Der gives ikke i den tyske Literatur nogensomhelst Bog af den Art, saa tiltrækkende og saa sund som Hettners.

Fru Bovary. Scener af det franske Provinsliv. Af Gustave Flaubert. Oversat af N. Berendsen.

En god Bog godt oversat. Blandt alle franske Romanforfattere gives der ingen mere aristokratisk end Flaubert. Han har skrevet en fire, fem Bøger i Alt og i lutter forskellige Genrer og brugt Aaringer til Udarbejdelsen af hver. Han er maaske den samvittighedsfuldeste og grundigste Kunstner, der findes i den nyere franske Literatur, og hans Kunst staar paa Videnskabens Grænse. Han bekymrer sig ikke det aller Ringeste om den store Mængdes Interesse eller Bifald, men vælger Stoffer, der interessere ham, selv om de ville tage sig nok saa fremmedartede ud for alle Andre. I „Salammbô" har han forsøgt at genkonstruere det gamle Karthagos Liv paa Grundlag af den mest ualmindelige arkæologiske Lærdom, i „Den hellige Antonius' Fristelser" har han end ikke gyst tilbage for at føre de første kristelige Aarhundreders mangehovede Teologi forbi Læserens Øje i Skikkelse af den ulykkelige

Eneboers hinanden jagende Hallucinationer. „Fru Bovary“, hans første og uden Tvivl hans allerbedste Arbejde, er et Stykke Psykologi og Fysiologi, som søger sin Mage. En saadan realistisk Kraft i Analysen af vekslende Sjælstilstande havde den franske Skønliteratur aldrig tidligere naaet, og hertil svarede en ligesaa mærkværdig Styrke i Beskrivelsen af den ydre Virkelighed. Balzac synes overlæsset i Sammenligning med Flaubert og paa samme Tid næsten abstrakt. Saa alsidigt skildrer denne Forfatter uden Brug af et eneste overflødigt Træk.

Der er i denne skærende Skildring af et Kvindelivs Tragedie, som brænder sig saa fast i Erindringen, at man med sin bedste Vilje ikke kan glemme den, kun et eneste Grundtræk, der er os imod: det er den Baggrund af en svag Spot over det ulykkelige Offer, hvorpaa Begivenheden er malet. Der turde heri være et Brud paa Flauberts eget Princip: den strænge videnskabelige Kulde, hvormed Anatomen og Naturforskeren gaar tilværks. Som Bogen er, er den imidlertid en literær Begivenhed, og ingen af vore yngre Forfattere vil med Opmærksomhed kunne læse denne Bog uden det største tekniske Udbytte. Den betegner i det rent Artistiske den Højde, til hvilken den moderne Roman er naaet.

George Sand: Udvalgte Skrifter. Valentine. Oversat af Joh. Lundbeck. 1ste Hæfte.

En i Aand og Stil lige levende Kontrast til „Fru Bovary“ udgør en anden i Oversættelse nu paabegyndt fransk Roman, et af George Sands Mesterværker: Valentine. Denne Bog er en af den store Digterindes tidligste Frembringelser, det er en ung Bog, og har man sagt dette Ord, har man nævnt det, der mindst passer paa Flaubert. Ungdommens Varme og lyriske Flugt, dens sværmeriske Lidenskaber og dens begejstrede Protester, det er Romanens Indhold, og Baggrunden er saa langt fra at være overlegen Spot, at den meget snarere kunde betegnes som en idealistisk Sympati for de skildrede Personers Skæbne. Landskabsstemninger og landlige Forhold danne Romanens Ramme. Den følger i Aarhundredets Literatur paa den historiske Roman, der virker ved Kostumet, og gaar forud for Feuilleton-Romanen, der pirrer ved kalejdoskopisk vekslende Hændelser og Situationer. Det er lutter Sjælehistorie mellem ganske faa Personer, fortalt simpelt og uden

al Esprit, og der sker udvortes talt næsten Intet i Bogen. Men dens Kærne og Væsen er en dejlig, levende og flammende Lyrik.

Iwan Turgénjew: En adelig Rede. Paa Dansk ved Vilhelm Møller.

Imellem den sidst oversatte af Turgénjews Romaner „Røg“ (1867) og den nu foreliggende „En adelig Rede“ (1858) ligger den Omvæltning i Digterens Aandsudvikling, ved hvilken han fra varm-oppositionel har uddannet sig til gnaven-konservativ. Kompositionen er i begge énsartet: en med den største psykologiske Finhed skildret Kærligheds-historie paa en stærkt farvet social-politisk Baggrund. Desværre ville ikke dennes Allusioner og polemiske Angreb let forstaas herhjemme, hvor Kundskab om Ruslands indre Udvikling endnu ikke hører med til almindelig Dannelse, og disse Romaner kunne derfor ikke let vinde samme Yndest som „Foraarsbølger“ f. Eks., hvor Kærlighedshistorien staar alene uden national Tendens. Heldigt var det derfor, om Oversætteren havde ledsaget Bogen med oplysende Noter; saadanne findes imidlertid ikke og savnes ofte føleligt. Undertiden kan endog en Sætning blive meningsløs ved denne Mangel; saaledes naar der (S. 230) staar: „han refererede sig til den bekendte „Duma““, uden at Læseren faar at vide, hvad dette russiske Ord her betyder. Ligesaa utydeligt hedder det (S. 108): Den italienske Musik fortryllede hende, „Ruinerne af Odry“ fik hende til at le. Da den tyske Oversættelse gengiver dette Sted paa samme Maade uden nogen Oplysning, tillade vi os at foreslaa følgende Konjektur: Der har staaet paa Fransk: *les ruines d'Odry*, hvormed Meningen var: Resterne af den berømte komiske Skuespiller Odrys Talent.

Turgénjews første Berømmelse knytter sig som man véd til „En Jægers Erindringer“, hvorved han med ét Slag blev Fører for det unge literære Parti i Rusland: Naturskolen, der dannedes af Mænd som Herzen, Pisemsky og Grigorowitch. Paa den russiske Regerings Foranstaltning havde han studeret ved Berliner Universitetet og hjemsendte herfra, greben af Datidens sociale Ideer, den Række dybtfølte menneskekærlige Billeder af de russiske Livegnes Liv, som udgør hin Bogs Indhold. Han skriver selv herom saaledes: „Jeg kunde ikke længer aande samme Luft som eller leve sammen med hvad

jeg hadede, dertil havde jeg ikke Sindsstyrke nok. Jeg maatte fjærne mig fra min Fjende for des kraftigere at falde over ham. Denne Fjende havde en bestemt Form og bar et bestemt Navn — det var Livegenskabet. Jeg besluttede at bekæmpe det til det Sidste og aldrig forsone mig med det." Denne Ed holdt han. Med „En Jægers Erindringer" begyndte han en Række Noveller, lutter Forsvarsskrifter og Indlæg til Bedste for den arme *Mujik*, denne Blanding af Barnet og Trællen. Skønnest har han maaske skildret den russiske Bondes heltemodige Stoicisme i den lille Fortælling „Mumu".

Men Kampen med Livegenskabet trak i Langdrag uden synlige Følger og Lønnen udeblev, indtil Frihedsmændene fattede nyt Haab, da Krimkrigen udrev Rusland af dets lange Søvn og dermed et nyt Liv begyndte at pulsere. Der var da Røre nok i de politiske og sociale Tilstande, Ideer nok, dog efter Turgénjews Mening ikke tilsvarende Handling og Virkning. Generationen fra 1840 formaaede ikke at magte de nye Krav. Han har skildret Datidens Mænd i Rudin og i Lavretzky i „En adelig Rede". „De Unyttige" kalder han dem. Rudin hører til de moderne Hamletskikkelser, til de Naturer, der altid staa paa Springet til Handlingen, men aldrig springe. Modsætningen til ham danner Helten i „Helene" Insaroff, hvis hele Liv kun er rettet mod en eneste sand Gerning, hans Fædrelands Befrielse (Smlgn. Cherbuliez' Ladilaus Bolski). Lavretzky lader sig beherske af enhver given Situation istedetfor selv at beherske den og føler selv stadigt sit Liv som forspildt. Turgénjew lader ham ende Bogen med en Klage over sine unyttige Bestræbelser og en varm Profeti over den kommende Generations Lykke og Sejre.

Og da saa endelig Kejser Aleksander i 1861 med et Pennestrøg skænkede 24 Miljoner Livegne Friheden, kom dog ikke den unge Slægt saaledes som Turgénjew ønskede det. Den nu i Rusland toneangivende positivistiske Retning er gaaet saa vidt paa hans egen Bane, at han er nødsaget til at blive konservativ. Han havde rettet al sin Kraft mod en bestemt social Skade, hans Efterfølgere have aabnet Kampen paa alle Punkter mod den hele Samfundsorden. Deraf deres Navn Nihilister. Mod dem er „Røg" skrevet, en blodig Pamflet bestemt til at ridikulisere alle deres Bestræbelser og Ideer, men den naaer ingenlunde i poetisk Kraft Turgénjews andre Værker. Vi foretrække langt „En adelig Rede", hvoraf store Partier som Varvara Pavlavnas Karakter eller den tyske Musikers Sjæleliv ere skildrede med Mesterhaand.

Nationaløkonomien. En Fremstilling af dens Grundforhold og Udvikling. Af Vilh. Arntzen og Kr. Ring.

Bogens Tankegang er, at den nuværende Samfundsordning nødvendigvis medfører, at Kapitalen paa Arbejdets Bekostning drager en stadig større Del af Udbyttet til sig, og at hvis en voldsom Kuldkasten af det Bestaaende skal undgaas, maa Staten gribe ordnende ind paa ethvert Punkt, hvor de faktiske Forhold stride imod Grundlovene for Samfundets Udvikling.

Berettigelsen til en saadan Indgriben findes i, at en given Tids økonomiske og sociale Fremtrædelsesformer kun have relativ Gyldighed, og de Forhold, der til Fordel for Arbejderne forlanges omordnede, ere fornemligt Skattesystemet, hvis Byrde bør lettes for de Uformuende, Arveretten, hvis Omfang ønskes begrænset, og Kapitalens Monopoler, der fordres den fratagne. Hvad Arveretten angaar, tro vi, at det er lykkedes Forff. at vise, at en Begrænsning er forsvarlig og at den ikke vilde formindske Kapitalsamlingen; derimod kunne vi kun delvis give dem Ret med Hensyn til Kapitalmonopolerne. Vi indrømme saaledes, at den ved Seddelemissionen indvundne Fordel rettelig tilkommer Samfundet i sin Helhed, men nægte paa Grund af de praktiske Vanskeligheder, at noget Samfund vil kunne tilfredsstille den Fordring, Forff. opstille overfor Jordbesiddelsen, at nemlig den forøgede Værdi, som en Jordejendom ved tilfældige af Ejeren uafhængige Forhold opnaar og hvorved dens Udbytte forøges, efter simpel Retfærdighedsfølelse skal tilfalde alle Samfundsmedlemmer.

De i Bogen forekommende Definitioner gøre undertiden Indtryk af at være beregnet paa forskellige Arter af Læsere: Den, der ikke uden et længere oplysende Eksempel (om A, der byder 4 pCt., B, der giver 5 pCt. Rente o. s. v.) kan forstaa, at en Laangiver, ligelig Sikkerhed forudsat, foretrækker den Laantager, der byder størst Rente, vil næppe blive klar over den Side 7 opstillede Definition af uproduktivt Arbejde, der erklæres for et saadant, „til hvis Udøvelse flere Midler have været nødvendige, end vi ved dets Fuldendelse have til vor Raadighed."

I Afsnittet om Ombytningen har der indsneget sig nogle snurrige Misforstaaelser. Enhver Købmand vil kunne oplyse Forff. om den Paastands Urigtighed, at en af Grundene til at Veksler i Almindelighed nyde stor Tillid er den, at de som oftest ere udstedte som Betaling for Varer, „hvori der jo ligger en Sikkerhed for, at Udstederen af Vekslen er

i Stand til at opfylde sine Forpligtelser“, og ligeledes vil en hvilkensomhelst københavnsk Avis for indeværende Maaned bringe dem et Dementi for den Sætning, at en 4 pCt.s Obligation har en Værdi af 80 pCt., naar Rentefoden er 5 pCt. Vi tvivle desuden paa, at der fuldstændig er sket Ret og Skel mellem Kapitalen og Arbejdet. Saaledes er det vist næppe rigtigt ved Bedømmelsen af de i Aktieselskaber indskudte Kapitalers Udbytte kun at tage Hensyn til de lykkede Foretagender under Forudsætning af, at de mislykkede bero paa Svindel. Mene Forff. virkelig, at det var Svindel, der foraarsagede, at store Kapitaler gik tabt inden det lykkedes at lægge et Kabel mellem Evropa og Amerika?

Dog selv om Enkeltheder kunne omstrides, og selv om Forff.s Begejstring undertiden fører dem lidt for vidt, er den hele Bog ikke desmindre et betydeligt og dygtigt om end ikke meget selvstændigt Arbejde. Den varme Overbevisning, man helt igennem føler, den klare Fremstilling, Forff. raade over, maa paavirke Enhver, der interesserer sig for Sagen. Og da denne som en af Nutidens vigtigste Samfundsopgaver egentlig angaar Alle, vil Bogen ikke undlade at vinde Opmærksomhed.

Engelske Forfattere i Udvalg. Med biografiske Indledninger og oplysende Anmærkninger af Jakob Løkke.

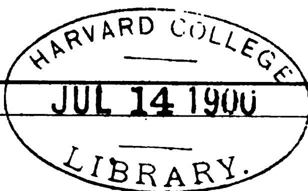
Denne Bog er dels beregnet paa Selvstudium, dels paa Skoleundervisning, her i Danmark fortrinligt anvendelig for de studerende Klasser i Skoletidens to sidste Aar.

Hvo der fra sin egen Skoletid erindrer de Lærebøger i fransk Literatur, som anvendtes (vi huske en, der næsten helt udfyldtes af en Fortælling af den ældre Dumas' slette Efterligner Méry: „Héva“, lige aandløs og sansepirrende) føler næsten Misundelse ved at gennemblade denne med yderste Omhu og sand videnskabelig Dannelse foretagne Samling af Uddrag af Englands ypperste Forfattere i kronologisk Orden fra Shakespeare til Dickens, forsynet med velskrevne, upartisk refererende Biografier. Det skønsomme Udvalg er stundom foretaget med en vis sund Dristighed (Byron, Samuel Johnson); særligt vellykket er Compilationen af Burkes Taler. Shakspeare kunde maaske være fyldigere, Addison mere karakteristisk repræsenteret; men Hovedsagen er, at Bogen fuldkomment har løst den Opgave, Forf. havde sat sig.

Indhold.

I Redaktionsanliggender bedes man henvende sig til Cand. mag. E. Brandes, Kongens Nytorv 10, 2den Sal, hvorhen ogsaa alle Bøger og Blade, Tidsskriftet vedkommende, ønskes sendte.

Dette Tidsskrift udkommer i maanedlige Hæfter paa gennemsnitlig 5 Ark til en Pris af 6 Kroner halvaarlig. — Subskription, som er bindende for ét Bind (6 Hæfter), modtages i alle Boglader i Danmark, Norge og Sverig samt paa de kgl. Postkontorer.

Det nittende Aarhundrede.

Maanedsskrift

for

Literatur og Kritik.

Udgivet af

Georg Brandes og Edvard Brandes.

1875. — Juli.

København.

Forlagt af den Gyldendalske Boghandel (F. Hegel).

Trykt hos J. Jørgensen & Co.

Langt borte.

Snart samles i Upsal alle de unge;
taler skal strømme og sange skal runge.

Selv har jeg digtet til ungdoms-mødet,
kendt mig ildnet i ånden og kødet.

Jeg nytted et øjebliks tro mellem tvivlene,
og stod alt med foden mod stævnet stilende.

Nu er det over. Afgørelsens porte
slog jeg ilås og blir ensom, langt borte.

Held over al eders sorgløse flok!
Held over eder, hvem legen er nok!

Sommerens magter lad skydækket dele!
Skogduft for alle de stundende sjæle!

Godvejr, så koret kan bæres for vindene!
Bris under fanerne, sol over sindene!

Glitrende dage, og nætter klare,
hvor I skal færdes og hvor I skal fare!

Langt borte jeg ser eder stryge forbi;
jeg hører den velkendte melodi.

Og dog så forunderlig fjernt og fremmed
mig tykkes det jublende tog gennem hjemmet.

Genfærd af afdøde tider og mænd
går i vor ynglinge-skare igen.

Af frasernes tåger og festernes røgelse
formes et verdenshistoriens spøgelse.

Sligt tog, som nu suser deroppe i Nord,
har sust over hele Italiens jord.

Ungdoms-toget langs Apenninerne
rusked af søvnen folke-ruinerne.

Det var i århundredets skyfulde morgen.
Idag vajer fanen fra Engelsborgen.

Sligt tog, som nu suser deroppe i Nord,
har sust over hele den tyske jord.

Der drømtes om ening ad spredte baner;
der drømtes om sortrøde gylden-faner.

Så kom den alvorlige del af festerne.
Grånede gubber var ungdoms-gæsterne.

Uryggeligt dog for den samme sag,
som ildned til leg, de højned sit flag.

Gennem trængsler og storme de bar den frem;
de mured sit hus og de gærded sit hjem.

De vilde sin drøm; så kom sejren siden.
Europa er voksent, og vågen er tiden.

Se, derfor så underlig fjernt og fremmed
mig tykkes det jublende tog i hjemmet.

Genfærd af afdøde tider og mænd
går i vor ynglinge-skare igen.

Af frasernes tåger og festernes røgelse
formes et verdenshistoriens spøgelse.

Hvi tier den eneste myndìge mund,
som bryder alt blændværk og vækker af blund?

Jeg skal sige jer det. Den blev stum som graven,
da et ufærdigt folk fik friheds-gaven.

Det er farligt at tage sig selv som skænk;
den ballast kan krænge en skude isænk.

Man stak os ihænde et fuldgodt sværd,
men lærte os ikke sligt værges værd.

Se, derfor vor skæbne vipper og vender,
som kniven i barnets legende hænder.

Der står vi og lytter til forsker og gransker,
og taster på tingen med silkehandsker.

Der går vi og drømmer og véd ikke råd
til en bristende eller bærende dåd.

Når kommer og rusker os op af døsen
århundredets ånd med århundredets løsen?

München den 2den Juni 1875.

Henrik Ibsen.

Stærke Jørgen.

(Sluttet.)

Men i det gamle Sæbesyderi var der Meget, som ikke var i Orden. Vel sydede og dampede den gamle Kedel regelmæssigt hver Tirsdag Nat; men Maaden, hvorpaa den uundværlige grønne Sæbe blev fremstillet, var forældet, Meget gik unyttigt tilspilde, og Fader klagede ofte derover. En Dag, da vi sad ved Middagsbordet, kom Karin noget forvirret ind og meldte, at Hr. Rheinländer, som var kommen fra Hamborg, ønskede at tale med Herren. Fader rejste sig straks fra Bordet, Noget, som var ganske uhørt i vort gammeldags borgerlige Hus, og gik bort uden at sige et Ord. Maaltidet blev afbrudt, Moder dækkede et Kuvert til, og Karin blev sendt ned for at hente en Flaske af den gamle Rhinskvin. Lidt efter traadte Fader atter ind, fulgt af en ung Mand, som straks tildrog sig hele min Opmærksomhed, mest fordi han talte Tysk baade til Fader og Moder. Det var en ung, middelhøj og blond Mand med særdeles hvide Hænder, som glimrede af Ringe, og med et Ansigt og et Smil, som man meget godt kunde kalde rosenfarvet forbindtligt. Egentlig maatte man kalde ham smuk; han havde et tykt, krøllet Haar, regelmæssige Træk, smukke, hvide Tænder og et Par store, men noget fremspringende, graalige Øjne. Hans Læber vare

tykke, kødfulde og formede sig godt sammen med den runde, skægløse Hage; men der var i den Maade, hvorpaa han kyssede Moder paa Haanden, stirrede paa Karin og oversaa mig, Noget, som paavirkede mig ubehageligt. Hans Hilsen var slesk, hans Blik frækt, og jeg følte straks, at han ikke holdt af mig, skønt han ikke havde værdiget mig en Hilsen. Hans Stemme var høj, skrattende og ubehagelig. Hver Gang Fader sagde Noget til ham, begyndte han gerne med et: „Ah! Na — ja so!“ ledsaget af en kort klingende Latter, som skulde være forbindtlig, men som ikke var langt fra at være uforskammet. Hvert Øjeblik klang det den Eftermiddag for mine Øren: „Ah! Na — ja so!“ og det med en saa vedholdende Styrke, at jeg havde glemt hans Navn, da jeg kom ned i Borgestuen, og blot kaldte ham „Jasoen“, en Betegnelse, der straks blev hans Øgenavn.

Lige saa forbindtlig og indsmigrende, som Hr. Rheinländer viste sig, naar han var oppe i Stuen, lige saa grov og uforskammet var han mod Folkene, saa at det snart lykkedes ham at gøre sig almindelig forhadt. Især var dette Tilfældet i Sæbesyderiet, hvor den ene Forandring foretoges efter den anden uden at bringe noget væsentligt Resultat. „Ach, die dummen Dänen verstehen sich auf gar Nichts!“ var det stadige Omkvæd, naar det viste sig, at de foreslaaede Forandringer ikke førte noget Udbytte med sig. Jørgen derimod rystede paa Hovedet og mente, at Hr. Rheinländer var en Vindbeutel, som det var Skade, at man ikke maatte give en Dragt Prygl. Han stak kun Husbond Blaar i Øjnene, uden at der kom mere Sæbe for det; thi skulde der gøres Forandringer, maatte det Hele gøres om fra Grunden af. „Saadan at gaa og fumle med det, var kun Lapperi“, mente Jørgen; men da han sagde dette til Hr. Rheinländer, bad denne ham holde sin Mund, og fra den Dag talte Jørgen aldrig til ham.

Den Eneste, der foruden Fader og Moder syntes at finde Behag i Hr. Rheinländer, var, mærkeligt nok, svenske Karin; men mod hende var han ogsaa mer end forbindtlig. Der gik ikke en Dag, hvor han ikke sagde hende Komplimenter, roste hendes nette Væsen, hendes Skønhed, ja selv hendes ejendommelige svenske Udtale. Endog ved Bordet, hvor Karin vartede op, havde han ikke Øjnene fra hende; ja, jeg saa' godt, hvorledes han hemmeligt trykkede hendes Haand under Tebakken, og da Karin forskrækket tabte de kostbare Kopper paa Gulvet, paastod han med den største Suffisance, at det var ham, som havde stødt dem ned med Albuen, og nogle Dage efter forærede han Moder et prægtigt Testel, som han havde ladet komme lige fra Hamborg. Dette fik nu at være, hvad det var; men værre var det, at Hr. Rheinländers Værelse laa lige ved Siden af Karins i den lille Gaard, der stødte til Sæbesyderiet. Ofte saa' jeg ham sent ud paa Aftenen, naar Jørgen og de andre Karle forlængst vare gaaede tilsengs, staa ude paa Svalen og stirre mod Karins Vinduer, skønt Gardinerne vare trukne for. Det Hele, man kunde se af hende, var kun Skyggen, som tegnede sig skarpt paa de lyserøde Gardiner; men paa denne Skygge vedblev Hr. Rheinländer ufravendt at stirre, indtil Lyset slukkedes, og Alt tabte sig i én uhyre Skygge, saavel inde som ude.

Paa Karin havde dette vedholdende Kurmageri en uheldig Virkning. Ikke alene kom hun til at lægge mere Mærke til sig selv, end ønskeligt var; men hele hendes Væsen forandredes. Hun blev stolt lige overfor de andre Piger, trak sig fornem tilbage fra deres Omgang, og mod Jørgen blev hun kølig, for ikke at sige kold. Dette fik nu ogsaa at være, thi der var vel nok sket et Omslag, naar Hr. Rheinländer var rejst; men jeg lagde Mærke til, at Karin, naar hun om Morgenen bragte ham Kaffe, blev meget længere inde paa Hr. Rheinländers Værelse, end fornødent var, og naar hun kom ud igen,

tindrede hendes mørkeblaa Øjne med en feberagtig Glans, og hun blev endnu rødere end hun var, da jeg en Dag spurgte hende, hvorfor hun saa' saa underlig ud.

Jørgen mærkede godt alt Dette, men han gik, som om han ikke mærkede Noget. Kun naar Hr. Rheinländer gav ham knubbede Ord og kaldte ham en „dum Jyde", bed han de stærke, hvide Tænder fast sammen og blev lige saa hvid i Ansigtet, som jeg havde set Karin rød; men han svarede aldrig. Kun en Gang, da Hr. Rheinländer havde været usædvanlig grov imod ham, fordi Sæben, som Følge af en Forandring ved Kedlen, var bleven brændt, greb han det svære Røretræ og huggede det med en saadan Kraft mod Kanten af Kedlen, at den fem Tommers Egestolpe sprang midt over, som var den Glas. Fra den Dag var Hr. Rheinländer høflig mod Jørgen.

Det led stærkt ud paa Vinteren, og hvad Jørgen havde spaaet, gik i Opfyldelse. De stadige Smaaforandringer gave kun Anledning til Konfusion og hyppige Standsninger af Driften. Man tog derfor den store Beslutning at anlægge hele Sæbesyderiet efter en ny og forbedret Plan; men for at udføre dette, var det nødvendigt, at baade Fader og Hr. Rheinländer toge til Hamborg paa nogle Uger for at bestille den nye Kedel og træffe Anstalter til Ombygningen. Da Moder altid havde ønsket at se denne gamle Handelsstad med dens virksomme Liv, tog hun med, og jeg blev saaledes overladt til svenske Karin, i hvis nette, lille Kammer jeg tilbragte min meste Tid, thi det forekom mig, at der var langt hyggeligere end i de store øde Stuer med deres nedrullede Gardiner.

En Søndag Aften sad jeg inde hos Karin. Hun var i Færd med at klæde sig paa, thi hun skulde paa Dansebal med Købmand Olsens Piger, hvor jeg vidste, at hun skulde danse med Jørgen. Først havde hun ikke villet; men Jørgen havde bedt hende saa mindeligt derom, og

saa havde hun givet efter, skønt hun sagde, at hun ikke brød sig om at danse med det Kram. Nu, da hun klædte sig paa, syntes hun at blive i bedre Humør. Hun flettede sit lyse Haar foran Spejlet, medens hun nynnede en Vals og nikkede til sit eget Billede. Saa satte hun Blomster i Haaret, ligesom jeg havde set Moder gøre det, naar hun tog paa Bal; men paa en Gang rev hun dem af, kastede dem paa Bordet og sagde, at det var ikke Noget at vise det Pak. Jeg tog en af Blomsterne, en højrød Rose, og vilde i min Enfoldighed lugte til den; men hun snappede den fra mig, rev en Skuffe op og kastede den derned. Da hun vilde skyde Skuffen ind igen, tøvede hun lidt og saa' med længselsfulde Blikke ned paa dens Indhold. Jeg stirrede ogsaa derned og saa', at der laa et lyseblaat Silkeshawl, et lille Guldur med Kæde og et Dusin meget fine Hansker.

„Skal Du ikke have det paa?“ spurgte jeg.

„Jo, naar jeg bare turde“, hviskede hun; „men det maa Ingen se; thi saa bliver jeg ulykkelig.“

„Hvorfor?“ spurgte jeg.

Hun lukkede Skuffen langsomt, vendte Hovedet om imod mig, og nu først saa' jeg, at hun havde Taarer i Øjnene. Pludselig rejste hun sig op, greb mig med begge Hænder og trykkede et feberhedt Kys paa min Hals. „Du ligner Rheinländer“, sagde hun. „Din Hals er ligesaa blød som hans Hænder. — Tys, der kommer Jørgen!“ hviskede hun og slog hastig Kaaben om sig. Lidt efter saa' jeg dem begge gaa til Dansen.

Jeg havde i Faders og Moders Fraværelse faaet Lov til at ligge i Hr. Rheinländers Værelse for at være nærmere ved Karin, og det var endnu dybt Mørke, da jeg vaagnede ved en underlig, dæmpet Hvisken. Det var to Stemmer, en dyb, brummende Bas og en blid, klagende Diskant, som sagte vekslede Ord med hinanden, uden at det var mig muligt at opfatte noget Bestemt. Fortumlet som jeg var ved min pludselige Opvaagnen i det mig

ubekendte Værelse, forskrækket af Mørket og kyst ved den dybe, brummende Stemme, der af og til klang næsten truende, begyndte jeg sagte at klæde mig paa — egentlig talt troede jeg, at det var Tyve. Lidt efter hørte jeg dog Karins Stemme; den lød bedende, af og til blandet med Hulken. Efterhaanden som Søvnen veg fra mig, troede jeg ogsaa at kende Jørgens; den gik fra dæmpet Hvisken over til stedse hæftigere og hæftigere Udbrud, og under disse gik han med stedse hurtigere Skridt op og ned ad Gulvet i det lille Kammer. „Du bryder Dig ikke om mig! Du har faaet en Anden kær!“ hørte jeg ham flere Gange sige, og hele Svaret var en krampagtig Hulken, der skar mig i Hjærtet. Saa blev Alt stille en Stund, ganske stille. Derpaa hørte jeg atter Jørgens Stemme, men Ordene vare dæmpede, Sætningerne korte, og Karins Svar faldt hyppigere end før. Pludselig lød en dump Støj, som om Noget faldt, saa kom et Skrig, og nu var det, som om Nogen brødes derinde. Forfærdet sprang jeg op og fór ud i Gangen. I den halvaabne Dør stod Karin endnu i hele sin Balstads og med et brændende Lys i Haanden. Hun stirrede ud i Luften med et forfærdet, fortvivlet Udtryk og søgte at vriste sig løs fra stærke Jørgens Arm, der laa om hendes Liv som et Jernbaand. Aldrig tror jeg, at jeg er bleven saa forfærdet i mit Liv. Jørgens Ansigt var dødblegt, Tænderne fast sammenbidte, Læberne blaalige, Øjnene stivt stirrende og underløbne med Blod. „Herre Jesus, Drengen!“ skreg Karin i Rædsel, da hun fik Øje paa mig. Uvilkaarligt vilde jeg ile hende til Hjælp, men Jørgen gav mig et Puf med den flade Haand, saa at jeg hovedkulds tumlede overende i Gangen. I samme Øjeblik løftede han Karin i Vejret, saa at hun tabte Lyset, bøjede hende bagover og forsvandt med hende i Mørket. Da jeg rejste mig op, hørte jeg ham laase Døren; saa kom et hvinende Skrig, og rædselslagen fór jeg ud paa Svalen, ned ad Trappen og ind i Sæbe-

syderiet. Her stod Ole Langelænder med sin Kridtpibe i Munden og sleb en Haandøkse paa en Slibesten, som Gaardsdrengen drejede.

„Hjælp, Ole!“ raabte jeg aandeløs. „Stærke Jørgen slaar Karin ihjel!“

Drengen holdt op at dreje, og Ole tabte Piben ned i Slibevandet, hvor den slukkedes med en hvislende Lyd. Saa tørrede han Øksen paa sit Ærme, prøvede Æggen med Fingren og gik uden at sige et Ord med lange Skridt henimod Gaardsdøren, som han sparkede op. Fra Svalen hørtes endnu et Skrig, men dæmpet. Ole krystede Øksen med begge Hænder; men ligesom han satte Foden paa det første Trin, vendte han sig om med et underligt Udtryk og sagde: „Karin er Jørgens Kæreste; saa faar han vel gøre med hende, som han vil.“ Med disse Ord slængte han Øksen hen ad Gaardsrummet, saa at der føg Gnister fra Stenene, stak begge Hænderne i Bukselommerne og gik med sindige Skridt ud paa Gaden op mod Oljemøllen. Drengen luskede ogsaa af, og saaledes stod jeg overladt til mig selv i det skumle, mørke Sæbesyderi, uvis om, hvad jeg skulde gøre. Tilsidst satte jeg mig grædende paa en Halvtønde, og her maa jeg være falden i Søvn, thi da jeg fór op, var det ved Lyden af Jørgens faste Trin i Fliserne. Han saa' bleg, næsten fortvivlet ud, og der var en Slaphed over alle hans Træk, som jeg aldrig havde set. Han standsede lige foran mig, betragtede mig med sløve, glansløse Øjne og sagde med dump Stemme:

„Siger Du til nogen Moders Sjæl, hvad Du har set i Nat, putter jeg Dig i Sæbekedlen!“

Saa gik ogsaa han, og aldrig har jeg følt mig saa forfærdet, saa ene og forladt, som den ulykkelige Morgen. Sagte sneg jeg mig op i vor mørke Dagligstue, thi jeg vilde ikke for Alt i Verden komme Karins Kammer nær. Jørgens Ord havde slaaet mig med Rædsel. Jeg turde ikke græde, ikke kalde paa Hjælp, og jeg gyste,

naar jeg tænkte paa, hvorledes svenske Karin nu laa bleg og blodig i sit lille Kammer for aldrig at vaagne mere. Synerne fik stærkere og stærkere Magt over mig; tilsidst kunde jeg ikke holde det ud længere. Jeg listede mig ind i Moders Sovekammer, krøb op i hendes Seng og trak Dynen helt op over Hovedet, idet jeg hulkede dæmpet. Tilsidst græd jeg mig i Søvn; men endnu i Drømme syntes jeg at se Jørgens blege Ansigt træde ud af de hvide Dampe, hvormed Rummet var opfyldt, og hviske: „Siger Du det til nogen Moders Sjæl, hvad Du har set i Nat, putter jeg Dig i Sæbekedlen!"

Til min store Forbavselse og usigelige Glæde var det Karins bløde, varme Haand, som drog Dynen bort fra mine feberblussende Kinder, og hendes Læber var det, som kyssede de sidste Taarer bort fra mit forgrædte Øje. Hun var bleg og saa' ud, som om hun havde havt en gennemvaaget Nat, men ellers fejlede hun Intet, og da jeg spurgte, hvad Jørgen havde gjort, lagde hun Haanden paa min Mund og hviskede: „Tys, tal aldrig derom, Fritz!" Lidt efter brast hun i en hæftig Graad og gik ud af Stuen.

Otte Dage efter kom Fader og Moder hjem tilligemed Hr. Rheinländer. „Nu have vi faaet Fanden i Gaarde igen", sagde Jørgen mut. Lidt efter lidt begyndte Livet i vort rolige Hus at forme sig som forhen, og dog var det ikke som før; det var ligesom om der laa Uvejr i Luften paa mange Steder. Jørgen talte ikke til Nogen, ikke engang til mig; Karin undgik ham, hvorsomhelst de mødtes, og Folkene sagde, at hun vilde slaa op med ham. Fader var gnaven, fordi den stærke Frost hindrede Murfolkene i at tage fat paa deres Arbejde, og Moder var stille, fordi Fader var i daarligt Humør. Den Eneste, der var uforandret, var Hr. Rheinländer. Han lo, snakkede, skvadronerede og drak hver Dag en Flaske af Faders gamle Rhinskvin; derimod syntes jeg, at han ikke mere brød sig om Karin, idet-

mindste talte han næsten slet ikke til hende, og naar hun talte om ham, gjorde hun Nar ad ham og gjorde sig lystig over hans daarlige Dansk; men om Aftenen var der ikke længer Lys i hendes Kammer, Skyggen tegnede sig ikke paa de lyserøde Gardiner, og jeg undrede mig over, at hun turde gaa til Sengs i Mørke.

Vinteren blev imidlertid strængere og strængere. Sneen havde spændt sit hvide Tæppe over Mark og Skov. Kongeaaen havde et tykt Isdække, og de oversvømmede Enge dannede rundt omkring store, blinkende Flader, som gave Genlyd af Isens Knagen og Skøjteløbernes Jern. Ude i Vænget laa høje Dynger af skinnende Sne, som havde samlet sig foran den lille Granplantage, der stødte op til Tørrehuset, og her havde Jørgen af Ris- og Grankviste i al Hemmelighed lavet en Skydehytte, hvorfra han vilde give Mikkel en Velkomst, naar den i Maanelyset nærmede sig det udlagte Aadsel. En Aften, da jeg med nogle Kammerater havde været ude paa Isen, mødte jeg Jørgen, som i Vandstøvler og med en gammel Muskedonner over Skulderen kom slentrende hen over Sneen for at se til en Rævesaks, som han havde lagt ude i Vænget. Den stod urørt, og medens vi langsomt vandrede hjemad, betroede jeg Jørgen mit højeste Ønske, det, at være sammen med ham i Skydehytten, naar han gik ud „for at pelse Mikkel“. Maaske fortrød Jørgen den Trusel, han havde udslynget imod mig; thi han klappede mig venligt paa Skulderen og sagde: „Kan bitte Fritz holde sine Øjne aabne, kan han jo komme ned til mig, naar Maanen kiger ned i Gaarden til Sæbesyderiet. Saa skal jeg vente ham der, og saa skal han se, hvor net Mikkel skal blive pudset.“ Med disse Ord gav han mig et Haandtryk og slog af ind over Markerne.

Den Aften kunde jeg næppe spise mit Øllebrød, og endnu mindre kunde jeg sove. Hvert Øjeblik var jeg oppe for at se, om ikke Maanen tittede ned i Sæbe-

syderiets skumle Gaard, og hver Gang gik jeg atter mismodig tilsengs; thi Svalen, Trappegangen og Gaardspladsen laa øde og mørk som forhen. Endelig saa' jeg Guldhanen blinke i Maaneskinnet, saa faldt der en hvid Stribe af Sne og Maaneskin hen over Taget, og endelig saa' jeg det yderste Hjørne af den lille, mørke Gaard klares op som af en tindrende Stjærne. Hastigt, men lydløst, klædte jeg mig paa — Fader maatte jo ikke vide Noget — og snart var jeg nede i Gaarden. Her stod Jørgen, mørk og ubevægelig, som var han groet sammen med Svalegangens sodede Pille. Hans Øjne hvilede med et stirrende, glasagtigt Udtryk paa Karins mørke Vinduer; Maanelyset glimtede paa Geværpiben over hans Skulder, og hans Haand var kold som Is, da han rakte mig den. „Jeg véd nok den Mikkel, jeg havde mest Lyst til at pelse", sagde han med hæs Stemme, idet han lukkede Døren op til det gamle Sæbesyderi. Men som han havde sagt for meget, rømmede han sig og lagde til: „Nej, det Skind duer ikke til Noget, skønt jeg nok véd den, der holder af det."

Ude i Skydehytten var der mørkt, bælgmørkt; en bedøvende Duft af Gran herskede derinde, og Gulvet var lagt med Halm for at dæmpe ethvert Fodtrin. Jørgen skød en lille Skodde fra, og en kold, klar Lysstribe traadte ind, fulgt af Vinternattens bidende Kulde. Gennem den lille Aabning kunde man se vidt ud, frem over Snedriverne med deres blaalige Skygger, frem til den lille Granplantage, som her strakte en tynd Arm ud med unge Graner og sorte Tjørnebuske, bag hvilke man utydelig skimtede Omridsene af det store Tørrehus med dets straaklædte Tag. Alt var saa lydløst og saa stille; den hvide Sne glimtede med sine blanke Krystaller i Maaneglansen og mindede med de blodstænkte Spor af den dræbte Hest, som laa stiv og kold et halvt hundrede Alen fra Skydehytten, ikke saa lidet om en Valplads. Jørgen tog Sæde paa et Stykke Knudebrænde,

lagde Muskedonneren i Anlæg mod den nederste Kant af Skoddet og skød Resten af et Halmknippe hen til mig for at jeg ikke skulde fryse for meget. Saaledes sad vi tavse, lyttende efter den mindste Lyd, vistnok over en Time. Mine Øine vare blevne trætte af ufravendt at stirre paa den lysende Sneflage, Kulden begyndte at gaa mig til Marv og Ben, og jeg følte en forunderlig Trang til at sove. Nu syntes jeg slet ikke, at det var saa morsomt at pelse Mikkel; men Jørgen trak en lille Flaske op af sin Lomme, tog først selv en vældig Slurk og rakte saa mig Resten. Det var første Gang, jeg smagte Brændevin, og skøndt det rev i Halsen, saa at Taarerne styrtede ud af Øjnene, følte jeg mig dog forunderlig oplivet derved. „Han skal holde sin Mund, bitte Fritz“, sagde Jørgen, da jeg i denne min oplivede Stemning følte Trang til at give mit Hjærte Luft. „Om et Øjeblik har vi Mikkel; jeg har allerede to Gange hørt ham pusle derovre i Granerne, og nu skal Fritz faa at se, hvor net vi skal give ham en Hilsen, naar han kommer.“

Ligesom Jørgen udtalte disse Ord, syntes jeg, at der tændtes en lille, klar og tindrende Stjærne netop i den Retning, han havde angivet med Haanden. Først troede jeg, at jeg havde set fejl; men Stjærnen vedblev at tindre med en rødlig Glans, først ganske stille paa én Plet, saa noget tilhøjre, og derpaa drog den sig langsomt ud mod den yderste Ende af Tørrehuset, hvor den forsvandt. „Saa' Du det, Jørgen?“ spurgte jeg hviskende. „Der er Nogen, som gaar med Lys ovre i Tørrehuset.“

Jørgen svarede ikke, men hans stive, stirrende Øjne syntes at ville gennemtrænge Granernes Tykning, hans Hænder rystede, og selv var han næsten ligesaa bleg som Sneen udenfor. Der hørtes en svag, utydelig Raslen ovre i Granerne, og Jørgen lagde Kinden til Geværkolben, idet han hviskede: „Pas paa! nu kommer han.“

Støjen blev lydeligere; man kunde høre Grene knækkes og falde til Jorden, og pludselig saa' jeg en underlig lav og bred Skikkelse komme tilsyne i Udkanten af Granerne og bevæge sig i en Bue uden om den Tjørnehæk, der begrænsede Granplantagen. Endelig kom den frem ogsaa foran denne, bevægede sig langsomt over Sneen og tog Retning noget forbi den udlagte Hest. Det var imidlertid ikke den Mikkel, vi havde ventet; tvertimod var det en Mand af uformelige Dimensioner, thi han var næsten ligesaa bred som høj og havde en bredskygget Hat, der næsten skjulte hele Ansigtet. En mørk, folderig Kappe dækkede hele hans Legeme; men under denne maatte han skjule Noget, som gjorde hans Ydre saa uformeligt. Skikkelsen vedblev langsomt at liste sig tversover den maanebelyste Plads for atnaa hen til den anden Arm af Granplantagen, som laa udenfor vor Synsvidde, men ligesom den var i Linje med den dræbte Hest, kom et Vindpust jagende og rev den bredskyggede Hat med sig i Farten. I samme Nu genkendte jeg Rheinländer, i samme Nu hørte jeg Knækket af Hanen paa Jørgens Muskedonner, der fulgte et drønende Knald, den snævre Skydehytte fyldtes med Krudtrøg, og jeg følte mig kastet overende af et voldsomt Stød for Brystet; thi i min Forfærdelse havde jeg grebet fat i Kolben paa den svære Muskedonner, ligesom Jørgen trykkede løs. Krudtrøgen trak som en tynd, hvid Sky ud af Skydehullet; paa Sneen laa en enlig Hat og en flagrende Kappe, og lidt længere ude saa' jeg Hr. Rheinländer tage tilbens ad Granskoven til saa hurtigt, som nogen Mikkel kunde gøre det. Men han var ikke alene; et Par Skridt fra den bortkastede Kappe stod en foroverbøjet Kvindeskikkelse med Ansigtet skjult i begge sine Hænder, som var hun forstenet af Skræk. Jørgen fór op i et Spring, rev med et eneste Tag næsten hele Skydehyttens forreste Væg ned, og idet han sprang ud af Aabningen, raabte han et Ord, som jeg ikke vil gen-

tage her. Den unge Pige udstødte et hvinende Skrig, strakte begge Hænderne højt i Vejret og flygtede afsted efter den Mand, der nys havde skjult hende under sin Kappe; men Jørgen vendte sig mod mig og sagde: „Det var din Skyld, Fritz! Jeg vilde ønske, jeg havde ramt ham — nu er Alt mig lige meget.“ Med disse Ord sparkede han Døren ud, saa at den røg langt hen i Sneen, tog Muskedonneren i Haanden og ilede afsted ind ad Byen til saa hurtigt, at jeg ikke kunde følge ham.

Da jeg den næste Morgen traadte ind i Dagligstuen, var der til min Forundring intet Tebord dækket. Fader gik utaalmodig op og ned ad Gulvet, og Moder sendte fra Vinduet spørgende Blikke over til de smaa Ruder i Karins Kammer. Endelig kom Kokkepigen og meldte, at Karin var borte. Hun havde ikke været i Seng den Nat, hendes Skuffer vare tømte, og Lars Røgter mente at have set hende gaa Nord paa med en Bylt under Armen henad Kl. Fire. Lidt efter kom der Bud fra Hr. Rheinländer, som bad undskylde, at han ikke kunde møde til Tebordet, da han havde været saa uheldig at falde paa Trappen og forstuve sin ene Fod. Jeg vidste nok, hvor den Trappe laa, men af Kærlighed til Jørgen og Medlidenhed med Karin tav jeg stille, hvilket var saa meget lettere, som Ingen spurgte mig. Vidste man blot, hvad Børn véd, fik man undertiden Meget at vide.

Op ad Formiddagen traadte Jørgen ind paa Kontoret, iført sin bedste Pynt. Den gamle Bogholder gjorde store Øjne, og selv Fader satte et forundret Ansigt op, idet han med Pennen bag Øret langsomt drejede sig om imod ham paa den høje Kontorstol.

„Hvad vil Du, Jørgen?“ spurgte han.

„Husbond maa ikke tage mig det ilde op“, svarede Jørgen med klangløs Stemme, „men jeg kan ikke tjene Husbond længere.“

„Hvorfor ikke?“ spurgte Fader.

Jørgen saa' ned, men svarede ikke.

„Er Du ikke tilfreds med Tjenesten?“ vedblev Fader.

Jørgen hævede Hovedet, og hans Ansigt fik atter det gamle, bestemte Udtryk.

„Nej, Husbond“, svarede han, „det er jeg ikke. Før var her godt at være; men siden denne Tysker er kommen, er her værre end i Helvede.“

„Du vil da vel ikke forlange, at jeg skal jage Hr. Rheinländer bort for din Skyld, Jørgen?“ sagde Fader noget opfarende.

„Nej, dertil er jeg for ringe“, svarede Jørgen, „og derfor bliver det vel det Bedste, at jeg gaar.“

„Du vil altsaa skifte i Utide“, udbrød Fader vred. „Før til Fardag kan Du ikke komme bort, ellers har Du din Løn forbrudt.“

Jørgen sænkede atter Hovedet, og jeg saa' hans store barkede Næve forsvinde i Baglommen paa hans blaa, langskjødede Frakke. Lidt efter kom den op igen, i Følge med en Tut blanke Specier, som han besindigt talte op en for en paa den Skranke, der gennemløb Kontoret.

„Er Du gal, Jørgen?“ udbrød Fader. „Det er jo et helt Aars Løn.“

„Jeg kan tænke“, svarede Jørgen, „at Husbond heller ikke har været fornøjet med mig, siden denne Hr. Rheinländer fik sin Gang dernede. Saa kan Husbond gærne tage hele Lønnen, naar kun jeg faar Lov til at fare med Fred.“

Fader steg langsomt ned af Stolen, gik hen til Skranken og lagde sin Haand paa stærke Jørgens Skulder. „Saadan kan vi ikke ordne den Sag“, sagde han. „Du har tjent mig ærlig og tro, mens Du var i mit Brød, og de Skillinger der kan Du beholde selv. Jeg vil blot vide, hvorfor Du tager bort.“

Jørgen saa' ned; hans Kinder vare hvide, og hans Læber bevægede sig krampagtigt, men der kom ikke et Ord.

„Sig mig nu, Jørgen“, spurgte Fader venligt og klappede ham paa Skulderen, „hvad er der i Vejen mellem Hr. Rheinländer og Dig?“

Der gik en Skælven gennem stærke Jørgens Kæmpelegeme. Han bøjede Hovedet dybere og dybere, men pludselig tog han sig sammen, rettede sin sammensunkne Skikkelse, saa' Fader stivt i Øjnene og sagde roligt, men med ganske lav Stemme: „Det kan jeg ikke fortælle Husbond.“

„Vel“, sagde Fader og vendte sig uvillig fra ham, „saa kan jeg heller ikke tænke paa noget Forlig. I Morgen er det Tirsdag, og i Morgen otte Dage koge vi for sidste Gang i den gamle Kedel. Saa længe skal Du blive Jørgen, thi den kender Du jo bedst af os Alle; men samme Dag, som Murfolkene komme for at rive den ned, kan Du gaa, hvorhen Du lyster. Du og den skal holde ud til Enden.“

„Faar jeg ikke Lov at gaa endnu i Aften?“ spurgte Jørgen med bedende Stemme.

„Nej“, svarede Fader kort. „Paa Lørdag kommer Murmester Olsen og hans Folk, saa kan Du gaa.“

„Lad mig gaa i Aften“, bad Jørgen ganske sagte. „Paa Lørdag bliver det for sent.“

Blodet steg Fader til Hovedet; han var en Mand af den gamle Skole og den gamle Tid, og Ræsonneren fra Tjenestefolkenes Side taalte han ikke. Med et Strøg ragede han alle Specierne sammen i en Haandfuld, stak dem i Jørgens Lomme og sagde kort: „Du bliver!“

Jørgen gik hen til Døren og lukkede den langsomt op. Saa kastede han et langt, bedende Blik paa Fader, der atter havde besteget sin Trone; men han lod, som om han Intet mærkede, Døren lukkede sig langsomt, og et Menneskes Skæbne var afgjort.

Hr. Rheinländer viste sig et Par Dage efter ved Middagsbordet og meddelte Fader, at han havde anvendt sit ufrivillige Fangenskab til at konstruere et Apparat,

som paa en jævn og ligelig Maade kunde omrøre Sæben, naar den var i Kog. Hans Tegning forekom mig at ligne to uhyre Redekamme, som sad paa en Pind. Disse Kamme skulde smedes af Jern, fastgøres paa en Akse og sættes i Bevægelse ved et tungt Lod, som skulde afgive den fornødne Drivkraft. Efter Hr. Rheinländers Mening var det en verdenshistorisk Opfindelse, som vilde gøre Epoke saa langt, som Sæbesyderierne naaede, og endnu samme Dag blev Smed og Tømmermand, Murer og Snedker satte i travl Bevægelse for at Apparatet kunde være færdigt og prøves, inden den ny Kedel blev opsat.

Det var med stor Pomp og Højtidelighed, at Hr. Rheinländer omtrent otte Dage efter førte saavel Fader som Moder ned i det gamle Sæbesyderi for at tage den mærkværdige Opfindelse i Øjesyn. Loddet blev trukket op af stærke Jørgen, thi han var den Eneste, der kunde magte det, og de svære Jernkamme gik rundt med en hvinende Lyd, naar de skurede mod Kedlens Sider. Fader var særdeles tilfreds med Opfindelsen og bemærkede blot, at Kammene ragede for højt op over Kedlens Sider; men Hr. Rheinländer svarede paa en noget haanlig Maade, at saaledes skulde det være, da Sæben ellers ikke vilde gaa gennem Kammene, men løbe oven over. Fader svarede hertil, at der let kunde ske en Ulykke, hvis den fremspringende Kam tog fat i Klæderne paa den Mand, som stod paa Galleriet; men da han sagde dette, lo Hr. Rheinländer paa sin ubehagelige Maade og sagde, at man maatte være saa klodset som en Dansk for at komme til Skade paa den Maade.

Om Aftenen, da der var fyret under den store Kedel, sneg jeg mig i al Hemmelighed ned i Sæbesyderiet. Det var jo sidste Gang, at den gamle Kedel sydede og kogte, saa skulde Alt forandres, og om to Dage skulde Jørgen bort — maaske fik jeg ham aldrig at se mere. Da jeg traadte ind, havde de hvide Dampe alt fyldt

Rummet som i en uhyre Badstue, og det var knapt, at jeg kunde øjne Jørgen, der stod oppe paa Galleriet i Færd med at hejse det centnertunge Lod op under Loftet. Han havde kun et Par Lærredsbukser paa; det nøgne, kraftige Bryst hævede sig, mens han bøjede sig tilbage, Musklerne spændtes paa de senestærke Arme, og da han havde faaet Loddet op under Loftet, støttede han sig til Rageren og saa' ned paa mig. Aldrig syntes jeg, at jeg havde set ham saa stor og saa stærk som i dette Øjeblik; det svære, kulsorte Skæg hang uredt helt ned paa Brystet, saa at jeg syntes, at han ganske lignede en af de Vildmænd, der støtte vort gamle danske Vaaben. Forsigtig krøb jeg op ad den stejle Trappe, men idet jeg satte min Fod paa Galleriet, gled den ud, og jeg styrtede med et Angstskrig over mod Kanten af Kedlen. I samme Nu havde Jørgen mig i Nakken, løftede mig højt i Vejret og bar mig forsigtigt ned i Sæbesyderiet, hvor han satte mig paa Gulvet.

„Slog Du Dig?“ spurgte han.

„Nej“, svarede jeg, „men der var saa glat deroppe.“

„Ja, det er en net Redelighed“, sagde Jørgen og tørrede Sveden af Panden. „Der skal man staa paa sine bare Ben og hale i det fordømte Lod, som løber ud hver halve Time. Før kunde man dog gaa tørskoet, men siden Sæben skal have det saa fint, at hun skal kæmmes som en anden Jomfru, sprøjter hun over værre end Satan. Det er noget Kram det Hele.“

„Hvorfor sprøjter den da over?“ spurgte jeg.

„Naturligvis fordi de har gjort Kammene for tætte, saa maa det jo op oven over“, svarede Jørgen. „Galleriet er saa glat som et Dansegulv, og Fritz kan være saa glad ved, at han er saa bitte, som han er, for var han gaaet over Kanten af Kedlen, saa —“ og Jørgen gjorde en Bevægelse, som om Noget flød bort under hans Fingre.

„Hvad saa?“ spurgte jeg.

„Saa havde aldrig Nogen fundet ham igen“, svarede Jørgen. „Han var gaaet i Vasken som grøn Sæbe.“

Det gøs i mig, og jeg sagde: „Du maa endelig tage Dig i Agt Jørgen.“

„Aa ja, jeg hytter mig vel nok“, svarede han, „og skulde det endelig ske, saa var da Ulykken heller ikke værre.“

Han tav og klappede mig paa Hovedet med sin haarde, barkede Haand; lidt efter spurgte han: „Har din Moder sagt Noget om Karin?“

„Ja“, svarede jeg langsomt, „hun sagde, at det havde hun ikke troet om hende.“

„Aa nej, hvem havde vel det?“ sagde Jørgen med lav Stemme. „Nu er det jo forbi Altsammen.“

Han vendte sig hastigt om og begyndte at stige op ad Galleritrappen. Jeg følte mig underlig beklemt og spurgte bange: „Vil Du ikke blive hernede hos mig, Jørgen?“

„Nej“, svarede han, „hver har sin Gerning. Jeg skal passe Loddet og Fritz skal op at sove. Jeg skal nok vare mig.“

Med disse Ord steg han atter ned, tog mig ved Haanden og førte mig henimod Døren. Her bøjede han sig ned over mig, glattede paa min Bluse, som var kommen i Uorden ved Faldet, og sagde: „Gud velsigne din Moder, Fritz!“

Om Natten vaagnede jeg ved en Lyd, som om en Dør sagte blev lukket op og derpaa lige saa lydløst skudt i. Jeg syntes, at jeg hørte Svalegangens Trappe knirke under sagte, listende Trin, og lidt efter hørte jeg Døren til Sæbesyderiet rasle paa sine Hængsler. Jeg vendte mig om for at sove videre; thi de Nætter, hvor man sydede Sæben, var det ganske almindeligt, at der var Uro i Gaarden. I Drømme syntes jeg atter at se det gamle Sæbesyderi med sine forrøgede Piller og langsomt hendragende Dampskyer. Oppe ved Kedlen stod

Jørgen og trak et uhyre Ur op. For hver Gang han trak, gav det en underlig skrattende Lyd, og det svære Lod svingede frem og tilbage som en Perpendikel. Tilsidst var det lige over hans Hoved, det rørte ved Loftet, og nu kunde det ikke komme højere; men Jørgen vedblev at trække, saa Aarerne i hans Pande svulmede derved. „Lad være, Jørgen! det springer!“ raabte jeg i den højeste Forfærdelse. I det Samme gav det et frygteligt Brag; Loddet styrtede ned, rev Jørgen med sig i Faldet, og Begge forsvandt i den dampende Kedel. Jeg hørte et kvalt Skrig, fór op i Rædsel — det Hele var jo en Drøm, men alligevel syntes jeg endnu at høre Skriget sitre i hver Nerve. Jeg satte mig overende, lyttede med anstrængt Opmærksomhed, men Alt var stille som i Graven; kun en Ugle udstødte et Par Gange sit gennemtrængende „Tivi“ ude paa Taget — det var det, jeg maatte have hørt, og lidt efter lidt gjorde Søvnen atter sin Ret gældende. Jeg faldt i en fast og rolig Slummer, og da jeg atter vaagnede, skinnede Vintersolen fredeligt ind i mit lille Kammer.

Men oppe i Stuen, i Sæbesyderiet og i Gaarden var der Uro og Forfærdelse; det mærkede jeg, lige som jeg gjorde det første Trin ude paa Svalen. Alle løb om i aandeløs Forvirring. Fader kom farende og spurgte mig, om jeg havde set Hr. Rheinländer, og nu først fik jeg at vide, hvad der var Dagens store Nyhed. Hr. Rheinländer var borte, sporløst forsvunden. I hans Kammer savnedes Intet uden hans daglige Klæder og en Pistol, som var udtagen af sit Hylster; men Døren var aaben, og det Eneste, man havde fundet af ham, var hans Hat, som havde ligget et Par Skridt fra den store Vaage, der var hugget i Kongeaaen lige udenfor vor Gaard.

Op ad Formiddagen kom Birkedommeren med Protokol og Skriver, Folkene bleve kaldte ned i Kontoret, og et foreløbigt Forhør afholdt, hvori selv jeg til min

store Forskrækkelse maatte afgive min Forklaring. Der kom imidlertid ikke Meget ud af det Hele. Efter al Rimelighed maatte det have været Hr. Rheinländer, som jeg havde hørt forlade sit Værelse omtrent ved Midnat, og efter Jørgens Forklaring havde han ogsaa paa den Tid været nede i Sæbesyderiet for at se til Apparatet. Han var da gaaet ud ad Porten til Gaden, indsvøbt i sin Kappe, men var ikke senere vendt tilbage. Jørgen havde ikke forundret sig derover, da der fra den modsatte Side af Gaarden var en Opgang, hvortil han vidste, at Hr. Rheinländer havde Nøglen. Det var Jørgen, som i Følge med et Par Karle havde fundet hans Hat ude ved Vaagen, og paa den nattegamle Is var der et Gennembrud, som i Størrelse svarede til et menneskeligt Legeme. Der var saaledes den største Sandsynlighed for, at Hr. Rheinländer af en eller anden Grund var gaaet over Kongeaaen og forulykket paa den altfor tynde Is; men hvorfor havde han taget en Pistol med? Dette Spørgsmaal lod sig foreløbig ikke besvare; men da der under Forhøret fremkom Adskilligt, som syntes at tyde paa, at der havde været et spændt Forhold mellem Hr. Rheinländer og stærke Jørgen, blev denne belagt med Arrest og til min usigelige Forskrækkelse ført afsted af den halte Politibetjent, som havde faaet sit ene Øje slaaet ud i Retfærdighedens Tjeneste. Jørgen fulgte ham uden at gøre den ringeste Indvending; men i Døren vendte han sig og tilkastede mig et Blik, som jeg i flere Dage ikke kunde glemme.

Allerede om Lørdagen blev han løsladt af Arresten, da et Par Vidner havde beediget, at de hin Nat havde set en Mand med Hat og Kappe gaa ud ad Sæbesyderiets Port og begive sig ud paa Isen. Endnu samme Dag hjalp Jørgen med til at rense Kedlen, og den næste Dag, som var en Søndag skulde han bort. Alle Karlene stode opstillede i Sæbesyderiet med blanke Sølvknapper i de blaa Vadmelskofter, og da Jørgen kom, gik de En

for En hen til ham, trykkede ham i Haanden og lagde saa en Tærepenge til Rejsen oven paa hans Klædekiste. Alle Pigerne stode inde i den lille Gaard med Tørklædet for Øjnene, og den Eneste, man savnede, var svenske Karin. Det lod til, at Ole Langeland i den Anledning havde forsonet sig med Jørgen; thi han var en af de Første, som rakte Haand til at bære den svære Egetræs Kiste, hvori Jørgens Ejendele indeholdtes. Endnu en Gang gik Jørgen ud i Gaarden og trykkede alle Pigerne i Haanden; men da hans Blik i det Samme strejfede op ad og mødte Karins tomme Vinduer, ud af hvilke de lyserøde Gardiner flagrede, rullede Taarerne ned ad hans Kinder, og han vendte sig brat om for at skjule sin Bevægelse. I Sæbesyderiets Port standsede han og sagde, at han havde glemt sin Pibe nede i Svalerummet. En af Karlene tilbød sig at hente den; men Jørgen gik selv derned, og da han kom tilbage, var han ligbleg. I Porten ud til Gaden vendte han sig endnu en Gang om og kastede et Afskedsblik til det gamle Rum, som havde indesluttet hans Glæder og hans Sorger; saa tændte han sin Merskumspibe, og i Spidsen for Karlene, som bare Kisten, gik det i langsom Gang ud af Byen. Jeg syntes, at det Hele ikke var langt fra at ligne en Begravelse.

Paa en af Højderne i Nærheden af Byen holdt en lille Bondevogn, og her standsede det lille Følge. Karlene langede Kisten op paa Vognen, og Ole Langeland gjorde et Forsøg paa at raabe et Hurra; men det blev stikkende i ham, som man siger. Jørgen vendte sig imod ham og sagde: „Tak skal Du have, Ole, for det i Dag; men det er Synd, at Du skal raabe Hurra for min Skyld, og, rigtig betænkt, fortjener jeg det heller ikke af Jer Andre.“ Med disse Ord svang Jørgen sig paa Vognen, og snart var denne kun et Punkt langt ude paa de lyngklædte Bakker.

Foraaret kom, og Isen brød op; men Rheinländers Lig fandtes ikke, uagtet der blev søgt nok efter det.

Atter dukkede allehaande Rygter og Formodninger op; men lidt efter lidt døde de hen, og da man det næste Efteraar igen holdt Høstgilde i det store Tørrehus, var det som om stærke Jørgen, svenske Karin og den unge Tysker aldrig havde eksisteret. Saa hurtigt glemmer man, og det er derfor ikke til at undres over, at man tre Aar efter kun kendte disse Navne af Birkedommerens Protokol.

Det vakte derfor megen Forbavselse, da Fader en smuk Sommerdag kom hjem og fortalte, at han havde mødt stærke Jørgen i en af de nærmeste Landsbyer og talt med ham; men endnu større Forbavselse blev der, da Fader otte Dage efter meddelte, at stærke Jørgen havde købt det lille Udflytterhus, som laa tæt op til Vænget, og som Fader forgæves havde søgt Købere til. Allerede den næste Dag gik jeg derud. Jørgen sad paa en Vindfælle uden for Huset; begge Hænder vare begravede i hans tykke, sorte Haar, der nu var dobbelt saa langt som tidligere og flød i Et med det mørke, stride Skæg, der ogsaa havde naaet en anselig Længde. Han sad ubevægelig med begge Albuerne støttede paa sine Knæ, og lige foran ham legede en lille to Aars Dreng med nogle Murstensbrokker, som han stablede oven paa hverandre. Hver Gang Stenene faldt, klappede den Lille i Hænderne og hvinede af Glæde, og hver Gang fór der et Smil over Jørgens barske, vejrslagne Ansigt. I Øvrigt havde han ikke forandret sig synderligt; kun var han bleven endnu mere ordknap, og hans hele Velkomst var: „God Dag, bitte Fritz!“ — Ingen skulde tro, at der laa tre Aar imellem os. Kun imod Barnet var han veltalende, kun dets Smil fik ham til at smile, og da en af Brokkerne faldt ned paa dets smaa, buttede Hænder, greb Jørgen det med Ømhed, tørrede dets Øjne med sit grove Ærme og gav sig saa til at danse med det under en Melodi, som paa det Nærmeste lignede en saaret Bjørns Brummen. Til mig havde han derimod ikke et

Ord, og da jeg spurgte ham, hvor han havde faaet Drengen fra, svarede han barsk: „Jeg har fundet ham", og gik saa ind i Stuen.

Da jeg lidt efter vovede mig derind, sad han og madede Barnet med en Træske. Derpaa klædte han det til min store Forundring af, lagde det omhyggeligt ned i en stor Kurvevugge, og medens han vedblev at brumme, vuggede han og viftede Fluerne bort paa en Gang. Det var meget varmt den Dag, og Barnet vilde ikke sove. Jeg sad og stirrede forbavset paa ham; men hver Gang jeg kom til at se paa Barnet, gav det sig til at skrige; det var, som om det aldrig havde set Mennesker før. Tilsidst blev Jørgen utaalmodig; han greb mig ved Armen og puffede mig ud ad Døren, idet han sagde: „Gaa hjem, bitte Fritz! Jørgen skal sove." Fra den Dag af kom jeg meget sjældent ud til ham; thi det var klart, at jeg ganske havde mistet al Betydning for ham.

Den samme Erfaring gjorde saavel Moder som Fader. Den Sidste havde haabet at faa Jørgen tilbage som Forkarl i det ny Sæbesyderi; men hans hele Svar havde været: „Hvem skal saa passe Drengen?" Hertil havde Fader foreslaaet en Husmandskone fra Vænget, hvortil Jørgen kun havde svaret: „Nej, Fruentimmerne ere noget Rak". Om han havde gjort nye Erfaringer i de tre Aar, han havde været borte, vidste Ingen. Derimod mumlede man om, at Drengen ikke kunde være nogen Andens end Karins; men hvad Skæbne der var overgaaet hende, vidste Ingen.

Den Eneste, som fik Noget at vide derom, var Moder, og selv hun fortalte mig det først længe efter. Hun havde saadan sin egen Maade at tage stærke Jørgen paa, og en Søndag Formiddag gik hun fra Kirke alene ud til ham med et Sæt nye Klæder og Legetøj til Drengen. Jørgen havde da fortalt hende, at Barnet var Karins. Hun havde paa sin Vandring naaet op til Limfjorden og vilde derfra med en svensk Fiskerbaad have

taget over til Sverig; men Vinterens Strænghed tillod det ikke, hendes faa Penge slap op, og hun blev nødt til at tage Tjeneste hos en Lods, der var ret velhavende. Af en Følelse, som er let at forstaa, havde hun skjult saavel sit Opholdssted som sin Tilstand for Alle, og da Jørgen endelig fik hende opspurgt, var hun bragt paa Amtets Sygehus, hvor hun fødte sit Barn. Denne Søn kostede hende Livet. Jørgen stod hende trolig bi til det Sidste, og da hun døde, var det i Forsoning med ham, og i Haab om, at de en Gang skulde mødes for den store Dommer, som ser mildt paa, hvad vi Mennesker kalde Brøde og Vanære. „Ogsaa jeg er en stor Synder“, havde Jørgen lagt til med sagte Stemme; „men jeg tror, at naar Karin og jeg atter mødes, skulle vi blive hvide som Duer paa Grund af den Kærlighed, vi have baaret til hinanden, og som hun kun svigtede, fordi hun blev fristet saa haardt. Hr. Rheinländer bød hende baade Guldstads og Kæder, ja Silke og Fløjl dertil. Tilsidst lovede han hende at tage hende med til Hamborg og gøre hende til Frue, naar hans Fader var død. Ak ja, Gud hjælpe os! Frue blev hun vel paa sin Maade; men i Skam og Elendighed døde hun, og det Sidste, hun sagde, var: „Tag Du Dig af Drengen, Jørgen! Du vil da ikke have, at ogsaa han skal dø for sin Moders Synders Skyld?““

Saa havde Jørgen taget det spæde Barn, svøbt det i et Lammeskind, og med den Byrde paa Ryggen var han paa én Dag gaaet ti Mil til en fjærn Landsby, hvor han havde en Broder, som ejede en Gaard. Broderen var Enkemand og saa' i Begyndelsen skævt til den Gæst, som Jørgen bragte med sig; men alt som Barnet voksede, tog Broderens Kærlighed til, og da det begyndte at tale, fik begge Brødrene det saa kært, at de ofte kom i Strid med hinanden om, hvo der skulde passe det. En Dag foreslog Gaardmanden, at hvis Jørgen igen vilde tage Tjeneste hos Fader, vilde han tage Barnet som sit eget

og lade det opdrage vel. Herpaa vilde Jørgen ikke indlade sig, Brødrene skiltes i Vrede, og Jørgen belavede sig paa at forlade Gaarden. Da blev Broderen syg, og tre Uger efter stod Jørgen ene, som retmæssig Arving til Gaarden. Han havde dog ikke Lyst til at beholde den, men solgte den til en fjærnere Slægtning og drog saa paany til Koldingegnen, hvor han købte det lille Udflytterhus. „Nu hører Drengen og jeg sammen", sluttede Jørgen sin Fortælling, „og der er ikke den Magt i Livet, som skal skille os ad." Dermed havde han taget Drengen paa sine Skuldre og fulgt Moder tilbage lige til Gaarden. Da hun ved Bordet fortalte Fader om denne Vandring, lagde hun til, at Jørgen havde mindet hende om den hellige Kristoforus, som bar Jesusbarnet paa sine Skuldre.

Maaske havde Jørgen vakt den hævnende Nemesis ved de Ord, hvormed han havde sluttet sin Beretning til Moder. Der er Magter i Livet, som Ingen kan gaa af Vejen for, og en saadan kom henad Vinteren. Det var Kopperne, som det Aar vare usædvanligt ondartede, og som bortrev Mangfoldige der paa Egnen. En Dag kom Jørgen styrtende ind til Moder uden at hun anede det Mindste. Han var opløst af Fortvivlelse, hulkende som et Barn kastede han sig paa Knæ foran hende og bad hende om i Guds Navn at følge med sig. Moder anede, hvad der forestod; men uden mindste Betænkning fulgte hun Jørgen til det lille Udflytterhus. Da de kom ind i den lave, trange Stue, hvor Luften, forpestet af Sygdommen, slog dem imøde med sin ulykkebringende Aande, var Barnet dødt. Ophovnet til Ukendelighed, sorteblaat i Ansigtet og bedækket med blodige Saar laa det alene, udstrakt paa Sengen; thi Konen, som skulde passe det, var i Forfærdelse løbet sin Vej. Jørgen slog Hænderne sammen over Hovedet med et vildt Udbrud, saa greb han et Lagen og dækkede Liget til; men Lagenet gled ned paa Gulvet, og idet Barnets blodige Ansigt atter kom til Syne, gik der en Rysten gennem stærke Jørgen,

saa at han sank i Knæ. „Saaledes saa han ogsaa ud“, mumlede han og styrtede som slagen af Rædsel ud af Huset. Moder blev underlig stemt ved disse Ord, men hun tav selv for Fader.

Otte Dage efter kom Jørgen atter til Kolding. Han bar Drengen paa sine Skuldre, men denne Gang var det i en Kiste, som han selv havde tømret og smykket med en Krans fra Granelunden ved Vænget. Moder og jeg var tilfældigvis paa Kirkegaarden, da Jørgen kom med den tungeste Byrde, han nogensinde havde baaret, og saaledes bleve vi ufrivillige Vidner til, hvad der foregik. Jørgen firede selv tilligemed en Graverkarl den lille Kiste ned i dens mørke Gemme; men da han havde øvet denne sidste Kærlighedsgerning, brast han i Graad saa hæftigt og vedholdende, at Præsten maatte formane ham til Selvbeherskelse, for at Jordpaakastelsen kunde foregaa. Under denne sank Jørgen helt sammen; men da Graverkarlen umiddelbart derefter kastede de første tunge Skovlfulde Jord ned over Kisten, fór Jørgen op og ilede efter Præsten. Da han talte til ham omtrent ved Udgangen af Kirkegaarden, saa' jeg den gamle Præst vige et Skridt tilbage med et Udtryk af Forfærdelse; men derpaa lagde han Haanden paa hans Skulder, talte længe med ham, og endelig gik de Haand i Haand ud ad Kirkegaardsporten, og da forekom det mig, at Jørgen var bleven langt mindre, end han ellers var.

Den næste Dag gik der en stor Nyhed gennem hele Byen. Stærke Jørgen havde bekendt, at det var ham, som havde dræbt Rheinländer, og efter Faders Meddelelse, som atter havde sine Oplysninger fra Birkedommeren, var det gaaet til paa følgende Maade. Om Natten, henad Tolv, var Hr. Rheinländer kommen ned i Sæbesyderiet, fuldt paaklædt med Hat og Kappe. Kappen havde han hængt fra sig dernede, og derpaa var han stegen op paa Galleriet for at se til Apparatet. Her havde han straks bebrejdet Jørgen, at det var til-

sølet og uordentligt, samt befalet ham at hejse Loddet endnu højere op. Da Jørgen havde gjort dette, skvulpede Sæben endnu stærkere over, og da Jørgen bemærkede, at hele Skylden laa i det ny Apparat, var Hr. Rheinländer bleven som ude af sig selv. I de groveste Udtryk havde han udskældt Jørgen, samt befalet ham straks at forlade en Post, som han ikke var voksen. Da Jørgen tøvede, havde Hr. Rheinländer grebet ham i Brystet og rusket ham, og da havde Jørgen, som han udtrykte sig, „raget ham fra sig“. Hvorledes det egentlig var gaaet til, kunde Jørgen ikke forklare. Maaske havde han raget for stærkt, maaske havde Rageren i Sæbekjedlen i det Samme grebet fat i Hr. Rheinländers Frakke. Vist var det, at han pludselig havde tabt Ligevægten og var med et Angstskrig gaaet ud over Kanten af Kedlen.

Uagtet det næppe med Sikkerhed lod sig afgøre, om her forelaa et forsætligt Drab eller ikke, var der dog mange Ting, som talte til Ugunst for Jørgen, og dette var især Tilfældet med hele hans Adfærd efter Ulykken. Straks da Rheinländer var styrtet i Kjedlen, havde han følt sig betaget af en knugende Rædsel, og i denne Stemning tænkt paa at angive sig selv den følgende Morgen. Da havde hans Tanker vendt sig mod Karin og hendes Elendighed, mod det Barn, han anede, hun skulde føde, og med Tanken om at staa Karin bi i hendes Nød, var ogsaa Selvopholdelsesdriften vaagnet hos ham. Han havde da overtænkt, hvorledes han bedst kunde skjule det Hele, og for at aflede enhver Mistanke havde han iført sig Rheinländers Kappe og taget hans Hat, som var falden ned fra Galleriet. Herved havde han ganske rigtig skuffet de to Vidner, som mente at have set Rheinländer gaa over Isen. Under Kappen havde han havt Stumpen af den itubrudte Rørestang, og med denne havde han sønderbrudt den tynde Natis paa Vaagen for at give det Udseende af, at Hr. Rhein-

länder var falden igennem. Endelig havde han henslængt hans Hat i nogen Afstand fra Hullet, og saaledes mente han at have gjort Alt for at bringe Formodningerne om Rheinländers Død paa Vildspor. Der stod nu kun tilbage at fjerne Levningerne af Liget, og dette var under de forhaandenværende Omstændigheder langt lettere end ellers. Efter Jørgens Udsagn havde han kun set Liget en Gang blive hævet i Vejret i en forfærdelig opsvulmet og lemlæstet Tilstand. Saa var det atter sunket tilbunds, og den kogende Sæbelud havde i Forbindelse med Jernkammenes rastløse Omdrejninger sønderdelt og opløst det saaledes, at der kun kunde være meget svage Spor tilbage. Disse havde Jørgen fjærnet, da han Lørdag Middag ved Udrensningen af Kedlen var alene i Sæbesyderiet, hvorpaa han i al Hast havde skjult dem under en af de store Stenbeholdere i Svalekælderen, hvor han med sine Kæmpekræfter havde opbrudt en Flise af meget betydelig Tykkelse. Ved at søge paa det nævnte Sted, fandt man ganske rigtig nogle næsten fortærede Knokler, som af Stiftslægen skønnedes at have tilhørt et Menneske, samt et Ur, et Par Nøgler, nogle Mønter og Metalknapper, som Alt pegede hen paa den Afdøde. Endelig fandt man paa Bunden af Hullet en forrusten Pistol, hvorpaa Navnet Rheinländer endnu var læseligt, og saaledes var det afgørende Bevis bragt klart for Dagen. Vaabnet selv havde den Forulykkede rimeligvis medtaget, fordi han, frygtsom som han var, deri mente at have et Værge mod stærke Jørgen.

Ved Overretten idømtes Jørgen otte Aars Tugthusarbejde; men Højesteret fastholdt, at der her forelaa et forsætligt Drab, som, skjult med stor Snildhed, tydede paa en vel overlagt Plan. Jørgen dømtes derfor til at have sit Liv forbrudt; men ved kongelig Benaadning forandredes Straffen til Arbejde i Stokhuset paa Livstid.

Jørgen var den Gang tredive Aar, og tyve Aar efter blev jeg Læge ved det samme Fængsel, hvor han var

Fange. Han var meget forandret, da jeg saa' ham igen; det Stærke og trodsigt Indesluttede var forsvundet og havde givet Plads for en Resignation, der hverken var sløv eller svag, men bar Haabet om Gensynets Salighed indesluttet i sig. Her i Fængslet aflagde han ogsaa for mig en aabenhjærtig Tilstaaelse og mente, at han var dømt retfærdig. „Thi“, som han sagde, „jeg var i det Øjeblik ikke mere uvan, end at jeg godt vidste, at han kunde falde i; men det Onde, som jeg saa længe havde gaaet og bidt paa, kom op i mig, og saa gav jeg ham Puffet“.

Et Aar efter min Ansættelse som Fængselslæge vilde jeg tilligemed Fængselspræsten indstille Jørgen som værdig til fuldstændig Benaadning; men da han hørte det, sagde han: „Jeg har forbrudt mig groveligt mod Gud og Mennesker og er bleven dømt retfærdigt. Jeg vil aldrig kunne dø rolig, hvis man eftergav mig blot en Dag i den Tid, som ene Gud maa bestemme, og jeg kan derfor ikke tage mod nogen Naade af Mennesker. Herren har straffet mig ved at tage Drengen; for mig er der Intet af Livet at vente.“

Her endte den gamle Læge sin Fortælling og satte den udrøgede Merskumspibe fra sig. „Men det, han bar paa Brystet?“ spurgte jeg.

„Er her“, svarede Doktor Folmer og aabnede en gammel forslidt Tegnebog, hvis indvendige Sider vare broderede med et Kors og et Hjærte i rød, affalmet Silke. De to Rum indeholdt kun to Stykker sammenlagt Papir, gulnede af Ælde. Paa det ene stod med en kejtet, uøvet Haand Karin Olsdatter, og inden i laa en tyk Lok af guldgult Haar. Paa den anden fandtes blot det ene Ord „Jørgen“, og indeni Papiret en fin, blød Haarlok af et spædt Barn. Doktor Folmer lukkede disse for Verden saa betydningsløse Relikvier atter sammen, stak Papirerne omhyggeligt i deres Gemmer og sagde: „Nu ville vi tage Afsked med vor gamle Ven.“

Lidt efter stode vi nede i Ligstuen, som oplystes svagt af den Lygte, vi havde taget med. I en uhøvlet Kiste laa stærke Jørgen, indsvøbt i et grovt Dækken og med Hænderne foldede over Brystet. Den gamle Læge bøjede sig ned og betragtede ham et Par Sekunder med stille Alvor. „Nu er Sorgen endt“, sagde han. „Gid Du maa finde den Fred, Du har ventet!“ Med disse Ord skød han sagte den gamle Tegnebog ind under Jørgens foldede Hænder, hyllede ham helt til med Dækkenet, og uden at tale forlode vi den skumle Ligstue.

Da den tunge Stokhusnøgle hvinede i Laasen, og Vagten lukkede mig ud, hviskede Kandidaten til mig: „Fader har saadan et eget Træk at fortælle Historier paa. Hvem Pokker skulde tro, at en Slaves Liv kunde gemme saa Meget?“

Vilhelm Bergsøe.

[Oversættelsesret forbeholdes.]

Ferdinand Lassalle

som Agitator.*)

Som Agitator var det at han traadte ud af sit Telt. Ordet synes skabt for ham, skønt det nærmest er ham, der har adlet Ordet. Agitator i stor, i mægtig Forstand er den, der har Evne til at gennemtrænge de døde Masser med sin Aands Liv, som formaar paa engang at besjæle og at lede. Agitatorens Kunst er at elektrisere og disciplinere med et og samme Slag, og hertil udfordres ikke mindre overlegen Vilje end overlegen Aand. En Agitator maa virke paa engang som Taler, som Skribent, som Guerillahøvding og som Feltherre, han maa dukke op saa hist og saa her, handle samtidig paa en Mangfoldighed af spredte Punkter, holde Alle paa engang i Aande og i Tømme. Men til en saadan bevidst og pludselig, stødvis elektriserende Handlen havde Lassalle bestandig været anlagt. Hvad gjaldt det her om? Om Vilje og atter Vilje! og Viljen var hans Liv. Om stødvise atter og atter fortsatte Viljesytringer! og Viljen var hans Kald. Hans Kald, siger jeg; thi Viljen var hans dybeste Natur. Ved første Blik synes det som var der i Lassalles Liv indtil da kun ringe Spor til det Ejendommelige, Ubevidste i Naturen, man betegner som et Kald. Han hører til de Vælgende, ikke til de Kaldte. Vi se en Tilfældighed møde ham paa hans Vej; han vælger den med hele sin Sjæls

*) Se „Det nittende Aarhundrede“. Decbr. 1874 og Jan.-Febr. 1875.

Lidenskab og forvandler den saaledes til en formel Nødvendighed for sig, men som en Naturnødvendighed viser den sig ikke. Hverken naar han for Grevinde Hatzfeldts Skyld tilfældigvis bliver Sagfører og anvender næsten et Aarti af sit Liv paa et Fag, der ikke bliver hans Profession, eller naar han som Filolog Aaringer igennem knækker de haardeste klassiske Nødder, uden dog at gøre Studiet af den klassiske Oldtid til sit definitive Fag, eller naar han lejlighedsvis bliver Digter, eller naar han som theoretisk Jurist graver sig ned i ny og gammel Ret, i intet af disse Tilfælde føler man, at han lyder et Kald: han vælger sig et Formaal og fører det igennem. Men definitivt vil han hverken være lærd Jurist eller dramatisk Digter eller klassisk Filolog eller praktisk Sagfører. Det er derfor en dyb og træffende Bemærkning, som F. A. Lange har gjort om Lassalle, „at det juridiske Stof i hans Hovedværk vel staar sammenarbejdet med ualmindelig Aandskraft, men dog bestandig som sammenarbejdet netop med denne Præstation for Øje“ (aber doch immerhin zum Zweck dieser Leistung erarbeitet)*) Det er umuligt bedre at karakterisere det af en Vilje vilkaarlig satte Formaal i Modsætning til det Formaal, der sættes af et Kald. Men Sagen er, som alt berørt, at netop denne Vilje var Kaldet. Al Lassalles Villen havde bestandig været af „agitatorisk“ Natur, ikke i dette Ords gængse Mening, men naar det tages efter sin Grundbetydning. I Begrebet „agitare“, modsat „agere“ (at handle) ligger den stadige Griben af nye Udgangspunkter, den gentagne, hvileløse, hæftigt og uroligt fornyede Handlen. Hans udvortes Agiteren var kun det endelige Symptom paa den uafbrudte indre Agitation, hvori hans Vilje havde eksisteret. Det var denne indre Agitation, som var hans Liv og som blev hans Bane. Kun i sin Vilje havde han tilfulde levet (som Goethe efter sin egen Tilstaaelse kun

*) F. A. Lange: Die Arbeiterfrage, 248.

i sin aandelige Produktion); og det var denne Vilje, der som reel, det vil sige som rettet paa betydningsfulde store Formaal, gjorde ham uovervindelig; som rent formel, det vil sige, naar Alt for denne Vilje gik op i det Ene at faa sin Vilje, blev den hans Skæbne, hans Forbandelse og tilsidst hans Død. Hans Styrke var Viljen, saalænge den stedse voksende tilbagetrængte eller overskyggede de Lyster, Fristelser, Drifter eller Adspredelser, der groede op omkring den og som i Ynglingens Sind vel kunde lægge hans Studier og Planer Hindringer ivejen; den blev hans Ulykke, da den, irriteret til det yderste ved Modstand, under hans sidste Kærlighedshistorie endte med at dræbe Kærlighed, Fornuft, Maadehold, Virkeligheds-sans og alle de ædle og fine Følelser i hans Sind. Foreløbig satte den sig et Mindesmærke i den mest rastløse Produktivitet.

I.

Aarene 1862—64, Lassalles to sidste Leveaar, omfatte hele den Del af hans Produktion, der har gjort hans Navn evropæisk. Det er som havde han givet ti Aars Livskraft ud i disse to. Man forbavses naar man ser, hvad han i dem har udrettet: han har mellem Marts 62 og Juni 64 forfattet ikke mindre end 20 Skrifter, hvoraf 3 eller 4 saavel ved Omfang som ved Indhold ere hele Bøger, og hvoraf de allerfleste trods deres Korthed og Almenfattelighed indeholde en Tankerigdom og ere forfattede med en videnskabelig Stringens, som meget faa store Bøger besidde.*) Han har desuden paa samme Tid

*) Skrifternes Orden er denne:
1862: Herr Julian Schmidt der Literarhistoriker.
Ueber Verfassungswesen.
Arbeiterprogramm.
Die Philosophie Fichtes.
Die Wissenschaft und die Arbeiter.
Criminalprocess 2ter Instanz.

holdt Tale paa Tale, konfereret med den ene Arbejderdeputation efter den anden, viklet sig ud af en halv Snes politiske Processer, grundet den almindelige tyske Arbejderforening, ført en kolossal Korrespondance og ordnet Foreningens Administration. Han synes ligesom i Anelsen om sin nær forestaaende Død at have potenseret sin Kraft til det Overmenneskelige.

Den besynderlige Anklage, der efter Lassalles Død er bleven rettet mod hans hele Virksomhed i denne Periode, Anklagen for Mangel paa Oprindelighed, beror enten paa Misforstaaelse eller paa et mangelfuldt Kendskab til selve de Skrifter, man bedømmer. Medens hans Fjender, saa længe han levede, dristig havde benegtet Sandheden af de af ham hævdede historiske Fakta og økonomiske Love, ere de efter hans Død slaaede om og have gentagende fremhævet „den forbavsende Mangel paa Originalitet", der udmærker de af ham fremførte Data, hvis Sandhed ikke mere lader sig benegte. Men hvad de økonomiske Kendsgerninger angaar, hvortil Lassalle i denne Periode af sit Liv atter og atter kommer tilbage, da er han saa langt fra at udgive sig for Opdager af dem, at han meget mere med Lidenskab hævder, at det er længst af Videnskaben godkendte Sandheder, Sætninger, der i 100 Aar

---

1863: Indirecte Steuer.
Macht und Recht.
Was nun?
Criminalprocess 3ter Instanz.
Offenes Antwortschreiben.
Die Arbeiterfrage.
Arbeiterlesebuch.
Die Feste, die Presse und der Frankfurter Abgeordnetentag.
An die Arbeiter Berlins.
1864: Herr Bastiat-Schulze von Delitsch oder Capital und Arbeit.
Hochverrathsprocess.
Erwiederung auf eine Recension.
Ronsdorfer Rede.
Criminalprocess 27 Juni.

rulle fra Kompendium til Kompendium, der danne Udgangspunkterne for hans Raisonnementer og som af hans Modstandere behandles som Opspind af ham. Hvad han forekaster sine Angribere er jo aldrig, at de ikke have Øje for hans Opdagelser, men den efter hans Opfattelse grandiose Uvidenhed, som de lægge for Dagen ved at beskylde ham for at fremføre nye og uhørte Paastande (om Lønningsloven eller om de indirekte Skatter f. Eks.)*) Og hvad det almindelige theoretiske Grundlag for Agitationen angaar, da er dette vel ikke absolut ejendommeligt for Lassalle, om end ejendommeligt bearbejdet af ham, men han har heller ikke med Hensyn til det tilskrevet sig nogen Ære, der ikke tilkom ham. Hans Grundanskuelse er den i det egenlige tyske Demokrati 1848 herskende Synsmaade. Dette Demokrati (ikke at forveksle med det oppositionelle Forfatningsparti) kaldte sig snart socialistisk, snart kommunistisk, og „Det kommunistiske Partis Manifest“ (anonymt, men forfattet af Marx og Engels) indeholder i kortfattet Sammentrængthed og i de mest skræmmende Udtryk de Tanker, som Lassalle senere fremsatte og udviklede i Sprogets paa engang fasteste og urbaneste Form. Denne gamle Socialisme fra 1848 ligger bagved Lassalles hele Virksomhed, og til den fører han, der saa sent som mulig — først i sin allersidste Tale — og selv da højst modstræbende indrømmer, at han kan kaldes Socialist, allerede af rent politiske Grunde ikke sine Ideer tilbage. Hvor han endelig paa et enkelt Punkt, i Forklaringen af Kapitalens Væsen og Dannelse, støtter sig til Marx og kun i ringe Grad har

*) „Videnskabsmændene have i den Grad skreget Halsen af sig Aarhundreder igennem, at det endelig er naaet til Regeringens Øren. Kun én Statsadvokat og én Domstol have bevaret sig uberørte af den almindelige Larm, have tilstoppet deres Øren med Voks, som Odyssevs sine for Sirenernes Sang, og derfor skal jeg gaa i Fængsel? Hvor uretfærdigt!“

Ind. Steuer.

modificeret dennes Lære, der udtaler han dette ligefrem og i de varmeste Udtryk.

Naar da Marx, som under Lassalles hele Virksomhed forholdt sig stum, efter hans Død ikke uden Bitterhed har gjort sin Prioritetsret til Lassalles økonomiske Theorier gældende, da havde han, uden at indrømme den Afdøde for meget, kunnet tilføje, at dennes Originalitet som Agitator bestod og maatte bestaa ikke i det Theoretiske, men i det Praktiske, i Fremgangsmaade og Form. Lassalle selv har ofte udtalt, at medens en theoretisk Præstation er saa meget des bedre, jo fuldstændigere den drager alle, ogsaa de sidste og fjerneste Konsekvenser af sit Princip, er en praktisk Agitation omvendt des mægtigere, jo mere den koncentrerer sig paa det enkelte første Punkt, hvoraf alt andet følger. Til at lægge theoretisk Originalitet for Dagen er her da ingen Lejlighed. Kunsten ved Opnaaelsen af et praktisk Resultat bestaar i at samle sin Kraft paa ét Punkt og hverken sé til højre eller venstre, og hvad her theoretisk kan forlanges er da kun, at dette Punkt befinder sig paa den theoretiske Højde, saa virkelig alle Konsekvenser engang med Tiden lade sig udspinde deraf.*) Den Lassalleske Bevægelses sande Ejendommelighed bestaar i et Sammentræf af to Omstændigheder: dens dybe Videnskabelighed og dens Almenfattelighed, Foreningen af Evnen til i Kraft af Popularitet at virke paa det store Flertal af Ikke-Dannede, med Evnen til i Kraft af videnskabelig Dybde at virke paa den lille Elite af allermest Udviklede i de Dannedes Kreds.**) Literært betragtet viser denne Originalitet sig da i den Klarhed, hvormed Agitatoren formaar at sammentrænge Videnskabens sidste og højeste Resultater for en Tilhørerkreds uden alle videnskabelige Forudsætninger, ɔ: paa den plastiske Formbestemthed, hvormed enhver af hans Udtalelser er præget.

---

*) Offenes Antwortschreiben 31. Kapital und Arbeit 174 Note.

**) Proces i Düsseldorf 21. Hochverrathsprocess 33.

II.

At betragte Agitationen formelt vil sige at dvæle ved Lassalle som Taler.

Af Naturen skulde han ikke synes at være synderlig udrustet i denne Henseende. Hans Stemme var i daglig Tale høj og skinger og han stammede svagt. Dog saasnart han optraadte offentlig, forsvandt disse Mangler og hans Stemme klang stærkt og smukt. Det var igennem Skribentvirksomheden at han var bleven dannet til Taler og det synes som om dette er den bedste Skole. Rigtignok var det i Oldtidens Rom en gængse Paastand, at man kun ved at tale erhvervede sig Færdighed i at tale; men Cicero, der i Alt hvad angaar Veltalenhed, har en uomtvistelig Avtoritet, angriber (De oratore I, 33) paa det hæftigste denne Mening. Man kunde lige saa godt, mener Crassus i Ciceros Dialog, sige, at man lettest ved at tale daarligt erhvervede sig Færdighed i at tale daarligt. „Nej," fortsætter han, „Hovedsagen er at skrive ret meget. Det at skrive er det bedste og fortræffeligste Lære- og Dannelsesmiddel for den vordende Taler." Jeg tror, at dette forholder sig saaledes, naar det gælder om at frembringe en Tale, der lader sig læse med Udbytte bagefter. Til at Talen i Øjeblikket skal gøre Indtryk udfordres næppe nogen Forfatter-Forskole. Gambettas Taler f. Ex., der efter alle Vidnesbyrd at dømme, gøre saa stor Virkning, naar de høres, virke, naar de læses, ingenlunde stærkt, de ere ærlige og honnette, men indeholde langt fra Tanker nok til at interessere paa langt Hold, ere ikke heller saaledes formede, at Udtrykket har literær Betydning. Det er det høje Stade, fra hvilket alle Spørgsmaal ses, Tankernes Skarphed og Nyhed, det mægtige Grundlag af Lærdom, der anes af Tilhøreren uden at stilles til Skue af Taleren, der i Forening med Stilens Korthed og Kraft give de bedste blandt Lassalles Taler en blivende literær Værdi.

De Gamle (Quintilian f. Eks.) inddelte Veltalenheden i den asiatiske og den attiske Art, den blomstrende og den „magre“ Stil. Ud fra dette Inddelingsprincip maa Lassalles Veltalenhed uden Tvivl betegnes som mager og muskuløs, medens f. Ex. Orla Lehmanns strømmende og rige Svada maatte henregnes til den førstnævnte Art. Men i et enkelt betydningsfuldt Punkt er Lassalle langt fra at være attisk og det er i sin Forkærlighed for Sprogets superlativiske Udtryk. Det er utroligt med hvilken Fryd han vandrer hen over Adjektivernes højeste Spidser, med hvilken Lidenskab han opsøger og optaarner stilistiske Kampestene som „det Uhyre“, „det Gruelige“, „det Immense“. Denne ene Gang har Metternichs gyldne Ord „*Le superlatif est le cachet des sots*“ ikke stadfæstet sig. Men dette grove Skyts bliver lige plumpt, om det end benyttes af en talentfuld Mand. Den af Tysklands Digtere, der har beskæftiget sig mest og genialest med Lassalle, brugte i min Nærværelse det haarde Udtryk om ham: „Han havde jo ingen Smag“. Det er for meget sagt; men hans Smag var højst usikker, det er hvad man med Rette kan sige. Han havde lært forbavsende lidt af den franske Literatur, med store Partier af hvilken han dog maa have været bekendt. Jeg har alt berørt, at han i sit Drama ikke skyede at lade Ulrich v. Hutten skildre sin Storhed i sande Rodomontader. Hvor han taler om de Hensyn, der forbyde ham at binde en elsket Kvindes Liv til sin usikre, faretruede Eksistens, bruger han Udtryk som:

> Wenn ich im regellosem Laufe mit dem Erdball
> Zusammenschmettere, zerstört in hundert Stücken,

og for paa engang at male sin Storhed og sin Vanskæbne siger han:

> In einem Ostseehafen schiffte ich mich ein,
> Doch nicht ertragen konnte mich das Schiff,
> Zusammen brach es unter mir.

Gasconader og Smagløsheder! Til en saadan Mangel paa Sans for det Komiske i Overdrivelsen forekommer vel ingenlunde noget Sidestykke i de Lassalleske Taler; men en sjælden Gang ere dog de Billeder, ved hvilke han mest vil imponere, saa ukorrekte, at de blive barokke. I sin første „Assisenrede" taler han om „det myrdede Retsgrundlags Furie" (die Erinnye des gemordeten Rechtsbodens), i sin Tale „Videnskaben og Arbejderne" siger han, at den videnskabelige Kundskabs mægtige Træ med dyb Ærefrygt er bleven overleveret fra Slægt til Slægt.*) At myrde et Retsgrundlag, at overlevere et Kundskabens Træ, det er ganske sikkert for stærke Effekter; men et mesterligt Maleri kan taale, at en eller anden Linje er fortegnet.

Jeg sagde, at Lassalles Stil var mager, Billederne ere altsaa faa og korte. Des mere beundringsværdige ere de i Reglen, hvor de staa.

Aldrig er hos Lassalle Billedet kun Smykke eller Pynt, det indeholder bestandig en logisk Forklaring af den paagældende Sags sande Væsen, fører altsaa Talen logisk videre paa samme Tid som det tjener til at krystallisere Tanken og ophidse Tilhørernes Lidenskab. Et Eksempel: I sin „Assisenrede" havde Lassalle et vanskeligt Punkt at dække. Han havde opfordret til væbnet Forsvar for den styrtede Forfatning, der bl. A. indeholdt den almindelige Valgret. Han beraabte sig paa, at Regeringen ved sit Statskup havde krænket og haanet Folkets tydeligt tilkendegivne Vilje. Men nu havde Folket ved at udøve ny Valg efter Tre-Klasse-Valgloven af 6. December jo tilsyneladende selv anerkendt den oktroyerede Forfatning, og Regeringen beraabte sig herpaa.

Lassalle gendriver denne Paastand:

---

*) Aber was mächtiger als sie alle immer nur gewachsen ist.... von einer Zeit der andern in heiliger Ehrfurcht überliefert, das ist der stolz ragende Baum wissentschaftlicher Erkenntniss.
Die Wiss. und die Arb. S. 3.

Ved hvilken Fejlslutning vil man gøre os den Taabelighed plausibel at, da Folket valgte for at skaffe sig Organ, for at have Forkæmpere, ved hvis Hjælp det kunde generobre den ranede Frihed, saa har det derved anerkendt Ranet? Jeg tager det første det bedste Exempel, mine Herrer, der falder mig ind. Naar en Røver, medens jeg sover, river en kostbar Damascenerklinge bort fra min Side og lader sin plumpe Kølle ligge i dens Sted, har jeg da, naar jeg farer op, griber Køllen og sætter efter Røveren for at slaa ham ihjæl med den og erhverve min Ejendom tilbage — har jeg da, fordi jeg brugte Køllen, dermed anerkendt, at man retmæssig har lagt den i min Damasceners Sted?

Ligegyldigt om dette Exempel nu virkelig er grebet som „det første det bedste“ eller snarere er fundet efter omhyggelig Overvejelse, staar det for mig som et Mønster paa en Sammenligning. Langt fra at opholde Fremstillingens Gang og ikke nøjet med at oplyse det Forhold, hvorom Talen er, rydder Billedet en Vanskelighed af Vejen, som det vilde have kostet en meget længere logisk-politisk Udvikling at bortforklare; det pynter ikke Talen, men giver den Vinger.

Nogle Gange er det lykkedes Lassalle at sammentrænge Tanken saaledes i en eneste Metafor, at denne er gaaet fra Mund til Mund som en Art Kvintessens af hans Idegang. Saaledes f. Ex. naar han efter i sit „Arbeiderprogram“ at have udviklet Sammenhængen imellem Arbejderstandens og den nuværende Epokes Ide udraaber:

Den høje verdenshistoriske Ære, som ligger i denne Bestemmelse [at ville blive herskende Stand] maa lægge Beslag paa alle Deres Tanker. For Dem sømme sig ikke mere de Undertryktes Laster og de Tankeløses Adspredelser, end ikke de Ubetydeliges uskyldige Letsind. De ere den Klippe, hvorpaa Nutidens Kirke skal bygges.

Ligeledes hvor han med et plastisk Udtryk stempler Manchesterskolens Statsfilosofi:

Bourgeoisiet opfatter det sædelige Statsformaal saaledes, at det ene og alene skal bestaa i at beskytte den Enkeltes Ejendom og personlige Frihed. Dette er en Natvægteride,

mine Herrer, og en Natvægteride af den Grund, at denne Opfattelse selv kun tænker sig Staten under Billedet af en Natvægter, hvis hele Funktion bestaar i at forhindre Indbrud og Overfald.

Paa Ciceros Tid (De oratore II, 28) formulerede man Talerens Opgave saaledes: den var trefoldig, han burde belære Tilhøreren, vinde ham og drive ham til Handling. Til at vinde Tilhøreren, hedder det hos Cicero, udfordres at vise sig i Lyset af elskværdig Menneskelighed og, tilføjes der ret naivt, „det vil ikke falde Taleren vanskeligt, naar han er en hæderlig Mand“; han maa kun undersøge Tilhørernes Anskuelser og Tilbøjeligheder. Man véd til hvilke Midler Taleren i Oldtiden greb for at vinde Publikum for sig, og ved Hjælp af hvilke beslægtede Fif, Forevisninger af grædende Børn etc., Juryer nutildags røres. Lassalle forsmaar overfor sine Dommere ikke blot denne Art af captationes benevolentiæ, men indtager endog bestandig en saa stolt og stejl Attitude, at han kun ved den Sindsro og Sjælsstorhed han overfor Domfældelsen lægger for Dagen kan siges at ville vinde dem, af hvem hans Skæbne afhænger, for sig. Jeg har givet Exempler paa hans Evne til ved Hjælp af Billedet at krystallisere Tanken og belære; her et Exempel paa den eneste Maade, hvorpaa han ved Hjælp af Billedet søger at vinde:

Paa en Mand, der, som jeg har sagt det om mig, har helliget Videnskaben og Arbejderne sit Liv, vil ogsaa en Domfældelse, som han møder paa sin Vej, ikke kunne gjøre andet Indtryk end Springningen af en Retorte paa den i sine Eksperimenter fordybede Kemiker. Med en let Panderynken over Materiens Modstand fortsætter han, saa snart Forstyrrelsen er forbi, sine Forskninger og sit Arbejd.

Men for Nationens og dens Æres, for Videnskabens og dens Værdigheds Skyld, for Landets og dets lovmæssige Friheds Skyld ..... tilraaber jeg Dem, mine Herrer Præsident og Raad: Lad Dommen lyde paa Frifindelse!

Hvor Lassalle nu endelig hverken gaar ud paa at belære Tilhøreren eller paa at vinde ham, men paa at drive ham til Handling, der er Tonen og Billedet gennemgaaende krigersk. Forkærligheden for Lignelser hentede fra Kamp og Krig er aldeles overvejende. Etsteds slutter han:

I saa Tilfælde intet Forsoningsvrøvleri, mine Herrer! De have nu samlet tilstrækkelige Erfaringer til at vide, hvad den gamle Absolutisme er. I saa Fald altsaa intet Kompromis med den, men: Tommelfingeren paa dens Øje, Knæet paa dens Bryst! (Was nun? S. 28).

Et andet Sted tilraaber han Berlins Arbejderstand en Opfordring til at slutte sig til hans Forening, der er holdt ganske i Bulletinstil:

Tysklands vigtigste Centrer ere vundne. Leipzig og Sachsens Fabrikegne ere for os. Hamburg og Frankfurt am Main marchere under vor Fane.

Det preussiske Rhinland gaar alt i Stormskridt forrest.

Med Berlin bliver Bevægelsen uimodstaaelig.

Ville I, Berlins Arbejdere, paadrage Eder Ansvaret for ved Eders Holdning at have kastet denne store tyske Bevægelse tilbage og have forspildt Eders fælles Sags Triumf?

Ville I, Hovedstadens Arbejdere, hvis Pligt det var at marchere i Spidsen for Alle, paadrage Eder den Bebrejdelse at have været de sidste, der sluttede sig til Bevægelsen?

Udtryk som „Kølleslag“, „Hærskue“, „Batailloner“, „Jernhaand“, „Jerngreb“, „Jernlov“ og lignende ere de billedlige Udtryk, der atter og atter vende tilbage i hans Taler. Indbudt af Fremskridtspartiet til at møde i dets egen Arbejderforening i Frankfurt, lykkes det ham i to paa hinanden følgende Taler at drage de ham oprindelig fjendtlig sindede Tilhørere over til sig. Han udtrykker dette saaledes: „Jeg slog Fremskridtsmændene i et to Dages Slag med de Tropper, de selv førte imod mig.“ Anklaget for at have villet gjøre Revolution, definerer han den Revolution, han ikke vil gøre, men om hvis Komme han er overbevist, med dette Billede:

Den vil indtræde enten i fuld Lovlighed og med alle Fredens Velsignelser, hvis man er vis nok til at beslutte sig til dens Indførelse i rette Tid og fra oven af — eller ogsaa vil den, indenfor et mig ubekendt Tidsrum, udbryde under alle Voldsmagtens Konvulsioner med vildt flagrende Lokker og med Jernsandaler under sine Saaler!

Hovedgenstanden for alle Lassalles krigerske Udbrud, den mod hvilken hans Polemik gjennemgaaende og uophørlig er rettet, det er det moderne Bourgeoisies Organ, Tjener og Behersker: Dagbladene. Den der vil studere hans Stil, hvor han, som de Gamle kaldte det, „opfordrer til Handling“, bør fremfor Alt lægge Mærke til hans Kamp mod Pressen. Den strækker sig gennem næsten alle hans Skrifter; jeg citerer som en Prøve paa Tonen og Stilen i Lassalles polemiske Veltalenhed nogle Sætninger af hans Hovedbrochure i denne Retning:

At den hele Række af personlige Indrømmelser [til Regeringen] vare gjorte udelukkende for Vindingens og Forretningens Skyld, kunde Avisskriverne naturligvis ikke tilstaa. Der var altsaa ikke andet tilovers end at forklare og paatrænge Folket alle disse Indrømmelser som lige saa mange Udviklingstrin og gavnlige Kompromis'er af Folkeaanden og saaledes afmande og udvande denne selv til den Grad, der var nødvendig for Fortsættelsen af den indbringende Avisforretning....... Naar En vil tjene Penge, saa lad ham fabrikere Bomuld eller Klæde eller drive Børsspekulation. Men at man for ussel Vindings Skyld daglig kredenser Folket aandelig Død af tusinde Rør, det er den største Forbrydelse jeg er i Stand til at fatte...... Jeg betænker mig med Sjælen fuld af Sorg ikke paa at sige Eder: hvis ikke en total Omdannelse af vor Presse indtræder, hvis denne Avispest faar Lov til at rase 50 Aar endnu, saa maa vor Folkeaand blive fordærvet og ødelagt til sin dybeste Grund. Thi I begribe: naar tusinde af Avisskrivere, disse vort Folks nutidige Lærere, med hundrede tusind Stemmer daglig indprente Folket deres stupide Uvidenhed, deres Samvittighedsløshed, deres Eunuchhad til alt Sandt og Stort i Politik, Kunst og Videnskab, indgyde Folket, der med Tro og Tillid griber derefter, denne Gift, fordi det tror at øse aandelig Styrkelse deraf, saa maa

denne Folkeaand gaa til Grunde, var den end tre Gange saa herlig som den er. Ikke Jordens mest begavede Folk, ikke Grækerne, vilde have overlevet en saadan Presse! ..... Jeg har vist Eder, at Pressens Fordærvelse med Nødvendighed fremgaar deraf, at den, bestandig under Paaskud af at forfægte aandelige Interesser, ved Annoncevæsenet blev en industriel Pengespekulation. Det gælder da simpelt hen om at skille disse to Ting, der ikke have noget som helst med hinanden at gjøre. For saa vidt Pressen repræsenterer aandelige Interesser kan den sammenlignes med Folkeskolelæreren eller Præsten; for saa vidt den bringer Annoncer er den den offentlige Udraaber, den offentlige Trompeter, der med hundrede tusind Stemmer melder Publikum, hvor en Uhrkæde er tabt, hvor den bedste Tobak, hvor den Hoffske Maltextrakt faas. Hvad har Præsten at gøre med den offentlige Trompeter og fremkommer der ikke et Misforhold, naar disse to Ting forenes med hinanden? I en socialdemokratisk Stat maa der altsaa gives en Lov, som forbyder en Avis at bringe nogen som helst Annonce og udelukkende henviser disse til de af Staten og Kommunen publicerede Blade...... Hold De da fast og med glødende Sjæl fast ved det Løsen, som jeg tilslynger Dem: Had og Foragt, Død og Undergang for vore Dages Presse! Det er et dristigt Løsen givet af én Mand mod Bladenes tusindarmede Institution, hvormed selv Konger have kæmpet forgæves. Men saa sandt De lidenskabeligt og begærligt hænge ved mine Læber, og saa sandt min Sjæl nu sitrer i den reneste Begejstring, idet den meddeler sig til Dem, saa sandt gennemfarer mig Visheden om, at det Øjeblik vil komme, da vi slynge det Lyn, som begraver denne Presse i evig Nat!

Det er meget langt fra, at jeg anser det af Lassalle anbefalede Middel mod Pressekorruptionen for virksomt eller endog blot for gennemførligt, men den Indignation, der har sydet i Lassalle som et glødende Malm har her i sin Størknen af sig selv antaget den kraftigste oratoriske Form.

Jeg sagde, at Lassalle, skønt født til Taler, dog havde udviklet sig i Brugen af det mundtlige Ord gennem Øvelsen i at tumle det skrevne. Han manglede tilsyneladende Gaven til Improvisation og søgte aldrig at fremelske den hos sig, hans Taler vare alle skrevne i Forvejen. Lige

fuldt talte han saa godt, at man troede at høre Øjeblikkets Indskydelse i hvad han sagde, og saa frit, at han, saa snart han blev afbrudt eller maatte møde en uforudset Interpellation formaaede at væve det Improviserede saaledes ind i den forberedte Tale, at ingen Skillelinie kan spores. Cicero siger om denne Evne: „Hvo der fra Øvelsen i at skrive gaar over til Talekunsten har det Fortrin, at, selv naar han improviserer, synes det, han siger, ligt det skrevne.... Som et Fartøj, der er i rask Bevægelse, naar Rorfolkene holde inde, dog af sig selv fortsætter sit Løb, saaledes vil ogsaa i Talens Strøm, hvor det skrevne fattes, Ordet beholde samme Fart, idet Talen iler videre ad det Skrevnes Bane.“ Et Par Eksempler paa Lassalles Aandsnærværelse under saadanne Forhold:

I sin Forsvarstale (16. Jan. 1863) havde han eftervist, at alle Anklagepunkterne beroede paa Uvidenhed og Uforstand. Han udbrød:

Hvad kan jeg for Statsadvokatens Ubelæsthed? for hans Ubekendtskab med det, som allerede nu fuldbyrdes i alle Retninger, og som ogsaa længst er anerkendt og indregistreret af Videnskaben? Er jeg Statsadvokatens videnskabelige Prygledreng?

Her faldt Statsadvokaten Lassalle i Talen og fordrede med største Lidenskab, at Ordet nu endelig absolut skulde unddrages ham, da dette Udbrud „satte Kronen paa hans Bespottelse af Statsadvokaten“. Han sluttede:

Jeg andrager herfor paa, at Ordet i Kraft af Artiklen 134 i Tillægsloven af 3. Maj 1852 bliver den Anklagede unddraget og at han, hvis han endnu skulde vedblive at svare, fjærnes fra Retssalen: (Sensation).

Præsidenten. Ordet er nu unddraget den Anklagede og enhver videre Ytring utilstedelig.

Den Anklagede (med Liv): Hr. Præsident! jeg maa angaaende dette Punkt andrage paa en Beslutning af den samlede Ret. Jeg fordrer en saadan og forlanger, at Ordet gives mig til Begrundelse af dette Andragende.

Statsadvokaten: Jeg maa protestere imod, at den Anklagede endnu taler, efterat Ordet er blevet ham unddraget af Præsidenten.

Den Anklagede: Dette er en Begrebsforvexling. Ordet er *au fond* blevet unddraget mig. Jeg har nu æsket en Beslutning af Retten, og Retten kan ikke træffe Afgørelse i en saa vigtig Sag uden først at have hørt mig.

Præsidenten: Den Anklagede har Ordet om hvorvidt Ordet bør unddrages ham eller ej.

Statsadvokaten: Da vil jeg i det mindste gøre den Bemærkning, at den Anklagede kun kan tale herom.

Den Anklagede: Vær De rolig, jeg skal blive ved Stangen.

Og efter nu at have udviklet, hvad der da ogsaa var en selvfølgelig Sag, at det at tillægge sig selv Benævnelsen Prygledreng umulig kan være en Fornærmelse mod en Anden, og at hvis En f. Eks. i en literær Kontrovers havde tilraabt sin Modstander: „Er jeg din videnskabelige Prygledreng?“ vilde denne Modstander sikkert blive afvist af ethvert Tribunal, ifald han nedlagde Anklage paa Grund af Æreskrænkelse — glider Lassalle ganske rolig og uforstyrret over til Fortsættelsen af sit afbrudte Forsvar.*) Situationen er Shakespearesk. Man tror at læse en Scene, hvor Fredsdommer Dompap fra „Henrik den 4de“ holder Forhør.

Dog det morsomste og interessanteste Eksempel, jeg kan give paa Lassalles Evne til denne Art Improvisation er følgende: I en Tale, han indbudt af sine Modstandere holdt i Frankfurt a. M., viser han, at en af de Literater, der ere optraadte imod ham, selv etsteds i et middelmaadigt Arbejde har sagt ganske det samme, som han nu, da det siges af Lassalle, bestrider.

De ser, mine Herrer, En som arbejder for Løn, det er i mine Øjne noget meget Ærefuldt, men En, som skriver for Løn — det er en ganske anden Sag. (Raab: „Til Orden!“ stor Larm, Raabet: Afslutning! og Nej, Nej!)

---

*) Die Wiss. u. die Arb. 43. Criminalprocess 2tes Heft. 15 ff.

Præsidenten: Jeg maa paa det bestemteste bede Taleren ikke at fornærme Personer. Denne Gang har han talt om en Person.

Lassalle: Den Scene, vi nu opleve, er for mig noget ganske nyt, og viser, hvor vidt vi ere komne. M. H. jeg vil ikke lade mig gøre usikker i min Frimodighed. (Længe vedvarende Bravo). Desuden beder jeg Dem bemærke Et: Jeg har ikke bedømt nogen Person, men kun udtalt en almindelig Sentens. Jeg har ikke sagt: Hr. M. Wirth skriver for Løn, Ingen kan have hørt dette. Jeg beraaber mig paa de Herrer Stenografer ..... Præsidenten har ikke Ret til at censurere Meningen af mine Ord. (Bravo fra Sal og Loger, Afslutning, Afslutning! Lad ham tale!).

Præsidenten: Véd De ikke, mine Herrer, at vi her afholde en Forsamling, paa hvilken det halve Tyskland har sine Øjne fæstet? Skulde den Bemærkning kunne gøres, at Forsamlingen maatte afbrydes paa Grund af Mangel paa parlamentarisk Takt? Jeg har afbrudt Hr. Lassalle, fordi han brugte Ordet „at skrive for Løn“ i Forbindelse med Hr. M. Wirth. Ingen vil tvivle derpaa, om end Ordlyden maaske ikke var denne. Derfor har jeg Ret til at gøre Taleren opmærksom paa, at han for Fremtiden maa undlade sligt.

Lassalle: Jeg maa gentagende bemærke, at kun Censuren over den parlamentariske Udtryksmaade tilkommer Præsidenten, men aldrig over Talens Mening. Derpaa beror netop Talens hele Frihed, at man antyder noget, uden direkte at sige det, at man altsaa kan udtrykke en hvilken som helst Mening med parlamentarisk tilladte Udtryk; derpaa beror Talens Frihed saa vel som Talerens Færdighed. Hvorledes vil De ellers, naar De har en slet Mening om Nogen eller Noget, bære Dem ad med at meddele den? (Stort Bifald fra Sal og Loger).

Jeg har altsaa bevist Dem, at Hr. Wirth i sit Værk siger nøjagtigt det samme, som jeg siger. Maaske forekomme nu i dette Værk — thi jeg har ikke læst det — andre Steder, hvor atter det Modsatte siges ...... De vil maaske undre Dem over, hvorledes jeg, naar jeg ikke har læst Bogen, formaaede at paavise det citerede Sted. Jeg skylder Dem Oplysning herom. Da Bogen blev udgivet, kom den mig rigtig i Hænde. Men da jeg havde gennembladet nogle Sider deraf, opdagede jeg snart, at den var af en tankeløs Sammenplukker og kastede den uvillig til Side, da jeg ingen Tid har til at læse saa værdiløse Sammenplukninger. En Ven har nu sendt

mig Bogen og betegnet mig Stedet. Jeg vil her gøre en Bemærkning, da min Udtryksmaade har stødt Præsidenten: Naar jeg udtrykker mig usminket, saa bliver jeg derfor ikke personlig; thi jeg bliver strengt ved Sagen, jeg bliver kun grov, og det er en uhyre Forskel. Grov maa, kan og tør jeg være, og det vil jeg bevise Dem. Grov maa enhver Repræsentant for en stor Sag være mod alle saadanne, der forfalskende kaste sig ind mellem ham og hans store Formaal, og jeg er fast besluttet paa med aandelige Kølleslag at slaa Enhver til Jorden, der trænger sig forfalskende ind mellem Dem og mig. I Deres Interesse altsaa maa jeg være grov. Og ligeledes kan og tør jeg være det, thi naar Hr. Max Wirth, hvem det jo staar frit for senere at svare mig, vilde være lige saa grov mod mig, saa vilde der dog være en uhyre Forskel paa det, som han siger, og det, som jeg siger. Naar han f. Eks. ligeledes vilde kalde mig en tankeløs Sammenplukker, saa vilde det kun vække alle Videnskabsmænds uhyre Latter. Men naar jeg kalder ham saaledes, saa véd enhver Mand af Faget hvor uhyre sandt det er og ethvert af mine Ord træffer ham som med Kølleslag. (Stort Bifald).*)

Er ikke denne Passus, i hvilket Ordet „uhyre" iøvrigt forekommer tre Gange efter hverandre, et sandt Mønster paa oratorisk Fynd og Aandsnærværelse? Ikke i den (paa dette Sted yderst tynde) Tilsløring af det personlige Angreb, hvorpaa efter Lassalles her givne Definition Talerens Færdighed beror, lægger hans Talent sin Beskaffenhed for Dagen, men i den Maade, hvorpaa han gjør Front mod Irettesættelsen. Der er i hans Stil ikke en eneste af de Ejendommeligheder, som karakterisere Skribenter, der paa Grund af en Regerings eller en fjendtlig Stemnings Tryk ere tvungne til streng Selvbeherskelse. Saadanne Skribenter tale mest til Indbildningskraften, hvilken det nøgne Udtryk hæmmer, men det tilslørede Udtryk sætter i Bevægelse. Læseren, der véd hvor stærkt Skribenten maa tage sig iagt og hvor lidt af sin egentlige og dybeste Mening han tør sige, læser med Opmærksomhed, og der danner sig mellem

*) Arbeiterlesebuch. S. 16.

ham og Forfatteren et hemmeligt Forbund. Den ene skjuler hvad han mener, den anden hvad han forstaar. Om saadant er hos Lassalle saa at sige ikke Tale. Han siger Alt lige ud, siger Alt lige indtil det Punkt, hvor efter hans Overbevisning Lovens Straf for Ophidselse af Tilhørerne eller for Højforræderi vilde kunne anvendes. Han appellerer med andre Ord ikke til Fantasien, men til Viljen og Energien.

Man har nu Prøver paa Stilen og Tonen, men det lønner Umagen fra den æsthetiske Side af hans Taler at kaste et Blik paa deres logiske Struktur. Oldtidens Rhetorer lærte, at hvad Anordningen af Stof og Bevisgrunde angik, da var den højeste Lov den, ikke at lade nogen Lejlighed gaa bort til at gøre et dybt Indtryk. Man kan sige, at var denne Lov ikke bleven opfyldt før, saa havde Lassalle primitivt opdaget den, han, hvis specielle Evne det var med en Aandsnærværelse uden Mage at tage Lejligheden ved Haarene og bemægtige sig den. De Gamle sagde fremdeles, at hvad det i en Tale fortrinsvis og allerførst gjaldt om var at fastsætte det egentlige Stridspunkt, at bestemme Kendsgerningerne og give dem deres rette Benævnelse. Paa dette Omraade er Lassalle en af de største Mestere, der har levet. Den Evne, som her udfordres, er Virkelighedssans, og Virkelighedssans vil hos den politiske Taler sige politisk Blik. Det politiske Blik kan efter min Opfattelse defineres som et Blik for Tyngdepunktet. At se, hvor dette under de politiske Magtforhold ligger, er den første Betingelse for at kunne gribe ind. Den politiske Evne kan da i Overensstemmelse hermed defineres som Evnen til at flytte dette Tyngdepunkt. At se Midlerne, hvorved Tyngdepunktet kan forrykkes, er den anden Betingelse for at kunne virke politisk. Den tredje og sidste er at have disse Midler i sin Magt og forstaa Brugen af dem.

I nøje Overenstemmelse med den stilistiske Ejendommelighed hos Lassalle: at sige Alt rent ud, staar denne realistiske Ejendommelighed hos ham, at han overalt fremhæver den nøgne Kendsgerning og udtaler den. Hans Agitations logiske og reelle Fundament er bestandig en Afsløring, en Tilintetgørelse af Skinnet. Jeg vælger som Eksempel en Tale, hvor han hæver sin egen Praksis til politisk Theori. Det var gaaet Lassalle forunderligt ved den Forfatningsbrochure, i hvilken han havde fremhævet, at Forfatningsspørgsmaal altid oprindelig vare Magtspørgsmaal. Udsendt midt under Forfatningskonflikten 1862 havde den vakt Opsigt især i Regeringens Lejr: Krigsministeren desavouerede den og udtalte i samme Aandedræt dens ledende Tanke, Ministerpræsidenten Hr. von Bismarck brugte Vendinger, der løb ud paa ganske det samme, som det Lassalle havde sagt, den reaktionære Kreuzzeitung helligede den en ledende Artikel og kaldte den i sit Sprog: „en Tale, holdt af en i sin Tid ofte nævnt revolutionær Jøde, der med rigtigt Instinkt har truffet Sømmet paa Hovedet“. Idet Lassalle nu i en følgende Brochure (Was nun?) overveier, hvilke Midler Kammeret da har til overfor en saa fast besluttet og saa mægtig Regering at sætte sin Vilje igennem, viser det sig, at det naturligste Middel, det at dekretere almindelig Vægring ved at betale Skatterne, vilde være absolut uvirksomt. Ufejlbart som det vilde være i England, hvor Hæren er af forsvindende Betydning, hvor de reelle Magtmidler altsaa ere paa Nationens Side, og hvor man i Tillid hertil ogsaa virkelig vilde negte, og ustraffet negte at betale Skatterne, betyder dette Middel slet intet i Preussen, hvor Ingen vilde vove at udføre Truslen. Her vilde en saadan Kammerbeslutning da kun være et Slag i Luften. Hvad var der da at gøre? Lassalle finder, at der kun gives ét Middel, et lige saa ufejlbarligt som simpelt, et Middel, hvilket han definerer saaledes: at udtale det, som er. Dette er det Middel, han selv under hele sin Agitation

har anvendt. Det er efter hans Opfattelse det vældigste politiske Middel. Det var, som Fichte har godtgjort, et af den store Napoleons mest yndede Midler. Det har i vore Dage vist sig som et af Bismarcks hyppigste. Idet Lassalle nu prøver Midlet paa det givne Tilfælde, viser han, at dets Anvendelse gør Absolutismen umulig. Hvad i Preussen da bestod var Absolutisme som Skin-Konstitutionalisme. Hvorfor i denne hykleriske Form? Fordi Kontrarevolutionen efter 1848, overalt hvor den genoprettede det vilkaarlige Regimente, fandt det nødvendigt at gøre Tidsaanden, ɔ: den uorganiserede Folkemagt, en Indrømmelse. Selv Napoleon den 3die gav sig efter Statskupet et Deputeretkammer, selv Østerrig, der først havde kasseret Forfatningen 1849, genoprettede af sig selv den konstitutionelle Form. Lassalle slutter heraf, at Preussen med sin kraftige Borgerstand slet ikke kan undvære konstitutionelle Former. Hvad det gælder om er da ifald Regeringen vedbliver med sit Overmod at tvinge den til at give Afkald paa alle slige Former, og det er dette som, mener Lassalle, kan opnaas, hvis Kammeret blot „udtaler det som det er“. Sæt altsaa Kammeret i Preussen dekreterede: „I Betragtning af, at Regeringen uden videre foretager Udgifter, som Kammeret har negtet, og at den har erklæret at ville vedblive hermed — i Betragtning af, at det under disse Omstændigheder er Folkets Repræsentanter uværdigt at være Regeringen behjælpelig med at opretholde Skinnet af en forfatningsmæssig Tilstand — beslutter Kammeret at udsætte sine Møder paa ubestemt Tid og saalænge til Regeringen leverer Bevis for, at de negtede Udgifter ikke fortsættes“, da maatte Regeringen beslutte sig til enten at give efter eller ogsaa formelt at vise sig for Alverden som det den vitterlig var: nøgen Absolutisme. Lassalle viser, at den hverken kan eller vil det sidste. Den kan det ikke; thi som Talleyrand har sagt: „On peut tout faire avec les bayonnettes sauf s'y asseoir“; til et solidt og varigt Grundlag due Bajonetterne

ikke. Den vil det ikke; thi en Regering, der behøver et saa stort Budget, en Regering, der uafladelig staar med Haanden i enhver Borgers Lomme, maa i det mindste have Skinnet af enhver Borgers Samtykke dertil. Den vil det fremdeles ikke, fordi den under enhver Konflikt med Udlandet jo vilde udsætte sig for de overmodigste og utaaleligste Forhaanelser af de andre Magter som en Regering, der befandt sig i aaben og stadigt vedvarende Strid med sit eget Folk, og der altsaa ikke kunde skjule sin Svaghed for Nogen.

Som bekendt benyttede Datidens „Fremskridtsparti“ sig ingenlunde af det Partiet saaledes af Lassalle anviste Middel. Om det havde været til Gavn for Tyskland, ifald det da var blevet anvendt, er sikkert mere end tvivlsomt. Spørgsmaalet er her kun om det havde været virksomt og om dets Virksomhed i Almindelighed taget. Jeg for min Del betvivler intet Øjeblik denne. For mig staar det klart, at dette simple Husraad: at udtale det som er, med andre Ord at denuncere den faktiske Tilstand, er den eneste Bro ad hvilken den afmægtige Ret kan føres til Magten. Magten støtter sig overalt, hvor den ikke er Aandsmagt, og hvor Aandsmagter ikke desmindre anerkendes, altsaa i alle saakaldt civiliserede Lande nødvendigvis til et Skin eller en Løgn, og det sikrestre om end langsomme Middel til at overvinde den brutale Magt vil da altid være Opklaringen af, at den formelt anerkender hvad den reelt forfølger. Hvad det gælder om er at underminere den paa de Punkter, hvor den synes Aandsmagt. Det, hvorpaa det her kommer an, er imidlertid blot, at dette Middel var Lassalles og at dette Standpunkt: Brud med Skinnet er det logisk-reelle Grundlag i alle hans Taler og i hans hele Agitation. Hvorledes dette Skin nu nærmere paa ethvert Punkt er at definere (Skinnet af, at det er Ret, ikke Magt som hersker, Skinnet af at det tyske Bourgeoisie for Alvor kunde kaldes demokratisk, Skinnet af at de indirekte Skatter særlig betaltes

af de besiddende Klasser, Skinnet af at visse Klassers Stilling var bleven bedre i Forhold til de andre Klassers, blot fordi den var forbedret sammenlignet med samme Stands Stilling i foregaaende Aarhundreder o. s. v.) ligegyldigt hvorledes Skinnet nærmere er at bestemme, som Skinfrihed, Skinfrisindethed eller Skinvelvære eller hvadsomhelst, Lassalles polemiske og oratoriske Udgangspunkt er bestandig Afsløring af Skintilstanden. Jeg ansér dette Udgangspunkt for et meget heldigt. Jeg tror som han, at Skinfriheden er den værste, den mest dræbende Gift for Friheden, og at Intet afmander og sløver som den, og det af den simple Aarsag, at det Gode, som skal og bør opnaas, synes at være allerede opnaaet ved den, og at som Følge deraf nødvendigvis alle de, hvis Pligt det var at kæmpe for Opnaaelsen af hint Gode, nu med fuld Selvtilfredshed lægge sig paa den lade Side. Tvinger man derimod Skinfriheden til at afsløre sig selv, til at drage alle sine anti-liberale Konsekvenser, saa er der Udsigt til at opnaa det, hvorom det i alle aandelige Kampe gælder: at vinde de Indifferente og bringe saa mange som mulig til at lide under det Tryk, som man selv føler. Men det kan man kun, naar man sóm Lassalle i Modsætning til „Fremskridtspartiet" aldrig skræmmes af Modstanderens Trusler, altid trodser saa længe til han kun har Valget mellem enten at udføre dem gennem en Forfølgelse, som opbringer langt flere end den Enkelte, hvem den rammer, og som sønderriver Skinliberalismens Glorie om Forfølgerens Hoved, eller ogsaa at give efter hvor nødig han end vil det, for at bevare Glorien hel*). Selvfølgelig betyder dette Middel imidlertid kun Noget ifald man har Ret; thi hvis man med Uretten og Usandfærdigheden paa sin Side opsøger Martyriet for at appellere til den tankeløse Mængdes Medlidenhed, som den katolske Gejstlighed iøvrigt kløgtigt og modigt nok i vore Dage gør

*) Smlgn. Lassalle: Was nun? og „Die Feste, die Presse o. s. v., S. 11.

det i Preussen og Schweits, saa ere Udsigterne til Sejr visselig ikke derved større. Enhver Usandhed har sine Martyrer lige saa fuldt som sine Apostle. Men den nok saa frimodige Udtalelse af „det, som ikke er“, er i Længden haabløseste Politik af Verden.

Vi have set, at hvad Cicero betegner som Talerens afgørende Udgangspunkt: at bestemme Kendsgerningerne og give dem den rette Benævnelse i strengeste Forstand var Lassalles. Dette er det Grundlag, hvorpaa han opfører sin Tales logiske Struktur. Denne selv maa studeres i hans Bevisførelse. Lad mig karakterisere denne gennem et Eksempel. Jeg vælger hans Tale om „De indirekte Skatter“.

Han var beskyldt for at have ophidset de lavere Klasser til Had og Foragt mod de Besiddende ved hvad han i sit Foredrag „Arbeiderprogram“ havde sagt om de direkte Skatter, det nemlig, at de fortrinsvis betaltes af de Ubemidlede. Han benytter nu 50 Sider til med sikkert Herredømme over et meget betydeligt videnskabeligt Materiale at sammenhobe Udtalelser af store Økonomer i Forening med statistiske Data, der godtgjøre Rigtigheden af hans Udsagn, ja Mildheden af hans Udtryksmaade. Han paaviser hvor meget større Omfang Armoden har end det almindelig antages.

Altsaa 11,400 Personer i den hele Stat paa 17 Millioner Indvaanere, som have over 2000 Thalers Indtægt og disse indbefattede 44,400 Personer i hele Staten med over 1000 Thalers Indtægt. Det er Samfundsbalancens Status.

Ikke sandt, m. H., det vilde De ikke have troet, aldrig endog have holdt for muligt, naar det ikke her forelaa i Skrifter, der ere forfattede paa Embeds Vegne.

Det er da den samme latterligt lille Haandfuld Mennesker med deres Familier, der i alle Byer fylde alle Theatre, alle Concerter, Selskaber, Baller, Foreninger, Restavrationer og Vinstuer og som paa Grund af deres Allestedsnærværelse fremkalde Skinnet af et ganske enorme Antal, kun tænke paa sig, kun tale om sig selv, tro de ere Verden, og idet de raade over alle Aviser og alle Anstalter til Fabrikation af

den offentlige Mening, virkelig endog bringe Andre til at tro det og lade sig indbilde, at de, disse 11,000 eller 44,000, ere Verden.

Og under denne ubetydelige Haandfuld Mennesker, der alene rører sig, alene taler, skriver, deklamerer, kun kender og forfægter sine egne Interesser og i den Grad indbilder sig at være Alt, at de endog indbilde sig, at det er dem, der bringe Skatterne tilveje — under denne Haandfuld Mennesker vrider sig i stum, uudsigelig Kval, i vrimlende Mængde det ubemidlede Folk, de 17 Millioner, producerer Alt, hvad der forskønner os Livet, muliggjør os den uundværlige Betingelse for al Sædelighed, Staten, slaar dens Slag, betaler dens Skatter — og har Ingen, der tænker paa dem og repræsenterer dem . . . . .

Retfærdighed altsaa for denne Klasse, m. H., og knebler ikke Munden paa dem, paa de i ethvert Tilfælde saa Enkeltstaaende, der gribe Ordet til dens Bedste.*)

Efter at Lassalle nu saaledes har godtgjort, at Alt hvad han har sagt om de indirekte Skatter hviler paa Kendsgerninger, der ikke lade sig omtviste, paaviser han, at endog Statsregeringen, som nu anklager ham, under Ministeriet Manteuffel har sagt det selv samme, kun i endnu stærkere Udtryk. Ministeriet Manteuffel søgte ved et Lovforslag at raade Bod paa det Skattetryk, der paahvilede de lavere Klasser. Men Forslaget strandede. De højere Stænder ophidsede af alle Kræfter den offentlige Mening mod Loven, hvorved de, hvem alle Midler til at lave offentlig Mening stode til Tjeneste, naturligvis havde let Spil, og da Lovudkastet kom til det første Kammer, blev det forkastet. Regeringen erklærede da med et dybt Suk, at den maatte opgive Reformen, eftersom den offentlige Mening endnu ikke var tilstrækkelig forberedt til at modtage den. Lassalle paaviser videre, at Direktøren for det statistiske Bureau, den kgl. preussiske Gehejme-

*) Smlgn. til Bekræftelse af den Lassalleske Paastand om det ringe Antal af nogenlunde vel stillede Statsborgere Lange's Beregninger om Kødspisernes Fordeling. F. A. Lange: Die Arbeiterfrage 183 ff. De indirekte Skatter indskrænkes iøvrigt nu i Tyskland stedse mere.

Regeringsraad Engel i et Foredrag faa Maaneder før har sagt nøjagtig det samme som det, hvorfor han er anklaget. Han fremlægger med Gehejmeraad Engel's Tilladelse et Brev, hvori denne erklærer sig for enig med ham — „Det er altsaa ligefrem en Statsdoktrin, som jeg forkynder, mine Herrer!“ Han fremhæver dernæst, at Hovedgrunden, der plejer at gøres gældende til Fordel for de indirekte Skatter er den, at det menige Folk ved de direkte Skatter véd af at det betaler Skat, men ved de indirekte Skatter indbilder sig, at det betaler til Kræmmeren hvad det i Virkeligheden betaler til Staten. Det er altsaa en i høj Grad gavnlig, politisk og nødvendig Gerning at godtgøre Menigmand disse Skatters Fordærvelighed. Men, siger man, ikke den Omstændighed at sligt siges, men den, at det siges til Arbejdere, til Udannede er strafværdig. Lassalle spørger om disse „Udannede“ da ikke ere en Faktor i den lovgivende Magt og om de da blindt skulle gribe i Valgurnen uden at vide hvad eller hvorover de træffe Afgørelse*). Lassalle betænker sig af alle de anførte Grunde ikke paa at udtale, at det Spørgsmaal opstaar, om ikke selve den Anklage der er rettet mod ham, indeholder et voldeligt Brud paa Forfatningen. Hvad han har villet var kun at levere det theoretiske Grundlag for en lovlig og fredelig Agitation til Bedste for den almindelige og direkte Valgret; thi hvis, som det stadig siges, Byrderne maa have tilsvarende Rettigheder til Følge — „hvorfor udøve de lavere Klasser da kun en Tredjedel af Stemmeretten, medens de betale 5, 6, 10 og 20 Gange mere Skat end de Velhavende?“

Og her giver han i faa veltalende Sætninger sin politiske Grundtanke:

Ét af to, m. H.! Enten den rene Absolutisme — eller den almindelige Valgret! Om hvad man foretrækker af dem,

*) Smlgn. Bevisførelsen i Orla Lehmanns „Mit Forsvar for Højesteret i den falsterske Sag 19. Jan. 1842“. Efterladte Skrifter III, 144.

kan man strides, men hvad der ligger imellem dem er i ethvert Tilfælde inkonsekvent og ulogisk.

Den absolute Ene, der ved sin Stilling var rykket ud af alle Klassemodsætninger, og stillet højt over Samfundet og alle Samfundsinteresser, kunde i det mindste muligvis hellige sig til den almindelige Interesse, det umaadelige Flertals Interesse. Om og hvorvidt han gjorde det, afhang af det Tilfældige: hans personlige Indsigt og hans Evner og Karakter. Men han kunde i det mindste gøre det og var ved sin Stilling mindet om at skulle det. Og saaledes var da ogsaa i Virkeligheden den gamle Absolutismes Devise i dens gode Tid: Intet ved Folket, Alt for Folket.

Denne Tid er forbi. Konstitutionalismens Tid er indtraadt, ɔ: den Tid, hvor Samfundet, som anser sig for myndigt, selv vil tage Afgørelsen af sine Interesser i sin Haand. Fra det Øjeblik af er det en logisk Umulighed, en haandgribelig Modsigelse at lægge denne Afgørelse i Hænderne paa en Minoritet, Samfundets velhavende Klasser. Disse Klasser, der ikke mere ere stillede udenfor Samfundsinteressen, men omvendt staa midt i disse Interessers Krydsild, kunne slet ikke Andet end anvende hin besluttende Magt i deres egen Samfundsinteresse og saaledes ofre det uhyre Flertals Interesser for deres.*)

Men man forsmaa ikke ved denne Lejlighed et Blik paa Lassalles strategiske Kunst: Han benytter bestandig ethvert Angreb paa tidligere Udtalelser af ham til at rykke sine Løbegrave endnu et Stykke frem.

Det gjaldt om at bevise Sandheden af det ældre Udsagn at de indirekte Skatter overvejende betaltes af de Ubemidlede. Han viser først ved Citater, at tendensløse Økonomer hobevis ere enige herom, dernæst at hans egen Fremstilling heraf har valgt de mildeste Udtryk, dernæst at Regeringen, der anklager ham, har sagt det samme som han, saa endelig at den har søgt at afhjælpe Ulykken som han, men er strandet paa Fordom.

Det galdt især om at bevise Tilladeligheden af at udtale slige Sætninger for den ubemidlede Mængde. Han viser at den Fordom, hvorpaa Regeringen er strandet netop var Mængdens, at han altsaa ved at bekæmpe

*) Ind. Steuer 50, 110.

den arbejder Regeringen i Hænde, at han altsaa snarere fortjener Borgerkronen end Fængslet. Han, mod hvem Sætningen, at de større Byrder give de større Rettigheder, anførtes som Argument, viser endelig, at selve denne Tanke maa føre til Meddelelsen af den almindelige Stemmeret, hvorfor han kæmper.

Fælles for alle Lassalles Forsvarstaler er denne Opdyngen af Vidnesbyrd med Hensyn til et enkelt med den højeste Energi fastholdt Stridspunkt, den anklagende Holdning, den fra Defensiven hurtigt til Angreb overgaaende Taktik og den gennemgaaende Paavisning af hvor slet Anklageakten er begrundet. I sin Kritik af Anklagere, Advokater, Dommere i tidligere Instanser behandler han alle disse underordnede aandelige Størrelser som Skrællinger, som Mandslinger, prygler den ene med den anden. Og den tilstedeværende Retspræsident spiller derved gærne samme Rolle som Retsbetjentene i Shakspeare's „Megen Larm for Ingenting“. Har han reduceret Anklagen til et Retsbrud, udbryder han ret som om han var Dommer: dog „audiatur et altera pars“*) eller han siger: Saaledes begrundet er Anklagen meningsløs, jeg vil begrunde den skarpere end Statsadvokaten har gjort det**) eller han falder personligt over Statsadvokaten; Allerede i sin *Assisenrede* oplæser han en speciel Skrivelse han har tilstillet sin første Anklager for paa det Bestemteste at opfordre denne til personligt at føre Anklagen imod ham da han agter at kræve ham til Regnskab; og til Dommerne tilføier Lassalle: „De ser jeg søgte med Pidskeslag at hidse hans Æresfølelse for at tvinge ham til idag at staa mig til Ansvar. Det var forgæves“. I sin Tale „Videnskaben og Arbejderne“ skaffer han sig den Triumf, at han imod Statsadvokaten, der var en Søn af Schelling, den berømte Filosof, be-

*) Die Wissenschaft und die Arbeiter 39.

**) ibidem 31.

standig anfører Faderens mest lidenskabeligt frisindede Ytringer, hvoraf til Tilhørernes Forlystelse et højst komisk Mundhuggeri fremgaaer mellem „Schelling der Vater“ og „Schelling der Sohn“. Kort sagt intetsteds er Lassalle i sit Element som paa Anklagebænken. Den er den Talerstol, der fremfor alle giver ham hans hele Vid og kalder alle hans Evner i Vaaben. Thi disse Evner vare efter deres Natur polemiske og først „i Vaaben“ udfoldte de hele deres Kraft.

Han sad i disse 2 Aar i ideel Forstand bestandigt paa Anklagebænken. Angrebet som han var fra alle Sider, med tusind Røster, i tusind Blade blev hvert Ord han skrev og sagde Polemik. Selv den store sammenhængende Udvikling af hans Ideer, som Bogen „Capital und Arbeit“ bringer, er givet under en sand krigerisk Furor, nedskrevet under en saadan Forbitrelse og med en saadan Lidenskab imod Schultze-Delitsch og den Middelmaadighed, han repræsenterer, at Bogen i sin Form ligner en haanende og skældende Pasquil. Men tydeligt nok har denne den polemiske Forms indtrængende Livlighed havt en Fordel, som Lassalle meget vel var sig bevidst og som tildels bøder paa Fremstillingens slette og larmende Tone, paa dens Uro og Ujævnhed, nemlig den, at, som han selv har sagt det, Hundrede og Tusinde ville læse denne Bog, der kolde og udeltagende vilde være gaaede forbi en bindstærk systematisk Udvikling af hans Ideer.

II.

Hvad var det for Ideer? Hvorfra stamme de nærmest og hvor ligger deres Kilde? Hvilken Omformning have de undergaaet hos Lassalle?

Ideerne vare det revolutionære Tysklands Traditioner fra 1848, saaledes som de udtaltes i det Februar 1848 i London udgivne „Manifest der communistischen Partei“

og som de overhovedet kom til Orde i Marx's og Engels's socialistiske Skrifter. Deres historiske Kilde ligger i Reformationstidens sociale Revolutionsforsøg. — I „In Reih' und Glied“ har Spielhagen givet Leos Agitation Traditionerne fra Bondekrigens Tid (Die Bundschuh) til Baggrund. Han vokser op med Fortællinger om Kampene da. Det er rigtigt, ja fortræffeligt følt og tænkt af Digteren; thi saasnart henimod 1848 socialistiske Reformforslag kom til Orde i Tyskland, vaktes straks Erindringerne om de voldsomme Klassekrige, som Reformationen giver Stødet til og forgæves stræber at beherske. Et Blik paa disse indre Kampe, saaledes som disse opfattedes af de tyske Revolutionære i 1848—50, er nødvendigt for at se den moderne sociale Revolutions Forhold til sit historiske Præcedens og dens Stilling til sin historiske Baggrund.

Det radikale Partis Opfattelse af Reformationstiden var i 1848 denne: Der eksisterede i hin Tidsalder tre store Lejre: den konservativt-katolske Lejr, den borgerligt-moderate lutherske Reform og det revolutionære Parti (Bønder og Plebejere) hvis Fordringer skarpest udtaltes af Thomas Münzer. Luther og Münzer repræsenterede saavel ved deres Lærdomme som ved deres Karakter og Optræden fuldstændigt hver sit Parti. Da Luther 1517 først optraadte mod den katolske Kirke havde hans Opposition endnu aldeles ingen bestemt Karakter. Uden at gaae ud over det tidligere borgerlige Kætteris Fordringer udelukkede den ikke en eneste videregaaende Retning og kunde det ikke. I første Øjeblik maatte jo alle oppositionelle Elementer i Forening, den mest afgjorte revolutionære Energi overhovedet, sættes i Bevægelse og den hele Masse af tidligere Kætteri repræsenteres overfor den katolske Rettroenhed. Ganske saaledes havde jo de liberale Bourgeois i 1847 kaldt sig revolutionære og Socialister og sværmet for Bondens og Arbejderens Emancipation.

Luthers kraftige Bondenatur gav sig i denne første

Periode af hans Optræden Luft paa den ustyrligste Maade: „Hvis deres (de romerske Præsters) Raseri skulde have Virkning, saa tykkes mig, der gives overhovedet intet bedre Lægemiddel derimod end at Konger og Fyrster greb til de voldelige Midler og engang gjorde Ende paa Legen med Vaaben, ikke med Ord. Straffe vi allerede Tyve med Sværdet, Mordere med Strikken, Kættere med Ild, hvorfor angribe vi da ikke meget mere disse skadelige Fordærvelsens Lærere, Paver, Kardinaler, Biskopper og det romerske Sodomas hele Sværm med alleslags Vaaben og vaske vore Hænder i deres Blod (und waschen unsre Hände in ihrem Blut)“? Men denne første Hede varede ikke længe. Da det hele tyske Folk kom i Bevægelse, da Bønder og Plebejere i hans Opraab mod Paverne, i hans Præken om den kristelige Frihed saa Signalet til Rejsning mod deres Undertrykkere, medens Magthaverne kun vilde bryde Hierarkiets Magt og berige sig ved Konfiskation af Kirkegodserne, og da Luther maatte træffe sit Valg, da tøvede han, Kurfyrsten af Sachsens Protégé, den af fine Smigrere omgivne ansete Lærer intet Øieblik: han lod Bevægelsens folkelige Elementer falde og sluttede sig til den borgerlige, adelige og fyrstelige Gruppe. Opraabene tll Udryddelseskrig mod Rom forstummede, og han prækede nu som den tyske Nationalforsamling 1847 overfor Statskupet den fredelige Udvikling og den passive Modstand.

Paa Huttens Indbydelse til at komme til ham og Sickingen paa Ebernburg, Midtpunktet for Adelssammensværgelsen mod Paven og Fyrsterne svarede Luther: „Jeg vilde ikke ønske, at man forfægtede Evangeliet med Vold og Blodsudgydelse. Ved Ordet er Verden bleven overvunden, ved Ordet er Kirken bleven opretholdt, ved Ordet vil den ogsaa omformes, og som Antikristen har faaet sit uden Vold, saaledes vil han ogsaa falde uden Vold“. Man seer at det er paa disse Ord Lassalle i sin „Franz v. Sickingen“ lader Hutten

svare med Sværdrepliken. — Den Vending i Luthers Liv, som her indtraadte, den hele Købslaaen og Prutten om de Institutioner og Dogmer, der skulde reformeres, den hele uskønne Diplomatiseren, Indrømmen, Intrigeren og Akkorderen, hvis Resultat var den Augsburgske Konfession, stod for de skuffede Radikale 1848 som en Art Prototyp for alle de Overenskomstforsøg og Kompromisser, hvortil de som Tilskuere til de tyske Nationalforsamlingers Væsen havde været Vidne. I den officielle Reformations spidsborgerlige Karakter saa de et Analogon til de borgerlige Partiers Forsøg paa at lavere sig frem mellem Radikalisme og Restauration. — Men ogsaa til Bourgeoisiets reaktionære Omslag fandt man i Reformationshistorien en Parallel: Da Bondekrigen udbrød og det i Egne, hvor Fyrster og Adel for største Delen vare katolske, søgte Luther at indtage en mæglende Stilling. Han angreb afgjort Regeringerne: de vare Skyld i Opstanden ved deres Undertrykkelser; ikke Bønderne alene opbragte de imod sig, men Gud selv; Opstanden var dog ganske vist ogsaa syndig og imod Evangeliet, derfor raadede han begge Parter til Eftergivenhed og Forlig. — Men da Opstanden trods disse velmente Mæglingsforslag udbredte sig hurtigt, endog forplantede sig til protestantiske Lande og rask voksede den borgerlige Reform over Hovedet, da Insurrektionens mest besluttede Afdeling under Münzer opslog sit Hovedkvarter i Luthers nærmeste Nærhed i Thüringen, da der endnu kun behøvedes et Par heldige Kampe og Tyskland stod i Flammer, da tænktes der ikke paa Mægling meer. Overfor Revolutionen var alt gammelt Fjendskab glemt og Fyrster, Adel, Præster, Luther og Pave forenede sig „imod Bøndernes morderiske og røveriske Bander“: „Man skal knuse dem, myrde dem, stikke dem, hemmeligt og offentligt, hvo som kan, som man slaar en gal Hund ihjæl, raabte Luther. Derfor kære Herrer, frelser her, redder der, stikker, slaar og slagter, hvo af jer

som kan; dør Du selv derved, vel Dig, saligere Død kan Du aldrig dø."*) Han hævdede, at man skulde kun ingen falsk Barmhjærtighed have med Bønderne, med hvem selv Gud ikke havde nogen Barmhjærtighed. Siden hen vilde Bønderne selv sige Tak, naar de maatte give den ene Ko hen for at faae Lov til at fortære den anden i Fred. „Lad kun Bøsserne husere iblandt dem, de drive det ellers tusinde Gange værre". — Var der, spurgte man, stor Forskel paa dette Sprog og paa det, Tysklands og Frankrigs forhen socialistiske og filantropiske Bourgeois talte, da Proletariatet efter Martsdagene reklamerede sin Andel af Sejrens Frugter? Junidagene i Paris 1848, da Arbejderne i tusindvis skødes sønder og sammen med Kardætsker stode som Kommentar til denne Tekst. — Luther havde givet den plebejiske Bevægelse et mægtigt Redskab i Haanden ved Bibeloversættelsen. Han havde stillet Billedet af de første Tiders beskedne Kristendom overfor Lenstidens hovmodige Kristendom og Bønderne havde benyttet dette Redskab. Nu vendte Luther Bibelen imod dem og sammenstillede ud af den en sand Dithyrambe over den af Gud indsatte Øvrighed: Fyrstevæsenet af Guds Naade, den passive Lydighed, selv Livegenskabet blev sanktioneret med Bibelen. Ikke blot Bondeopstanden men ogsaa Luthers egen Rejsning mod gejstlige og verdslige Autoriteter var herved fornegtet. Havde man ikke paa ganske lignende Vis i 1848 skudt Oprørerne ned og sat dem i Tugthuset i Kristendommens Navn, det vil sige støttet paa en Religion, der i sin Spire var kras Kommunisme?

Overfor Luther stod den plebejiske Revolutionær Thomas Münzer, hvis Fader var død i Galgen som Offer

*) Man soll sie zerschmeissen, würgen und stechen, heimlich und öffentlich, wer da kann, wie man einen tollen Hund todtschlagen muss. Darum, liebe Herren, loset hie, rettet da, steche, schlage, würge sie, wer da kann o. s. v.

for en Adelsmands Vilkaarlighed. Hans Lærdom i Datidens Teologi havde skaffet ham Doktorgraden, men ligefuldt behandlede han Kirkens Dogmer og Ritus med største Foragt. Han afskaffede, længe før Luther vovede at gaa saa vidt, det latinske Sprog fuldstændigt ved Gudstjenesten. Fra først af galdt hans Angreb kun Kleresiet og som Luther opfordrede han til Angreb med Sværdet, men hans teologisk-filosofiske Doktrin angreb ikke blot Katolicismen, men Kristendommen overhovedet. Han lærte under mystiske Former en næsten moderne Pantheisme og forkastede Bibelen ikke blot som eneste men som ufejlbar Aabenbaring. Den egentlige levende Aabenbaring var Fornuften, der havde eksisteret til alle Tider og hos alle Folk, den hellige Aand, hvorom Bibelen taler, var Fornuften selv, Troen var ej Andet end Fornuftens Liv i Mennesket, og derfor kunde ogsaa Hedninger have Troen. Ved denne Tro blev Mennesket guddommeligt og saligt, Himlen var intet Hinsidigt, Guds Rige var at oprette allerede her paa Jorden; ligesaa lidt gaves der nogen anden Djævel end Menneskenes onde Drifter og Begærligheder, Kristus var et Menneske som vi og Nadveren et simpelt Erindringsmaaltid. Hertil svarer et socialt Program: Et Samfund uden Klasseforskelle, uden Arveret og uden nogen for dets Medlemmer fremmed Statsmagt.

Münzers Brud med Luther og hans Parti var alt længe tilstede. Luther havde nødtvungen maattet antage mange Kirkereformer, som Münzer uden at spørge ham havde indført og allerede i Foraaret havde Münzer skrevet til Melanchthon, at han og Luther slet ikke forstode Bevægelsen, men søgte at kvæle den under deres bibelske Bogstavtro.*) Opfordringer fra Luther

*) Lieben Bruder, lasst euer Warten und Zaudern, es ist Zeit, der Sommer ist vor der Thür. Wollt nicht Freundschaft halten mit den Gottlosen, sie hindern, dass das Wort nicht wirke in

til at indlade sig i teologisk Disput med ham, afslog Münzer, men svarte, at var Luther oprigtig, saa skulde han anvende sin Indflydelse til at bringe Chikanerne mod Münzers Bogtrykkere og Censuren af hans Skrifter til at ophøre, for at Kampen uhindret kunde udfægtes i Pressen. Nu traadte Luther offentlig op som Denunciant imod ham. I sit Brev til Sachsens Fyrster „mod den oprørske Aand“ erklærede han Münzer for et Satans Redskab og opfordrede Fyrsterne til at skride ind og jage ham ud af Landet.*)

Paa en lignende Maade havde i den franske Nationalforsamling før og under Louis Bonapartes Præsidenttid den saakaldte liberale Majoritet fornegtet sin Fortid. Den havde bestandig kun udtordnet et eneste Ord imod Minoriteten: „Socialisme“. For socialistisk blev selv den borgerlige Liberalisme erklæret, for socialistisk den borgerlige Oplysning o. s. v. Det var socialistisk at bygge en Jernbane, hvor der allerede var en Kanal og det var socialistisk at forsvare sig med en Stok, naar man blev angrebet med en Kaarde. „Bourgeoisiet havde, „siger Marx,**) den rigtige Indsigt, at alle Vaaben, som „det havde smeddet mod Enevælden, vendte deres Spidser „mod det selv, at alle Dannelseselementer, som det „havde avlet, rebellerede mod dets egen Civilisation — „Men hvad det ikke begreb, det var den Konsekvens, „at dets eget parlamentariske Regimente, at dets politiske „Herredømme overhovedet nu ogsaa som socialistisk „maatte forfalde til den almindelige Fordømmelsesdom. „— Naar det i ethvert Livstegn Samfundet gav saa' „Roligheden udsat for Fare, hvorledes kunde det da

voller Kraft. Schmeichelt nicht euren Fürsten, sonst werdet ihr selbst mit ihnen verderben. Ihr zarten Schriftgelehrten, seid nicht unwillig, ich kann es nicht anders machen.

*) Smlgn. Karl Marx: Neue Rheinische Zeitung 5—6te Heft 1850: Der deutsche Bauernkrig von Fr. Engels passim.

**) Der 18 Brumaire des Louis Napoleon p. 26.

„i Spidsen for Samfundet stille Uroens Regimente, det „parlamentariske Régime, der efter en af dets egne Taleres „Udtryk lever i Kampen og af Kampen? Det parlamen„tariske Regimente lever af Diskussionen, hvorledes skal „det da kunne forbyde Diskussionen? Talerkampen paa „Tribunen fremkalder Kampen mellem Pressebenglerne, „den debatterende Klub i Parlamentet fuldstændiggjør „sig nødvendigvis ved debatterende Klubber i Saloner „og Kroer — naar I spille Violin paa Statens højeste „Tinde, kan I da undre Jer over at de dandse neden„under? — Idet altsaa Bourgeoisiet nu gav sig til at „forkætre alt det som socialistisk, hvad det tidligere „havde fejret som liberalt, tilstod det, at dets egen In„teresse bød at fritage det for Selvregeringens Fare for blot „at genoprette Roligheden i Landet.“ — Anvendelsen af de franske Forhold paa Tyskland ligger nær, Anvendelsen af Luthers Forhold paa det tyske Bourgeoisies Optræden i hin kritiske Tid følger ikke mindre af sig selv.

Man følte sig som levende i en Periode, der tog Reformationstidens Arbeide op paany. I teologisk Henseende blev Reformationen fortsat af Strauss, i politisk og social Henseende mente det demokratiske Parti at genoptage dens ufuldførte Tanker og Planer. Men Partiet lærte altfor lidt af Reformationen. Det glemte, at naar den var lykkedes, saa var det netop skeet, fordi den var begrænset og bornert saavel i sin Fornegten som i sin Slutningsmaade, og fordi den skønt udgaaet fra en stærk og levende sædelig Følelse havde forstaaet at bringe de politiske Lidenskaber og Magter over paa sin Side. Den havde seiret i Duellen, fordi den til Sekundant havde de Mægtiges politiske Interesse. Revolutionen 1848 var derimod rent idealistisk og abstrakt radikal. Den vilde med ét Slag forvandle Alt. Derfor er det at de „gamle Socialister“ Marx og Engels se tilbage til Bondekrigene og forherlige dem. Lassalle tiltrækkes

som de af disse Krige, men betragter dem med større Aandsoverlegenhed og med et mere historisk Blik. Han bemærker, at Bønderne, bundne som de vare til Middelalderens Ideer, satte Grundbesiddelsen, Middelalderens økonomiske Princip, som Betingelse for Delagtighed i Statsmagten, medens det end ikke faldt dem ind at Mennesket blot som Menneske kunde have en Ret til at deltage i Statens Regering. Og i Modsætning til Marx og Engels dvæler nu Lassalle i sine Studier med Forkærlighed ved Datidens aristokratiske Opstand, Adelsrejsningen under Sickingen, og det er af hans Studier i denne Retning at hans Drama „Franz v. Sickingen“ fremgaar. Til dette for Lassalles Psykologi saa vigtige Dokument maa vi derfor kaste endnu et Blik tilbage. I Fortalen hertil berører han den Vildfarelse, at den reformatoriske Bevidsthed skulde være mere eller mindre skabt af Luther. Han viser at den ikke blot eksisterede forud for Luthers Tid, men ogsaa var opfyldt af en fra Videnskabernes Genfødelse stammende fri menneskelig Begejstring, der først af Luther blev inddæmmet i den ensidige teologisk-dogmatiske Retnings snævre Flodleje, at fremdeles denne forud for Reformationen eksisterende reformatoriske Bevidsthed var større, videre, mere fri og human end dens eget Produkt Reformationen. I et Brev fra Hutten til Grev Nuenar om Luthers første Optræden hedder det f. Eks.: „De begynde at tilintetgøre hinanden indbyrdes. Du har maaske endnu ikke hørt, at i Wittenberg i Sachsen et Parti har rejst sig mod Pavernes Anseelse, medens et andet forsvarer den pavelige Aflad. Fra begge Sider forsøges alt Muligt og strides af alle Kræfter, Anførerne for begge Partier ere Munke og begge skrige, hyle, klage saa højt de kunne. Nylig have de endog begyndt at skrive. Nu blive Paragrafer, Nøgler og Artikler trykte og udbredte. Saaledes haaber jeg, at de gensidigt ville ødelægge hverandre: (sic spero fiet ut mutui interitus causas sibi invicem præbeant). Da

nylig en Tiggermunk fortalte mig herom, svarede jeg: Æder hinanden op begge Parter, saa Ingen bliver tilbage; (consumite ut consumamini invicem) thi jeg ønsker at vore Fjender maa sønderrive og fortære hinanden.“

Det er da ikke den teologiske, men den ethiske og politiske Reform, som de to Helte i det Lassalle'ske Stykke, Hutten og Sickingen repræsentere, og for at Intet skal mangle i Stykkets Præformeren af Digterens senere Skæbne ender Ulrich med at slutte sig til Bondeopstandens Formænd og med at overtale Frants til at stille sig i de oprørske Bønders Spidse.

(Sluttet i næste Hæfte).

G. Brandes.

Religion og Skole.

En abstrakt pædagogisk Betragtning.

I.

Den religiøse Opfattelse deler sig i to Hovedformer, én, der i Religionen og Religionerne ser stadig fremadskridende Ytringer af Menneskeaandens Kamp for at naa en det hele Liv omfattende Sandhed og et den hele Sandhed omfattende Liv, og en anden, der i Religionen ser en én Gang for alle given eller aabenbaret evig og uendelig Sandhed, hvis Meddelelse til Menneskene ikke er Frugten af nogen historisk eller sjælelig Udvikling indenfor Menneskeaanden selv, men betegner den guddommelige Magts umiddelbare Indgriben i Menneskelivet uafhængig af Menneskelivets naturlige og historiske Love. Den første Opfattelse ser i det religiøse Liv Blomsten af selve Menneskelivets samlede Udvikling til given Tid og paa givet Sted og stiller denne det aandelige Livs Blomst i samme Forhold til Menneskelivets andre Kræfter og Former som Plantens Blomst staar i til dens andre Dele, hvis Kraft i omdannet Skikkelse er tilstede i Blomstens Form og Farve, dens Drift og Frugtdannelse. Den ser et nødvendigt Afhængighedsforhold imellem en saadan Blomst og den Jordbund, hvoraf den har suget sin Næring, og medens den overalt søger at genfinde den samme Væsensbeskaffenhed, fordi det stadig er en og samme Trang, Religionen er Udtryk for, saa er det den tillige klart, at alle Former, i hvilke en saadan Trang skaffer sig Luft, kun ere midlertidige, i den mest omfattende Betydning Overgangsformer, i Ly af hvilke Trangen lever sit levende Liv og udvikler sig til højere og højere Skikkelser, der med Taknemmelighed erkende, at kun igennem den mindre fuldkomne Sandheds- og Livsform gaar Vejen til den dybere og alsidigere, men ogsaa forstaa, at en Livsforklaring kun staar som den højeste religiøse, saalænge den i sig kan rumme det hele Menneskeliv, som det er blevet

udviklet. Den tænker, at saasandt det hele uendelige Liv, Menneskets og Naturens Liv, den enkelte Personligheds og det store Samfunds Liv, skal finde sin klare Fortolkning og sit sammenholdende Baand i et religiøst Liv, saa maa ogsaa dette religiøse Liv søge sig højere Udgangspunkter og et bredere Sandhedsgrundlag, naar det viser sig, at visse Livsproblemer slet ingen Forklaring finde fra det givne Standpunkt, eller naar Livets sikre Erfaring yder Løsninger paa Livsproblemerne, der ikke kunne forliges med den overleverede religiøse Opfattelse. Saaledes bliver Religionen en historisk Magt, der er al historisk Udviklings Skæbne og Lov underkastet, om der end bag det Vekslende og Foranderlige skjuler sig noget Blivende og Uforanderligt; det er i Religionen som i de andre historiske Livsytringer stadig nye Muligheder, der dukke op og gøre Krav paa at blive til udviklede og anerkendte Virkeligheder, om end det Fællesskab hersker mellem det Gamle og det Nye, at Mulighederne stadig ligge indenfor samme Slags Væseners naturlige Omkreds.

Den modsatte religiøse Opfattelse bygger det religiøse Liv paa et Spring bort fra og et Brud med Menneskesjælens rent naturlige Indhold, den hviler paa Følelsen af Menneskesjælens Afmagt til igennem sig selv at gribe det Sande, den føler i sine konsekvente Former Spændingen mellem Menneskelivets Endeligked og Ufuldkommenhed og Trangen til uendelig Fuldkommenhed saa stærkt, at Livet sprænges i to Dele, af hvilke den ene er Udtrykket for Menneskelivet, som det i sig er, ufuldkomment og syndigt og ude af Stand til igennem sine egne indre Kræfter at rejse sig af sit Fald, medens den anden bliver selve den guddommelige Magts og Kærligheds overnaturlige Hjælp, for hvilken Livets naturlige Veje og Betingelser ere et Intet. Hvad der blot skriver sig fra det naturlige Menneskes Udvikling bliver derfor i dybeste Forstand betydningsløst, uden væsenlig Sammenhæng med hvad der er Menneskelivets rette Maal, ja endog en Fristelse, for saa vidt som det let spreder Kræfterne og drager Tanken bort fra det ene Fornødne. Den historiske Udvikling staar i det samme uvæsenlige Forhold til Livets egenlige Kærne og er, strængt gennemført, kun et Udtryk for Faldet og Bruddet i Menneskenaturen, et Tegn paa Menneskeaandens hjælpeløse Fortabthed i Synden, hvor ikke den overhistoriske Frelse kommer til fra Oven. Paa alle Punkter maa den samme skarpe Grændse trækkes, der deler Livet i to Verdener, et Her og et Hisset, der ikke i Tid nødvendigvis ere adskilte,

for saa vidt som Mennesket allerede her gennem Troen kan leve Livet hisset, men der i Væsen er hinandens fuldstændige Modsætninger.

II.

Denne Modsætning mellem de to Opfattelser maa vel holdes fast, naar man vil tale om Religionen i Forbindelse med Skolens Virksomhed. Skolen er udsprungen af Samfundet og kan ikke tænkes, uden hvor et Samfund er til og allerede har naaet en vis Udvikling. Det patriarkalske Oldtidsliv, hvori hele Livets Indhold er en langsomt forøget Arv fra Fader til Søn, hvor den personlige Erfaring er Visdommens eneste Kilde, og Efterligning og Overlevering den fornemste Vej til Livets Maal: den praktiske Dygtighed, — dette Liv er saa simpelt og usammensat, saa lidet indviklet i alle sine Forhold, at den sunde Sjæl i det sunde Legeme er Læremester nok, og Ærbødigheden for Alderdommen bliver den eneste opdragende Magt. Men idet det spredte Familieliv udfolder sig til et samlet Samfundsliv, saa bliver det enkelte Menneskes Stilling og Opgave ikke længer saa ligefrem eller fra Begyndelsen af saa let fattelig. Virkeligheden bliver en stadig Bølgegang mellem det Gamle og det Nye, mellem den afklarede Fortid og den uklarede Fremtid, den bliver Tryk og Modtryk, den Enes Kamp mod Alle og Alles Kamp mod den Ene, Pillerne, den hviler paa, knage stedse, fordi de stedse trænge til Fornyelse og maa dannes af kraftige Arme og stærke Skuldre eller bygges som Karyatider med Hovederne til Støtte for den tunge Byrde. Saaledes bliver Samfundslivet de gærende Elementers Frastødning og Tiltrækning, de mægtige Naturkræfters Sammenstød med Bulder og Brag, og hvor skulde et Barn, stillet midt ud i denne Hvirvel, kunne finde sig til Rette? Det maatte synke sammen i en Krog og græde med Ansigtet gemt i sine Hænder. Saa bliver da Opdragelsen en Nødvendighed og Skolerne Øvelseslejre og Overgangstrin fra det stille Husliv til det bølgende Samfundsliv, med Ejendommeligheder hentede fra dem begge, med Lovens strænge Herredømme og med Personligheders milde og myndige Paavirkning, med Alles Lighed for Loven og dog med særligt Hensyn til den Enkelte. Saaledes opdrager Skolen Barnet paa én Gang til at fornægte sig selv og til at hævde sig selv; den er Samfundsdøren aabnet paa Klem, før den lukkes op paa vid Gab. Men ogsaa i en anden Betydning er den et Mellemled mellem Barnet og Samfundet. Samfundet har

ikke forgæves arbejdet Slægt efter Slægt i Sved og Møje, det har kæmpet med Naturen, til den har givet det sin Velsignelse ved at røbe det sine styrende Love, det har grublet over Menneskelivets Magter, indtil de have afsløret deres Træk og peget paa deres Spor i Fortidens lange Aarhundreder, det har grebet og syslet med den menneskelige Tanke, indtil dens Former have staaet klare og anskuelige, og saaledes træder Samfundet hvert Barn, der fødes, fuldt rustet i Møde, rustet med Aartusinders Erfaring og med Kendskab til en Verden. Men Udbyttet af denne Erfaring og Summen af dette Kendskab maa drage ind i hvert nyt, tilblivende Menneske, naar det skal leve et helt Menneskeliv og vælge sin Plads, kvor Kræfterne og Kravet gøre det ønskeligt. Saa bliver Skolen paa Ny Mellemmand, Mellemmand mellem Menneskeslægtens tankeforklarede Erfaring og Barnets endnu indholdsfattige Aand. Dens Kunst er at faa de Midler, den har at raade over, til at smelte sammen med det Stof, den skal meddele, og de Væsner, den skal paavirke. Naar Skolen skal bygge sin Bygning forsvarligt op, saa maa klare Tanker være dens Grundstene. Og kun derved faar den Magt til at udvikle; den virker som Institution opdragende paa samme Maade som enhver Institution: ved at stille den Enkelte under noget Alment, han skal adlyde. Men for at kræve Lydighed med Rette maa man vide, hvad man vil, og vide, at det, man vil, er noget Almengyldigt; det er ikke Ufrihedens og Tilfældighedens, men netop Frihedens og Nødvendighedens Lov, Skolen skal være gennemtrængt af. Saa fører den altsaa Barnet ind i det Almenes Verden; det faar i Arv, hvad Slægt efter Slægt har opsparet, den Indsigt i og Forstaaelse af Livet, som kan løsnes fra den Enkelte og lægges til Slægtens samlede Sum. Det rent Personlige i Barnet udvikler Skolen saaledes ad en Omvej gennem det Almene. Naar den øvrige Opdragelse repræsenterer den levende Tradition i Slægten, den uvilkaarlige Strøm af Følelser og Opfattelser, hvoraf Livet bestaar, saa maa Skolen i denne Forstand staa udenfor og over den blotte Tradition, den maa i hvert Øjeblik spørge sig selv: Hvorfor? og fjerne Alt, hvad der ikke kan svare med et Derfor; den kan kun omspænde, hvad den i Kraft af almene Grunde og Beviser kan forstaa. Og strængt maa den fastholde sin Begrænsning, hvis den ikke vil tabe sin Ret; vil den sætte sig i Livets Sted og omfatte direkte det hele Liv, bliver den paa en Gang uklar og magtesløs ligeoverfor sin sande Opgave.

III.

Det bliver nu let at uddrage Konsekvenserne med Hensyn til Skolens Forhold til Religionen. Skolen maa som en Institution, hvis Opgave det er at virke i klar Bevidsthed om sig selv, virke med alle sine Midler praktisk sammenfattede til en Kunst og teoretisk forklarede i en Videnskab, leve sit Liv i Enhed med sig selv, baaren af én bestemt Aand, stor netop i sin Begrænsning. Der maa ud fra et fast Midtpunkt kunne drages Radier ud til alle Sider, i hvilke Skolens hele Virksomhed i sine Enkeltheder finder sin Plads. Men nu er Skolens Livsnerve netop dens Sammenhæng med det naturlige, historiske Menneskesamfund, der ligger bagved den som dens Udspring og foran den som dens Maal. Skæres Traaden over, der binder Skolen til det levende Menneskesamfund, saa dør dens eget Liv ud og dens Kraft forødes paa blotte Former og Formler. Og søger den ikke at slaa sine faste Rødder i Barnesjælens naturlige, psykologiske Tilstand for igennem en Forstaaelse af dennes lovbundne Udvikling at begrunde sin egen Fremgangsmaade, saa hjemfalder dens Færd til Vilkaarligheden og Tilfældigheden, saa brister det af Fornuften hjemlede Baand, der skulde knytte Maal og Midler sammen, og Skolens Arbejde gaar enten saa at sige sporløst igennem Barnets Sjæl uden at plante frugtbare Begyndelser i den og styrke den ved passende Næring, eller den øver Vold mod Barnenaturen ved at lægge Tanker ind i den, for hvis Tilegnelse de naturlige Forudsætninger mangle, saa at Barnets indre Liv faar sin Rod i et andet menneskeligt Væsens Tanker og Følelser, medens Skolen netop skal udvikle Evnen til personligt og selvstændigt at sætte sig i det rette Forhold til Virkeligheden. Saa kan da Skolen kun rumme, hvad der har sin Tilknytning i selve Menneskenaturen, og hvad der ad den menneskelige Erfarings Vej kan gøres Rede for. Og deri ligger Dommen over, hvilken af de to beskrevne religiøse Opfattelser Skolen i Kraft af sit Væsen kan optage i sig og indordne sig under.

Den Religiøsitet, der hviler paa Bruddet med Menneskenaturen, maa Skolen skyde fra sig som en Sag, den ikke kan magte. Den tillader sig ikke direkte nogen Dom over den, saalænge den ser den udenfor sig og omkring sig som en virksom Livsmagt, om end indirekte dens hele Aand og Fremgangsmaade uvilkaarlig kommer til at indeslutte en Protest, fordi den samler al sin Kraft om at udvikle de Evner, hvis væsenlige Betydning denne Religiøsitet fornægter; men i det den indrømmer enhver Livsopfattelse, der paa en

frugtbar Maade kan udfylde og bære et Menneskeliv, dens Ret, saa siger den: „Familielivet er jo Opdragelsens andet Arnested, hvorfra Ilden, der brænder og varmer, faar sin Næring: alle et Hjertes uvilkaarlige ureflekterede Tilskyndelser, og hvor Opdragelsen er knyttet til Livets daglige Tilskikkelser og det Sind, de modtages med, og ikke som i Skolen ordnet med en Menneskétankes gennemførte Kunst; der er det netop det, der umiddelbart boer i Sjælene, der umiddelbart maa give sig til Kende. En Fader staar jo paa Livets egen Grund og den Magt, der aandeligt kan beherske ham, er bindende for ham; men saa beror jo ogsaa hans opdragende Indflydelse paa den naturlige Nødvendighed, med hvilken han bliver sin egen Overbevisnings Talsmand gennem det daglige Livs Ord og Handlinger. Hvad er naturligere, end at han overgiver den religiøse Opfattelse, hvori han har fundet Tryghed og Fred, til sine Børn for at de kunne bygge videre paa den Grund, han har lagt? Det er jo Livets Vilkaar, at de Forhold og Omgivelser, hvoriblandt et Menneske fødes, bestemme den Kreds af Ideer, fra hvilken dets Udvikling tager sit Udgangspunkt."

Men hvis man ved Religiøsitet blot forstaar den Aand, i hvilken et Livsindholds spredte Bestanddele sammenflettes til et Hele og med et Hele og i hvilken den enkelte Personlighed praktisk og teoretisk føler sig baaren af denne Helhed, med Fordybelsen i dens inderste Kærne til stadigt Øjemed og med Selvhævdelsen stadig vunden igennem denne Fordybelse og Selvhengivelse, saa at Livets højeste Former og Livets laveste Former falde indenfor den Helhed, i Forhold til hvilken den religiøse Fred er vunden, saa vil ogsaa Skolen ud af sin Gernings mange paa èn Gang krydsende og samarbejdende Virksomheder afføde en Religiøsitet, i hvilken det moralske og det intellektuelle Liv smelte sammen til Enhed, og i hvilken Virkeligheden og Menneskesjælen mødes som Forbundsfæller. Det bliver en Religiøsitet, der uden paa noget Punkt at udskille sig i en selvstændig Form eller som en selvstændig Lære dog er allestedsnærværende tilstede, fordi den kun er det højeste Udtryk for den hele Virksomheds Enhed med sig selv og Enhed med Livet. Den kommer ikke til som et Baand at stramme Nogen eller som en Byrde at trykke Nogen, netop fordi den kun er den Aand, i hvilken Alle leve og røres og ere, og fordi den først træder frem for de Enkeltes Bevidsthed, naar Sjælene ere forberedte og Øjnene opladte derfor.

IV.

Religionen træder i sine historiske Skikkelser op knyttet til bestemte historiske Begivenheder. For den ene af de to omtalte religiøse Opfattelser falder det Overnaturliges Lys hen over disse Begivenheder, de danne en egen Verden, en hellig Historie i Modsætning til den profane. Men paa det Grundlag kan Skolen ikke optage dem i sig; det vilde fra Skolens Side være et Overgreb øvet mod de umyndige i Aanden, fordi den hellige Historie kun bliver hellig i Kraft af en Personligheds tilkæmpede Tro og ikke kan træde frem med noget alment Krav paa at være det, og Skolen havde jo kun det Almene til sin Genstand og sit Middel. Men for den modsatte Opfattelse staar selve Religionernes og de religionsfrembringende Folkeslags Historie som et Led og en Side af det hele Menneskelivs naturlige Udvikling, og netop fordi i dens Tanker Religionen betegner Højdemaalet af en given historisk Tilstand, Udtrykket for Menneskeevnernes højeste og dybeste Rækkevidde, saa vilde Billedet, som Skolen oprullede af Menneskeslægtens Udviklingsgang, blive ufuldstændigt og usammenhængende, de forskellige Tiders dybeste Strømninger vilde blive uforklarede og ikke henførte til deres Kilde, en af Kulturkampens stærkeste Løftestænger vilde være unddragen Øjet, om ikke f. Eks. den bibelske Historie toges ind med i Skolens Kundskabskreds, behandlet saaledes som Skolens Opgave kræver det.

Lad os et Øjeblik se paa den Betydning, den bibelske Historie har haft for den humane Dannelse. Den kan stilles sammen med den klassiske Dannelses. I Renaissancens Tidsalder bragte den romerske og græske Oldtids Skrifter igen en Luftning fra det frie, naturlige Menneskeliv ind i det ældede Evropas stivnede eller opløste Former, de sultne Sjæle styrtede over dem, som over Manna i en Ørken, og Livets eneste Maal og Glæde blev at vende tilbage til den forsvundne og paa Ny aabenbarede Herlighed, Menneskenaturens sande og gyldige Udtryk, i hvilket Sandheden nu éngang v a r funden. Med Haabets Begejstring kastede man sig da over de genfundne Skrifter og Skatte, hele det Væv af Smuds og Spindelvæv, Middelalderen havde spundet om de klassiske Tanker og Sprogformer, fejedes bort, og Sproget stod igen rent og ædelt som de Billedstøtter, man gravede op af Jorden. Ikke alene den Lærde, men Mennesket som dannet og udviklet Menneske maatte træde ind i denne høje, sandhedsprægede Verden, be-

herske dens Former og fyldes af dens Indhold. Selve det antike Sprog blev et Dannelsesmiddel ved den Renhed og Velklang, hvormed dets Perioder slyngede sig i hinanden, ved den Klarhed og Anskuelighed, hvormed Tanken prægede sig i Udtrykket, og Maalet blev at lade de forsvundne store Aander ligesom opstaa paa Ny i begejstrede Tilhængeres og Efterligneres Skrifter og Tale. Det var en Vej, ad hvilken man fra Trældommen søgte tilbage til Friheden. Og nogenlunde samtidig hermed, i Reformationens Tidsalder, traadte Biblen som Dannelsesmiddel ind i Livet med fornyet Magt. Katolicismen havde svøbt Religionen ind i sine Dogmeformler og unddraget de Troende det levende Spejl, hvori dens Træk stode afmalede. Idet Reformationen satte Biblen i sit Skjold, vilde den føre den Troende tilbage til hans Tros Kilde, en mægtig poetisk Verden aabnede sig for ham, vældige Aander gave i store Fantasibilleder den religiøse Følelse en Form. Fri og villig gav Følelsen sig hen til den betagende Højhed og Dybde, Biblen aandede. Det kom nu an paa ret at lade sig fylde og gennemtrænge af de Livstanker, der aabenbarede sig deri, Biblens levende Skikkelser stode igen op af deres Grav. Biblen blev Sandheden, selve den guddommelige Sandhed, hvis enkelte Ord fik Vægt som Vejledning i Livet, som dets faste Støtte og det ene Fornødne, og fik Tankegangene og Følelsesformerne støbte i deres Billede. Der laa en Frigørelse og Genfødelse i atter at staa Ansigt til Ansigt med selve de Helliges kraftige, enfoldige Ord, med den Renhed og Magt, hvori Tankerne vare brudte frem og Læren født. Dengang kom altsaa den klassiske og den bibelske Oldtid som en Befrielse, og Syslen dermed, Livet deri blev det Højeste, fordi de bragte Mennesket et mægtigt Skridt længer frem paa Vejen til sig selv. Men Oldtiden og dens Tanker staa ikke mere som det eneste Frihedens og Menneskenaturens Rige. Nutiden har selv avlet sine Tanker og sin Livsopfattelse, den søger ikke længer Sandheden ved at se tilbage, men ved at hige fremad. I Alt, hvad Fortiden har frembragt, ser den derfor mægtige historiske Klippeblokke, paa hvilke en Bygning kan rejses, men ikke selve den Bygning, der uombygget kan staa til Evighed. Saa maa det ogsaa være i den Aand, at Skolen, der repræsenterer den udviklede Kulturbevidsthed, til Syvende og sidst optager den bibelske Historie i sig.

H. Trier.

Paa den Gyldendalske Boghandels Forlag er nylig udkommet:

BILLEDER FRA ORIENTEN.

Erindringer fra en Reise i 1873—74.

Af

HOTHER TOLDERLUND.

3 Kr.

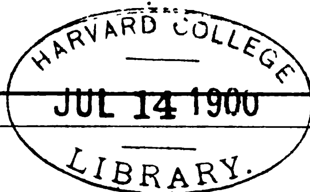
I »Berlingske Tidende« af 30. April 1875 findes følgende Anmeldelse af denne Bog:

»Det er et med umiskjendelig Troskab opfattet Billede af Orienten, her meddeles, betragtet fra Touristens Standpunkt. Forfatterens Talent er bekjendt i en ikke ringe Kreds, og som man veed fra hans tidligere Arbeider, bestaaer det netop væsentlig i at gjengive, hvad han har seet, paa en saadan Maade, at man faaer et fyldigt, levende og uforvansket Indtryk deraf. Denne Evne kommer ham her i høi Grad tilgode. Her er ikke som hos saa mange andre Reisende nogen Bestræbelse tilstede efter at gjøre Orienten til et fee-agtigt Eventyrland; Hr. Tolderlund viser os det ærværdige Nildelta, som det i Virkeligheden er. Han har et skarpt Blik for Eiendommeligheden i dets brogede, af saa mange ueensartede Bestanddele sammensatte Liv, dette permanente Stævnemøde mellem Østen og Vesten, mellem Fezzen, Turbanen og de europæiske Moder; han glemmer ikke at fremhæve dets originale, ofte høist maleriske Skjønhed, som tildeels betinges af Havernes yppige Plantevæxt; men paa den anden Side lukker han ikke Øinene for dets Skyggesider, Overtroen, den slaviske Underdanighed overfor de Mægtige, Ureenligheden, Smudset og den næsten nøgne Fattigdom. Om man end kunde have ønsket, at de anekdotiske Partier i Bogen havde været noget talrigere, trættes man dog ikke af den næsten uafbrudte Beskrivelse. Der er gjort Rede for saa mange forskjellige Indtryk, og Stoffet er i sig selv saa fremmedartet, at man fængles af den livlige Skildring, hvis Correcthed ikke alene er indlysende i og for sig, men yderligere bekræftes ved Alt, hvad man kjender andetstedsfra. Som særlig vellykkede Partier maae vi fremhæve Ankomsten til Cairo, Hôtel du Nil, Byens Gadeliv, Basarer, Pyramiderne ved Gizeh, Udflugt til Sakkarah, Haremsbesøg og Paschaens Datters Bryllup. Der er i hver af disse Skildringer smaa, afrundede Tableauer, der staae lyslevende for Læseren, og Bogen kunde i sin Heelhed bedre end mange andre fortjene Navn af »malerisk« Reise; thi Alt er her betragtet ikke alene som med en Malers, men som med en god Colorists Øie.«

Indhold.

I Redaktionsanliggender bedes man henvende sig til Cand. mag. E. Brandes, Kongens Nytorv 10, 2den Sal, hvorhen ogsaa alle Bøger og Blade, Tidsskriftet vedkommende, ønskes sendte.

Dette Tidsskrift udkommer i maanedlige Hæfter paa gennemsnitlig 5 Ark til en Pris af 6 Kroner halvaarlig. — Subskription, som er bindende for ét Bind (6 Hæfter), modtages i alle Boglader i Danmark, Norge og Sverig samt paa de kgl. Postkontorer.

Det nittende Aarhundrede.

Maanedsskrift

for

Literatur og Kritik.

Udgivet af

Georg Brandes og **Edvard Brandes.**

1875. — August—September.

København.

Forlagt af den Gyldendalske Boghandel (F. Hegel).

Trykt hos J. Jørgensen & Co.

Paa den **Gyldendalske Boghandels** Forlag er udkommet følgende Skrifter af

Henrik Ibsen:

Kærlighedens Komedie.

Komedie i tre Akter.

3dje Udgave. — 1 Kr. 75 Øre; eleg. indb. 2 Kr. 90 Øre.

De Unges Forbund.

Lystspil i 5 Akter.

3dje Oplag. — 2 Kr. 75 Øre; eleg. indb. 4 Kr.

Digte.

2 Kr.

eleg. indb. 3 Kr. 25 Øre.

Brand.

Et dramatisk Digt.

7de Oplag.

3 Kr.; eleg. indb. 4 Kr. 35 Øre.

Hærmændene på Helgeland.

Skuespil i fire Handlinger.

3dje Udgave. — 1 Kr. 50 Øre; eleg. indb. 2 Kr. 65 Øre.

Peer Gynt.

Et dramatisk Digt.

3dje Oplag.

3 Kr.; eleg. indb. 4 Kr. 35 Øre.

Kongs-Emnerne.

Historisk Skuespil i 5 Akter.

3dje Udgave.

2 Kr. 75 Øre; eleg. indb. 4 Kr.

Kejser og Galilæer.

Et verdenshistorisk Skuespil.

2det Oplag.

6 Kr.; eleg. indb. 7 Kr. 65 Øre.

Catilina.

Drama i tre Akter.

2den og gjennemarbejdet Udgave. Med et Forord.

1 Kr. 75 Øre; eleg. indb. 3 Kr.

Fru Inger til Østråt.

Historisk Skuespil i fem Handlinger.

2den Udgave.

2 Kr. 25 Øre; eleg. indb. 3 Kr. 50 Øre.

Et Rimbrev.

Min kære ven!

De skriver mig bekymret til og spørger
hvi slægten går så underlig fortrykt,
ej ildnes op i fryd og ikke sørger,
men synes ruge på en uklar frygt, —
hvi intet held formår at live ånderne,
hvi ingen er sin egen modgangs dommer,
hvi hvermand tager skæbne-gunst og vånderne
med sløvheds ro, og venter hvad der kommer.

Kræv ikke, ven, at jeg skal gåden klare;
jeg spørger helst; mit kald er ej at svare.

Men da De nu har dyppet Deres pen,
så skal det dog ej være gjort forgæves, —
at sige, hvis ej med bestemthed kræves
et svar, som svarer sådan ligehen.
Kort, jeg til svar vil spørge Dem igen;
og undskyld at — da hånden med i spillet
en digter har — der spørges i et billed.

Så sig mig da, om De har nogensinde
tilfældigvis ved vore kyster set
et skib stå ud tilhavs for friske vinde
og sætte kursen endefrem og ret?
Det har De vist, og De har sikkert mærket
det liv, den lyst, den virksomhed ombord,
den trygge sorgløshed, der driver værket,
det sikre bydende kommando-ord,
som om det var en regelbunden verden
med fastsat bane, lig vor egen jord,
med lov, som den, for farten og for færden.

Tidt går et sådant skib på lange rejser;
det søger fjerne lande, mange havne;
man losser lasten, og ombord man hejser
nyt stykgods under udenlandske navne;
man stuver rummet mellem begge stavne
med en utallighed af kasser, baller,
og hverken skipper eller mandskab ved
til punkt og prik hvad skibet fører med;
alt går iflæng, alt tages som det falder.

Så lægges atter ud på vide veje;
kækt graver bougen i det salte skum;
det er som havet ikke havde rum
og bølgens rygning ej gav bredt nok leje
for den usigelige livsmods-sum,
som stormvejr ikkun øger og formerer
hos skipper, mandskab og hos passagerer.

Begribeligt. Er ikke skuden tæt?
Er ikke lasten stuvet jævnt og sikkert?
Er ej kompas, sextant og stjernekikkert
i orden til at holde kursen ret?
Er ej det skøn, den dygtighed tilstede,
som vækker lid og holder mishåb nede?

Og dog, tiltrods for alt, det kan sig hænde
en godvejrsdag, foruden synlig grund,
at der ombord, på hvermands sind og mund,
en sælsom trykket lumring er at kende.
Først tykkes få af denne tunghed grebne,
så fler, så mange, så til slutning alle;
sløvt sættes sejl og sløvt håndteres rebene;
sløvt purres ud; sløvt høres piben kalde.
Der tages varsler af hver liden ting.
Havblikkets døs, ja føjelige vinde
mismodigt tydes; selv et marsvins spring,
en stormfugls skrig man lægger sig på sinde.
Sløvt går de der, af samme lønsot smittede,
skønt ingen røbed og skønt ingen frittede.

Hvad er da skét? Hvad er vel hændt ombord?
Hvad er den gådefulde grund til trykket,
som lamslog sind og vilje, arm og ord?
Er nød påfærde, — nogen forulykket?
Nej, ingenlunde. Alting går sin gang, —
men uden håb og mod, og uden sang.
Og hvorfor? Jo, fordi en lønlig tvivl,
et rygte sniger sig foruden hvil

fra forlugaren og til agtermasten:
De tror de sejler med et lig i lasten.

Den sømands-overtro er vel bekendt;
engang brudt ud den fylder alles tanker.
Hvordan med sagen selv det er bevendt,
erfares først, hvis rejsen vorder endt,
trods alle varsels-tegn, trods skær og banker,
i havnen trygt fortøjet og for anker. —

Se, kære ven, — Europas damp-paket
står ud tilhavs med kurs mod nye lande,
og både De og jeg har løst billet
og taget plads på agterdækkets bret,
med hatten løftet mod de gamle strande.
Herude svales både sind og pande;
heroppe kan vi ånde frit og let; —
i lasterummet ligger al bagagen,
og kok og steward sørger for menagen.

Hvad kræves mere til en sorgløs færd?
Maskinen gør sin pligt; hør kedlen buldre;
se stempelstangen løfte sine skuldre;
se skruen kløve vandet som et sværd; —
stagsejlet holder skibet frit for krængning;
rormanden bøder af hver overdængning;
rumt farvand går vi i; kaptejnen oppe
på brettet er vor fulde tillid værd
og holder udkik over alle toppe; —
hvad kræves mere til en sorgløs færd?

Og dog, — vidt ude på det åbne hav,
midtvejs imellem hjemmets land og målet,
det lader jo som farten sakked af,
som al vor frejdighed var fra os stjålet.
Mandskab og passagerer, mænd og kvinder,
går om med sløve øjne, slappe kinder;
man synker sammen, ruger, grubler, lytter
i forlugarer og i pragt-kahytter.

De spørger mig om grunden, gode ven!
Har De ej mærket, noget vilde komme?
Forstod De ej, et tidehverv var omme,
der vejred tryghed og fortrøstning hen?
Hvad grunden er, det ligger ej for dagen;
men De skal høre hvad jeg ved om sagen.

Jeg sad en nat alene her paa dækket,
en lummer nat med stjerner og med stilhed;
luftdraget var så blødt, så fuldt af mildhed,
og aftenvindens vinger ganske stækket.
Tilkøjs var alle passagerer gangne,
og døsigt brændte lamperne dernede;
ud fra kahytten flød en kvalmfuld hede,
der holdt de trætte i en halvsøvn fangne.
Men hvileløs og uden fred var blunden;
jeg så det; skylights-lugen stod halvt åben; —
hist lå en statsmand og fordrejed munden
som til et smil, der endte med en måben;
en lærd professor vælted sig til siden,
splidagtig, lod det, med sin egen viden;

en theolog trak teppet over panden;
i hovedpuden grov sig ned en anden;
og højt og lavt lå kunstnere, skribenter,
som folk i drøm, der frygter og forventer; —
men over alt det halvsøvns-liv dernede —
en rødlig, osende og kvalmfuld hede.

Jeg vendte øjet fra det sløve røre;
jeg stirred fremad i den friske nat;
jeg så mod øst, hvor alt en dagning mat
begyndte alle stjerners glans at sløre.

Da traf et ord hist nedefra mit øre;
det traf mig der jeg lænet sad mod masten.
En sagde højt og, som det syntes, midt
imellem usund søvn og mareridt:
Jeg tror vi sejler med et lig i lasten!

Henrik Ibsen.

Dædalus.

Ganske ejendommelig var den Aften. Jeg husker den tydeligt; men Hukommelse er jo ikke blandt de Ting, som Møl og Rust ikke kunne fortære, og jeg skynder mig med at gøre det, som jeg hin Aften hørte, uafhængigt af den blotte Hukommelse alene.

Jeg vilde have svoret paa, at min gamle Onkel, der har trukket sig tilbage fra Embedet, og som lever saa stille og adstadig ude paa sin Gaard med sine Bøger og sin „Selvtænkning“, at denne sindige og bestandig harmoniske Natur aldrig kunde være kommen i en saadan Bevægelse ved en tilsyneladende saa ligegyldig Bemærkning. Vi havde drukket vor The, og Piberne vare komne frem. „Jeg begynder at blive gammel“, sagde min Onkel. „Og jeg længes snart efter at blive det“, svarede jeg. Han saa' vist paa mig. „Jeg kan ikke lide at høre de unge Mennesker i vor Tid tale saaledes; jeg venter snart at se Slægten komme til Verden med Briller paa og daarlig Fordøjelse. I min Ungdom“ ...; han afbrød sig selv og stoppede Asken fast ned i Pibehovedet. „Oprigtig talt, Onkel; jeg troede aldrig, at Du havde været ung!“ — „Ikke det! Saa—aa? Og hvoraf ...“. Atter en Afbrydelse, og den gamle Mand lænede sig tilbage i Stolen og gav sig til at stirre op i Loftet, medens sagte Trækninger spillede om hans Mundvige og Øjenkroge. Vi sad en Stund i den dybeste Tavshed. Paa

en Gang fik jeg en Idé. Jeg rykkede min Stol hen foran Onkels og bankede ham blidt med min Pibespids paa Armen. „Fortæl mig Noget fra din Ungdom; fortæl mig om din første Kærlighed, Onkel!“ Det gav et Sæt i ham, og han stirrede paa mig, som om han vilde spørge mig, om jeg var gal. Jeg stirrede imidlertid igen og tog ikke mine Øjne bort fra hans, førend jeg havde tvunget ham til at slaa sine ned. Naar en ældre Mand slaar Øjnene ned for en Yngre, er han færdig. Jeg plantede straks Fanen paa Bastionen og begyndte: „I det Hus, hvor jeg som ungt Menneske opholdt mig, var Datteren, en yndig, fin Blondine, en komplet . . .“. „Nej, for Pokker, nej!“ og der fór et Smil over den Gamles Ansigt. „Du er og bliver en taabelig Dreng; men man kan jo Intet nægte Dig. Hør saa da!“ Og min Onkel fortalte.

Jeg var en Snes Aar, eller et Par og Tyve var jeg vel. Jeg havde absolveret dansk-juridisk Eksamen med Udmærkelse, var mellem os sagt et kønt og haabefuldt ungt Menneske, og havde Ansættelse som Fuldmægtig hos Herredsfogden i den jyske Købstad, hvor din Fader nogle Aar senere kom i Embede.

Jeg maa bemærke, at jeg stod vel anskreven hos min Foresatte, Herredsfogden, og heraf fulgte igen, at jeg nød en vis Estime ude omkring i Byen, hvad der jo ikke altid er Tilfældet med unge Fuldmægtige paa Herredsfogedkontorerne. Grunden til min Principals Velvilje laa vel egentlig deri, at jeg aldrig, saaledes som min Forgænger havde gjort, blandede mig i Principalens private Liv. Jeg lod hans Levevis være, som den var. Hvad kom det mig ved, at han snarere, i trofast Selskab med sin Ven Byfogden, søgte Værtshuset end de pæne Familier i Byen, og at han som Følge af sin ufortrødne Sidden i Klubben om Natten kun sad meget kort i Retten om Dagen! Ingen af Fogderne var gift, og forudsat, at deres Levevis ikke gik for meget ud over deres Em-

bedspligter, var der jo Ingen, som havde Ret til at bebrejde dem Noget. Paa den anden Side vogtede jeg mig vel for at gøre mig familiær med dem, hvad der jo tidt og ofte om Natten var Lejlighed til. Jeg tog imod et Glas, naar de bød mig det, spillede vel ogsaa en Gang imellem et Slag Kort med dem, men holdt mig forresten altid i en passende Afstand. Dette bidrog ogsaa meget til at hæve mig i Folks Øjne ude omkring i Byen, saavel blandt Honoratiores som i Middelklassen, og dersom jeg i det Hele taget havde sat Pris paa at leve det selskabelige Liv, som man kan leve i en lille Købstad, saa var jeg vel endt som Svigersøn enten i en Embedsmands Hus eller hos en eller anden velstaaende Haandværker. Der var saamænd Garn nok ude efter mig.

Jeg holdt mig imidlertid for mig selv; og Grunden ... ja, ser Du, Grunden var netop — laa netop i ..."

„Godt, Onkel! jeg forstaar Dig; men giv nu Historien en passende dramatisk Indledning, som f. Eks.: Det var en Aften i Klubben; Lamperne vare tændte over Billardet, og Herredsfogden havde to Gange i Træk vundet en Karoline, da Johanne, den smukke Opvartningspige, traadte ind ..."

Saa ti dog stille! — Du er fuldstændig paa Vildspor. Men siden Du nævner Klubben, saa vil jeg ogsaa begynde med Klubben. Lamperne vare ganske rigtig tændt over Billardet, og det er saamænd ogsaa muligt, at Herredsfogden havde vundet en Karoline to Gange i Træk, skøndt hans rette Force egentlig var Blanche-Polydor. Den tykke Byfoged sad henne paa Divanbænken under Markør-Tavlen og pudsede sine blaa Briller og tørrede sine rindende Øjne. Den lange, sejge Adjunkt ved Katedralskolen bøjede sig hen over Billardet med Tungespidsen hængende udenfor den venstre Mundvig, ligesom en Kommentar til Livius, der gaar udenfor Teksten. Byens to største Købmænd stod i en Krog og gned sig i Hænderne over en flov Historie, der blev

fortalt af en flov Probenreuter, og den lille hjulbenede Markør skraalede Pointerne op i Øret paa den laskede Mølleejer, der var døv ved visse Vinde. Der var en Duft af varm Grog og en tæt Tobaksdamp i Lokalet, og det nyttede ikke stort, at de øverste Vinduer vare lukkede op til den stille, varme Sommeraften udenfor. Jeg kom ind ad Døren med de sidste Breve, der vare indløbne paa Herredskontoret, inden Skriverdrengen og jeg lukkede. „Er der Noget af Vigtighed?“ spurgte min Foresatte, idet han tog imod den lille Pakke og lod sit Lys tænde henne paa en Stumtjener i en Krog, hvor han plejede at afgøre sine „løbende Forretninger“. Jeg viste ham et besynderligt, firkantet Brev med en Mængde Lakklatter og stilet: „Til Byens vise Raad, By- og Herredsfogderne i N.“ Principalen greb Brevet, og ikke saa snart vare hans Øjne løbne ned over Siderne, førend han udstødte et lydeligt Hallo! og kastede det hen til sin Ven med de Ord: „Læs højt, Bor'mester! Det er Dig, der har Forrangen.“ Byfogden fik sine Briller paa, vendte Ryggen til Lampen og læste:

„Velvise Raad, Borgmester, By- og Herredsfoged i N.! I Videnskabens Navn, i Kunstens og Himlens Navn, og i mit, Undertegnedes eget Navn ansøger jeg om Tilladelse til den førstkommende Søndag Eftermiddag at maatte paa Byens Torv fra Gæstgivergaardens Kvist foretage den Flyverejse i den af mig opfundne Flyvemaskine, som jeg nu i mange Aar og under mange Uheld og Forandringer har arbejdet paa at faa i Stand til Videnskabens og Kunstens Forherligelse og til en liden Indtægt for mine Udlæg ved en passende Entré, som nærmere skal blive bekendtgjort. I Ærbødighed: Mario, Sebaldus Vinninge, Markledshusene pr. N.“

En skraldende Latter fulgte paa denne Oplæsning. Om det saa var den lille, hæslige Markør tillod han sig at stemme i med.

„Hvad Fanden er dog dette?“ gispede Byfogden, hvis Astma havde indfundet sig tilligemed Latteren og nu næsten truede med at kvæle ham.

„Ja, hvad er det?“ gentog de Alle i et samlet Kor, og Herredsfogden vendte sig til mig og spurgte, om jeg vidste nogen Besked om denne Flyvekunstner.

Jeg søgte saa godt det lod sig gøre at dække min Forlegenhed; thi, oprigtig talt, jeg vidste nogen Besked om denne forunderlige Mand, der havde lavet sig en Flyvemaskine, og saaledes var indtraadt i Rækken af de Ulykkelige, hvis Forhaabninger ere knyttede til perpetuum mobile'r, de Vises Sten etc. etc. — Jeg havde rent tilfældig paa en Spadseretur udenom Byen truffet paa denne Mand. Jeg sværmede maaske den Gang mere for Originaler end nu; han interesserede mig, saa meget er vist, og desuden havde han en Datter, som . . . nok sagt, jeg havde været hos ham adskillige Gange, lyttet til hans Forklaringer om Faldhastighed, Luftens Bærekraft og anden halvvidenskabelig Plukkemad; jeg havde beundret hans Maskine og navnlig beundret hans Datter; — ak ja! det forunderlige Barn; jeg ser hende endnu for mig saadan som hun ...

Glem ikke, Onkel, at Du er i Billardværelset og skal søge at undgaa en Forklaring overfor Herredsfogden! tillod jeg mig at afbryde ham.

Du har Ret. Der skal være Orden i Tingene. Nuvel da, jeg sagde saa lidt som muligt; men i det, jeg sagde, søgte jeg at lægge et godt Ord ind for Manden.

„Aa, det er ham, den gale Blikkenslager, Kedelflikkeren eller hvad han nu er!“ raabte min Principal; „jeg troede, at han var væk fra Herredet for længe siden.“

Adjunkten, der aldrig lod Lejligheden til en lille Spydighed gaa tabt, bemærkede, idet han tog Sigte paa Billardet, at det var rart at høre, hvor god Besked Øvrigheden vidste om Borgernes Anliggender.

„Borgerne!“ fór den hidsige Byfoged op, „Borgerne, siger De! som om saadant noget Taterpak og Tyvetøj kunde regnes blandt Borgerne. Men jeg skal undersøge den Sag nøjere; her skal ingen Tilladelser gives til Optøjer og Uordner! Byen skal renses — hører De, Hr. Adjunkt, renses for alle daarlige Bestanddele. Gudsdød, her er dog Øvrighed endnu i Landet.“

Adjunkten, der i sin Egenskab som Byraadsmedlem en Gang havde modtaget et Mistillidsvotum i Anledning af en forsømt Rendesten, bed i sin Ærgrelse næsten det Halve af den udhængende Tunge. Den laskede Mølleeier grinede, Købmændene og Probenreuteren ligesaa, og de to Fogder kom herved i saa godt Humør, at jeg vovede paany at omtale min Klient. Jeg gjorde opmærksom paa, at der aldrig var ført nogen Klage over Manden i Markledshusene, at han naturligvis var fattig, at hans Eksperimenter rimeligvis havde kostet ham meget mere end han havde Raad til, og at man dog gærne kunde unde Stakkelen den Fortjeneste, der kunde komme ind ved „en passende Entré“.

Den lille oppustede Byfoged skelede hen til mig, idet han tømte sin varme Grog og smækkede med Tungen paa en højst anstødelig Maade. — „Man skulde næsten tro“, hvæsede han, „at De selv skulde have en Part med af „den passende Entré““. Pas paa din Fuldmægtig“, raabte han til sin Ven; „om lidt flyver han bort med Vildgæssene!“

Jeg lo pligtskyldigst ad denne overordentlige Vittighed. De Andre stemmede i med, og den mere joviale Herredsfoged kom mig til Undsætning med en Antydning af de ubetalelige Løjer, det vilde være at se Mester Flyvekunstneren hoppe paa Tagryggen som en Storkeunge. Byfogden gryntede og bød Snus rundt, hvilket altid var et godt Tegn. — „Ja ja“, bekvemmede han sig endelig til at indrømme, „vi kan jo tænke derover. Lad

os nu først faa vores „Jakob“; Købmand Villumsen skylder mig Revanche fra igaar.“

Jeg vidste af Erfaring, at enhver alvorlig Diskussion hermed var afbrudt. Jeg maatte være tilfreds med det indvundne Resultat, hvor svævende det endogsaa kunde være. Da jeg ikke følte nogen særegen Opfordring til at overvære Fogdernes Spilleparti, saalidt som til at bryde en Lanse med den slagne Adjunkt paa Billardet, listede jeg mig ubemærket ud af en Dør og ud i Klubhaven.

Det var Aarets skønneste Tid. De lyse Nætter vare paa deres Højdepunkt. Blændet af Lampelyset derinde fra Klubværelset stod jeg nogle faa Øjeblikke for at orientere mig, inden jeg valgte en Vej gennem en af den gamle Klubhaves tætbevoksede Gange. Der var en stor Græsplæne med Blomsterrabatter lige udenfor Havedøren, Valnødde- og Lindetræer paa hver Side af Plænen. I det aabne Rum mellem disses Grene straalede Sommernattens Himmel ligesom et blankt Skjold. I den nederste Ende af Skjoldet anedes nogle stærkere Farver, rosarødt og orangegult. Det kunde være Virkninger af den Sol, som var gaaet ned, og det kunde være Antydninger af den Sol, som vilde staa op. Højere til Vejrs forsvandt al bestemmelig Farve; nogle fine, graalige Skystriber svømmede lige over Hovedet og syntes paa jordisk Vis at ville erklære sig imod den fuldstændig rene Harmoni i Zeniths vidunderlige Verden. Stemningen, saaledes som den gød sig ned fraoven over alle nære og fjærne Genstande, maatte snarere fordre Musikens end Farvens Sprog for at kunne udtrykkes forstaaeligt. Musik var Alt omkring mig, et dæmpet, bølgende Tonevæld, og heri blandede sig Træers, Buskes og Blomsters krydrede, bedøvende Aande. Jeg snappede efter Vejret, jeg skælvede, jeg følte mig overgivet Midsommernattens Trylleri paa Naade og Unaade. — Jeg gjorde nogle Skridt fremad og standsede atter. Det forekom mig, at en Skygge, en Skik-

kelse, noget ubestemt Noget gled ud fra Buskene paa den anden Side af Plænen og nærmede sig et af de oplyste Vinduer i Klublængen. Jo, ganske rigtig; der stod en Skikkelse derhenne og kiggede ind ad den nederste Rude. Jeg kunde se Hovedets Form aftegne sig mod Ruden. Jeg bøjede mig frem og kaldte ganske sagte: Morna! Er det Dig, Morna? Hovedet forsvandt; Skikkelsen dukkede sig ned langs Muren og fór med hurtige, lydløse Bevægelser tilbage over mod Buskene. Jeg hørte Lyden af Grene, som skiltes ad og klappede sammen, og førend jeg ret kunde bestemme mig for, hvad jeg vilde vælge, enten at blive eller følge efter, slog Havelaagen i med et lille Smæk. Det var hende, Flyvekunstnerens Datter. Denne Hovedform kendte jeg altfor godt; denne Maade, hvorpaa Haaret var bundet op i en Knude og stukket ind under et lille, trekantet Tørklæde, hvis Snip viftede ud fra Nakken som en Standart, der bliver baaren frem imod Vinden! Men hvad vilde hun her? hvorfor kiggede hun ind ad Ruden? og havde hun kendt mig? — Jeg gik hurtigt ned ad den lange, snoede Gang, aabnede Laagen og stod ude i Kirkegyden, et snævert, saa godt som ubeboet Stræde, hvis Fortsættelse, Vognmandsvænget, løb ud til Udkanten af Byen og saaledes netop var den korteste Vej til Markledshusene. Jeg vilde naturligvis ud til Markledshusene. Men hvordan det nu var eller ikke var: jeg var ubestemt og urolig. Virkede Midsommernatten altfor betagende paa mig? Jeg véd ikke; jeg var et Stemningsmenneske den Gang; Alt virkede paa mig, og Synet af Morna der uden for Vinduet bidrog just ikke til at gøre mig roligere. Jeg gik op ad Kirkegyden, og jeg tænkte ved mig selv: Hvad om nu Fogderne vidste, hvor Du gik hen; hvad om nu Kancelliraadens Damer der omme i Storegaden anede, hvem Du gik og tænkte paa; hvad om den lille, vimse Doktor, der altid løber med Bynyt, hvad om han nu saa' mig her og gættede sig til, hvor min Vej gik hen? —

Jeg følte, at jeg blev rød; jeg skammede mig over min Fejghed, men den gik ikke over alligevel. Pludselig hørte jeg hurtige, lette Trin bag mig. Jeg vidste, hvem det var, førend jeg havde vendt mig, og da jeg havde vendt mig, og da jeg havde sagt: Morna! følte jeg atter denne Usikkerhed og Forlegenhed komme over mig, blandet med den Fejghed, som jeg ønskede tusind Mile borte, men som alligevel var der, og som gav mig en Holdningsløshed og Kejtethed, som jeg ubetinget havde fordømt hos en ung Mand, hvis jeg havde læst om den i en Bog.

God Aften, Morna! sagde jeg. Du gaar alene her? — Du var — jeg troede, Du var inde i Haven; — det er døg en mageløs dejlig Nat!

Morna gik ganske rolig og fuldstændig tavs ved min Side, dog saaledes, at hun næsten var et Skridt forud for mig. Om det var hende selv, der holdt denne Afstand, eller om det var mig, der magede det saa, skal jeg lade være usagt.

Jeg var paa Vejen ud til Jer! Jeg kom just nu fra Klubben, og — jeg syntes, at der var En udenfor Vinduet. Men hvad gaar der dog af Dig, Morna? Er din Fader bleven syg? Hvorfor er Du saa tavs?

Morna svarede ikke, men forstærkede sine Skridt. Hun var snart et Stykke i Forvejen, og da vi netop skraaede over en af de større Gader, lod jeg hende beholde sit Forspring. Jeg tænkte stadig paa Doktoren. — Oppe i Vognmandsvænget indhentede jeg hende. Faren for at møde Bekendte var her saa godt som ovre.

Vil Du tillade, at jeg følger Dig? spurgte jeg med et Stænk af spydig Betoning. Jeg vilde dække min egen Svaghed med et Angreb. Mændene ere dog, naar Alt kommer til Alt, uforskammede Sofister.

Morna vedligeholdt sin Tavshed; jeg lod fornærmet.

Vi vare nu udenfor Byen. Der laa Kirkegaarden med sit efeubevoksede Stengærde, med sine to hvidkal-

kede Portpiller, hvor to kolossale Taarekrukker i Gips skuede ned paa den Indtrædende. Det duftede stærkt, narkotisk fra Træ- og Buskplantningerne derinde, fra Blomsterne i „Kommuneanlæget“ og fra Blomsterne paa Gravstederne. Vi kunde skyde Genvej over Kirkegaarden, og vi kunde gaa udenom. Jeg foreslog det Første; Porten stod altid aaben, og vi gik ind. Jeg tog Mornas Arm; hun lod mig beholde den, men den hvilede koldt og umeddelsomt i min; ikke som hin Aften, da vi sidst havde spadseret omkring udenfor Markledshusene paa Hedestrækningen, hvor de spredte, forkrøblede Naaletræer bøjede sig frem for at høre vor hviskende Samtale.

Sig mig dog, Morna, hvad gaar der af Dig i Aften? — Hun drog Armen bort og satte sig ned paa en af disse store, flade Gravstene, der hvile som et tungt Dæksel paa de stakkels Hensovede og synes at ville give Domsenglen Noget at bestille, naar Opstandelsens Time slaar. Jeg har faaet Grus i min Sko! sagde hun; vent lidt! Og hun tog Skoen af, rystede den og strøg sig med Haanden under Fodbladet. Jeg satte mig ved Siden af hende. Sommernatten hvilede med sin dybe Stilhed over Alt. Jeg hørte Gruset rasle ned paa Jorden. Jeg hørte Pigens hurtige, korte Aandedræt. Hun lod ikke til at have Hast med at rejse sig igen. Jeg kendte det korte Aandedræt. Det forunderlige Naturbarns Sind var i Oprør over Et eller Andet, som vilde frem, vilde forme sig til Ord, men ikke kunde overmestre Opbrusningen derinde.

Jeg slog min Arm om hendes Liv og søgte læmpeligt at drage hende ind til mig.

Nej, nej! raabte hun og stødte mig hæftigt tilbage. De vil Ingenting, Ingenting gøre for os; og De skammer Dem ved os, og De har talt — De har sagt om mig ...! og hun brast i lidenskabelig Graad og skjulte Ansigtet i sine Hænder.

Jeg følte en Del af Bebrejdelsens Rigtighed. Det er saa sjældent, at man overfor en Anklage har fuldstændig rent Brød i Posen. Men jeg var mig min Uskyldighed bevidst i den større Udstrækning, hun gav Klagen. Jeg gjorde, hvad man gør ved en saadan Lejlighed. Jeg tog først hendes ene Haand og indrømmede min Svaghed. Hun rystede paa Hovedet og græd. Saa tog jeg begge Hænderne og fortalte saa sammentrængt som muligt om Brevet i Klubben, og om hvor vidt jeg var kommen med Byfogden. Hun lod mig beholde Hænderne og græd ikke længer; men Hovedet var bortvendt. Saa spurgte jeg hende ud om det sidste Punkt, hende selv og hvad jeg skulde have sagt om hende. Hun drejede Hovedet rask imod mig; jeg saa' hende ind i de store, mørke Øjne; de saa' i det dæmpede Halvlys endnu større og mørkere ud end sædvanlig.

De har sagt om mig ... det og det og det ...! Der kom en hel Ramse i rivende Fart, sydlandsk hæftigt udtalt, om en Pige, der tjente i en af de Familier, hvor jeg af og til kom, og som havde givet en Historie til Bedste om mig, om hvorledes jeg havde underholdt Selskabet paa Markledshusenes Bekostning.

Historien var fuldstændig opdigtet. Jeg drapperede mig i min Uskyldigheds Kappe, eller rettere i min Forsigtigheds. Jeg skulde visselig nok have taget mig i Agt for at aabenbare for noget Menneske i Byen, end sige for en Familiekreds, det Forhold, hvori jeg stod til de mystiske Beboere af Markledshusene.

Stakkels Morna — havde jeg nær sagt. Men nej, hun var ingen Stakkel. Hun havde vistnok ikke tilstrækkelig psykologisk Sands til at opdage min Uskyldigheds egentlige Grund; men den Psykologi kan man ogsaa undvære. Hun hørte mit Forsvar, hørte kun Uskyldighedens Stemme deri, og hun trykkede min Haand, og vi rejste os. Min kære Neveu, af de Kvinder, der have

den Svaghed at elske os, ere altid de de lykkeligste, som kende os mindst.

Vi rejste os. Jeg havde Armen om hendes Liv, og vi spadserede saaledes videre over Kirkegaarden til det lave Gærde paa den nordlige, modsatte Side. Jeg sprang først over og stillede mig nede ved Grøftekanten mellem de frodige Skarntyder for at tage mod min Ledsagerinde. Hun stod oppe paa Gærdet og bad mig med sin dybe, rolige Stemme gaa til Side; hun kunde godt springe uden Hjælp. Jeg protesterede og strakte Armene ud. Saa sprang hun; men hun havde givet Springet en skæv Retning for at undgaa mig. Jeg opfangede hende kun med den ene Arm, blev hvirvlet rundt, gled ud, og der laa vi begge paa Grøftekanten i det dugvaade Græs og blandt Skarntyderne. Hun var paa Benene som et Lyn, stirrede et Øjeblik betuttet paa sin klodsede Kavaler og brød ud i en høj, overgiven Latter som et Barn. Det lille Uheld slog øjeblikkelig Lystigheden fast hos os. Borte vare de gensidige Forklaringer, mine om hvad jeg havde udvirket til Flyvesagens Gavn; hendes om Besøget i Klubhaven med Hensigten at opdage min formentlige Træskhed. Hun lo og klappede i Hænderne. Jeg maatte formelig tysse paa hende, for at ikke Larmen skulde blive hørt for langt bort i Nattens Stilhed. Hun lo kun saa meget des stærkere og spurgte mig paa sin henrivende naive Maade om, hvad jeg tænkte, at de „fine“ Damer i Byen vilde sige, naar de havde set mig ligge i Grøften med Markledshusenes Morna. Hun talte om dette Spring og denne Grøft og denne Morna saaledes, som kun Uskyldigheden kan tale om de Genstande, som Snerperiet i vore Selskabssale er altfor tilbøjeligt til at give Tvetydighedens Anstrøg. Jeg erindrer en Ordsprogsleg i et Selskab, hvor alle Damerne pligtskyldigst vendte sig rødmende om, fordi en Herre var saa ubehændig at komme til at sidde paa Skødet af sin Dame. — Morna lo og spurgte mig med skælmsk Deltagelse

om jeg havde stødt mig, og saa fór hun ud over Marken, idet hun raabte til mig, at jeg skulde „tage“ hende.

Tage hende! Det var ikke saa let en Sag. Hun fór afsted som en pludselig, uformodet Hvirvelvind i den stille Sommernat. Jeg hørte Klæderne bruse om de slanke Lemmer; hun sprang som et Raadyr, som et Kid. Jeg bagefter. Ud over Bymarkerne gik det, over Skellet, ind hvor Heden begynder. Og der standsede hun pludselig, der, hvor Vejen skyder sig sandet og besværlig forbi lave, forkrøblede Buske og forhutlede, i Væksten kuede Naaletræer. Jeg løb hen til hende, greb hende i mine Arme og raabte: „Nu har jeg Dig; denne Gang slipper jeg Dig ikke.“ Men hun vendte sig alvorlig imod mig og lagde Haanden tyssende over min Mund og pegede frem for sig mod en lille Klynge Smaahuse ved Foden af Hedebakken. Mørk løftede Bakken sig op imod Luftens milde Glans. De hvidkalkede Huse kunde akkurat skimtes ved Bakkens Fod. Sandvejen, som førte derhen, slugtes af Lyngens dybe, sortviolette Tæppe. Der skinnede et enligt Lys i et af Husenes Gavle. Mod dette Lys pegede Pigen ved min Side. Tys! sagde hun. Nu sidder den stakkels Fa'r derinde ved sit Arbejde. Han har maattet vente længe paa mig. Og hvilken Besked skal jeg nu bringe ham? Da jeg gik ud, lod jeg ham ikke mærke Noget til at jeg ikke troede paa Dem. Nej; tværtimod; jeg sagde, at De vistnok havde udrettet Alt paa det Bedste for ham. Stakkels Fa'r, han har været saa urolig hele Dagen lige siden han sendte Brevet til Herredsfogden. Han tror saa fuldt og fast paa, at De vil hjælpe ham. Jeg forstaar mig jo ikke paa det med hans Flyvekunst. Men jeg véd, at der ikke er nogen saa kløgtig Mand til i Verden som min Fa'r. Hvad han dog har udfundet! De kender ikke alle de Ting, han har lavet. Men han har altid manglet Penge, siger han, til at gøre det helt godt med. Og nu maa han have denne Tilladelse. Hvad skal vi sige til ham?

Det sidste „vi“ var betonet paa hin for en ung Elsker saa smigrende, pirrende Maade. Ja, Enhver, der har elsket paa den fantastiske, taabelige Vis som jeg den Gang, kender nok dette „vi“, véd nok, hvorledes det lyder i en ung Fusentasts Øre, véd nok, hvorledes det jager ethvert koldsindigt Ræsonnement paa Flugt, aner, hvilke Broer, der bygges derover, hvilke Kasteller, der taarnes i Vejret derfra, Kasteller, der springe i Stykker som en Sæbeboble. — Men skinnet har dog Boblerne, og Kastellet var dejligt at bo i, saa længe til Værten sagde op. Ak ja ...!

Her sukkede min gamle Onkel og trillede mekanisk sit Piberør mellem Hænderne. Jeg saa' paa ham; jeg begyndte at misunde ham hans Erindringer. Men jeg sagde ikke Noget.

Saa vedblev han:

Det forunderlige Barn var helt forandret. Den overgivne Lystighed var brat forsvunden. Den bløde Sørgmodighed, denne Livsjublens ægtefødte Tvillingsøster, havde indtaget den vakante Plads. Et ægte Sydens Barn! Og dette Barn holdt mig nu fast omslynget. Nu var det hende, der holdt mig. Hun betroede sin Sorg til mig, sin Bekymring for Faderen; hun paalagde mig atter at skaffe hendes Fader den Tilladelse, som han satte alt sit Haab til. Hvis han havde været Verdens største miskendte mekaniske Geni: hun kunde ikke have talt Videnskabens Sag varmere end den stakkels Flyvekunstners forrykte Ides. Hun ræsonnerede slet ikke over Ideen. Hvad forstod hun sig paa de mekaniske Love. Det var Faderens Ide, Faderens Sag; det var hende nok. Hun overvurderede min Indflydelse. Jeg var Herredsfogdens Fuldmægtig, en integrerende Del af Embedet, af Magten i Staten. Jeg voksede; jeg blev et Stykke af Staten, Staten selv, Forsynet. Videre kunde jeg ikke komme. Men paa denne Plads blev jeg ogsaa staaende. Og op imod Forsynet lænede hun sit smukke

Hoved, og allerhøjstsamme Forsyns Ryg omslyngede hun med sin bløde, sitrende Arm. Stakkels Barn! Hun elskede dette Forsyn og troede blindt derpaa. Og jeg bar mig ad som Spanierne i Mexiko. Jeg spillede Forsynsrollen upaaklageligt og lod mig tilbede allernaadigst af det vilde Naturbarn. Nej, det var dog ingen Rolle, jeg spillede, idetmindste ikke mig bevidst. Man er dog ikke ganske fordærvet, naar man er to og tyve Aar; paa min Tid var man det idetmindste ikke. Jeg var smæltet, opløst, udskilt i alle mine Bestanddele af al denne Ømhed, denne absolute Hengivelse fra en ung, skøn, varmblodig Kvindes Side. Og vi vandrede Arm i Arm hviskende videre hen over den ujævne Lyngvej. Ujævnhederne nødte os uophørligt til at slippe og atter knytte det Tag, der saa fortroligt omslyngede os. Det maa have set pudsigt ud for en Uvedkommende disse ufrivillige halvsnublende Bevægelser, der hvert Øjeblik skulde reguleres; denne Slippen og atter Griben af Arme, der saa gærne vilde være sammen. Jeg erindrer senere i mit Liv at have set et ungt, nyforlovet Par spadsere paa denne Maade hen over en knudret Lyngfælled. Jeg smilede, idet jeg gik forbi; men de lagde aldeles ikke Mærke til min Eksistens, men hoppede og snublede videre med hævede og sænkede Hoveder som et Par unge Skader. Og hvor de vare lykkelige!

Jeg nævnede Ordet: forlovet! Du véd, kære Ven, at jeg aldrig har været gift, ja aldrig en Gang gjort Forsøg derpaa: altsaa heller ikke været forlovet. Det er mig i Grunden en Vederstyggelighed med disse Forlovelser her hjemme hos os, disse af Konveniens og selskabelig Moral legitimerte, halvægteskabelige Kønsforbindelser, hvor Psykens fine Vingestøv paa den mest ugenerte Maade af Verden slikkes bort for Naboers og Genboers Øjne af „tilladelige“ Kys og Omfavnelser, der kun ere tilladelige, fordi Perspektivet lukkes med Giftermaalshavnen i Baggrunden. Jeg kan ikke af egen Er-

faring tale med om disse sanktionerte Tantaluskvaler, og jeg tier, ærlig talt, helst stille derom. Mellem Morna og mig var der ikke talt et Ord om Beskaffenheden af vor Forbindelse. Vi havde set hinanden og fundet Behag i hinanden. Ingen Ringe, ingen Bordproklamation med Skaaltaler, ingen Visiter med grøngul Ærgrelse hos Nabomadamens syv Døtre. Tyst, skjult, dækket af Nattens Slør, det samme Slør, som laa over Julies Pande, havde vor Kærlighed udviklet sig. Sandelig, jeg var ingen Elskovens Helt, ingen Livs- og Døds-Karl som Romeo; jeg var en stakkels skrøbelig Fuldmægtig paa et Herredskontor i en jysk Ravnekrog. Men om Synd vil jeg ikke høre Tale. Hvis jeg har begaaet Synd i denne min Forbindelse, saa tager jeg i det mindste Synden med mig i min Grav uden at have dækket den over med et senere Fornuftpartis tyndslidte Kappe. Jeg har suget mit Ungdomslivs Sødme ud af denne min Synd; den har været mig hellig; om dens Braad har stukket mig senere, kommer Ingen ved. Jeg véd, at hvad jeg den Gang gjorde, var naturligt, forstaaeligt og i Samklang med den Unges Sind. Jeg véd lige saa vel, at jeg var svag, holdningsløs, ængstelig; at Morna fuldstændig overstraalede mig, som Kvinderne altid i den Slags Forhold overstraale Mændene. Dette er min Ydmygelse, dette har vel været min „Straf". Men derigennem har jeg ogsaa beholdt min Respekt for Kvinden, til Trods for al den Lavhed og Gemenhed, jeg senere har set og hørt. Og i denne min Respekt turde jeg muligvis adskille mig fra Eder, I gode, unge Mandfolk, I Tidens skeptiske Stiklinger, dobbelt reflekterte for og bag, og med den blaserte Ironi til Hovedprydelse! — Og nu Morna! Naturbarnet, hun, som var kommen, Gud véd hvorfra, med sin halvgale Fader, med sin Opdragelse mellem Flyvemaskiner og Lyngbakker? Ja, min kære Neveu, Du har jo hørt, hvorledes hun var. Hun holdt af mig: voilà tout! Hendes Kærligheds-Katekismus laa i en eneste Sætning, i

en Ytring af hendes smukke Læber netop en af de foregaaende Aftener. Jeg havde spurgt hende paa unge Elskeres sædvanlige, vaasede Maade, om hun ikke syntes, det var underligt, at jeg gik her saaledes ved hendes Side, og om hun nu ogsaa virkelig kunde holde af mig, og hvad hun i Grunden tænkte om mig osv. osv. Hun fæstede da sine store, sorte Øjne paa mig og sagde: „De er mild og venlig mod Fa'r: hvad skulde jeg da tænke om Dem Andet end Godt? De er god og køn og siger, at De kan godt lide mig: hvorfor skulde jeg da ikke holde af Dem?" Og saa trykkede hun min Haand, og der kom en fugtig Glans i hendes Øje, som jeg umuligt kunde modstaa, og som gjorde mig endnu mere fortumlet i Hovedet, end jeg var i Forvejen. En enkelt Gang imellem slog hun selv paa de „fine" Damer i Byen; og ved en Lejlighed, hvor hun mente, at jeg var gaaet hende forbi om Dagen paa Gaden uden at have villet se til hende, kom der et lignende Udbrud som hin Aften paa Kirkegaarden. Men det var kun rent forbigaaende Luner. Reglen var, at hun slet ikke — ægte kvindeligt — tænkte over den Slags Ting, eller nogen Slags overhovedet, undtagen at jeg var „god og køn", god i Forholdet overfor hendes Fader, køn i Forholdet overfor hende.

Og jeg lod det vedblive saaledes. Jeg lod mig bære med af denne Strøm uden at spørge mig selv, hvor langt og hvor længe. Hendes vekslende Væsen, det Hemmelighedsfulde ved det Hele, Sommernætterne, det at jeg maatte skjule og vogte paa mig selv, Alt hvad der kan pirre og fængsle et ungt, modtageligt Gemyt, Alt snoede sig som en Kæde om mine to og tyve Aars Sanser, og jeg viklede mig tættere og tættere ind i Kædens Ringe. De vare lette at bære: det var Rosenlænker, Roser i Knop, vædet af Sommernattens Dug, bestraalet af dens milde, bløde, fantastiske Skær!

Og saa naaede vi da Markledshusene. Hendes Hjem laa lidt afsides, vel et godt Bøsseskud fra de andre Smaabygninger. Huset var et almindeligt Husmandshus at se til. Der var et lille forsømt Stykke Jord, et lille forsømt Stykke Have eller saadan noget Lignende foran; jeg husker det ikke længer. Jeg erindrer kun, at man altid havde et øde, forladt, skaldet Indtryk, naar man stod ved Markledshuset. Der var maaske i det Højeste nogle kummerlige Kartoffelrækker udenfor, som udaandede deres ramme, jordslaaede Lugt. Heden løb lige op til Huset med sit store, mørke Bølgehav, eller rettere, Huset laa som en Ø i Lynghavet. Lyset fra Gavlvinduet faldt ud paa de rødbrune Dønninger og gled skævt op ad noget Plankeværk, der formodentlig skulde betegne Grænsen for den tilliggende Jordlod. Intet var dyrket rundt omkring, Alt forsømt, overladt til sig selv. Og henvist til at staa paa sine egne Ben, eller falde under Forsøget, gled Kulturen omkring Huset uden synlig Modstand ud i den store, store Hedes altopslugende Flade.

Saa ofte jeg havde staaet her, havde jeg gentaget for mig selv nogle Ord af en gammel skotsk Romance:

Og Pigen med den mørke Lok
Hun drejer Hjulet paa sin Rok;
Det snurrer langt, langt, langt
Ud i Heden.

Uden at jeg for Resten nogensinde kan huske at have set Morna spinde.

Da vi var nogle faa Alen fra Huset, trak Morna sin Arm til sig og fløjtede eller snarere hvislede mellem Tænderne. En glad Bjæffen og en sælsom Klapren lod sig høre, og et Øjeblik efter kunde vi hilse paa den lille Families Udenomsmedlemmer, Visto og Pultram. Visto var en ung Pudel, sort som Natten, venlig som Morgenstjærnen. Den fór op ad Morna, snusede til vore Hænder, peb og bjæffede og viste sig overordentlig hen-

rykt, da dens Herskerinde tog den i sine Arme og trykkede den til sig som et lille Barn. Saa baskede og klaprede det foran os. Det var Pultram, en gammel, halt Stork, der rejste sin lange Hals i to, tre Tempoer, spærrede Næbet op paa vid Gab og rallede med Tungen i Svælget.

God Aften, Visto! God Aften, gamle Pultram! Har Fa'r ventet længe? Har I faaet Noget at spise? — Hun smaasnakkede med Dyrene paa sin kammeratlige Maade, medens hun skød Klinken fra Uddøren og tændte Lys i Forstuen. Da dette var gjort, vinkede hun mig indenfor, lukkede begge Halvdørene og satte Krog for.

Du stænger jo, som om Du vilde beholde mig med det Samme! henkastede jeg spøgende.

De maa snakke rigtig meget med Fa'r i Aften. Han gaar ikke i Seng for det Første.

Jeg vilde, oprigtig talt, heller snakke med Dig, Morna!

Hun saa' ganske alvorlig paa mig: Ikke tale med Fa'r?

Jo vist, naturligvis, men ... Du er saa smuk i Aften, Morna. Sæt det Lys fra Dig! Lad mig blot sige Dig tre Ord!

Ja, siden. Gaa nu ind til Fa'r!

Giv mig ...!

Hvilket?

Giv mig et ...!

Hun fæstede sine Øjne spørgende paa mig, og Haanden med Lyset sænkede sig lidt. Skyggen fra Hagen op imod Underlæben blev mørk og dyb, og den store Mund med de røde, aabentstaaende Læber og de hvide Tænder saa' endnu friskere ud end ellers. Den finttegnede, svagtbuede Næse bevægedes af en næsten umærkelig Trækning. Skyggen fra Øjelaag og Vipper kastedes op imod Brynet, og Øjet blev større og større og dets Glans stærkere og stærkere. Men underligt nok: trods

Glansen saa' Øjet næsten dødt ud i dette Øjeblik. Det stirrede ud i det tomme Rum, indtil Fugtighed kom og lagde sig over det Stirrende i Blikket. Saa skød hun hastigt med Haanden de mørke Lokker bort fra Panden, og idet Tørklædet over hendes Bryst hævede sig under et dybt Suk, sagde hun næsten hviskende og uden at se paa mig:

Hvad var det, Du sagde?

Det fór igennem mig, dette „Du". Denne fortrolige Benævnelse, men endnu mere det sælsomme Blik, slog mig med Bevidstheden om, at jeg var meget længer fremme, end jeg selv vidste, maaske selv havde villet. Jeg følte, at min Arm begyndte at skælve og at min Aande blev varm. For dog at gøre Noget, rakte jeg Haanden ud og tog ved Pladen paa Lysestagen. Flammen dirrede og flakrede. Hun saa' paa mig.

Giv mig et Kys, Morna!

I det Samme aabnedes Døren ind til Sideværelset. Pudelen sprang op fra Gulvet med et lydeligt Bjæf. Vi fór fra hinanden; Morna med Stagen i Haanden. Den gamle Flyvekunstner stod i Døren.

Jeg vendte næsten forskrækket mit Ansigt imod ham.

Han havde øjensynligt Intet bemærket.

Naa, er det Dig, Morna! God Aften, Hr. Fuldmægtig! Visto, rolig! Rolig, Pultram! Værs'god, træd indenfor, indenfor i Værkstedet; hum, hum! I Morgen har vi Fredag! Paa Søndag, saa ... hum, hum!

Han gik i Forvejen; jeg fulgte ham, ledsaget af Dyrene. Morna var gaaet ud, jeg tror i Køkkenet.

Tag Dem en Stol, Hr. Fuldmægtig, hvis De kan finde en, som ikke er optaget. Her er noget uryddeligt herinde, men jeg har havt travlt den hele Dag. De forstaar, Maskinen er i Orden; men her er kommen Bud fra Folk om at laade og flikke. Hum, hum ... Kedelflikkeren kan de nok bruge, men Kunstneren har Ingen Bud efter. Og Morna klagede i Morges over, at vi

manglede saa meget. Ja, det stakkels Barn; hun maa vel tidt være sulten. Børn spise altid meget, og jo større de blive, jo mere skal de have. Jeg, véd De nok, spiser aldrig; meget sjældent, vil sige. Jeg maa spare, spare til min Opdagelse. Den spiser mere end Morna og Visto og Pultram tilsammen. Sæt Dem dog, sæt Dem!

Jeg flyttede nogle Køkkenkar til Side og fandt mig en Stol. Støttende Albuerne paa Knæerne og med Ansigtet i Hænderne, sad jeg og tænkte paa Morna og paa det dirrende Lys, paa det Fugtige i hendes Blik og paa hendes „Du“. Og jeg bandede i mit stille Sind den Gamle. Men saa begyndte jeg at ængstes: hvorhen, hvor langt? Jeg skød Spørgsmaalene til Side og stirrede ned som i en dyb, mørk Brønd med blødt, bølgende Vand paa sin Bund. Og paa Vandet tegnede sig lidt efter lidt et Billede, Mornas Hoved. Og Hovedet fik Hals, en yppig, hvid Hals; det gled, gled nedefter, en Barm, jomfruelig rundet, med Arme, korslagte over Hvælvingen. Jeg skammede mig over mig selv og over mine Fantasier. Jeg lukkede Øjnene. Nu var der Noget, der tog i min Nakke. Var det Doktoren, den lille, vimse, sladdervorne Doktor i Byen, der trak mig op fra Brønden? Jeg vendte mig hastig paa Stolen. Der sad Storken, Pultram, bagved mig paa Bordet og pirrede mig med Næbet i Haaret. Jeg maatte uvilkaarligt smile, og ved dette Smil fik Pudelen ved mine Fødder Mod; den gjorde et Spring og laa i Skødet paa mig.

Ikke sandt, Hr. Fuldmægtig? lød den Gamles Stemme.

Jo! svarede jeg fuldstændig mekanisk.

Den Gamle havde sat Lampen op paa Kakkelovnen, og Skæret spredte sig over den temmelig store Stue. En mindre Ovn stod op ad Væggen med allehaande Kar, Krukker og Værktøjssager paa. Der var Ild eller Emmer endnu. En Lerpotte udsendte Duften af kogt Lim. Der

var i det Hele taget en beklumret Værkstedslugt i Stuen, en Blanding af den kogte Lim, af Fyrretræ og af aargammelt Støv. En langagtig Bordplade paa to Bukke optog det bageste Hjørne af Værkstedet. Herpaa laa — Maskinen, Vidunderet.

Jeg vil blive sat noget i Forlegenhed ved at skulle beskrive dette Fænomen. To Vinger — nærmest som Møllevinger — med Vindfangsfladen svajet lidt udefter. I Stedet for til Aksen i Midten vare Vingerne fasthæftede med leddede Knæer til et Slags Brystharnisk af Jærntraad, overklistret, formodentlig af Skønhedshensyn, med Guldpapir. Dette var, om jeg saa maa sige, Apparatets raa Skelet. De finere Detailler vare mig, trods mangfoldige Forklaringer, endnu stedse dunkle og ubegribelige. Der var en Mængde smaa Hjul, Skruer, Tapper, „Afstivningsstænger“, Krumbøjler, „Styrestænger“, Glidere etc. etc. „Det galdt jo nemlig om“, som Opfinderen bestandig havde sluttet sine Foredrag med, „saa meget som muligt at gøre sig til Fugl“.

Jeg maatte indrømme ham Rigtigheden af denne Paastand, uden at det imidlertid hidtil var lykkedes mig at finde Rede i Forudsætningerne, hvoraf denne Slutning var fremgaaet.

Han var nu atter dybt inde i den gamle Materie, Fuglen.

„De er altsaa enig med mig i, at det kun gælder om at faa de to Ting skaffet sammen: den indre Bærekraft og den ydre Svingkraft. Spurven har en lille Krop og behøver derfor kun smaa Vinger. Ørnen har en stor Krop og maa herfor have stor Svingstyrke. Lad os tage en Ørn, som er en Alen høj; den har tre Alen Vingestræk. Et Menneske paa tre Alen skulde altsaa have ni Alen Vingestræk. Men nu kommer Bærekraften til, som jeg kalder den. Hvis Pultram derhenne kunde flyve endnu, og ikke var for gammel, og ikke holdt for meget af Huset, — hvad kunde saa hans lange Vinger

nytte ham til, dersom han forøvrigt var skabt som et af os Mennesker? Han har Luft i Knoklerne, medens vi har Marv. Dette kan vi bøde paa ved f. Eks. ogsaa at give vore Ben Vinger. Saa forøges Svingkraften, medens Bærekraften bliver den samme. Men vi kan ogsaa forøge Bærekraften, f. Eks. ved at sulte os, ved at tage akkurat den nødvendigste Føde til os. Og dette er maaske egentlig det Punkt, hvori jeg er kommen videre end mine Forgængere i Flyvekunsten. Jeg har ikke skaanet mig selv, maa De vide. Her kan De se ...“

Den sælsomme Gamle standsede i sine kaotiske Brokker. Videnskabsmandens energiske Iver lige saa meget som Sværmerens sygelige Ild brændte i hans dybtliggende Øjne. Han maatte i sin Tid have været en stor og kraftig Mand. Nu havde Ryggen skudt sig udefter og Brystet indefter. Skuldrene vare efterhaanden gledne skraat nedad, og Armene vare derved blevne længere end baade skønt og bekvemt. Det var en Ruin, sammensunken under en Vægt, som Murpillerne ikke havde kunnet bære. Krinkelkroge, forvirrede Gange slyngede sig derinde i Ruinen; men der flagrede endnu en hellig Lue under de brudte Hvælvinger, plejet, vedligeholdt af usynlige Hænder. Og jeg stirrede paa den stakkels afmagrede Skikkelse med Følelser, hvori Medynk lidt efter lidt veg Pladsen for Ærbødighed. Oprigtig talt, en saadan Don Quixote vejer adskilligt mere paa den store Vægt end et af vore laskede Medgangs-Fænomener.

Se her kan De se! — Der var ikke Spor af Praleri, men blot Iver, lidenskabelig, overbevist Iver i den Maade, hvorpaa han slog Ærmet op paa sin Vadmelsslaabrok, Kaftan, eller hvorledes jeg nu skal benævne det side, folderige Klædningsstykke, der hang omkring hans Lemmer, ligesom det slappe Sejl om en Mast.

Armen var senefuld, men mager, gyselig mager næsten. Ærmet kunde krænges helt op til Skuldren. Der var ingen Muskler, intet overflødigt Kød, som standsede. Jeg saa' paa Armen, og jeg tænkte mig den hele Krop gennemført paa denne skeletagtige Maade. Jeg havde en Riberas Martyr for mig, en oldkristelig Stylit.

De ser, Hr. Fuldmægtig, at jeg danner mig efter Pultram derhenne. Arme og Ben ere allerede godt paa Vej, og den øvrige Krop skal nok følge efter. Og paa denne Maade slaar jeg to Fluer med et Smæk. Ved min Sultekur sparer jeg Alt det sammen til Forbedring og Udvikling af min Maskine, som jeg ellers skulde putte i Maven. Og saa vinder jeg i Bærekraft; jeg bliver lettere end Luften til Slutningen. Ja, det skal nok gaa; det maa gaa; jeg er overbevist derom. Man skal blot holde ud og ikke tabe Modet; vel, Hr. Fuldmægtig? ikke tabe Modet, men holde ud. Saadan gør alle Kunstnere og Videnskabsmænd!

Ja, — ja naturligvis!

Og naar saa Dagen kommer ... for den kommer jo, ikke sandt? Byens Raad kan dog ikke være saa ubarmhjærtig at ville nægte en stakkels, forfulgt Kunstner Tilladelsen til mod en passende Entré ... vel, Hr. Fuldmægtig? De mener jo ogsaa nok, at jeg vil faa Tilladelsen? — Jeg maa have den. Jeg maa. Ingen Opfindelse, intet Værk er Noget, saa længe det kun bliver mellem fire Vægge. Det maa ud for Folk; det maa prøves og vurderes. Og saa maa jeg have Penge, Penge, mange Penge; en tyve — tredive Rigsbankdaler til at forbedre og udvikle ...!

Han blev staaende paa Gulvet foran mig med lukkede Øjne og Armen udstrakt. Haanden aabnede og krummede sig hurtigt gentagne Gange og klemte sig tilsidst fast om en usynlig Genstand. Det graasprængte Haar filtrede sig som en Tornekrone om de indfaldne

Tindinger. De store, tætte, ravnsorte Øjenbryn trak sig smærteligt sammen og dannede en Fure ned over den skarpe Næse. Saa udslettedes Furen; der gled næsten som et Smil udover Ansigtet. Øjnene vedbleve at være lukkede. Armen løftede sig i Vejret, og Haandfladen bevægede sig ligesom i Takt til en vuggende Musik eller til en Fugls Flyven. Han mindede nu om en ossiansk Barde.

Jeg skal flyve bort fra dem Allesammen! fortsatte han i en snøvlende, syngende Tone, der i Førstningen havde Noget af en Lægprædikants Ensformighed ved sig, men som efterhaanden udviklede sig til en mere og mere rytmisk beaandet Rhapsodi. Jeg skal flyve bort fra dem Allesammen! Alle dem, der har forfulgt mig og standset mig, alle dem, der har misundt mig og derfor holdt mig nede. Jeg véd nok, hvor Bjergene findes, og jeg véd, hvad Tid paa Aaret Vinden blæser derned. Jeg skal ikke længer kravle mig frem ad Landevejene og betle og trygle om Husly og Føde. Jeg skal ikke længer fryse og døje Ondt. Jeg véd, hvor Bjergene findes, og bag dem er der Solskin og Varme og venlige Mennesker, Folk af min egen Slægt. De har en brun Hud, men et lyst Hjærte. De har sorte Øjne; de kan taale at se imod Solen uden at blinke. De kan ogsaa taale at se imod den, der hæver sig op over dem, uden at pine og forfølge ham og spotte ham af Dumhed eller Misundelse. Til dem vil jeg flyve hen og lære dem min Kunst. Nej! jeg vil ikke lære dem Noget. Naar man lærer Noget fra sig, saa ejer man det ikke selv mere. Min Kunst er det Eneste, jeg ejer. Jeg vil flyve alene og bo alene. Jeg vil ...! Her standsede han og lagde Haanden over Øjnene. — Og Morna? og Dyrene? mumlede han. Der blev en Pavse. — Morna skal have Vinger! raabte han. Og Pultram maa vænne sig til at flyve igen! og Visto maa sultes, saa kan jeg tage den med!

Jeg kom til at le. Det gjorde mig ondt; men jeg kunde ikke lade være. Slutningen havde været for komisk for mine to og tyve Aar.

Han lod Haanden falde ned og aabnede Øjnene hurtigt. Der skød som et Lyn ud under de sorte Øjenbryn. Jeg sprang op; jeg ventede, at han vilde have kastet sig over mig.

Men han stirrede kun paa mig og mumlede Noget imellem Tænderne. Saa flakkede hans Blik rundt i Værelset, indtil det traf Ovnen, hvor Limen snurrede og kogte over Gløderne.

Hvad var det, De sagde? spurgte han i en dump, aandsfraværende Tone. Sagde De, at De var sulten? Unge Folk ere altid sultne! Bi lidt! Kan De kalde paa Morna?

Han gik hen til Ovnen, tog Limpotten bort, satte en Kasserolle med Vand i dens Sted og gav sig til at puste med en Puster paa Gløderne.

Jeg skyndte mig ud i Forstuen. Jeg var ganske vist ikke sulten; men derimod kunde jeg nok have Lyst til at faa Morna i Tale.

Der var mørkt i Forstuen. Skæret ude fra Sommernathimlen trængte kun sparsomt ind gennem de smaabitte Ruder i det lave Vindu. Kun vanskeligt kunde jeg orientere mig, og imedens jeg stod og søgte efter Døren, der skulde føre ud til Køkkenet, hørte jeg Lyden af Pusteren og den Gamles Mumlen derinde i Værkstedet. Jeg blev ordentlig uhyggelig tilmode. Morna! hviskede jeg. Morna, hører Du! sagde jeg halvhøjt. Saa fandt jeg Døren og traadte ud i det lille Køkken, hvor en svag, ingenlunde ubehagelig Lugt af brændte Lyngtørv endnu sporedes. Der var Ingen i Køkkenet. Jeg stødte i Mørket an mod forskellige Genstande, bandede hen for mig og skælvede tillige af Bevægelse. Morna! kære, kære Pige, hvor er Du? Og jeg holdt mit Aandedræt tilbage og lyttede efter Svar.

Men der kom intet Svar. Derimod hørte jeg svage, undertrykte Lyde som af En, der skjuler sin Graad. Jeg stødte mod en Dør, klirrede mod en Klinke. Morna, græder Du? Morna, jeg elsker Dig!

Jeg havde Haanden paa Klinken; men idet jeg berørte det kolde Jern, fór det igennem mig: Ikke længer frem, ikke længer frem! Mit Hoved var som et Krater, min Haand var kold som Is. Jeg bøjede mig frem, saa at min Pande hvilede mod Døren. God Nat, Morna! Tilgiv mig!

Jeg trak mig tilbage. Jeg forekom mig uhyre ædelmodig, en Helt, der havde overvundet sig selv. Men ude i Forstuen knækkede Ædelmodigheden og Helten sammen, ligesom Flyvekunstnerens Maskine upaatvivlelig vilde gøre ved det første Forsøg. Jeg vilde vende om igen; men Benene vare blevne Forrædere, — eller maaske mine bedste Venner. Jeg blev rasende paa mig selv. Jeg var overantvordet Ild og Luer i mit Bryst, i mit Hoved; men Benene vare blevne ligesom Flyvekunstnerens, ligesom Pultrams: der var ingen Marv, der var Luft i Knoklerne. Jeg sank ned paa en Kiste, en Stol, eller hvad det nu var, henne ved det lave Vindu. Den Gamle derinde kaldte paa mig. Jeg hørte det ikke, eller brød mig ikke derom. Jeg brød mig om Intet, uden om en Dør med en iskold Klinke, der maatte være bleven varm under mit bævende Greb. Var hun derinde ikke bleven varm, hed, glødende som jeg selv? Havde der ikke ligget i min Stemme Noget, Noget, som ingen menneskelig Magt kan modstaa, naar dog Forudsætningerne er der i Forvejen: Kærlighedstrangen? — Jeg blev uhyre logisk, skarpttænkende. Trangen til Kærlighed forudsat, burde man da ikke være konsekvent og gaa videre, forfølge sin Sejr fra Punkt til Punkt, indtil Triumfen kom? — Saa slog jeg mig paa Etymologien. Triumfere! triumfere! Triumfere over Noget, triumfere over En. Triumfere over Morna altsaa! Jeg selv sidde højt tilvogns

med Firspand og Amorinmusik og hun gaa bagefter, bøjet, knækket. Thi saaledes gaar det jo: Kærlighedens Triumf fejres kun af den ene Part; den anden gaar bagefter med sænket Hoved. — Og jeg saa' et sænket Hoved. Lokkerne frem over Panden, ned over Skuldrene. Armene hængende slapt ved Siden. Havde disse Skuldre endnu den samme Betydning for mig som . . . som hvor? . . . som dernede i Brønden, paa det gyngende, bløde Vand? — Nej, nej, og atter nej. Bort med Triumfatoren! Ud med ham, ud i Natteluften; hjem med ham, hjem til Byens vise Raad! Der var dog en Lov til i Verden, en sædelig Lov, som holdt sammen paa det Hele, og som forbød at stjæle fremmed Ejendom, selv om Lejligheden var aldrig saa god!

Og den sædelige Lovs toogtyveaarige Fuldmægtig sprang op, fik fat i Uddøren, fik Krogen af, og afsted gik det ud i den milde, forfriskende Sommernat, som snart begyndte at antage Dagens Farver derude over Hedebakkerne. Nu var Vistos, Pudelens Ben under Fuldmægtigen. Der var tilstrækkelig Marv i Knoklerne. Afsted gik det i strakt Karriere. Der var ingen Ujævnheder paa Lyngvejen, ingen Stansninger ved Markskellet. Fuldmægtigen slog en stor Bue om Kirkegaarden og standsede aandeløs, forpustet ved de yderste Huse af Byen. Og nu sneg Fuldmægtigen sig med listende Fjed gennem de øde Gader. Det gav et Sæt i ham, hver Gang en Køter bjæffede bag en lukket Port, hver Gang en Hane begyndte at gale i en Stald. Natvægteren, som ønskede: Gudsfred og Godmorgen! fik trykket en Mark i Haanden, for at han skulde trykke et Øje til for den aarle Vandrer. Ja, Hr. Fuldmægtigen paatog sig endogsaa en dinglende Gang, da han skraaede bort fra den morgenbestjernede Cerberus. Cerberus maatte heller tro ham „overkørt“ end tro om ham, at han havde været ... at han havde været ... Og nu begyndte Tankerne at storme ind paa Fuldmægtigen, og

de standsede ikke, førend en Toogtyveaarigs faste Søvn havde taget ham under sin Beskyttelse derinde paa den altfor korte Seng, i den lille, ormstukne Stue, i den bagerste Fløj af Herredsfogdens imponerende Gaard.

Min gamle Onkel var kommen i Aande; det var formelig velgørende at se paa ham. De noget gulnede Kinder havde faaet et friskt, rødt Anstrøg. Det er intet Under, tænkte jeg: Naar Morgenskæret fra Ens Ungdomserindringer falder hen over En ved Livets Aften, saa maa det blusse saaledes! Og jeg smilede ved mig selv over denne min skønne Tirade! Men jeg sagde Intet.

Og saa vedblev han.

Morgen rød gi'er Aften sød! siger man for et gammelt Ord. Men de gamle Ord holde ikke altid Stik. Da jeg samme Formiddag vaagnede ved, at den tynde, blege Skriverdreng peb mig ind i Øret, fornam jeg paa samme Tid den altid melankoliserende Lyd af Plaskregn paa mine Ruder. Jeg satte mig gnavent overende i Sengen og bad i en afgørende Tone den unge Fyr forskaane mig for Synet af hans eget Regnvejrsansigt. Han dukkede det lille Hoved ned i Skuldrene og bad mig ikke tage det ilde op, men Herredsfogden var ved at klæde sig paa. Denne Meddelelse bragte mig øjeblikkelig til mig selv igen. Jeg sprang ud af Sengen, og medens Skriverdrengen blankede mine Støvler (den Gang blankede en Skriverdreng altid Hr. Fuldmægtigens Støvler; nu er det anderledes), gjorde jeg et hastigt Toilette, og det sædvanlige Spørgsmaal blev da ogsaa denne Formiddag rettet til Drengen: Hvordan er Fogden i Lune i Dag?

Herredsfogden er meget vanskelig i Dag! lød Svaret.

Hvornaar kom han hjem?

Pigen siger, at Klokken var halvgaaen Tre. Med Forlov, har Fuldmægtigen været paa Jagt igaar?

Hva' for Noget; paa Jagt?

Ja; Fuldmægtigens Støvler ...!

Bryd Dig ikke om mine Støvler, men gør dem færdige i en Fart!

Fuldmægtigen maa ikke blive vred, men De lovede mig ...!

Tusind Ulykker!

Nej, De lovede mig, at naar De næste Gang gik paa Jagt, vilde De vare mig ad, at jeg kunde komme med!

Jeg varer Dig ad, at Du holder din Mund. — Saa Fogden kom hjem saa sent?

Ja!

Og han er vanskelig?

Grumme vanskelig. Han skal have tabt over 25 Rigsbankdaler i Trekort til en Handelsrejsende. Værsgo', her er Fuldmægtigens Støvler!

Over 25 Rigsdaler! ... Jeg begyndte at falde i Tanker, medens jeg satte en Hanekam op med Børsten i mine blonde Lokker. For denne Sum kunde „Hr. Vinninge, Markledshusene pr. N.“ have faaet sine „Udlæg“ godtgjorte uden at behøve den „passende Entré“, uden at behøve at udsætte sig for Byens hoverende Grin, og uden at jeg behøvede at udsætte mig for Ubehageligheder hos Fogderne ved en fornyet Henvendelse til deres Medgørlighed.

Jeg saa' hen til Skriverdrengen, som allerede havde Haanden om Dørlaasen. Han stod der saa bleg og tynd og fulgte med Øjnene min egen Herlighed, og beundrede min stivede Skjorte, mine Toiletgenstande og, rimeligvis, min smukke, slanke, velproportionerede Figur. Han var Søn af en lille Indsidder en Milsvej fra Byen. Faderen var død, og Enken sad med et faldefærdigt Hus og med et Dusin blege, tynde Unger.

Frederik! sagde jeg, halvvejs rørt over ham, halvvejs over mig selv. Du vil vel gærne hjem til Din Mo'r i Aften? Du har jo bedt om det flere Gange. Nu kan

Du gaa Klokken Fem. Jeg skal nok besørge Skriveriet i Eftermiddag og Posten, om den skulde komme. Og saa kan Du tage nogle Varer, Sukker og Kaffebønner og saadant Noget, hjem med Dig fra Købmand Villumsen; Du kan bede dem skrive det for mig. Og her — her har Du en Rigsbankdaler; den kan Du give din Søster Martha, hende, der gaar til Præsten. Det er et kønt lille Pigebarn! tilføjede jeg flot.

Den stakkels Fyr havde Øjnene fulde af Taarer. Han stirrede maalløs først paa mig, saa paa Rigsbankdaleren, der næsten skjulte hele den indvendige Del af hans lille, smalle Haand. Saa bukkede han sig ned, greb den ene Støvle og gav sig til at beardejde den med sit blankslidte Trøjeærme.

Lad nu kun Støvlen være, og skrup af! sagde jeg smilende. Han forsvandt med en graadlignende Grynten, og Avdiensen var forbi.

Jeg følte mig just ikke videre stor, da jeg med saa kæk en Mine som mulig skred ind paa Herredskontoret. Der sad min Principal, den svære Herredsfoged, og drejede knagende paa den læderpolstrede Skruestol.

De møder noget sent ved Forretningerne, min gode Fuldmægtig! raabte han mig i Møde med noget hæs Stemme. De mener nok, at fordi jeg undertiden som Følge af Aftenarbejde maa hvile mig om Morgenen, at De derfor kan sløje af hele Formiddagen. Men der tager De Pinedød fejl, gør De, min gode Fuldmægtig. Jeg skal vide at se mine Folk paa Fingrene, naar de mindst vente det. Ja, De dukker Dem bag Pulten, men De skal Fanden skal gale mig have Deres Lektion saa frisk, som den kommer fra Panden. Det er dog ingen Maner; Embedet kommer i ilde Ry; man snakker allerede nok i Forvejen om „Fogderne“; men Fogdernes Folk . . . he? . . . unge Vindspillere, der komme dinglende hjem hen paa Morgenstunden . . . Jo, jo . . . vi kender Dem nok; her skjules Intet for Rettens Øjne . . .

Nej, især naar Retten har Vægterens Øjne i Nakken! faldt jeg ind. — Jeg var bleven paa en Gang irriteret og kæk ved at høre, hvorledes Straffeprækenen faldt ud. Jeg havde, som Alle med en ond Samvittighed, ventet at høre Noget, som snærpede Sandheden nærmere ad Vejen. Her havde jeg Vejen aaben.

Min værdige Principal stirrede forbløffet paa mig. Saa mumlede han Noget i Skæget, og endelig lagde han sig tilbage i Stolen og smilede paa sin joviale Maade. Sagen var den, at jeg, uden at rose mig selv, var saa godt som uundværlig for den højst uefterrettelige Herredsfoged. Jeg passede altid min Dont og hans med oven i Købet.

Naa, Fuldmægtig! begyndte han saa i en mildere Tone. Nu ud med Sproget; hvor var De saa henne i Nat?

Ikke der, hvor man tabte „over 25 Rigsbankdaler“! svarede jeg tørt og lod Pennen løbe ned over Indlægene og Akterne med de blaa Omslag.

Hm! ... hum! ... De har allerede hørt ...! Og han purrede sig op i Haaret og bed i Pennen. Pludselig sprang han op og slog i Pulten, idet han lo, saa Hylder og Reoler rystede. De er Død og Pine en frisk Fyr, Fuldmægtig; en af mine Folk; ikke forknyt; Næven i Ansigtet; det kan jeg lide! — Og den svære Mand travede op og ned ad Gulvet som en Han-Elefant i godt Humør og gned sin Snabel mellem Forpoterne. Derpaa standsede han lige overfor mig og plirrede til mig med sine skælmske Øjne. Forøvrigt skal jeg sige Dem, Fuldmægtig, hvad jeg troede. Jeg troede, at De var engageret et ganske andet Sted! Hum! ... en lille Fugl har sunget Noget for mig om en vis Fuldmægtig, der var bleven set i Kirkegyden paa Jagt! Hvad? Paa Jagt efter et lille Pigebarn! Jo, lur dem, disse Fuldmægtige, der har Dubletter hængende i deres Sovekamre. De skyder nok Andet end Kramsfugle, skal man se.

Jeg betvang en opstigende Rødme saa godt jeg formaaede og svarede med den mest naturlige Stemme, jeg kunde opdrive: Undskyld, Hr. Herredsfoged, jeg forstaar virkelig ikke, hvad De mener!

Ja, ja! sagde han og satte sig ved Pulten. Maaske tager jeg fejl. Vægter Mathiesen mente rigtignok, at det var en Bjørn, De havde skudt. Kan jo ogsaa være, at De deler Dem ligelig mellem Venus og Bakkus. For min Skyld ingen Allarm; jeg har selv yndet Vekseldriften!

Inkvisitionen var forbi og Storinkvisitoren oven i Købet kommen i godt Humør. Der sneg sig nogle langsomme, dræbende Middagstimer hen, hvor jeg søgte at fordybe mig i Akter og Dokumenter. Men hvert Øjeblik maatte jeg se op fra Papirerne, og jeg fulgte da Regndraabernes plumpende Fald og lange Striber ned ad Kontorruderne. Hver Gang jeg da greb mig med et lille Ryk i mine Distraktioner, saa' jeg tillige min Principals blussende Ansigt stirre tværs over Pulten paa mig med et halvt medlidende, halvt polisk Smil, og naar jeg rødmende trak Blikket til mig, vidste jeg, uden at se op, at den gemytlige Mand spændte sig med Tommelfingrene over Panden og skar Grimacer som En, der er søsyg, hvilket havde til Virkning, at den ulykkelige Skriverdreng henne i sin Krog fik smaa Anfald af højst insubordinære Smaakluk.

Tilsidst kunde jeg ikke længer holde det ud paa min Stol. Jeg rejste mig og stillede mig hen ved Vinduet. Nu lo Herredsfogden. Jeg vendte mig imod ham. Han sad og læste i nogle Indlæg i en Tyvssag, som var bleven ham leveret af Defensor, en Prokurator i Byen. „Det er mageløst! hør bare, Fuldmægtig! „Defensor i betræffende Sag, anlagt imod N. Christensen, Tjenestekarl, af dennes Husbond, for Tyverier, begaaede under Husbondens Fraværelse, — Defensor anfører som formildende Omstændigheder, fremgaaende af Karlens egen Paa-

stand og ikke gendrevne af Komparenten, at alle Folk paa Gaarden vare fraværende eller idetmindste ikke i Nærheden værende, at Døren ikke var aflaaset, men kun lukket med en Klinke, og at, som Karlen selv udtrykker sig, naar „Husbond ikke selv tager bedre Vare paa sine Ting, men lader En kunne gaa lige ind til dem og tage som ham lyster, saa maa man ogsaa kunne komme udi stor Fristelse, især naar man har saa stor Mod paa Gangklæder og saa ringe Udsigt til, at det skal kunne opdages“. — Hvad mener De om det? Det er et brillant Indlæg, ikke sandt?“

Jeg følte mig ganske svimmel og lod nogle Ytringer falde om det Behagelige i at trække frisk Luft. Ja, gør De kun det, min Ven! lo Fogden. Det er et dejligt Regnvejr til at køle sig af i! Og Fogdens Latter fulgte mig til Dørs, og samme Latter mødte mig, da jeg efter en god Times Forløb kom drivvaad ind igen.

Dagen sneg sig langsomt bort. Hen paa Eftermiddagen klarede Vejret lidt. Principalen havde endt sit „Arbejde“ paa Kontoret. Jeg sendte Skriverdrengen bort efter Løfte. Han var saa lykkelig og rørt, da han gik, og vovede sig i sin overstrømmende Lyksaligheds-følelse til at minde mig om Jagten, „naar jeg igen tog paa Jagt“. — Og jeg havde ikke en Gang turdet vove mig til at benytte mig af Principalens opklarede Vejr til at minde ham om Flyvekunstnerens Andragende.

Der var desværre ikke en Gang noget Ordentligt at bestille paa Kontoret den Eftermiddag. Jeg sad i min Ensomhed og skar Fjerpenne og tyggede dem op igen, og saa tænkte jeg!

Jeg tænkte og tænkte og naturligvis paa Et og det Samme hele Tiden. Der kom Brønden, det dybe, mørke Perspektiv med det gyngende, bløde Vand paa Bunden, og med den bløde, lokkende Skikkelse afspejlet paa Vandfladen. Jeg følte, at jeg enten imod al Vedtægt og Regel maatte lukke Kontoret og gaa min Vej, blive

ved at gaa og gaa, indtil jeg havde gaaet Tankerne bort, eller ogsaa maatte jeg beskæftige Tankerne andetsteds. Jeg undersøgte Herredsfogdens private Bibliothek. Det indskrænkede sig til en støvet Række Duodezbind paa en Hylde øverst oppe under Loftet, der, hvor ikke Forordninger, Reskriptsamlinger, Pandekter og det øvrige juridiske Arsenal indtog Pladsen. Jeg greb paa Maa og Faa et Bind, pustede Støvet væk og slog Bladene op. Det var Peder Paars. Jeg læste vel en halv Snes Sider, men jeg maa tilstaa, den ulykkelige Helts og Fæstemands Tilskikkelser formaaede ikke at holde Tankerne borte. Det er først langt senere, efter at jeg har lært at kende Menneskene tilgavns i alle deres karrikerede Skikkelser, at jeg har forstaaet at skatte den store Mesters tørre Humor. Den Gang var jeg selv for meget paavirket af Begivenhedernes Gang uden omkring mig og af den Rolle, jeg selv indtog som Helt og Elsker, til at jeg rolig skulde kunne følge en fingeret Række Tildragelser, især naar disse satirisk vare knyttede til en komisk Person. Jeg smed Holberg væk, og jeg tror saagu', jeg kaldte ham „flov“. Epistlernes og Jeppes Forfatter tilgive mig min Ungdomsubesindighed! Amen!

Jeg tog et andet Bind ned. Gullivers Rejse! Hvis den hedengangne, ærværdige Diakon og Menneskehader havde set den Gaben, hvormed jeg efter en halv Times Tid lagde de brobdignakske Rejseskildringer bort, vilde han upaatvivlelig have kaldet mig et meget uskyldigt ungt Menneske. Naa, uskyldig var jeg virkelig den Gang. Ingen altfor tidlig Modenheds bitre Selvbebrejdelser og dyrekøbte Erfaringer havde givet mig det Blik for og den Trang til Peber og Eddike, som Nutidens Ungdom næsten faar i Vuggegave. Jeg mente virkelig, at Swift var en Børneforfatter og Gullivers Rejse en Børnebog. Jeg erindrer, at jeg en halv Snes Aar efter disse Begivenheder — og da havde Meget forandret sig — kom i Besøg hos en af mine tidligere Kammerater.

Han var nu bleven gift og bosat, havde Kone og et Par Børn paa en 5—6 Aar. De to smaa Krøltoppe sad paa en Skammel og læste Gulliver sammen, eller rettere, den Ældste, en Pige, læste stavende højt, medens Drengen morede sig over Billederne. Det er farlig Lekture, Du der har givet dine Børn! sagde jeg til min Ven. Du véd maaske, at i Ostindien faa Hindubørnene unge Brilleslanger at lege med, som Gifttænderne ere brækkede ud paa. Det gaar stundom godt; men stundom hænder det ogsaa, at det opvoksende Barn en skøn Dag giver et Skrig fra sig, der sætter Moderen i dødelig Angst. Tanden er vokset ud; Giften er i Barnets Aarer eller maa, for ikke at komme saa vidt, brændes ud med et gløдende Jern! — Min Ven smilede; baade han og Konen morede sig over min Hypokondri. Ja vist, Hypokondri! Men Swift er ogsaa hypokonder. Det skriger, det jamrer, det skummer af Haan og Raseri over Menneskeslægten i hans „Rejseskildringer“. Kan være, at de fleste „Gulliverbøger“, som man træffer omkring i Familierne, ere lempede in usum Delphini! Den afstumpede Tand vil en Dag være vokset ud og vil saare Barnet. Tidsnok kan det faa Giften i sig!

Men, revenons, revenons! Jeg var som sagt snart færdig med Kaptain Gulliver. Turen kom nu til — Chevalier Casanova. Naturligvis! en saadan Bog maatte den levelystne Ungkarle-Foged fremfor Alt have i sit „Haandbibliothek“. Den syntes ogsaa at være mere læst end de to andre. Det ydre Støv var idetmindste borte; det indre Støv bredte sig i sin frivole Yppighed mellem alle disse „Galanterier“ fra den allerkristeligste Konges, Ludvig XV.'s Dage — parc aux cerfs højlovlig Ihukommelse.

Jeg vil ikke gøre mig bedre end jeg var den Gang. Men Casanova havde jeg dog ikke læst endnu. Nu læste jeg ham. Og jeg læste ham, til Blodet fór mig op i Hovedet og mine Tindinger bankede. Jeg læste imid-

lertid for glubsk til, at Interessen kunde vedligeholde sig i Længden. Der er maaske ikke nogen bedre Kur imod daarlige Bøger end at kile løs paa dem i et Aandedræt. De pirrende Stævnemøder, al denne fristende Elskovshandel med mere eller mindre forbuden Frugt gentog sig selv saa ofte, at den til Slutningen tabte for mig i Kurs. Hvad jeg først senere i klaret og ordnet Betragtning overfor al den Slags Lekture slog fast for mig selv, havde jeg vel allerede den Gang en ubevidst Fornemmelse af. Der var en Duft, jeg savnede, som vel berøvede mig Fornøjelsen af Læsningen, men tillige borttog dens Hovedfare. Jeg tør vel nok kalde dette Savnede: Poesien, uden at min ærede Neveu slaar Krøller paa sin kritiske Næse og forlanger en mere udtømmende Definition. Nok er det, da Klokken var bleven henimod Ni, var jeg grundig ked af Chevalieren, og han gik op paa Hylden igen til, Gud véd hvilke beslægtede Lavs- og Aandsbrødre. Jeg vilde ikke læse mere. Ingen Bøger. Jeg havde jo netop den Gang alt det inden i mig, som man kan tære paa i de stille Timer, og som maaske er bedre Poesi end det bedst nedskrevne og bedst rentrykte Digt, Epos eller Drama. Og nu lukkede jeg med rolig Samvittighed Kontoret og gik med maaske lidt mindre rolig Samvittighed over i Klubben. Jeg maatte dog sammen med Mennesker og maatte dog høre, om ingen Afgørelse havde fundet Sted med Hensyn til det ominøse Andragende.

Scenen i Klubben var uforandret den samme som den foregaaende Aften, og hvilken Klubscene er ikke uforandret den samme til alle Tider? Adjunkten med den udhængende Kommentar spillede Billard med den laskede Mølleejer og ærgrede stadig den tabende Modpart med sine sarkastiske Skoser. Probenreuteren fortalte sine Værtshusbedrifter henne i Krogen for de smaatgrinende Købmænd, Markøren vrælede sine Pointer op, og Fogderne sad ved Spillebordet.

Intet forefaldet af Vigtighed? Ingen Post? spurgte min Principal og smed sine Kort, idet han hviskende spurgte mig, hvorledes det gik med Tømmermændene.

Vi skal have os en „Trekantet“, og Fuldmægtigen skal spille med! raabte Byfogden. Købmand Villumsen skulde hjem til sin Kone, som endnu laa i Barselseng; der hjalp ingen Parlamenteren, jeg maatte spille med Byens vise Raad. Jeg protesterede imidlertid mod den Trekantede. Jeg var ikke dreven Spiller nok til at indlade mig paa dette FF af et Spil med de to Fogder. Jeg forlangte Probenreuteren med; det var ham, der havde vundet de 25 igaar fra min Principal.

Principalen tilnikkede mig sit Bifald. Probenreuteren var som bold Handelsridder straks villig, og vi spillede.

Vi spillede med flyvende Blindemand og staaende Trumf.

Herredsfogden var heldig; han lo og slog i Bordet med Knoerne, hver Gang hans Trumfer nappede et Herreblad bort fra hans Modspiller. Byfogden var uheldig og hvæsede som en gammel Hankat. Probenreuteren smilede overlegent, og jeg gjorde Bommert paa Bommert.

Hvad Fanden er det for en Fuldmægtig, Du har? brølede Byfogden over til sin Kollega. Sidder han ikke der og brænder inde med sine Forcer i Træf, fordi han ikke stak med Hjærter-Æs, da han skulde stikke!

Bryd Dig bare ikke om det. Han skal saamænd nok vide at anbringe sit Hjærter-Æs bedre næste Gang. Ikke sandt, Fuldmægtig?

Jeg holdt paa Damen ...! forklarede jeg.

Aa, gaa ad H— til med Deres Dame!

Nej, hør nu, bitte Bro'r, Respekt for Damen! Fuldmægtigen véd s'gu nok, hvad han gør!

Kongen fløj paa Gulvet, Hr. Kancelliraad, da jeg vilde spille ud, og saa ...!

Ha, ha, ha! klukkede min Principal. Det var en Flyvekonge!

Jeg bukkede mig ned over mine Kort.

Hvad agter Hr. Kancelliraaden saa at gøre med denne Flyvekunstner, som vi hørte om igaar? spurgte Handelsmanden den fortrædelige Byfoged.

Han kan gaa hen og hænge sig! — Coupez, min Herre! ...

Jeg maatte tilstaa for mig selv, at Chancerne ikke vare heldige for mig. Jeg sendte imidlertid min Principal et bedende Blik, og dette besvarede samme Hædersmand ved paa den gaadefuldeste Maade af Verden at skrabe Huden paa sin Snabel af med sine Kort. Endelig var da Rubberen ude. Byfogden rejste sig med den majestætiske Erklæring, at han havde nok. Det er muligt, at De er en dygtig Herredsfuldmægtig! tordnede den juridiske Jupiter til mig; men De er — og saa kom der en meget ujuridisk Ed — den usleste Whistspiller, jeg i mine Livsens Dage har kendt!

Jeg skyndte mig med dette mit Testemonium udenfor i Haven. Gangene vare fugtige endnu fra Dagens Regn. Et tyndt, graat Skydække var spredt ud over Himlen, og det var med Besvær, at jeg skelnede Gangene fra Bedene. Der var for øvrigt noget Velgørende ved dette Mørke, og saa den kølige, fugtige Luft! Blomster og Buske udaandede endnu tydeligere end igaar Aftes deres duftende, tavse Bekendelser, deres Omfavnelsers Mysterier, Alt, hvad Blomsterverdenens forskellige Køn kan have at meddele den lyttende Fremmede. Jeg gik frem og tilbage, standsede, trak Vejret dybt, udbredte Armene som for at indeslutte Nogen i dem. Jeg bukkede mig frem, saa' hen over Græsplænen, kiggede ind mellem Buskene; jeg ønskede saa ubeskriveligt, at Nogen skulde være der, at Nogen skulde som en Skygge glide ud fra Buskene hen over Plænen, hen til Muren af Klublængen og kigge ind ad Ruderne. Men

Skyggen udeblev, og jeg blev sørgmodig. Sørgmodig, og hvad jeg ikke havde været utilfreds i Forvejen med mig selv, det blev jeg nu. Saa tog jeg en rask Beslutning, trykkede Panamahatten fast ned om Panden og gik ud igennem Laagen op ad Kirkegyden. Jeg vendte mig gentagne Gange om for at se, om Ingen kom bag efter mig. Men der kom Ingen. Jeg blev endnu fastere i min Beslutning og skraaede tværs over Hovedgaden til Vognmandsvænget, — og der, lige paa Hjørnet, løb jeg i Armene paa — den lille Doktor.

Ah, God Aften! Naa, det kan jeg lide; De tager Dem en lille Motion inden Sengetid. Ja, det er godt for Folk med saa stillesiddende Beskæftigelser som Deres. Vi Andre, som maa løbe den hele Dag, ere i Grunden helst fri for disse Aftenpromenader; men hvad skal man sige? Naar de stakkels Patienter lade os kalde, saa maa vi springe. Desuden — tillad, jeg tager Deres Arm — man hører dog ogsaa derved en Gang imellem Et og Andet af Interesse. Vi Læger ere jo tillige en Slags Skriftefædre! Gud bevares! nomina sunt odiosa; vi nævner Ingen. Diskretion fremfor Alt! Men der gaar dog Meget i Svang, som — som er lærerigt. Skulde De f. Eks. ane, at jeg lige nu kommer fra et Lægebesøg hos en ung, kvindelig Patient — i en af Byens ansete Haandværkerfamilier, som — nok er det: Sagen forekom mig lidt mystisk, og ved en Undersøgelse viste det sig, at den unge Pige var — hum! — De forstaar! — Men for Guds Skyld nævn Intet herom! — Ja, det er sandt, De véd ikke Navnet. Men det er dog en Skandal; er det ikke? — Naa, Herregud! Man dysser Sagen ned efter bedste Evne, og naar Barnet kommer til Verden, saa er der jo altid en eller anden Plejemoder ude paa Landet . . . Apropos om Landet! De véd, Gaardmand Hans Olsen, der væltede ifjor, da han kørte fra Kirke med Bruden! De kender jo nok Historien. Den stakkels Mand blev straks bragt her til Sygehuset, hvor han kort

efter døde. Fraktur af Laaret med stærk Læsion af Baghovedet. Og nu har Enken — køn, ung Kone for Resten — igaar gjort Barsel! Skrøbelige Mennesker, Hr. Fuldmægtig, hvad? ... Og den lille, vimse Mand lod uophørlig Munden løbe, indtil han havde fulgt mig helt hjem til Herredsfogedboligen og havde sørget for, at jeg „var kommen vel ind“.

Jeg var ogsaa kommen vel ind. Men for at være sikker i min Sag overfor en tidligere Formodning, gik jeg atter ud, stillede mig paa Stentrappen og kastede et skarpt Blik hen imod det nærmeste Hjørne. Ganske rigtig; der stod Doktorens lille Skikkelse paa Udkig. Jeg hilste med Hatten ad ham og gik atter ind, rasende paa ham, rasende paa hele Menneskeslægten og meget, meget utilfreds med mig selv.

Jeg fandt Skriverdrengen inde paa mit Værelse. Han havde hørt mig komme og tændt Lampen paa Bordet. Med sin lille, pibende Musestemme overbragte han mig alle Familiens Taksigelser for de dejlige Købmandsvarer. Jeg svarede ham gnavent, at det var godt, nu kunde han gaa, jeg vilde tilsengs. Saa fik han halet frem fra en Krog en Pakke, der var omsvøbt med et tærnet Bomuldstørklæde. Jeg blev utaalmodig og skyndte paa ham.

Det er fra min Søster Martha! sagde han klynkende. Hun bad Fuldmægtigen ikke forsmaa denne! men jeg kan godt vente til i Morgen! ...

Hvad er det? spurgte jeg fortrædelig og ventede mig en Knap-Ost eller noget Lignende.

Tørklædet blev taget bort, og den lille, skælvende Haand præsenterede mig en sirlig flettet Straakurv, foret med rødt Klæde, ferniseret og besat med smaa Lerkekogler, Grannaale og Lyngstilke. Jeg blev rørt over Gaven og takkede i venlige Udtryk. Drengen fik mere og mere Mod og begyndte at fortælle om sin Familie. Jeg nedlod mig paa Sengekanten og stillede en Stol hen

til ham. Din Søster Martha sender mig altsaa en Kurv, og det uagtet jeg slet ikke har friet! skæmtede jeg med ham. Han blev rød i Hovedet og tav. Jeg blev ved at udspørge ham. Jeg gentog Navnet Martha saa mange Gange, jeg i det Hele taget kunde faa det til at passe ind i Samtalen, og hver Gang nævnede jeg for mig selv Morna. Jeg spurgte om hendes Haar, Øjne, Øjenbryn, Næse, Mund, Hænder og, jeg tror saagu endogsaa Fødder. Det morede mig, at det Altsammen var forskelligt fra Mornas. Saa gik vi over til de øvrige Medlemmer af Familien, Moderen og alle Børnene, ét efter ét. Endelig drejede Samtalen sig om ham selv. Med blussende Kinder og lysende Øjne udbredte den stakkels Fyr sig om den Herlighed, det vilde være for ham, hvis han kunde faa læst saa meget, at han kunde faa Eksamen og blive „Fuldmægtig ligesom Fuldmægtigen selv“. Jeg havde rejst mig og gik op og ned ad Gulvet med Hænderne paa Ryggen. Jeg var bleven saa underlig — hvad skal jeg kalde det? — sentimental er maaske Betegnelsen. Jeg syntes, at jeg havde Noget eller vilde faa Noget — lige meget, at der var Noget, som der skulde bødes paa. Og jeg lovede Skriverdrengen, at jeg vilde læse med ham og senere, hvis jeg formaaede, understøtte ham til at faa Eksamen. Det er et af de meget faa Løfter, jeg har indfriet. Det varede rigtignok nogen Tid, inden jeg begyndte at læse med ham. Men vi begyndte dog, og jeg hjalp ham ogsaa over til Hovedstaden, hvor han tog Eksamen. Og i dette Øjeblik er han en gammel Amtsfuldmægtig ovre paa Fyen. — Og saa gik jeg til Sengs og sov. Det var den Fredag!

Lørdagen oprandt. Jeg var tidlig paa Benene og inde paa Kontoret. Der var begribeligvis ingen Herredsfoged. Derimod blev der snart fuldt af Folk, som vilde tale med Herredsfogden angaaende Klager, Andragender, Veje, Markskel, Dødsboer, Skilsmisse og alle mulige andre borgerlige og kommunale Ting. Fuldmægtigen

maatte holde for, og det var jo forsaavidt heldigt; saa gik Tiden og Tankerne med den. Hen imod Klokken Elleve sagtnedes Strømmen lidt, og paa Slaget Elleve traadte Principalen ind med sine russiske Tøfler, sin tydske Merskummer og — hvad der var det allerbedste — sit mest straalende Humør paa. Solen skinnede ham lige ind i Ansigtet, da han satte sig tilrette i den knagende Skruestol, og hans Ansigt skinnede som Solen.

Vil De gøre mig den Fornøjelse at spise til Middag hos mig i Morgen, Fuldmægtig? De véd nok, det er Ungkarleanretning; men jeg tænker, Jomfru Svendsen vil gøre det mest mulige ud af sin Kogekunst i Anledning af hendes Husbonds Fødselsdag!

Jeg takkede; der var jo intet Andet for end at takke. Saa leverede jeg Principalen de indkomne Dokumenter og Papirer og aflagde min sædvanlige Rapport om Morgenens Besøg. Han bladede lidt i Papirerne, pustede vældige Røgskyer fra sig og satte sig Tid efter anden rigtig magelig tilrette i Stolen — et sikkert Tegn paa Stabilitet i hans gode Lune. Jeg sad og drejede paa min Pen og vogtede paa det Øjeblik, da han skulde se op fra Papirerne, for at falde over ham med Spørgsmaalet om Andragendet. Thi i Dag maatte det ske! gentog jeg for mig selv.

Han saa' da ogsaa op, men hans Replik kom førend min.

De skulkede bort fra Klubben igaar! Det var ellers Skade. De kan bande paa, vi plukkede den gode Probenreuter ordentlig i Trekort. Byfogden gik hjem med otte Specier, og jeg — ha, ha, ha! — jeg fik mine 25 Rigsdaler igen paa 2 Mark og 8 Skilling nær!

Han lo umaadeligt, dukkede atter ned i Papirerne og vedblev at puste vældige Røgskyer fra sig.

Jeg sad som paa Naale. Skulde jeg, eller skulde jeg ikke? Anede han Noget, eller anede han Intet?

Hvad betød hans Ytringer ved Whisten? og havde han ...?

Det er s'gu sandt. For at trøste den stakkels Probenreuter, lovede Byfogden ham, at han i Morgen skulde faa Deres Flyvekunstner at se paa Gæstgivertaget. De kan skrive ham Tilladelsen paa en Stump Papir, saa kan Drengen løbe ud til Markledshusene med den. Om Herredsfogden eller Byfogden sætter sit Navn under, kan vel blive det Samme!

Nu var Turen til mig at dukke mig ned i Papirerne.

Jeg følte, at Principalens Øje hvilede paa mig; jeg følte tillige, at jeg blussede som en kogt Krebs.

Jeg tog et helt Ark Papir og skrev: At Hr. Mario Sebaldus Vinninge af Markledshusene pr. N* har Tilladelse til Søndagen den ... paa Byens Torv at foretage sin Flyveprøve, meddeles ham herved i Besvarelse af hans derom indgivne Andragende. N* Herredskontor, den osv. Og med ikke aldeles fast Haand skød jeg Papiret over til min Principal.

Han fik et nyt Latteranfald. Naa, De sparer s'gu ikke paa Papiret!

Jeg antager, at selve Sagen er en saadan Begivenhed for den stakkels Mand, at han vil sætte Pris paa at se den behandlet i alle sine Detailler saa formelt som muligt.

Ja, De er en god Prokurator! Men lad gaa. Her er Underskriften!

Og Underskriften kom paa. Jeg lagde Skrivelsen i Konvolut og satte Herredsfogedseglet udenpaa.

Naa, lad saa Drengen gaa med det! sagde Fogden lidt utaalmodig, da jeg allerede havde skudt Brevet til Side paa min Pult.

Her hjalp ingen Udflugter, naar jeg ikke vilde røbe mig. Jeg gik hen til Drengen, der sad og skar Penne i sin Krog, og idet jeg overgav ham Brevet og Besked,

stirrede jeg med nogle frygtelige Grimacer og rullende Øjne paa ham. Han saa' saa meget som et Sekund forbavset og spørgende ud, men saa missede han paa sin allerulykkeligste Maade med Øjnene, tog sin Kasket og gik ud ad Døren.

Et Kvarterstid efter gjorde jeg mig et Ærinde udenfor paa Gangen. Der stod Skriverdrengen som en Skildvagt paa sin Post henne i Gangens allermørkeste Krog. Jeg sprang hen til ham, snappede Brevet og stak det til mig, idet jeg hviskede ham i Øret: En halv Time!

Atter sad jeg ved Pulten og lod, som om jeg var uhyre flittig ved Arbejdet. Solen dandsede med lange Striber ind gennem Ruderne og tumlede omkring mellem Støvgran og Tobaksatomer. Det var ligesom om den kaldte paa mig, vilde have mig ud til sig, ud forbi Kirkegaarden, ud over Markerne og Heden.

Det er svært, saa De hænger i idag, Fuldmægtig! De gaar maaske tidlig fra Kontoret i Eftermiddag?

Tvært imod, Hr. Herredsfoged. Jeg har i Sinde at være meget flittig i Eftermiddag. De véd, det er Lørdag Aften!

Ja, det er Pigernes Aften! Ha, ha, ha! — Og Herredsfogden lo, indtil han fik et Hosteanfald og maatte ind i sin Dagligstue, hvor han havde sin Universalbalsam staaende i Buffeten.

En halv Time efter indfandt Drengen sig punktlig og med røde Kinder som efter et stærkt Løb.

Jeg saa' beundrende paa ham.

Du er ikke altid saa let til Bens, min Dreng, naar det gælder at skynde sig i mine Ærinder! brummede Principalen. Traf Du saa den gamle Nebukadnesar?

Jo, han var hjemme. Og jeg skulde hilse og bringe Hr. Herredsfogden saa mange Slags Tak.

Hum! Var hans Datter ogsaa hjemme?

Drengen saa' saa dum ud som muligt. Her var Dumheden virkelig naturlig, og Storinkvisitoren opgav at spørge videre.

Du er et Fæ! Skær mig nogle Penne, din Surmælksost!

Den foregaaende Dag havde været dræbende lang, men hvor dræbende lang var ikke denne! Dog, Alt faar en Ende. Den lange Nat ved den Syges Hovedgærde og den lange Dag for den utaalmodige Elsker, Alt gaar sin Gang; Strømmen ruller evigt, uophørligt sine Bølger ud mod det store Hav. Det er kun os Svagtseende, for hvem den en Gang imellem synes at staa stille.

Solstøvet og den lyseblaa Tobaksdamp tumlede ikke længer paaskraa igennem Kontoret. Kun en lille gylden Trevl fra den fejende Dans var bleven tilbage og havde sat sig op i det ene Hjørne af Vinduet som Erindring om Overgivenheden, som en Kotillonsorden oven over en ung Mands Kommode. Herredsfogden var gaaet sin „Aftenrunde". Jeg sad alene tilbage og havde i Ensomheden Stunder nok til at ordne mine Tanker. Ordne mine Tanker! Som om der kunde komme Orden i dem; som om ikke den mest tummelumske Uorden herskede derinde, værre, galere, mere hovedkuls end i det svundne Solstøvs og den svundne Tobaksdamps Dans.

Men Et vidste jeg: at jeg skulde derud. Jeg havde jo Brevet i Lommen til ham, til „Nebukadnesar". En daarlig Vits! Han var hundrede tusinde Gange mere værd end den Kyniker, som jeg var afhængig af, og som vilde braldre ud i Klubben, med alle mulige Tilsætninger, hvis han fik at vide ... hvilket? ... hvad var der egentlig saa slemt i det Hele? ... slemt? Nej, Gudbevares! ... der var jo intet Ondt! ... Jeg lagde mit Hoved ned paa Pulten i mine Hænder, og jeg mærkede ude i Fingerspidserne, hvorledes Pulsene i mine Tindinger slog. De slog ogsaa igaar Aftes saaledes, da jeg læste Casanova ... nej, Fy! ... ikke saaledes. Desuden — jeg vilde jo kun bringe

den Gamle Brevet! ... slet ikke se hende, nej, slet ikke! Men den Gamle maatte jo dog have en Forklaring paa min Flugt iforgaars, og frem for Alt maatte han have Brevet. Ja, Brevet, Brevet; det havde allerede ventet længe nok. — Og saa straks tilbage igen . . . tilbage til Klubben ... tusind Gange heller spille Whist med Herredsfogden, end se dette Smil bestandig og høre hans „Lørdagaften“.

Jeg tog min Hat. Ikke Panamahatten; den forekom mig altfor lys, altfor skinnende. Hm! det var første Gang, jeg tænkte paa at forklæde mig. Men det var jo ingen Forklædning; og selv om jeg tog min mørke Overtræksfrakke oven over mit lyse Tøj, saa var det da heller ingen Forklædning! Jeg listede mig ud over Gaarden, gjorde mig et Ærinde ind i Hestestalden, snakkede Noget med en Tjenestekarl, men hvad det var, véd jeg ikke. Alt, selv de ringeste Genstande, fik en underlig, pludselig Betydning og Værdi for mig. Det gik mig selv, forekom det mig, som de Folk, man læser om hos gode Forfattere, naar de staar og skal ud til en Duel. Men hvad var det for noget taabelig Snak; jeg skulde jo ikke til nogen Duel; jeg skulde blot besørge et Brev, som hastede. Ja, det hastede. Jeg begyndte at tænke paa den Gamles Utaalmodighed og paa Mornas. Nu først begyndte jeg egentlig at tænke bevidst og klart paa Morna. Men det var bestandig som en anden Morna. Den gamle Morna var forsvunden. Hvorledes var da denne nye? Ja, vent lidt! Jeg skulde tage Vejret. Jeg var begyndt at løbe for at holde mig varm. Jeg frøs. Og dog laa Sommeraftenen dampende varm over Landskabet. Jeg stod udenfor Byen med Vejen for mig lige til Kirkegaarden. Det dampede ud over Engen paa den ene Side, hvor Køerne havde mistet deres Ben og Haler, og over Smaahaverne paa den anden Side, hvor Træerne og Buskene vare blevne store og uformelige. Nu mødte jeg en gammel Kone: God Aften, kunde han ikke sige

mig, hvad Klokken er? — Jeg tog mit Ur frem; det stod. Naa, ja ja; og Guds Fred og God Nat! Jeg saa' efter hende, saa', hvorledes den hvide Taage skar hende over paa Midten, hvorledes hun begyndte at danse og svinge sig. Hm! Mosekonen brygger! Nej, det er ikke smukt nok: Ellepigerne danse! Ja, det klinger bedre. Ellepigerne, Ellepiger, Ellepigen! Jeg blev paa en Gang aldeles barnagtig og gav mig til at sige Skoleramser højt op for mig selv: En og Anden, Ingen, Nogen og Mangen, Hver, Enhver, Somme, Man, Det! Nu var jeg ved Kirkegaardsporten. Jeg skraaede naturligvis igennem, og jeg sprang over Gærdet paa det Sted, hvor Morna og jeg sidst vare sprungne over sammen. Saaledes holdt jeg hende! Her følte jeg Trykket af hendes Arme, af de runde, jomfrulige Former! Og saaledes susede Klæderne om hendes slanke Lemmer. Saaledes løb hun ud over Bymarkerne og sagde „Tag mig"! Saaledes. Jeg kunde ogsaa løbe trods Overfrakken. Og jeg kunde tage hende; holde hende igen indesluttet i mine Arme og igen føle Trykket af disse runde, jomfruelige Former! — Nej, ikke saaledes! Jeg skulde jo netop ikke tage hende. Jeg skulde undgaa hende, levere den Gamle Brevet og straks gaa igen, — gaa tilbage til Klubben og spille Wh ...! Det gøs i mig. Jeg standsede ved de forkrøblede Buske og Naaletræer. Kunde jeg nu ikke lige saa godt være ærlig lige overfor mig selv og tilstaa, at jeg netop helst vilde blive ... og sidde lidt ned ... blot en Times Tid! Den Gamle vilde dog være saa taknemmelig, og det er altid rart at høre sin Iver rost! Og nu Morna! ... Jeg kunde jo være ... ja, lad mig se ... jeg kunde jo være den Muntre, Ligefremme, som om der Intet var i Vejen ... og hvis hun skulde ... hvis hun f. Eks. skulde se saaledes paa mig ... eller blot være forlegen ... saa maatte jeg netop vise mig som den Overlegne, den Besindige ... det var dog i Grunden Synd, at ... Hvad var det, som kom derhenne over

Lyngvejen? Skulde det være muligt? Skulde det være hende? — Ak, hele min opstablede Bygning faldt overende. Jeg traadte tilbage bag Buskene og stirrede frem over Vejen. Nej, det var for højt; en Mand maatte det være. — Herredsfogden! fór det igennem mig. Jeg dukkede mig ned og knugede mine knyttede Hænder i Siderne. Og han kom derhenne fra Husene! Havde maaske paa sin tølperagtige Maade taget baade den Gamle og Morna i Forhør! Og Alt var opdaget! Mit Forhold til Folkene i Markledshusene og Brevet! — Nej, stønnede jeg tænderskærende; i dette Øjeblik er Du stærkere end Fogden; lad ham kun komme forbi; jeg skal møde ham og tage Braadden af hans Kynismer ... God Aften! raabte jeg og sprang frem. Ja, det er mig, mig selv, som ... Jeg stod Ansigt til Ansigt med den gamle Flyvekunstner.

Hvad? Er det Dem, Hr. Fuldmægtig? De gjorde mig ganske forskrækket!

Jeg var saa forvirret, at jeg slet ikke kunde svare i Øjeblikket. Gaar De til Byen, Hr. Vinninge? fik jeg endelig frem.

Ak ja, ak ja! Jeg véd jo hverken ud eller ind. De gik saa hurtig fra os i Forgaars. Og i Dag har Morna været syg. Hun stod først op over Middag. Og nu har Visto sprunget op og ødelagt mig den ene Vinge. Og saa slog jeg den; — det er første Gang. Og saa græd Morna. Og saa tog jeg paa mig og tænkte, at jeg vilde gaa ind til Gæstgivergaarden og tale med Værten, og der traf jeg saa maaske ogsaa Dem og kunde faa Noget at vide ...

Morna syg! Hurra! raabte jeg og sprang højt i Vejret til den Gamles synligste Overraskelse, som vist næppe havde tiltroet mig saa kannibalsk en Tænkemaade. Der løb tre, fire forskellige Strømninger igennem mig, og der, hvor de slog en Knude i min Hjerne, følte jeg en saa usigelig sød og lyksalig Fornemmelse, at jeg gærne

kunde have taget den Gamles vaklende Skikkelse i mine Arme og leget Boldt med ham, hvis jeg ikke havde frygtet for at brække ham midt over.

Morna havde været syg, og for min Skyld! Hvor er den mandlige Forfængelighed, der ikke føler sig smigret ind i sine dybeste Hjærterødder ved denne ufrivillige Bekendelse! Jeg havde mig selv, min blotte Ankomst som Helsebod for denne Sygdom; det følte jeg. Og for den Gamle havde jeg et Plaster i Lommen i Skikkelse af Brevet. Jeg styrtede mig hovedkuls ned i den Strøm, der var brudt frem inden i mig. Alt, ethvert Forsæt, var glemt. Kun afsted, hen til Morna!

Jeg daskede paa Lommen og trak den Gamle afsted med mig. Saa snart han kunde blive klog paa, hvad det egentlig var, jeg havde at fortælle ham, kendte hans Jubel og Hastværk ingen Grænser. Han gebærdede sig som et lille Barn, og vi to store Børn kom, i en Tilstand af gensidig Ophidselse, hen til Markledshuset.

Der var Ingen til at tage imod os, hverken Visto eller Pultram. Min stormende Fryd fik et lille Knæk; men den Gamle aabnede geskæftigt Døren; vi hørte den svagt pibende Visto, men kunde ikke se ham i Mørket.

Han er endnu forknyt over den Behandling, han fik, forklarede den Gamle, medens han fik fat paa Fyrtøj og Lys. — Men det gaar vel snart over. Nu bliver der jo Glæde overalt!

Det var næppe nok, at han fik slaaet Ild og tændt Lys, saa travlt havde han. Men Lyset blev da tændt, og vi kom ind i Værkstedet, hvor den af Søvnen opskræmmede Pultram fór baskende i Vejret og gjorde nogle Vingeslag hen over Flyvemaskinen, hvis ene Halvdel havde lidt en synlig Molest.

Ja, se saadan skal jeg flyve i Morgen! jublede den Gamle og kærtegnede Storken, som havde sat sig paa hans Skulder. Det saa' komisk ud at se den lange, tynde Fugl sidde paa den lange, tynde Mands Skuldre.

Næbet ragede helt op til Loftet, og Lysskæret drev Skyggen kæmpemæssig stor langs de spindelvævsprydede Bjælker og ned over den hvidkalkede Væg, — Skaden er ikke saa stor, som den ser ud til! vedblev Sangvinikeren og pegede paa Maskinen. Lidt Sejldug, nogle Sprosser og Skruer, saa er det i Orden! — Men nu først og fremmest, Hr. Fuldmægtig, hvad er det, De har til mig? — Den Gamle satte Storken ned paa Gulvet, trippede næsten af Utaalmodighed paa Fødderne og stak Hovedet frem ligesom et Barn, der kigger efter en Gave hos den, der har været i Byen og gjort Indkøb.

Jeg tog Brevet op og gav ham det. Han tog det med et lille Ryk, vendte og drejede det næsten med Ærbødighed, gik hen med det til Lyset, som han havde sat fra sig paa Kakkelovnen, begyndte ivrig at kaste Alting til Side, for at lede efter sine Briller, og standsede pludselig.

Henne i Døren stod Morna. Hun var kommen ganske sagte ind, uden at Nogen af os havde bemærket hende. Jeg kunde straks se, at hun havde skyndt sig med at gøre Toilette. Den tarvelige, blaagraa Hvergarnskjole og det lille, korsbundne Shawl over Brystet havde veget Pladsen for en højst fantastisk, men hendes originale Skønhed i alleryderste Grad fremhævende Dragt. Hun havde snoet et hvidt Tørklæde ind i sit Forhaar, saaledes, at Hvidt og Sort afvekslede som en stor, svær Flætning, der løb rundt om hele Issen og faldt ned med en Kvast over det venstre Øre. Hun bar en brændende rød Trøje, eller rettere Bluse, der var taget saa hastigt paa, at den sad skævt foran, hægtet over det smukke, hvælvede Bryst med to kolossale Messing- (deres anløbne Farve røbede dem som saadant) Spænder eller Agraffer. Under Blusen et Skjørt af mørk Farve og ubestemmeligt Stof. Skjørtet naaede indtil nogle Tommer fra Anklerne. Hun havde blaa Strømper og paa Fødderne Sko, ligeledes med store Spænder.

Tællepraasens svage Skær faldt fra oven ned over hendes Ansigt. Det gav uvilkaarlig et Sæt i mig ved at betragte dette Ansigt. Milde Himmel! hvor var hun skøn! De om Dagen lidt vel storskaarne Træk (undtagen den finttegnede Næse) vare her afdæmpede, indsatte harmonisk paa deres Plads af en Mesterhaand. Om Dagen lignede dette Hoved en talentfuld Elevs dristige Udkast. Her i denne Aften havde en gammel Mester fuldført Udkastet. Og saa denne enstonige, blegbrune Farve, noget blegere end sædvanlig! Og saa disse store, mørke, skinnende Øjne, hvorigennem en egen, højtidelig Tavshed gød sig ud som det brudte Lys gennem den gotiske Kirkerose!

Morna! Barn dog! raabte den Gamle og stirrede paa hende, medens Armene efterhaanden skød sig frem mod hende med rystende Hænder. Véd Du af, at det er din Mo'rs Dragt?

Hun kom smilende hen imod ham. Han aabnede Armene, og hun trykkede sig op til ham. Saa skød han hende læmpelig tilbage, holdt den ene Haand over Øjet og saa' op og ned ad hende.

Jeg syntes, at jeg dog ogsaa en Gang skulde pynte mig lidt, naar vi faa Fremmede. God Aften! sagde hun paa sin sædvanlige, ligefremme Maade og rakte Haanden ud.

Jeg skyndte mig at trykke den, men kunde ikke faa et Ord frem.

Den Gamle stod og rystede paa Hovedet og saa' snart paa hende, snart paa mig.

I den Dragt var din Mo'r Brud, Morna!

Hun bøjede sig ned og gav sig til at lege med Visto, som frygtsomt havde nærmet sig.

Pultram var fløjet tilbage til Værkstedsbordet; der sad den og klaprede og udfyldte for saa vidt Pavsen.

Nu var det mig, der fik Ordet frem.

Hvor gjorde De af Brevet ...?

Brevet? hvilket Brev? spurgte den Gamle og saa' aandsfraværende paa mig. Aa! det er rigtigt!

Og nu kom atter den vanlige Ild i hans Øjne. Han fik fat i Brevet, og da han ikke kunde faa fat i Brillerne, gav han det til Morna.

Hun læste det op højt og flydende. Saa lukkede hun det langsomt sammen og gav Faderen det. Men mig gav hun Haanden for anden Gang, og denne Gang saa' hun mig venligt ind i Øjnene, og jeg trykkede stærkt til og spurgte hende sagte, om hun var fornøjet med mig.

Herpaa fik jeg dog intet Svar. Den Gamle havde faaet frygtelig travlt. Han maatte til Byen, sagde han. Han maatte snakke med Gæstgiveren og vise ham Tilladelsen. Han maatte købe Sejldug og Skruer. Han maatte Alting. Og han susede omkring i Værelset med et ungt Menneskes Iver, traadte Visto paa Halen, skræmmede Storken op af sin Søvn, rev Alt ned og tog Intet op, og endelig kom han hen til Morna.

Hør, Barn! klynkede han. Jeg maa have nogle Penge!

Hun trak paa Skuldrene med en betegnende Gestus. Du bruger saa mange, Far! Der er ingen her.

Han vendte sig slukøret om og mumlede: Sejldug, Skruer; Tilladelse, men ingen Penge!

Jeg fik hurtigt Haanden ned i Lommen og stak et Par Dalere til ham. Han gjorde en Bevægelse som for at kysse min Haand. Jeg trak den lige saa hurtigt tilbage. Morna havde vendt sig fra os.

Gud velsigne! Gud velsigne! — Jeg tyssede paa ham. Han knappede sin Frakke om sig og tog sin Kabus. — Fuldmægtigen bliver vel her og passer paa Huset til jeg kommer igen? Og Morna laver vel den Kaffe, vi ikke fik igaar? — Han lo højt og rokkede ud af Stuen. Da han var kommen til Døren, vendte han om og kom med et underligt Ansigt hen til mig. — I Morgen gør

vi Regnskabet op! De skal have Deres Penge igen. Men, ikke sandt? De hjælper at ordne det med Folkene paa Torvet? Vel, De siger ikke Nej? Ellers bliver det som sidst dernede ... dernede i det andet Land. Saa ler Folkene kun ad mig og gaar deres Vej, og Ingen betaler. Men, naar jeg har Fuldmægtigen hos mig, ikke sandt, lige i Nærheden? saa bliver Folk nok, og Alle betale, og De faar Deres Penge igen!

Han havde taget min Haand og saa' mig stivt ind i Ansigtet. Jeg saa' ham over Skuldren, og mit Blik traf Mornas Øje. Det hvilede forskende, spørgende, bedende paa mig.

Ja! svarede jeg højt og bestemt. Jeg er hos Dem i Morgen og skal understøtte Dem!

Om jeg havde stemt Ja over min egen Dødsdom, kunde jeg ikke have gjort det højtideligere og ikke have følt mig mere som Martyr, end jeg nu gjorde. Men Morna havde jo set paa mig ...!

Tak! sagde den Gamle og trykkede min Haand. Jeg stoler paa Dem! — Og: Tak! sagde Mornas Øje og hvilede venligt paa mig. Jeg stoler paa Dig!

Den Gamle var borte. Nu skulde vi rigtig til at snakke sammen. Men det gik ikke saa let for mig, som jeg havde troet. Frejdigheden var helt gaaet over hos mig. Maaske laa det i, at Morna var saa paafaldende fast og sluttet; maaske laa det i hendes forandrede Dragt og hendes aldeles overvældende Skønhed denne Aften.

Kom! sagde hun. Lad os gaa op i Stuen! Her er saa uryddeligt.

Hun tog Lyset, og jeg fulgte efter. Ude i Forstuen skottede jeg til Køkkendøren og kom herved til at snuble over Visto, som var lige i Hælene paa mig. Morna lo og lukkede Uddøren op; Visto løb udenfor.

Skal Krogen ogsaa sættes paa i Aften? spurgte jeg.

Der kom ligesom et Glimt af noget af det Sidste frem hos hende; men det døde lige saa hurtigt bort.

Ja, det er vel det Bedste! Indbrud er ikke rart.

Udbrud ikke heller! tilføjede jeg udfordrende.

Men Hansken blev ikke optagen.

Vi kom „op i Stuen“. Det var et mindre Værelse end Værkstedet, net og renligt holdt, men yderst tarveligt udstyret. En Slagbænk med Hynder paa og foran den et firkantet Bord, et Par Stole og en Kommode med et lille Spejl over, det var hele Møblementet. Her var imidlertid, som sagt, saa net og ordentligt. Der stod Blomster overalt rundt omkring i Krukker og Spølkummer, i Vinduskarmene, paa Bordet, paa Kommoden. En lille Gibsfigur, en knælende Engel med foldede Hænder, stod paa Kakkelovnen. Paa Væggene hang nogle Smaaskilderier i rødmarmorerede Glasrammer. Jeg havde set dem før; de forestillede Jomfru Maria, der holder et blødende og brændende Hjærte, gennemstukket med Sabler; den hellige Johannes; Johannes den Døber, og Napoleon, der betragter Kremls Brand i Moskau.

Jeg tog en Stol, satte mig ved Bordet og stak omtrent Halvdelen af Ansigtet ned i den mægtige Blomsterkost foran mig. Blomsterbladene vare for nylig overstænkede med Vand; Duften berusede mig, Væden forfriskede mig.

Hvor faa I dog alle de dejlige Blomster fra, Morna?

Morna stod henne ved Kommoden og prøvede en Nøgle i Skufferne.

Dem skærer jeg saamænd hver Morgen paa Kirkegaarden!

Paa Kirkegaarden! Ih, saa er Du jo en Ligrøver!

Jeg véd ikke, hvad en Ligrøver er; jeg véd blot, at de Døde ikke eje Noget, som man kan tage fra dem.

Men de Levende?

Der er Blomster nok derinde. Værs'god, her er Deres Penge!

Jeg saa' op. Hun kom hen og lagde to Rigsdaler i et aabent Papir foran mig paa Bordet.

Morna! ...

Nej, De maa ikke sige Noget. De maa tage disse Penge. Det er nogen, jeg har gemt længe paa. De maa ikke sige Nej; hører De — De maa ikke ...!

Der var noget Ivrigt, Jagende i hendes Stemme, som om hun vilde hurtigt hen over det og ikke stanses af nogen Hindring.

Hører De! De maa tage dem, — for min Skyld!

Jeg lod Pengene falde ned i min Lomme og greb hendes Haand. Hun trak den til sig med et Ryk og gik frem og tilbage paa Gulvet.

Der blev en lang Pavse.

Du tror, Morna, at jeg har ladet mig binde til det Løfte, jeg gav din Fader, af Hensyn til de Penge, jeg laante ham. Ak, Barn! For to Rigsdaler lader man sig ikke købe til Noget; der skal større Hensyn til.

Hun svarede ikke straks, men vedblev at gaa op og ned ad Gulvet.

Jeg tror Ingenting. Jeg hørte, at De gav Deres Ord. Men jeg kan ikke lide at se Fa'r tage imod Penge af — af Dem.

Jeg følte, at Samtalen maatte gives en anden Vending.

Hvor bliver Du'et af i Aften? spurgte jeg rask.

Svaret kom lige saa raskt: De har jo Deres Du uden at spørge mig om det.

Jeg blev slaaet af Sandheden heri. Oversat: De har selv taget Dem den fortrolige Frihed uden at spørge om det; lad mig saa ogsaa have frit Lov til at raade over min Fortrolighed.

Anden Pavse.

Kan Du erindre din Moder, Morna?

Nej, kun meget utydeligt. Og Fa'r taler kun meget sjeldent derom.

Du maa vel være fra Italien?

Jeg véd ikke!

Har din Fa'r aldrig sagt Noget derom?

Nej. Kun nu og da!

Altsaa fra Italien?

Jeg véd ikke!

Tredje Pavse.

Jeg begyndte at føle mig træt og trøstesløs tilmode. Den stærke Spænding, hvori jeg havde været hele denne og den foregaaende Dag, fordrede nu sin reagerende Ret. Var dette Resultatet? Dette: Jeg véd ikke! Nej og Ja. — Jeg saa' op til Morna. Hun fortsatte sin Marsch med Armene sammenslyngede paa Ryggen og vendte ikke Hovedet til nogen af Siderne. — Skulde jeg have taget fejl da? Var alt dette Sydlandske dog ikke sydlandsk? Var hun en nordisk Plante som de andre, der vokser stille, blomstrer og dufter mildt tempereret og ikke forlanger Andet end saa vidt muligt at lades uberørt i sit Bed? — Men disse Farver da? denne Dragt? Moderens Brudedragt? — Eller var det Hele Komediespil for at lokke en godtroende ung Mand ...? Nej, nej ... Morna spillede ikke Komedie! Var der noget Sandt til i Verden, saa var det dette Stykke Natur, løsrevet Gud véd hvorfra, som nu vandrede der frem og tilbage, kun ventende paa det Trylleord, der skulde faa Farverne til at blusse, Blomsteraanden til at dufte i hele sin oprindelige, ildfulde Styrke, i Pragt, Berusning, Svælgning, Fortabelse uden Lige! — Men dette Trylleord? . . . Jeg gentog for mig selv en hel Mængde Abrakadabra. Jeg var bleven fuldstændig ør i Hovedet af Blomsterkosten foran mig, sløv, træt, trøstesløs. Jeg saa' mine Arme glide frem over Bordet, og jeg stirrede halvfjollet paa dem, som paa Ting, der ikke vedrørte mig. Jeg skød Blomsterkrukken frem mellem mine Hænder, lænede

Hagen ned imod Bordkanten og kiggede dumt ned i alle disse Rosenmunde, som jeg syntes allesammen burde fortælle mig Noget, men som allesammen tav bomstille.

Saa lagde jeg Hovedet paa Bordet og lod det blive liggende ...

Der var en Haand, der lagde sig paa min Skulder.

Hvorfor er De saa haard imod mig?

Hvad behager? ... Jeg saa' op. Der stod hun lænet over mig, Rosen selv med de røde Bægerblade.

Hvorfor er De slet ikke venlig mere?

Jeg sprang op og greb hende om Armen.

Det er fordi Du er saa smuk, saa vidunderlig dejlig! mumlede jeg. Men jeg véd ikke bestemt, om hun hørte det.

Hun stirrede paa mig. Og idet hun vedblev at stirre paa mig, gjorde hun sig fri for mit Greb og gik baglænds ud paa Gulvet, stadig seende mig lige ned til Bunden i mine Øjne. Jeg udholdt hendes Blik. Min Mund aabnede sig; men jeg følte, at Læberne vare varme og tørre og vilde ikke rigtig glide op over Tænderne.

Pludselig standsede hun, brast ud i Latter, en egen, nervøs Latter, der slet ikke lignede hende, og sagde: Nej, lad os endelig snakke om Noget; lad os være rigtig muntre, indtil Fa'r kommer hjem!

Indtil Fa'r kommer hjem! Ja, hun havde Ret. Og vi blev rigtig muntre. Vi gik omkring hinanden i Stuen, som jeg kan tænke mig to Indianere, der have undsagt hinanden paa Liv og Død: den, der først giver sig en Blottelse, er Dødsens. Vi pludrede løs af alle Kræfter, undgik saa meget som muligt al nærmere Berøring, vi morede os over Billederne paa Væggen, hængte dem om og om igen. Hun fortalte, at Faderen havde lært hende som lille Pige en „udenlandsk“ Bøn, som hun skulde bede til Jomfru Maria hver Morgen og hver Aften; men eftersom hun voksede til, havde Faderen ikke bekymret

sig videre derom; nu havde hun glemt Bønnen, men „bad kun hver Aften til Stjærnerne derude paa Heden; det var dog rimeligere end til dette Skilderi paa Væggen, som ikke en Gang var kønt!“ Jeg forklarede hende, hvem Napoleon var; og nu erindrede hun, at hun havde hørt saadan et Navn nævne paa flere Steder, hvor hun og Faderen havde været; „for i Begyndelsen havde de været mange andre Steder, men de sidste ti Aar, efter hvad hun kunde huske, havde de været paa dette Sted eller i Nabolavet.“ Hun talte aldeles rent Dansk, ikke en Gang Dialekt; kun undertiden forekom der et Ord og et kuriøst Tonefald, der røbede den Fremmede. — Vi sad hver paa sin Stol henne ved Bordet og havde taget alle Skilderierne for os. Nu fandt jeg paa at bortgifte Jomfru Maria, først med Apostlen Johannes, saa med Johannes den Døber og endelig med Napoleon. Hun lo og klappede i Hænderne. Men paa en Gang kom jeg til at ytre: Ja, Morna, og naar nu vi To blive gift . . .

Det maa De ikke sige! rettede hun mig alvorligt.

Men naar jeg nu alligevel siger det?

De maa ikke, maa ikke! Kan De da ikke se . . .?

Hvilket?

Hun tav. Men hendes Bryst gik i Bølger under den røde Bluse. Ogsaa i mit brød Dønningen alle Skranker. Jeg følte, at det var uudholdeligt, at der nu intet Tilbagetog var, at jeg maatte tale.

Jeg vil ægte Dig, Morna! Jeg vil have Dig. Jeg elsker Dig. Jeg bliver gal!

Hun skød sin Stol tilbage. Jeg min med. Vi stod ude paa Gulvet. Jeg kastede mig ned for hende — (Gud véd, om jeg gjorde det aldeles ubevidst, eller der gik en Tradition igennem min Bevidsthed; det har jeg altid spekuleret over senere) — jeg greb hendes Hænder, en Ordstrøm vældede ud af mig; mine Øjne stode fulde af Taarer, og hun, det stakkels Barn, skælvede og sitrede. Hun sagde:

Ja, jeg elsker Dig; men rejs Dig, hører Du, rejs Dig! Jeg elsker Dig, det véd Du jo; det har Du maattet vide længe. Men hvorfor taler Du saaledes? Du taler om at ægte mig! Men jeg kan ikke lide at høre Dig sige Noget, som Du ikke kan. Jeg kan ikke lide: lyve. Sig, at Du vil have mig. Her har Du mig jo; jeg er jo din. Har jeg ikke sagt Dig, at jeg holdt af Dig? Hvad behøver Du mere? Jeg taler ikke om at ægte Dig. Jeg kender ikke at ægte. Hvis det er Noget i en Kirke med en hvid Kjole, saa kender jeg det; men saa véd jeg ogsaa, at Folk kende mig, og de vilde raabe: Se, der gaar Markledshusenes Morna! nu har hun forhekset sig en Mand til! Og naar de nu stadig sagde det efter os, hvor vi gik, saa vilde det jo blive meget værre end som i Morgen, hvor Du kun skal være sammen med os en Times Tid. Og saa maatte Du stadig gaa fra dit Ord, som Du havde givet til Manden i Kirken, og stadig lyve. Nej, ikke ægte. Men elske Dig, det kan jeg, og det vil jeg, og det véd Du ogsaa, ellers havde Du ikke ligget saaledes paa Bordet før. — Det havde maaske været bedst, at vi slet ikke havde sagt Noget, at vi slet ikke havde set hinanden. Jeg véd det ikke; men jeg føler Noget, som siger mig det. Men saa længe Du holder ved os, saa længe skal jeg holde af Dig, og om Du ikke har havt det godt i Verden før, saa skal Du have det nu. Men gaa nu i Aften. Jeg saa' nok, hvad Fa'r tænkte, da jeg kom ind med dette paa. Men jeg vil ikke narre ham nu, da han er gaaet til Byen med dit Brev og dine Penge. I Morgen vil jeg sige ham, at jeg vil have Lov til at gaa i min Mo'rs Brudeklæder. Jeg vil sige ham, at jeg har taget Dig. Saa véd han det; saa narrer vi ikke!

Hun aabnede sine Arme og trykkede et saa brændende, lidenskabeligt Kys paa mine Læber, at jeg næsten sank i Knæ igen. Jeg klamrede mig fast til hende. Jeg

bad hende om at sige det atter ... om blot ti Minuter! ... Og saa hørte vi Vistos Gøen.

Det fór i hende. Hun blev ængstelig og tvivlraadig. Øjnene søgte overalt en Udgang. Det er for sent! kom! Hun kastede Blomsterkosten over Lyset, saa at baade Tande og Damp kvaltes, og drog mig med sig ud i Forstuen, aabnede Døren til Køkkenet og stødte mig derud. Naar Fa'r er tilsengs, gaar Du! hviskede hun og trak Døren til.

Det varede en Minut eller to, eller tyve eller tyvetusinde, Jeg véd ikke. Jeg havde ikke længer Tids- eller Steds- eller noget Begreb. Jeg hørte Uddøren lukkes op, hørte Vistos Gøen, hørte den Gamles slubrende Trin, hørte ham spørge efter mig og en rolig Stemme svare, at jeg var gaaet, da det blev saa sent, og at hun skulde hilse. Jeg hørte det banke og pusle og tumle inde i Værkstedet og nu og da svage Lyd af Stemmer. Jeg véd ikke, hvor længe jeg stod i Køkkenet, men jeg véd, at jeg fik mit Fyrtøj op og slog Ild. Jeg fik en Fedepind fat paa Skorstenen og tændte den an. Jeg forekom mig som en Indbrudstyv; men jeg følte mig determineret; nu vilde jeg ikke tilbage; nu kunde jeg ikke tilbage. Jeg var kastet voldsomt ud over det Punkt, hvor man handler af Ræsonnement; jeg handlede af Instinkt.

Jeg trykkede Klinken op, — den Klinke fra i Forgaars. Jeg blev hverken overrasket, frygtsom, bly eller bange, da jeg stod i Mornas lille Værelse. Fyrrespaanen flammede rødligt; et eget, varmt, blødt, usigelig betagende Lys blev kastet ud over den snehvide Seng med en tavlet Bastmaatte foran. Jeg saa' flygtigt en udstoppet Fugl hænge eller staa eller være anbragt henne paa eller ved Væggen. Jeg véd ikke; jeg havde ingen Sans for Undersøgelser længer; jeg kastede min Frakke, rullede den sammen som en Hovedpude og strakte mig paa Bastmaatten. Jeg blæste Fyrrespaanen ud, klemte

med Fingeren om Kullet; jeg mærkede ikke, at Gløden brændte mig. Jeg syntes, at jeg var ombord paa et Skib, og at Gulvet gyngede. — — —

Jeg stod udenfor Uddøren næste Morgen i noget underlig graalig-hvidgult Lys. Jeg hørte langt, langt borte en Hanes Galen, og jeg hørte de sidste Rester af Nattevinden suse med en skarp, mejende Lyd igennem Lyngheden. Morna stod i Døren med sit sædvanlige lille Shawl kastet over Brystet, over det hvide Linned. Jeg bad hende gaa ind, hun stod kun og forkølede sig. Hun smilede og lagde begge Arme for tiende Gang om min Hals. Shawlet gled da til Side, og jeg saa det hvide, fulde, hvælvede Bryst som om ogsaa det var kommen lige fra Naturens Mesterværksted saaledes som Hjærtet, der bankede derinde. Jeg lod hende kysse mig, og medens jeg besvarede Kysset kom Brønden og Billedet dernede og Spørgsmaalet dybt dernede fra langsomt glidende op imod mig. Brønden og Billedet gik under for Mornas uendeligt ømme Øjekast, men Spørgsmaalet blev staaende. Nu maa Du gaa, min Elskede, min egen . . . ellers vil Byen være oppe . . . og hvåd ville da de „fine“ Damer sige? — Jeg bad hende vogte sig for, at Naboer og Genboer i Markledshusene eller at hendes Fader skulde se ... Nu? var hendes Svar, nu maa de gerne se Morna! Naar Fader vaagner, fortæller jeg ham, at jeg drømte — skal jeg sige Dig det ... kom! — og hun bøjede sig hviskende mod mit Øre, og to brune Skælmer kiggede ud af Øjnene. — Nu maa Du gaa ind! Du forkøler Dig, Morna!

Vi skiltes. Det Sidste, hun sagde, var næsten henkastet, som om der ikke kunde være Tvivl derom: I Eftermiddag!

Jeg gik, men ikke den lige Linje hjemefter. Gik i store Svingninger ud over Heden, satte mig ned, stirrede mod det lille Hus, vilde styrte tilbage, syntes at Afskeden ikke havde været varm nok fra min Side; begyndte

at tænke Aftenen om og om igen, Alt lige til Skilsmissen ved Døren; fandt, at den manglede Noget; trillede mig som et galt Menneske omkring i Lyngen, rev og bed i Lyngen, græd, kaldte paa Morna, paa hende, paa Vorherre, paa Stjærnerne. Og stod saa op og gik ud paa Landet til en Bondegaard, en Mils Vej borte, fortalte en aldeles usandsynlig Historie om en Jagttur, hvor jeg var faret vild i Lyngmosen; se, saaledes saa' jeg ud; maatte faa en Seng at ligge i; hvile; ligge stille hen uden Tanker, uden Drømme, sove, græde sig i Søvn af Længsel, af Utilfredshed med sig selv og en knugende Bevidsthed om en Andens uskatterlige Værdi.

Jeg kom kørende højt op paa Formiddagen med et Hølæs ind til Byen. Jeg trykkede mig ned i det duftende Hø. Kunde jeg undgaa at blive set, vilde jeg det gærne. Læsset svinglede og vuggede sig hen over Vejene, indtil det drejede ind i Byens Gader. Jeg laa og sugede paa et Græsstraa, borede mig ned i Høet, opfangede Høets Varme og den skinnende Sols Varme, følte en Gang imellem den friske Sommerluft vifte mig over Ansigtet. Ah! det gjorde godt! Vi kørte hen over Torvet. Nogle Mursvende sad oppe paa Gæstgivergaardens Tag. De havde brækket Murstenene ud oven over den imposante Frontispice, hvorfra Flagstangen var nedtagen. Et lille Stillads begyndte at række sig ud. Den ene Mursvend fik Øje paa mig fra sit høje Stade og pegede ned efter mig med nogle Henvendelser til sin Kammerat. Nogle Søndagsledíggængere, der allerede havde forsamlet sig udenfor Gæstgivergaarden, bleve opmærksomme paa Mursvendens Pegen og stirrede op til Vognen, men kunde rimeligvis Intet opdage. Jeg trykkede mig som en Hare i sit Leje. Skikkelige Smaaborgere med skinnende sorte Frakker, brune eller graa Benklæder og mørke, strittende Hanskefingre kom travende hen over den knudrede Stenbro med deres respektive Ægtehustruer

ved Siden, svære Madamer med røde Roser paa de store Kaleschehatte, eller tynde, ranglede Figurer med sorte Atlaskessløjfer under Hagen, Kapper med gul Besætning, afblegede Shawler, Psalmebøger, indsvøbte i Lommetørklæder, ragende frem som et Helligdagsmotto fra de magre Hænder.

Jeg fandt fra Toppen af mit duftende, gyngende Leje, at Verden var saa grim — i det mindste den menneskelige Del af denne Verden. Jeg følte mig saa overlegen, men tillige saa trykket ved Bevidstheden om at eje Noget, Noget for mig selv alene, der var saa straalende skønt, saa berusende, usigeligt overvældende, betagende skønt. Men denne Rigmandsoverlegenhed begyndte at skyde sig sammen i sig selv som en Skibskiggert ved Følelsen af den Magt, som alle de grimme Mennesker kunde udøve over den Enkelte, naar de samlede sig — og især paa saadan en Søndag — i Mængde, stirrende mod et og samme Punkt, Stilladset paa Taget, og pegende paa — paa en Fuldmægtig, der skulde dirigere en Forestilling. Naar det endda var Regnvejr eller blot saadan jævnt Graavejr! Men Himlen var saa tindrende blaa med hvide, uforskammet nærgaaende, udfrittende Skyer, der dreve for den jævne Sommervind hen over Torvet. Jeg følte mig overbevist om, at man kunde se en Mands Ansigt lige ind til Skægstubbene i mange hundrede Skridts Afstand. Og Torvet var ikke en Gang hundrede Skridt bredt; nej, langtfra! det var egentlig altfor smalt!

Hølæsset holdt. Det var omme i en Sidegyde. Jeg lod mig glide ned paa Jorden mellem Læsset og en Havemur, ordnede lidt paa mine Klæder og gik med faste Skridt hen ad Gyden.

Der kom Nogen lige bag mig. Nu pirrede det mig i Ryggen. Jeg tænkte øjeblikkelig paa Pultram.

Bi lidt! hørte jeg Doktorens kvækkende Stemme. Hvordan er det dog De ser ud paa Ryggen?

Han kom mig paa Siden og fremviste en lille Haandfuld Timothe-Græsstraa.

De sanker Aks paa Sabbathen, Doktor?

Ha, ha! Ikke saa ilde. Hvor har De været, Fuldmægtig?

Jeg fortalte om en Spadseretur ud ad Bøllinge til, forbundet med Eksekutionsforretninger. Var kørt hjem paa et Hølæs.

De er ogsaa altid paafærde! Og saa paa et Hølæs. Apropos! Enkens Galan er da rendt til Amerika!

Ja saa! Kommer De fra Kirke, Doktor?

Lige justens! Provsten prækede; saa maa man jo være der. Men hør! De talte om Eksekutionsforretninger; paa en Søndag, hvad?

Jeg noterede blot Noget op!

Naa saadan! Farvel da — saa længe. Vi skal jo spise sammen hos Herredsfogden!

Jeg kom nogenlunde uset ind igennem Bagporten paa Staldlængen i Herredsfogedboligen. Den Tjenestekarl, som jeg forrige Aften havde tiltalt, stod og skrubbede sig med Sæbe i en Vandspand henne ved Fórkisten. Han tog sit vanddryppende og rødmussede Hoved op fra Spanden med et lille forbavset Udraab, da han saa' mig. Jeg gik ham forbi uden at hilse. Da jeg var kommen ind paa mit Værelse, kastede jeg mig paa Sengen og brast ud i en ustanselig Graad. Der var en egen Vellyst i denne Graad; jeg vilde ikke slippe den, men blev liggende med Hovedet ned i Puden længe efter at Taarerne vare tørrede ind under Øjenlaagene.

Jeg har ved flere Lejligheder staaet ene, virkelig ene og forladt i mit senere Liv. Ingensinde har jeg dog følt Ørkensmerten saaledes som den Gang. Jeg vidste allerede da, medens jeg laa paa Sengen, at det var forbi; jeg vidste, hvorledes jeg vilde handle i det Følgende. Men der var ikke Spor af Kraft eller Beslutningsdygtighed i mig til at tage mig sammen og

stævne Strømmen. Det var som om En sad ved Fodenden af min Seng og fortalte mig det Altsammen i en snøvlende, syngende Tone, fortalte mig, hvad jeg vilde gøre, eller rettere undlade at gøre. Jeg lyttede til alle disse Betænkeligheder, fiffige Udflugter, surmulende, stædige Forsvarstaler for at bryde sit Løfte. Herregud! endte Defensor, det giver sig nok; hun holder jo af Dig; det Urimelige maa man ikke forlange; Enhver maa slaa af paa sine Fordringer! Og det snøvlede og sang, det snurrede og summede; det var den skotske Vise:

Og Pigen med den mørke Lok
Hun drejer Hjulet paa sin Rok;
Det snurrer langt, langt, langt
Ud i Heden.

Jeg løftede mit Hoved op fra Puden. Tilfældig kom jeg til at se mit eget Ansigt inde i Spejlet paa Vaskebordet. Det ser dog i Grunden interessant ud, saadan et forgrædt Ansigt, paa en Mand! Elskovskvaler! I en saa ung Alder allerede oplevet saadan Noget! — Jeg lyttede efter. Klang af Glas og Stemmer derovre fra Principalens Fløj. Gratulationen havde taget sin Begyndelse. — Derovre har Ingen et saadant Ansigt; de smile og blusse; ingen Elskovskval! — Det faldt mig ind, at Ordet var ukorrekt valgt. Det var jo ikke Elskovskval; jeg havde jo sejret. — Saa' en Sejerherre saaledes ud? — Atter Konfrontation med Spejlet. — Saa kom der Lyd for mine Øren af Vand, der blev skvulpet omkring, og som plumpede ned i en Spand. Jeg saa' Tjenestekarlens rødmussede Ansigt, som dukkede op af Tvætningen. — Toilette! rigtig! Jeg skulde jo til Middag! I ethvert Fald, over og gratulere maatte jeg. — Jeg sprang op, vaskede mig og skiftede Klæder. Det hjalp Noget. Jeg satte Hanekammen op i Haaret og kæmmede mit begyndende Kindskæg frem. Medens jeg var beskæftiget hermed, saa' jeg ned til min Frakke, som var slængt over en Stol. Der var falden en lille

Buket Lyng- og Markblomster ud af Brystlommen. Det var Blomster, som Morna havde givet mig denne Morgen. — Var det virkelig denne samme Morgen? ikke meget længere tilbage i Tiden? i forrige Uge?

Jeg satte Blomsterne hen i den lille Straakurv, som Skriverdrengens Søster havde foræret mig igaar. Saa fuldendte jeg min Paaklædning og gik ud ad Døren. Idet jeg vendte mig for at laase af, faldt mit Øje paa Blomsterne i Kurven. Jeg gik tilbage, snappede Blomsterne til mig, kyssede dem hæftigt, stak dem ind paa mit blottede Bryst og kylede Kurven hen i en Krog.

* * *

Der var stor Gratulation hos min Principal. Frokosten havde været stærk, og efter hvad jeg kunde se, havde man taget til sig, som om man ikke, trods Værtens og hans Husholderskes Ry, ventede sig noget Tilfredsstillende af Middagen. Der var Byfogden i Uniform, kuglerund, blussende og med anløbne Øjne. Der var Branddirektøren, Postmesteren, Akcisekontrolløren, Vandinspektøren, Alle blussende, næsten overstraalende deres Uniformer. Der var Doktoren, Adjunkten, Købmand Villumsen, Mølleejeren, Fintbrødsbageren og Rugbrødsbageren, Alle blussende, undtagen Doktoren, som „altid satte Pris paa Ligevægten, og hvis Mave desuden ikke taalte Sherry paa Formiddagen“.

Historien om Fuldmægtigen paa Hølæsset var allerede, takket være Doktorens Tjenesteiver, verserende i Selskabet.

Var der Piger paa Læsset? spurgte Byfogden, og viftede sig med et rødt Lommetørklæde, der ikke gjorde hans Ansigt blegere.

Saa De har Eksekutionsforretninger i Bøllinge? hviskede min Principal til mig, idet han skænkede i mit Glas og udenfor paa Bordet.

Jeg var for Øjeblikket Midtpunktet for Konversationen og blev ikke saa lidet glad, da Værten med sit Glas

i Haanden foreslog sine „kære Gæster, Kolleger og Venner at slaa Kegler i Klubhaven og derpaa en Tur til „Anlæget“ for at samle Kræfter til Middagsmaden“.

Forslaget fandt almindelig Tilslutning. Rigtignok ytrede Fintbrødsbageren Noget om „Kirketid“ og „Eksempel for Byen“; men han blev fuldstændig slaaet af Marken ved Fogdernes Henvisning til dem selv som Førere, og Bageren gik da ogsaa ganske villig ind paa Spasen.

Ja, det var muntre Tider den Gang, og Byens vise Raad havde Noget at sige omkring i de forskellige Ravnekroge. Kongen, Embedsmanden — og saa Borgeren, lød den Gang Skalaen. Og — Gud forlade mig min Synd — jeg havde nær sagt, det var ligegyldigt, hvorledes de to første var: den sidste blev dog ikke bedre estimeret for det.

Den største Del af Selskabet vandrede da til Klubhaven. Herredsfogden havde et ganske særligt Øje rettet paa mig. Han tog min Arm under Gangen hen til Klubben; han fik mig fat under Udflugten til Anlæget og slap mig ikke af Syne lige indtil vi kom hjem. Jeg blev ærgerlig under Følelsen af denne min Umyndighedserklæring, og for at skjule min Ærgrelse, skruede jeg mit Humør op langt over det daglige Højdemaal. Det er Satans, saa Fuldmægtigen er ude paa det i Dag! hørte jeg rundt omkring mig ved Keglebanen. Jeg rev Vittigheder af mig og slog Kegler omkuld, saa at jeg formelig imponerede Byfogden og blev af denne gjort til „Kaptain“ for hans Parti. Senere, ude i Anlæget, var endogsaa Matadoren, opflammet af den almindelige Overgivenhed og sin Kollegas Sherry, saa naadig at tilbyde sig selv som „Buk“, naar vi Andre vilde springe. Jeg fór da ogsaa frem som Førstemand og satte let som en Fjær over den gamle „Buk“; men jeg klaskede ham ganske eftertrykkeligt med de flade Hænder paa Skuldrene i Springet; jeg vilde have Nogen og helst den Øverste at hævne mig paa, og jeg tror nok, at han

mærkede det, og er sikker paa, at han fattede Nag til mig derfor. Den laskede Mølleejer væltede Bukken i Faldet, og dette aristofaniske Syn af de to Kuglelegemers gensidige Omdrejninger var saa at sige den landlige Forestillings Sluttableau.

Saa sad vi da igen hjemme hos Herredsfogden i den store Stue, omkring det festligt arrangerede Middagsbord. Snart begyndte Vinen at virke, Skaal paa Skaal blev drukket, Festligheden blev mere og mere „juridisk“ — som min Sidemand, Doktoren, hviskede til mig.

Jeg sad som paa Naale, eller — da dette Udtryk nemt kan misforstaaes som gældende en Beslutning, der var tagen, men ikke kunde gennemføres — jeg sad som et Menneske, der martres Led for Led, Minut for Minut, ved Udsættelsen af den endelige Bestemmelse, som egentlig er afgjort, men som endnu paa en jammerlig Maade skal forhales med den indre Henvisning: Der er Tid endnu. Det blev mig til Slutningen ganske uudholdeligt. Jeg ventede hvert Øjeblik at se Mornas blege Ansigt med de store, mørke Øjne stirre paa mig, ligesom den uhyggelige Bordfælle ved Macbeths Taffel. Min Kval maa have staaet skrevet paa mig med læselige Træk. I det mindste bøjede Doktoren sig hen til mig med sin ubehagelige Latter og Trækningerne om den bruskagtige Næse:

Er De ikke vel? ... eller ... De vil da ikke holde en Tale?

Jeg tvang mig til at smile.

Nej, jeg forsikrer Dem!

Det var mig formelig en Lettelse, at man begyndte at tale om „det“.

Hør, Hr. Kancelliraad; hvad bliver det saa til med Luftskipperen?

Spørg Byfogden! Det er ham, som har arrangeret Forestillingen!

Jeg har Fanden, har jeg. Forestillingen er annonceret hos Gæstgiverens til Klokken Seks. Det slaar akkurat til, at vi kan faa de Løjer at se efter Kaffen!

Bravo! Bravo! lød det rundt omkring. — Jeg abonnerer paa første Plads! — Og jeg paa Amfiteatret! — Og jeg paa Suflørkassen!

Ja, mine Herrer! hvordan det gaar den arme Djævel med „den passende Entré“, véd Pokker. Der var slet ikke gjort nogen Anstalter dertil i Formiddags, og Gæstgiveren sagde, at han maatte nok selv bekoste Reparationen paa Taget igen, for der var kun solgt for et Par Daler Billetter til nogle Enfoldige. Man kan da i Grunden heller ikke forlange, at Folk skal betale for Noget, som Enhver kan se gratis. Hvad os angaar, saa har Rugbrødsbager Hendrich været saa artig at stille sin private Lejlighed og Butiken til Disposition for „Herredsfogdens Gæster“!

Hurra! Bager Hendrich leve! Flyvekunstneren leve! Hurra!

Man siger hos Gæstgiverens, at den gamle Kedelflikker skal have ytret Noget om en Assistance, som han skulde faa fra Autoriteterne! Er der Noget om det?

Visvas! Skaal mine Herrer!

Han skal have et Pokkers kønt Pigebarn med sig!

Saa—aa! Det véd jeg ikke Noget om!

Død og Pine, hvis hun ogsaa skal flyve, saa har jeg nok Lyst til at staa neden under!

Jeg blev ligbleg, følte jeg. Under den skraldende Latter, som fulgte denne Smagløshed, stødte jeg min Stol tilbage, saa at den væltede, og rejste mig op, snappende efter et Ord ...

Hele Bordet stirrede paa mig. I det Samme stødte min Principal sin Stol tilbage og rejste sig ligeledes.

Mine Herrer! Min Fuldmægtig har Ordre til at fungere som Festmarschal. Han vil i mit Navn bede Selskabet tage til Takke. Kaffen er parat!

Alle rejste sig. Jeg var tilintetgjort.

Velbekomme! ... Velbekomme Dig, Kancelliraad! ... Velbekomme Dem, Hr. Marschal! ... Og min Principal bøjede sig over mig med en Duft af Malvoisier-Madeira og sagde, velvilligt advarende: Den Gang slap De; men gør dog ingen flere Dumheder!

Vi gik i Procession over Torvet. Der var samlet en hel Mængde Mennesker, som ærbødig veg til Side for Toget. Alle lo og snakkede omkring mig. Jeg vovede slet ikke at se op.

Med denne Vind kan han s'gu komme langt!

Mon Pigebarnet skal med ham?

De Stakler! De ser blege ud begge To!

Bagerens lange, lave Stuelænge laa lige overfor Gæstgivergaarden. Vi bleve fordelte i Værelserne ved de forskellige Vinduer, som bleve løftede af, for at man bedre kunde se og høre.

Jeg stod midt paa Gulvet. Og nu vovede jeg mig til at se derover. Der var Ingen endnu at se paa Taget. Jeg blev roligere. Det blev imidlertid ikke Tilskuerne udenfor. Piben og Hujen, blandet med Tilraab som: Op med ham! Bli'er det til Noget? osv. osv.

Pludselig fik jeg en Idé. Ja, det maatte kunne gaa. Jeg tog Mod til mig og klinkede med et Glas paa en Vandkaraffel. Alle kom hen imod mig.

Mine Herrer! Som velbestalter Festmarschal giver jeg mig herved den Tilladelse at paakalde de ærede skuelystne Gæsters Ædelmodighed overfor den, der nok vil skaffe Publikum en Fornøjelse, men ogsaa selv vilde have lidt Fornøjelse ud deraf. Paa Herredsfogdens Vegne betaler jeg herved en Rigsdaler til Fattigkassen — Notabene: til den fattige Kunstners Kasse.

Improvisationen lykkedes. Min Principal truede ad mig, men fem Minuter efter laa der en Snes Daler paa Bordet foran mig.

Jeg stak dem til mig og aandede dybt. Saa sneg jeg mig hen imod Døren.

Stop ham! brølede Byfogden. — Fuldmægtigen vil flyve bort med Vildgæssene!

Latter og Tummel. En af Selskabet blev udvalgt i mit Sted og sendt over med Pengene.

Jeg var rolig, sløv rolig. Jeg stod bag den svære Herredsfoged og saa' ud paa Mængden. Jeg var til Mode, som om jeg skulde bivaane min egen Henrettelse. Udsendingen kom tilbage, udbredende sig i Bemærkninger om den stakkels forfjamskede Kedelflikker, der graadigt havde kastet sig over Pengene, og om „den Satans nysselige Tøs", der uden at sige et Ord havde strøget Pengene til sig og gemt dem i en lille Pose. Nu vare nogle af Staldkarlene i Færd med at hjælpe Manden og Maskinen op ad Trapperne til Loftet; Datteren var fulgt med derop, og nu skulde det begynde.

Og det begyndte.

Jeg føler mig endnu som den til Henrettelse Dødsdømte, der ifølge en barbarisk Resolution skal bivaane sin Medskyldiges Eksekution, førend hans egen indtræffer. Jeg ser ham endnu, den gamle, magre Skikkelse deroppe paa den lille Balustrade. To grinende Bøddelkarle søge at fastgøre Marterinstrumentet omkring ham. Han har blottet Hoved, og Haartjavserne flagre i Vinden omkap med den lange Kaftan. Han er ligbleg, men Øjnene ere store og mørke, store og mørke ligesom paa det Ansigt, der bag ved ham, med Tagaabningen til Ramme, stirrer ængsteligt, usigelig trofast paa ham. Det hujer og piber og larmer dernede fra Mængden. Ansigtet i Tagaabningen ser en Gang imellem spejdende ned over Mængden; det synes ikke at lægge Mærke til den hoverende Raahed dernede, men synes snarere at søge Nogen, en bestemt Person, fra hvem maaske Frelsen kunde komme. Mit Bryst aander saa tungt; jeg skælver, og den kolde Sved staar paa min Pande. Den

Gamle deroppe paa Balustraden synes ogsaa at skælve. Bøddelkarlene griner; nu trækker de sig tilbage, ind igennem Tagaabningen, hvor det blege Ansigt for et Øjeblik forsvinder, men i næste Sekund atter viser sig. Den Gamle er iført Marterinstrumentet. To lange, besynderligt udseende, vingelignende Genstande ere fastgjorte til hans Arme. Men Armene hænge slapt ned. Nu vender han sig halvt og synes at udveksle nogle Ord med det blege Ansigt bag ham. Saa træder han et Skridt frem paa Balustraden. Raab og Skrig lyder op til ham. Han ser med et ejendommelig stolt, overlegent Smil ned for sig. Han aabner Munden. Tys! hvad er det, han siger? — — — og som har forfulgt og spottet mig og haanet mig og hadet mig ... Og selv den, som jeg har troet paa ... Alle har de vendt mig Ryggen! Men nu vil den Gamle vise, hvad de lange Nætters Arbejde i Trang og Nød ... og saa vil jeg flyve langt bort ... denne Gang komme tilbage ... men næste Gang til Bjærgene med alle dem, som ere mig kære ... og (han spyttede ned for sig) aldrig se denne usle Flok mere for mine Øjne! — Et Raab dernede fra og løftede, knyttede Hænder. Et Lyn i de sorte Øjne i Tagaabningen. Et Spring ud i Luften, hvirvlet op i Vejret med udstrakte Vinger. — Skulde det være muligt? — Nej, Armene have ikke Kraft nok; de klappe sammen, Vingerne klappe sammen, ned bag Taget, borte, Skikkelsen forsvunden!

Et Skrig fra Torvet og en bølgende Mængde. Tagaabningen er fri. Doktoren, som har staaet neden for Vinduet, baner sig rask Vej gennem Mængden. Jeg, som er sprungen ud paa Fortovet, følger ham. Vi komme til Gæstgiverporten; den aabnes for os, slaas i og stænges for Mængden. Ind gennem Porten og ud i Haven. Der ligger Flyvekunstneren under en Stikkelsbærbusk, som er næsten fladtrykt. Maskinen sønderbrudt. En kvindelig Skikkelse knæler ved Siden af den Liggende. Visto sidder sammenkrøbet og piber. Gæst-

giveren og hans Madame og nogle Karle staar rundt omkring og stænker af en Vandspand paa „Kunstneren". — Medens den lille Doktor undersøger den Faldne, staar jeg med den samme forunderlige, sløve Rolighed og ser ned for mig. Saa rejser Doktoren sig og peger kiggende op i Vejret: Jeg tænkte det nok; Grenene der oppe har taget Skraldet af, og Busken har gjort Sit med; saavidt jeg kan føle, intet Brud; en lille Besvimelse; Skræk det meste; han er Skam sluppen heldig fra det!

Jeg ser op. Der er et Æbletræ lige over Hovedet paa mig med grønne umodne Æbler. Adskillige Grene hænge knækkede ned, og Stumper af Sejldug og Tremmer blande sig mellem Kvistene.

Jeg bukker mig og tager mekanisk et af de grønne Æbler op og putter det i min Lomme. Doktoren klapper den knælende Pige paa Skulderen: De skal ikke være bedrøvet, mit Barn; det er gaaet heldigt! — Hun ser tvivlende paa ham; mig ser hun ikke paa, skønt jeg staar lige overfor hende.

Saa begynder den Liggende at røre sig. Doktoren tørrer lidt Blod og Smuds af hans Pande. Det er kun en Rift af Stikkelsbærtornen! siger han henkastende. Saa slaar den Gamle Øjnene op, og vi bære ham ind i et Gæstekammer efter at have skilt ham af med Resterne af Maskinen. Doktoren anordner endnu Et og Andet og gaar ud af Værelset med den Bemærkning, at han dog „maatte over og fortælle". Jeg bliver staaende ved Hovedgærdet med Hagen sunken ned paa mit Bryst. Saa begynder den Gamle at tale med et tungt Mæle. Morna har grebet hans Haand og bøjer sig hen over ham. Nu vender hun sig og ser paa mig. — Gaa! — Stemmen er klangløs, Blikket glansløst. — Morna! hvisker jeg. — Gaa! — Jeg maa tale med Dig endnu en Gang, hører Du, den sidste! — Hun nikker hen for sig som en Automat, men uden at se paa mig.

Jeg gaar! — — — — — — — — — —
Jeg gik min Vej. Hvorhen, vidste jeg ikke. I Begyndelsen forekom det mig, at nysgerrige Ansigter stirrede mig ind i mit eget Ansigt. Senere blev det tomt omkring mig. Tilsidst fandt jeg, at jeg sad ude paa Kirkegaarden, paa den brede, flade Dæksten, med Armene nede mellem Knæerne, Hænderne ladende Grus sigte sig langsomt mellem Fingrene. Det skar og kradsede mig paa mit Bryst. Jeg stak Haanden ind og fik fat paa Lyng- og Markblomsterne. Jeg husker, at jeg førte dem til Næsen; de havde ingen Lugt. Jeg husker, at jeg undrede mig herover. Saa lod jeg dem løbe mellem Fingrene, indtil de Blad for Blad, Stilk for Stilk vare smuldrede væk. Jeg fortrød det, straks jeg opdagede det. Men saa huskede jeg paa Æblet, jeg havde taget til mig, fik det frem, gned det mellem Fingrene, lugtede til det, bed og spyttede ud, bed og spyttede ud, indtil kun Kærnehuset paa Stilken var tilbage. Jeg lod Stilk og Kærnehus rulle mellem min Tommel- og Pegefinger, indtil det pludselig smuttede ud fra mig og faldt med et lille Plump ind imellem Gravene.

Saa rejste jeg mig og gik lige — ikke hjem, men hen i Klubben. Det var blevet mørkt; Lamperne vare tændte over Billardet, men Gæsterne vare udeblevne; „de holder nok Klub hos Herredsfogden i Aften“, mente Markøren. Jeg forlangte et Glas Genever; — jeg drak ellers aldrig Spiritus den Gang. Markøren saa' spørgende paa mig. Jeg glemte, hvad det var jeg havde forlangt og gik op og ned ad Gulvet med Armene paa Ryggen. Paa en Gang stansede jeg ved Vinduet. Det forekom mig, at jeg havde set et Ansigt paa Ruden ... Jo, rigtig; det var hendes ... Jeg gik udenfor; hun ventede mig paa Græsplænen.

Tak, fordi Du søgte mig, Morna! Jeg vidste slet ikke, hvor jeg skulde finde Dig i Aften, og jeg maatte

se Dig, maatte sige Dig, at ... at ... o, Morna, kan Du tilgive mig?

Jeg havde grebet hendes Haand. Den laa saa kold i min. Jeg lagde min Arm om hendes Liv. Hun gjorde ingen Modstand. Jeg talte, talte maaske saa godt for mig, førte maaske et saa udmærket Forsvar som ingensinde i mit Liv. Hun vedligeholdt sin Tavshed.

Da vi vare komne op til Laagen ved Kirkegyden, hvor den klare Sommernathimmel atter tillod mig at skælne hendes Træk, stansede hun foran mig. — Nu maa jeg gaa! — Du vil gaa, Morna? elskede, henrivende Barn; mit Alt, min egen ...! — Jeg havde nær sagt Hustru. — Jeg maa gaa! Her skilles vi! — Ja, men i Morgen ses vi atter! Sig blot, at Du tilgiver mig!

Hun bøjede sig frem, med sit Ansigt tæt, tæt ind imod mit. Jeg vilde allerede læse mig Tilgivelsen til i hendes Blik, men studsede, da jeg saa' to Kugler som slebne af Stenkul, med Facetter, der baade skinnede og skar.

Morna! ... Jeg fór tilbage, men ikke førend jeg havde udstødt et smerteligt Skrig. Laagen smældede i; jeg førte Haanden op til min Kind, bedøvet af Sorg, Smerte og Raseri. Jeg holdt mit Lommetørklæde til; i et Øjeblik var det tungt og klæbrigt. Det brændte og gnavede under Tørklædet. Jeg blev angst. Jeg løb tværs over Gaden til en Barber: Det er et stygt Saar, sagde han; det maa have været en meget skarp Sten! — Hun havde bidt en hel Hudlap ud af min Kind."

— — — — — — — — — — — — —

Min gamle Onkel holdt inde. Jeg saa' paa ham. Ja rigtig! Underlig nok, at jeg ikke havde set det Ar før. Men hvem vil tænke paa Ar hos gamle Onkler? Man duellerer jo dog ikke i vore Dage. — Du hørte ikke Noget til hende siden, Onkel? — Nej, Intet! — Heller ikke, om hun ...? — Intet, slet Intet, trods mange Aars Efterforskninger. — God Nat, min Dreng!

Holger Drachmann.

Ferdinand Lassalle

som Agitator.

(Slutning).

IV.

Det Foredrag om Forfatningsvæsen, som Lassalle havde holdt i Berlin, havde henledt Arbejdernes Opmærksomhed paa ham. Endnu mere vaktes deres Opmærksomhed ved det Foredrag om Sammenhængen mellem den nuværende historiske Periode og Arbejderstandens Ide, som han 12te April 1862 holdt i en Berliner-Haandværkerforening i Oranienburger-Forstaden. Saaledes skete det, at da i Begyndelsen af 1863 en Centralkomité traadte sammen i den Hensigt at sammenkalde en almindelig tysk Arbejder-Kongres i Leipzig faldt de af Fremskridtspartiet stærkt søgte men nu tvivlraadige Førere paa at henvende sig til Lassalle med en Opfordring til at udtale sig om den Bane, det efter hans Anskuelse vilde være rigtigst og fordelagtigst at slaa ind paa.

Han sendte en „Aaben Svarskrivelse“ til Komitéen, hvori han med stor Klarhed og Skarphed fremstillede sit Schulze-Delitsch's stik modsatte Program, hans Ord gjorde et uimodstaaeligt Indtryk og kort derefter var den almindelige tyske Arbejderforening dannet.

Det vilde være Tidsspilde at udvikle hans økonomiske Grundtanker i den kronologiske Orden, hvori de bleve

fremsatte af ham i Agitationstaler og under Processer. Jeg giver her en sammentrængt Oversigt over dem som de forekomme spredte i alle hans Skrifter.

Som ægte Hegelianer seer Lassalle den tilbagelagte Del af Verdenshistorien delt i tre Epoker, af hvilke de to første danne Modsætninger, medens den sidste forener de blivende Elementer i begge. Han gaaer ud fra, at al historisk Udvikling er udgaaet fra et Fællesskab og at uden et saadant slet ingen Kultur havde kunnet danne sig. Den hele Oldtid og Middelalder søgte den menneskelige Solidaritet eller det menneskelige Fællesskab i Bundethed og Underkastelse. Den franske Revolution af 1789 og den af den beherskede historiske Periode søgte Friheden i Opløsning af al Solidaritet og alt Fællesskab, skønt Frihed uden Fællesskab er Vilkaarlighed. Den nye Tid endelig, der efter hans Opfattelse daterer sig fra 1848, søger Solidariteten i Friheden. I Parenthes bemærket er det interessant at iagttage hvor lidet en filosoferende Historiker af Hegels Skole lader sig skræmme af til Bedste for to hinanden supplerende Kategorier at inddele Verdenshistorien i trende lige betydningsfulde historiske Tidsrum, af hvilke det ene varer en fem eller seks Tusind Aar, det andet ikke fuldt tredsindstyve. Det synes simplere og naturligere i Udviklingen efter 1848 at see en simpel Fortsættelse af den 1789 begyndte end til Bedste for den Hegelske Trilogi og Begrebets Omslag at lade den anden Verdensperiode have et saa stakaandet Forløb.

Lassalle har derfor ikke mindre Ret til at gaae ud fra den menneskelige Solidaritet som fra et Faktum. Han slutter, at den vel lader sig miskende, men ikke ophæve, og at naar Samfundsindretningerne ikke anerkende og ikke regulere den, saa eksisterer den ligefuldt, kun at den da kommer som raa Naturmagt og spiller Boldt med den Enkelte, der staar henvist til sig selv. Samfundssammenhængen (Konjunkturerne) tilslynger da

den Ene Rigdom, styrter den Anden i Armod og leger med den Enkeltes Arbejde og Flid. Han hævder derfor, at de, der ville indskrænke og overvinde denne Tilfældighed langt fra at ville ophæve den Enkeltes Frihed og Ansvar, meget mere ville give denne Frihed Plads til paa fornuftig Maade at gøre sig gældende. Hovedulykken nu er efter hans Opfattelse, at medens de gunstige Konjunkturer i Regelen kun have en yderst ringe og forbigaaende Indflydelse paa Arbejderstandens Vilkaar, falde derimod de ugunstige Konjunkturer med knusende Magt tilbage paa den Ubemidlede. Umiddelbar Forringelse af Lønnen, formindsket Beskæftigelse, fuldstændig Arbejdsstansning ere de Slag, som de ugunstige Konjunkturer og den ved Spekulanternes begærlige Konkurrence hidførte Overproduktion bringe til at falde paa Arbejderens Ryg.

Den i Frankrig af Bastiat, i Tyskland af Fremskridtspartiets Fører Schulze-Delitsch repræsenterede økonomiske Retning havde betragtet den gensidige Ombytning og Tilbytning af det Frembragte som Økonomiens hele Hemmelighed. Herimod gør Lassalle med Styrke gældende, at det menneskelige Samfund og det menneskelige Arbejde jo i vore Dage ikke bestaar i at Menneskene leve hen ved Siden af hinanden og kun ombytte deres individuelle Arbejdsprodukter, men at Produktionen er en fælles kooperativ, — sker ved Fleres strengt i hverandre indgribende Virksomheder, hvorimod Distributionen (Fordelingen af de frembragte Produkter) ikke er fælles, men individuel ɔ: Produktet gaar ikke blot som Genstand, men ogsaa som Værdi over til at være Foretagerens individuelle Ejendom. Det bliver da Foretageren, der gør sig Arbejdet personligt indbringende, idet han affinder samtlige Arbejdere, der i Forening have bragt Produktet tilveje, efter den Lønningslov der under disse Omstændigheder maa udvikle sig, nemlig den, der spiller en saa afgørende Rolle i Marx's Værker

og Lassalle's Agitation, den kun af Lassalles Døgnmodstandere rask væk benegtede, men af alle ansete Økonomer indrømmede Ricardo'ske Regel, at Lønnen gennemsnitligt vil være reduceret til hvad der efter det paagældende Folks Livsvaner er absolut nødvendigt til at friste Eksistensen og forplante Slægten. Om dette Punkt vil den virkelige Dagløn gravitere i Pendulsvingninger uden nogensinde ret længe hverken at kunne hæve sig derover eller synke derunder. Det er altsaa det i vore Dage bestaaende gennemgaaende Fællesskab i Frembringelsen i Forening med denne yderliggaaende Individualiseren i Fordelingen der efter Lassalles Anskuelse udgjør den dybe Modsigelse i det moderne Samfund.

Den patriarkalske Ombytningsøkonomi havde skildret Forholdet saaledes, som om Enhver nærmest producerede til sit eget Forbrug og saa idyllisk omtuskede dem af sine Frembringelser, han ikke selv havde Brug for, mod de Andres Produkter. Lassalle spørger spydigt, om Sørgemodemagazinerne maaskee nærmest arbejde for Dødsfaldene i Besidderens egen Familie og saa, hvis disse kun forefalde sparsomt, omtuske hvad der bliver tilovers af Sørgetøi mod andre Genstande?

Den samme ikke ganske tendensløse økonomiske Retning havde sat den Lære i Omløb, at det at lægge op, at spare var Kapitaldannelsens eneste Kilde; Lassalle godtgør, hvor uforstandig den Antagelse er at noget rent Negativt som Sparen, Ikke-Fortæren skulde kunne være Kilde til den statsøkonomiske Kapitaldannelse. Hvilke Arbejdsprodukter, spørger han, kunne overhovedet fortæres, hvilke kan man overhovedet lade være at spare? Korn, Kød, Vin og lignende Spise- og Drikkevarer. Og disse Ting, som kunne fortæres, maa endog i Almindelighed mere eller mindre snart fortæres, da de i Reglen ikke taale at „spares" ret længe. Men kaster man nu et Blik paa de andre Arbejdsprodukter,

hvoraf det nuværende Samfunds Kapitalrigdom især bestaar, altsaa f. Eks. Dampmaskiner, Agerdyrkningsredskaber, Huse, Raamaterialer af enhver Art som Jernstænger, Kobberklumper, Teglstene, Stenblokke, lade disse sig da fortære eller „ikke spare“? og er det fornuftigt saa ivrigt at bekranse Kapitalisterne for den Fortjeneste, at de ikke have sat alle disse Dampmaskiner, al denne Guano, alle disse Jernklumper og Stenblokke tillivs? Eller vil man fremhæve, at de ikke have solgt dem? Men for den, der vil tale om Statsøkonomi og ikke om Privatøkonomi gør det selvfølgelig Intet til Sagen, om en Ting tilhører Per eller Poul. Det er kun en Misforstaaelse af Adam Smith's hundrede Aar gamle Definition af Kapitalen som ophobet Arbejde, der har ført til Sparings-Theorien.

Istedenfor de uvidenskabelige Forsøg paa at fremstille Kapitalen som en evig Naturnødvendighed stiller da Lassalle sin Undersøgelse af hvorledes i Virkeligheden Kapitaler historisk ere opstaaede.

I Oldtiden kunde den, der havde hundrede Slaver meget godt fortære Produktet af tredsindstyve Slavers Arbejde og ophobe de fyrretyves. Det var ikke desmindre ingen Sparen. I Middelalderen kunde Herren paa samme Vis ophobe sine Livegnes Arbejde. Det var heller ingen Sparen. Saa kom Revolutionen af 1789 og Arbejdet var retligt erklæret for frit. Men man kan som bekendt ej begynde noget Arbejde uden Arbejdsredskaber og uden Midler til Selvopholdelse under Arbejdet, det vil sige uden forudgjort Arbejde ɔ: Kapital, og Følgen heraf er den, at Arbejderen ligesaa vel nu som tilforn maa afgive til Herren alt det Udbytte af hans Arbejde, der gaaer ud over hvad han behøver til Livets Ophold. Det tidligere gjorte, det døde Arbejde, Kapitalen, undertrykker da det levende Arbejde i ethvert Samfund, der som Nutidens arbejder under den

frie Konkurrences og Selvhjælpens Lov.*) Arbejderens eget Arbejdes Produkter slaa ham ihjel, hans Arbejde fra igaar staar op imod ham, slaaer ham til Jorden og raner ham Udbyttet af hans Arbejde fra idag. Den vilde Indianers Arbejde (hans Jagt) giver intet Overskud; kun under Arbejdets Deling kaster Arbejdet et Overskud af sig og Arbejdets Deling er kun mulig under Forudsætning af tidligere foregaaet Kapitaldannelse. Det delte eller forenede Arbejde og den deraf betingede Kultur var fra først af og længe kun mulig under Form af Slavegerning ved voldsom Underkastelse og Forening. Men vor Tid til hvis Opgave det hører at gøre Ende paa Slaveriet i dets forskellige Former bør efter Lassalles Anskuelse om end langtfra ikke gøre Ende paa dette Forhold — derom er ikke Tale — saa dog gøre Begyndelsen til Enden.

Have Kapitaler nu saaledes historisk ikke dannet sig ved Sparen og ligesaa lidt ved individuelt Arbejde, saa danne de sig den Dag idag ligesaa lidt paa denne

---

*) „Man har beskyldt os for at ville afskaffe den personligt erhvervede, selvtilvirkede Ejendom, Ejendommen der er Grundlag for al personlig Frihed, Virksomhed og Selvstændighed! Hvorom taler man? Om den smaaborgerlige, smaabondelige Ejendom, der gik forud for den borgerlige? Den behøve vi ikke at afskaffe, Industriudviklingen har afskaffet den. Og skaffer Arbejdet for Løn, Proletarens Arbejde ham Ejendom? Ingenlunde, det skaber Kapital ɔ: den Ejendom der suger Udbytte af Arbejdet for Løn. — Ved Frihed forstaar man under de nuværende borgerlige Produktionsforhold den frie Handel, det frie Kjøb og Salg. Men falder Sjakreriet, saa falder ogsaa det frie Sjakreri. I forfærdes over, at vi ville ophæve Privatejendommen. Men i Eders bestaaende Samfund er Privatejendommen ophævet for $\frac{9}{10}$ af dens Medlemmers Vedkommende. Den existerer netop derved, at den for $\frac{9}{10}$s Vedkommende ikke eksisterer. I forekaste os at vi ville ophæve en Ejendom, der forudsætter Ejendomsløshed hos det uhyre Flertal som nødvendig Betingelse.

Karl Marx: Kommunisten-Manifest 1848.

Maade. De danne sig ved Samfundssammenhængen. Kapitalprofiten er saa langt fra at være Løn for Savn, at den mangen god Gang opstaar uden at Kapitalisten rører en Finger eller negter sig den ringeste Nydelse, saaledes ved Grundstykkers, ved Jernbaneaktiers Stigen. — Det var for at undgaa Indrømmelsen af at Arbejdet alene skaber Værdier, at Bastiat opfandt „Tjenesten“ som økonomisk Kategori. Efter hans Lære er det ikke i det til Genstandens Produktion nødvendige og fuldførte Arbejde at Værdiens Produkt og Maalestok ligger, men i det Konsumenten ved Genstandens Overladelse „sparede“ Arbejde, i hvilken Sparing netop „Tjenesten“ stikker. Lassalle spørger, om da en Jernbanedirektion som Pris for sin Billet kan fordre en Sum, der svarer til den Møje, det Tidstab og de Omkostninger, som den Rejsende havde haft, ifald han havde maattet tilbagelægge Vejen til Fods eller til Vogns.

I Modsætning hertil lærer Lassalle med Marx: Arbejde er Virksomhed og altsaa Bevægelse. Men alle Kvanta af Bevægelse er — Tid. Opløsningen af alle Værdier i Arbejdskvanta og af disse i Arbejdstid er Ricardos Fortjeneste. Al Værdi opløser sig da i den til Produktets Tilvejebringelse nødvendige Arbejdstid. Er denne Arbejdstid nu individuel Arbejdstid? Naar Hensyn tages til Subjektet, der arbejder, er den det; ser man hen til Genstanden, som tilvejebringes, er den det kun i det Tilfælde, at jeg forarbejdede reelle Nyttegenstande til mit personlige Behov. Men tilvejebringer jeg Bytteværdier ɔ: Brugsværdier for alle Andre, da er det, jeg virkelig har tilvejebragt i mit Arbejde alment Arbejde eller Samfunds-Arbejde. Det er da altsaa ikke min individuelle Arbejdstid men almen Samfundsarbejdstid, der er rundet i Produktet og denne danner Maalsenheden for det i Produktet rundne Kvantum. Men almindelig Samfundsarbejdstid har sin selvstændige Tilværelse som — Penge. Penge er objektiveret Samfundsarbejdstid,

renset for det særlige Arbejdes individuelle Bestemthed (som Knappenaale, Træ, Linned o. s. v.). Kun ved et „Salto-mortale“ ind i Pengene godtgør Varen sit Væsen som „objektiveret Samfunds-Arbejdstid“. Say's Sætning, at Produkter kun kunne ombyttes med Produkter, at et Lands Kapital bestaar i Produkter, ikke i Penge og at Penge ikke er Kapital, er en Sandhed, som bestaar deri, at der abstraheres fra alle de virkelige konkrete Bestemmelser i den økonomiske Proces. I Virkeligheden ombyttes Produkter aldrig med Produkter men altid med Penge og saalænge disse Produkter ikke have gjort deres Salto-mortale ind i Pengeformen, er de ikke Kapital; de have Muligheden til at blive det, men ikke mere.

Kapitalens Pulsslag, der gaar gennem den borgerligt Produktionsproces, afbrydes og i denne Pause hedder Kapitalen Produkt. Kommer dens Pulsslag atter i Bevægelse, saa ophæves Produktet og fortæres til videre Produktion. Produktionen er altsaa en Strøm, hvis bevægende Magt Kapitalen danner og som i Produktet er bragt til at staa stille. Skal Produktet atter blive til Kapital, saa kan det det kun, idet det udrives af sin faste Skikkelse og atter kastes ud i Produktionens Strøm ɔ: bliver ophævet som Produkt (det være sig som Levnetsmiddel eller som Raastofsgrundlag for videre Arbejde). Der gives kun et eneste Produkt, i hvilket dette Pulsslag aldrig intermitterer, men altid er tilstede med Blodets levende Varme — det er Pengene. De ere altsaa Kapitalen i egentligste Forstand.

Man laante ganske vist allerede i Oldtiden og Middelalderen, men kun til konsumtive Formaal (ɔ: for at forbruge det Laante). Heri laa at det at tage høje Renter, ja Renter overhovedet ofte betragtedes som noget Skændigt; man gik ud fra, at et i blot konsumtiv Hensigt gjort Laan, hvorved Laaneren altsaa ingenlunde blev rigere, ikke burde berige den Laanende. Det ansaas

med andre Ord for skammeligt at benytte sig af et andet Menneskes Nød og Forlegenhed til at plyndre ham. Hos os spiller derimod ikke dette Laan men Produktivlaanet Hovedrollen, hvor Laanerens hele Trang er Trangen til at blive rigere, en Trang som den Laanende kærligt deler med ham, og Laanet er da Et med økonomisk Andel i Forretningsudbyttet. Den gamle Verdens Guld og Rigdomme vare kun Kapitalfoster ikke endnu Kapital. Under Middelalderens begyndende Verdenshandel bliver Fosteret til Yngling, men først efter at ved den franske Revolution alle Hindringer for den frie Konkurrence ligge sprængte, træder Kapitalen frem som et udviklet Væsen. Fra nu af ere jo nemlig alle retslige Betingelser for Produktionen sunkne sammen til den ene rent faktiske Betingelse at have det nødvendige Forskud til Produktion, Kapitalen mellem Hænder. Medens Produkternes Pris i Middelalderen tildels afhang af Producentens Beslutning — han kunde f. Eks. holde paa en standsmæssig Vinding — bliver nu Produkternes Pris bestemt ved Frembringelsesomkostningerne. Thi under den frie Konkurrences nivellerende Herredømme underbyder Enhver den Anden for at rive Afsætningen til sig. Heraf en reel Fordel for Konsumenten: Billigheden. Den opstaar og muliggøres kun ved den store Afsætning. Men denne nødvendiggør atter stor Produktion, altsaa stort Forskud, stor Kapital. Følgelig har al Kapital under denne Samfundsordning en nødvendig Tiltrækning til den store Kapital, der opsluger de smaa.

Man kunde kalde Produktets Værdimaaler, ɔ: de Kvanta af Arbejdstid der udfordres til dets Istandbringelse, for den borgerlige Produktions Samvittighed. Men bliver nu end denne Samvittighed nødvendigvis bestandig krænket (nemlig i Prisernes uafladelige Pendulsvingninger mellem et Formeget og et Forlidet) saa har dette dog kun Betydning for den enkelte Kapitalist. For Kapitalen selv udjævne disse Pendulsvingninger

hverandre. Som alle andre Varers Pris, saaledes bliver da nu ogsaa Arbejdets Pris (Arbejdslønnen) bestemt ved Forholdet mellem Tilbud og Efterspørgsel. Men enhver Vares Pris bestemmes ved dens nødvendige Frembringelsesomkostninger. Hvad koster det at frembringe en Arbejder? Det sædvanlige nødtørftige Livsophold for ham og Familie ɔ: Arbejdets Frembringelsesomkostninger er lig Arbejderens Frembringelsesomkostninger. Hvordan vilde det gaa de øvrige Falbydere af Varer, ifald de ikke vare istand til at holde sig tilbage nogle Uger i Træk overfor en til deres Pris ikke svarende Efterspørgsel? Falbyderen af Varen: Arbejde er ikke istand hertil. Han maa sælge, eksekuteret af Sulten. Hvad der giver den borgerlige Periode dens særegne Fysiognomi, det er Foretagerens kolde upersonlige Forhold til Arbejderen som til en Ting, en Vare, der som enhver anden Vare paa Markedet avles efter Loven om Produktionsomkostningerne. Det viser sig da ogsaa ad denne Vej at den gjennemsnitlige Arbejdsløn nødvendigvis reducerer sig til det i Folket efter dets Sædvaner for nødvendigt ansete Livsophold. Alt Overskud af Arbejdsudbyttet ud over dette falder altsaa paa Kapitalen i dens forskjellige Former — er Kapitalpræmie.

I Arbejdets Uproduktivitet ligger følgelig Hemmeligheden ved Kapitalens Produktivitet. I Forskjellen mellem de Arbejdskvanta, der betales i Produkternes Pris paa den ene Side og Arbejdslønnen paa den anden Side ligger saavel den paa Kapitalen faldende Profit — Kapitalpræmien — som Kapitalens Evne og Kraft til uafladeligt at formere sig selv, denne dens Produktivitet, som først ved den frie Konkurrence kommer til Gennembrud. Kapitalprofiten er ikke som man har sagt blot Lønnen for Arbejdets aandelige Ledelse; man behøver for at gendrive denne Mening kun at iagttage Forskellen mellem den Løn, en Forretningsfører faar, og Kapitalpræmien. Arbejdslønnen stiger ikke heller

med Forøgelsen af den aarlige Produktion; thi den større Totalsum af Arbejdsløn fordeles da blot paa en større Arbejdermasse. Med andre Ord: Der gives efter Lassalles Opfattelse under denne Ordning ingen Daler, ɔ: ingen Arbejderens Sveddraabe, der ikke imorgen avler Arbejderen en ny ufrugtbar Sveddraabe og Kapitalen en ny Daler. Arbejdsredskabet (Kapitalen) er her i sin Adskillelse fra Arbejderen blevet selvstændigt, indsuger med sine Sugerør al Arbejdets Produktivitet og indrømmer Arbejderen ikke Mere end Erstatning for den Livskraft, der nødvendigvis under Arbejdet er blevet fortæret, gjør altsaa Arbejdet uproduktivt. Hvad er altsaa Kapitalen? Den er Arbejdsredskabet, der er blevet selvstændigt, har byttet Rolle med Arbejderen, har nedsat ham, den levende Arbejder til dødt Arbejdsredskab og har udviklet sig selv, det døde Arbejdsredskab, til levende Frembringer. Vil man have en strængere Definition, da er Kapitalen det Forskud af forudgjort Arbejde, der under Arbejdets Deling, under en Produktion, der bestaar i et System af Bytteværdier, og under fri Konkurrence udfordres til Producentens Livsophold i den Tid, som gaar hen til Produktet er afsat til dets definitive Konsument, et Forskud, som har til Følge, at Overskuddet af Produktionsudbyttet ud over dette Livsophold fordeles til dem, der have ydet det. Det er da altsaa vel sandt, hvad Modstanderne sige, at intet andet end menneskeligt Arbejde bliver betalt i den definitive Betaling, men det betales vel at mærke ikke Arbejderne, men indsuges af Kapitalsvampen. „Das Eigenthum ist Fremdthum geworden“.

Den reneste Aabenbarelse af den nuværende Samfundstilstand med dens Usikkerhed og Uberegnelighed finder Lassalle derfor i Agiotagen og Børsvæsenet, i Formuens Anlæg i Aktier, Stats- og Kreditpapirer overhovedet. Ved enhver Begivenhed i Tyrkiet og Meksiko, ved Krig og Fred, ja ved enhver offentlig Mening, en-

hver løgnagtig Depeche, ved ethvert Laan i Paris eller London, ved Kornhøsten i Missisippi og Guldminerne i Australien, kort sagt ved enhver objektiv Hændelse, ved lutter rent objektive Bevægelser i Samfundet som saadant, det være sig paa det politiske, finantsielle eller merkantile Gebet, bliver daglig paa Børsen de enkelte Individers Vel og Ve forandret, nye Tilstande for dem fastslaaede og bestemte. Lassalle spørger, hvorledes man vel vil definere Socialismen? Dog sikkert saaledes: Fordeling af Ejendommen paa Samfundsvegne. Men denne Tilstand er netop den, som bestaar den Dag idag. Hvad der hersker nu, det er anarkisk Socialisme under Skin af individuel Produktion. Det som den regulerende Socialisme vil ophæve, er altsaa ikke Ejendommen, men Anarkiet. Den vil netop først indføre individuel, paa Arbejdet grundet Eiendom.*)

Om vi da ogsaa, siger Lassalle, helt vilde se bort

*) Marx, der er en endnu stivere Tilhænger af den Hegelske Rytme og Symmetri i Historiens Filosofi end Lassalle har 3 økonomiske Hovedperioder. I den første er Arbejderen Privatbesidder af sine Produktionsmidler og har for egen Regning en lille Bedrift. Kapitalens Akkumulation i den følgende Periode beror, hvor den ikke ligefrem følger af Slavers og Livegnes Forvandling til lønnede Arbejdere, kun paa Ekspropriationen af den umiddelbare Producent ɔ: paa Opløsningen af den paa eget Arbejde beroende Privatejendom. Men til denne første Overgang fra den søndersplittede Privatejendom til den paa Samfunds-Eksploiteringen af Produktionsmidlerne hvilende kapitalistiske Privatejendom svarer denne sidstes Overgaaen til Samfundsejendom som tredie Periode, som Negationens Negation. Den første Gang galdt det om nogle faa Usurpatorers Eksploitering af Folkemassen, nu om Eksproprieringen af faa Usurpatorer til Bedste for Folkemassen. Men medens den første Overgang har varet Aarhundreder, indbilder Marx med sin abstrakte Radikalisme sig, at den sidste kan ske saa let og hurtigt som i den spekulative Konstruktion, med et eneste Slag, ved en pludselig Omvæltning — en højst uhistorisk Betragtningsmaade.

fra den engang opstaaede Kapitalejendom, der jo er opstaaet i retslig Overensstemmelse med de bestaaende Tilstande, saa have vi dog i ethvert Tilfælde den ubestrideligste Ret til at forme Fremtidens endnu ikke vordne Ejendom til Arbejdsejendom ved en Omformning af Produktionen. Det gjælder da ingenlunde om at bryde med Arbejdets Deling, denne Kilde til al Kultur, men blot om paany at degradere Kapitalen til dødt og tjenende Arbejdsredskab og dertil udfordres kun at man i den hele Produktion ophæver de individuelle Produktions-Forskud, driver det allerede i Forvejen fælles Samfundsarbejde med Samfundets fælles Forskud og fordeler Indtægten af Produktionen til alle Deltagerne efter deres Ydelsers Værdi.

Overgangsmidlet hertil, det lempeligste og mildeste af alle, er efter hans Opfattelse Produktivassociationer med Statskredit.

V.

Man har her i et Overblik det theoretiske Grundlag for Lassalles Polemik. Vi maa endnu se hvilke særligt udsatte eller fremskudte Punkter i hans Theori det var, som under Striden med hans Modstandere bestandig vare i Ilden og hvilke af disse Punkter der vise sig uholdbare. Vi have holdt en hurtig Revue over hans Tropper, vi maa nu se dem under Slaget med dets skiftende Angreb og Forsvar.

Første Stridspunkt: Lønningsloven.

I Spidsen for alle sine økonomiske Udtalelser stillede Lassalle straks Lønningsloven, den af ham ikke med Urette saakaldte „grusomme, jernhaarde“ Lønningslov. Han opfordrer Arbejderne til først og fremmest at spørge Enhver, der taler om Forbedring af Arbejderstandens Kaar om han anerkender denne Lov eller ej. Anerkender han den ikke, er han ingen Forhandling

værd; thi Loven er anerkendt af alle Videnskabens Ordførere. Men anerkender han Loven, saa opstaar det andet Spørgsmaal: hvorledes han tænker sig at kunne ophæve denne Lov?

Det var imidlertid langt fra at det daværende Fortschrittspartei med dets økonomiske Repræsentant Schulze-Delitsch i Spidsen vilde indlade sig paa Anerkendelse af hin Lovs Eksistens. Aaben Fornegtelse, tvetydig Benegtelse, Bortforklaring, Opsøgen af gemene Motiver til Udtalelsen af denne „Usandhed“, Intet blev uforsøgt. Med Rette siger Lassalle, at hans Fjenders Raseri efter at han i sin „Offenes Antwortschreiben“ havde røbet Loven, var „grænseløs“. Man talte mod ham som i Oldtiden mod en Præst, der havde forraadt Ceres' Mysterier. Havde mine Fjender været Romere, siger han, saa havde de stødt mig ned paa aaben Gade som Patricierne engang stødte Grachus ned. Men mine Fjender ere ikke Romere og derfor forsøgte de at støde mig ned med Bagvaskelser istedenfor med Sværdet.“*) Lassalle var lige da bleven dømt til 4 Maaneders Fængsel paa Grund af de rolige, rent historiske Udtalelser i hans „Arbejderprogram“. Bladene fortalte da nu snart at hans Optræden mod Bourgeoisiet havde sin Grund i Haabet om derved at faa en mildere Behandling i Fængslet. snart at han var Renegat, snart at han var et Redskab for Reaktionen, snart at han var en uvidende Dilettant i Økonomien. Ikke desmindre lykkedes det Ingen i mindste Maade at bortforklare Loven. Der stod da ikke andet tilovers end den Udvej at erklære den for en økonomisk Naturlov, der som saadan overhovedet ikke lod sig rokke. Denne sidste Udvej blev da ogsaa forsøgt.

Lassalle hævder, at som Følge af Loven alle Anstrengelser for at hæve Arbejderstanden ved Hjælp af

*) Zur Arbeiterfrage.

Sparekasser, Invalide- Hjælpe- eller Sygekasser efter deres Natur ere og maa være absolut frugtesløse. Hvis Talen er om at modvirke de mangeartede Ulykker, Letsindighed, Sygdom, Alder o. s. v., hvorved enkelte Arbejdsindivider tilfældigvis eller nødvendigvis synke under Arbejderstandens normale Niveau, da have disse Indretninger deres relative om end underordnede Nytte. For Standen som Stand betyde de Intet. Han betragter saa de af Schulze-Delitsch i lignende filantropisk Øjemed stiftede Konsum-Foreninger. Han viser slaaende, at det ikke er som Konsument men som Producent, at Arbejderen trænger til Bistand; thi som Konsumenter staa Alle allerede nutildags nogenlunde lige; det gælder da om at hjælpe der hvor Skoen trykker. Han kaster sit Blik paa Kredit- og Raastofs-Foreningerne og bemærker at da Industriens nødvendige Bevægelse dagligt mere og mere lader den store Fabrikation fortrænge Haandværkerproduktionen, kunne disse Foreninger, der i det Højeste sætte den ubemidlede Haandværker i Stand til at konkurrere med den bemidlede, kun unyttigt forlænge Haandværkets Dødskamp i dets Strid med Storindustrien.

Han gør endelig opmærksom paa det Skuffende, der ligger i de atter og atter anstillede Sammenligninger mellem Arbejdernes Stilling nu og i foregaaende Aarhundreder, der kun borteskamotere det egentlige Spørgsmaal. Talen er jo ej om Arbejderens Stilling sammenlignet med Arbejderens for 300 Aar siden, men om hans Stilling i Sammenligning med Livsfornødenhederne og Livsvanerne i hans Samtid. Saalidt som den vilde Kannibal føler noget Savn ved ikke at eje en anstændig Frakke, saalidt følte før Bogtrykkerkunstens Opfindelse Arbejderen noget Savn, fordi han ikke kunde forskaffe sig en nyttig Bog. Det er paa Savnene det kommer an. Lassalle viser endelig, hvor højst problematiske disse kulturhistoriske Tilbageblik ere, da de stedse billigere

Industriprodukter i langt ringere Grad forbruges af Arbejderen end Levnetsmidlerne, der ingenlunde vise samme Tendens til stedse stigende Billighed.

Da nu alle de gængse Betragtninger og Hjælpemidler lade Lønningsloven urørt, ere de efter Lassalles Anskuelse uden Betydning for Arbejderstanden som Stand. Tilbage staar da efter hans Synsmaade kun at lade Staten gribe ind. Herimod var det saa, at Modstanderne med forandret Taktik paaberaabte sig, at Lønningsloven var en Naturlov og at mod en Naturlov turde Staten ikke kæmpe. Lassalles Svar var, som vi allerede have set, at de økonomiske Love ikke vare Naturlove, men historiske Love.

Og nu en kort Drøftelse af dette omstridte Punkt.

Ricardos Lære om Arbejdslønnen er denne: Enhver Ting har en naturlig Pris og en virkelig Pris, altsaa ogsaa Arbejdet. Den „naturlige“ Pris bestaar i den Arbejdsmængde, der udfordres til Frembringelsen af Sagen. Er Sagen nu Arbejdet selv, saa bestaar Arbejdets naturlige Pris i de Omkostninger, der udfordres til at frembringe en Arbejder ɔ: i den Sum, der nøjagtigt gaar med til hans og hans Families Underhold. Enhver Tings „virkelige“ Pris afhænger af Tilbud og Efterspørgsel men kan i Regelen kun fjerne sig ubetydeligt og for kort Tid fra den naturlige Pris. Hvad Arbejdet angaar, da vil vel stigende Efterspørgsel derefter forbigaaende hæve Lønnen, men tillige bevirke større Tilstrømning af Arbejdskræfter; ved formindsket Efterspørgsel fremkaldes paa Grund af Arbejdernes Elendighed og derved forringede Tal atter en Stigning af Lønnen.

Hvad nu selve det Punkt angaar, under hvilket Lønnen ikke lader sig trykke ned, da afhænger det paa det Allernøjeste af hvad man kunde kalde Normallevemaaden (standard of life) mellem Arbejderne i et vist givet Land til en vis given Tid. Som Aarsager, hvorfor Lønnen ikke kan synke herunder, anfører Lassalle i sin

Svarskrivelse til Arbejderkomitéen: Udvandring, Ægteskabernes Sjeldenhed, Afholdenhed fra Avling af Børn og endelig den ved Elendigheden opstaaede Formindskelse af Arbejderbefolkningen.

Af disse Aarsager er den sidste den ene afgørende. Thi Ægteskabernes og Fødslernes vel bekendte Afhængighed af den almindelige Velfærd, særligt af Kornpriserne, kunne ikke forklare Svingninger i Lønnigsforholdet, der forekomme i altfor korte Tidsrum til at den opvoksende Generations større eller mindre Antal kan udøve nogen Indflydelse derpaa. Udvandringerne og Vandringerne i det Indre af Landet ere kun en af de Former, hvorunder Elendigheden ytrer sig. Denne bliver altsaa tilbage som den eneste væsentlige Regulator.

At nu denne Lønningslov virkelig er haard, en Jernlov, som Lassalle kaldte den, vil den ikke benegte, der véd, hvilken Forskel der er paa de Bemidledes og de Ubemidledes Levetid og som forstaar, at om end Mangelen kun engang imellem ihjelslaar, saa tærer den dog bestandig paa Livskraften. Den virker lige trykkende, om Befolkningens Normallevemaade er en bedre eller en slettere; thi hvor Nivauet er højere, der vil Arbejderen med Opofrelse selv af det Nødvendigste saa længe som muligt holde fast ved de Dele af hans Standstilbehør der ere synlige udadtil og som han betragter som ydre Symboler paa sin Menneskeværdighed.

Visselig var det da en Taabelighed af Lassalles Modstandere at benegte det Udsagn af ham, som han havde saa let ved at bevise nemlig at alle videnskabelige Autoriteter vare enige om at betragte Lønningsloven som givet. Ligeledes havde han Ret i at gøre opmærksom paa hvor skuffende den Fremgangsmaade var bestandig at sammenligne Arbejderens Stilling nu med hans Stilling i gamle Dage. Men ikke desto mindre staar én Omstændighed fast, der synes at tale stærkt imod Loven,

nemlig den at Lønnen i de senere Aar faktisk er stegen, og nyere Økonomer have heraf taget Anledning til at paastaa, at alle de Autoriteter, Lassalle paaberaaber sig, i Virkeligheden kun have havt Tilstandene omkring Aar 1840 for Øje og have taget en Abstraktion, uddraget af disse Tilstande, for en Lov.

Hertil er imidlertid at bemærke, at hvis der i de senere Aar er indtraadt en væsentlig Forandring i Arbejdernes Grundforhold, saa omstyrter dette ikke Loven, men bekræfter den tvertimod. Den udtrykker kun, hvorledes Forholdet med Nødvendighed former sig under Individualismens ubestridte Regimente d. e. naar den frie Konkurrence med Arbejdsherrernes uindskrænkede Egoisme og Arbejdernes fuldstændige Isolerthed gør sig gældende ubekæmpet. Synes Loven rokket, da skyldes dette nutildags dels Statens Indskriden imod de værste Misbrug, dels den Sympati, det er lykkedes enkelte Dannede at vække for Arbejderspørgsmaalet, dels Frygten for en Socialrevolution, dels endelig Arbejdernes Sammenslutning til Varetagelse af deres fælles Interesser.*)

Andet Stridspunkt: Selvhjælp eller Statshjælp? Om de fordærvelige Virkninger af et Understøttelsessystem og om den Styrke der ligger i Selvhjælpens Princip havde man i Tyskland, lige siden man efter den forfejlede Revolution af 1848 saa hen til England som Mønsterlandet været saa enig, at man ej kan undre sig over det Skrig af Uvilje som Ordet Statshjælp fremkaldte. Lassalle svarer med 1) at fremhæve Taabeligheden af uafladelig at tilraabe den enkelte Arbejder, at han skal hjælpe sig selv. Den kapitalløse Enkelte er hjælpeløs og Raabet gaar ud paa det Samme som om man vilde tilraabe En, der belæsset med 10 Centners Vægt var faldet i Vandet, at han skulde blot svømme.

*) F. A. Lange: Die Arbeiterfrage 161—172.

Han fremhæver 2) at Statsinterventionen paa ingen Maade udelukker den sociale Selvjælp, at jeg ingenlunde hindrer En i ved egen Kraft at bestige et Taarn, naar jeg laaner ham en Stige dertil, at Staten ikke hindrer Ungdommen i at uddanne sig ved egen Kraft, naar den holder Lærere, Skoler, Bibliotheker til den o. s. v. Han viser 3) at Manchestermændene selv have været principløse nok til at forlange Statshjælp saasnart de ikke saa Udvej til at bjerge sig uden den, nemlig for at forebygge Arbejdernes Udvandren under den Bomuldsmangel, som fremkaldtes af den store amerikanske Krig. Han anfører 4) at hans principielle Hovedmodstander Schulze-Delitsch, der bestandig imod ham har præket Selvhjælpen, nu paa sin Side har fundet sig foranlediget til at indsamle en Kapital hos Fabrikanterne, for dermed at hjælpe Arbejderne til Grundlæggelse af Produktionsforeninger og har været skamløs nok til at tilraabe dem: „Naar I skulle vælge mellem Hr. Lassalle og os, saa behøve vi kun at sige: hist Talemaader og her Kapital.“ Lassalle spørger om det da ej er bedre at modtage Hjælpen af Staten end som Almisse af enkelte Privatpersoner og godtgør med Lethed Taabeligheden af at ville gendrive ham ved at svigte sit eget Princip. — Det er jo en Kendsgerning at det uhyre Flertal af Befolkningen er ubemidlet og Staten er i Virkeligheden ikke andet end Befolkningens Association. Hvorfor skulde da, tilraaber Lassalle Arbejderne, Deres store Association, Staten, ikke kunne virke befrugtende og fremmende paa Deres mindre Associationer? Ja den kan det ikke blot, den maa det. Dens Opgave og Bestemmelse er netop at lette Menneskehedens Kulturfremskridt. Det er dens Kald; dertil eksisterer den og har den altid eksisteret. Uden Statens Intervention ere hverken Kanaler, Landeveje, Jernbaner eller Telegrafer blevne indførte. England udgav 20 Millioner Pund Sterling for Afskaffelsen

af Slaveriet i sine Kolonier. — Og staar det da nu engang fast, at den frie Konkurrence, som vi have den, for den Ubemidlede betyder en Kamp med Negle og Tænder imod Kanoner og Geværer — hvorfor skulde saa ikke Staten ogsaa her kunne gribe ind?*)

Betragter man de to Stikord Selvhjælp og Statshjælp historisk som de opfattedes i Aaret 1863—64 i Tyskland, viser det sig, at begge lide af en betydelig Uklarhed. Schulze-Delitsch havde i de nærmest foregaaende Aar ud fra en ringe Begyndelse i sin Fædreneby formaaet at bringe et helt Net af Raastofs- og Forskudsforeninger, grundede paa „Selvhjælp“ istand, et Net der omspændte hele Tyskland, og i Forening hermed stiftedes efterhaanden en Række af Arbejderdannelsesforeninger, ledede i samme Aand. Denne Aand var en højst forskellig fra den, der raader i de paa virkelig Selvhjælp beroende engelske Arbejderforeninger. Arbejderen hverken havde eller tog her noget Initiativ, hans Stilling ordnedes, hans Dannelse ledets patriarkalsk af Bedrestillede, i hvis Interesse det laa at forhindre den virkeligt eksisterende Forskel mellem Fabrikanternes og Arbejdernes Interesser fra at blive til en Kamp, men at løse Modsigelsen ad fredelig Vej til de Besiddendes Fordel. Iøvrigt al mulig Sympati med Arbejderne, Forskudsforeninger til Bedste for dem iblandt dem, der allerede besad en lille Kapital og langsomt vilde hæve sig op over deres Stand, populære Foredrag om Astronomi, Geografi, Fysik og Historie, Hvaler og Elektrisermaskiner, ingen Politik. Af sig selv vilde Arbejderen da slutte sig til det liberale Parti. Det var det man kaldte „Selvhjælp“. Thi derom var man fuldstændigt paa det Rene at man ikke vilde have Statshjælp for Arbejderne „ingen Statshjælp ovenfra for ikke

*) Smlgn. Lassalle: Arbeiterfrage, Offenes Antwortschreiben, Arbeiterlesebuch, Indirecte Steuer passim.

at styrke det konservative Parti, ingen nedenfra tilkæmpet eller tiltrodset Statshjælp, fordi man afskyede den demokratiske Selvfølelse hos Arbejderne, der hertil var nødvendig".*)

Herimod var det saa, at Lassalle rettede sit Løsen „Statshjælp", der i Virkeligheden netop gik ud paa at opfordre Arbejderne til ved et kraftigt Initiativ for Alvor at hjælpe sig selv. Vi have set hvad han i al Almindelighed har kunnet sige til Fordel for Statens Indgriben og hvorledes han hævder en positiv Fremmelse af Kulturformaalene som dens Opgave og Pligt, et Punkt, hvorom nutildags tænkende Mennesker af de forskelligste Skoler ere enige med ham. Men vi maa nu kaste et Blik paa hans bestemte praktiske Forslag.

Tredje Stridspunkt: Produktionsforeninger med Statskredit.

Om en fra Staten udgaaende Arbejder-Organisation eller Noget, der i ringeste Maade kunde ligne de (af Socialisternes Fjender) i Aaret 1848 i Paris oprettede Nationalværksteder, der mislykkedes og maatte mislykkes, er der hos Lassalle ikke Tale. Han vil den individuelle frivillige Association. Kun vil han, at Associationerne for overhovedet at kunne opstaa skulle erholde den nødvendige Kapital ved en Kreditoperation af Staten. Staten skal komme dem imøde ved en Kreditoperation, men den skal ikke „organisere" dem, ikke selv drive Arbejde paa sin Bekostning og som Foretager, den skal omvendt ved sin Kredit sætte Arbejderne i Stand til at organisere sig selv og arbejde for egen Regning.

Ikke blot maa efter hans Projekt en Kreditforening omslutte samtlige Arbejderassociationer, men en Assuranceforening maa desuden omslutte samtlige Foreninger indenfor samme Fag og derved udjævne Tabene til det Umærkelige. Kapitalens Risiko eksisterer altsaa ikke for

*) F. A. Lange: Die Arbeiterfrage 361.

Associationerne, da Konkurrencen er udelukket. Samorganisationen af alle Associationer i Landet vilde mindst gaa saa vidt, at de gensidigt gave hverandre Underretning om den hele Produktions Tilstand og Betingelser. I samtlige Associationers Forretningsbøger vilde da ved Hjælp af de til Undersøgelse af disse nedsatte Centralkommissioner det sande Grundlag være givet for en videnskabelig Statistik af Produktionsbehovet og dermed altsaa Muligheden til at undgaa Overproduktion. Og selv saalænge dette Øjemed ikke var fuldstændigt naaet, vilde Overproduktionen, da Associationerne ved deres kolossale Midler vare hævede over Nødvendigheden af konkurrerende Sælgen, simpelt forvandle sig til Forudproduktion. Herved vare Overproduktionens Kriser sparede Samfundet. Og hertil kommer efter hans Opfattelse en uhyre positive Berigelse for Samfundet ad denne Vej. Enhver véd jo hvilke Omkostninger der spares ved den store Produktion. Det er f. Eks. bevist at man ved Koncentrering af Bagerierne i Sachsen i Fabriker med uafbrudt Drift vilde alene i Brændemateriale spare mindst en Million Thaler om Aaret. Det ses altsaa at disse store Associationer ikke alene vilde omforme Fordelingen, men ved Afskaffelse af den nu bestaaende udstykkede Produktion forøge selve Produktionen i uhørt Grad. Lassalle mener derfor, at Verdensmarkedet vilde tilhøre den Nation, der først besluttede sig til at indføre denne sociale Omformning.

Til dette Lassalle'ske Fremtidsforslag er fremfor Alt at bemærke, at det aldrig er faldet ham ind at udgive dette for L ø s n i n g e n af det sociale Spørgsmaal, og at han overhovedet aldrig har givet sig ud for at kunne løse det. Atter og atter har han hævdet, at Løsningen er et Værk, der kræver Menneskealdre, maaske Aarhundreder. Produktivassociationen med Statshjælp er hos ham kun det nødvendige første Skridt paa den

Vej, ad hvilken han anser det for utvivlsomt, at Eftertiden vil og maa skride fremad.

Har han her set rigtigt? Der er Ingen mere, som tror det. Der frembyde sig saamange Indvendinger mod hans Projekt, at man neppe véd, hvor man skal begynde og ende.

Blandt det meget i Lassalles Grundanskuelse, der stammer fra Hegel, er ogsaa Overvurderingen af Staten som den højeste sædelige Totalitet, i hvilken Individet kan gaa op. Den kosmopolitiske Strømning, der begynder at gaa over Evropa, umuliggjør os det at tænke os den geografiske Afgrænsning som det sidste og højeste Princip i et sædeligt Hele.

For Lassalle med hans Magtkjærlighed var det Et om den sociale Reform paaoktroyeredes Samfundet fra oven af ved et Magtsprog eller om den langsomt fuldbyrdede sig under saa stort et Maal af politisk Frihed som muligt. Vi tro ikke paa nogen Associations Livskraft, der ikke ordner sig indenfra og ikke udvikler sig selvstændigt. En bureaukratisk Organisation fra oven af vilde snarere kvæle end fremelske den Uafhængighedsfølelse hos Arbejderen, hvorpaa det fremfor Alt kommer an.

Det er fremdeles vanskeligt at indse, at der ved Produktivassociationen vilde blive produceret mere end nu. Det er jo dog ikke saa meget den mangelfulde Fordeling som den nødvendigvis indskrænkede Produktion der er Skyld i det Tryk, der nu hviler paa de Ubemidlede. Kunne vi ikke nu under Konkurrencens Braad, med den lange Arbejdstid og med Arbejdernes tvungne Stilling producere Mere end vi gøre, hvorledes skulde vi da under den nye mindre strænge Ordning kunne gøre det?

Det er fremdeles højst usandsynligt, at Produktionsforeningen virkelig blot ved Kapitalistens d. v. s. Kapitalpræmiens Fjernelse vilde give sine Deltagere et synderligt

større Udbytte end den nuværende Arbejdsløn. Sæt en stor Fabrikant har 4000 Arbejdere og sæt han lægger den kolossale Sum af 200000 Kroner op om Aaret? Betragte vi hele Summen som Kapitalpræmie og fordele den, faar hver Arbejder kun 50 Kroner mere aarligt. Lassalle har oversét, at det er den private Grundbesiddelse, hvilken alle ved Arbejdet skabte Mérværdier uden alt Arbejde komme tilgode, der fortrinsvis indsuger Arbejdets Frugt.

Han fortier dernæst altfor tidt, medens han bestandig erindrer om, at Kapitalen har alle Fordelene umiddelbart og direkte, at den ogsaa umiddelbart og direkte bærer Risiko og Tab. Lad være, at Risiko og Tab middelbart væltes over paa Arbejderen. Direkte bærer han det idetmindste ikke. Men hvorledes skulde Produktionsforeningerne, der jo skulle oprettes sukcessive, kunne bære Tab? Det er et Gode ved Kapitalen, at Kapitalisten ikke kan decimeres ved et Tab, han kan af 200000 Kroner tabe de 100000 uden derfor at blive en Tigger; men sæt at 2000 associerede Arbejdere have et lignende Tab, Arbejdere, der umiddelbart skulle leve af Indtægten, hvad Udvej vilde de under en saadan Omstændighed have? Lassalle maatte for at sikre sine Produktionsforeninger have dem alle oprettede med ét Slag.

Og selv da vilde Statshjælpen i denne Form ikke kunne hjælpe med mindre vi havde Universalstaten. Thi ogsaa en Stat kan tabe og ingen Assurance kan sikre mod Tab. Det er en Overtro at mene, at Konjunkturerne lade sig udelukke. Lige omvendt af hvad Lassalle har ment, vilde den Stat, der først indførte den nye Ordning, være slettest stillet paa Verdensmarkedet, fordi den slettest kunde bære Tab.

Endelig vilde den af Staten understøttede Produktionsforening, der skulde udslette Kasteforskellen uundgaaeligt hidføre en ny Kasteforskel, idet den medførte et nyt Privilegium. Denne Indvending turde særligt ramme

den Lassalle'ske Synsmaade i Centrum. Hans historiske Bestræbelse gaar kort sammenfattet ud paa at erstatte den tredje Stands Herredømme med den fjerdes, idet denne fjerde Stand for ham er ensbetydende med Menneskeslægten. Han indrømmer gærne, at da den tredje Stand under den store franske Revolution hævede sig mod de privilegerede, ved Ulighed for Loven beskyttede Stænder, opfattede den i det første Øjebliks Begejstring sin Sag som ensbetydende med det hele Folks og med Menneskehedens. (Erklæringen af „Menneskerettighederne"). Men han hævder tillige, at denne Stand, som det hurtigt viste sig, førte et nyt Privilegium, Kapitalens Forret, med sig, og derfor nødvendigvis i sine Folder gemte en ny uprivilegeret Stand, den fjerde. Først denne fjerde Stand, der ikke mere opstiller eller kan opstille nogensomhelst udelukkende Betingelse for Delagtighed i Statsmagten, hverken Adel eller Grundejendom eller Kapitalbesiddelse, er for ham i Virkeligheden ensbetydende med Menneskeslægten og dens Frihed Menneskeslægtens Frihed; „thi vi ere alle Arbejdere". Jeg skal her kun berøre, at den af Lassalle saaledes skildrede fjerde Stand ikke er den virkelige men en ideel, som han tænker sig den. Selv om denne Stand ikke vil opstille noget nyt Privilegium som Adel, Kapital, Grundejendom eller Dannelse, vilde jo til Gengæld den Tankegang ligge nær for den: Fordi jeg hverken er rig eller adelig eller dannet, har jeg en Ret til at forsørges og til at regere. Men der foreligger en langt bestemtere Fare. Den sukcessive Oprettelse af Produktionsforeningerne med Statskredit vilde føre en Krise over de Arbejderes Hoved, der ikke optoges i dem. Den almindelige Oprettelse af saadanne Produktionsforeninger vilde bringe de Arbejdere der efter deres Beskæftigelses Natur ikke kunde gøre Brug af saadanne Foreninger, som Lastdragere, Haandlangere, Daglejere af alle Arter til at synke et Trin dybere ned og danne en

femte Stand. Det vilde da gaa ganske som efter Menneskerettighedernes Erklæring. Det vilde vise sig at det nye Program var ude af Stand til at omspænde mere end en Klasse og til at danne Andet end et nyt Aristokrati. (Smlgn. Lange: Die Arbejterfrage 361 ff.)

Ad rent økonomisk Vej lader Samfundets økonomiske Status sig ikke afgørende ophjælpe. Lassalle med sin altfor store Tro til ydre Magtforholdsregler oversaa, at kun gennem en moralsk og intellektuel Paavirkning og Opdragelse lader en større og værdifuldere Produktivitet sig opnaa. Han opponerer vel mod Masseproduktionen af meningsløse og unyttige Luksusartikler, han angriber med Rette Bourgeoisiet for den Taabelighed at forveksle det Kostbare med det Skønne; med andre Ord: Han har et aabent Blik for det Gavnlige i at den stedse stigende Forskel mellem de laveste og de højeste Samfundslags Levevis aftager, idet der i Stedet for Frembringelsen af undværlige Forbrugsgenstande træder en større Produktion af de uundværlige. Men man savner ved Siden af denne fornuftige og berettigede Anprisen af Ligheden en tilsvarende i denne Ligheds Interesse højst fornøden Betoning af Uligheden. Svenden skal og bør have mere end Drengen, Opsynsmanden skal og bør have mere end Svenden og Mesteren mest. Man savner med andre Ord hos Lassalle i hans Egenskab af Demagog en Udtalelse, der havde til Hensigt at indgyde Respekt for det aandelige Arbejde eller at anvende et moralsk Incitament for at bringe hans Tilhørere til at attraa stedse højere og højere Dannelse. De ere ham, som de ere, ved deres Tal og Masse allerede en imponerende Magt. Heri ligger ogsaa at han i sin Iver for at opnaa en anden Fordeling af det Vundne aldrig har et Ord tilovers for den Art Foretagender, der iværksætte en Værdiforøgelse af Produktionen, som fremfor Alt en radikalt forbedret Skoleundervisning paa de billigste Vilkaar.

Han vilde først og fremmest hæve og bruge Arbejderne politisk, inden han kunde tænke paa at hæve og sikre dem socialt.

VI.

Man maa, for at bedømme den af Lassalle rejste Agitation korrekt, intet Øjeblik glemme de politiske Omstændigheder, hvorunder den begyndte, Omstændigheder, der i vore Dage synes at ligge uendeligt langt tilbage i Tiden, fordi der siden da er sket større politiske Omvæltninger i Tyskland end i det foregaaende halve Aarhundrede. Regeringen støttede sig dengang til Kreuzzeitungspartiet; de nuværende Nationalliberale (det dengang saakaldte Fortschrittspartei) førte en kraftesløs og frugtesløs Kamp mod Magthaverne, medens det gamle tyske Demokrati fra 1848 havde forladt Skuepladsen eller taalmodigt sluttet sig til Fortschrittspartei, indtil det Dag for Dag blev tydeligere, hvor meget det skortede dette Parti paa politisk Evne og Energi. I Begyndelsen af 1862 nærede Lassalle tilsyneladende endnu et svagt Haab om at se Oppositionen forandre Taktik og trodse sin Vilje igennem (Talen „Was nun?“) Da dette Haab var slukt, vendte han nødvendigvis sit Blik andetstedshen. Hans Svarskrivelse til Arbejderkomitéen i Leipzig fremkaldte som alt berørt Oprettelsen af en almindelig tysk Arbejderforening med den almindelige og direkte Valgret som Formaal og Præsidiet blev tilbudt Lassalle. Han havde i Grunden liden Lyst til at tage imod det, da Udsigten til Erhvervelse af en øjeblikkelig Magt, hvorved noget Alvorligt lod sig udrette, var saa ringe. Som det hedder i et af hans Breve: „Politik vil sige aktuel, momentan Virksomhed. Alt Andet kan man ogsaa besørge ud fra Videnskaben.“ *) Men han gav

*) B. Becker: Enthüllungen über das tragische Lebensende Ferdinand Lassalles S. 28.

efter for Grevinde Hatzfeldts Overtalelser og overtog det vanskelige og oprivende Hverv at grunde, organisere og lede en stor Arbejderforening under de herskende Klassers lidenskabelige og alle Midler benyttende Modstand.

Lassalle politiske Øjemed med Agitationen lader sig angive med faa Ord. Han gik ligesom Marx ud fra den Grundanskuelse, at alle os bekendte Samfunds Historie er Historien om Klassekampe. Allerede i sin Bog „Den italienske Krig“ havde han vist, hvor uforstandig den Anskuelse er, at den franske Revolution af 1789 var en blot politisk. Det var en social Revolution, som bestod deri, at det moderne borgerlige Samfund styrtede det gamle feudale Samfund. Det var for at tilintetgøre den nye Samfundsorden, at det feudale Evropa allierede sig imod Frankrig, det var for at forsvare og sikre sit sociale Indhold, at Revolutionen under Napoleon opgav sine politiske Former og forvandlede sig til militært Diktatur. Den franske Borgerstand kæmpede under Napoleon for de Emigreredes til 12 Milliarder anslaaede, konfiskerede Jordegods, for Afskaffelsen af Monopolerne, for den frie Konkurrence. Det galdt for det franske Bourgeoisi dengang om at knække den feudale Produktion i Industri og Agerbrug og hævde Kapitalens Frihed. „For disse Formaal havde Bourgeoisiet Energi og Ild.“ Den blot politiske Frihed vil derimod efter Lassalles Anskuelse aldrig formaa at henrive Borgerstanden til Ofre, dertil er den den ikke vigtig nok.*)

Derfor var det Lassalles Ide ogsaa at kaste en Klasse-Interesse, en social Interesse hen bag den politiske Frihed og her forefandt han da ingen anden end de ved deres Tal saa mægtige ubemidlede Klassers Interesse. Han gjorde Erhvervelsen af den almindelige Valgret til et „Mavespørgsmaal“ for Arbejderen. Han fandt i Arbejdermasserne den eneste tilstrækkeligt im-

*) Lassalle: Der italienische Krig 54 ff. Arbeiterlesebuch 63—65.

ponerende Magt, der kunde tage det op med den kloge og med alle Magtmidler udrustede politiske Reaktion. „Giv mig, udraaber han, 500000 tyske Arbejdere, som træde ind i min Forening og vor Reaktion er ikke mere.“

Han vilde imponere, vilde true; men Intet var ham fjernere end at ville ophidse Raahedens Magt imod Samfundet; tvertimod han vilde, som han har gjort det, disciplinere og organisere Masserne ved at gennemtrænge dem med store Tanker. Hvorfra kommer, spørger han i en af sine Forsvarstaler,*) Bourgeoisiets politiske Frygt for Menigmand? Og han svarer: af Erindringerne fra Foraaret 1848, da Politimagten var knækket og da Folkemængden oversvømmede alle Gader og Torve, udelukkende ledet „af en Karbe, en Lindenmüller og lignende tankeløse Agitatorer, Mænd uden Viden, uden Indsigt, ophvirvlede af Stormen der piskede det politiske Liv indtil dets Dybder.“ Dengang spærrede Bourgeoisiet sig skælvende inde. Hvor vare, spørger Lassalle, dengang Berlins Intelligenser, Videnskabens og Tankens Mænd? De vare ikke fejge, svarer han, men de sagde til sig selv: „Folket forstaar ikke vore Tanker og vort Sprog. Derfor tilhører Talerstolen den som er raaest.“ — „Ere De, mine Herrer, udraaber Lassalle, saa sikre paa at en politisk Rystelse ikke kan vende tilbage? Ville De da atter vide deres Liv og Ejendom i en Karbes og Lindenmüllers Haand? Hvis ikke saa tak De de Mænd der hellige deres Arbejde til at udfylde den Afgrund, der skiller videnskabelig Tænken og videnskabeligt Sprog fra Folket — tak De de Mænd, der sætte deres aandelige Anstrengelser ind paa et Arbejde hvis Resultater ville komme dem Alle og hver Enkelt iblandt dem til Gode! Bespiser disse Mænd paa Prytaneion — men sætter Dem ikke under Anklage!“

Den af Lassalle fremskyndede Bevægelse havde Intet mod Preussens monarkiske Statsorden stridende ved sig.

*) Die Wissenschaft und die Arbeiter, 24 fl.

Selv i sin tidligste Ungdom, da han aabent for Retten bekendte sig som „Tilhænger af den social-demokratiske Republik," har han Selvbeherskelse og Indsigt nok til paa det aller Bestemteste at holde Arbejderne tilbage fra ethvert Forsøg paa at proklamere Statsomvæltning. Det hedder i hans første „Assisenrede"*): Jeg vendte mig til Arbejderne, jeg bad og besvor dem ikke at hengive sig til den Tanke, at de kunde benytte Lejligheden til her at proklamere Republik, da det vilde være et Forræderi mod den fælles Sag og udslynge Tvedragtens Æble mellem Borgerne, der nu som én Mand maatte flokkes om Loven." Og havde han allerede talt saaledes i 1848, saa er det en Selvfølge, at han i 1863 var endnu fjernere fra at ville optræde som Republikaner.

Tvertimod: eminent praktisk som han var anlagt, vilde han langtfra at støde de herskende Magter bort, meget mere indgaa et Kompromis med dem, og om muligt støtte sig til dem; kort sagt, han regnede med alle givne Faktorer og var fast bestemt paa at skaffe sig saa faa Fjender som muligt.

Her er et Punkt hvor Lassalle skarpt skiller sig fra Karl Marx. Marx, der personligt fjernede sig saa stærkt fra Lassalle som en gennemforbitret og uskøn Karakter fjerner sig fra en, der hverken nærer Had eller Nid, forholder sig teoretisk til Lassalle som det Almene til det Særegne**). Marx har paa engang havt den hele Verden for Øje, Lassalle kun Tyskland, ja egentlig kun Preussen. Forskellen mellem deres Lære er uvæsentlig. Men deres Fremgangsmaade er forskellig. Marx er international, Lassalle var national. Marx anseer den sociale Ligeberettigelse kun for gennemførlig i den social-demokratiske, religionsløse Republik og hans Ideal

*) Side 34, smlgn. S. 4.

**) Rudolph Meyer: Die bedrohliche Entwickelung des Socialismus und die Lehre Lassalles.

er en Føderation af evropæiske Republiker. Lassalle, hvis Anlæg var langt mere realistisk og praktisk indsaa, at Nationerne endnu rundt om i Evropa stode fast begrundede, at de nationale Ideer havde en høist betydelig Magt, at Religionerne endnu længe vilde være en Faktor, der maatte tages i Betragtning, og ansaa det for muligt ogsaa under de nu eksisterende politiske Forhold at give det første Stød til en Omordning af Samfundsforholdene. Han forlangte, som han saa ofte udraabte, af Staten kun „den lille Finger". Endelig mente han i den daværende Ministerpræsident, Hr. v. Bismarck, at have fundet en Mand, der var istand til at gennemføre Værket.

Den eneste berettigede moralske Anklage man efter min Opfattelse straks fra Begyndelsen af Agitationen kan føre mod Lassalle, det er den, at han undertiden har givet sine Ord en rent demagogisk, det vil sige absolut forkastelig Bismag. I sit „Arbejderprogram" smigrer han Arbejderstanden og retter Beskyldninger, der gjorte i den Udstrækning, aldeles ikke lade sig forsvare, mod de højere Stænder. Han kan længe nok godtgøre, at den juridiske Anklageakt mod ham er fuld af Dumheder og Misforstaaelser, den moralske Anklage bliver staaende. Man forsynder sig, naar man til Arbejdere fortæller, at de herskende Klasser i deres egen Interesse ere nødsagede til „daglig at modsætte sig alt Stort og Godt, stadigt at maatte sørge over at det lykkes, stadig at maatte glæde sig over at det mislykkes o. s. v." *). Thi om hvor mangfoldige Enkelte sligt end gælder, saa ophidser man den blinde Mængdes Had og Lidenskaber, naar man uden Bevis meddeler den Sligt som bevisligt Faktum om hele Klasser af Medborgere, der i Historien mere end én Gang have vist sig istand til at hæve sig over deres Klasse-Interesse. Det nytter lidet, at Lassalle for at forsvare sine Ytringer om de Bedre-Stilledes

*) Arbeiterprogramm, S. 25.

nødvendige Immoralitet, beraaber sig paa Evangeliets langt stærkere Udtalelser; thi Evangeliet var ikke for ham og er ikke for os nogen Avtoritet og dets Uret giver ikke Lassalle nogen Ret.

Helt frikendes kan Lassalle ikke heller for indirekte at have appelleret til den brutale Magt hos Masserne, idet han aldrig lader dem høre et Ord om hvor lav og underordnet en Kraft denne Nævernes Magt, overalt hvor det gælder noget Aandeligt, er. Han vilde ganske vist herved langt snarere forskrække sine Modstandere end slippe den virkelige Brutalitet løs imod dem; men han staar i dette Punkt ikke ren. Hvilken Afstand mellem den Holdning Lassalle her indtog overfor Mængden og den Holdning, som indtoges af en saadan Socialist som Stuart Mill — Renhed og Ædelsind i Person! Dette Forhold hos Lassalle er det eneste, der er mig absolut og fuldstændigt imod som ham ganske uværdigt. Det havde sin Aarsag i at Magten mere og mere blev ham Alt.

Magthensynet forandrede da ogsaa først umærkeligt, men lidt efter lidt meget føleligt Agitationens Karakter. Den var begyndt som rent demokratisk. Men den forbitrede og aldeles hensynsløse Fejde som Bourgeoisiets samtlige Organer straks aabnede mod Lassalle, gav det reaktionære Parti hurtigt Færten af at der her havde indfundet sig en ny Kraft paa den politiske Arena, som det vel var værd at vinde til Forbundsfælle. Efter en gammel historisk og politisk Lov føle de yderste Partier sig altid tiltrukne af hinanden, og saaledes skete det da, at alle de reaktionære (af Lassalle fra nu af som „conservative“ betegnede) Organer stillede sig paa hans Side. De Liberale søgte fra nu af ved enstemmigt at udstøde det Raab, at han støttede og tjente Reaktionen, at fjerne Arbejderne fra ham. Men det lykkedes kun højst ufuldstændigt. Paa denne Tid var det, at Lassalle lærte Bismarck personligt at kende. Hans første Besøg hos

Ministerpræsidenten var saavidt jeg véd, foranlediget ved det i Slutningen af Lassalles rhinske Tale (die Feste o. s. v.), aftrykte Telegram til Bismarck med Anmodning om Oprejsning for den ham af Gensdarmerne tilføjede Vold. Bismarck fandt, som han selv har udtalt det til min Hjemmelsmand, saa meget Behag i Lassalles Konversation og Væsen, at endnu en 3—4 Sammenkomster fandt Sted. Dette forhindrede ikke destomindre paa ingen Maade, at den ene Kriminalanklage efter den anden blev anlagt mod Lassalle. Men endnu en Understøttelse af en anden Art modtog paa samme Tid Lassalle, som han af Klogskabshensyn ikke mente at burde vise tilbage, men som ved den Maade, hvorpaa han tog den til Indtægt, med Rette kompromitterede ham og hans Sag i de frit og ærligt Tænkendes Øjne: han modtog den Haand som Gejstligheden strakte ud imod ham. Sikkert har han ikke gjort det med Lyst; Spielhagen har ganske vist ramt det Rette ogsaa for Lassalles Vedkommende, naar han viser hvorledes Leo med indre Modstræben og møjsomt overvunden Modbydelighed ved Slutningen af sin Bane nødtvungen gør Parti med den højærværdige Gehejmeraad Urban; men ligefuldt har Lassalle herved sat en uudviskelig Plet paa sit Skjold. Den katolske Gejstlighed, der aldrig er dum og altid følger med Tidsbegivenhederne, saa' øjeblikkeligt, at der var Popularitet og Fordel at vinde ved at give Lassalle den Ære, der tilkom ham, og understøtte hans Bestræbelser for Menigmands Vel. Biskoppen af Mainz, den i vore Dage saa bekendte Kettler, var den første, der aabent erklærede sig for ham. Og hvorledes stillede Lassalle sig til denne ny Allierede? Efter at han i sin Ronsdorfer Tale med sædvanligt Eftertryk har gjort gældende, at „de berømteste Koryfæer blant de tyske Lærde, Navne, for hvilke selv Statsadvokaten og Dommeren vilde bøje sig med Ærbødighed, skriftligt og mundtligt have tilkendegivet

ham „deres mest begejstrede Sympati i Anledning af hans Bog „Bastiat-Schulze“, fortsætter han:

Men jeg vil give dem et endnu stærkere Bevis. Jeg vil nu nævne et Navn, som enhver rhinsk Domstol vil høre ikke alene med Ærbødighed som hine andre Navne men med den dybeste Ærefrygt! Navnet paa en Mand der paa engang er en Kirkens Tjener og en Kirkens Fyrste, der i lange Aar var fordybet i de alvorligste Studier og som af Rhinprovinsens Katoliker bliver betragtet næsten som en Helgen, Biskoppen af Mainz, Friherre von Kettler. Hr. Biskoppen har i sin Samvittighed følt sig foranlediget til at offentliggøre et Skrift om Arbejderspørgsmaalet („Arbejderspørgsmaalet og Christendommen“) i hvilket han Punkt for Punkt gennemgaar alle mine Controverser med Fremskridtsøkonomerne og Punkt for Punkt aflægger Vidnesbyrd for Sandheden og Uomstødeligheden af mine Beviser.

At en stor Aand af lutter Politik og Beregning kan synke saa dybt! Hvo havde troet fra Lassalles Læber at høre denne Klimaks fra Ærbødigheden for de store Videnskabsmænd til Ærefrygten for den snu Klerk i Fyrstekaaben! Hvo havde kunnet vente, at se Lassalle spekulere i Uvidenheden hos den dumme Hob, der ansaa Syllabus's senere Forsvarer, Obscurantismens og Fordummelsens Talsmand for en — Helgen! Hvad nytter det, at han her indskyder en Vending som „I vide det Venner, at jeg ikke hører til de Fromme.“ Lassalle var naaet til hint sidste Stadium af Irritation over Modstand og Modgang, hvor selv Verdens største og reneste Reformatorer have knækket over og tabt deres sædelige Ligevægt. Er Renans Skildring af Udviklingsgangen i Jesu Karakter end historisk i allerhøjeste Grad usikker, saa beholder den sit Værd som aandfuld og træffende Skildring af en typisk Rækkefølge af Sindstilstande hos den, der under overvældende Modstand forsøger at føre en omstridt Ide til Seir. „Det nittende Aarhundredes Messias“, som Heine havde kaldt Lassalle, led den almindelige messianske Skæbne. Symptomerne paa tilstundende Undergang viste sig.

Men umiddelbart før Undergangen skulde han endnu opleve Triumfen og en Triumf, som han altid havde drømt sig den, med drønende Bifaldsraab, med Tusinders Begejstring og med kortvarig Nydelse af Magtens Sødme. Han havde som Agitator straks vist sig i Besiddelse af den mærkværdigste Evne til at vinde Masserne. Hengivenhed, Beundring, fuldstændig Lydighed, ja snart ren Tilbedelse vare de Følelser, som Arbejderne lagde for Dagen imod ham. Dette er saa meget ejendommeligere, som Lassalle hidtil paa ingen Maade havde staaet i stadig Forbindelse med Mænd af Arbejderstanden. Dog havde en enkelt begavet Arbejder ved Navn Kichniawy allerede i Düsseldorf stadig besiddet hans hele Fortrolighed og til denne Mand stod Lassalle hele sit Liv igjennem i det inderligste Forhold. Men nu forplantede Begejstringen for ham sig som en Løbeild. Jeg har allerede berørt, hvorledes han i Frankfurt lig en anden Napoleon vandt de Tropper, som hans Modstandere førte imod ham. Hans Rejse gjennem Rhinlandene i September 1863 var mindre en Agitationsrejse end et storartet Hærskue. Fra By til By holdt Lassalle Revue over sine Tilhængere. Da han talte i Elberfeld havde han 3000 Tilhørere, i Solingen 5000 i det lukkede Rum, og da Forsamlingen under et Paaskud blev sprængt af Gensdarmer og disse omringede Lassalle, blev han af 10,000 Arbejdere under uafbrudte, tordnende Hurraraab ledsaget fra Forsamlingslokalet til Telegrafstationen, hvorfra han telegraferede det Skete til Bismarck. Denne til et Triumftog forvandlede Arrestation var Rhinlandenes liberale Presse uklog nok til at fremstille som havde Gensdarmerne maatte ledsage Lassalle i hans Sikkerheds Interesse, idet de „med fældet Bajonet maatte beskytte ham mod Folkehobens Forbandelser.“ Man begriber, at saadanne Løgne forfejlede deres Virkning paa Tilskuerne til det Skete og kun tjente til at fremkalde hin Indignationens Hengivenhed, som er den med

slige Vaaben Angrebnes Belønning og Oprejsning. Dog alle hint første Hærskues Ovationer forsvinde i Sammenligning med de Triumfer, som høstedes af Lassalle, da han i Foraaret 1864 atter berejste Rhinlandene og selv for første og sidste Gang højtideligholdt den almindelige tyske Arbejderforenings Stiftelsesdag. Det skadede lidet, at man næsten overalt fandt Foreningens lejede Lokaler lukkede, da Politiet under forskellige, men alle lige utvetydige Trusler havde bevæget Værterne til at gaae fra deres Ord. Man fandt let andre Lokaler. Overalt det samme Skuespil: Hundreder af Arbejdere modtoge ham paa alle Banegaarde, ja hilste ham paa de forskellige Stationer, ledsagede ham i Procession til hans med Kranse og Buketter prydede Logis og overrakte ham Æresgaver. I alle Byer, paa alle Veje Serenader, Æreporte, Guirlander, Inskriptioner, Hurraraab, som ingen Ende vilde tage, tusindstemmige Jubelskrig. Gamle og unge Arbejdere trængte sig, hvor han viste sig om hans atter og atter med Blomster bedækkede, med Kranse og Faner smykkede Vogn for at opnaa et Haandtryk eller en Hilsen af ham. Undertiden fulgte indtil 25 bekransede Vogne ham som Æresfølge. Jeg afskriver for at give det nøje Indtryk af Stemningen en Stump af et Referat fra disse Dage, dateret Ronsdorf 23de Maj.

Saasnart Vogntoget nærmede sig Ronsdorfer Grænsen kunde man alt fra det Fjerne iagttage, at Gammel og Ung var paa Benene; thi med Hoved ved Hoved var Højen besat. Ved Grænsen var atter ophængt en Guirlande med en Krans, der bar den Indskrift:

Willkommen dem Dr. Ferdinand Lassalle
Viel tausend mal im Ronsdorfer Thal.

Med saadanne Guirlander og Kransindskrifter var overhovedet den hele Vej rigeligt forsynet. Ved Grænsen blev Præsidentvognen, der var kendelig ved sin Udsmykning og sit Transparent „Værer enige“ med Et overrasket med en Blomsterregn. Arbejderjomfruer var det, der med sikkert Kast pludselig lode Blomsterne falde. Der stode de tætte Masser af Solinger- og Wermelskircher-Arbejdere

opstillede for at modtage Præsidenten og slutte sig til Toget. At beskrive den store Jubel er neppe muligt. Hilsenerne og Raabene toge ingen Ende indtil Ronsdorf. Da Vejen ved en Bøjning af Chausseen gik nedad, frembød sig et interessant Skue, thi den Folkemasse der var strømmet sammen til Modtagelsen, søgte nu at holde lige Skridt med den nedad Bjerget rullende Vogn og styrtede i Galop dels ad en Sidevej dels paa selve Chausseen efter det raske Vogntog. Og saa stor var Iveren og Begejstringen, at de fleste ogsaa paa samme Tid som Vognen indtraf i Ronsdorf.

Man er vant til lignende Beretninger om fyrstelige Personers eller meget høje Embedsmænds Rejser, hvor de mest forskelligartede Følelser som undersaatlig Loyalitet, Avancementsforhaabninger, Frygt for Irettesættelser, Angsten for ikke at blive bemærket, let give Begejstringen et Højtryk, men saa spontane Udtryk for Taknemmelighed og Begejstring som de nu citerede ere kun sjeldent blevne viste en enkelt Mand.

Den Tale, Lassalle nu under drønende Bifaldsraab holdt for at mindes Arbejderforeningens Stiftelsesdag svarede da ogsaa til den glade Stemning rundt omkring ham. Den er et langt og stolt Tilbageblik paa de opnaaede Resultater, den hurtige Udbredelse, den beredvillige Imødekommen hos Arbejderstanden, som Foreningen har fundet i alle tyske Byer og Lande fra de største til de mindste og efterat Lassalle, som alt anført, endnu har beraabt sig paa de største Lærdes og den ærværdige Biskops Vidnesbyrd for hans Sag, dvæler han endnu med Eftertryk ved den Kendsgerning, at Kong Fr. Wilhelm IV der i 1844 lod Bajonetterne fælde mod de schlesiske Væevere, i de Dage naadigt havde modtaget en Deputation fra Schlesien og direkte lovet den at tage Arbejdernes sørgelige Stilling i Klædefabrikerne i Betænkning. Og Lassalle kulminerer i Udraabet:

„Arbejderne, Folket, de Lærde, Biskopperne, Kongen have vi da nu tvunget til at aflægge Vidnesbyrd om Sandheden af vore Grundsætninger!“

I det Øjeblik, Lassalle udraabte disse Ord, stod han paa sit Livs og sin Magts Højde. Ordene vare Sandhed og denne Sandhed var en Magt. Hvorhen jeg er kommen, sagde han, overalt har jeg af Arbejderne hørt Ord, der lade sig sammenfatte i denne Sætning: „Vi maa sammensmede alle vore Viljer til en eneste Hammer og lægge denne Hammer i én Mands Haand, til hvis Intelligens, Karakter og gode Vilje vi have den nødvendige Tiltro, for at han kan slaa med denne Hammer,“ og i Kraft af Indsigtens Diktatur holdt han nu denne tunge Hammer i sin Haand, saa lykkelig ved at føle dens Vægt som Guden Thor, da han efter lange Tiders Savn atter vuggede sin Mjølnir i Haanden. Han havde som Guden nu vundet det Attraaede og det Vaaben, uden hvilket han ikke helt var sig selv. Et Øjeblik svang han det med Jubel, som stod han ved Maalet, medens han i sine Tanker visselig overskuede sit besynderligt omtumlede Liv, dette Liv af hvilket to hele Aar vare tilbragte i Fængsler, dette Liv, som 5 nye Kriminalprocesser nu paa engang truede, et Liv, der havde været som Ild og Storm, men dog med en usynlig Harmoni, en Harmoni af Buestrengens Hvinen og Lyrens Toner — og hans Hjerte svulmede under den taknemmelige og henrevne Skares begejstrede Tilraab. Men i samme Øjeblik vendte Billedet sig for hans Blik; alle de Sorger, han havde holdt tilbage overfor sine Tilhørere, alle de truende Farer, de mislykkede Forsøg, Slapheden, Uvillien, Hadet, Misundelsen, Raaheden, Magten, hvormed han havde at kæmpe viste sig kolossale for hans indre Øje. Det var Medaillens Revers. Dagen forud var Efterretningen naaet til ham om at han paany in contumaciam var bleven dømt til fire Maaneders Fængsel, og han vidste, at det rhinske Dommerpersonal næsten helt bestod af Medlemmer af Fremskridtspartiet. Han vidste fremdeles — at Arbejderforeningens Status langt fra var saa glimrende, som han fandt det klogt at skildre den for dens varmeste Venner

og som han i sangvinske Øjeblikke saa' den. Den slugte Lassalles Livskraft og Formue og gik dog langtfra efter Forventning frem. Bittert klager han paa denne Tid i Breve over hvor ganske anderledes alt kunde være, „hvis Arbejderne havde gjort deres Pligt," og vel vidste han, at hans Fjender vare uendeligt mere virksomme end hans Venner. Hvad Under da, at ogsaa Tanken om Død og Undergang i dette inspirerede og solbelyste Øjeblik opsteg i hans Indre! Han slutter denne den sidste Tale han holdt til sine Tilhængere med de Ord:

Nu, jeg tænker at tilintetgjøre disse to sidste Domfældelser som saa mange andre. Men hvor stærk En end er, overfor en vis Grad af Forbitrelse er han fortabt! Det bekymrer mig lidet! Jeg har, som I kan tænke, ikke grebet dette Banner uden nøje at vide forud, at jeg personligt kan gaa til Grunde derved. (Stor almindelig Bevægelse i Forsamlingen). De Følelser, der gennemtrænge mig ved den Tanke, at jeg personligt kan blive ryddet afvejen, kan jeg ikke sammenfatte bedre end med den romerske Digters Ord:

Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor!

Det vil sige: Gid hvis jeg gaaer tilgrunde, en Hævner og Efterfølger maa opstaa af mine Ben!

Gid denne vældige og nationale Kulturbevægelse ikke maa gaa tilgrunde med min Person, men den Ildebrand, jeg har antændt, gribe videre og videre om sig, saalænge endnu en Eneste af Eder aander! Lover mig det og rækker Eders højre Haand i Vejret som Tegn herpaa!

Man skulde tro, at Lassalle idet han udtalte disse Ord tydeligt anede, at han selv tre Maaneder senere skulde ligge Lig. Hans Ligfærd højtideligholdtes rundt om af Byernes Arbejderbefolkning med ėn fanatisk Smerte og Klage som om ėn Frelser var død. Men hvad han lidet anede var, at om end denne „nationale" Bevægelse ikke døde med ham, den dog døde som national og monarkisk, at den internationale og republikanske Socialisme inden faa Aar skulde have opslugt den af ham begyndte Bevægelse, og en international Forening have tilegnet sig den, der dannedes af hans Tilhængere og Skole.

Endnu nogle Gange maatte han med nedbrudt Helbred optræde offentlig som Taler i den mod ham i Düsseldorf anlagte Proces. Forgæves gjorde han, der havde sønderbrudt, jeg véd ikke hvor mange Rets-Anklager „som Glas“ en sidste Kraftanstrengelse for at tilkæmpe sig sin Frihed. Retten dømte ham i første Instans til 6 Maaneders Fængsel. — Træt paa Aand og Legeme begav han sig i Juli til sit sædvanlige Badested Rigi Kaltbad og medens han her atter overlæsset med Arbejde, men med en stor Natur for Øje, forsøgte at genoprette sin nedbrudte Helbred var det, at den Skæbne overraskede ham, der blev hans Bane.

VII.

Jeg har sagt, at han følte sine Bestræbelsers Frugtesløshed i Øjeblikket. Grevinde Hatzfeldt havde skrevet til ham: „Kan De ikke nogen Tid nøjes med Videnskaben, med Venskab og med en skøn Natur?“ Han svarer fra Rigi, 28de Juli: „De mener jeg maa have Politik. Ak hvor lidet er De au fait med mig. Jeg ønsker Intet mere længselsfuldt end at blive den hele Politik kvit for at kunne trække mig tilbage og leve for Videnskaben, Venskabet og Naturen. Jeg er træt og ked af Politiken. Ganske vist vilde jeg saa lidenskabeligt som nogensinde opflammes for den, hvis alvorlige Begivenheder stode for Døren eller hvis jeg havde Magten eller saa Midlerne til at erobre den — et saadant Middel som passer sig for mig; thi uden højeste Magt lader Intet sig udrette. Til Børneleg er jeg for gammel og for stor. Derfor har jeg ogsaa højst ugerne overtaget Præsidiet. Jeg gav kun efter for Dem. Men nu trykker det mig forfærdeligt. Var jeg det kvit, saa var nu det Øjeblik kommet, hvor jeg vilde være besluttet paa at rejse til Neapel med Dem (Men hvorledes blive det

kvit?!)"*) Det er ikke det Sprog, man ventede at høre to Maaneder efter Ronsdorfer-Talen. Men det er Træthedens og Overanstrengelsens Sprog. — Dagen før dette skreves, havde Lassalle paa Rigi modtaget Besøg af den unge Kvinde, der skulde fremkalde Katastrofen i hans Liv. Denne Katastrofe, der er bleven saa udførligt taget til Indtægt af den gemene Skandalsyge, skal her kun fremstilles, forsaavidt som den fremgaar af Lassalles Karakter og forklares ved den.

Lassalle havde ikke i sin tidlige Ungdom truffet nogen i Alder og Udvikling jævnbyrdig Kvinde, hvem han havde kunnet give sit Hjerte helt. Han var i Forhold til Kvinder, som det synes, erobrelysten, ubestandig, kun i Øjeblikket henrevet og mere modtagelig for Forfængelighedens Triumfer end for Hjertets Indtryk. Den unge Dame, der nu kom ham saa stærkt imøde, havde allerede i længere Tid kendt ham i Berlin og begge viste sig da — idetmindste flygtigt — indtagne i hinanden. Straks efter det første Møde i Schweitz beslutter Lassalle at anholde om den unge Dames Haand og meddeler Grevinden sit Forsæt. I hans Svar paa hendes fraraadende Brev hedder det: Naar De siger, jeg skulde dog betænke at jeg lige nylig var dødeligt forelsket i en anden, saa svarer jeg at, naar Talen er om mig, „dødeligt forelsket" er et Begreb som overhovedet ikke kan anvendes og dernæst . . . . . er det virkelig ingen ringe Lykke i en Alder af dog allerede 39½ Aar at finde en Kvinde, saa smuk, af saa fri og til mig passende Personlighed, der elsker mig, og som, hvad der for mig er absolut Nødvendighed, ganske gaar op i min Vilje". Man ser at Lassalle i dette Brev (af 2den

*) Becker: Das tragische Lebensende Lassalles S. 28. Ægtheden af de i denne gemene og nederdrægtige Pamflet aftrykte Breve er uomtvistet. Enkeltheder ere dog rundtom tilføjede og Muligheden af enkelte Forfalskninger ikke udelukket ved stjaalent foretagne Afskrifter som disse.

Avgust) endnu behandler dette Tema. (rigtignok overfor Grevinden) med relativ Ro og Kulde. Men allerede Dagen efter indtraf en Begivenhed, der fremkaldte en afgørende Vending saavel i Lassalles som i den unge Dames Følelser, og derved blev skæbnesvanger som ingen tidligere Begivenhed i Lassalles hele Levnet. Frøken v. Dønniges var Datter af en bajersk Diplomat og Gesandt. Da den unge Pige anmodede sine Forældre om deres Samtykke til hendes Forlovelse med en Mand, der som Lassalle stod paa Krigsfod med alle Avtoriteter og af den fine Verden betragtedes som en Slags Røverhøvding, i hvis Fortid der forekom en Anklage for Tyveri, svarede disse med bestemt at negte deres Indvilligelse til en Forbindelse, der efter deres Opfattelse ingen Lykke kunde bringe med sig. I sin Fortvivlelse og hidset ved Lassalles altid yderst determinerede Planer og Forslag forlader den unge Pige sine Forældres Hus, iler til Lassalle, styrter ind i hans Værelse, giver sig helt i hans Vold, og beder ham bortføre hende som sin Hustru, da hun ikke paa anden Maade kan blive hans. I dette ene Øjeblik i sit Liv var Lassalle ikke Lassalle, ikke sig selv, og han tilgav sig det aldrig. Ligegyldigt hvilken den psykologisk-fysiologiske Aarsag var, han handlede for første Gang i sit Liv ubesluttet, borgerligt, konventionelt; istedetfor at bortføre Frøken v. Dønniges, gav han hende Armen og førte hende tilbage til hendes Forældre for paa lovlig og borgerlig Maade at bejle til hendes Haand. Man indesluttede i nogle Dage den unge Dame, og da Lassalle opdagede, at Adgangen til hende var ham spærret, brød hans Fortvivlelse over hvad han selv betegnede som sin „Taabelighed“ løs og samtidigt opstod med det haardnakkede Forsæt nu det koste hvad det vilde at erobre Helene en ved Vanskelighederne kunstigt til det Yderste ophidset Forelskelse, hvis Styrke udelukkende synes at bero paa Harmen over selv ved en magtesløs og spidsborgerligt retskaffen Handling at

have forspildt en Lykke, der fløj ham i Favnen. Men samtidigt med at Lassalles Lidenskab under Indtrykket af det Skete steg til Kogepunktet, var med en psykologisk let forstaaelig Konsekvens den unge Piges sunket stedse dybere. Hun havde sat Alt paa ét Kort, hun den viljesvage havde givet sig helt og handlet med en hendes Væsen og hendes Ungdom ikke naturlig desperat Besluttethed. Og man havde mødt hendes kulminerende Lidenskab med Fornuftovervejelser. Det var da ikke underligt, at hendes heftige Sværmeri for Den, hun havde kaldt „sin skønne herlige Ørn“, ogsaa veg for Fornufthensyn fra det Øjeblik af, da Ørnen syntes at forvandle sig til en af de sædvanlige tamme Fugle. Hun afgav allerede den 4de Avgust en Erklæring, der blev overbragt Lassalle, hvori hun sagde sig løs fra ham. Lassalle, der før kunde tro alt Andet end at den unge Dames Lidenskab for ham, nu da hans for hende var stegen til Raseri, skulde være forsvunden, betragtede Erklæringen som aftvungen, forudsatte sin Brud indespærret og mishandlet, betalte Domestiker for at sætte sig i Forbindelse med hende, opsatte juridiske Erklæringer, hvori hun sagde sig løs fra sin Faders Formynderskab o. s. v. kort sagt satte Himmel og Jord i Bevægelse. Med den Forkærlighed han havde for Anvendelsen af voldsomme Midler, selv hvor læmpelige vilde have havt mere Udsigt for sig, forsøgte han gennem den Minister, der var Hr. v. Dønniges Foresatte at indvirke truende og skræmmende paa ham, telegraferede til Øst og Vest efter sine Venner, lod dem forhandle med Hr. v. Dønniges, med Frøken v. Dønniges, med Husets Folk, og lod Grevinde v. Hatzfeldt gaa til Biskop Kettler ved Forespørgsel om Biskoppen var villig til at vie Lassalle til Helene ifald han gik over til den katolske Religion, hvorvel han ikke vilde lægge Dølgsmaal paa at Aarsagen mindre var Overbevisningen om Katolicismens Sandhed end den at Helene

bekendte sig til den katolske Konfession.*) Tusind Planer løb rundt i hans overophidsede Hjerne, medens hans stolte Hjerte atter og atter krympede sig under Følelsen af, at Alt dog muligvis kunde strande paa en reel Forandring i den unge Dames Følelser — indtil ingen Tvivl mere var mulig, da Frøken v. Dønniges i sin Faders og Lassalles Venners Nærværelse paa det Eftertrykkeligste erklærede, at hun betragtede sit Forhold til Lassalle som endt og ingensomhelst yderligere Samtale desangaaende ønskede med ham. Samtidigt erfaredes det, at hendes tidligere Forlovede, en rumænisk Student Hr. Janko von Rackowitza var ankommen og at Brylluppet mellem ham og Helene paaskyndedes.

Saalænge der endnu kun var Tvivl om Omslaget i Helenes Følelser, var Lassalle fuldstændigt oprevet og fortvivlet. Der forekommer i hans Breve ikke en men mange Gange Ord som disse til Grevinden „Jeg er saa ulykkelig, at jeg græder, i de sidste 15 Aar for første Gang — De er den eneste, som véd hvad det vil sige, naar jeg den jernhaarde vrider mig under Taarer som en Orm“ og han skriver til Helene „Jeg lider hver Time tusindfold Død.“ Ordet „Død“ forekommer næsten i alle Brevene. Lassalle har havt den bestemte Følelse af, at blev han i dette Anliggende ydmyget og slagen, da var han fældet, hans Stolthed knækket, den Selvfølelse, der havde baaret ham oppe under saa mange haarde Kampe brudt, og hans Tro paa „sine Stjærner“ for alle Tider forbi. Man dømmer ham for haardt, naar man finder Hovedaarsagen til hans Undergang i en dødeligt saaret Forfængelighed. Hans Tro til andre Mennesker, hans Tiltro til sig selv var med samme Slag knækket i det Øjeblik han maatte antage den saa lidenskabeligt Atraaede for troløs. Det

*) Hun var i Virkeligheden protestantisk, men saa hidsigt handlede Lassalle, at han end ej gav sig Tid til at faa dette oplyst.

hedder i hans Breve (Becker S. 71): „Kort, gaar jeg nu til Grunde, saa er det ikke ved den brutale Magt, som jeg saa tidt har knækket — men ved en Kvindes grænseløse Forræderi, ved det uhørte Vankelmod og Letsind hos en Pige, som jeg elsker langt ud over det Tilladtes Grænse“ og et andet Sted siger han (ib. S. 74): „Jeg falder i saa Fald med hendes og ved hendes Vilje som et frygteligt Mindesmærke om, at en Mand aldrig skal lænke sig til en Kvinde. Jeg falder ved det forfærdeligste Forræderi, den skændigste Svig, hvortil den altseende Sol nogensinde har været Vidne“. Forbitrelsen over den „grænseløse Latterlighed“ der vilde falde paa Lassalle som den, der havde sat et helt Ministerium i Bevægelse i Anledning af en Pige, der ikke vilde vide af ham, har sin Del i disse overdrevne og af den yderste Fortvivlelse dikterede Udbrud. Men han vilde ikke have talt om „Undergang“ og „Død“, hvis ikke Livskraften i ham havde faaet et Knæk, hvis det ikke havde været ham, som havde han tabt sit Selv ud af sine Hænder.

Saasnart den pinlige Uvished var afløst af endelig Vished, sendte Lassalle en Udfordring til Hr. v. Dønniges og et Brev til Hr. v. Rackowitza, der nødvendigvis maatte fremkalde en Udfordring af denne. Da Hr. v. Dønniges skyndsomst forlod Byen Genf, hvor dette Drama spillede, blev den Udfordring, Lassalle modtog som Svar fra den fornærmede Brudgom, den afgørende. En Duel paa Pistoler blev aftalt mellem Sekundanterne. Her Duelvilkaarene:*)

Punktation.

Funfzehn Schritt fester Stand. — Schuss innerhalb 20 Secunden, markirt durch 1, 2, 3, Anfang, Mitte und Ende. — Glatte Pistolen mit Visir und Korn. — Haltung beliebig.

---

*) Se: Die Ausstossung des Präsidenten Bernhard Becker aus dem Allgemeinen. Deutschen Arbeiter-Verein und der „Social Demokrat“. Bericht von Karl Schilling.

— Drei Kugeln pro Mann. — Versagen gilt für Schuss. — Jedesmal ladet derselbe Secundant beide Pistolen; die Secundanten loosen um die Reihe des Ladens. — Graf Kayserling und Herr. Dr. Arndt besorgen den Arzt. — Rendezvous: Omnibus-Halteplatz in Carouge 7½ Uhr Morgens, 28 Avgust. — R. 1, A. 2, B. 3. — Jeder Duellant hat in Händen seiner Secundanten einen Revers, dass er sich selbst erschossen hat, für vorkommende Fälle.

Gregor Graf Bethlem. — W. Rüstov, Oberst-Brigadier. — Graf Eugen Kayserling. — Dr. Wilh. Arndt.

Lassalles Sekundant og nøje Ven den som Krigshistoriker bekendte Oberst Rüstow fortæller at han om Middagen d. 27de, da han i Viktoria-Hotel meddelte Lassalle denne Aftale, indstændigt opfordrede ham til at øve sig en Smule i Skydning og angav ham et Sted, hvor han kunde gøre det. Lassalle svarede med at kalde det „dumt Tøjeri". Hans Modstander var af en anden Mening, han gjorde samme Eftermiddag paa Skydebanen 150 Øvelsesskud. Jeg anfører nogle Sider af Oberst Rüstow om den sidste Morgen:

„Ved Midnat gik jeg iseng i Lassalles Værelse. Allerede Kl. 3 næste Morgen stod jeg op og ilede saasnart jeg var paaklædt til mit Hjem, hvor jeg havde flere Smaating at hente. Derfra gik jeg til Bøssesmeden fandt ham Kl. 4 ved Arbejdet (paa en itubrudt Pistol), tog straks Pistolen med og vendte tilbage til Viktoria-Hotel. Kl. 5 vækkede jeg Lassalle, der sov sødt. Tilfældigvis saa han straks Pistolen. Han greb den, faldt mig om Halsen og sagde: „Der har jeg jo netop, hvad jeg behøver." — Før Kl. 7 vare vi i Carouge. Undervejs havde Lassalle gentagne Gange bedt mig, at jeg dog maatte sørge for, at Duellen fandt Sted paa fransk Grund, for at han kunde blive i Genf og endnu afgøre Sagen med den gamle „Deserteur". Saa meget jeg glædede mig over hans Sikkerhed, var dette mig dog noget for stærkt. Jeg gjorde den Bemærkning, at

han ikke stod alene paa Mensuren og at enhver Kugle kunde træffe; man maatte aldrig ringeagte en Modstander. Men mine Ord gjorde intet Indtryk.

Kl. 7 var vi i Carouge og da Modparten endnu ikke var kommen, ventede vi. Lassalle der ikke røbede ringeste Uro, drak en Kop The. Kl. 7½ kom de Andre. De havde Dr. Seiler med sig, der kendte et passende Sted. De kørte forud og vi fulgte — I Nærheden af den Plads, som Dr. Seiler havde for Øje, stege vi ud og gik gennem Buskadset til vi kom til Stedet.

Jeg blev ved Lodkastning bestemt til at lade for det første Skud og give Kommandoen.

Parterne bleve nu opstillede paa Mensuren, medens jeg ladede. Man formanede mig fra flere Sider til endelig at kommandere ret akcentueret og højt; denne Paamindelse var naturligvis ikke nødvendig. Til hvert Skud vare 20 Sekunder bestemte, der af den ladende Sekundant vare at markere paa den Maade at han ved Begyndelsen sagde 1, efter 10 Sekunder 2, ved 20 Sekunder 3. Jeg iagttog den Forsigtighed desuden i Forvejen at raabe: Giv Agt!

Jeg gav Kommando 1. Neppe 5 Sekunder efter faldt det første Skud og fra Hr. Rackowitz's Side. Umiddelbart, ikke et Sekund derefter svarede Lassalle.

Han skød forbi, han havde alt Døden i Kroppen. Det var et Under, at han overhovedet endnu havde kunnet skyde. — Da han havde fyret, traadte han uvilkaarligt to Skridt tilvenstre. Nu først hørte jeg — thi jeg havde maattet se paa Uhret — at En (jeg ved ikke om General Bethlem eller Dr. Seiler) spurgte: „Er De saaret?"

Derpaa svarede Lassalle: „Ja".

Vi førte ham nu straks til et Tæppe, hvorpaa man lagde ham og hvor man anlagde den første Forbinding. Medens Modparten fjernede sig, førte Dr. Seiler og jeg Lassalle til en Vogn og hjalp ham ind. Vi kørte begge

med ham og understøttede ham undervejs, saa godt det lod sig gøre — Jeg lod Kusken slaa ind paa en Vej, hvor der ingen Brolægning var. Kun 200 Skridt havde vi at køre over Stenbro. Lassalle var undervejs meget stille; kun da vi kom over den ujævne Stenbro, klagede han over de Smerter, Saaret foraarsagede ham, og spurgte om vi snart var hjemme."

Med sikre Skridt gik han trods sine Smerter op ad Hotellets Trappe for ikke at forskrække Grevinde Hatzfeldt, der oppebiede Duellens Udfald. Han laa saa hen til paa den 3die Dag i Lidelser, som man søgte at bedøve ved Opium. At Saaret var dødeligt, derom var fra først af intet Øjebliks Tvivl. Grevinden sad ved hans Seng. Den 31te Avgust udaandede han.

VIII.

Saa sørgelig og uskøn, ja uværdig en Død endte et Liv, der havde været saa stort anlagt og saa daadrigt. Og dog var denne Død ikke noget Tilfælde. Gælder det nogensinde, da her, at Heltens Karakter var hans Skæbne. Han skyldte sig selv, ingen ydre Bistand Alt hvad han i Livet havde udrettet og fuldbyrdet, og han var selv sin Ulykkes Smed, styrtede sig som med Forsæt i Undergangen. De Linjer der fandtes paa den Saaredes Bryst:

Ich erkläre hiermit, dass ich selbst es bin, welcher seinem Leben ein Ende gemacht hat.

28de August 1864.

F. Lassalle.

Disse Linjer, de sidste han har skrevet, hvis Bestemmelse var at udsige en uskyldig Usandhed, der kunde dække en Modstander, indeholde en højere Sandhed og udtale Lassalles hele Skyld. Han selv alene kunde paa saa uværdig en Maade afbryde det Liv, som han selv havde givet saa stor en Betydning og paalagt

saa stort et Ansvar. Det Urene, det „Problematiske“ i hans Karakter, det som gjorde, at hvor helstøbt han end staar, han dog ikke helt gik op i sin Sag og sin Ide, det var det, som fældede ham.

Han oplevede ikke at se en eneste af de Tanker, han havde kæmpet for, virkeliggjorte. Hans Gravsted ligger ved Indgangen til den blodige Vej, ad hvilken det nye Tyskland med Vælde er skredet fremad til et Maal, som blandt mange Andre ogsaa han havde for Øje, dets Enhed og Magt, men som blev naaet ved Midler, ingen Anden end han havde haft Temperament og Intelligens nok til at anvise. Der er ikke ringeste Tvivl om at han (ligesom hans Ven Lothar Bucher) politisk havde sluttet sig nær til Fyrst Bismarck, ifald han havde levet. I social Henseende derimod vilde han have stillet store Fordringer til Regeringen og Fordringer, som denne ikke synes at tænke paa at imødekomme. Indadtil, i det Økonomiske har Bismarck ikke foretaget de hensynsløse Omvæltninger som i den ydre Politik og i det kirkelige Spørgsmaal. Han arbejder jo i ethvert Tilfælde ogsaa kun for ét Maal ad Gangen. Men det er sikkert, at den preussiske Regerings Kulde overfor det brændende sociale Spørgsmaal, mere end noget Andet har bidraget til at fortrænge Lassalles nationale Socialisme, idet den Betingelse faldt bort der sikrede den Overlegenheden: den lettere Gennemførlighed. Endnu nogle Aar efter Lassalles Død stemte hans Tilhængere, naar de ikke formaaede at sætte en Kandidat af deres egne igennem, hellere paa en Konservativ end paa et Medlem af det Marx-Bebelske Parti. Saa skilte kun ringe personlige Spørgsmaal de to socialdemokratiske Grupper og man stemte i Lassalles Arbejderforening altid, naar Valget var mellem flere, paa den politisk mest radikale Kandidat. Og nu ere Foreningerne sammensmeltede.

Den Tanke, hvilken Fremtid der vel havde været Lassalle forbeholdt, ifald han ikke var bleven revet bort

i sin kraftigste Alder, er ørkesløs og tom. Enhver Mand staar i Historien kun med Stemplet af hvad han har udrettet og hvad han har været, og Ingens Stempel er tydeligere end hans.

Vi lære i den tyske Literatur i dette Aarhundrede tre forskellige efter hinanden følgende Slægter af Aander at kende: først Romantikerne, der flye Nutidslivet og den ydre Virkelighed for at glemme det udvortes Livs Armod i en digtet Verden — saa opstaa omkring Julirevolutionen de første poetisk-politiske Aander, der som Heine og Börne attraa Menneskeslægtens Emancipation fra alle Slags politiske og konventionelle Lænker og som i ubestemt Almindelighed udtale Feltraab for den hele Menneskehed under dens Frihedskamp mod Religionens og Absolutismens Tryk. „Det unge Tyskland" fortsætter denne mere humane end politiske Radikalisme. Hos Hegelianerne af Venstre som den talentfulde Ruge, hos Digtere som Gutzkow, Prutz, Herwegh, Freiliggrath, Moritz Hartmann, hos Talere som Kinkel beholder Oppositionen mod det Bestaaende, iøvrigt baaret af rige poetiske, filosofiske eller oratoriske Evner, det ideologiske og doktrinære Element, der karakteriserer den Gruppe af Frihedsmænd, hvilke man i Tyskland i vore Dage betegner som „die vormärzlichen" -- saa følger den tredje, nulevende, magtelskende Slægt, hos hvem det lyriske og ideologiske Element er fordampet, hvis Karaktermærke er en praktisk næsten brutal Realisme paa et bredt, lærd teoretisk Grundlag, den Slægt som Bismarck nu har præget med sin Aands Prægestok, og som nu overfor ham har foretaget en Bevægelse, som ikke er uden Analogi med den, de franske Republikanere af 1793 foretoge overfor Napoleon d. 1stes Geni.

Men uden at opleve Bismarcks Bedrifter, upaavirket af Bismarcks Aand, staar Lassalle, skønt ogsaa han stammer fra 1848, med det nye Tysklands hele aandelige Præg: fuldkommen Frihed for doktrinære Reminiscentser, det skarpeste Blik for Realiteter, praktisk Be-

gavelse grundet paa videnskabelig Viden. Og hvad det sociale Spørgsmaal angaaer, da har han set videre frem i Tiden, end vi endnu ere naaede og er forsaavidt ikke blot en Nutidens, men en Fremtidens Aand.

Udrustet var han fra Naturens Haand med gode og store Gaver, først med Vilje som en Spartaner saa med Intelligens og Talekunst som en Yngling fra det gamle Athen. Buen og Lyren! Men Harmonien mellem disse store Evner medførte kun en ufuldstændig personlig Gennemdannelse. Et uformet Bundfald af Forfængelighed og Overmod, en „Hybris“, som Grækerne kaldte det, blev tilbage. Og dette Overmod styrtede ham. Forholdene gave hans Evner kun teoretisk ikke praktisk det Raaderum, de forlangte. Han var hele sit Liv — i Frihed som i Fængsel — en Ørn i et Bur. Saaledes steg og steg den irriterede Viljeskraft i overspændt Styrke til den fortrængte de øvrige Evner og forstyrrede hans Væsens Ligevægt. Den Sygdom, der dræbte ham, var altfor megen Vilje, som Andre dø af alt for stort et Hjærte. Men Viljen eller Selvfølelsen, hvis Overmaal dræbte ham var tillige det Princip der hans Liv igennem holdt ham oppe. Han staar i Historien som et Viljesmonument. Romantikerne havde stadfæstet deres Selvfølelse i Kapricen, de politisk revolutionære Poeter havde tilfredsstillet deres Selvfølelse i en spredt og planløs Fægtning for Emancipation, Lassalles Selvfølelse bragte ham til at give sin Samtid et stort og uforglemmeligt Eksempel paa en ejendommeligt spredt og samlet personlig Energi.

Af den Aarsag er det, at en af den videnskabelige Interesse relativt uafhængig psykologisk Interesse blivende vil knytte sig til Alt, hvad han har frembragt.

G. Brandes.

Literatur.

„**Framställning öfver den positive anden**“ er Titlen paa en svensk Oversættelse af **Auguste Comtes** „Discours sur l'esprit positif“, med hvilken en svensk Læge, Hr. Dr. **Anton Nystrøm** har søgt at indføre Studiet af Comte i sit Fædreland. Skriftet er indledet med en kort, med Varme skrevet Fortale, i hvilken en længere Afhandling af Oversætteren om Comte og Positivismen bebudes. Oversætteren har ved Inddelinger og Fremhæven af Hovedpunkterne gjort Sit til at lette Læsningen af det lille, men efter Comtes Manér noget tunge Skrift. Ingen vil fortryde den Tid, han anvender paa Studiet af det. Der kan maaske være Tvivl om det ikke havde været rettere at begynde med nogle af Littrés mindre Skrifter f. Eks. „Paroles de philosophie positive“, der have forstaaet at genfremstille Comtes Grundtanker med en Klarhed og Simpelhed, der søger sin Lige, men man er her i ethvert Tilfælde ved Kilden og har fra Mesterens egen Haand Grundtrækkene til en videnskabelig Synsmaade, der i dette Øjeblik under mange temmelig afvigende Former og Nuancer behersker en stor Del af Evropas og Amerikas Videnskabelighed. Vi skulle ikke udtale nogen Mening om, hvorvidt Sverig, der saa længe har dyrket den Boström'ske Idealisme i dette Øjeblik frembyder noget gunstigt Jordsmon for positivistisk Propaganda. I ethvert Tilfælde haabe vi at Indførelsen af Comte der vil give Anledning til en frugtbar Diskussion. Hos os er den nyere franske Filosofi saavidt vides kun blevet fremstilt i en Forelæsningsrække af Hr. Gabriel Sibbern, men denne Forf., der desværre synes at have trukket sig tilbage fra den filosofiske Arena, har aldrig udgivet sine Forelæsninger i Trykken. En Ligegyldighed som den, der i vort Publikum vanskeliggør Udgivelsen

af filosofiske Afhandlinger, synes heldigvis endnu ikke at være naaet til Sverig.

Victor Rydberg: Den siste Athenienser. Oversat efter Originalens andet Oplag af Otto Borchsenius.

Man kan inddele de Bøger, man har læst, i Bekendte og Venner. Denne Bog er mig en Ven; jeg har kendt den fra jeg kom til Skels Aar og Alder og har altid sat den og dens Forfatter højt. Hvor tidligt jeg har givet disse Følelser Luft erfarede jeg ved et Tilfælde. Idet Oversættelsen af den faldt mig i Haanden, gled mit Øje hen over nogle Linjer paa Omslaget, der syntes mig bekendte; det viste sig at være et Brudstykke af en gammel af Undertegnede forfattet Anmeldelse i „Dagbladet“ for 2den Oktober 1866; jeg fandt den efter nogen Søgen og læste med en vis Nysgerrighed denne ungdommelige og lidet betydelige, men oprigtigt skandinaviske Artikel, i hvilken „Dagbladet“ med varm Iver bekæmper Ortodoksien og betegner den nyrationalistiske Skole i Sverig som den „der i Fornuftens og Frihedens Navn har draget Sværdet mod den fra den svenske Gejstlighed udgaaende Obskurantisme og Reaktion og som for Tiden leverer den en sejrrig Bataille“. Jeg for min Part har endnu Sympatier tilfælles med „Dagbladet“ da.

Har jeg nu end ved denne Lejlighed intet Nyt at sige om Bogen, vil man maaske tillade mig nogle Ord om dens Digter og om den aandelige Bevægelse, hvilken han som Forfatter til Skrifterne „Bibelens Lære om Kristus“, „Middelalderens Magi“ o. s. v. repræsenterer, og som, styrket og propageret ved „Den siste Athenienser“, efterhaanden er bleven den herskende hos Sverigs studerende Ungdom. Efter min Opfattelse er denne Bevægelse god og sund, og jeg ser ikke rettere end at den svenske Studenterstand, der jo nys ved Studentermødet er traadt i fornyet Forbindelse med Broderrigernes Studenter bør opfatte det som sit Kald kraftigt at bidrage til Bevægelsens Udbredelse i Nabolandene. Den maa ikke vente, at der af dem, som her i Danmark ved størst Ostentation betegne sig selv som Skandinaver, skal ské Skridt i denne Retning. Tvertimod; det er højst karakteristisk, at en Forfatter som Rydberg, der uden Spørgsmaal er Sverigs første Prosaskribent saa at sige aldrig er blevet nævnt eller fremhævet i dette Partis Organer. Naar den

Aand, som virkelig er den herskende i Skandinaviens Hovedland, er disse Mænd fremmed og forhadt, saa tier man om dens Bærere og om den, og saa har Skandinavismen sin Grænse. Ja Skandinavismen! Det vilde være et godt Kup, om man kunde faae Ungdommen indbildt, at de, som have brudt med Ortodoksien, ved en eller anden ubegribelig Konsekvens maatte være slette Skandinaver og staae som ligegyldige Tilskuere til Broderrigernes aandelige Udviklingsgang. Hvor generende er da ikke et Fænomen som den mægtige, med vor beslægtede, anti-ortodokse Retning i Sverig og dens begavede Førere, som man nødes til at ignorere for ei at tvinges til upopulære Angreb paa den! Der faldt nylig ved det nordiske Studentermøde mange varme Ord om den aandelige Skandinavismes Værd og Betydning. Hvad man i disse Udtalelser kunde savne, var maaske en tydelig og bevidst Paavisning af et bestemt Formaal. Dette Formaal er, siden Sagens politiske Side hviler, et utvetydigt. Nordens intelligente Ungdom vil sige den frie Forsknings Avantgarde mod Nord. At styrke denne Garde, at ruste og indøve den med Evropas bedste Vaaben, at sammensmelte den i én fælles Lejr, det burde være Studenterskandinavismens første Løsen, et Løsen, som passende kunde afløse det Feltraab at udraabe et Par halvgamle Mænd, hvis Fortjenester af Videnskaben ere ubekjendte, til Repræsentanter for Videnskab og for Ungdom. En smuk og betydelig Tendens-Roman som Rydbergs, secunderet som den er af hans religionsfilosofiske Kritik, og baaret oppe af den svenske Ungdoms Bifald bringer Læseren naturligt paa den Tanke, at Nordens fem Universiteter burde føle sig saa solidariske som de fem Fingre paa samme Haand med Hensyn til at gribe og forfægte de Ideer, dens Forfatter med saa stort og vindende Talent forfægter. Han har selv i Fortalen til den svenske Udgave betegnet sin Bog som „et Spyd slynget mod Modstandernes Lejr“. Dette Spyd er Minervas eget; Studenterne pleje i deres Sange at synge en hel Del om Minerva og Muserne; i en af deres Sange hedder det endog, at de ved Lampen se Musernes Dans; nu, saa Meget er ikke Hvermand givet, men Minervas Spyd burde enhver Student kunde føre og i Bøger som denne trykkes det Skandinaviens Ungdom blankt og blinkende i Haanden.

Oversættelsen er meget smagfuld, helt igennem god og smuk. Kun en eneste Enkelthed støder, nemlig i conjuntiviske Sætninger den gennemgaaende Brug af det svenske „skulde“ for det danske „vilde“.

Kampen for Retten er Titlen paa en lille Bog, forfattet af Professor Rudolf v. Ihering, oversat af C. C. Græbe, som fra tysk omplantet i et Dusin andre Sprog er ifærd med at udbrede sig over den civiliserede Verden og som fortjener den Opsigt den har gjort. Den er et Product af en sjeldent levende og energisk Retsfølelse, selvstændig og skarp, og dens Grundtanke den, at Kampen for Retten er den Berettigedes Pligt mod sig selv og det hele Samfund, hvori han lever. Handlekraften bliver saaledes af Forf. indtrængende betegnet som Moment i Retsfølelsen. Som Illustration af sit Ideal i denne Henseende anfører han det engelske Folk og vi hidsætte som Prøve hans Ord derom: „Dets Rigdom har ikke svækket dets Retsfølelse, og med hvilken Energi den lægger sig for Dagen selv i blotte Ejendomsspørgsmaal, derom have vi paa Fastlandet tidt nok Lejlighed til at overtyde os naar vi møde den staaende Type: den rejsende Englænder, som overfor et Forsøg paa Prelleri fra en Gæstgivers eller Hyrekusks Side optræder med en Mandighed som galdt det at forsvare Gammelenglands Ret, naar det skal være, opsætter sin Afrejse, forbliver hele Dage paa Stedet og giver ti Gange saameget ud, som han vægrer sig ved at betale. Mængden ler deraf og forstaar ham ikke. Det var bedre om den forstod ham. Thi de faa Daler, som denne Mand her forsvarer ere i Virkeligheden et Billede paa Gammelengland, og hjemme i hans Fædreland begriber Enhver ham, og vover derfor heller ikke saa let at besvige ham. Jeg har ikke til Hensigt at saare; men Sagens Alvor paanøder mig om Sammenligning. Jeg sætter at en Østerriger af samme sociale Stilling og Formuesforhold kom i samme Situation, hvorledes vilde han da handle? . . . . i den Daler, som Englænderen nægter og Østerrigeren betaler, har man et Billede af deres politiske Udvikling og sociale Liv gennem Aarhundreder“.

Dania. Eine Auswahl dänischer Gedichte, im Versmasse der Originale übersetzt von Emanuel Bendix.

Denne Bogs eneste Feil er at Titlen vilde passe bedre for et Dampskib eller et Hotel. Oversætteren, der allerede i en lang Aarrække paa den smukkeste Maade har stræbt at gjøre sit Fædrelands poetiske Literatur bekjendt i Tyskland, fremtræder nu med en anden Gang oplagt, rettet og forøget Antologi af nyere dansk Lyrik. Han har løst sin

vanskelige Opgave med Kærlighed og Smag og næsten gennemgaaende med stort Held. Samlingen omfatter 22 Digtere og blandt deres Frembringelser en Række af vor Literaturs klassiske Digte. Den giver En et lærerigt Overblik over en stor Gruppe dansk Lyrik fra en Periode, der kan betragtes som afsluttet, siden den større Halvdel af de her optagne Digtere ere fødte i forrige Aarhundrede og den yngste af de i dette Aarhundrede fødte· (Ploug) er 62 Aar gammel. Men maa man ikke frygte, at denne Digtenes Mangel paa Actualitet vil gjøre dem mindre skikkede til at vække Opmærksomhed i Tyskland, hvor for Tiden selv indenlandsk Lyrik er en Vare, efter hvilken Ingen spørger? Vist er det, at Samlingen fortjente Opmærksomhed ved sit Værd. Yderst vellykket er f. Eks. Gengivelsen af Baggers to berømteste Digte, af Bødtchers og enkelte af Winthers smukkeste Sange. Kun en ganske sjelden Gang have Vanskelighederne været Forf. for store, Oversættelsen af Heibergs Barcarole har ombyttet Trochæen med Jamben og derved opgivet det Fineste i Digtets Ejendommelighed. Et og andet Digt skylder maaske en Overvurdering af Originalen sin Optagelse, saaledes Hertz's „Slaget paa Rheden“ der har altfor megen Lighed med en god dansk Stil. Hvorfor ikke langt heller oversætte et fuldendt lyrisk Mesterværk som „Søvnløshed“ af samme Digter. Men vi ville ej gaa i Rette med Oversætteren, fordi han har fulgt den i hans Ungdom herskende Smag. Hans Talent og Fædrelandskærlighed fortjener af hans Landsmænd kun Paaskjønnelse.

Gedichte von Giuseppe Giusti, deutsch von Paul Heyse.

Denne fortræffelige Bog, Frugten af ikke mindre end 18 Aars omhyggelige Flid, giver efter en sammentrængt Levnetsbeskrivelse af Italiens største og varmest frisindede politiske Digter i vort Aarhundrede, en versificeret Oversættelse af hans samlede Poesier, der ved Ynde og Virtuositet staaer paa Højden af hvad Oversættelseskunsten har frembragt. Man maa have prøvet, hvilke sproglige Vanskeligheder, hvilken Vrimmel af Hentydninger og Dialekthemmeligheder Originalen rummer, for at vurdere det Mesterskab, Heyse her har lagt for Dagen. Som Prøve et Par Strofer af Pisastudentens Sang:

Lasst die Systeme, die
Grübler gesponnen;
Auf, euch im fröhlichen
Leben zu sonnen!
Reihet zum wenigsten
Possen und Bücher
Bunt durcheinander, zum
Aerger der Kriecher
Denen die stumpfen
Seelen verdumpfen

Zwar so ein Sausewind
Wird nie verstehen,
Sich zu poussiren mit
Augenverdrehen,
Gleich den geschmeidigen
Carrièremachern,
Die ihre Seele dem
Häscher verschachern,
Keuchen und schwitzen
Um warm zu sitzen.

Aber mit Rauchen und
Trinken und Lieben
Und dummen Streichen die
Grillen vertrieben,
Dann rasch sich eingepaukt
Auf das Examen,
Zum Hohn der knechtischen
Geistlendenlahmen
Und orthodoxer
Büffler und Ochser!

Bogen er udgivet af „Allgemeiner Verein für deutsche Literatur“, der for et Bidrag af 10 Thaler aarlig giver sine Medlemmer 7 Bøger, hver paa 20—23 Ark, af ansete Forfattere, hvert Eksemplar smukt indbundet.

G. B.

Hother Tolderlund: Billeder fra Orienten.

Denne Bog vil sikkert herhjemme blive den sidste i Rækken af de østerlandske Rejsebeskrivelser, hvis Kendemærke beror paa, at Orienten for dem er det Ubeskrevne, det Ubegribelige, det Fantastiske, med ét Ord: Vidunderlandet. Netop i Aar er i Tyskland udkommet en Bog, som vil gøre Ende paa denne ældre Art af ikke-videnskabelige Rejseberetninger. Bädeker har udgivet et nydt rødt Bind, første Del af et kommende stort østerlandsk Rejseværk og omfattende Syrien og det hellige Land. I Fremtiden vil man med forholdvis Lethed kunne berejse Religionernes Fødeland, Englænderne ville strømme til og Vejene snart blive ligesaa befærdede og tilsidst ligesaa dagligdags som Italiens. Til den Tid vil det da kun være Forfattere af Taines Rang, der ville kunne gøre Rejsebeskrivelser derfra interessante.

Imidlertid Bädeker har jo endnu ikke naaet Ægypten og Landet er for de fleste saa ubekendt, at en livlig Be-

skrivelse som Dr. Tolderlunds kan gøre Regning paa mange Læsere. Forf. har rejst som Turist, har villet se sig rigtigt om og more sig saa godt som muligt, og da han véd, man morer sig bedst og føler sig friest med det mindst mulige Rejsetøj, har han ikke medtaget nogen besværlig videnskabelig Bagage. Han bevæger sig paa Overfladen og dukker ikke ned i det Historiske og Arkæologiske, men fortæller kun slet og ret, lige fjærn fra feuilletonistisk Flothed og pedantisk Vigtighed, hvad der forekom ham som dansk Rejsende mærkeligt og seværdigt og hvad han derfor betragter som læseværdigt og interessant for sine Landsmænd. Hvad det skorter paa er det skarpe Syn, der frembringer de store Vuer, og den karakteristiske Stil, der bærer Præget af det Setes Natur — dertil er Forf. ikke trængt dybt nok ind i de fremmede Omgivelser. Derfor er det Afsnit det mest vellykkede, der skildrer den lange Sørejses mange Ulæmper, der føler man, at Forf. har oplevet til Bunden, hvad han beskriver.

Rettelser.

Side 229, 14 L. f. n.: un, læs une.
— 327, 7 L. f. n.: II., læs III.
— 337, 15 L. f. n.: Drift, læs Duft.
— 342, 3 L. f. o.: hvorfra, læs hvor.
— 342, 4 L. f. o.: Næring: alle, læs Næring fra alle.

Indhold.

I Redaktionsanliggender bedes man henvende sig til Cand. mag. E. Brandes, Kongens Nytorv 10, 2den Sal, hvorhen ogsaa alle Bøger og Blade, Tidsskriftet vedkommende, ønskes sendte.

Dette Tidsskrift udkommer i maanedlige Hæfter paa gennemsnitlig 5 Ark til en Pris af 6 Kroner halvaarlig. — Subskription, som er bindende for ét Bind (6 Hæfter), modtages i alle Boglader i Danmark, Norge og Sverig samt paa de kgl. Postkontorer.

05 192 173